

SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

Journal of the Faculty of Political Science

Yıl/Year: 2026 | Cilt/Volume: 8 | Sayı/Issue: 1

Necmettin Erbakan Üniversitesi
Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
(NEU SBF Dergisi)

Journal of the Faculty of Political Science (JNEUSBF)

ISSN: 2667-8063 E- ISSN: 2687-5063

Cilt/Volume: 8, Sayı/Issue: 1 (Haziran / June 2026)
Uluslararası Hakemli Dergi / International Peer Reviewed Journal

Sahibi / Owner

Necmettin Erbakan Üniversitesi Rektörlüğü / Necmettin Erbakan University Rectorate

Editör / Editor-in-Chief

Prof. Dr. Şerife ÖZŞAHİN

Yayın Türü / Publication Type

Sürelî Yayın / Periodical

Yayın Periyodu / Publication Period

Yılda 2 kez yayınlanır (Haziran ve Aralık) / Published twice-annual (June and December)

Baskı Tarihi / Print Date

Haziran / June 2026

Yazışma Adresi / Correspondence Address

Köyceğiz Yerleşkesi, Dere Aşıklar Mahallesi Demeç Sokak
Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanlığı, No: 39, 42090,
Meram/Konya/Türkiye

Tel / Phone: 0332 325 20 53

Web: <http://dergipark.org.tr/neusbf>

E-posta / E-mail: neusbfdergisi@gmail.com

Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (NEU SBF Dergisi) yılda 2 kez yayınlanan uluslararası hakemli bir dergidir / Journal of the Faculty of Political Science (JNEUSBF) is an international peer reviewed twice-annual journal

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Ahmet ŞAHBAZ (Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Selim KAYHAN (Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Mehmet Nuri SALUR (Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Fatih KALECİ (Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye)

Baş Editör / Editor-in-Chief

Prof. Dr. Şerife ÖZŞAHİN (Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye)

Yazım Editörü / Copy Editor

Arş. Gör. Gamze MERCAN (Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye)
Arş. Gör. Yavuz Selim AŞÇI (Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye)

Dil Editörü / Language Editor

Doç. Dr. Selçuk KAHRAMAN (Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Göksel ULUER (Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye)

Son Okuma Editörü / Proofreader

Arş. Gör. Şükran GÖKÇE (Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye)

Mizanpaj Editörü / Layout Editor

Arş. Gör. Kıvanç ALTINTAŞ (Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye)
Arş. Gör. Yavuz Selim AŞÇI (Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye)

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Ameer MOSBAH (Algiers 3 University, Algeria)
Prof. Dr. Birol MERCAN (Necmettin Erbakan University, Türkiye)
Prof. Dr. Erhan ÖRSELLİ (Necmettin Erbakan University, Türkiye)
Prof. Dr. Farmonkul EGAMBERDİYEV (Uzbekistan)
Prof. Dr. Hüseyin ÇETİN (Necmettin Erbakan University, Türkiye)
Prof. Dr. Jamal OTHMAN (The National University of Malaysia, Malaysia)
Prof. Dr. Mohammad Kabir HASSAN (The University of New Orleans, the USA)
Prof. Dr. Murat ÇEMREK (Necmettin Erbakan University, Türkiye)
Prof. Dr. Mustafa ACAR (Necmettin Erbakan University, Türkiye)
Prof. Dr. Önder KUTLU (Necmettin Erbakan University, Türkiye)
Prof. Dr. Rakhmonov D. ALIDJONOVICH (Taskent State University of Economics, Özbekistan)
Assoc. Prof. Dr. Mustafa Özgür TUNA (Duke University, United State of America)
Assoc. Prof. Dr. Nahit YILMAZ (Necmettin Erbakan University, Türkiye)
Assoc. Prof. Dr. Nurcavn ATALAN (Skidmore College, United State of America)
Assoc. Prof. Dr. Ramazan UCTU (American University of Iraq-Sulaimani KRG, Iraq)
Assoc. Prof. Dr. Shoirakhon NURDINOVA (CERR, Uzbekistan)
Assoc. Prof. Dr. Sevilay Ece GÜMÜŞ ÖZUYAR (Necmettin Erbakan University, Türkiye)
Dr. Ayman HAYAJNEH (Yarmouk University, Jordan)

İçindekiler / Contents

Makale adı / Title of the article - Yazar(lar) / Author(s)	Sayfa/Page
Theoretical Impact of Digitalization on Macroeconomic Structure: An Evaluation on Digital Currencies, Growth, and Fiscal Policies Dijitalleşmenin Makroekonomik Yapıya Teorik Etkisi: Dijital Paralar, Büyüme ve Mali Politikalar Üzerine Bir Değerlendirme <i>Hamza ÖZÇİFTÇİ</i>	1-18
An Analysis on Fayli Kurds Living in Iraq Irak'ta Yaşayan Feyli Kürtleri Üzerine Bir Analiz <i>Engin KORKMAZ</i>	19-35
Confidentiality of Private Life and the Right to Privacy in the Age of Digitalization Dijitalleşme Çağında Özel Hayatın Gizliliği ve Gizlilik Hakkı <i>Elif Nur KAYA YAVUZ</i>	36-52
Vatan ve Diaspora Arasında: Amerika'daki Özbek Dernekleri Uzbek Associations in the USA: Connecting Communities Across Borders <i>Shoirakhon NURDİNOVA</i>	53-67
Evrimsel Düşüncenin İktisadın İçerisindeki Konumu The Place of the Evolutionary Thoughts in Economics <i>Kıvanç ALTINTAŞ, Yavuz Selim AŞCI, Furkan DOĞAN</i>	68-82
Hedonik Tüketimle İlgili Yazılmış Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi Bibliometric Analysis of Postgraduate Theses Written on Hedonic Consumption <i>Melike HALİFEOĞLU</i>	83-108
Hibrit Bir Karar Verme Modeli ile 2016-2024 Dönemi Albaraka Portföy Yönetimi A.Ş. ve Kuveyt Türk Yönetimi A.Ş.'nin Finansal Performanslarının Değerlendirilmesi Evaluation of the Financial Performance of Albaraka Portfolio Management Inc. and Kuveyt Türk Portfolio Management Inc. for the Period 2016–2024 Using a Hybrid Decision-Making Model <i>Selahattin BEKTAŞ, Sinan ÇİMEN</i>	109-133
Elektrikli Araç Satın Alma Niyetinin Belirleyicileri: Çevresel, Politik ve Sosyo-Psikolojik Faktörler Üzerine Bir Araştırma Determinants of Electric Vehicle Purchase Intention: An Investigation of Environmental, Political, and Socio-Psychological Factors <i>Ayhan AKPINAR</i>	134-154
Örgütsel Demokrasi: Lisansüstü Tezlere Yönelik Bibliyometrik Analiz Organizational Democracy: A Bibliometric Analysis of Graduate Theses <i>Melek Sermin EFEÖĞLU, Burcu DOĞANALP, Adnan ÇELİK</i>	155-173
Haberin Altındaki Gerilim: Okur Yorumlarında Nefret Söyleminin Görünümü The Tension Beneath the News: The Appearance of Hate Speech in Reader Comments <i>Enes BAL</i>	174-192

Zorunlu Sürdürülebilirlik Raporlaması (TSRS) Işığında Anonim Şirket Yönetim Kurulu Üyelerinin Hukukî Sorumluluğu	193-217
Legal Responsibilities of Joint Stock Company Board Members within the Framework of Mandatory Sustainability Reporting (TSRS) <i>Muhammetnazar İLYASOV</i>	
Associations Between Shift Work Attitudes, Work Motivation, Job Satisfaction, and Sleep Disturbance Among Manufacturing Workers	218-228
İmalat Sektöründe Çalışan Vardiyalı İşçilerde Vardiyalı Çalışmaya Yönelik Tutumlar, İş Motivasyonu, İş Doyumu ve Uyku Problemleri Arasındaki İlişki <i>Ahmet Can KORAŞ, Nihat Muhammet OCAK, Oğuz KARATAŞ, Merve YILMAZ KARATAŞ</i>	
Sosyal Yardım Alan Bireylerin Sosyal Yardım Bağımlılık Düzeylerinin İncelenmesi	229-247
Investigation of Social Assistance Dependency Levels of Individuals Receiving Social Assistance <i>Çağatay Serkan KAYA, Doğa BAŞER</i>	
Dünyada ve Türkiye’de Afet Politikalarının Gelişimi ile Türkiye’de Afet Yönetişiminin Kurumsal Boyutu: AFAD	248-262
The Development of Disaster Policies in the World and in Türkiye and the Institutional Dimension of Disaster Governance in Türkiye: AFAD <i>Ahmet Tayfur KÜÇÜKTİĞLİ, Erhan ÖRSELLİ</i>	
Finansal Kaynakların Çıktıya Dönüşüm Etkinliği: BIST Maden Şirketlerinde Veri Zarflama Analizi	263-282
Financial Input Transformation and Output Efficiency: A DEA Assessment of BIST Mining Firms <i>Servet SAY</i>	

Theoretical Impact of Digitalization on Macroeconomic Structure: An Evaluation on Digital Currencies, Growth, and Fiscal Policies

Hamza ÖZÇİFTÇİ*

İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu, Emlak Yönetimi, İstanbul, Türkiye

Article Info

Received: 06/05/2025
Accepted: 11/08/2025
Published: 28/06/2026

Keywords:

Digitalization,
Digital currency,
Macroeconomic policy,
Economic growth,
Fiscal policy.

JEL Codes: E42, O33, H26

ABSTRACT

This study aims to analyze the theoretical implications of digitalization on the macroeconomic structure through a multidimensional perspective. The rapid diffusion of digital technologies is fundamentally reshaping the operational mechanisms of economic systems, thereby challenging the traditional boundaries of monetary and fiscal policy. The paper discusses the influence of digital currencies, crypto-assets, and central bank digital currencies (CBDCs) on monetary policy, while also exploring the broader role of digitalization in fostering growth, enhancing productivity, transforming labor markets, and driving technological innovation. In addition, the study delves into issues such as the complexities of taxing the digital economy, the reconfiguration of public spending in line with digital priorities, the effects of the platform economy on employment dynamics, and the evolution of social policy frameworks. Drawing upon a systematic review of the existing literature, the analysis adopts a theoretical approach that examines the compatibility between digitalization and macroeconomic thought. Ultimately, the study argues that alongside the opportunities digitalization offers, it also poses risks including inequality, instability, and policy ineffectiveness. In this context, the need for more adaptive, inclusive, and innovation-driven macroeconomic policies becomes increasingly pressing. The paper seeks to contribute to the literature and provide actionable insights for policymakers.

Dijitalleşmenin Makroekonomik Yapıya Teorik Etkisi: Dijital Paralar, Büyüme ve Mali Politikalar Üzerine Bir Değerlendirme

Makale Bilgisi

Geliş Tarihi: 06/05/2025
Kabul Tarihi: 11/08/2025
Yayın Tarihi: 28/06/2026

Anahtar Kelimeler:

Dijitalleşme,
Dijital para,
Makroekonomik politika,
Ekonomik büyüme,
Maliye politikası.

JEL Kodları: E42, O33, H26

ÖZET

Bu çalışma, dijitalleşmenin makroekonomik yapı üzerindeki teorik etkilerini çok boyutlu bir yaklaşımla analiz etmeyi amaçlamaktadır. Dijital teknolojilerin hızla yaygınlaşması, ekonomik sistemlerdeki temel işleyiş mekanizmalarını köklü biçimde dönüştürmekte; bu durum, para ve maliye politikalarının geleneksel sınırlarını zorlamaktadır. Çalışmada, dijital paralar, kripto varlıklar ve merkez bankası dijital paralarının (CBDC) para politikası üzerindeki etkileri ele alınmakta; bunun yanında dijitalleşmenin büyüme, verimlilik, istihdam, üretkenlik ve teknolojik inovasyon üzerindeki rolü incelenmektedir. Ayrıca dijital ekonominin vergilendirilmesindeki zorluklar, kamu harcamalarının dijital önceliklere göre yeniden biçimlenmesi, platform ekonomisinin işgücü piyasasındaki etkileri ve sosyal politikaların dönüşümü gibi konular da kapsamlı şekilde değerlendirilmektedir. Çalışma, mevcut literatürün sistematik bir taramasına dayanan teorik bir analiz yöntemi izlemekte ve dijitalleşmenin makroekonomik teorilerle uyumunu irdelemektedir. Sonuç olarak, dijitalleşmenin yarattığı fırsatlar kadar eşitsizlik, istikrarsızlık ve politika etkisizliği gibi risklerin de dikkate alınması gerektiği belirtilmektedir. Bu bağlamda daha esnek, kapsayıcı ve yenilikçi makro politika anlayışlarına duyulan ihtiyaç artmaktadır. Çalışma, literatüre katkı sağlamayı ve politika yapıcılar için yol gösterici öneriler sunmayı hedeflemektedir.

Bu makaleye atıfta bulunmak için:

Özçiftçi, H. (2026). Theoretical impact of digitalization on macroeconomic structure: An evaluation on digital currencies, growth, and fiscal policies. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 1-18.
DOI: 10.51124/jneusbf.2026.130

*Sorumlu Yazar: Hamza ÖZÇİFTÇİ, hamza.ozciftci@iuc.edu.tr

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

INTRODUCTION

The rapid advancement of digital technologies is generating profound transformations not only at the microeconomic level but also across the macroeconomic landscape. Digitalization is reshaping a wide array of economic relations—from production processes and financial systems to labor markets and public finance—while fundamentally altering the behavior of economic agents (Brynjolfsson & McAfee, 2014).

The emergence of digital currencies and crypto-assets, in particular, compels a reexamination of the conventional tools of central banks, the effectiveness of fiscal instruments, and the overall framework for maintaining economic stability (Bordo & Levin, 2017). Traditional macroeconomic theories have largely concentrated on how core aggregates such as output, employment, consumption, and investment are determined through the interaction of public policy and market mechanisms (Mankiw, 2016). However, the swift incorporation of digital technologies into economic systems introduces a range of new and complex variables into these processes. Developments such as blockchain-based infrastructures, crypto-asset markets, and central bank digital currencies (CBDCs) have started to erode the effectiveness of long-standing tools like monetary supply control and interest rate management, thereby exposing new vulnerabilities in financial stability (Adrian & Mancini-Griffoli, 2019).

While the literature has extensively addressed the micro-level implications of digitalization—including productivity gains, shifts in competitive dynamics, and structural changes in labor markets (Autor, 2015)—its macroeconomic ramifications remain insufficiently explored. In particular, analyses concerning digitalization's impact on economic growth, employment equilibrium, income distribution, and public finance are still scattered and lack a cohesive theoretical framework. Consequently, there is an increasing need for comprehensive and integrated assessments of digitalization's macro-level effects.

The central concern of this study lies in the inadequacy of existing macroeconomic theories to fully capture the implications of digital transformation. In response, the study aims to offer a holistic theoretical evaluation of how digital currencies and crypto-assets influence monetary and fiscal policy, and how digitalization contributes to evolving patterns of growth and employment.

Through this analysis, the paper seeks to fill critical conceptual gaps within the literature by developing an integrative perspective on the macroeconomic dimensions of digitalization. In doing so, it aspires to foster an original discussion on how the digital transition can be coherently embedded within macroeconomic analytical frameworks.

Ultimately, the findings are intended to offer informed guidance for policymakers in designing more adaptive, effective, and sustainable macroeconomic strategies suited to the realities of the digital age.

1. THEORETICAL BACKGROUND: DIGITALIZATION AND THE MACROECONOMIC STRUCTURE

Understanding the political economy of digitalization requires, first and foremost, a clear delineation of its conceptual scope, constituent elements, and transformative capacity. Digital technologies have evolved beyond mere technical tools; they now function as structural agents that reshape economic relations, production processes, and policy frameworks. This transformation has positioned digitalization as a distinct focal point in macroeconomic analysis. Clarifying the conceptual framework of digitalization, juxtaposing it with traditional macroeconomic structures, and situating it within the existing literature are essential for constructing the theoretical foundation of this study.

1.1. Conceptualizing Digitalization

Digitalization fundamentally refers to the conversion of information into digital formats and the subsequent processing, transmission, and utilization of this information through digital technologies (Brennen & Kreiss, 2016). This shift has significantly altered how economic actors engage in production, consumption, financing, and management, yielding profound consequences at both micro and macro levels.

Scholarly approaches to defining and framing digitalization vary. Brynjolfsson and McAfee (2014) characterize it as a “second machine age” arguing that it not only transforms production processes but also disrupts decision-making structures, labor markets, and information flows. In this sense, digitalization transcends classical automation by automating cognitive tasks and enhancing data-driven decision-making capacities.

From another vantage point, Arner, Barberis, and Buckley (2017) interpret digitalization within the context of financial systems, framing it as a transformation in which digital platforms increasingly replace traditional financial intermediaries. Within this framework, digitalization—through blockchain technologies, crypto-assets, smart contracts, and financial technologies (fintech)—is restructuring financial markets and introducing novel risk configurations. More recently, decentralized finance (DeFi) applications have further radicalized this shift by removing intermediation altogether.

Over time, the scope of digitalization has expanded to encompass not only the integration of information technologies into economic processes but also the reorganization of interactions among economic agents (Goldfarb & Tucker, 2019). The rise of platform economies (e.g., Uber, Airbnb) has eroded classical employer-employee relationships and popularized flexible, project-based employment models, thus impacting employment structures and income distribution on a macroeconomic scale.

Some studies have also highlighted that digitalization’s consequences are not exclusively positive. Beyond improvements in productivity and growth, it may generate adverse macroeconomic outcomes such as inequality, unemployment, and financial fragility (Autor, 2015; Acemoglu & Restrepo, 2018). Therefore, digitalization should not be viewed solely as a driver of efficiency but also as a potential source of economic and social imbalance.

In sum, the concept of digitalization is treated in the literature not as a static phenomenon but as a dynamic and multidimensional transformation process. A systematic examination of its implications for macroeconomic structures is crucial for understanding how technology influences growth and employment, and how monetary and fiscal policy instruments should be redesigned for the digital era.

1.2. Traditional Macroeconomic Structure and Core Components

Macroeconomic structure refers to the interplay among key aggregates that determine an economy’s overall functioning and the processes through which these aggregates achieve equilibrium. Core components include gross domestic product (GDP), employment rates, price levels, and trade balances (Blanchard, 2017). Conventional macroeconomic theories have developed various approaches to understanding how these elements interact and how policy tools can influence them.

Classical economic theory posits that markets tend toward equilibrium on their own, rendering state intervention largely unnecessary (Smith, 1776; Say, 1803). Say’s Law asserts that supply creates its own demand, implying that issues such as unemployment are transitory. Accordingly, classical models assign only limited roles to monetary and fiscal policy.

In contrast, Keynesian economics—emerging in response to the Great Depression—argues that markets do not always self-correct and that insufficient aggregate demand can lead to prolonged

unemployment (Keynes, 1936). The Keynesian model advocates active state intervention through fiscal policy, including government spending and tax adjustments, and highlights the macroeconomic importance of budget deficits and public debt. Monetary policy, by influencing interest rates, is also seen as vital in stimulating investment and supporting aggregate demand.

The simultaneous occurrence of inflation and unemployment in the 1970s—known as stagflation—brought Monetarist theory to the fore. Led by Milton Friedman, Monetarists emphasized the centrality of money supply in long-term economic growth and price stability (Friedman, 1968). During this period, rules-based monetary frameworks such as the Taylor Rule gained prominence, along with an emphasis on central bank independence (Taylor, 1993).

New Classical and New Keynesian theories introduced the concept of expectations into macroeconomic modeling, stressing the influence of forward-looking behavior on aggregate outcomes (Lucas, 1976; Mankiw & Romer, 1991). The time inconsistency problem, formulated by Kydland and Prescott (1977), revealed that macroeconomic policies may lose effectiveness when they lack credibility and predictability.

Traditional macroeconomic frameworks are grounded in assumptions such as the production function's reliance on physical capital and labor (Solow, 1956), the central role of money supply and interest rates in aggregate demand, and the stabilizing influence of fiscal tools. However, digitalization is disrupting these premises by altering production processes, labor market dynamics, monetary mechanisms, and the tax base. As such, reevaluating conventional macroeconomic models in light of digital transformation has become increasingly important.

1.3. Digitalization in the Economic Literature

Initially, the economic literature approached digitalization predominantly from a microeconomic perspective, focusing on firm-level productivity, market structures, and consumer behavior. In recent years, however, there has been a noticeable rise in theoretical and empirical studies examining its macroeconomic implications and systemic consequences (Goldfarb & Tucker, 2019).

At the micro level, digital technologies have been shown to reduce transaction costs, enhance market efficiency, and intensify competition (Varian, 2010). They have been viewed as catalysts for innovation in traditional sectors, enablers of new business models, and mitigators of information asymmetries. Brynjolfsson and Hitt (2000) demonstrated that investments in information technologies significantly increase firms' total factor productivity, thereby exerting long-term positive effects on economic growth.

At the macro level, the implications of digitalization have increasingly been explored within the framework of endogenous growth theories. Romer's (1990) model posits that technological progress—driven by human capital accumulation and knowledge diffusion—is central to sustainable economic growth. Within this context, digitalization accelerates innovation and contributes to a reconfiguration of development dynamics.

Nonetheless, the literature remains divided regarding the overall desirability and distributional consequences of digitalization's effects. Acemoglu and Restrepo (2018) contend that digital technologies are reshaping labor markets in ways that deepen income inequality, particularly through the automation of low-skilled jobs. Autor (2015) likewise notes that digitalization has led to a decline in middle-skilled occupations, while employment has shifted toward both low-skill service jobs and high-skill technology roles. This trend introduces polarization within the labor force and poses risks to equitable income distribution.

There has also been growing scholarly interest in how digitalization affects monetary policy and

financial sovereignty. The widespread adoption of crypto-assets and blockchain-based payment systems has raised concerns about central banks' diminishing control over money supply (Yermack, 2015). Bordo and Levin (2017) point out that while central bank digital currencies (CBDCs) may enhance policy effectiveness, they also present potential risks to banking system stability and transmission mechanisms.

In conclusion, the literature on digitalization and its economic effects reflects two dominant currents. One emphasizes its contributions to productivity and growth, while the other highlights the associated risks—particularly structural labor market disruptions, growing inequality, and financial instability. However, systematic theoretical frameworks addressing its macroeconomic dimensions remain underdeveloped. This gap underscores the need for integrative and interdisciplinary studies that capture the complex and multifaceted impacts of digital transformation on economic systems.

2. DIGITAL CURRENCIES AND MACROECONOMIC POLICIES

The emergence of digital currencies and crypto-assets presents both opportunities and significant challenges for macroeconomic policymakers. These developments possess the potential to disrupt the operational logic of traditional macroeconomic instruments, particularly monetary and fiscal policy. This section offers a systematic and theoretical analysis of how crypto-assets and central bank digital currencies (CBDCs) affect macroeconomic policy frameworks.

2.1. Theoretical Implications of Crypto-Assets for Monetary Policy

Recent bibliometric studies underscore that digitalization—especially through financial technologies (fintech)—is driving deep structural changes within the financial system (Şen Küçük & Kaynar, 2023). These transformations are not limited to the provision of financial services but extend to money creation processes, payment infrastructures, and the mechanisms of financial intermediation.

As prominent manifestations of this shift, crypto-assets have emerged as alternative financial instruments with the potential to influence the effectiveness of monetary policy through multiple channels. These include challenges to money supply control, threats to financial stability, and disruptions in the transmission mechanism of monetary policy.

Conventional monetary policy operates under the assumption that central banks regulate money supply and credit creation to smooth economic fluctuations (Friedman, 1968). However, the rise of cryptocurrencies like Bitcoin—characterized by fixed issuance algorithms—has led to the partial externalization of monetary functions beyond the control of central banks. Yermack (2015) contends that Bitcoin's limited supply structure could, in theory, circumvent traditional money supply mechanisms and undermine the stabilizing role of central banks.

In scenarios of widespread crypto adoption, central banks may lose a degree of control over the aggregate money supply, thereby weakening the effectiveness of traditional policy tools. Furthermore, the decentralized architecture of crypto-assets diminishes the operational reach of instruments such as reserve requirements (Catalini & Gans, 2016).

A defining feature of crypto-assets is their pronounced price volatility, which increases the likelihood of speculative bubbles and systemic risks (Cheah & Fry, 2015). When such bubbles collapse, sudden declines in consumer and investor confidence may contract aggregate demand and heighten recession risks.

The macroeconomic repercussions of crypto-asset bubbles operate primarily through two channels: (i) direct exposure of financial institutions, leading to balance sheet vulnerabilities, and (ii) the wealth effect influencing consumption patterns. The lack of a coherent regulatory framework

exacerbates these risks, limiting central banks' capacity to intervene effectively (Arner, Barberis & Buckley, 2017).

Crypto-assets, particularly stablecoins, are constructing alternative payment systems that weaken conventional financial intermediation. As a result, the ability of central banks to transmit interest rate decisions to the real economy may be compromised (G7 Working Group on Stablecoins, 2019).

If stablecoins gain widespread usage, households and firms might increasingly transact in these units instead of local currencies, thereby reducing the responsiveness of economic agents to national monetary signals. Moreover, the lack of transparency regarding the asset portfolios backing stablecoins could amplify liquidity risks during periods of financial stress, increasing systemic fragility (Brunnermeier, James & Landau, 2019).

In summary, crypto-assets introduce new dynamics that can erode both monetary control and the broader effectiveness of policy transmission. This necessitates the development of updated and integrated policy frameworks to preserve macroeconomic stability in the digital era.

2.2. Central Bank Digital Currencies (CBDCs) and Monetary Policy

Central Bank Digital Currencies (CBDCs) represent a new monetary form whereby central banks provide money in digital format directly to individuals and institutions. These digital currencies not only carry the potential to enhance the effectiveness of conventional monetary policy tools, but also possess the capacity to trigger broader structural changes in the financial system. Adrian and Mancini-Griffoli (2019) argue that CBDCs can amplify the impact of interest rate policies on households and firms, as central banks may apply interest directly via digital wallets. This capacity is particularly valuable in addressing zero lower bound (ZLB) limitation. For instance, while negative interest rate policies typically drive a shift toward cash, the dominance of digital money can discourage cash hoarding (Bindseil, 2020), thereby enabling more effective expansionary measures during periods of economic downturn.

The design of CBDCs is also crucially important for policy efficacy. The literature generally distinguishes between two main models—wholesale and retail CBDCs—each bearing distinct implications for monetary policy (Auer & Böhme, 2020). Retail CBDCs, in particular, when issued directly by central banks, may pose a threat to the deposit-taking function of commercial banks. This phenomenon, referred to as "bank disintermediation," entails a potential weakening of commercial banks' credit creation capacity (Pfister, 2020). A growing preference among individuals for CBDCs due to their perceived security may result in deposit withdrawals from commercial banks, thereby reducing available credit and negatively impacting investment and economic growth (Meaning, Dyson, Barker & Clayton, 2018).

To mitigate such risks, the literature proposes several solutions. For example, Bindseil (2020) suggests a two-tier CBDC model, that incorporates individual usage limits and tiered interest rates to safeguard the financial intermediation role of commercial banks. In addition, the use of CBDCs in international trade and cross-border payments may bring about substantial changes in the global monetary system. Should major economies such as the United States, the European Union, and China proceed with the development of their own CBDCs, the dynamics of reserve currency competition could shift dramatically (Bordo & Levin, 2017). Currencies backed by robust CBDC infrastructures may gain prominence in global trade, introducing new dynamics into the process of dollarization (Prasad, 2021). For developing countries, this transformation may pose two principal risks: (i) erosion of domestic currency usage, and (ii) loss of independent monetary control.

On the other hand, enhanced cross-border cooperation and the development of interoperable

digital payment platforms may improve the speed and cost-efficiency of international transactions (Auer, Haene & Holden, 2021). Nevertheless, these benefits must be carefully calibrated to offset the potential threats to monetary independence and stability. In conclusion, CBDCs hold significant potential to reshape both monetary policy implementation and financial stability at national and international levels. This transformation requires central banks to formulate forward-looking, inclusive, and resilient strategies in the face of evolving domestic and global economic shocks.

3. THEORETICAL IMPACTS OF DIGITALIZATION ON ECONOMIC GROWTH AND EMPLOYMENT

Digitalization is exerting deep and multifaceted influences on both the dynamics of economic growth and the structural composition of labor markets. Technological advances are reshaping foundational economic processes such as productivity, efficiency, and the diffusion of knowledge—factors that directly affect the sustainability of macroeconomic growth. Simultaneously, the transformation of labor markets through digital technologies is triggering profound shifts in employment structures and causing significant fluctuations in income distribution.

This section presents a systematic analysis of the theoretical implications of digitalization on growth and employment, addressing both its positive contributions and inherent limitations through an extensive review of the literature.

3.1. The Role of Digitalization in Economic Growth

The relationship between digital technologies and economic growth has long been debated within the context of technology-driven growth models. Digitalization alters the mechanisms of economic expansion by redefining knowledge production, innovation dynamics, and economies of scale. However, its effects are not uniformly positive; digitalization can accelerate or constrain growth depending on sectoral and institutional contexts, often generating asymmetrical outcomes across economies.

This subsection explores the growth-related impacts of digitalization through the lenses of endogenous growth models, the process of creative destruction, and its potential limitations.

3.1.1. Digitalization within Endogenous Growth Theories

While neoclassical growth models treat technological progress as an exogenous variable (Solow, 1956), endogenous growth theories conceptualize it as an internally driven process, emphasizing the role of intentional investment in knowledge and innovation. Romer (1990), a central proponent of endogenous growth theory, posits that technological advancement, fueled by knowledge creation, plays a decisive role in ensuring the long-term sustainability of economic growth.

In this framework, digitalization is viewed as a catalyst that directly affects endogenous growth mechanisms, particularly through the acceleration of knowledge production and diffusion. Digital technologies improve the efficiency of R&D investments and expand the stock of knowledge by lowering barriers to information access (Jones, 1995). Innovations such as the Internet, artificial intelligence, big data analytics, and the Internet of Things create positive externalities by reducing the cost of information and enhancing scale economies within the growth process.

Nonetheless, the growth-enhancing effects of digitalization are not evenly distributed. Comin and Mestieri (2018) emphasize that the diffusion of digital technologies varies significantly across advanced and developing economies, contributing to global growth disparities. Furthermore, divergences in digital skills among countries influence how effectively technological transformations unfold.

In sum, while digitalization promotes growth by accelerating knowledge flows and innovation, its impact depends heavily on national capacities in digital infrastructure and human capital.

3.1.2. Creative Destruction and Innovation Dynamics

Joseph Schumpeter's theory of creative destruction offers a powerful lens through which to examine the transformative impact of digitalization on growth. According to Schumpeter (1942), capitalist economies evolve through cycles of destruction and renewal, wherein outdated production methods and economic structures are replaced by more efficient alternatives.

Digital technologies fundamentally disrupt traditional industries, eliminate inefficient processes, and facilitate the emergence of entirely new sectors. Brynjolfsson and McAfee (2014) highlight how digitalization extends beyond classical automation by enabling the automation of cognitive functions, thus accelerating the expansion of platform economies and data-driven service industries.

However, the accelerated pace of creative destruction may shorten innovation cycles, generating persistent uncertainty and volatility in investment behavior (Aghion & Howitt, 1992). Moreover, Bessen (2019) warns that digitalization could reinforce the market dominance of large firms, undermining competitive pressures and potentially stifling long-term productivity gains.

Therefore, while digitalization fosters economic transformation through accelerated creative destruction, it also introduces constraints related to market concentration and systemic instability.

3.1.3. Structural Constraints on Growth

The notion that digitalization yields unambiguously positive growth effects is increasingly contested. Andrews, Nicoletti, and Timiliotis (2018) find that rapid digital adoption by large firms has contributed to market concentration, potentially limiting aggregate productivity over time. The rise of "superstar firms" underscores the asymmetric nature of digital transformation (Autor, Dorn, Katz, Patterson & Van Reenen, 2020). Growing digital divides between nations have also been linked to widening income disparities and constraints on the growth potential of developing economies (Comin & Mestieri, 2018). The impact of digitalization on employment may indirectly restrict growth, as automation can lead to job displacement and structural imbalances (Arntz, Gregory & Zierahn, 2016). In addition, concerns about data security, cyber threats, and privacy violations pose risks to economic confidence, which may in turn hinder investment and growth (Zuboff, 2019). In conclusion, digitalization should be viewed not only as a driver of productivity and innovation but also as a process that introduces new challenges—ranging from inequality and labor displacement to cybersecurity vulnerabilities—that may constrain long-term growth trajectories.

3.2. Structural Shifts in Employment Driven by Digitalization

The proliferation of digital technologies has precipitated the emergence of novel work practices and employment models. These changes have given rise to entirely new occupations and triggered substantial shifts in skill requirements and income distribution patterns.

This section analyzes the effects of digitalization on employment through the theoretical frameworks of skill-biased technological change (SBTC), employment polarization, and the rise of platform-based labor markets.

3.2.1. Skill-Biased Technological Change and Labor Market Differentiation

SBTC theory posits that technological change disproportionately benefits workers with high skill levels, while reducing demand for low- and medium-skilled labor (Autor, Katz & Krueger, 1998).

Digital technologies increase the value of cognitive skills such as analytical reasoning, creativity, and problem-solving, thereby elevating wage premiums for high-skilled workers (Brynjolfsson & McAfee, 2014).

Acemoglu and Restrepo (2019) extend this framework by emphasizing task-biased effects, arguing that digitalization affects labor not only based on skill level but also by automating specific occupational tasks.

Overall, the labor market transformations induced by digitalization are heterogeneous across sectors and occupations, generating new dimensions of inequality within the employment structure.

3.2.2. *Employment Polarization and Income Inequality*

Goos and Manning (2007) identify employment polarization as a defining consequence of digitalization, whereby the share of middle-skill jobs declines while both low- and high-skill occupations increase. Autor (2015) reinforces this view, noting that the automation of routine tasks has eroded the economic position of the middle class.

This polarization carries broader socio-political consequences. The IMF (2017) has linked rising income inequality to diminished social mobility and adverse effects on long-term growth potential.

Thus, employment polarization driven by digitalization has deep economic and societal repercussions, intensifying the need for targeted education and training policies.

3.2.3. *New Employment Models, Flexible Work, and the Platform Economy*

Digitalization has facilitated the rise of flexible, project-based, and independent work arrangements, epitomized by the gig and platform economies (De Stefano, 2016). According to OECD (2019), approximately 10% of the workforce in many advanced economies is engaged in gig-based employment.

Platforms such as Uber, Upwork, and Fiverr have increased access to work and enhanced labor flexibility, but they have also introduced new risks—such as employment precarity, inadequate social protection, and income volatility (Berg et al., 2018).

Moreover, the market dominance of large digital platforms raises concerns about monopolistic behavior, which may undermine economic dynamism and exacerbate income disparities over the long term (Kenney & Zysman, 2016).

In sum, while digitalization introduces promising avenues for increased efficiency and labor market flexibility, it also necessitates the redesign of social protection systems to safeguard equity and economic resilience.

4. THE IMPACT OF DIGITALIZATION ON FISCAL POLICY

The influence of digitalization extends beyond production systems and labor markets, increasingly shaping how governments design and implement fiscal policy. The expansion of digital technologies is transforming various fiscal dimensions—ranging from tax collection mechanisms and public expenditure frameworks to budgetary balances and social transfer systems. This section offers a comprehensive theoretical analysis of digitalization's implications for fiscal governance, focusing on taxation challenges within the digital economy, shifts in revenue and expenditure structures, and the evolving priorities of fiscal policy.

4.1. Taxation in the Digital Economy: Challenges and Opportunities

The rapid growth of the digital economy presents substantial difficulties for traditional tax systems. The ability of multinational tech firms to deliver digital products and services without a physical presence has resulted in base erosion and an uptick in profit-shifting activities (OECD, 2020). A core challenge lies in determining tax jurisdiction over activities that transcend national borders—a situation that disproportionately affects the tax bases and public revenues of developing economies (Zucman, 2014).

In response, policy initiatives such as the OECD’s “Tax Challenges Arising from Digitalisation” and the European Union’s proposed Digital Services Tax (DST) seek to restore fairness in digital taxation. However, these efforts face complications due to the need for multilateral alignment and the potential for geopolitical frictions (Beer, de Mooij & Liu, 2020).

Conversely, digitalization offers new tools to enhance tax administration. Innovations such as e-invoicing systems, digital payment records, and big data analytics improve compliance and curb informal economic activity. Some countries have already adopted AI-powered tax monitoring and blockchain-based systems to detect and prevent tax evasion (OECD, 2022).

In short, while the taxation of digital activities involves intricate legal, political, and technical challenges, digital oversight tools and international cooperation provide feasible pathways toward effective solutions.

4.2. The Role of Digitalization in Public Expenditure

Digital technologies are reshaping the delivery of public services in profound ways. E-government platforms, AI-assisted administrative tools, and data analytics are enabling governments to provide services more efficiently, transparently, and cost-effectively (Margetts & Dunleavy, 2013). As a result, core services such as healthcare, education, and social protection have become more personalized and performance-driven, improving the allocation and management of public resources. For example, the use of big data in healthcare facilitates early diagnosis and reduces treatment costs (OECD, 2019).

Digital twin technologies also enhance infrastructure planning and oversight, allowing public investments to be monitored and evaluated with greater precision (Kitchin, 2020). Furthermore, digitalization supports performance-based budgeting by offering tools to assess the effectiveness of spending programs.

Nevertheless, the digitalization of public expenditure brings several direct and indirect risks. First, the initial capital costs of building digital infrastructure can be substantial. Second, unequal access to digital services may exacerbate regional disparities, particularly in low-income or rural areas. Third, cybersecurity vulnerabilities introduce new fiscal risks, threatening the continuity and reliability of public service provision (Anderson, 2016).

Therefore, the effects of digitalization on public spending must be assessed not only in terms of efficiency gains but also with regard to inclusivity, resilience, and long-term fiscal sustainability.

4.3. Emerging Directions in Fiscal Policy under Digital Transformation

The digital transformation is reshaping the goals and instruments of fiscal policy. Whereas traditional fiscal systems are grounded in taxing and spending based on physical production and consumption, value creation in the digital economy often stems from intangible processes and data flows (Cockfield, 2006).

This shift is steering fiscal policy in three key directions:

First, tax policy must be reformed to capture digital activities more effectively. The OECD and G20 are developing frameworks to tax digital services, improve global tax coordination, and prevent profit shifting. Countries such as France, India, and the United Kingdom have introduced DST regimes to more equitably tax income generated through platform-based economic activities.

Second, public expenditure is increasingly being reoriented toward digital infrastructure, digital literacy programs, and cybersecurity investments. To remain competitive in the digital economy, governments must take on more proactive and strategic roles in public investment.

Third, fiscal policy must be recalibrated to address income inequality exacerbated by digitalization. Progressive tax reforms, social protection schemes for digital workers, and education spending aimed at easing digital transitions are essential (Atkinson, 2015). In particular, the exclusion of gig workers and platform laborers from conventional welfare systems calls for a reimagining of fiscal policy's social inclusion function (ILO, 2021).

In conclusion, the implications of digitalization for fiscal policy extend beyond regulatory adaptations. They call for a more holistic approach that prioritizes equity, inclusiveness, and long-term economic sustainability within fiscal governance.

5. DIGITALIZATION AND MACROECONOMIC RISKS: THEORETICAL DISCUSSIONS

While digitalization offers significant opportunities in terms of economic growth, productivity, and innovation capacity, it simultaneously gives rise to new types of risks at the macroeconomic level. Elements such as the excessive volatility of crypto asset markets, the regulatory challenges posed by decentralized finance (DeFi) systems, the diminishing effectiveness of conventional monetary policy instruments, and the deepening of income inequality through the digital divide represent substantial threats to economic stability. This section theoretically examines the impact of digitalization on the macroeconomic risk profile under three principal dimensions: risks to financial stability, risks to monetary policy independence, and potential inequality risks related to income distribution.

5.1. Financial Stability Risk

One of the most visible implications of digitalization for the financial system lies in the systemic vulnerabilities introduced by crypto assets and DeFi platforms. Unlike traditional financial markets, these systems operate independently of centralized regulators and are inherently prone to extreme volatility. Such characteristics foster the formation of speculative bubbles and increase the likelihood of erratic investor behavior and contagion effects across the system (Cheah & Fry, 2015).

With rapid advancements in digital infrastructure, public governance and fiscal institutions now face novel threats related to cybersecurity, data integrity, and the operational reliability of digital systems. Consequently, the indirect economic implications of information security and digital warfare must also be acknowledged in macroeconomic assessments (Bayrakcı & Koçman, 2023).

The historical price fluctuations of crypto assets such as Bitcoin have undermined consumer trust and exposed institutional balance sheets to pronounced fragility (Baur, Hong & Lee, 2018). DeFi platforms now facilitate lending, insurance, and investment services via blockchain-based networks, yet their unregulated nature allows latent risks to accumulate unnoticed. The collapse of TerraUSD in 2022 and the ensuing panic surrounding Luna illustrated how illusory assurances can trigger cascading system failures (Shin, 2022).

Smart contract vulnerabilities, shallow market liquidity, and the absence of investor protections

further jeopardize the integrity of digital financial ecosystems. The interlinked architecture of DeFi compounds these risks by increasing the likelihood of chain reactions, where minor shocks can escalate into systemic crises (Gudgeon et al., 2020).

Overall, while digital finance enables innovation and expansion, its inherent regulatory gaps intensify fragilities. Thus, safeguarding financial stability requires not only vigilance over market dynamics but also the development of holistic and adaptive supervisory frameworks tailored to emerging digital asset classes.

5.2. Risk to Monetary Policy Autonomy

Digitalization introduces structural dynamics that may erode the capacity of central banks to steer economic activity through conventional monetary policy tools. Historical precedents—such as the constrained autonomy of post-colonial currencies like the CFA franc—highlight how external dependencies can undermine monetary sovereignty and impose long-term fiscal burdens. In this context, the digital era compels monetary authorities to reconceptualize their domain of influence (Badet, 2021).

Traditionally, central banks influence macroeconomic outcomes by adjusting the money supply and interest rates (Goodhart, 1988). However, the growing adoption of digital assets, particularly stablecoins, threatens to disrupt this transmission mechanism directly. As households and firms increasingly conduct transactions using stablecoins, demand for the local currency may decline, thereby weakening the central bank's ability to modulate aggregate demand through rate adjustments (Brunnermeier, James & Landau, 2019).

Moreover, the proliferation of cross-border digital payment systems accelerates capital mobility and complicates the balancing act between exchange rate policy and monetary independence (Bordo & Levin, 2017). Facebook's now-defunct Libra (later Diem) project exemplified these concerns, prompting alarm among global financial authorities about potential encroachments on sovereign monetary spaces.

In response, many central banks have initiated the development of central bank digital currencies (CBDCs), signaling a proactive approach to maintaining relevance in an evolving financial landscape (BIS, 2021). While digitalization poses challenges to policy autonomy, it concurrently offers instruments—like CBDCs—that can restore or even enhance the effectiveness of monetary governance. Accordingly, resisting digital transformation is less viable than strategically embracing it through responsive and flexible policy architectures.

5.3. Income Distribution and the Digital Divide

Although digitalization holds the promise of democratizing access to information, it also bears the potential to exacerbate existing socio-economic disparities. As high-paying occupations increasingly require advanced digital competencies, unequal access to such skills risks transforming the digital divide into a widening income divide (Acemoglu & Restrepo, 2018).

Structural constraints often hinder access to digital technologies for low-income groups and rural populations. Even when access is granted, the ability to meaningfully engage with digital tools remains uneven—an issue described in the literature as the "second-level digital divide" (van Dijk, 2006).

Simultaneously, the ascent of the platform economy has heightened income insecurity, fostering a large segment of digitally employed individuals who operate outside the bounds of traditional welfare systems (Berg et al., 2018). The spread of such precarious employment models calls for a fundamental reconfiguration of social protection and income support policies.

Without deliberate policy interventions, the digital economy may deepen inequality rather than

mitigate it. As such, ensuring equitable access to digital opportunities requires comprehensive reforms centered on three pillars: digital skill development, income security, and universal access. These measures are critical to embedding social inclusion within the digital transition and to counterbalancing its potential regressive effects.

CONCLUSION

This study has sought to examine the multifaceted and transformative effects of digitalization on the macroeconomic structure through a theoretical lens. The analyses presented demonstrate that digitalization is not merely a mechanism for enhancing productivity and efficiency, but also a phenomenon that introduces novel risks to fundamental macroeconomic balances, including financial stability, the effectiveness of monetary policy, and income distribution. In this sense, digitalization emerges as a dual-faceted force—offering structural opportunities while simultaneously deepening systemic vulnerabilities.

In the first section, the relationship between digitalization and economic growth was analyzed within the frameworks of endogenous growth theory and Schumpeterian creative destruction. The findings highlight that while digitalization strengthens the potential for economic expansion by accelerating knowledge production and innovation, it may also constrain this potential through market concentration and the monopolization of technological capacity.

The second section examined the structural transformations induced by digital technologies in the labor market. Framed through the concepts of skill-biased technological change (SBTC) and employment polarization, the analysis reveals a growing demand for high-skilled labor alongside the contraction of low- and medium-skilled employment. Additionally, the rise of the platform economy has given rise to novel forms of social risk, including job insecurity and income volatility.

In the third section, the implications of digitalization for fiscal policy were evaluated. The analysis addressed the challenges posed by digital taxation, the changing composition of public expenditures, and the necessity for fiscal frameworks to adapt to the digital transition.

The fourth section focused on the emerging macroeconomic risk profile associated with digitalization, categorized into three key domains: threats to financial stability, the erosion of monetary policy autonomy, and the exacerbation of income inequality through digital divides.

Based on these theoretical findings, the following key policy recommendations are proposed for policymakers:

Policy Recommendations

Adaptive Monetary Policy Strategies

Given the diminishing efficacy of conventional monetary tools in the digital era, central banks must develop more agile and technologically aligned policy instruments. Central Bank Digital Currencies (CBDCs) hold promise for enhancing the direct transmission of monetary policy.

International Digital Tax Reform

To address issues such as tax base erosion and profit shifting in the digital economy, new-generation tax systems should be established through international coordination. The OECD's global minimum corporate tax proposal and the EU's Digital Services Tax initiative represent significant strides in this direction.

Inclusive Digital Employment Policies

To mitigate the polarizing effects of digitalization on the labor market, policy efforts should

prioritize digital skill-building programs, lifelong learning initiatives, and the integration of flexible employment arrangements into formal social protection systems.

Investments in Digital Infrastructure and Cybersecurity

To ensure the continuity of digital public services and the resilience of the digital economy, governments must incorporate cybersecurity systems and digital infrastructure investments into long-term development strategies.

This study offers a theoretical framework; however, further empirical research is essential to deepen our understanding of digitalization's macroeconomic consequences. Such research should prioritize the following areas:

Empirical Country- and Sector-Level Analyses

Quantitative studies focusing on the specific effects of digitalization on growth, employment, and fiscal policy across different nations and sectors are necessary.

Microdata-Based Investigations

Special attention should be paid to sectors that are directly influenced by digital transformation, such as services, finance, and high-tech industries.

In-Depth Research on Inequality Dynamics

Analyses focusing on regional and class-based dimensions of the digital divide will be crucial for the formulation of effective and inclusive social policy responses.

In conclusion, the macroeconomic implications of digitalization cannot be fully captured through the lenses of existing economic paradigms alone. This transformation demands the development of new conceptual models, interdisciplinary perspectives, and forward-looking policy frameworks. To maximize the benefits of digitalization while minimizing its attendant risks, a comprehensive, flexible, and inclusive model of macroeconomic governance must be adopted—one that is attuned to the demands and realities of the digital age.

Ethical Declaration

There is no ethical declaration for this study.

Ethics Committee Approval

Ethics committee approval is not required for this study.

Funding

The study received no financial support.

Conflict of Interest

There is no conflict of interest arising from the study for the authors or third parties.

REFERENCE

- Acemoglu, D., & Restrepo, P. (2018). *Artificial intelligence, automation, and work* (NBER Working Paper No. 24196). National Bureau of Economic Research. <https://doi.org/10.3386/w24196>
- Acemoglu, D., & Restrepo, P. (2019). The wrong kind of AI? Artificial intelligence and the future of labor demand. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 13(1), 25–35. <https://doi.org/10.1093/cjres/rsz022>
- Adrian, T., & Mancini-Griffoli, T. (2019). *The rise of digital money* (IMF FinTech Notes No. 2019/001). International Monetary Fund. <https://www.imf.org/en/Publications/Fintech-Notes/Issues/2019/07/12/The-Rise-of-Digital-Money-47097>
- Aghion, P., & Howitt, P. (1992). A model of growth through creative destruction. *Econometrica*, 60(2), 323–351. <https://doi.org/10.2307/2951599>
- Anderson, R. (2016). *Security engineering: A guide to building dependable distributed systems* (3rd ed.). Wiley.
- Andrews, D., Nicoletti, G., & Timiliotis, C. (2018). *Digital technology diffusion: A matter of capabilities, incentives or both?* (OECD Economics Department Working Papers No. 1476). OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/7c542c16-en>
- Arner, D. W., Barberis, J., & Buckley, R. P. (2017). FinTech and RegTech: Impact on regulators and banks. *Journal of Banking Regulation*, 19, 1–14. <https://doi.org/10.1057/s41261-017-0038-6>
- Arntz, M., Gregory, T., & Zierahn, U. (2016). *The risk of automation for jobs in OECD countries: A comparative analysis* (OECD Social, Employment and Migration Working Papers No. 189). OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/5jlz9h56dvq7-en>
- Atkinson, A. B. (2015). *Inequality: What can be done?* Harvard University Press.
- Autor, D. H. (2015). Why are there still so many jobs? The history and future of workplace automation. *Journal of Economic Perspectives*, 29(3), 3–30. <https://doi.org/10.1257/jep.29.3.3>
- Autor, D. H., Dorn, D., Katz, L. F., Patterson, C., & Van Reenen, J. (2020). The fall of the labor share and the rise of superstar firms. *The Quarterly Journal of Economics*, 135(2), 645–709. <https://doi.org/10.1093/qje/qjaa004>
- Autor, D. H., Katz, L. F., & Krueger, A. B. (1998). Computing inequality: Have computers changed the labor market? *The Quarterly Journal of Economics*, 113(4), 1169–1213. <https://doi.org/10.1162/003355398555874>
- Auer, R., & Böhme, R. (2020). The technology of retail central bank digital currency. *BIS Quarterly Review*, March 2020. https://www.bis.org/publ/qtrpdf/r_qt2003j.pdf
- Auer, R., Haene, P., & Holden, H. (2021). *Multilateral interoperability and digital currencies* (BIS Bulletin No. 41). Bank for International Settlements. <https://www.bis.org/publ/bisbull41.pdf>
- Badet, J. (2021). Sömürge para sisteminin ekonomik etkileri: CFA Fransı ve Afrika ülkeleri üzerine bir inceleme. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 36–51. <https://doi.org/10.51124/jneusbf.2021.10>
- Bayrakçı, E. & Koçman, M. A. (2023). Bilgi Güvenliği Ve Elektronik Harp, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 5(Özel Sayı), 184-206.
- Baur, D. G., Hong, K., & Lee, A. D. (2018). Bitcoin: Medium of exchange or speculative assets? *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 54, 177–189. <https://doi.org/10.1016/j.intfin.2017.12.004>
- Beer, S., de Mooij, R., & Liu, L. (2020). International corporate tax avoidance: A review of the channels, magnitudes, and blind spots. *Journal of Economic Surveys*, 34(3), 660–688. <https://doi.org/10.1111/joes.12305>

- Berg, J., Furrer, M., Harmon, E., Rani, U., & Silberman, M. S. (2018). *Digital labour platforms and the future of work: Towards decent work in the online world*. International Labour Office. https://www.ilo.org/global/publications/books/WCMS_645337/lang--en/index.htm
- Bindseil, U. (2020). *Tiered CBDC and the financial system* (ECB Working Paper Series No. 2351). European Central Bank. <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecb.wp2351~d36d0c4b25.en.pdf>
- Blanchard, O. (2017). *Macroeconomics* (7th ed.). Pearson Education.
- Bordo, M. D., & Levin, A. T. (2017). *Central bank digital currency and the future of monetary policy* (NBER Working Paper No. 23711). National Bureau of Economic Research. <https://doi.org/10.3386/w23711>
- Brennen, S., & Kreiss, D. (2016). Digitalization and digitization. *Culture Digitally*. <https://culturedigitally.org/2014/09/digitalization-and-digitization/>
- Brunnermeier, M. K., James, H., & Landau, J. P. (2019). *The digitalization of money* (NBER Working Paper No. 26300). National Bureau of Economic Research. <https://doi.org/10.3386/w26300>
- Brynjolfsson, E., & Hitt, L. M. (2000). Beyond computation: Information technology, organizational transformation and business performance. *Journal of Economic Perspectives*, 14(4), 23–48. <https://doi.org/10.1257/jep.14.4.23>
- Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2014). *The second machine age: Work, progress, and prosperity in a time of brilliant technologies*. W. W. Norton & Company.
- Catalini, C., & Gans, J. S. (2016). *Some simple economics of the blockchain* (MIT Sloan Research Paper No. 5191-16). Massachusetts Institute of Technology. <https://ssrn.com/abstract=2874598>
- Cheah, E. T., & Fry, J. (2015). Speculative bubbles in Bitcoin markets? An empirical investigation into the fundamental value of Bitcoin. *Economics Letters*, 130, 32–36. <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2015.02.029>
- Cockfield, A. J. (2006). The rise of the OECD as informal “World Tax Organization” through national responses to e-commerce tax challenges. *Yale Journal of Law and Technology*, 8(1), 136–187. https://digitalcommons.schulichlaw.dal.ca/scholarly_works/95/
- Comin, D., & Mestieri, M. (2018). If technology has arrived everywhere, why has income diverged? *American Economic Journal: Macroeconomics*, 10(3), 137–178. <https://doi.org/10.1257/mac.20150103>
- De Stefano, V. (2016). The rise of the “just-in-time workforce”: On-demand work, crowd work, and labor protection in the “gig-economy”. *Comparative Labor Law & Policy Journal*, 37(3), 471–504. <https://cllpj.law.illinois.edu/archive/>
- Friedman, M. (1968). The role of monetary policy. *American Economic Review*, 58(1), 1–17.
- G7 Working Group on Stablecoins. (2019). *Investigating the impact of global stablecoins*. Bank for International Settlements. <https://www.bis.org/cpmi/publ/d187.pdf>
- Goldfarb, A., & Tucker, C. (2019). Digital economics. *Journal of Economic Literature*, 57(1), 3–43. <https://doi.org/10.1257/jel.20171452>
- Goodhart, C. A. E. (1988). *The evolution of central banks*. MIT Press.
- Goos, M., & Manning, A. (2007). Lousy and lovely jobs: The rising polarization of work in Britain. *The Review of Economics and Statistics*, 89(1), 118–133. <https://doi.org/10.1162/rest.89.1.118>
- Gudgeon, L., Perez, D., Harz, D., Livshits, B., & Gervais, A. (2020). The decentralized financial crisis: Attacking DeFi. *arXiv preprint*, arXiv:2002.08099. <https://arxiv.org/abs/2002.08099>
- International Labour Organization (ILO). (2021). *World social protection report 2020–22: Social protection at the crossroads*. https://www.ilo.org/global/publications/books/WCMS_817572/lang--en/index.htm

- International Monetary Fund (IMF). (2017). *Fiscal monitor: Tackling inequality*. <https://www.imf.org/en/Publications/FM/Issues/2017/10/05/fiscal-monitor-october-2017>
- Jones, C. I. (1995). R&D-based models of economic growth. *Journal of Political Economy*, 103(4), 759–784. <https://doi.org/10.1086/262002>
- Kenney, M., & Zysman, J. (2016). The rise of the platform economy. *Issues in Science and Technology*, 32(3), 61–69. <https://issues.org/the-rise-of-the-platform-economy/>
- Keynes, J. M. (1936). *The general theory of employment, interest and money*. Macmillan.
- Kitchin, R. (2020). The real-time city? Big data and smart urbanism. *GeoJournal*, 79, 1–14. <https://doi.org/10.1007/s10708-013-9516-8>
- Kydland, F. E., & Prescott, E. C. (1977). Rules rather than discretion: The inconsistency of optimal plans. *Journal of Political Economy*, 85(3), 473–492. <https://doi.org/10.1086/260580>
- Lucas, R. E. (1976). Econometric policy evaluation: A critique. *Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy*, 1, 19–46. [https://doi.org/10.1016/S0167-2231\(76\)80003-6](https://doi.org/10.1016/S0167-2231(76)80003-6)
- Mankiw, N. G. (2016). *Principles of macroeconomics* (7th ed.). Cengage Learning.
- Mankiw, N. G., & Romer, D. (1991). *New Keynesian economics* (Vols. 1–2). MIT Press.
- Meaning, J., Dyson, B., Barker, J., & Clayton, E. (2018). *Broadening narrow money: Monetary policy with a central bank digital currency* (Bank of England Staff Working Paper No. 724). Bank of England. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3180720>
- OECD. (2019). *Going digital: Shaping policies, improving lives*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264312012-en>
- OECD. (2020). *Tax challenges arising from digitalisation – Report on Pillar One Blueprint*. OECD/G20 Inclusive Framework on BEPS. <https://doi.org/10.1787/beba0634-en>
- OECD. (2022). *Tax administration 2022: Comparative information on OECD and other advanced and emerging economies*. <https://www.oecd.org/tax/forum-on-tax-administration/publications-and-products/tax-administration-series.htm>
- Pfister, C. (2020). Central bank digital currency: Financial system implications and control. *Revue d'Économie Financière*, 138, 65–84.
- Prasad, E. (2021). *The future of money: How the digital revolution is transforming currencies and finance*. Harvard University Press.
- Romer, P. M. (1990). Endogenous technological change. *Journal of Political Economy*, 98(5), S71–S102. <https://doi.org/10.1086/261725>
- Say, J. B. (1803). *A treatise on political economy* (C. R. Prinsep, Trans., 1821). Sherwood, Neely & Jones.
- Schumpeter, J. A. (1942). *Capitalism, socialism and democracy*. Harper & Brothers.
- Shin, L. (2022). *The cryptopians: Idealism, greed, lies, and the making of the first big cryptocurrency craze*. PublicAffairs.
- Smith, A. (1776). *An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations*. W. Strahan and T. Cadell.
- Solow, R. M. (1956). A contribution to the theory of economic growth. *Quarterly Journal of Economics*, 70(1), 65–94. <https://doi.org/10.2307/1884513>
- Şen Küçük, G., & Kaynar, Z. (2023). Finansal teknoloji literatürü üzerine bibliyometrik bir analiz. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 5(2), 119–131. <https://doi.org/10.51124/jneusb.2023.59>

- Taylor, J. B. (1993). Discretion versus policy rules in practice. *Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy*, 39, 195–214.
- van Dijk, J. (2006). Digital divide research, achievements and shortcomings. *Poetics*, 34(4–5), 221–235. <https://doi.org/10.1016/j.poetic.2006.05.004>
- Varian, H. R. (2010). Computer mediated transactions. *American Economic Review*, 100(2), 1–10. <https://doi.org/10.1257/aer.100.2.1>
- Yermack, D. (2015). Is Bitcoin a real currency? An economic appraisal. In D. Lee (Ed.), *Handbook of digital currency: Bitcoin, innovation, financial instruments, and big data* (pp. 31–43). Academic Press.
- Zuboff, S. (2019). *The age of surveillance capitalism: The fight for a human future at the new frontier of power*. PublicAffairs.
- Zucman, G. (2014). Tax evasion on offshore profits and wealth. *Journal of Economic Perspectives*, 28(4), 121–148. <https://doi.org/10.1257/jep.28.4.121>

An Analysis on Fayli Kurds Living in Iraq

Engin KORKMAZ*

Hakkari University, Hakkari, Türkiye

Article Info

Received: 27/05/2025
Accepted: 14/09/2025
Published: 28/06/2026

Keywords:

Fayli Kurds,
Iraq,
Religion,
Ethnicity,
Migration.

JEL Codes: F22, J18, N3

ABSTRACT

The purpose of this study is to investigate the socio-political situation of the Fayli Kurds living in Iraq and the forced migrations they underwent in the 20th century. The fundamental questions of the study were, "How has the social and political situation of the Fayli Kurds been formed since the establishment of the Iraqi state? Furthermore, what are the socio-political reasons behind the migrations the Fayli Kurds experienced during this period?" In line these questions, a literature review was conducted, and by establishing connections between the obtained data, a general assessment of the historical, social, and political life of the Fayli Kurds was made. The literature review revealed a paucity of academic studies on the socio-political life of the Fayli Kurds. In this context, conducting an academic study on this ethnic and religious group living in Iraq is crucial. The study revealed that the Fayli Kurds have not had the opportunity to live comfortably on the basis of equal citizenship since the establishment of the Iraqi state and that this community has been subjected to migration due to their ethnic and religious identity. After the Baath Party's rule was overthrown in 2003, some of the Fayli Kurds who had been exiled to Iran returned to Iraq. According to the results of the research, currently the fundamental expectation of the Fayli Kurds from both the Kurdistan Regional Government and the central government of Iraq is to live as equal citizens based on their religious and ethnic identity.

Irak'ta Yaşayan Feyli Kürtleri Üzerine Bir Analiz

Makale Bilgisi

Geliş Tarihi: 27/05/2025
Kabul Tarihi: 14/09/2025
Yayın Tarihi: 28/06/2026

Anahtar Kelimeler:

Feyli Kürtler,
Irak,
Din,
Etnik yapı,
Göç.

JEL Kodları: F22, J18, N3

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Irak'ta yaşayan Feyli Kürtlerinin sosyo-politik durumu ve 20. yüzyılda gerçekleştirdikleri zorunlu göçleri araştırmaktır. Araştırmanın temel soruları "Feyli Kürtlerin, Irak devletinin kuruluşundan itibaren sosyal ve siyasal durumları nasıl şekillenmiştir. Ayrıca Feyli Kürtlerin bu dönemde maruz kaldığı göçlerin arka planındaki sosyo-politik gerekçeler nelerdir?" gibi belirlenmiştir. Bu soruya bağlı olarak alan yazın okuması yapıp elde edilen veriler arasında bağlar kurularak Feyli Kürtlerin tarihsel, toplumsal ve siyasal yaşamına yönelik genel bir değerlendirme yapılmıştır. Yapılan alan yazın okumasında Feyli Kürtleri sosyo-politik yaşamı üzerine yapılan akademik çalışmaların yetersiz olduğu görülmüştür. Bu bağlamda Irak'ta yaşayan bu etnik ve dinî grubun üzerinde akademik bir çalışmanın yapılması önem arz etmektedir. Yapılan çalışmada Feyli Kürtlerin Irak devletinin kuruluşundan itibaren eşit vatandaşlık temelinde rahat yaşama imkânlarının olmadığı ve bu insan topluluğunun etnik ve dinî kimliklerinden dolayı göçe tabi tutulduğu anlaşılmıştır. 2003'te Baas Partisinin yönetimine son verildikten sonra, İran'a göç ettirilirmiş Feyli Kürtlerin bir kısmı Irak'a dönmüşlerdir. Araştırma sonucuna göre Feyli Kürtlerinin günümüzde hem Kürt Bölgesel yönetiminden hem de Irak merkezi devletinden temel beklentileri dinî ve etnik aidiyetlerine bağlı olarak eşit vatandaşlık temelinde yaşamaktır.

Bu makaleye atıfta bulunmak için:

Korkmaz, E. (2026). An Analysis on Fayli Kurds Living in Iraq. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 19-35. DOI: 10.51124/jneusbf.2026.131

*Sorumlu Yazar: Engin KORKMAZ, enginkorkmaz@hakkari.edu.tr

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

INTRODUCTION

Iraq is a piece of land where people of different religions, races and languages live. The official name of Iraq is *al-Jumhuriyyat al-Iraqiyya*, and its capital is Baghdad. Iraq is a country surrounded by Turkey, Iran, Syria and Saudi Arabia. The history of the states established on the territory of what is now Iraq dates back to the dawn of human civilization around 3500 BC. The lands called Iraq today were ruled by states or civilizations such as Assyria, Medes, Babylonians, Persians, Sassanids, Umayyads, Abbasids, Seljuks, Mongols, and Ottomans. Each state or civilization established an authoritarian or democratic order in its own way in the lands in question (Khdir, 2018, p.12; Abdullah, 2006; Korkmaz, 2023). In 1917, the territory of Iraq came under the occupation of the British. In 1921, the British established a royal regime in Iraq under the rule of King Faisal, the son of Hussein, the Sharif of Mecca. Although the Iraqi state gained its independence from the British in 1932, it has been a politically unstable country with constant coups. There are peoples such as Arabs, Kurds, Turkmens, Assyrians and Armenians living in Iraq. However, since its establishment, especially during the Ba'ath regimes (1968-2003), the Iraqi state pursued a policy based on Arab nationalism and assimilating other peoples (Barzani, 2006). Although more than one ethnic and religious group lived in the Iraqi state, only Arab nationalism was brought to the fore in Iraq from the royal regime to the republican regime, and the Shiite-Sunni distinctions have always existed (Sunar, 2007; Şinnavi, 1997). The Fayli Kurds, who are the subject of this study, are Shiite and have been discriminated against by the Iraqi state both because of their sect and because they support the Iranian state. In this context, the main issues that make the study important are the ethnic and sectarian problems faced by the Fayli Kurds in Iraq. According to the results of the research, there are several reasons for the marginalization of Fayli Kurds. The first is that, due to their Kurdish and Shiite identities, they are seen as the greatest obstacle to the Iraqi regime's Sunnification and Arabization policies. Another reason is the economic success they have achieved since the establishment of the Iraqi state. Finally, the discrimination the Fayli face is also related to the oppositional nature of the Fayli society (Baştürk et al., 2013, p. 46-47).

According to the literature review, there are very few academic studies on Fayli Kurds. The most important of these studies is the study titled "Feyli Kürtler: Her Yönüyle Feyli Kürtler ve Feylice, (2024)", which was discussed by Prof. Dr. Kadri Yıldırım and published by his son after the Professor's death. In the study, the traditions, beliefs and social life of the Fayli Kurds were mentioned in general. In addition, in some works on Iraq and the Kurds (Ahmad, 2014; Al Barak, 1985; Barzani, 2006; Bruinessen, 2018), Fayli Kurds have been given little coverage. In these works, Fayli Kurds are not dealt with exclusively, only other Kurds are mentioned in general, while Fayli Kurds are also mentioned between the lines. But there are sources written in Arabic on this subject. The necessity of this study has emerged due to the lack of studies dealing with the sectarian differences of Fayli Kurds from other Kurds, their relations with Iran, and the migrations they have historically encountered and their consequences. The study was conducted based on the literature review based on the events and migration adventures of the Fayli Kurds in Iraq. The data collection technique of the research is based on reading the literature (books, article, newspaper etc.). The universe of this study is the Fayli Kurds, and the sample is the Fayli Kurds living between Iraq and Iran. In this context, the collected data were analyzed historically and socially.

FAYLI KURDS FROM THE GENERAL FRAMEWORK

From a general perspective the historical background, political and social structure of the Fayli Kurds is emphasized. In addition to the long historical background of the Fayli Kurds, their main difference from other Kurds living in the Middle East and Mesopotamia is sectarian. While most of the Kurds are Sunni, Fayli Kurds belong to the Shiite sect. As can be seen in the study, this sectarian difference has caused the Faylis living in Iraq to experience serious political and social problems. In this

sense, the main issue on which the study is based is the sectarian difference. Therefore, it is useful to briefly explain the sectarian difference in Islam. There are creedal, political and fiqh sects in Islam. Religious sects have taken place on some issues on which the scholars of kalam disagree. However, these scholars are united in the attribute of Allah as “*Vahdaniyet*” (the oneness of God). Political sects emerged from disagreements over the choice of the caliph. Fiqh sects, on the other hand, explain the fixed rulings with the “Book” and “Sunnah” about the relations between people and the relationship of worship between man and the Lord. In short, sects have emerged due to people's different thoughts and understandings on religious issues. However, in Islam, these distinctions were not directed at the essence of the religion (*the unity of God, the prophethood of the Prophet Muhammad, the Qur'an as the word of God, The obligation of five daily prayers etc.*)¹ (Ebû Zehra, 2018, p.15-21). According to Ibn Khaldun, religious politics is the only truly virtuous government that can realize “justice” because it governs society to ensure both worldly and otherworldly happiness of human beings under the guidance of revelation (quoted by Kılınc, 2023, p. 463). As a result, sect is a scientific and intellectual accumulation that is formed by its unique approach to understanding and interpreting the provisions of religion regarding belief and practice. After the death of the Prophet Muhammad, disputes arose about who would inherit the caliphate. In the following period, Muslims were divided into sects such as Shia, Sunni and Khariji (TDV İslam Ansiklopedisi, 2004, p. 528-531). Thus, those who wanted Hazrat Ali to be the caliph were called Shia or Shii (who follows, follower). According to Muhammed Ebû Zehra, the Shia agreed that Hazrat Ali was the caliph chosen by the Prophet Muhammad and that he was the most virtuous *sahabe*² (Ebû Zehra, 2018, p. 43).

When Baghdad fell into Safavid hands in the early 1500s, some Kurds living between Iran and Iraq converted to Shia Islam under Safavid pressure (Minorsky, 1988). Before converting to Shiism, the belief of the Kurds in Western Iran was Yarsanism³. The belief in Yareshanism lost its influence under the pressure of Shiah. Due to these pressures, the Yaresani people showed themselves as Sunni in Iraq and Shia in Iran (Aslanlı, 2023, p. 84).

History of the Fayli Kurds

Although it is known that approximately three-quarters of the Kurds, one of the important actors of the Middle East, are Sunni Muslims, the Kurds have exhibited a significant religious and sectarian diversity from Shiism to Alevism, from Baha'ism to Yazidis, and from Kakei to Judaism. Some of the Kurds who are in this diversity of beliefs are Fayli Kurds. Fayli Kurds, who live on the slopes of the Zagros Mountains, which form the Iran-Iraq border, have been accepted as a community that stands out with their Shia sectarian identity (Altaş, 2021). The word Fayli means power, strength, nobility, warrior, as well as plain or flat place. It is also mentioned that the word Fayli comes from the word “*peyli*” and that this word is the name of an Elamite ruler named “Peyli”. The letter P was later changed to F. In addition, it has been claimed that the word Fayli is the derivation of the word “Pahli”, which lived in the east of the Zagros mountains during the Sumerian period (4000-3000 BC) and later took the form of

¹ Italics belong to the author.

² Companion of Prophet Muhammad.

³ The Yaresani were known as Ali İlahi (worshippers of Ali) and Ahl al-Haq (people of righteousness) and lived in Iran and Iraq. The works of Nurali İlahi and his father Nimetullah Jeyhunabadi had an impact on the belief in Yarsanism. The Yaresani do not subject themselves to the Islamic faith, sometimes they introduce themselves as Yaresani and sometimes as Nusayri and Ali İlahi. In addition, Yareshanism is also defined as a branch of Yazdanism. The holy figure of this faith is Sultan Sohak. Although Shah Hosshin intended to develop this belief, Sultan Sohak systematically developed this belief. The most important manifestation periods in which God himself was incarnated are known as the periods of Ali in the 7th century, Shah Hosin in the 11th century, and Sultan Sohak in the late 13th and early 14th centuries (Bayrak, 2014 quoted by Aslanlı, 2023; Izady, 2007:265-266). In the belief of Ahl al-Haq or Yaresani, which is a monotheistic belief, the belief that God is manifested in the person of people is dominant (Karaca, 2020, p.52).

“Parsi” (Ahmad, 2014; Bruinessen, 2018; Yıldırım, 2024, p. 15-16). The Syrian Islamic historian Yakut al-Hemawi wrote in the 13th century in his work *Mucemü'l-Buldân* that the origin of the name Fayli is “elephant”. According to al-Hamawi, people living in mountainous and rural areas between Iran and Iraq have been called “Fayli” over time because they are “big like elephants”. The generally accepted opinion on this issue belongs to the Iranian Kurdish historian Mehrdad R. Izady (Altaş, 2021). According to Izady (2007), the origin of the word Fayli comes from the Parthian people, who ruled the “Parthian Empire” that dominated the territory of present-day Iran between 247 BC and 224 AD, and were cultural cousins of the Kurds. After the end of this empire, the Fayli began to define the lands of the province of Loristan, where they settled, as Parthiya (Altaş, 2021; Feyli & Numani, 2020). According to Michael Gunther, the Fayli Kurds are said to have originated from the Kermanshah region of Iran and spread to other parts of the country, especially Baghdad, in Iraq as early as 539 BC (quoted by Ahmad, 2014, p. 130).

The Lors, named after Loristan, the homeland of the Fayli Kurds, are based on four large communities: Mamesani, Kohgelovi, Bakhtiari and Asil Lor. The Great Lors, or the Lesser Lor (Fayli), belong to the Shia sect. As a matter of fact, other Kurds and Lors came from the same ancestor. The language of the Great Lors, that is, the Fayli, is closer to Kurdish than Persian. The language of the Faylis is the same as Kurdish, except for minor dialect differences. Especially the Fayli people living in settlements such as Pishtguh and Ilam speak Faylice, a sub-dialect of Kurdish. Faylice is a sub-dialect of the Gorani dialect and has common features with the Dimili (Zazaki) dialect. As a result, although there are dialect differences between them, peoples such as Lor (Fayli), Goran, Bakhtiari and Leks come from the same race (Edmonds, 2003, p. 17-18; Feyli & Numani, 2020, p. 28; Izady, 2007; 301; Yıldırım, 2024, p. 19; Zeki Beg, 2018, p. 39-40). The Fayli people lived and still live in settlements such as Hanekin, Shahriban, Mendeli in the north from Pishtkuh to the borders of the Tigris River, and Belenduz, Bedre, Hisan, Zirbatiye, Numaniye, Aziziye, Hay, Vasit, Ali Sharqi, Ali Garbi, Baksaya, Amara (Germiyan), Filya (Germisir) in the south to the borders of the Tigris River (Bruinessen, 2018, p. 12; Yıldırım, 2024, p. 11).

The political consciousness of the Fayli Kurds emerged in the 3rd century Hijri (800s). In the aforementioned century, when the Persians established states and governments such as Safari, Samani, Buwayhi and Shahinshahi, the Fayli Kurds established emirates and governments such as Hasanwayh, Banu Anaz and Khurshidi in the north and west of Iran. In addition, the emirates of Muzaffari in Erbil and Baban in Sulaymaniyah were established by the Faylis. However, although other Kurds in Iran and Iraq established their governments and emirates independently of Arabs and Persians in ancient times, the political and tribal consciousness of the Fayli people developed late (Bitlisi, 2018; Yıldırım, 2024, p. 13). Taking advantage of the weak situation of the Abbasid state, which lost power due to the capture of Baghdad by the Buwayhids and the activities of separatist Persian groups such as Safari and Samanids, the Fayids established independent emirates. Hasanveyh Principality (961-1046) and Banu Annaz Principality (991-1117) are two of these emirates (Yıldırım, 2024, p. 35-44).

The Turkish traveler Evliya Çelebi said that when he made a trip to Baghdad, Şehr-i Zor and Erbil in 1655 or 1656, some of the lands he passed through were under the control of the Lor ruler Hüseyin Khan (Bruinessen, 2018, p. 8). Mehmet Khurşit Pasha, a member of the Ottoman, Russian and Iranian border commission, wrote in his travelogue that two tribes lived between Baghdad and Iran. These were the Fayli and the Arab Bani Lam tribes. The Faylis were Kurdish tribes with a population of about 50,000, concentrated in a place called Pishtkuh, and spoke Persian. This tribe had a unique language called Gorani. In addition, many scholars and poets were raised from the Feyls. Pishtkuh, which is a historical and geographical settlement inhabited by the Faylis and inherited from the Medes, was not affiliated with the Iranian governments before the fall of Shah Reza Pahlavi's rule in 1929. This region was ruled by Fayli rulers with an autonomous status for about 797 years. Pishtkuh has been an important

and symbolic settlement for the Great Lor and Lesser Lors. Fayli Kurds were governed by their local governors (Bruinessen, 2018, p. 11; Yıldırım, 2024, p. 11).

According to unofficial statistics it is estimated that more than three million Shia Kurds live in word today. About 800,000⁴ of them live in Iraq. Some of them Fayli people living within the borders of Iran speak the Lor dialect and Persian, while the Fayli people living in Iraq speak Gorani and Sorani dialects (Altaş, 2021; quoted by Gökcan, 2014, p. 363). Fayli Kurds live in the provinces of Khorasan, Loristan, Hamedan in Iran and in the capital Tehran (quoted by Gökcan, 2014, p. 363).

Religious and Sociological Structures of Fayli Kurds

Fayli Kurds have their own social lifestyles in terms of linguistic etymology, cultural and religious characteristics. Fayli Kurds are thought to have accepted Shiah in the 16th century (Altaş, 2021). However, Shiah, which is affiliated with Jafarism, showed its influence in the regions where the Fayli people lived since the 12th century. In addition, Ahl al-Haq, Ali Divinity also spread to this group of people (Feyli & Numani, 2020, p. 29). In this sense, the people of Fayli have great love for Hazrat Ali, and when Hazrat Ali is mentioned, adjectives such as Ebd Eli (servant Ali), Sewz Eli (green Ali), Con Eli (beloved Ali), etc., are brought before the name Ali. The name Ali is also used in personal characterizations: Such as penc Eli (five Ali), sê Eli (three Ali), etc. (Yıldırım, 2024, p. 32). The vast majority of the Faylis are Shia, and a small number are Ali ilahi or Nusayri (Bruinessen, 2018, p. 9). According to David McDowall (2007, p. 11-77), The majority of the Kurds living in Kermanshah province of Iran are Ahl al-Haq and extreme Shiites. Shia Kurds belonged to the Ahl al-Haq; but when Shiah became the state religion in Iran, they changed their sectarianism to increase their position. However, the Faylis perform their worship and other rituals according to the belief of the Ahl al-Haq.

Like other Kurds, the Faylis are socially tribal. The largest Fayli tribes are: Ali Sherwan, Malek Khezell, Shahi, Cheragh Wandi, Zouri, Qaitoli, Hiar Wandi, Jamal Wandi, Safar Wandi, Ansari, Kalhur, Dara Wandi, Shuhan and Mousi (quoted by Gökcan, 2014, p. 364).

The Faylis have a language of their own, which they use only in speech. This language is called Fayli. However, while the Fayli living in Iraq speak Arabic as the official language, the Fayli people living in Iran speak Persian. Kurdish poet Baba Tahir-i Uryan's works such as poetry and stories were effective in the development of Faylice. The poet Hiwa Zendi developed the Fayli alphabet, which consists of 34 Latin letters. This alphabet consists of 9 vowels, 2 semi-fronts (Rr-RRrr: front and back r) and 23 consonants. The roots of the Fayli dialect mentioned above can be traced back to the Lori dialect within the broader classification of the Kurdish language. The Fayli Kurds have a coded dialect of their own, which has been passed down through generations (Salah, 2023). The Lori dialect is also divided into two main groups, Lori-Fayli and Lori-Bakhtiari (Bruinessen, 2018; Yıldırım, 2024, p. 31-94).

Iraqi President Saddam Hussein's open hostility to the Fayli Kurds was shared by a group of influential statesmen around him. In 1985, Dr. Fadhil Al-Barak, then Director General of Iraqi Security (*Muhabarat*), published a book titled *Jewish and Iranian Schools in Iraq* that discussed the threat posed by the Fayli Kurds. In the book, it was written that "Iranian Kurds or Fayli Kurds are historically, psychologically, socially, politically and economically connected to Iran, although they have been living in Iraq since 539 BC". According to Al-Barak, being of Iranian ancestry meant that the Fayli Kurds instinctively "acted against national interests and all Arab national hopes and aspirations" (Al Barak, 1985). However, Fayli Kurds are hardworking, intelligent, virtuous, highly commercial and reliable people. In this respect, the Fayli people have made significant contributions to Iraq, especially in trade

⁴ These statistics are periodic. Indeed, official statistics have not been available in studies conducted in Iraq.

(Salah, 2023; Zeki Beg, 2018, p. 384). With the establishment of the State of Israel in 1948 and the wave of “anti-Semitism” spreading rapidly in the Middle East, the Jews in Iraq began to emigrate. The commercial affairs carried out by the Jews were carried out by the Faylis after them (Morad, 2005). Thus, the Faylis gained significant economic power, but as a result of their exile to Iran, the Fayli lost this economic power (quoted by Gökcan, 2014, p. 367). The Faylis have developed themselves in professions such as knitting, tailoring, blacksmithing, carpentry and handicrafts (Feyli & Numani, 2020, p. 29).

Fayli Kurds in the Political Context

Since the Treaty of Qasr-i Şirin in 1639, some of the Fayli Kurds have been divided between Iran and Iraq. The ethnic cleansing of the Fayli Kurds began in 1920 with the establishment of the Iraqi state and peaked with the power of the Ba’ath Party (Salah, 2023). Since the beginning of the 20th century, seven or eight international treaties such as the 1913 protocol, the Syk-Picot agreement, the Treaty of Lausanne, the Sadabat Pact, the Algiers Treaty, etc., have been signed under the supervision of states such as Britain and Russia, which also concern Iran-Iraq. The purpose of these treaties was to prevent conflicts in the region and to protect minority rights. However, the minority peoples living in Iran and Iraq could not gain their political rights mentioned in these treaties and conventions. Moreover, when they demanded these rights, they faced policies of torture, persecution and extermination (Feyli & Numani, 2020). After the British established a mandate regime in Iraq in 1920, the Faylis faced ethnic and sectarian problems. In fact, the Iraqi “1924 Citizenship Law” has divided the peoples in Iraq on ethnic and sectarian lines. Fayli Kurds were discriminated against and oppressed due to reasons such as not being Arabs, not being Ottoman citizens and being of Iranian origin (quoted from Nakash, 2006 and Parolin, 2009 by Gökcan, 2014, p. 366). In addition, when the Iraqi state was established under the British mandate in 1921, social or demographic engineering plans were put into effect in Iraq. One of these plans is to establish a system based on Arabization and ethnic nationalism in oil-rich places such as Kirkuk and Khanakin. For this purpose, groups that do not have an Arab ethnic identity in the region, especially the Kurds, have been expelled from oil-rich regions. In this sense, Iraqi state tried to eliminate the Faylis through methods such as “ethnic cleansing, political persecution, and mass extermination” (Feyli & Numani, 2020). The main purpose of the Iraqi state mind is to Arabize the Fayli Kurds like other non-Arab peoples living in Iraq (Salih, 2022, p. 194-202). This policy continued throughout the 20th century. Since 1963, the Iraqi state authorities have increased the intensity of all kinds of oppression and discrimination policies against the Faylis. For example, issues such as dismissing the Faylis from their jobs, preventing them from receiving university education⁵, subjecting them to forced migration, depriving them of their property, and arresting them have intimidated them. This issue has forced those who do not want to move anywhere to migrate. In fact, these policies continued until the 1990s (Feyli & Numani, 2020). When the Ba’ath Party came to power, it committed major crimes against the Iraqi people and especially against the Kurds. One of the actions of the Ba’ath Party is the genocides it carried out in Hanekin and Mendeli against the Fayli Kurds. In addition, the properties of the Faylis were confiscated, and the authorization documents of the Fayli merchants were taken away. The Ba’ath Party demolished the villages of Fayli Kurds and forced them to migrate to Iran (Bendi, 2012, p. 5; Yıldırım, 2024, p. 29). The main goal of the Ba’ath Party is to create an Iraq based on Arab nationalism especially in Kirkuk (Ahmad, 2014). On May 7, 1980, Saddam Hussein’s Command Council adopted Resolution 666 to revoke the citizenship of approximately 300,000 Fayli Kurds. In the same period, thousands of

⁵ Fayli Kurds founded a Fayli community in 1940s. Because the Fayli did not have citizenship during this period, they were unable to send their children to public schools. In these community, Fayli children were able to complete their primary and secondary education and attain high positions such as doctors, lawyers, and teachers (Yıldırım, 2024, p. 45).

Fayli were kidnapped and disappeared by the Ba'ath Party. Ba'ath Party, initiated a new process of "annihilation" of the Fayli Kurds in parallel with its policy of "Arabization" in the Kurdish regions, especially Kirkuk, which are now covered by Article 140. Also in the late 1970s and 1980s, the Ba'ath Party, led by Saddam Hussein, implemented a policy of severe discrimination and oppression against the Fayli Kurds on the grounds that they supported the Kurdish uprising. Between 1970 and 1988, 132,000 Fayli Kurds were deported to Iran. The Kurds of Fayli, most of whom live in the cities of Baghdad, Diyala, Basra, Wasit and Mandeli, were subjected to a great genocide in 1980 because of their support for the Barzani movement in Iraq and their defense of the rights of the Kurdish people. The citizenship of approximately 300,000 Fayli Kurds has been revoked (Ahmad, 2014; Altaş, 2021; Irak büyük katliam, Rudaw.net, 31.05.2022; Mcdowall, 2007, p. 11; Yıldıırım, 2024, p. 30).

Feyli Kurds supported the Kurdish struggle in Iraq. For example, Habib Karim was a Faili Kurd, Shi'i by faith and Luri by origin, and Habib Karim ran as a KDP candidate. But this candidate was not approved by the Ba'ath Party (McDowall, 2007, p. 329). Muhammad Karim Al Faili, Abdul Razzaq, Aziz Mirza Al Fayli, and Adel Murad Al-Fayli are among the employee and founders of the Patriotic Union of Kurdistan (PUK) and many other organizations (Feyli & Numani, 2020, p. 33-34). The Faylis also made significant contributions to the Kurdish movement in terms of financial, logistical and military needs (Jafar, no date, quoted by Gökcan, 2014:372).

The Faylis stood against the coup attempt made by the Ba'athist coup plotters in Iraq in 1963 and made efforts to maintain their loyalty to the Republic. In this context, the symbol of the success of the Faylis, who succeeded in the neighborhood called "Kurds' neighborhood" in Baghdad, was a woman named  mm  Fuad. The Iraqi Faylis have also stood by the struggle of the Palestinian people against Israel. In this context, in the Arab-Israeli wars that took place from time to time between 1948 and 1967, the Faylis acted together with the Arabs (Yıldıırım, 2024, p. 12). Speaking of women, Leyla Qasim, one of the symbolic figures of the Kurdish struggle in Iraq, was also a Kurd from Fayli and was sentenced to death by the Ba'ath Party in 1974. In addition, Iraq's first female prosecutor was a Kurd from Fayli named Zakia (Barzani, 2021; Bruinessen, 2018). Apart from Leyla Kassim, dozens of Fayli people supported the Kurdish struggle in Iraq and took part in parties and civil organizations. Peshmerga minister Ferman, Jabbar, Aziz Al Hajj, Sheikh Majid Sabzkhuda Al-Badrawi are some of them (Feyli & Numani, 2020, p. 33-34).

When a nation-state was built in Iraq by the British, the Faylis were divided into two parts, the Iranian and Iraqi Faylis. In the 1970s and 1980s, the Ba'ath Party, which has always regarded the Iraqi Faylis as Iranian and close to Iran, carried out horrific massacres against the Fayli and deported the survivors to Iran. In addition, the Iranian regime saw the Faylis as Iraqis, not Iranians, and treated them accordingly (Yıldıırım, 2024, p. 12). It is estimated that from 1971 to 2003, more than 100,000 Fayli Kurds were displaced and disappeared. Tens of thousands of young people were imprisoned and disappeared during the Iraq-Iran war. The bodies of approximately 10,000 men between the ages of 18 and 28 who were imprisoned during the war have never been found. These numbers documented the state policy towards the Fayli Kurds and showed the atrocities in Iraq's history (Ahmad, 2014, p. 131; Mcdowall, 2007). The Iraqi state, and therefore the Ba'ath Party, had taken racial and sectarian discrimination to such an extent that Resolution 474 was issued in 1981 to force Fayli men to divorce their wives and separate families. Many similar laws have been enacted, from separating families to political assimilation (Feyli el-Alevi, 2009, p. 496-498).

After 2003, the Faylis joined the Hashd al-Shaabi militia instead of the Kurdish peshmerga, which caused a separation between Sahaih and Kurdishness for the Fayli, and this situation paved the way for the Fayli to clash with the Peshmerga. Iran saw this distinction well and pursued a policy of taking the Fayis on its side against the Sunnis. As a matter of fact, 400 of the Faylis who fled from Saddam's

oppression and took refuge in Iran came back to Iraqi territory from Iran and joined the Hashd al-Shaabi militia fighting against the Islamic State of Iraq and al-Sham (ISIS) (Yıldırım, 2024, p. 31).

Like other minority groups, the Fayli Kurds have sought to form alliances with leftist movements to better express their national aspirations, moving away from being perceived as a dubious minority. This was especially evident during the rule of the Arab nationalist Ba'ath Party in Iraq from 1963 to 2003. Because of their Kurdish ethnicity, some Fayli Kurds have joined parties such as the KDP and PUK. Due to their Shia religious affiliations, they have also become members of political parties such as the Islamic Dawa Party, the Badr Organization, and the Supreme Council of the Islamic Revolution in Iraq, among others. This diversity in the political preferences of the Fayli Kurds has enabled them to align themselves with various political ideologies, including secularism, Islamism, and nationalism. Initially, some Fayli Kurds turned to Kurdish parties, notably the KDP, founded by Mustafa Barzani in 1946, and then the PUK led by Jalal Talabani in 1975. Over time, these parties received significant financial support from the Fayli Kurds, especially their skilled merchants. Since the Fayli Kurds were ethnically and sectarianly discriminated against in both Iran and Iraq, they tried to strengthen their political ties and create their internal unity. To increase their political participation, Fayli Kurds organized in 2010 as the "National General Conference of Fayli Kurds". Thus, the national feelings of the Fayli Kurds increased. However, the Fayli Kurds are politically fragmented because they belong to a large number of parties, and despite their significant presence in Iraq's social and political life, their political influence has weakened. During the governments of Iyad Allawi and Ibrahim al-Jafari in Iraq, some Fayli Kurds held ministerial and parliamentary positions, and later, in the government led by Prime Minister Muhammad Shia al-Sudani, Mohsen Ali Akbar al-Mandalawi, a Kurd from Fayli, became the Deputy Speaker of the House of Representatives of the Republic of Iraq (Feyli & Numani, 2020; Salah, 2023; Salloum, 2013). In this sense, it can be said that the main dynamic behind the political behavior of the Fayli Kurds has been the Shia identity. This identity became more evident after 2003 when Shia parties came to power in Iraq. In Iran, on the other hand, since the hegemonic belief is Shia, the Faylis have always been in favor of the state.

FORCED MIGRATION OF FAYLI KURDS

As mentioned above, Fayli Kurds face different problems politically and socially, and as a result, migration has always been a part of their lives. In this respect, this migration has been given a wide place in the study.

In 1924, the newly established Iraqi state enacted the "Domestic Citizenship Law No. 42". With this law, the citizenship of former Ottoman citizens was accepted and they were given identity cards. Those who did not have former Ottoman nationality were deported. The Fayli Kurds also did not have Ottoman nationality. After Iraq gained its independence in 1932, the border treaty was signed 1937 between Iraq and Iran to solve the border problems. With this treaty, it was stipulated that the Kurds of Fayli would choose one of the two countries. As a result, a large part of Fayli Kurds became Iranian citizens due to the Sunni administration of Iraq and the more flexible Iranian citizenship law (Altaş, 2021). In fact, Turkey and Afghanistan are also included in this pact or treaty. But the Shah of Iran ignored this treaty in 1939 and threatened Iraq's sovereignty over Shatul Arab. In addition, Iran has supported the Kurdish Barzani movement, which is fighting against the Iraqi state. The Iraqi state has always thought that this historical process is against Iraq and has targeted everyone living in Iraq who is not its own and Iran. Therefore, the Faylis had to choose between Iranian and Iraqi citizenship. The Faylis were sectarianly close to Iran and mostly preferred Iran because the Sunnis were in power in Iraq (Ahmad, 2014, p. 140-141; Gökcan, 2014, p. 366). On the other hand, Fayli Kurds started to migrate from rural areas to cities in the 1950s for economic and social reasons. The social and economic conditions of the Fayli, who migrated from the foothills of the Zagros Mountains to cities such as

Baghdad, Basra and Diyala, improved, and paved the way for them to take an active role in politics (Morad, 2005, p. 102). The Ba'ath Party's first ethnic cleansing operation against the Kurds began in 1963 under the command of General Ali Saleh al-Sadi by evacuating 13 Kurdish villages around Kirkuk. The Kurds in these areas were displaced to the center and south of Iraq. In the same way, 34 villages in the Dubz district of Kirkuk were evacuated, and Arabs were settled in the evacuated areas (Talabany, 2007, p. 75-78). During the reign of Hassan Al Bakr in 1968 and later Saddam Hussein, ethnic cleansing continued more intensely. During the reign of Hasan El Bekr, Fayli Kurds were also deported on the grounds that they were Iranians (Bilgin, 1990, p. 277). The main reason for the Ba'ath Party's migration of Kurds is the party's anti-Iranian and anti-Shia policy. The Iraqi state saw Iran and Shaih as an obstacle to Arab nationalism (Eskander, 2006, p. 227). As part of its plan to Arabize the border areas adjacent to the Iranian side, such as Hanekin and Mandeli, where the Fayli Kurds live, the Ba'ath Party evacuated. In the early 1970s, Fayli Kurdish families continued to be expelled from their homes and lands. In fact, the central secretary of the Ba'ath Party, Mazman Khader Hadi, ordered the evacuation of the villages near the Iranian border, where the Fayli Kurds lived, and the replacement of them with Arabs loyal to the revolution. This instruction was formalized by the Revolutionary Command Council Decision No. 617 of November 5, 1981 (Salah, 2023). In addition, in the 1980s, the Faylis were repeatedly forced to migrate under the pressure of Saddam Hussein on the grounds that they were Shiites and supported the Barzanis' struggle against the regime in Iraq. However in the 1980s, sectarian differences led to divisions among Kurds. While the Fayli Kurds in Iraq supported Mustafa Barzani's movement, the Fayli Kurds in Iran sided with the Iranian regime against the Kurdish movement (quoted by Gökcan, 2014, p. 367-378). In the mid-1970s, during the reign of Iraqi president Ahmed Hasan Al Bakr, approximately 40,000 Faylis were deported to Iran on the charge of being an Iranian element (Baştürk et al., 2013, p. 46). Forced displacement campaigns continued gradually until the mid-1980s. Not only did the government displace the Faylis, but it also confiscated their property, revoked their Iraqi citizenship, and confiscated other official rights. The state also detained Fayli youths between the ages of 16 and 40. About 20,000 young men were arrested, subjected to various forms of violence and killed. Some Fayli youths have disappeared and their bodies have not been found to this day. Some of the Fayli Kurds were arrested in their homes, others were taken away from their schools, colleges and universities. Fayli Kurds were detained without trial and subjected to chemical experiments. Some of them were used as human shields in the Iraq-Iran War, while others were thrown into human meat grinders to get rid of the remains (Faylee, 2012; Feyli & Numani, 2020, p. 36; Salah, 2023).

The Ba'ath Party has used citizenship laws to change the demographics of Iraq and weaken the country's minorities. In this sense, the party abolished Law No. 42 of 1924 and replaced it with the "Citizenship Law No. 43". With this amendment, it was aimed to monitor the Fayli Kurds and to record their location and political affiliation. With this law, a group of Fayli Kurds were deported to Iran. Most of them lived in Baghdad's Kanbar Ali, Qishla, Bab al Shaikh, Khalani, and Aqid al Akrad neighborhoods. The Iraqi state justified its expulsion activities on the grounds of Iran's occupation of the three islands in Hormiz (Greater Tumb, Lesser Tumb and Abu Muza) at the gate of the Persian Gulf. Several KDP representatives in Baghdad have moved to stop the deportation. They succeeded in stopping the forced relocation of Gowi Kurds from Mosul to Turkey, but they failed to prevent the deportation of Fayli Kurds from Baghdad to Iran. It has been estimated that more than 50,000 Fayli Kurds were expelled in just ten years (Ahmad, 2014, p. 133-134; McDowal, 2007). When the Algiers Treaty was signed between Iran and Iraq on March 6, 1975, which resolved the border problems between the two states for a certain period of time, Saddam Hussein slowed down the displacement policies towards the Fayli Kurds. However, in this process, Arabization policies were intensified. With the revolution that took place in Iran in 1979, Saddam continued his traditional policies such as displacement and massacre against the Fayli Kurds, as well as against all peoples who did not think like him (Ahmad,

2014, p. 136). 75,000 people in 1970-1971 and 600,000 Fayli Kurds in 1980-1981 had to migrate from Iraq due to dictatorship and chauvinist policies (Feyli & Numani, 2020, p. 36). Since 1975, 5,000 villages in Iraq have been evacuated, 3,479 people have been deliberately destroyed, 250,000 people have been displaced to Iran, and 100,000 of them are Fayli Kurds (Bruinessen, 1994, p. 19).

Saddam's Revolutionary Command Council (RCC) issued Decree No. 180 of February 3, 1980. This decree authorized the Minister of the Interior to accept the application for citizenship, subject to three conditions: first, for someone to become an Iraqi citizen, they must have lived in Iraq before July 14, 1958, and never left. Secondly, one of the blood relatives of this person must have Iraqi citizenship. The third condition of being a citizen is that the person must not have harmed the security of the Republic of Iraq. This law has imposed a requirement to apply for citizenship within six months of its implementation. This six-month period allowed the Iraqi state to register and monitor the Fayli Kurds, and thus the information collected contributed to the implementation of deportation policies in a more systematic way (quoted by Ahmad, 2014, p. 134-135).

In the 1980s, the repression against the Kurds continued. For example, in 1980, tens of thousands of Fayli Kurds were displaced to Iran by the Iraqi government, their identities were taken away and some of them disappeared. Likewise, on July 31, 1983, Iraqi regime forces attacked the concentration camps of Qadisiyeh, Herir, Behirke and Diyana and arrested 8,000 Barzani men and caused them to disappear. Their bodies were found twenty-odd years later in mass graves in the southern deserts of Iraq. In addition to the presence of different colors and patterns of clothing in mass graves, the presence of different personal belongings is evidence that more than one person was killed at the same time and placed in the same grave. This has been confirmed by the relatives of the victims (Barzani Genocidal Archive, access: 05.05.2023; Yıldırım, 2024, p. 30).

The Ba'ath Party's policy towards the Fayli was not limited to immigration and killing. In 1980, Saddam Hussein ordered the deportation of the Fayli Kurds, asking Iraqis married to Fayli Kurds to divorce their wives and offering them 10,000 identity cards and about \$30,000 to stay in Iraq while their families were being deported. Decree No. 150 of the RCC issued on January 28, 1980 automatically prohibited any woman who refused to divorce her Iranian husband from holding any public office (Ahmad, 2014, p. 135). According to Eskander, in 1980 and later, approximately thousands Kurds were immigrated to Iran with the RCC's Decision No. 666 (Eskander, 2006, p. 190-192).

Between 1980 and 1990 alone, hundreds of thousands of Fayli Kurds were forced to migrate. During this migration, genocide was also carried out and thousands Fayli were killed by the Ba'ath regime (Jafar, 2016). Their movable and immovable properties were confiscated and all their official documents, including their identity cards, were revoked. 15,000 Fayli youth were subjected to chemical and biological warfare attacks. According to the International Committee of the Red Cross, from April 4, 1980 to May 19, 1990, about one million Kurds were deported after being accused of supporting Iran. The Ba'ath Party attacked the Kurds loyal to Barzani at the same time as the Fayli Kurds and massacred thousands of them with chemical and other means of warfare. Approximately 182,000 Kurds were killed, injured and disappeared by the Ba'ath Party, including the Halabja massacre in 1988 (Bendi, 2012, p. 16-17; Salih, 2022, p. 198-199).

The children of the Fayli Kurds were kidnapped by the Iraqi state, some of them were killed, and the rest were put in dirty and disease-spreading cells. In addition, those who were convicted were routinely tortured and left to die in poor living conditions (Feyli el-Alevi, 2009, p. 495). Some of the displaced Fayli Kurds lived in very bad living conditions in the Azna Camp in the Loristan region, 400 kilometers away from Tehran, the capital of Iran. Saddam Hussein and the Ba'ath Party led inflicted all kinds of violence on these Kurds on the grounds that they were Shia and exiled them to Iran. Since the people in Azna Camp were deprived of official documents, they did not receive public services (Fadıl

en-Neşmi, 2021).

THE SITUATION OF FAYLI KURDS TODAY AND THEIR FUTURE PROSPECTS

During the periods when the Ottoman Empire was dominant in Iraq, some Fayli Kurds refused to take the nationality of the Ottoman Empire to evade the military. With the independence of Iraq, the Faylis remained along the Iraqi-Iranian border. Since 1968 the citizenship laws were amended several times with the purpose of denying them the Iraqi nationality and, at the same time, of justifying their systematic forced deportation from Iraq (Ahmad, 2014, p. 131). During the Ba'ath Party period, approximately 3 million Fayli Kurds lived in Iraq. Of these, 160,000 families were displaced to Iran by the regime. In Iranian cities such as Tehran, Isfahan, Kermanshah and Ilam, thousands of Fayli Kurds live without identity (Irak büyük katliam, Rudaw.net, 31.05.2022). Zainab Hussin Musa Khan she a Fayli Kurd, told the writer Gülbahar Altaş, that they were subjected to massacres and migrations by the Iraqi regimes because they were both Kurds and Shias. Between 1960 and 2003, it was forbidden for an Arab to marry a Fayli Kurd, and the Faylis did not enjoy any public rights. The Fayli Kurds currently living in Iraq are fragmented, some in the Kurdistan Regional Government (KRG) and others in Arab and disputed areas (Khanaqi, Kirkuk, Diyala). According to Ali Ahmed Fayli, the Fayli people are still exposed to discrimination today (Altaş, 2021).

The main expectation of the Fayli Kurds who returned to Iraq after 2003 from both the Iraqi central government and the KRG is to live in peace and tranquility by agreeing on minimum commonalities on the basis of equal citizenship. The Fayli demand their political, economic and social rights on a legal basis. The Fayli also want to take part in Iraq's democratic federal structure. The Faylis also states that they want to contribute to the coexistence of all peoples living in Iraq on the basis of justice, democracy and human rights (Feyli el-Alevi, 2009, p. 527-528).

In 2003, after the overthrow of Saddam's regime by the United States, about 12,000 Fayli Kurdish families returned to Iraq from Iran. Law No. 666, enacted in 1980 and revoking the citizenship of thousands of Fayli Kurds, was repealed by Iraq's new Citizenship Law, enacted in 2006 (Altaş, 2021). After the 2003 process, Fayli Kurds struggled to regain their identity, freedom, cultural and citizenship rights, which were suppressed by the previous regime. They have also struggled to punish the genocides against them and to have them registered in the international arena. As a result, the Fayli people in Iraq today are struggling to prove themselves with their rights (Feyli & Numani 2020). However, after 2003, sectarian conflicts started in Iraq, and Iran was behind these conflicts. The fact that the Fayli Kurds are Shia has strengthened Iran's policy. In fact, before Saddam Hussein was overthrown, the party subjected the Fayli Kurds to mass exile, torture and massacre because he saw them as pro-Iranian (Yıldırım, 2024, p. 30).

The Fayli Kurds, who returned to Iraq after 2003, filed a criminal complaint against the human rights violations inflicted on them during the previous administrations. Some of the Fayli Kurds are active in Shia parties because of their Shia identity, while others are active in Kurdish political movements because of their Kurdish identity. Fayli Kurds participated in the Iraqi general elections with two groups under the name of "Islamic Unity Party" and "Libertarian Fayli Kurds Organization". They entered the 2009 Iraqi regional elections from the State of Law Alliance (Baştürk et al., 2013, p. 47).

According to the latest statistics collected by the Ministry of Immigration from April 2003 to July 2013, only 16,580 of the more than 150,000 Fayli Kurds displaced by the Ba'ath Party were reinstated to Iraqi citizenship and only 6,853 were given back their national identity. This means that most of the "movable and immovable property" has not been returned to them. In addition, the applicability of the decision could not be ensured due to the fact that people who worked as civil servants at the time of the relocation were still in office in the new administrations. In addition, the fact that the granting of

citizenship and national identity is under the authority of the federal government and that the Fayli Kurds are geographically scattered all over Iraq makes it difficult for them to unite (Ahmad, 2014, p. 153).

KRG President Nechirvan Barzani made the following statement on the anniversary of the 1983 genocide of the Fayli Kurds:

“Tens of thousands of innocent citizens have disappeared, hundreds of thousands have been deported and exiled, their property confiscated, and their identities taken away. The reason was that they were only Kurds, defending their identity and the legitimate rights of their nation. The recognition of this crime as genocide by the Iraqi Supreme Court of Crimes imposes legal and humanitarian responsibility on the Iraqi government and state to pay compensation to the victims. We take this opportunity to call on the Iraqi federal government to fulfill its obligation to pay reparations and to restore all civil and material rights to the Fayli Kurds” (Neçirvan Barzani: Feyli Kürtlere karşı, Kurdistan24, 04.04.2023).

Masoud Barzani, the head of the KDP, made the following statements at the conference held in Erbil on the recognition of the genocide against the Fayli Kurds between 1980 and 1990:

“The Fayli Kurds are an integral part of the people of Kurdistan and have bravely resisted the attempts to destroy them. In the face of all these attempts, the Kurds of Fayli have managed to preserve their identity and culture. The Fayli Kurds are loyal, honest people and have always been committed to their cause.” (Başkan Barzani: Feyli Kürtler, Kurdistan24, 02.05.2023).

In 2011, the Iraq Parliament also acknowledged that genocide was committed against the Fayli Kurds (Altaş, 2021). A delegation from the Iraqi State ministries of Interior, Ministry of Foreign Affairs, Immigration and Emigrants paid a visit to Iran in 2022. The aim of this delegation was to solve the identity and citizenship problems of the Fayli Kurds, who were massacred by the Ba’ath Party and were refugees in Iran, before the Iranian state. In its decision dated February 22, 2022, the Supreme Federal Court of Iraq decided that Fayli Kurds should also have a quota in the Iraqi Parliament among the Christian and Sabii groups. The Iraqi parliament has adopted a series of resolutions to allocate a budget to the Fayli Kurds and to return their confiscated land, property (Irak büyük katliam, Rudaw.net, 31.05.2022).

Some of the main expectations of Fayli Kurds today are as follows:

- To express the grievances experienced by the Fayli in the national and international arena, it is necessary to carry out activities through the press and broadcasting.
- The Fayli must also be visible under the unity, integrity and constitution of Iraq. It is necessary to fight together against the divisions based on race and sectarianism in Iraq.
- It should be demanded that the legitimate rights of the Fayli Kurds be defended and that unjust laws be abolished.
- The lands, properties and other properties confiscated during the Ba’ath Party period should be returned by the state.
- Compensation should be given to the relatives of the victims and the traces of the war should be erased. It is necessary to revive the spirit of educational and cultural institutions with Fayli Kurdish and to help this (Feyli el-Alevi, 2009, p. 530-531).

According to UNHCR (2008) today, more than 8,000 Fayli Kurds who do not have the right to citizenship in Iran live in difficult conditions. They are deprived of public services and are subject to serious social discrimination (Tucker, 2014, p. 12).

CONCLUSION

Ethnic and sectarian discrimination, along with migration, are social and political phenomena that have played a significant role in shaping societies throughout history. The causes, consequences and processes of these phenomena are intertwined and complex; each is linked to different socio-political and cultural dynamics. Ethnic and sectarian discrimination occurs when a dominant group or a group in power regards a group under its control as the ‘other’ on the basis of differences in religion, sect, ethnicity and language. Similarly, there are many underlying causes of migration. Migration also has many interconnected consequences. Adapting to the new environment and its people, as well as economic, social and cultural challenges, are the likely consequences of migration. But more importantly, as the post-structuralist thinkers Foucault (1972) and Derrida (1982) put it, “the underlying causes of every event or phenomenon also have causes”. Therefore, there are no static and absolute realities behind migration and other socio-political phenomena. Conflict, oppression, terrorism, and discrimination constitute some of the principal factors contributing to these phenomena. Also, these conditions are frequently associated with state policies and governance practices, together with challenges in fostering coexistence among diverse social, ethnic, and religious groups. In this context, the basis of ethnic, religious and cultural discrimination is the inability to achieve social reconciliation and integration. The reasons for the problems faced by the Fayli Kurds, who are the subject of this research, also stemmed from ethnic and religious differences. Fayli Kurds have undergone constant change and transformation politically and socially due to their faith and ethnic identity.

In this study, the dynamic situation of the Fayli Kurds between the states of Iraq and Iran and the political and social reasons behind this are explained. The Fayli Kurds lived within the borders of these two states, but they faced a continuous migration process due to the variable policies of both states. When the subject is approached in the context of the research question, Fayli Kurds have been subjected to oppression and massacres since the establishment of the state due to their ethnic and sectarian differences in Iraq. The state of Iraq was founded by the British on the basis of the Arab nation-state and Arab nationalism. Therefore, a policy of Arabization was implemented on the non-Arab (Kurdish, Turkoman, Armenian, Assyrian, etc.) peoples living in Iraq and Shia Muslims were pressured to convert to Sunnism. The Kurds rebelled against these pressures in the 1930s under the leadership of Sheikh Ahmed Barzani. The Assyrian people were intimidated by the Semele Massacre in 1933. In addition, the Kurds of Fayli have been subjected to constant massacres and displacement because they are Shias, support Iran, and support the Barzanis’ rebellions against the state. In addition, the Iranian state has not been tolerant of the Fayli Kurds because they see them as Iraqi citizens. In this respect, Fayli Kurds faced an unstable situation in the context of the political goals of the two states. Before the Iraq-Iran war, Saddam Hussein expelled the Fayli Kurds from all government offices, detained especially those in critical positions, and emigrated some of them. The displaced people arrived in Iran hungry and naked. After the Ba’athist regime was overthrown by the United States in 2003, some of the Fayli Kurds migrated back to Iraq from Iran. Today, these people are struggling to remedy the grievances they suffered during the Ba’ath Party and before. Some of the Fayli Kurds live in and around Baghdad, while others live within the borders of the KRG. The KRG administration has accepted the past massacres and migrations of the Fayli Kurds as an international crime and has decided to compensate them. In particular, Masoud Barzani and Nechirvan Barzani, stated that the Fayli Kurds are no different from other Kurds and that they should be provided with all kinds of rights and opportunities. In recent years, Shia administrations in the Iraqi Arab region have not been indifferent to the rights of the Fayli Kurds. However, as far as it is understood from the findings of the study, it has been revealed that Fayli Kurds have not fully achieved their rights in the context of equal citizenship. The political, economic and social interests of the Fayli Kurds living in Iraq today are shaped by the current conditions in Iraq. Like other minorities living in Iraq, the Kurds of Fayli dont receive enough political representation despite their

participation in different parties and organizations. Fayli Kurds want to live on the basis of their Kurdish national identity and their loyalty to the Shiite sect. After 2003, the Fayli Kurds, especially the youth, have been trying to live their religious affiliation and daily routines. When ISIS attacked Iraq, the Fayli Kurds joined the Hashd al-Shaabi and fought against the organization to prove that they were on the side of the Iraqi state and that they were looking for a future for themselves here. With their dialects, sects and ethnic identities, the Fayli Kurds want to live on the basis of equal citizenship with other peoples living in Iraq.

As a result, Fayli Kurds have faced political oppression and massacres due to their ethnic and religious affiliation since the establishment of the Iraqi state. In addition to taking refuge in Iran, the remaining Faylis were not considered as Iraqi citizens and did not have a comfortable life. The Fayli Kurds, who returned to Iraq from Iran, are struggling to live their traditions, customs and religious belongings, as well as waging a democratic and legal struggle for compensation for the violations of their rights in the past. The basic expectations of Feyli Kurds from the states or administrations in which they live are that their grievances be announced nationally and internationally, their confiscated properties and rights be returned, compensation be paid to them, and their cultural and institutional rights be constitutionally guaranteed.

Ethics Declaration

I declare that this study is original

Ethics Committee Approval

Since the data for this study were collected from the literature, ethics committee approval was not required.

Funding

The study was not supported by any institution.

Conflict of Interest

There is no conflict of interest in the study.

Using ChatGpt

The free version of chatGpt was used for some text corrections. However, this usage has been very minimal.

REFERENCES

a) Books, Theses and Articles

- Abdullah, T.A.J.(2006). *Dictatorship, Imperialism and Chaos: Iraq since 1989*. New York: Zed Books.
- Ahmad, M. (2014). *From Blueprint To Genocide? An Analysis of Iraq's Sequenced Crimes of Genocide Committed Against the Kurds of Iraq*. Unpublished Ph.D Thesis, Exeter University Arap and Islamic Studies.
- Al Barak, F. (1985). *Jewish and Iranian Schools in Iraq*. University of California Press.
- Aslanlı, S. (2023). *Yâresanîler: Menşe'leri, İnançları ve Başka Fırkalarla Benzerlikleri*. Unpublished Master's Thesis. Hakkari Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, YÖK Tez Merkezi.
- Barzani, M. (2006). *Barzani ve Kürt Ulusal Kurtuluş Hareketi I* (V. İnce, Çev.), Doz Publishing.
- Barzani, M. (2021). *Tarihe Not* (2. Cilt) (İ. Yalın Çev.). İstanbul: Avesta Publishing.
- Baştürk, L., Torlak, F., Ziya, S., Akkaya, G. N., Küçükkeleş, M., Demir, Z. S. (2013). *Irak Siyasetini Anlama Kılavuzu (I)*. Ankara: SETA Publishing.
- Bayrak, M. (ed.) (2014). *Êzidi - Kızılbaş - Yaresan Kürtler (Belgelerle Kürdistan'da Gizli Dinler)*. Ankara: Özge Publishing.
- Bendi, E. (2012). *Bahdinan Anfal* (A. M. Sa'eed ve L. Asihy (trans.)). Duhok.
- Bilgin, M.S. (1990). *Barzani*. Fırat Publishing.
- Bitlisi, Ş. (2018). *Şerefname: Kürt Tarihi* (1. Cilt) (A. Yegin Çev.), Nübihar Publishing.
- Bruinessen, V. M. (1994). *Genocide of Kurds*. Israel W. Charney (ed.), *The Widening Circle of Genocide* [= *Genocide: A Critical Bibliographic Review*, vol 3]. New Brunswick, NY: Transaction Publishers, pp. 165-191.
- Bruinessen, V. M. (2018). *Faylis, Kurds and Lurs: Ambiguity on the frontier of Iran and Iraq An overview of the literatüre*. Third International Conference on Faylee Kurds, Brussels.
- Derrida, J. (1982). *Margins of Philosophy* (A. Bass, Çev.). Chicago: University of Chicago Press.
- Ebû Zehra, M. (2018). *İslam'da İtikadi, Siyasi ve Fikhi Mezhepler Tarihi*. (S. Kaya, Çev.). Çelik Publishing.
- Edmonds, C. J. (2003). *Kürtler, Türkler ve Araplar: Kuzey Doğu Irak'ta Siyaset, Seyahat ve İnceleme*. (S. Şengül ve S. R. Şengül, Trans.). İstanbul: Avesta Publishing.
- Eskander, S. B. (2006). *Fayli Kurds of Baghdad and the Ba'ath Regime* (F. A. Jabar and H. Dawod, Ed.). *The Kurds: Nationalism and Politics*, London: Saqi.
- Faylee, A. N. (2012). *Al Failyon, History and Destructive Citizenship*. Erbil: Aras Publishers.
- Feyli el-Alevi, Z. C. (2009). *Tarihu'l el-Kurdi'l el-Feyliyyiyûn ve Afâku'l-Mûstaqbel*. Gılgamış Feyli Kürt Araştırmaları Merkezi Publishing. (The original of this book is Arabic, the referenced places have been translated with the translation program.).
- Feyli, A., Numani, Ş. M. (2020). *El Filliyyun İbadetu Şahben ve viladetu Qadiyye*. Bağdat: Şebeketü Tahalüfi'l-akalliti'l- İrakıyye. (This work is in Arabic and has been translated into English with the help of a translation program).
- Foucault, M. (1972). *The Archaeology of Knowledge* (A. M. Sheridan Smith, Trans.). Pantheon Books.

- Gökcan, Ö. (2014). Ortadoğu'da Bir Kürt Topluluğu: Feyliler. *Alternatif Politika*, 6(3), 359-383.
- Izady, M. R. (2007). *Bir El Kitabı: Kürtler*. (C. Atilla, Trans.). Doz Publishing.
- Karaca, İ. (2020). Ehl-i Haklar'da Toplumsal İlişkiler. *Asya Studies-Academic Social Studies /Akademik Sosyal Araştırmalar*, 4 (Special Issue), 51-55.
- Khdır, S. O. (2018). *Kuzey Irak Kürtleri ile Irak Hükümetlerinin İlişkileri (1958-1975)*. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Kılınç, Z. A. (2023). İbn Haldun'da Erdemli Yönetim Olarak Dini Siyasetin İmkânsızlığı. *Sakarya İktisat Dergisi*, 12(4), 463-478.
- Korkmaz, E. (2023). *Irak'tan Türkiye'ye Kürt Göçü: Naratif Bir Okuma*. (F. Keskin, Ed.). Platanus Publishing.
- McDowall, D. (2007). *A Modern History of the Kurds*. New York, NY: I.B. Tauris. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://tirsik.net/pirtukxane/David%20McDowall%20-%20A%20Modern%20History%20of%20the%20Kurds.pdf
- Minorsky, V. (1988). *Kürtler*. Weşananên Helepçe Publishing.
- Morad, M. (2005). The Situation of Kurds in Iraq and Turkey: current trends and prospects (P. G. Kreyenbroek and S. Sperl, Ed.). *The Kurds: A Contemporar Overview*, inside (pp. 90-104). Taylor & Francis e-Library.
- Nakash, Y. (2006). *Reaching for Power: The Shi'a in the Modern Arab World*. New Jersey: Princeton University Press.
- Parolin, G. P. (2009). *Citizenship in the Arab World: Kin, Religion and Nation-State*, Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Salih, K. (2022). Demographic Engineering, the Forcible Deportation of the Kurds in Iraq, and the Question of Ethnic Cleansing and Genocide. *State Crime Journal*, 11(2), 188-208. 10.13169/statecrime.11.2.0188.
- Salloum, S. (2013). *Minorities in Iraq: Memory, Identity, Challenges*, Baghdad: Masarat Foundation.
- Sunar, E. (2007). *Barzandan Bağdat'a Kürtler*. İstanbul: Doz Yayınları.
- Şinnavi, F. (1997). *İslam Ümmetinin Yetimleri: Kürtler*. R. Perçin (Çev.), Şura Yayınları.
- Yıldırım, K. (2024). *Feyli Kürtler: Her Yönüyle Feyli Kürtler ve Feylice*. Avesta Yayınları.
- Zeki Beg, M. E. (2018). *Kürtler ve Kürdistan Tarihi* (11. Baskı, V. İnce, M. Dag, R. Adak, Ş. Asla, Çev., S. Çevik, Ed.), Nûbihar Publishing.
- Talabany, N. (2007). Who Owns Kirkuk? The Kurdish Case. *Middle East Quarterly*, 14(1). <https://www.meforum.org/middle-east-quarterly/who-owns-kirkuk-the-kurdish-case>
- Tucker, J. (2014), *Exploring Statelessness in Iran*. Tilburg: Tilburg University Press.
- Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslam Ansiklopedisi (2004). *Mezhep Maddesi* (526-532), Cilt: 29. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mezhep>
- b) Newspaper News**
- Altaş, G. (2021, August 19). Feyli Kürtler 2 bedel ödüyor: “Yasalarda hak sahibiyiz, pratikte yokuz”. *İndepended Türkçe*, <https://www.indyurk.com/node/401331/haber/feyli-k%C3%BCrtler-2-bedel-%C3%B6d%C3%BCyor-yasalarda-hak-sahibiyiz-pratikte-yokuz>
- Başkan Barzani: Feyli Kürtler Kürdistan halkının ayrılmaz bir parçasıdır. (2023, May 2). *Kurdistan24 Gazetesi*, <https://www.kurdistan24.net/tr/story/488782>

- Fadıl en-Neşmi (2021, September 22). Azna kampındaki Feyli Kürtler'in Irak ve İran arasındaki vatandaşlık mücadelesi. *Şarkul Asvat*, <https://turkish.aawsat.com/home/article/3202871/azna-kamp%C4%B1ndaki-%E2%80%98feyli-k%C3%BCrtler%E2%80%99-irak-ve-i%CC%87ran-aras%C4%B1ndaki-vatanda%C5%9F1%C4%B1k-m%C3%BCcadelesi>
- Salah, S. (2023, September 1). The Feyli Kurds in Iraq: A Geopolitical Crisis with Complex Identity Consequences. *Centre Français de Recherche Sur Irak (CFRI)*, <https://eismena.com/en/article/the-feyli-kurds-in-iraq-a-geopolitical-crisis-with-complex-identity-consequences-2023-12-01>
- Jafar, M. (2016). İraçî Faylee Kurds and their Role in the İraçî Kurdish National Movement. *Faylee. Org*, Available online at: <http://www.faylee.org/english/studies/doc3.php>. (erişim: 13 May 2024).
- Jafar, M. (no date). Fayli Kurds and their role in the İraçî Kurdish national movement. <http://faylee.org/articles/doc111>.
- Neçirvan Barzani: Feyli Kürtlere karşı etnik temizlik yapıldı. (2023, April 4). *Kurdistan24 Gazetesi*, <https://www.kurdistan24.net/tr/story/488039>.
- İrak, büyük katliam ve ayrımcılığa maruz kalan Feyli Kürtlerin haklarını geri veriyor. (2022, May 31). *Rudaw Gazetesi*, <https://www.rudaw.net/turkish/kurdistan/310520224>

Confidentiality of Private Life and the Right to Privacy in the Age of Digitalization[‡]

Elif Nur KAYA YAVUZ*

Selçuk University, Social Sciences Institute, Department of International Relations, Konya, Türkiye

Article Info

ABSTRACT

Received: 12/07/2025
Accepted: 20/11/2025
Published: 28/06/2026

Keywords:

Digitalization,
Right to privacy,
Privacy violation,
Data privacy.

JEL Codes: K10, F50, F53

As our lives become increasingly digitized, a host of issues including privacy breaches, data security concerns, cyber attacks, and surveillance have become prominent on our agenda. This research delves into the significance of privacy within the realm of personal rights, investigating instances of privacy infringements in the digital sphere. Drawing from a range of human rights documents, relevant legal statutes and precedents, as well as international reports and scholarly sources, this study aims to comprehensively explore the evolving landscape of privacy rights. The pervasive influence of cyberspace in our lives underscores the imperative to incorporate concepts such as cyber attacks, security, surveillance, and intelligence into our understanding of security dynamics. It is argued that within the framework of international relations, cyber security should be addressed at individual, societal, and state levels. Policymakers and practitioners need to cultivate a deeper understanding and awareness of these emerging challenges, while reconfiguring security protocols accordingly. Within the realm of information technology, this study asserts that besides implementing robust measures like strong passwords and protective software, fostering interstate collaboration to combat cyber threats is pivotal in mitigating anonymity within cyberspace.

Dijitalleşme Çağında Özel Hayatın Gizliliği ve Gizlilik Hakkı

Makale Bilgisi

ÖZ

Geliş Tarihi: 12/07/2025
Kabul Tarihi: 20/11/2025
Yayın Tarihi: 28/06/2026

Anahtar Kelimeler:

Dijitalleşme,
Özel hayatın gizliliği hakkı,
Mahremiyet ihlali,
Veri mahremiyeti.

JEL Kodları: K10, F50, F53

Günümüzde dijitalleşme sürecinde, mahremiyet ihlalleri, veri güvenliği endişeleri, siber saldırılar ve gözetim gibi çeşitli sorunlar önem kazanmaktadır. Bu çalışma, bireysel haklar açısından mahremiyetin önemini vurgulamakta olup, siber uzayda mahremiyet ihlallerinin hangi durumlarda gerçekleştiğini incelemektedir. Ayrıca, bilimsel çalışmaların yanı sıra açık kaynaklardan elde edilen verilerle birlikte, insan hakları belgeleri, anayasa ve kanunlardaki ilgili hükümler ve uluslararası raporlar da dikkate alınmıştır. Siber uzayın yaşamımıza entegre olması, siber saldırılar, güvenlik, gözetim ve istihbarat gibi kavramların güvenlik anlayışımıza derinlemesine dahil edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Uluslararası ilişkiler bağlamında, siber güvenlik kavramının bireyler, toplumlar ve devletler düzeyinde ele alınması ve bu yeni teknolojilere ilişkin bilgi ve farkındalığın yasama ve uygulama düzeyinde artırılması, güvenlik süreçlerinin yeniden gözden geçirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Bilişim alanında, cihazlar ve yazılımlar için güçlü şifreler ve koruma programları gibi önlemlerin yanı sıra, siber tehditlere karşı devletler arası iş birliğinin siber uzaydaki anonimliği azaltma açısından kritik bir öneme sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

To cite this article:

Kaya Yavuz, E.N. (2026). Confidentiality of private life and the right to privacy in the age of digitalization. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 36-52. DOI: 10.51124/jneusb.2026.143

* Corresponding Author: Elif Nur KAYA YAVUZ, elifnurkaya.enk@gmail.com

[‡] Bu çalışma yazarın Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda 2022 yılında tamamlanan "Dijitalleşme ve mahremiyet: Özel hayatın değişen dinamikleri" başlıklı 745274 nolu yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

INTRODUCTION

Cyberspace has become so influential on our lives today that this significant impact has now made cyberspace indispensable for people. For this reason, in the age of digitalization in every field, it has become a matter of debate whether the benefit or harm for people comes to the fore when it comes to digitalization. However, cyberspace is uniquely multidimensional, complex and dynamic in its structure. At the center of cyberspace is humans. All equations specific to this field were created by humans. This being the case, it is worrying that existing threats and risks are targeting people again. The existence of data pools where personal data is recorded in this complex area created by human hands indicates a structure that threatens reliability. At this point, the question of the security level of the concept of privacy in the digital world should be discussed. Another point of concern is that the boundaries of cyberspace are not yet known. However, cyberspace is anonymous and there is complete uncertainty. For such reasons, concepts such as cyber attacks, cyber intelligence, cyber surveillance and therefore cyber security, which put individuals, states, institutions and sectors at risk, stand out as threats in the cyber field.

The sensitivity of important values that have existed since ancient times, such as privacy and confidentiality, has been damaged by the changing conditions of today. While access to personal data is increasing day by day, the inadequacy of existing laws and documents protecting the privacy of private life is another matter of discussion.

The evolving landscape of digital technologies has significantly impacted traditional notions of privacy and confidentiality. While these values have been central to legal frameworks for centuries, their adequacy in the face of modern challenges is increasingly questioned. Recent enforcement actions by data protection authorities underscore this concern. For instance, in November 2024, the French data protection authority (CNIL) fined Orange S.A. €50 million for inserting advertisements into users' email inboxes without their consent, violating both the French Postal and Electronic Communications Code and the General Data Protection Regulation (CNIL, 2024a). Similarly, in December 2024, CNIL imposed a €240,000 fine on KASPR Software S.A.S. for collecting contact details of LinkedIn users, even when they had masked such information, highlighting issues related to data scraping and user consent (CNIL, 2024b).

These cases illustrate a broader trend where existing legal frameworks struggle to keep pace with rapid technological advancements. The increasing frequency and scale of data processing activities, coupled with sophisticated techniques like data scraping and behavioral profiling, often outstrip the protective measures envisioned by traditional privacy laws. Consequently, there is a growing recognition that existing legal instruments may be insufficient to fully safeguard individuals' privacy in the digital age. This underscores the need for continuous adaptation and strengthening of legal protections to address emerging privacy challenges effectively.

The uncontrollability of a chaotic environment such as cyberspace causes serious security vulnerabilities and many other problems. Then, first of all, we should focus on the question of how privacy is defined in human rights documents. In addition, questions such as what are the rights regarding the privacy of private life in the face of cyberspace and to what extent cyberspace affects the privacy of private life should be examined.

In the study, concepts such as person, rights and personality rights, the right to privacy of private life, and privacy dimensions are touched upon. The necessity of gaining new rights to address the gaps created by the dynamic structure of technology has been emphasized with various examples. Current issues such as to what extent and through which channels cyber surveillance affects our lives, the concept of panopticon, and explicit consent texts are included. In addition, examples of international cases

violating the right to privacy are also discussed.

THE RIGHT TO PRIVACY OF PRIVATE LIFE WITHIN THE FRAMEWORK OF PERSONAL RIGHTS

Legally, the most valuable being is a human being, and the most valuable thing for a human being is his personality. In this respect, people have rights that are closely tied to the person simply by virtue of their existence. Personal rights may have different definitions in different sources. However, one of the most common definitions is as follows:

"Personal rights are the right of an individual to all the material and spiritual values that constitute his or her personality and make him or her human, specifically his or her life, physical integrity, health, honor, dignity, privacy, speech, image, name, work, freedom, and, more importantly, economic freedom of movement." (Serozan, 1977, p. 93)

These rights are rights in the context of personal values such as life, physical integrity, honor and dignity, name, image, private life and personal data, which are protected by the legal order (Kaya, 2010, p. 279, Oğuzman et al., 2016, pp. 188-189).

Legally, the most valuable being is a human being, and the most valuable aspect for a human being is their personality. In this respect, individuals possess rights that are intrinsically tied to their personhood by virtue of their existence. These rights encompass personal values such as life, physical integrity, honor and dignity, name, image, private life, and personal data, all of which are protected by the legal order. In this regard, both domestic and international legal frameworks provide specific safeguards for private life. For instance, in domestic law, constitutions and civil codes often enshrine protections for personal privacy and data, such as the Turkish Constitution (Articles 20 and 22) and the Law on the Protection of Personal Data (Law No. 6698). At the international level, instruments such as Article 8 of the European Convention on Human Rights, Article 17 of the International Covenant on Civil and Political Rights, and the UN Universal Declaration of Human Rights (Article 12) establish a comprehensive legal basis for the protection of private life. Providing this overview helps situate the discussion of personal rights within the broader legal landscape and clarifies the normative sources underpinning privacy protections. The deepening of violations that are rapidly increasing in the advancing technology of the digital age has made the protection of personal rights even more important.

The concept of private life encompasses multiple dimensions that extend beyond mere physical or legal definitions. According to Beate Roessler's three spheres theory, private life can be understood through three interrelated domains: decisional privacy, informational privacy, and privacy of personal space (Roessler, 2015). Decisional privacy refers to an individual's autonomy in making personal choices without external interference. Informational privacy concerns the control over personal data and how information about an individual is collected, stored, and shared. Privacy of personal space addresses the protection of an individual's physical and psychological environment from intrusion.

This theoretical framework provides a nuanced approach to determining the limits of lawful intervention. By distinguishing between these three dimensions, legal systems can better calibrate the proportionality of state or third-party interference in private life. For example, measures that affect decisional privacy, such as restrictions on personal autonomy, require stricter scrutiny than minor intrusions into informational privacy that do not materially affect an individual's core private sphere. Similarly, protections around personal space ensure that individuals maintain a secure environment, free from unwarranted surveillance or intrusion (Warren & Brandeis, 1890; Roessler, 2015).

Privacy of private life is protected as a right in international declarations, agreements and documents. The fact that this right is protected nationally and internationally shows the importance given to privacy. Examples such as, Article 12 of the United Nations Universal Declaration of Human Rights, Article 17 of the Covenant on Civil and Political Rights, Article 8 of the Council of Europe Convention on Human Rights, Article 6 of the European Union Declaration of Fundamental Rights and Freedoms, Articles 7 and 8 of the Charter of Fundamental Rights, European Constitution, Article 9, Article 5 of the Organization of American States-American Declaration of Human Rights and Duties, Article 11 of the American Convention on Human Rights, Article 24 of the Conference on the Human Dimension of the Organization for Security and Co-operation in Europe are basic international provisions (Korkmaz, 2014, p. 102, Devine, 2024, Benn & Gaus, 2025).

One of the international documents that recognize the right to privacy is the European Convention on Human Rights. According to Article 8 of the contract;

“Everyone has the right to respect for his private and family life, home and correspondence. No interference by a public authority with the exercise of this right may be made except for the purposes of national security, public safety, the economic well-being of the country, the maintenance of peace and order, the prevention of crime, the protection of health or morals, or the protection of the rights and freedoms of others. Of course, this intervention may be possible in a democratic society, provided that it is necessary and prescribed by law”.

In Article 20 of the Constitution of the Republic of Türkiye, all individuals are granted the right to the protection of their private life. Private life is understood as a personal sphere in which a person shares aspects of their life with close relatives or associates, free from the scrutiny of third parties (Korkmaz, 2014, p. 102). However, information that has been voluntarily made public by the individual is not protected under this provision. The Constitution recognizes that it is a personal right to prevent others from accessing information about one’s private life without consent.

Legal violations such as unlawful entry into a residence, wiretapping, or unauthorized disclosure of private matters are explicitly regulated as offenses under the Turkish Penal Code (for example, Articles 132 et seq.) rather than being merely described as “attacks.” These provisions classify such acts as punishable infringements of personal rights, ensuring both the protection of the private sphere and the enforcement of legal remedies (Korkmaz, 2014, p. 102; Oğuzman et al., 2016, p. 160; Aydın, 2024; Doğu, 2025).

The rights guaranteed by constitutions include the protection of personal data. Personal data is defined as any information relating to an identified or identifiable natural person, meaning information that pertains to a real human being rather than a legal entity. This definition is consistent with national and international legal frameworks, such as Article 3(d) of Türkiye’s Law on the Protection of Personal Data (Law No. 6698), Section 46(1) of the German Federal Data Protection Act, and Article 2(2)(b) of the Swiss Federal Act on Data Protection, all of which emphasize that personal data concerns natural persons. Similarly, the European Union’s General Data Protection Regulation (GDPR, Recital 1) highlights the protection of the personal data of natural persons, reflecting the principle that privacy rights are grounded in the human individual. The definition of data in the Council of Europe Convention on Cybercrime is stated as "All kinds of information suitable for processing in a computer system, including software that enables it to perform a certain function" (Ünsal, 2013, p.101). Personal data belonging to individuals are the person's name, address, marital status, health information, sexual preferences, etc.. Regarding the subject, there is also information that is given to the individual due to his/her presence in the modern information society or used in exchange for some services. The possibility of personal data being accessed, used or disseminated by third parties in the virtual environment can cause extremely serious harm (Dülger, 2025).

Regulations concerning the protection of personal data have transformed individuals, who were previously treated as objects in the data processing procedures, into subjects of rights regarding their personal data. Research on this topic was first conducted in the 1970s, primarily in Germany and other Western European countries. (Kuntoğlu, 2021, p. 181). When we look at current technology, it is obvious that more personal data is available than in the past. The first study containing international criteria for the protection of personal data was conducted by the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) in 1980. This study has been designated as "Guiding Principles on Privacy Protection and Cross-Border Personal Data Flows". The stated principles are advisory and not binding. For this reason, the need for a new legislation arose. Thereupon, the "Convention for the Protection of Individuals in the Process of Automatic Processing of Personal Data" dated 1981 was adopted. This document has the distinction of being the first international law text for the protection of personal data in Europe (Kuntoğlu, 2021, p. 182).

A constitutional regulation to protect personal data was introduced in Article 20 of the Constitution of the Republic of Türkiye with the 2010 referendum. In this context, the relevant article includes the following provisions:

“Everyone has the right to request the protection of personal data concerning him/her. This right also includes being informed about personal data about oneself, accessing this data, requesting its correction or deletion, and learning whether it is used for its purposes. Personal data can only be processed in cases stipulated by law or with the express consent of the person. The principles and procedures regarding the protection of personal data are regulated by law”.

The "right to protection of personal data" has become a constitutional right within the framework of the additional paragraph added to our Constitution with the 2010 amendments (Atasoy, 2016, p. 278). The state's responsibilities include protecting individuals' cyber security and personal data. Considering these conditions, it can be said that there is a parallelism between ensuring cyber security and ensuring public order (Özkan, 2015, p. 5).

In the digital age, the fact that data is analyzed as a source of commercial value, stored, and used repeatedly by third parties for commercial purposes or new targets creates a significant concern for people. Thanks to data storage and processing technologies, the information we have about individuals is at a level incomparable with the past. One of the fundamental problems of the century we live in is the extent to which data kept by commercial enterprises, NGOs, public institutions and organizations are used to predict and control people's behavior. For example, Google company has more personal information than even individuals can remember, which raises the concern for what purposes the data will be used in the future (Akıncı, 2019, pp. 33-34).

Many examples of threats to personal data can be given from our lives. For example, Google launched the Street View application in 2007, allowing it to view panoramic roads from certain angles with cameras on its vehicles. In the Washington Federal Communications Commission report, it was emphasized that with Google's Street View application, people can access data outside the scope of the application, that is, payload data, in addition to instant location information (Security Focus, 2022). It has been stated that the data in question are the individual's e-mails, messages, passwords, internet browsing history and other sensitive data. This situation, which violates data privacy, was detected by the European Union Data Protection Authorities in 2010. In the Canadian example, traces such as the full names, phone numbers and addresses of many citizens were found in the data accessed by Google through payload data. It has been observed that some data are also available such as email messages, email headers, IP addresses, chat histories, specific medical lists, etc. (Ünsal, 2013, pp. 116-117).

Mark Zuckerberg, the founder of Facebook, which has millions of users, stated in a speech in 2010 that he no longer considers privacy a norm. Therefore, he emphasized that people are comfortable sharing their personal information with others. At this point, the approach of Dave Sifry, founder and CEO of Technorati is expressed as following: "I think privacy is dead. It is as if a sharp sword was quickly passed through his knee level and even if he looks uninjured, it is only a matter of time before his body falls." In another view, social media is defined as "personal showcase". In this context, the characteristics that the individual shares, such as gender, age, education, appearance and body language, correspond to the personal showcase (Vatandaş, 2020, pp. 451-452).

The increasing prevalence of new communication methods, separated from time and space, has made individual and social relationships different. At this point, the renewal of coding of various analog information and its transmission to computer-based systems is expressed by the concept of digitalization (Karaman & Tuğluk, 2019, p. 70). Therefore, providing digital information beyond the boundaries of time and space is possible through the internet. Even though internet technology is one of the most important practical providers in our lives, it has actually made it easier to record privacy with its surveillance mechanism. Social networks are places where interaction is quite intense and they play a significant role in being used as surveillance tools. The synchronization between the communication age and the communication network enables human experience, knowledge and, more generally, access to the data they have, as well as the processing and storage of data. Because it can be stated that carrying out phenomena such as monitoring and surveillance through social media networks is a system that contradicts security sensitivity in terms of privacy (Karaman & Tuğluk, 2019, pp. 76-77).

CYBERSPACE AND PRIVACY OF PRIVATE LIFE

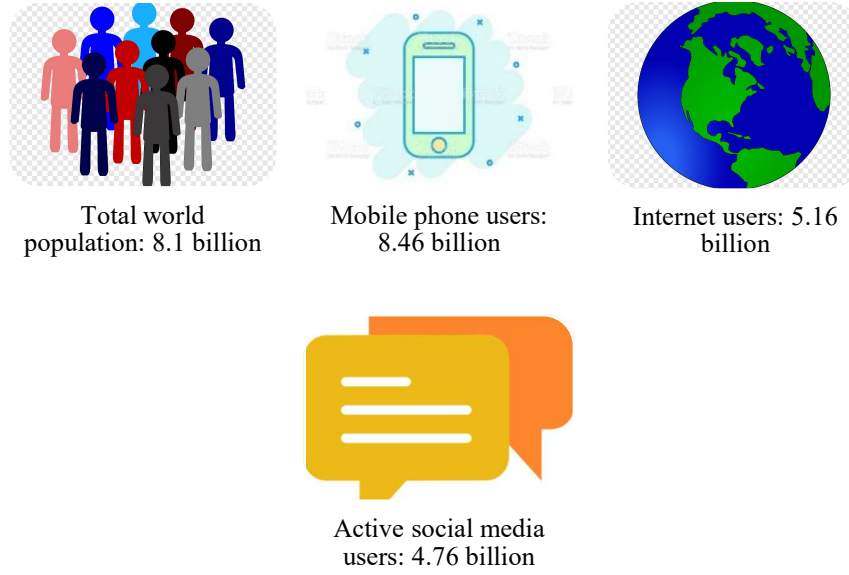
The use of the term cyberspace was first used by William Gibson in the science fiction novel *Neuromancer* in 1982 (Polat, 2020, p. 137). According to Pathfinder's (2011, p. 2) approach, cyberspace is a virtual space that is similar to physical spaces such as air, water, land and space and has four unique denominators. Information, physical system, software and people come together in these four denominators. Accordingly, information and people using information are emphasized as two important components at the center of cyberspace and the activities there. In the statements included in national cyber security action plans, it has been seen that each country defines the concept of cyberspace differently. For example, Türkiye 2016-2019 National Cyber Security Strategy Document defined cyberspace as follows: "It is the digital environment consisting of information systems spread all over the world and in space and the networks or independent information systems that connect them" (UAB, 2015, p. 7).

Cyberspace is a complex equation that is multi-centered, multidisciplinary and intertwined with the unknown, taking its place in the digital age. The use of the expression space arises from its size and depth. Therefore, its continuous expansion shows that it is dynamic and changing. Text messages, e-mails, video/audio conversations such as Skype and WhatsApp, photographs, videos and many resources produced in the digital field are factors that enlarge space (Akyesilmen, 2018, p. 61).

While rapidly progressing digitalization enables the proliferation of new smart devices, it is also stated that risky cyber threats are increasing (Akyesilmen, 2018, p. 53). Cyberspace is an information ecosystem and consists of digital data. Therefore, it consists of systems and infrastructures that are instrumental in sharing information, such as computers that contain all kinds of information. The internet, which connects computers to each other, consists of closed networks, mobile technologies, fiber optic cables and satellite-based communication (Singer & Friedman, 2014, pp. 13-14).

Figure 1

World Digital General Statistics Indicators for February 2023

Source: (We Are Social, 2023, s.5)

Cyberspace, as a concept, has come to encompass everything related to the internet and internet culture. According to the statement made by the American government in 2003, it was stated that the infrastructures of interconnected information technologies are one of the most critical infrastructures for the American people. As cyberspace has become established in our lives, the concept of cyber ethics has become widely accepted as a moral norm among internet users. The most striking feature in the concept of cyber ethics is undoubtedly the right to privacy (Yavuz, 2025, p.5).

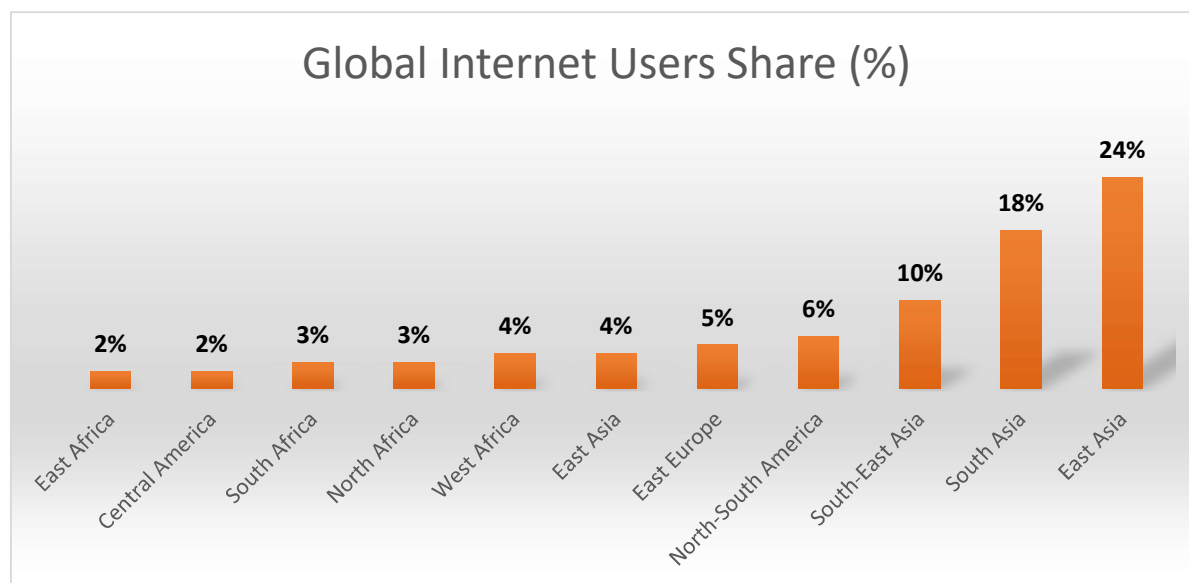
Some statistics made within the scope of cyberspace have soon revealed some data regarding the size of cyberspace and its rapid development. The February 2023 world digital general statistics data in Figure 1 below shows the current state of cyberspace. Statistics show that the rate of mobile phone users has increased by 105.6% since 2022. The data in the 2023 analysis in Figure 2 includes the percentage of total global internet users. It is seen that the number of internet users has more than doubled in the last 10 years (We Are Social, 2023).

When we take a general look at internet usage, we see the data in the analysis published in February 2023. Accordingly, total internet users are 71.38 million, and the ratio of internet users to the total population is 83.4%. While the annual change in internet users is +416 million, the daily time spent by internet users on the internet is 7 hours and 24 minutes. In addition, the rate of people using the internet from mobile devices is 94.3% (We Are Social, 2023).

The most important way of surveillance in the digital environment is websites. When users click on any site, third party trackers such as cookies, web beacons and pixel tags are activated. The function of third-party trackers is to access data regarding the device used and the content of the websites clicked. Therefore, the accessed data may be shared or sold with advertising companies or companies of different status. Even if users install any software to hide themselves while they are active on the website, it is possible for the user to be identified.

Figure 2

Internet Users as a Percentage of Total Global Internet Users

Source: (We Are Social, 2023, s.7)

Another important point is “confidentiality terms” or “terms and policies”. Extremely long texts, which are important in theory but cannot be read in practice because users cannot understand what they are, are directly approved. According to a 2008 study, American Online (AOL) 2005 data shows that the word length in the privacy policies of 75 frequently clicked websites was 2,514 characters. According to standard conditions, if 250 words per minute are measured, it can be seen that a privacy policy can be read in almost 10 minutes (Özdemir, 2020, pp.100-102). In the example of Starbucks, it issues customers a long user agreement consisting of 2,783 words and 22,792 characters (with spaces) in exchange for free internet (Starbucks, 2022). It has been prepared by businesses such as Starbucks in a way that obliges them to approve these texts that carry harsh conditions. Situations where no choice is given, such as not being able to benefit from free internet if these texts are not approved, are indicators of the surveillance hegemony in digitalization.

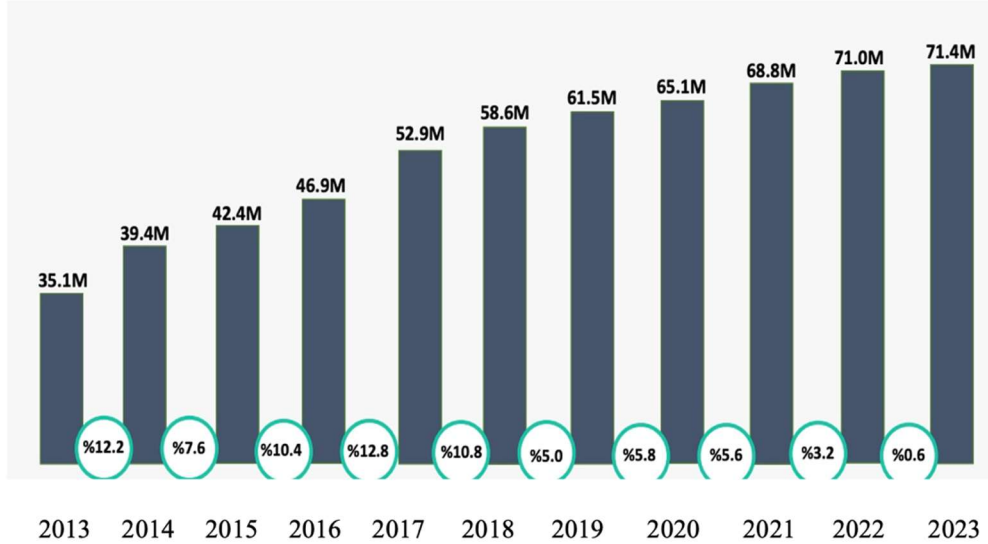
Unfortunately, the answers to questions such as which institutions will use personal data and for what reasons are not transparent. In the famous physicist Ursula Franklin's approach to the subject, she claimed that the weak cannot defend themselves unless the person questions why their data will be used. What is meant here is to think about "how and to what extent digitalization will affect my data" instead of the question "will the privacy of private life and especially our personal data be affected by digitalization and the advantages/disadvantages it brings?" It can be said that the surveillance existing in the cyberspace has an aspect that usurps privacy and that others use this privacy as a means of commercial profit. In the digital environment, people can be presented as codes stuffed into an empty cookie, and this points to another dimension of capitalism. A person's privacy consists of his/her feelings and thoughts, and it is a personal decision within what limits he/she will share his/her information. However, since the concept of privacy has fallen far behind its meaning, it has become transparent in our age. Therefore, unlimited information about individuals can be easily recorded.

The right to be alone, closely linked to privacy and intimacy, grants individuals a protected private sphere and the freedom to retreat into their inner world. Although historically intertwined with the right to privacy, it has gradually evolved into a distinct concept that safeguards not only one's physical and

social space but also one's mental and emotional integrity. As the foundation of personal autonomy and inner freedom, the right to be alone can thus be regarded as an independent personality right (Doğu, 2025).

Figure 3

Internet Users Over Time

Source: (We Are Social, 2023, p.21)

According to Shoshana Zuboff (2020), in the cyber world, surveillance capitalists are fast because they seek neither true consent nor consensus. They rely on psychic numbing and messages of inevitability to create paralyzing helplessness, resignation, and confusion in their prey. As Zuboff (2020) states, in 1967, Judge William Douglas argued that the authors of the Bill of Rights believed that the individual should have the freedom to choose for himself/herself the moment and conditions in which he/she will share his/her secrets with other people and decide the scope of this sharing. This freedom of choice is a fundamental epistemic right that can be expressed as only we know ourselves, since privacy originates from ourselves (Jackson, 2021). It is thought to be important at this point that existing laws do not remain stable in the face of changes in current conditions. The highest level of protection of privacy is a vital human right.

According to the statements of US lawyer Catherine Crump, the US police have "Automatic License Plate Reader" technology that enables mass location tracking within the personal data they obtain and store thanks to the new generation technology that advances day by day. Through this application, automatic license plate readers are placed in police vehicles and they take photographs of all vehicles and reveal meaningful data on the license plates. Although this system is inspected by comparing it with the list of possible outlaws, it records the license plates of all moving vehicles and stores serious information about the places people go. For example, it has been observed that the New York police record the license plates of cars passing near the mosque with police vehicles equipped with license plate readers in order to identify citizens who go to the mosque. Therefore, by using technology, the main purpose has been exceeded and a discriminatory target has been created on citizens. Privacy and protection of personal data should not be considered independently of each other. Crump (2014) stated that if all stored data is combined, it may have dangerous consequences for all humanity.

COURT DECISIONS RELATING TO SITUATIONS VIOLATING PRIVACY OF PRIVATE LIFE

In the information century we live in, there are incredible developments in the digital world and technology. These developments naturally surround our social life. Therefore, personal information such as written information, audio, photographs and videos spread incredibly on virtual platforms. Personal data can be categorized, compiled and stored through information and communication technologies. Thus, personal data can easily be used unfairly at any time without consent. The existence of these threats and risks is the striking reality of today.

To what extent do individuals care about the loss of privacy they suffer? Is this loss ignored by individuals or is the loss accepted as a reality of the technology century? Questions like these are becoming increasingly important. It should be noted that the surveillance capitalists of the digital world are fast because they seek neither true consent nor consensus. Because, considering that they see personal data as prey, they hold on to the psychic numbness and inevitability barrier they have created to create helplessness, surrender and confusion that paralyze their prey. As a citizen, we should question what commercial purpose our data is/could be a part of and not be a part of the helplessness grip created by the system.

As an example of the violation of personal data and the accompanying sanctions, customers of ACCOR, a French hotel chain, have submitted many complaints to France's Personal Data Protection Authority (CNIL) about their rights violations (CNIL – ACCOR SA Decision, No. SAN-2022-017, 3 August 2022). Thereupon, CNIL found that when a reservation is made directly at the hotel or on the website of one of the brands affiliated with the ACCOR group, the checkbox that allows receiving commercial newsletters is already designed to be approved and these newsletters are automatically sent to people. It has been observed that people who objected to not receive these messages were given feedback due to technical malfunctions. After similar complaints made to the ACCOR hotel group were forwarded to other European data protection authorities, a draft decision was submitted by the European Union to the data protection authorities regarding the processing activities in question. At this point, CNIL imposed a fine of 600,000 Euros to the ACCOR hotel group on the grounds of processing data for commercial purposes without the consent of individuals, failure to comply with the obligation to inform, failure to respond to complaints in a timely manner, sending messages due to technical failure to complaining individuals in order to prevent the sending of messages, not allowing the creation of strong passwords and failure to ensure security regarding personal data (CNIL, 2022).

In the example of a case heard in the United Kingdom on 4 December 2008, the fingerprints, cell samples and DNA profiles taken from the applicants (digital data stored electronically in the National DNA Database, together with the information about the person concerned) were not subject to criminal penalties upon the acquittal (*S. and Marper v. the United Kingdom – Judgment (Grand Chamber)*, 4 December 2008, Applications nos. 30562/04 & 30566/04). Although the case is over for the first applicant and dismissed for the second applicant, it is intended to be stored in a database for an indefinite period of time. Accordingly, the court ruled that Article 8 of the Convention was violated, stating that the storage of the data in question constituted an example of disproportionate interference with the applicants' right to respect for private life and that it could not be considered necessary in a democratic social order. In particular, the Court stated that the use of modern scientific techniques in the criminal justice system could not be allowed at any cost, and that it was essential to carefully balance the possible benefits of widespread use of these techniques with the important interests at stake in terms of private life. Every state that claims to play a leading role in the advancement of new technologies has a special responsibility to "establish the right balance". The court concluded that the widespread practice and indiscriminate storage of fingerprints, cell samples and DNA profiles of people who are suspected but

not yet convicted, including in this case, does not establish an equitable balance between public interest and personal interests (HUDOC, 2016).

In a case brought against Austria before the European Court of Human Rights, the applicant, who was a practicing lawyer, alleged that his right to respect for correspondence under Article 8 of the European Convention on Human Rights had been violated (*Robathin v. Austria*, Application no. 30457/06, Judgment of 3 July 2012 - First Section). The complaint arose following a criminal investigation initiated in 2006 on suspicion of fraud, theft, and corruption, during which the applicant's law office was searched and his electronic data seized. Although he was ultimately acquitted of all charges in 2011, the Court found that the authorization to conduct a broad search covering all electronic data lacked sufficient and specific reasoning. Emphasizing the particular sensitivity of searches conducted in law offices, the Court concluded that the authorities had failed to justify the necessity of such an extensive measure, thereby exceeding the limits of proportionality required under the Convention (HUDOC, 2012).

Similarly, the Turkish Personal Data Protection Board (Decision No. 2022/229, 10 March 2022) examined a complaint concerning the unlawful processing of personal data in the e-commerce sector. The case involved a data controller that had collected user information through cookies on its website and mobile applications without complying with statutory requirements. The Board held that such processing constituted a breach of data protection principles and underscored the obligation of data controllers to ensure transparency, explicit consent, and compliance with the Law on the Protection of Personal Data.

In November 2024, the Commission Nationale de l'Informatique et des Libertés (CNIL) imposed a €50 million fine on Orange S.A. for violations of the General Data Protection Regulation (GDPR) and French data protection laws. The investigation revealed that Orange had inserted targeted advertisements into users' email interfaces without obtaining valid consent and had failed to ensure adequate transparency and data security measures. The CNIL emphasized that embedding advertising directly within private communications constitutes an intrusive practice that undermines user privacy and trust. By holding one of France's largest telecommunications companies accountable, the decision reaffirmed the principle that commercial gain cannot override fundamental data protection rights, particularly in electronic communication environments where user consent and confidentiality are paramount. (CNIL, 2024a)

Similarly, in December 2024, the CNIL sanctioned KASPR Software S.A.S. with a €240,000 fine for the unlawful collection and processing of personal data from the professional networking platform LinkedIn. The company's software automatically extracted users' contact information, such as email addresses and phone numbers, regardless of their privacy settings, and stored these data for extended periods. The CNIL determined that KASPR had violated Article 6 of the GDPR concerning lawful processing and had failed to establish proper data retention limits. The decision underscores the growing regulatory focus on data scraping practices and the accountability of companies operating in the field of professional data analytics. By penalizing KASPR, the CNIL sent a clear message that data harvesting without explicit consent constitutes a serious breach of privacy, even in publicly accessible online environments (CNIL, 2024b).

The protection of private life has been a cornerstone of human rights law, enshrined in various legal instruments across jurisdictions. While the initial focus on cases from France and the United Kingdom provides valuable insights, a more comprehensive analysis necessitates the inclusion of pertinent decisions from the European Court of Human Rights (ECtHR), the Turkish Constitutional Court, regional appellate courts, the Court of Cassation, and the Personal Data Protection Authority (KVKK).

The ECtHR has consistently underscored the importance of private life protection under Article 8 of the European Convention on Human Rights. For instance, in *Scuderoni v. Italy* (Application No. 23443/23, 2025), the Court found a violation of the applicant's right to respect for private life due to domestic violence suffered by a woman for nine months after she had separated from her partner (European Court of Human Rights, 2025). Similarly, in *N.Ö. v. Türkiye* (Application No. 238633/20, 2024), the Court highlighted the state's failure to conduct an effective investigation into the applicant's allegations of sexual assault, thereby breaching Article 8 (European Court of Human Rights, 2024).

The Turkish Constitutional Court has also played a pivotal role in safeguarding private life rights. In several cases, the Court emphasized the state's positive obligation to protect individuals' private life from arbitrary interference. For example, in the case concerning the dismissal of a civil servant on moral grounds, the Court ruled that such actions violated the applicant's right to private life, as enshrined in Article 20 of the Turkish Constitution (Turkish Constitutional Court, 2017). This decision, dated June 30, 2022, with Decision No. 2018/137 and Judgment No. 2022/86 underscores the Court's commitment to upholding private life protections within the national legal framework.

At the regional level, appellate courts have addressed private life violations, particularly concerning unauthorized surveillance and data breaches. The Court of Cassation has also contributed to the legal discourse by interpreting provisions related to private life violations, such as Articles 132 et seq. of the Turkish Penal Code, which pertain to the unlawful disclosure of private communications and the violation of private life confidentiality. In one of the cases, judged by 12th Criminal Chamber, dated June 19, 2019, with Case No. 2018/8157 and Decision No. 2019/7462, the defendant was accused of unlawfully recording and disclosing private conversations without consent. The court examined whether such actions constituted violations under Articles 132 and 134 of the Turkish Penal Code (TCK), which pertain to the violation of the confidentiality of communications and the unlawful disclosure of private life, respectively. The 12th Criminal Chamber upheld the lower court's decision, emphasizing that recording conversations without the consent of all parties involved and subsequently disclosing them constitutes a breach of privacy rights. The court reiterated that such actions are punishable under the aforementioned provisions of the TCK. (Turkish Court of Cassation, 2019).

The Personal Data Protection Authority (KVKK) has issued several decisions reinforcing the protection of personal data as an integral aspect of private life. In Decision No. 2022/229 (10 March 2022), the Board examined a complaint concerning the unlawful processing of personal data in the e-commerce sector. The case involved a data controller that had collected user information through cookies on its website and mobile applications without complying with statutory requirements. The Board held that such processing constituted a breach of data protection principles, underscoring the obligation of data controllers to ensure transparency, explicit consent, and compliance with the Law on the Protection of Personal Data (Personal Data Protection Authority, 2022).

Incorporating a diverse range of legal decisions from the ECtHR, Turkish Constitutional Court, regional appellate courts, the Court of Cassation, and the KVKK provides a more holistic understanding of private life violations. This comprehensive approach not only enriches the legal discourse but also ensures that the protection of private life is robustly upheld across various legal systems.

CONCLUSION

Privacy is the most fundamental human right. Although each culture has different definitions within itself, private life and privacy are decision-making abilities that concern the individual and inform others within the limits they set. Private life and confidentiality are among the most important concepts in our lives. Therefore, it is clear that there should be clear boundaries and definitions for the concepts of private life and confidentiality, otherwise violations in this area may be inevitable.

It becomes even more difficult to be safe and protect privacy in the sea of data that is beyond imagination in the virtual environments where we spend most of our time. The fact that digital has surrounded our lives so much that concepts such as cyber attacks, cyber security, cyber surveillance and intelligence are seriously integrated into our understanding of security. At this point, it comes to the fore that the concept of cyber security should be addressed at the level of individuals, societies and states within the discipline of international relations. It is also very important for practitioners, in addition to lawmakers, to gain simultaneous awareness of digital progress.

Personal data may only be processed under conditions stipulated by law or with the explicit consent of the data subject, as regulated by Law No. 6698 on the Protection of Personal Data, Article 5/1. In the context of Turkish law, when a person voluntarily provides their data with informed consent, such processing is not considered unlawful. Therefore, while users may offer personal data in exchange for convenience or services in cyberspace, this does not inherently create a legal violation, provided that the consent is freely given, specific, informed, and explicit. This clarification ensures that the distinction between lawful consent-based data processing and unlawful data breaches is clearly understood within the Turkish legal framework. For this reason, it should be taken into consideration that the real cost of applications shown as free on the internet is the violation of privacy. The importance of being conscious about our data and providing digital awareness is discussed with some relevant examples given in the study.

There is no limit to the progress of digitalization, but adapting security to this progress is an important issue. At this point, it is thought that security processes should be revised again. It is emphasized in the study that in recent years, states have taken some measures against cyber threats in addition to existing laws on cyber security. This issue shows that the protection of private life within cyber security has evolved towards a sensitive point. However, it is extremely important that all states adopt this sensitivity with great effort and develop new methods of struggle.

It may not be a realistic possibility to ensure 100% security in the digital world, but basic precautions should be taken with strong passwords and protection programs on devices and software. Individuals should have deep sensitivity regarding privacy, which is the main discussion topic of the study. As a matter of fact, it should be understood that every information belonging to a person is valuable. It should be underlined to gain awareness about the meaning of cookie policies and explicit consent texts, which are frequently encountered on various platforms, and to gain awareness in the approval/disapproval processes. Finally, when we look at the international dimension of digitalization, it is concluded that interstate cooperation is very important in the face of threats and thus is a critical point in the context of reducing anonymity in cyberspace. As a matter of fact, it is thought that security will increase as the uncertainty in cyberspace decreases.

Ethical Declaration

This study is derived from the master's thesis titled “Digitalization and privacy: The changing dynamics of private life,” published in 2022 under the supervision of Asst. Prof. Önder Aytaç Afşar.

Ethics Committee Approval

Ethics committee approval is not required for this study.

Funding

The study received no financial support.

Conflict of Interest

There is no conflict of interest arising from the study for the authors or third parties.

REFERENCES

- Akıncı, A. (2019). *Büyük veri uygulamalarında kişisel veri mahremiyeti* [Unpublished Master Thesis, T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı].
- Akyeşilmen, N. (2018). *Disiplinlerarası bir yaklaşımla siber politika & siber güvenlik*. Orion Kitabevi.
- Atasoy, K. (2016). Kişilik hakkı kapsamında sosyal medyada kişisel verilerin korunması ve veri sahibinin rızası. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 22(3), 269–301.
- Aydın, İ. (2024). AİHM Kararları Işığında Terörle Mücadelede İdari Kolluğun Genel İzleme ve Takip Yetkisi ve Özel Hayatın Korunması. *Firat University Journal of Social Sciences/Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34(1).
- Benn, S. I., & Gaus, G. F. (Eds.). (2025). *Public and private in social life*. Taylor & Francis.
- CNIL. (2022). *Commercial prospecting and rights of individuals: ACCOR fined 600,000 euros*. <https://www.cnil.fr/en/commercial-prospecting-and-rights-individuals-accor-fined-600000-euros>
- CNIL. (2024a, December 10). *Advertisements inserted among emails: ORANGE fined €50 million*. <https://www.cnil.fr/en/advertisements-inserted-among-emails-orange-fined-eu50-million>
- CNIL. (2024b, December 19). *Data scraping: KASPR fined €240,000*. <https://www.cnil.fr/en/data-scraping-kaspr-fined-eu240000>
- Crump, C. (2014). Sizinle ilgili polis kayıtlarındaki ufak ve beklenmedik tehlikeli detay. *TED Talk*. https://www.ted.com/talks/catherine_crump_the_small_and_surprisingly_dangerous_detail_the_police_track_about_you
- Devine, J. W. (2024). The Political Privacy Dilemma: Private Lives and Public Office. *Journal of Applied Philosophy*, 41(3), 391-408.
- Dülger, M. V. (2025). *Bilişim suçları ve internet iletişim hukuku* (11th ed.). Seçkin Yayıncılık. ISBN 978-625-381-070-2.
- Doğu, H. M. (2025). Yalnız Kalma Hakkı. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 30(1), 340-351.
- European Court of Human Rights. (2016a). *Yayla v. Türkiye*, Application No. 55643/10. <https://hudoc.echr.coe.int/#%7B%22fulltext%22:%5B%22yayla%22%2C%22itemid%22:%5B%22001-186712%22%5D%7D>
- European Court of Human Rights. (2016b). *G.U. v. Türkiye*, Application No. 16143/10. <https://hudoc.echr.coe.int/#%7B%22fulltext%22:%5B%2216143%22%2C%22itemid%22:%5B%22001-168072%22%5D%7D>
- European Court of Human Rights. (2024). *N.Ö. v. Türkiye*, Application No. 33234/96. <https://hudoc.echr.coe.int/#%7B%22fulltext%22:%5B%22N.%C3%96.%20v.%20T%C3%96rkiye%22%2C%22itemid%22:%5B%22001-5174%22%5D%7D>
- European Court of Human Rights. (2025). *Scuderoni v. Italy*, Application No. 6045/24. <https://hudoc.echr.coe.int/#%7B%22fulltext%22:%5B%22Scuderoni%20v.%20Italy%22%2C%22itemid%22:%5B%22002-14516%22%5D%7D>
- HUDOC. (2016). *S. vs. Marper / Birleşik Krallık*. https://www.echr.coe.int/sites/search_eng/pages/search.aspx#%7B%22fulltext%22:%5B%22mahremiyeti%22%5D%7D

- t%22],%22contentlanguage%22:[%22TUR%22]}}
- Jackson, L. (2021). Shoshana Zuboff explains why you should care about privacy. <https://www.nytimes.com/2021/05/21/technology/shoshana-zuboff-apple-google-privacy.html>
- Karaman, M. K., & Tuğluk, S. (2019). İletişim fakültesi öğrencilerinin Instagram'ın gözetim aracı olarak kullanılmasına ilişkin algıları. *Atatürk İletişim Dergisi*, 17, 69–94.
- Kaya, M. (2010). Telekomünikasyon alanında kişilik haklarının korunması. *Ankara Barosu Dergisi*, (4), 279–334.
- Korkmaz, A. (2014). İnsan hakları bağlamında özel hayatın gizliliği ve korunması. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16(1), 99–103.
- Kuntoğlu, Ö. F. (2021). Elektronik ticarete kişisel verilerin korunması. *Bilişim Hukuku Dergisi*, 3(1), 176–229.
- Oğuzman, M. K., Seliçi, Ö., & Oktay Özdemir, S. (2016). *Kişiler hukuku* (16. Baskı). Filiz Kitabevi.
- Özdemir, Ş. (2020). Post-panoptikon çağı: Gözetimin dijitalleşmesi ve çevrimiçi kimliğin gizliliği üzerine bir analiz. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(3), 81–108.
- Özkan, H. (2015). *Sorularla bilişim hukuku mevzuatı* (2. Baskı). Adalet Yayınevi.
- Personal Data Protection Authority. (2022). Decision No. 2022/229. <https://www.kvkk.gov.tr/Icerik/6812/2020-559>
- Polat, D. Ş. (2020). NATO'nun yeni operasyon alanı: Siber uzay. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, UGK Özel Sayısı, 135–158.
- Roessler, B. (2015). *The Value of Privacy*. Polity Press.
- Salihpaşaoğlu, Y. (2013). Özel hayatın kapsamı: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatları ışığında bir değerlendirme. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 17(3), 227–266.
- Security Focus. (2022). Payload definition. <http://www.securityfocus.com/glossary/Payload>
- Serozan, R. (1977). Kişilik Hakkının Korunması İle İlgili Bazı Düşünceler. *İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 11 (14), 93-112.
- Singer, P. W., & Friedman, A. (2014). *Cybersecurity: What everyone needs to know*. Oxford University Press.
- Starbucks. (2022). *Son kullanıcı lisans sözleşmesi*. Türk Telekom WiFi. <https://www.turktelekomwifi.com>
- Turkish Constitutional Court. (2017). Decision concerning the dismissal of a civil servant on moral grounds. https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Dosyalar/Kararlar/KararPDF/2017-165-nrm.pdf?utm_source=chatgpt.com
- Turkish Court of Cassation. (2019). Decision on the unlawful disclosure of private communications. <https://kararci.com/yargitay/19-06-2019/12-ceza-dairesi/2018-8157/2019-7462>
- UAB. (2015). *Ulusal siber güvenlik stratejisi 2016–2019*. <https://hgm.uab.gov.tr/uploads/pages/siber-guvenlik/2016-2019guvenlik.pdf>
- Ünsal, Ç. Z. (2013). Google'ın yeni gizlilik politikası Google Inc. tarafından 1 Mart 2012 tarihinde yayımlanan politikasının kişisel verilerin korunması ilkeleri ile uyumluluğu ve Avrupa Birliği'nin 95/46/EC sayılı veri koruma direktifi açısından değerlendirilmesi. *Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3(1), 99–124.

- Vatandaş, S. (2020). Mahremiyetin dönüşümü ve iletişim araçları. *HUMANITAS – Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(16), 437–458.
- Warren, S., & Brandeis, L. D. (1890). The right to privacy. *Harvard Law Review*, 4(5), 193–220.
- We Are Social. (2023). *We Are Social Şubat 2023 Türkiye raporu*. <https://www.guvenliweb.org.tr/dokuman-detay/we-are-social-subat-2023-turkiye-raporu>
- Yavuz, U. (2025). High Technology Rivalry: Techno-Politics in China and India. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 7(1), 1-16.
- Zuboff, S. (2020). You are now remotely controlled. <https://www.nytimes.com/2020/01/24/opinion/sunday/surveillance-capitalism.html>

Vatan ve Diaspora Arasında: Amerika'daki Özbek Dernekleri

Shoirakhon NURDİNOVA*^{ID}

Taşkent Kimyo Uluslararası Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Taşkent, Özbekistan

Makale Bilgisi

Geliş Tarihi: 22/09/2025
Kabul Tarihi: 12/03/2026
Yayın Tarihi: 28/06/2026

Anahtar Kelimeler:

Özbek diasporası,
Göç, Kültürel koruma,
Topluluk dernekleri.

JEL Kodları: J6, J60, J65.

ÖZET

Bu makale, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Özbek diasporasının tarihsel gelişimini ayrıntılı biçimde ele alarak II. Dünya Savaşı sonrasında günümüze uzanan çok katmanlı bir göç sürecini incelemektedir. İlk göç dalgaları, genellikle "Türkistan göçü" olarak adlandırılan ve çoğu Almanya'da yabancı kadınlarla evlendikten sonra ABD'ye yerleşen Özbek erkeklerinden oluşmuştur. Zamanla, küresel göç dinamiklerindeki değişimler ve ABD'nin göç yasalarındaki düzenlemeler göç süreçlerini etkilemiştir. Bu durum, farklı eğitim, meslek ve toplumsal sınıflara mensup bireylerin katılımıyla göç yollarının çeşitlenmesine yol açmıştır. 1950'lerden itibaren Özbek göçmenler, kültürel kimliği yaşatmak, topluluk dayanışmasını güçlendirmek ve yeni kuşaklara miras aktarmak amacıyla çeşitli kültürel dernekler kurmuşlardır. Makalede, bu derneklerin hem kültürel koruma hem de ev sahibi toplumla sosyal ve ekonomik entegrasyonu destekleme konusundaki işlevleri tartışılmaktadır. Bu bağlamda makale ABD'deki Özbek diasporası üzerine odaklanarak ilgili literatürdeki boşluğu doldurmayı ve alana özgün bir katkı sunmayı amaçlamaktadır. Ayrıca, kurumsallaşma sürecinde karşılaşılan kimlik, uyum ve temsil sorunları analiz edilerek diaspora deneyiminin karmaşıklığına dair derinlemesine bir perspektif sunulmaktadır.

Uzbek Associations in the USA: Connecting Communities Across Borders

Article Info

Received: 22/09/2025
Accepted: 12/03/2026
Published: 28/06/2026

Keywords:

Uzbek diaspora,
Migration,
Cultural preservation,
Community organizations.

JEL Codes: J6, J60, J65

ABSTRACT

This paper examines the evolution of the Uzbek diaspora in the United States, tracing its roots from the post-World War II period through to contemporary times. The initial waves of migration, often categorized as "Turkestani migration", involved predominantly educated Uzbek men who relocated after marrying foreign women in Germany. Over time, migration pathways diversified, resulting in a broader influx of individuals from various social strata following legislative changes to U.S. immigration laws. As the Uzbek community settled in the U.S., they established cultural associations, marking the beginning of cultural institutionalization in the 1950s. In this study, the role of associations in preserving cultural heritage and facilitating integration into the host community is examined. The challenges faced during this institutionalization process underscore broader themes of adaptation and identity within the diaspora. The article aims to fill the gap in the literature and provide an original, in-depth contribution to the field by focusing on the Uzbek diaspora in the U.S. This paper contributes to the understanding of the complexities of migration and cultural preservation, providing insights into the experiences of Uzbeks in the U.S.

Bu makaleye atıfta bulunmak için:

Nurdinova, S. (2026). Vatan ve diaspora arasında: Amerika'daki Özbek dernekleri. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 53-67. DOI: 10.51124/jneusbf.2026.132

*Sorumlu Yazar: Shoirakhon NURDİNOVA, sh.nurdinova@gmail.com

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

GİRİŞ

Özbeklerin Amerika Birleşik Devletleri'ne (ABD) belirgin kitlesel göçü son dönemde başlamış olsa da literatürde daha çok “*Türkistanlılar göçü*” olarak bilinen ilk göç hareketleri, İkinci Dünya Savaşı sonrasında dayandırılmaktadır (Nurdinova, 2024). Bu ilk göç dalgaları, genellikle Almanya’da yabancı uyruklu kadınlarla evlenen Özbek erkeklerinin ABD’ye göçü ile başlamış (Crane, 1999), daha sonraki süreçte ise Türkiye üzerinden Özbeklerin Amerika’ya göçü devam etmiştir (Yesevi, 2023). Bu dönemde, özellikle eğitilmiş ve profesyonel bireylerin göç ettiği kaydedilirken, ilerleyen yıllarda göçmenlik yasalarındaki değişikliklerle birlikte Özbeklerin farklı toplumsal kesimlerinden bireylerin de Amerika’ya göç ettiği bilinmektedir. Özbekistan’dan göç eğilimleri, diğer Orta Asya ülkelerinin göç dinamikleriyle benzerlik göstermektedir. Bazı Özbekler Amerika Birleşik Devletleri’ne göçmen vizesi aracılığıyla giriş yaparken, diğerleri ABD’de buldukları sırada göçmen olmayan statülerini değiştirmek için başvuruda bulunmaktadır (Dlugunovych, 2021). Dolayısıyla, ABD’de yaşayan Özbeklerin kesin sayısına ilişkin net ve güvenilir veriler mevcut değildir.

Göç sürecinin ardından Özbekler, kültürel gereksinimlerini karşılamak amacıyla çeşitli faaliyetler gerçekleştirmeye başlamışlardır. Özellikle “kültürel kurumsallaşma” olarak tanımlanabilecek dernekleşme süreci, 1950’li yıllarda ilk örneklerini vermiştir (Шукрзода July 11). Bununla birlikte, günümüzde Özbekler arasında hızla gelişen bir kültürel ve sosyal kurumsallaşma dikkat çekmektedir. Amerikan toplumunda sivil toplum kuruluşlarının merkezi bir öneme sahip olduğu dikkate alındığında, Özbekler de kendi kültürel kurumlarını oluşturarak bu yapının bir parçası haline gelmişlerdir. Bu kurumlar, hem yeni nesillere içinde buldukları topluma uyum sağlamayı öğrenmek hem de kültürel asimilyasyonu önlemek amacıyla faaliyet göstermektedir. Ancak bu süreçte karşılaşılan zorluklar, Özbek topluluğunun göç sonrası adaptasyon sürecindeki temel mücadele alanlarından biri olarak öne çıkmaktadır (Tsoy vd., 2023). Fakat Özbeklerin Amerika Birleşik Devletleri’ndeki dernekler ve organizasyonel yaşam içindeki katılımlarıyla ilgili literatürde yeterli veri bulunmamaktadır. Bu durum, Özbek topluluklarının sosyal ve kültürel entegrasyon süreçlerinin yeterince incelenmediğini göstermektedir.

ABD’deki Orta Asyalılar ve özelde Özbek diasporası üzerine yapılmış kapsamlı araştırmalar oldukça sınırlıdır. Mevcut literatürün ise daha çok Orta Asya kökenli göçmenlerin ruhsal sağlık sorunlarına ve bu bağlamdaki uyum süreçlerine odaklandığı görülmektedir (Yang vd., 2022; Zotova, 2018; Dlugunovych, 2021). Bu bağlamda, bu makale ABD’deki Özbek diasporası üzerine odaklanarak mevcut literatürdeki boşluğu doldurmayı ve alana özgün bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Bu çalışmada, Özbeklerin Amerika Birleşik Devletleri’ne göç süreçleri tarihsel ve sosyolojik bir perspektifle ele alınacak, göçmen topluluğun yeni topluma uyum süreçleri ve bu süreçte yaşanan sorunlar özellikle kültürel kurumlar ve sivil toplum kuruluşları ekseninde değerlendirilecektir. İlk olarak, Özbek göçmenlerin Amerika’ya göçlerinin tarihsel aşamaları incelenecek, ardından geçmişten günümüze uzanan uyum süreçlerine ilişkin mevcut durum analitik bir yaklaşımla analiz edilecektir. Çalışma, toplumsal yapılaşma sürecinde ortaya çıkan kimlik ve kültür sorunlarını, kültürel kurumsallaşma üzerinden ele alarak çözüm önerileri geliştirmeyi hedeflemektedir. Araştırmada, çeşitli akademik kaynaklar ve literatür taraması temel alınarak metodolojik bir çerçeve oluşturulacak, bunun yanı sıra Amerika’da yapılan saha çalışması ile elde edilen veriler de analizlere dâhil edilecektir. Bu bağlamda, çalışma yalnızca Özbek göçmenlerin yeni bir topluma uyum süreçlerini değil, aynı zamanda kültürel kimliklerini koruma, yeniden üretme ve sonraki nesillere aktarma süreçlerini de kapsamlı bir şekilde ele almayı amaçlamaktadır. Özbek göçmenlerin yaşadığı kimlik ve kültür dönüşümleri, göçmen toplulukların sosyokültürel entegrasyon dinamiklerine ışık tutmayı hedefleyen bir çerçevede tartışılacaktır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Son yüzyıllarda uluslararası göçün hız kazanması ve imparatorlukların parçalanması, diasporaların oluşması ve genişlemesi için temel oluşturmuştur. “Diaspora” kavramı, Yunanca “dağılma” ve “yayıma” anlamlarına gelmekte olup, ilk olarak MÖ dönemlerde Akdeniz kıyılarındaki Antik Yunan kolonileri için kullanılmıştır. Orta Çağ’da ise bu terim daha çok Yahudi ve Hristiyan azınlıkları tanımlamak amacıyla kullanılmıştır. Ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte “diaspora” kavramının kullanım alanı genişlemiş ve neredeyse tüm statüsüz ya da göç etmiş etnik toplulukları ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır.

Diaspora çalışmaları alanındaki uzman William Safran (1991), diaspora kavramını genişleterek aşağıdaki özelliklere sahip olan yurtdışında yaşayan azınlık topluluklarının diaspora olarak tanımlanmasını önermiştir:

1. Köken “merkezinin”, yani anavatanın iki ya da daha fazla yabancı bölgeye dağılmış olması;
2. Anavatana ilişkin konumu, tarihi ve başarıları hakkında ortak bir hafıza, tasavvur veya mitlerin korunması;
3. Ev sahibi toplum tarafından tam olarak kabul edilmediğine ya da kabul edilme olasılığının düşük olduğuna inanılması nedeniyle kendini kısmen izole edilmiş hissetme;
4. Ataların vatanını “gerçek ev” olarak idealize etme ve koşullar elverdiğinde geri dönme düşüncesini sürdürme;
5. Anavatanın korunması ya da yeniden inşası, onun güvenliği ve refahı için tüm diaspora üyelerinin güçlü bir bağlılık ve ortak çaba göstermesi.
6. Özgünlük, ortak tarih ve ortak kadere inanmayı esas alan etno-topluluk bilincinin uzun süre korunması.

Yukarıda belirtilen tüm özellikler, çağdaş diasporaların yalnızca çok küçük bir bölümünde gözlemlenmektedir. Bu bağlamda, Safran’ın bir topluluğun diaspora olarak kabul edilebilmesi için yukarıda sıralanan tüm ölçütlerin eksiksiz biçimde karşılanması gerektiği yönündeki görüşü, pratikte neredeyse hiç doğrulanmamaktadır.

Günümüzde diaspora kavramı, gönüllü ya da zorunlu göç veya sınır değişiklikleri sonucunda oluşmuş tüm ulusötesi topluluklar için kullanılmaktadır (Reis, 2004). Tarihsel geçmiş ve bilimsel literatür incelendiğinde, belirli topluluklarla ilişkilendirilerek kullanılan “diaspora” kavramının günümüzde mülteciler, göçmen işçiler ve yabancılar gibi hareketliliği ifade eden gruplar için de kullanıldığı görülmektedir. Günümüzde neredeyse her millete ait bir diaspora topluluğu bulunmaktadır. Japon diasporası, Yahudi diasporası, Ermeni diasporası, Türk diasporası ve Alman diasporası gibi diaspora toplulukları üzerine yüzlerce çalışmaya rastlamak mümkündür. Bununla birlikte, diaspora terimi devlet dışı topluluklar ya da ulus-aşırı oluşumlar için de kullanılmaktadır; Afrika diasporası veya Latin diasporası gibi ifadeler buna örnek gösterilebilir.

Uluslararası göç, diasporaların oluşumunda önemli bir rol oynamaktadır. Buna paralel olarak, ulaşım araçlarının gelişmesi hareketliliği artırmış ve uzun mesafelere seyahat etme imkânı sağlamıştır. Teknolojik değişimlerle birlikte göç süreçleri daha da kolaylaşmıştır. İletişim teknolojileri sayesinde göçmen topluluklar, kendi ülkeleri ve akrabalarıyla daha sık ve kesintisiz iletişim kurabilmiştir. Göçmen toplulukların sayısının artması, kalıcılık kazanmaları ve köken kültürlerini sürdürme isteği, diasporaların oluşması için elverişli bir zemin hazırlamıştır.

AMERİKA'YA GÖÇÜN TARİHSEL SÜRECİ

Orta Asya ülkelerinin bağımsızlıkları öncesinde ABD'ye göç eden Özbek, Kırgız ve Kazak gibi topluluklar, kendilerini “Türkistanlı” olarak tanımlamaktadırlar (Koçar, 2019). Bu dönemde, bu halkların kimlikleri, bir bütün olarak Türkistan kimliği altında birleşmiş ve Özbek, Kırgız, Kazak gibi etnik kimlikler, alt kimlikler olarak görülmüştür. Türkistanlıların ABD'ye göçü, ülkenin dönemin göç politikalarıyla yakından ilişkili olup, onların giriş imkânlarını ve göçün kapsamını doğrudan belirlemiştir. 1917 Göç Yasası, diğer adıyla Asya Yasak Bölge Yasası, Amerika Birleşik Devletleri tarafından kabul edilen önemli bir düzenlemedir. Bu yasa, göçmenler için İngilizce okuryazarlık testini zorunlu kılmış ve Orta Doğu'dan Güneydoğu Asya'ya kadar uzanan geniş bir “yasaklı bölge” tanımlayarak Asya'nın büyük bir bölümünden göçü engellemiştir. Dolayısıyla bu yasa, Türkistanlı göçmen adaylarının giriş imkânlarını sınırlamıştır (Immigration Act, 1917). 1921 tarihli Emergency Quota Act (Acil Kota Yasası), Avrupalı göçmenleri hedef alan bir düzenleme olmuştur. Bu yasa ile birlikte, ABD ülkelere göre sayısal göç kotaları uygulanmaya başlanmıştır (Emergency Quota Act, 1921). 1948 tarihli Displaced Persons Act (Yerinden Edilmiş Kişiler Yasası), II. Dünya Savaşı sonrasında ABD'nin göç politikalarında önemli bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Bu yasa çerçevesinde Nazi toplama kamplarından kurtulanlar, savaş esirleri ve Sovyet kontrolü altındaki bölgelerden kaçan bireylere ABD'ye giriş hakkı tanınmıştır. Mültecilerin kabulü, iş veya barınma garantisi sağlayacak bir sponsor bulma şartına bağlanmış ve bu yönüyle göçmenlerin toplumsal uyumunun kolaylaştırılması hedeflenmiştir (Displaced Persons Act, 1948). İlk Özbek göçmenler genellikle II. Dünya Savaşı sırasında *Türkistan Lejyonu* saflarında bulunan, Slav kadınlarla evli erkeklerden oluşmaktaydı. Bu bağlamda, 1949 yılında Amerika Birleşik Devletleri'ne göç eden Maksudbek Mahmud, kayıtlı ilk Özbek göçmen olarak öne çıkmaktadır. Onun göç sürecini kolaylaştıran etkenler arasında eşinin Slav kökenli olması ve eşinin akrabalarından birinin ABD'de ikamet etmesi belirleyici rol oynamıştır. Maksudbek Mahmud'un ardından, Slav kadınlarla evli olan diğer Türkistan Lejyonu üyeleri de kademeli biçimde ABD'ne göç etmiştir. Bu çerçevede, İsokcان Narzikul ve Ruzi Nazar gibi isimler de 1950'li yıllardan itibaren ABD'ye yerleşerek diasporanın erken kuşağını oluşturmuşlardır.

Özbek (Türkistanlı) göçmenlerin, 1950'lerde Batı Avrupa'dan Amerika Birleşik Devletleri'ne gerçekleştirdikleri göçün ardından, ABD'ye yapılan ikinci göç Türkiye üzerinden gerçekleşmiştir (Barbara (ed) Cunningham, 1977). 1965 tarihli Immigration and Nationality Act (Hart-Celler Act)'in kabul edilmesiyle birlikte Amerika Birleşik Devletleri'ne göç sürecindeki ulusal köken temelli kısıtlamalar kaldırılmıştır. Bu düzenleme, daha önce yasal yollarla göç etme imkânı bulunmayan topluluklara kapı açmış ve özellikle Türkiye'de yaşayan Türkistanlıların 1970'li yıllarda ABD'ye göç etmelerine zemin hazırlamıştır. 1970'li yıllarda Amerika Birleşik Devletleri'ne göç eden Türkistanlıların önemli bir bölümü iki farklı gruptan oluşmaktaydı. İlk grubu, Rus işgali sonrasında Afganistan'a göç eden ve daha sonra Türkiye'ye yerleşen Özbeklerdir. İkinci grup ise, II. Dünya Savaşı sırasında Türkistan Lejyonu'na katılan ve 1950'li yıllarda Türkiye'nin Adana iline yerleşen Özbeklerden oluşmaktadır. 1970'lerde bu gruplar Amerika Birleşik Devletleri'ne yönelerek yeni bir yaşam arayışına girmişlerdir (Yesevi, 2019). İlk göçmenlerden biri Türkistanlı İsokcان Narzikul, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Türkistan-Amerika Derneği'nin (TAA) kurucularından biridir. Onun girişimiyle, TAA 1958 yılında Pennsylvania eyaletinde bir sivil toplum kuruluşu olarak kaydedilmiştir. 1960 yılında ise dernek, New York'ta yeniden kaydedilerek federal düzeydeki prestijini artırmıştır. İsokcان, TAA'nın ilk başkanı olarak seçilmiş ve 1958-1961 yılları arasında bu görevi yürütmüştür. Bu dönemde, derneğin faaliyetleri, Türkistan kökenli toplulukların Amerika'daki entegrasyonunu ve kültürel miraslarının korunmasını sağlama yönünde önemli katkılar sunmuştur (Kwaja, 2008). “Türkistan Amerika Derneği” yalnızca bir Özbek derneği olarak değil, Türkistan coğrafyasının çeşitli etnik grupların bir araya getiren bir organizasyon olarak kabul edilmiştir.

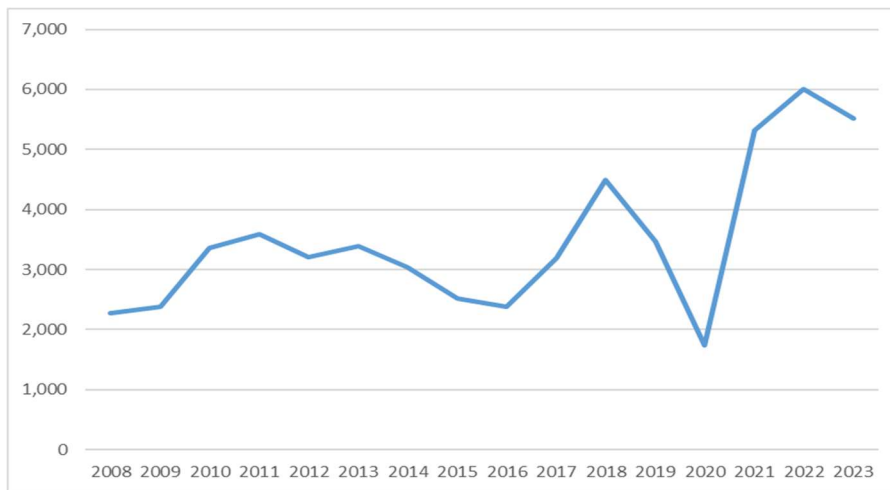
Amerika Birleşik Devletleri, Orta Asya devletlerinin bağımsızlığını tanıyan ilk ülkeler arasında yer almakta olup, 1992 yılından bu yana bu devletlerin bağımsızlığına, egemenliğine ve toprak bütünlüğüne güçlü bir destek göstermiştir (Zhang, 2023). Orta Asya ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından, Amerika'ya göç önemli ölçüde artmıştır (Liebert, 2009). Merkezi planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş sürecinde yapısal zorluklarla karşılaşan Orta Asya devletleri, işgücünün önemli bir bölümünü yurt dışına yönlendirmiştir. Bu bağlamda, binlerce Orta Asyalı göçmen hem yasal hem de yasadışı kanallar aracılığıyla ekonomik fırsatlar elde edebilmek amacıyla Amerika Birleşik Devletleri'ne yönelmektedir (Liebert, 2020). Ayrıca, Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayan Türkistanlılar, bağımsızlık sonrasında Özbekistan'a giderek oradan evlilik yoluyla eş seçmeyi tercih etmişlerdir. Bu kapsamda hem aile kurumunu güçlendirmeyi hem de kültürel kimliği muhafaza ederek anavatan ile toplumsal bağları pekiştirmeyi amaçlamıştır. “Umid” Vakfı ve benzeri eğitim odaklı programlar çerçevesinde Amerika Birleşik Devletleri'ne eğitim amacıyla giden öğrenci sayısında kayda değer bir artış gözlemlenmiştir. Bu süreç, hem nitelikli insan kaynağının yetiştirilmesine katkı sağlamış hem de Özbekistan ile diaspora toplulukları arasındaki entelektüel ve kültürel etkileşimi güçlendirmiştir.

1990 Göçmenlik Yasası (Immigration Act of 1990) kapsamında Kongre, Çeşitlilik Göçmen Vizesi (Diversity Immigrant Visa, DV) Programını kurmuştur. Bu düzenleme ile Kongre, Amerika Birleşik Devletleri'ne göçmen olarak kabul edilme oranı düşük olan ülkelere gelen yabancılar için özel bir göçmen vizesi kategorisi oluşturmuştur. Bu kapsamda yüksek eğitim amacıyla gelen öğrenciler ve Özbekistan'daki siyasi sorunlar nedeniyle mülteci olarak gelenlerin yanı sıra, büyük ölçüde DV (Çeşitlilik Vizesi) lottery sahipleri de göç etmiştir. DV-2023 programına kayıtlı olan 5.511 Özbek vatandaşı, Amerika Birleşik Devletleri'ne göçmen vizesi almıştır (DV 2023- Selected Entrants, 2023).

Şekil 1'de Özbekistan'daki DV lottery (Çeşitlilik Vizesi) başvuru sayıları gösterilmektedir. Bu verilerde 2007'de 119,711'den 2012'de 507,361'e kadar sürekli bir artış gözlemlenmiştir; bu durum, Özbek vatandaşları arasında göç fırsatlarına yönelik artan bir farkındalık ve istek olduğunu göstermektedir. 2019'daki zirve, 2,846,227 başvuru ile dikkat çekici bir artışı işaret etmektedir; 2021'de belirgin bir düşüşle takip edilmiştir; girişler 832,938'e gerilemiştir (Diversity Visa Program Statistics, 2024).

Şekil 1

Özbekistan'daki DV lottery (Çeşitlilik Vizesi) başvuru sayıları

Kaynak: Çeşitlilik Vizesi Programı İstatistikleri, 2024.

Özbekistan'dan gelen mülteci ve sığınmacılar, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki toplam Özbek göçmen nüfusunun anlamlı bir bölümünü oluşturmaktadır. Özbekistan'dan ABD'ye kabul edilen mülteci ve sığınmacı sayıları, belirli siyasi olaylarla doğrudan ilişkili olarak değişiklik göstermektedir. Örneğin, 2003 yılında ABD tarafından yalnızca 163 Özbek mülteci kabul edilmişken, 2006 yılında Andican olayının ardından bu sayı 527'ye yükselmiştir (Gayratbekov, 2021). 2020 mali yılı itibarıyla (01 Ekim'den 30 Eylül'e kadar süren dönem), Orta Asya'dan Amerika Birleşik Devletleri'ne göç eden bireylerin göç kalıplarında belirgin bir değişim gözlemlenmektedir. Bu dönemde, Orta Asyalıların Meksika sınırı üzerinden ABD'ye giriş yapma girişimlerinde önemli bir artış meydana gelmiştir (Nurdinova, 2025). Özellikle 2022 yılı itibarıyla, Özbekistan'dan 2,755 vatandaşın yakalandığı, buna karşın Kazakistan'dan 187, Kırgızistan'dan 229 ve Tacikistan'dan 241 göçmenin benzer şekilde yakalandığı belirtilmiştir. Genel olarak, 2022 yılında ABD-Meksika sınırında toplamda 3,412 Orta Asyalı göçmenin yakalanmış olması, bir önceki yıla kıyasla beş katlık bir artışa işaret etmektedir (Hashimova, 2025). Veriler, bu nüfusun Ukrayna çatışmasının başlangıcından itibaren daha hızlı bir şekilde artmakta olduğunu göstermektedir. Daha önce Rusya'ya göç etmiş Orta Asyalıların (erkeklerin askerlik hizmetine alınma ihtimalinin bulunduğu bir ülke olarak) artık Amerika Birleşik Devletleri'ne göç etmeye başladıkları gözlemlenmektedir (Childress vd., 2024).

Afkari ve Arıcıoğlu'nun (2023) Türkiye'deki Afgan göçmen girişimciler üzerine yaptığı araştırmada, iş kurma sürecinin daha fikir aşamasında iken dahi Afganlarla olan sosyal ilişkilerin belirleyici rol oynadığı görülmektedir. Çalışmaya katılan 15 girişimciden 11'i, Afgan sosyal ağı sayesinde iş kurma kararlarının şekillendiğini belirtmiş, bu etkinin özellikle yer seçimi, ürün seçimi ve sektör tercihinde kendini gösterdiğini dile getirmiştir. Bu bulgular, Afgan göçmen girişimcilerin karar alma süreçlerinde bağlayıcı sosyal sermayeden yoğun biçimde yararlandığını ortaya koymaktadır. Benzer bir dinamik, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Özbek girişimcilerde de gözlemlenmektedir. Özbekler iş kurarken ve işe alım süreçlerinde sosyal sermayeye büyük önem vermekte, özellikle yoğun olarak çalıştıkları kamyon taşımacılığı (truck business) sektöründe sosyal ağların kritik bir rol oynadığı görülmektedir. Ayrıca diaspora dernekleri ve hemşehri örgütleri de destek mekanizması sunarak Özbek girişimcilerin sosyal sermayesini güçlendirmekte ve ekonomik faaliyetlerinde önemli bir dayanak oluşturmaktadır.

Genel olarak, Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayan Özbeklerin sayısı hakkında güvenilir resmi verilere ulaşmak mümkün değildir. Bu durum, Özbek göçmenlerin yasal statülerinin çeşitliliği ve kayıt dışı göçmenlik oranlarının yüksekliği ile ilişkilidir. Özbekistan'dan gelen uluslararası öğrenci vizesi sahipleri ile Çalışma ve Seyahat vizesi sahiplerinin de sıklıkla vizelerini aşma durumuyla karşılaştığı gözlemlenmektedir.

ÖZBEK DERNEKLERİNİN TARİHİ

Diaspora dernekleri sosyal kulüpler, dini gruplar veya destek ağları olarak gayri resmi bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Kurumsallaşmış biçimlerinde, göç çalışmaları alanındaki akademisyenler bu organizasyonları etnik dernekler, göçmen organizasyonları ve göçmen dernekleri başlıkları altında incelemektedirler. Bu organizasyonlar, devletler arası doğalarını vurgulayarak “uluslararası göçmen organizasyonları” veya “sınır ötesi göçmen organizasyonları” olarak da adlandırılmaktadır. Diaspora dernekleri, özellikle klasik Yahudi ve Ermeni diasporalarına ait olduklarında, “etnik lobiler” ve “etnik çıkar grupları” olarak dikkat çekmiştir (Sheffer, 2003).

Amerika'ya göç eden yeni nesil Özbekler, Türkistanlıları “*eski Özbekler*” ve kendilerini “*yeni Özbekler*” olarak iki gruba ayırmaktadır; bu ayırım hem kültürel hem de tarihsel bağlamda, eski göçmenlerin ve yeni neslin farklı kimliği yansıtmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde toplamda 23 Özbek derneği bulunmaktadır (Diaspora Organizations in the USA, 2025).

1958'de Türkistanlılar tarafından kurulan Türkistan Amerika Derneği'nden sonra, 1980'li yıllarda Amerika'ya göç eden bir Türkistanlı tarafından Chicago Özbek Amerikalılar Derneği 2009 yılında kurulmuştur. Amerika Özbekistan Derneği (AUA), 2011 yılında Virginia'da kurulmuştur. Bu dernek, daha eğitilmiş kesimin yaşadığı bir bölgede, Amerika ile Özbek halkları arasında kültürel ve profesyonel etkileşimi geliştirmeyi amaçlamaktadır.

2013 yılında New York'ta kurulan “Vatandosh” Derneği, Özbek topluluğunun Amerika Birleşik Devletleri'ndeki önemli organizasyonlarından biri olmuştur. Özbeklerin Amerika'daki ilk destinasyonu New York olduğu için, burada daha çok post-Sovyet ülkelerinden gelen topluluklar yaşamaktadır. Bu durum, İngilizce bilmeden de yaşam sürdürmeyi mümkün kılmaktadır. Dernek, Özbek kültürünü tanıtmak ve topluluk üyeleri arasında dayanışmayı sağlamak amacıyla çeşitli etkinlikler düzenlemiş ve Özbekçe bir gazete yayınlamıştır. Ancak, derneğin uzun süre devam etmediği belirtilmektedir. 2016 yılında “Yurtdosh” Özbek-Amerika Derneği ve San Francisco Körfez Bölgesi Özbek Toplum Merkezi kurulmuştur.

Günümüzde bazı diaspora kurumları etnik lobileri açık biçimde geliştirmektedir. Örneğin, Bulgaristan Yurtdışındaki Bulgarlar Ajansı (Agency for Bulgarians Abroad, 2013), uluslararası bir Bulgar lobisi oluşturmayı açıkça hedeflemektedir. Diaspora kurumları, resmî diplomatik girişimlerin yerine geçmekten ziyade onları tamamlayıcı bir rol üstlenebilmektedir. Köken devletin yurt dışındaki resmî bağlar ağı genişledikçe, gayriresmî diaspora girişimleri de daha görünür hâle gelmektedir. Nitekim Meksika'nın diaspora ile etkileşim politikaları günümüzde ABD'deki 50'den fazla konsoloslugu üzerinden yürütülmektedir (Gamlen vd., 2021). Bu bağlamda, Özbekistan'ın 2017 yılına kadar diaspora politikalarının görece pasif bir görünüm arz ettiği söylenebilir. Göç ve diaspora konularına ilişkin yeni düzenlemeler, lobicilik faaliyetlerini açıkça desteklememekle birlikte, kültürel düzeyde diaspora dernekleriyle iletişim kanalları geliştirmiştir. Örneğin, bağımsızlık günü ve Nevruz gibi resmî kutlamalar vesilesiyle Özbekistan'dan delegasyonlar ABD'ye davet edilmekte ve diaspora topluluklarıyla özel etkinlikler gerçekleştirilmektedir.

Özbek topluluklarının kurumsallaşma süreçlerinin son on yılda belirgin bir şekilde arttığı gözlemlenmektedir. “Mahalla USA”, 2019'da Brooklyn, NY'de kurulmuş olup, Özbekistan'dan gelen göçmenlerin Amerika'ya uyum sağlamalarına ve özgün kültürlerini korumalarına destek olmayı amaçlamaktadır. Aynı yıl kurulan Pittsburgh Özbek Derneği, Özbek topluluğunu bir araya getirerek dayanışmayı güçlendirmeyi, kültür, gelenek ve dili koruyarak gelecek nesillere aktarmayı hedeflemektedir. 2020'de kurulan Florida Özbek-Amerika Derneği, eğitim, kültürel etkinlikler ve hayır hizmetleri sunarak Özbek topluluğunun topluma uyum sağlamasını ve etkin bir şekilde yer almasını desteklemektedir. 2022'nin Aralık ayında Houston'da kurulan Houston Özbek Amerikalılar Derneği (UASH), Özbek kültürünü tanıtmayı, gelenekleri kutlamayı ve topluluk bağlarını güçlendirmeyi amaçlayan kar amacı gütmeyen bir organizasyondur. Son olarak, Kuzey Virginia'da bulunan Virginia Özbek Kültür Merkezi (UCCVA), kültürlerarası diyalogu teşvik ederek Özbek kültürünü tanıtmayı ve ABD'deki kültürel çeşitliliği artırmayı hedefleyen programlar ve etkinlikler düzenlemektedir. Son yıllarda, diaspora organizasyonlarındaki hızlı artış, iç topluluk girişimlerinden değil, Özbekistan'ın diasporasını destekleme politikasından kaynaklanmaktadır. Bu durum, Özbek hükümetinin yurtdışındaki topluluklarla bağlantıları güçlendirme, kültürel mirası koruma ve uluslararası bağları geliştirme konusundaki stratejik çabasını yansıtmaktadır.

Özbeklerin Amerika Birleşik Devletleri'ne göç ettikten sonra dine daha yakın hale geldikleri gözlemlenmektedir. Chicago'da yapılan görüşmelerde birçok Orta Asyalı katılımcının aktif olarak İslam'ı yaşadığı ve dini, anlam, kaynak ve destek açısından değerli bulduğu tespit edilmiştir. Müslüman kimliği, göçmenlerin yeni sosyal ortamda kendi kültürel ve toplumsal benliklerini yeniden inşa ettikleri ilk kuşak Orta Asyalı göçmenler için daha geniş Orta Asya kültürel kimliğinin bir parçası olmuştur

(Zotova, 2018). Bu bağlamda, diaspora derneklerinin bir diğer amacı da dini gelenekleri yaşatmak ve yeni nesillerde İslamî değerleri korumaktır.

Arıcıoğlu, Kaynar ve Akten Çürük'ün *Uluslararası Sosyal Sermaye Araştırmaları Üzerine Bibliyometrik Bir Analiz* çalışmasında vurguladığı gibi, sosyal sermaye “grup içerisinde veya gruplar arasında iş birliğini kolaylaştıran ortak normlar, değerler ve anlayışları sağlayan ağ bağlantıları” olarak tanımlanmaktadır. Sosyal sermaye kavramı; yatırımlardan okul başarısına, yerel kalkınmadan toplumsal refaha, suç oranlarının incelenmesinden uluslararası ilişkilerin analizine kadar geniş bir alanda kullanılmış ve bu çeşitlilik, kavrama yönelik ilginin giderek artmasına ve çalışmaların zenginleşmesine yol açmıştır. Bu bağlamda, Özbek dernekleri de yalnızca diaspora üyeleri arasında sosyal ağların korunması açısından değil, aynı zamanda ortak değer ve normların yaşatılması açısından önemli bir rol üstlenmekte; böylece sosyal sermayenin sürdürülebilirliğine ve topluluk dayanışmasının güçlenmesine katkıda bulunmaktadır.

1990'larda Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Müslümanların siyasal sürece artan katılımına rağmen, diaspora konumlarını göz ardı etmedikleri gibi, ABD dışındaki İslam dünyasına yönelik bağlılıklarını da sürdürmüşlerdir. O dönemde Amerika'daki ana akım Müslüman topluluklar ve örgütleri arasında, Müslümanların dünyanın en güçlü devletinde sahip oldukları varlıklarını ve siyasal haklarını, küresel ölçekteki Müslüman toplulukların yararına kullanmaları gerektiği konusunda geniş bir mutabakat mevcuttur. Bu doğrultuda birçok aktör, dinler arası diyalog projelerinin geliştirilmesine katkıda bulunmuştur (Schumann, 2007). Benzer şekilde, Özbek diaspora dernekleri ve vakıfları da camiler aracılığıyla dinler arası diyalogun teşvik edilmesine katkı sağlamakta ve İslam'ın farklı inanç mensupları tarafından daha iyi anlaşılmasına yönelik faaliyetler yürütmektedir. Ramazan ayında düzenlenen etkinliklerde uygulanan “bir Müslüman olmayan arkadaşını getir” yaklaşımı, Amerikan toplumunun hem İslam'ı hem de Özbek kültürünü daha yakından tanınmasına aracılık etmektedir.

Birekul (2020), Türkiye'deki gençlerin sosyal dışlanma korkusu nedeniyle kimliklerini ifade etmede zorluklar yaşadıklarını ve bunun kimlik krizine yol açtığını ileri sürmektedir. Araştırma bulgularına göre, “kendi kültürlerine ait sembollerini sergilemekten kaçınan gençler, başkalarının kültürel sembollerini veya kültürel ifadelerinden de rahatsızlık duymaktadır.” Benzer bir dinamik, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki genç Özbekler arasında da gözlemlenebilir; “eritme potası” (melting pot) bağlamında asimilasyon baskısı, kültürel kendini ifade etmeyi zorlaştırmakta ve kimlik gerilimlerine yol açmaktadır.

VATAN VE DİASPORA ARASINDAKİ BAĞLAR

Özbek diasporası, dinsel hassasiyetlere göre farklı kutlamalar düzenlemektedir. Birçok dernek, Nevruz'u Zerdüşt geleneklerinden “türe”miş bir kutlama olarak tanımlamakta, kutlama genellikle yapılmamaktadır. Bu topluluklar, daha çok bağımsızlık günü ve iki dini bayramı geniş katılımlarla kutlamakta ve bu günler, Özbek diasporası için önemli kutlama günleri olarak öne çıkmaktadır. Diğer topluluklar ise Nevruz ve yılbaşı gibi tüm özel günleri kutlamakta, bu kutlamalar sıklıkla müzik ve geleneksel gösterilerle zenginleştirilmektedir.

Özbek diaspora, dilsel ve bölgesel temeller üzerine bölünmüş durumdadır. Özellikle Semerkand halkı, Amerika Birleşik Devletleri'ne büyük bir göç yapmıştır. Semerkandlılar arasında, özellikle DV (Diversity Visa) çekilişi oldukça yaygındır. Bu süreçte, başvurular dönemi sırasında Semerkandlılar, mahallelerinde ev ev dolaşarak, komşuları adına başvurular yapmaktadırlar. Sonuçlar açıklandıktan sonra ise, başvuru yapan kişiler, kazananlardan belli bir ücret talep etmektedirler. Ayrıca, Semerkand halkı, Türkçe konuşmayan bir topluluk olduğu için, kendi kültürel kimliklerini korumak adına kendi derneklerini kurmayı tercih etmektedir. Bu durum, Philadelphia'da bir dernek Özbekler için, diğer bir dernek ise ağırlıklı olarak Semerkandlılar için kurulmuş olmasına yol açmıştır. Ohio'da ise, diaspora

arasında bölünme girişimleri görülmekte ve Semerkandlılar için ayrı bir dernek kurulması amaçlanmaktadır.

Daha eğitimli üyelerden oluşan dernek toplantılarının genellikle İngilizce yapıldığı belirtilmektedir. Blue-collar (mavi yaka) Özbekler ise, bu tür derneklerin temel amaçlarının (dil ve kültürün korunması) aksine, daha farklı bir doğrultuda faaliyet gösterdiklerini ifade etmektedirler. Diaspora dernekleri yalnızca Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Özbek topluluklarının dil ve kimlik meseleleriyle sınırlı kalmamakta, aynı zamanda Özbekistan'daki öğrencilerin İngilizce dil yeterliliklerini geliştirmeye yönelik çeşitli programlar da organize etmektedir. Bu kapsamda hayata geçirilen Rishta Programı¹, ABD'den gönüllü öğretmenlerin seçilerek Özbekistan'ın taşra okullarına bir yıllık dil eğitimi vermek üzere gönderilmesini sağlamaktadır. Vatandoshlar Vakfı tarafından yürütülen faaliyetler, diaspora ile anavatan arasındaki bağları pekiştirerek dil, kültür ve kimliğin korunmasına katkı sağlamaktadır. Bu çerçevede uygulamaya konulan Chinor Programı,² özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayan yaşlı diasporanın Özbekistan'a davet edilmesini ve bu süreçte tüm masrafların karşılanmasını öngörmektedir.

Diasporalar, yerleştikleri ülkelerde daha başarılı ve iyi entegre olduklarında, tutum, bilgi birikimi ve finansal kapasite açısından kendi doğdukları ülkelerin kalkınmasına katkıda bulunmaları beklenen aktörler olarak değerlendirilmektedir (Pande, 2014). Diaspora topluluklarının anavatanına gönderdikleri döviz havaleleri de dikkat çekici bir düzeye ulaşmıştır. Nitekim 2024 yılında Özbekistan'a gelen toplam para transferleri olarak kaydedilmiştir. Aynı yıl içerisinde Amerika Birleşik Devletleri'nden Özbekistan'a yapılan sınır ötesi havalelerde ise bir önceki yıla kıyasla %35'lik bir artış gözlemlenmiş, bu rakam 2023'teki 427 milyon ABD dolarından 2024'te 577 milyon ABD dolarına yükselmiştir. (Merkez bankası, 2024).

Türk-Amerikalılar arasındaki Türk-Amerikan Bilim İnsanları ve Akademisyenler Derneği (TASSA), Amerika Birleşik Devletleri ile Türkiye arasında sembolik bir köprü işlevi göreyük yüksek nitelikli Türk-Amerikalıların bilimsel değişimlerini ve kısa süreli döngüsel hareketliliklerini desteklemektedir. Türkler arasında bu tür dernekler, kurumsal düzeyde bilimsel iş birliği ve akademik değişim faaliyetlerini sürdürülebilir şekilde organize edebilecek boyuta ulaşmışken (Akçapar, 2018), Özbek diasporasına ait dernekler henüz benzer bir kurumsallaşma seviyesine erişememiştir. Özbek derneklerinin faaliyetleri ise ağırlıklı olarak dil, kültür ve din temaları etrafında şekillenmektedir.

SONUÇ

Özbeklerin Amerika'ya göçü geçmişe dayanan bir süreçtir. Özellikle 1920'li yıllarda, Afganistan, Pakistan, Suudi Arabistan ve Türkiye gibi bölgelere gerçekleşen göç hareketlerinden farklı olarak, bu göçün yöneldiği ülke, dini ve kültürel açıdan farklı bir yapıya sahip olan Amerika Birleşik Devletleri olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'nde Özbekler, Hintliler, Türkler gibi görece büyük topluluklarla karşılaştırıldığında sayıca azınlık durumundadır. Ancak bu demografik sınırlılığa rağmen, kendi kültürel kimliklerini korumak ve gelecek nesillere aktarmak için çeşitli diaspora ağları ve toplumsal girişimler aracılığıyla yoğun çaba sarf etmektedirler. Özellikle 1950'li yıllarda, toplum içindeki kimliklerini koruma ve kültürel değerlerini sürdürme adına kurumsallaşma süreçlerinde belirgin bir dayanışma ruhu geliştirmelerine yol açmıştır. Bu dönemde, Özbek göçmen topluluğu, mevcut sosyal yapılar içinde daha etkili bir şekilde varlık gösterebilmek adına organizasyonel yapılar kurma konusunda büyük çaba harcamış ve çeşitli kültürel dernekler aracılığıyla toplumsal aidiyetlerini pekiştirmeye çalışmışlardır.

¹ Rishta Fellowship Program: <https://americanuzbekistan.org/rishta/>

² Chinor Programı <https://vatandoshlarfondi.uz/chinor>

Bununla birlikte mevcut literatür, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Özbek diasporası üzerine yapılan çalışmaların oldukça sınırlı olduğunu göstermektedir. Bu durum, söz konusu topluluğun sosyo-kültürel, ekonomik ve siyasal boyutlarda incelenmesine yönelik bir boşluğun varlığına işaret etmektedir. Özellikle demografik yapının kapsamlı biçimde ortaya konması, toplulukların entegrasyon süreçlerinin analiz edilmesi, diaspora kurumlarının kimlik aktarımındaki işlevlerinin değerlendirilmesi bu boşluğun giderilmesi açısından önem arz etmektedir. Bu tür çalışmalar yalnızca ABD'deki Özbek diasporasının daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamakla kalmayacak, aynı zamanda diaspora araştırmalarının kuramsal çerçevesinin zenginleşmesine de hizmet edecektir.

Etik Beyan

Bu çalışma için etik beyan bulunmamaktadır.

Etik Kurul Onayı

Bu çalışma için etik kurul kararı gerekmemektedir.

Finansman

Çalışma herhangi bir finansal destek almamıştır.

Çıkar Çatışması

Yazarlar ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

REFERANSLAR

- Afkari, R. & Arıcıoğlu, M.A. (2023). Türkiye'deki Afgan göçmenlerin girişimcilik sürecinde sosyal sermayenin etkisi: İstanbul ve Konya örneği üzerine nitel bir araştırma. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 5(1), 17-44.
- Akçapar, Ş. K. (2018). Diaspora engagement in the United States: The case of India and Turkey. In *New perspectives on India and Turkey*. Routledge.
- Arıcıoğlu, M.A., Kaynar, Z. & Akten Çürük, S. (2022). Uluslararası Sosyal Sermaye Araştırmaları Üzerine Bibliyometrik Bir Analiz. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 4(1), 68-84.
- Birekul, M. (2020). Identity and Social Othering: A case study on youth in Turkey. *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 4(2), 118-127.
- Childress, S., Shrestha, N., Russ, S., Feinberg, M., Berge, J., Lewin, A., Roy, K., Perez-Brena, N., & Halfon, N. (2024). Navigating acculturation: Overcoming challenges and creating pathways to well-being for Central Asian immigrants in the United States. *Families in Society: The Journal of Contemporary Social Services*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1177/10443894241278382>
- Crane, S. L. (1999). *Survivor from an unknown war: The life of Isakjan Narzikul*. DIANE Publishing.
- Cunningham, B. (Ed.). (1977). *The New Jersey ethnic experience*. Wise. <http://archive.org/details/newjerseyethnice0000barb>
- Diaspora organizations in the USA. (2025). Vatandoshlarfondi.uz. Retrieved September 19, 2025, from <https://vatandoshlarfondi.uz/compatriots/public-associations>
- Displaced Persons Act of 1948, Pub. L. No. 80-774, 62 Stat. 1009. <https://www.govinfo.gov/content/pkg/STATUTE-62/pdf/STATUTE-62-Pg1009.pdf>
- Diversity Visa Program statistics. (2024). U.S. Department of State. Retrieved September 19, 2025, from <https://travel.state.gov/content/travel/en/us-visas/immigrate/diversity-visa-program-entry/diversity-visa-program-statistics.html>
- Dlugunovych, V. (2021). *Socioecological determinants of psychoticism among Central-Asian immigrants to the United States* [Doctoral dissertation, Walden University]. ProQuest Dissertations and Theses Global. <https://search.proquest.com/openview/bd9b34491013957e70504becfad299c1/1?pq-origsite=gscholar&cbl=18750&diss=y>
- DV 2023 - Selected entrants. (2023). U.S. Department of State. September 19, 2025 tarihinde alınmıştır <https://travel.state.gov/content/travel/en/us-visas/immigrate/diversity-visa-program-entry/dv-2023-selected-entrants.html>
- Emergency Quota Act of 1921, 42 Stat. 5. <https://loveman.sdsu.edu/docs/1921EmergencyQuotaAct.pdf>
- Gamlen, A., Cummings, M. E., & Vaaler, P. M. (2021). Explaining the rise of diaspora institutions. In *The microfoundations of diaspora politics* (pp. 20–44). Routledge. <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9781003191261-2/explaining-rise-diaspora-institutions-alan-gamlen-michael-cummings-paul-vaaler>
- Gayratbekov, K. (2021). *Identifying factors for voluntary return migration: A case study of Uzbek American returnees* [Master's thesis, University of San Francisco]. USF Scholarship Repository. <https://repository.usfca.edu/thes/1364/>

- Merkez Bankası. (2024). *Gerçek kişilerin döviz işlemlerine dair açıklama* [Explanation on foreign exchange transactions of individuals]. Erişim adresi: <https://cbu.uz/upload/iblock/fa2/bosg9g712b0257ovp9z2t937n063neyh/ZHismoniy-sharkh-2024.pdf> (19 Eylül 2025'te erişilmiştir).
- Hashimova, U. (2025). Central Asian migrants at the US-Mexico border: An exploration of causes. *Asian and Pacific Migration Journal*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1177/01171968241304803>
- Immigration Act of 1917, Pub. L. No. 64-301, 39 Stat. 874. <https://omeka-s.library.illinois.edu/s/ias/media/3820>
- Immigration Act of 1990, Pub. L. No. 101-649, 104 Stat. 4978. <https://www.govinfo.gov/content/pkg/STATUTE-104/pdf/STATUTE-104-Pg4978.pdf>
- Koçar, Y. (2019). "Migration and Identity: A Study of the Turkestani Diaspora in the United States of America." In *Prof. Dr. Fuat Sezgin Anısına Geçmişten Günümüzde Türkistan: Tarih, Kültür ve Medeniyet Sempozyumu*. https://www.academia.edu/41022796/Migration_and_Identity_A_Study_of_the_Turkestani_Diaspora_in_the_United_States_of_America.
- Kwaja, A. (2008). *Journey from Turkestan*. Brooklyn, NY.
- Liebert, S. (2009). *Irregular Migration from the Former Soviet Union to the United States*. Routledge. <https://www.taylorfrancis.com/books/mono/10.4324/9780203871720/irregular-migration-former-soviet-union-united-states-saltanat-liebert>.
- Liebert, S. (2020). Deconstructing Immigrant Integration: The Case of Kyrgyz Labor Migrants in the United States. *International Journal of Public Administration*, 43(2), 151–65. <https://doi.org/10.1080/01900692.2019.1672191>.
- Nurdinova, S. (2024). Uzbek Diaspora in the USA: Migration, Social Change, and Quality of Life. In *Handbook of Quality of Life and Social Change: Individual and Collective Paths* (pp. 275-285). Cham: Springer International Publishing.
- Nurdinova, S. (2025). Crossing Borders: The Unconventional Journey of Uzbek Migrants to the United States. *Center for Governance and Markets Paper No. HA4-2025*.
- Pande, A. (2014). *The role of the Indian diaspora in India's economic development*. World Bank Group.
- Reis, M. (2004). Theorizing diaspora: perspectives on "classical" and "contemporary" diaspora. *International migration*, 42(2), 41-60.
- Safran, W. (1991). Diasporas in modern societies: Myths of homeland and return. *Diaspora: A journal of transnational studies*, 1(1), 83-99.
- Schumann, C. (2007). A Muslim diaspora? Transnational politics and the construction of a Muslim identity. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 27(1), 81–94. <https://doi.org/10.1080/13602000701308889>
- Sheffer, G. (2003). *Diaspora politics: At home abroad*. Cambridge University Press.
- Tsoy, A., Dinh, K. T., & Djurabaeva, G. (2023). Post-migration adaptation and cultural preservation among Uzbek Americans. *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, 21(4), 412-428. <https://doi.org/10.1080/15562948.2022.2158321>

- Yang, K., Urbaeva, J., & Koo, D. J. (2022). Mental health and acculturative stress among Central Asian immigrants in the USA. *Transcultural Psychiatry*, 59(3), 315–329. <https://doi.org/10.1177/13634615211062994>
- Yesevi, Ç. (2019). “Türkistan’dan Göç ve Köklerle Bağ Kurmak.” <http://openaccess.iku.edu.tr/entities/publication/6200ae19-e78f-4107-afb1-677fa3444f31>.
- Yesevi, Ç. (2023). *Göç yolları: Türkiye üzerinden Amerika'ya Orta Asya göçü* [Migration routes: Central Asian migration to America via Turkey]. Bilge Kültür Sanat.
- Zhang, Y. (2023). The first Central Asian episode in US foreign relations: Eugene Schuyler, Turkestan, and America’s tacit acknowledgement of Russia as a Eurasian Power. *Rocznik Orientalistyczny*, 76(2), 60-119.
- Zotova, N. (2018). *Faith and identity: The role of religion for post-Soviet Muslim immigrants in Chicago* (Publication No. 10826132) [Doctoral dissertation, University of Illinois at Chicago]. ProQuest Dissertations and Theses Global.
- Шукурзода, С. (2023, July 11). Амрикоға ўзбекларнинг биринчи миграцияси: Тарихдан сабоқлар [The first migration of Uzbeks to America: Lessons from history].

EXTENDED ABSTRACT

Introduction: This academic article seeks to address a significant gap in the literature by examining the Uzbek diaspora in the United States. While their prominent mass migration is recent, the first waves date back to the post-World War II period, often initiated by Uzbek men who married foreign women in Germany and later migrated to Türkiye. Following migration, Uzbeks began forming cultural associations (a process of “cultural institutionalization”) as early as the 1950s. These institutions are crucial for helping the community adapt to American society while preventing cultural assimilation, though this process presents challenges. The study points out that existing research on Central Asian diasporas is limited and primarily focuses on mental health issues, leaving a lack of data on their organizational life and socio-cultural integration.

Method: In the research, a methodological framework is established based on various academic sources and a literature review, and in addition, statistical data is also included in the analyses

Findings: Diaspora associations often emerge informally as social clubs or support networks but are studied academically as formal ethnic or transnational migrant organizations, sometimes developing into influential ethnic lobbies, as seen in classic Jewish and Armenian cases. Within the Uzbek community in the U.S., a distinction exists between the “old Uzbeks” (Turkistanis) and “new Uzbeks” (post-Soviet migrants), and the community is served by 23 associations. The institutionalization of these groups has accelerated significantly in the last decade, with key organizations including the early Turkistan American Association, the America-Uzbekistan Association (AUA) for educated professionals, and more recent groups like “*Mahalla USA*” and *the Pittsburgh Uzbek Association*. This recent growth is attributed not solely to internal community initiatives but is actively driven by the Uzbek government's strategic policy to strengthen ties with its diaspora, preserve cultural heritage, and develop international connections through cultural delegations and events. Beyond cultural preservation, these associations play a crucial role in the community's religious life, helping immigrants reconnect with Islam, which becomes a key component of their identity in a new land. Consequently, they actively work to sustain religious traditions and promote interfaith dialogue through initiatives like mosque events and community outreach, aiming to foster a better understanding of Islam and Uzbek culture within American society.

Discussion: The Uzbek diaspora in the United States exhibits a complex internal structure, marked by regional and linguistic divisions that have led to the formation of separate associations, such as those specifically for people from Samarkand who prefer to maintain their distinct identity. Their celebratory practices vary, with some groups prioritizing religious holidays and Independence Day over Nowruz, while others embrace a wider range of festivities. The community's institutional efforts are primarily focused on preserving language and culture, exemplified by programs like *Rishta*, which sends English teachers to Uzbekistan, and *Chinor*, which brings elderly diaspora members to their homeland. Despite not yet reaching the high level of institutionalization seen in groups like the Turkish-American Scientists and Scholars Association (TASSA), which facilitates academic exchange, Uzbek associations play a crucial role. Furthermore, the diaspora is emerging as a significant actor in Uzbekistan's development, as evidenced by a substantial 35% increase in remittances from the U.S., which reached \$577 million in 2024.

Conclusion: The migration of Uzbeks to the U.S. is a process with deep historical roots, shaped by shifting global dynamics and changing political landscapes. Unlike migrations to regions such as Afghanistan, Pakistan, Saudi Arabia, and Türkiye, this movement was directed toward a country with a distinctly different religious, linguistic, and cultural environment, requiring a more complex adaptation process. Although Uzbeks remain a numerical minority in the U.S. compared to larger migrant groups such as Indians and Turks, they have made persistent and organized efforts to preserve, strengthen, and transmit their cultural identity to future generations through various diaspora networks and community initiatives. This struggle, particularly since the 1950s, fostered a strong sense of solidarity that played an essential role in their institutionalization processes. During this period, the Uzbek immigrant community worked diligently to establish organizational structures that would allow them to assert their presence more effectively within American society. Through cultural associations, social events, and community-led programs, they sought not only to maintain cultural continuity but also to reinforce their sense of belonging in a new and diverse social landscape.

Recommendation: Current literature reveals a significant research gap concerning the Uzbek diaspora in the U.S., indicating a lack of comprehensive studies across socio-cultural, economic, and political dimensions.

This highlights the critical need to thoroughly examine the community's demographic structure, analyze its integration processes, and evaluate the role of diaspora institutions in identity transmission. Addressing these areas is essential not only for developing a deeper understanding of the Uzbek diaspora itself but also for contributing to and enriching the broader theoretical framework of diaspora studies.

Evrimsel Düşüncenin İktisadın İçerisindeki Konumu

Kıvanç ALTINTAŞ¹ Yavuz Selim AŞCI^{2*} Furkan DOĞAN³

¹ İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat (Doktora Programı Öğrencisi); Arş. Gör., Necmettin Erbakan Üniversitesi, İktisat Bölümü, Konya, Türkiye

² Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat (Doktora Programı Öğrencisi); Arş. Gör., Necmettin Erbakan Üniversitesi, İktisat Bölümü, Konya, Türkiye

³ Koç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat (Doktora Programı Öğrencisi); Arş. Gör., Necmettin Erbakan Üniversitesi, İktisat Bölümü, Konya, Türkiye

Makale Bilgisi

Geliş Tarihi: 10/04/2025
Kabul Tarihi: 08/06/2026
Yayın Tarihi: 28/03/2026

Anahtar Kelimeler:
Evrimsel iktisat,
Doğal seleksiyon,
Sosyal Darwinizm.

JEL Kodları: B13, B25, B52

ÖZET

Önceleri ahlak felsefesi içerisinde ele alınan iktisat, sosyal bilimlerin doğa bilimlerine öykünmesinin de etkisiyle felsefeden koparak kendine ait disiplinler sınırlarını belirlemeye başlamıştır. Bunun neticesinde, iktisadın toplumsal düzlemle olan bağı zaman içerisinde zayıflamış, iktisat; zaman ve mekândan bağımsız bir bilim olma iddiasını taşımıştır. Fakat, yaşanan iktisadi krizlerin de etkisi ile birlikte iktisada hâkim olan teoriler yeniden gözden geçirilerek yeni paradigmlar türetilmiştir. Ortaya çıkan yeni görüşlerin sonucu olarak iktisat; kapsam, içerik ve yöntem bakımından zenginleşmiştir. Bu değişim ile heterodoks olarak addedilen, hâkim paradigmaya alternatif veya buna zıt yeni görüşler türemiştir. Bu doğrultuda, evrimci iktisat, anaakım iktisadı eleştirmesi bakımından heterodoks iktisadın içerisinde yer almaktadır. Denge anlayışına sahip ve Newton fiziğinden esinlenen anaakım iktisada karşı evrimci iktisat, iktisadı biyolojiden ödünç aldığı evrim kavramı üzerine temellendirmiştir. İktisadi gelişim sürecinde, sahip olunan teknolojik yetenekleri veri kabul eden neoklasik görüşün aksine, evrimci iktisat, ekonomik aktörlerin teknolojik değişimleri nasıl gerçekleştirdiğini ve değişen çevresel koşullara nasıl adapte olduğunu incelemektedir. Buna göre, teknolojik açıdan değişim ve dönüşüme uyum sağlayabilen yapılar varlığını sürdürebilirken, uyum sağlayamayanlar elenmektedir. Bu yaklaşım, ekonomik sistemlerin dinamik, değişken ve tarihsel süreçlerden etkilenen bir evrim süreci içerisinde şekillendiğini vurgulamaktadır.

The Place of the Evolutionary Thoughts in Economics

Article Info

Received: 10/04/2025
Accepted: 08/06/2026
Published: 28/03/2026

Keywords:
Evolutionary economics,
Natural selection,
Social Darwinism.

JEL Codes: B13, B25, B52

ABSTRACT

In its origins, economics was treated within ethical philosophy; over time, it defined its own disciplinary boundaries and sought to emulate the natural sciences. Consequently, the field became detached from its social foundations and asserted itself as a time- and place-independent science. However, successive economic crises exposed the limitations of dominant theories and triggered a search for a new paradigm. As a result, economics was enriched and transformed both in content and method. Alongside this shift, heterodox approaches—alternatives to or opposites of the prevailing paradigm—emerged. Among these, evolutionary economics is notable for its critique of mainstream models. Whereas mainstream economics adopts an equilibrium concept inspired by Newtonian physics, evolutionary economics is grounded in the idea of evolution drawn from biology. Evolutionary economics rejects the neoclassical assumption that technological capabilities are exogenous to development. Instead, it examines how economic agents generate technological change and adapt to evolving environmental conditions. Under this framework, firms and institutions that successfully adjust to new technologies survive and proliferate, while those that fail are eliminated. This perspective emphasizes that economic systems develop through dynamic, path-dependent processes shaped by historical contingencies.

Bu makaleye atıfta bulunmak için:

Altıntaş, K., Aşçı, Y. S. & Doğan, F. (2026). Evrimsel düşüncenin iktisadın içerisindeki konumu. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 68-82. DOI: 10.51124/jneusbf.2026.133

*Sorumlu Yazar: Yavuz Selim AŞCI, yavuzselimasc@gmail.com

GİRİŞ

Bilim dallarının farklı disiplinler olarak ele alınması, her birinin kendi bağımsızlığını korumasını sağlarken, bu disiplinler arasındaki karşılıklı etkileşimin varlığı da inkâr edilemez. Özellikle, bir bilim dalına özgü terimlerin veya kavramların başka alanlarda da kullanılması, disiplinler arası etkileşimin somut bir göstergesidir. Bu çerçevede, evrensel bilim olmayı hedefleyen iktisat, 19. yüzyılın sonlarında yaşanan marjinalist devrimle, doğa bilimlerinden, özellikle fizikten, bazı kavramları bünyesine entegre etmiştir. Öte yandan benzer şekilde, biyolojiden alınan evrim kavramının iktisat içinde kullanılması, biyoloji ile iktisadın birbirleriyle olan etkileşiminin bir yansıması olarak kabul edilir.

İktisat, sosyal bilimler arasında yer alarak, geçmişten günümüze kadar çeşitli iktisadi görüşlerin ve bu görüşlerin şekillendirdiği farklı ekollerin çatışmalarına tanıklık etmiştir. Özellikle 20. yüzyılın başlarından itibaren, Klasik, Neoklasik ve Keynesyen düşünceler, iktisat alanında anaakım olarak kabul edilerek hâkim bir konum elde etmiştir. Hem yerel hem de küresel ölçekteki ekonomi politikaları, bu teorilerin çerçevesinde şekillendirilmiştir (Mearman, 2007). Ana akım iktisat teorileri, evrensel geçerliliğe ve denge odaklı bir yaklaşıma sahip olmalarına rağmen, yaşanan ekonomik krizlerin ardından eleştiriye açık hale gelmiştir. Bu krizler, ana akım teorilerin gerçek ekonomik yapıları tam olarak açıklayamadığını göstermiştir. Bu yüzden, ana akıma alternatif olarak, heterodoks iktisat yaklaşımları gelişmiştir. Bu alternatif yaklaşımlardan bir tanesi de evrimci iktisattır. Evrimci iktisadi görüş, neoklasik yaklaşıma bir alternatif oluşturmak amacıyla ortaya atılmıştır.

Bu çalışmanın amacı, evrimsel iktisadi düşüncenin dayandığı temelleri ana hatlarıyla ortaya koyarak, evrimsel görüşün iktisat içerisinde elde etmiş olduğu konumu araştırmaktır. Bu doğrultuda, çalışma iki bölümden meydana gelmektedir. İlk bölümde, evrimci düşüncenin biyoloji bilimindeki yeri, ardından ise bu düşüncenin sosyal bilimler içerisine nasıl dahil olduğu açıklanmaya çalışılacaktır. Çalışmanın ikinci bölümde ise, evrim kuramının bir iktisadi görüş olarak ortaya çıkışı ve iktisadı nasıl etkilediği ele alınacaktır.

Evrimsel Düşüncenin Kökenleri

Evrimsel Kavramın Tarihsel Arka Planı

Evrimsel kavramı, uzun bir zaman dilimi içerisinde gerçekleşen, küçük ve süreklilik arz eden değişimler olarak tanımlanmaktadır. Biyolojik açıdan bakılırsa, evrim, canlı türlerinin zaman içerisinde değişime uğradığı ve değişen bu türlerin yerlerine yenilerinin ortaya çıktığını anlatan süreçler bütünüdür (Gould, 2000). Bu kavram, hayatın temel işleyiş kanununun evrim olduğunu ve her toplumun süregelen bir evrim sürecinin sonucunda meydana geldiğini ifade etmektedir. Hayatın başlangıcı, türlerin kökeni ve canlıların yaşam serüvenini evrimci perspektiften ifade eden ve Charles Darwin tarafından sistematize edilen evrim kuramı, kuram içerisindeki doğal seleksiyon (ayıklanma veya seçim) mekanizması vasıtasıyla, bir türün şekil değiştirerek başka bir türe dönüştüğünü ifade etmekte ve bu sürece biyolojik evrimcilik adı verilmektedir (Demir & Acar 2005). Böylelikle, doğal seleksiyon mekanizması sayesinde güçlü olan ve çevreye en iyi uyum sağlayabilen hayatta kalabiliyorken, güçsüz ve zayıf olan türler yok olma riski ile karşı karşıya kalmaktadır (Demir, 1996).

Evrimsel kuramının öncülerinden Darwin, Lamarck ve Haeckel gibi isimler, paradoksal bir biçimde, ünlü eserlerinin birinci baskılarında evrim kelimesini telaffuz etmemişlerdir. Bunun yerine, Charles Darwin *Türlerin Kökeni* adlı kitabında *descent with modification* yani değişikliklerle türeyiş, Ernst Haeckel *transmutasyon teorisi*, Lamarck ise *transformizm* terimlerini kullanmışlardır (Gould, 2000). Lamarck'a göre, canlı türleri sürekli bir değişim ve evrimsel gelişim süreci içerisinde ve insan da bu sürecin en son aşamasıdır. 19. yüzyılda ortaya attığı bu görüş, evrim kuramının ilk temel teorisi olarak kabul edilmektedir. Lamarck için evrim, çok uzun zaman dilimlerinde gerçekleşen, birden fazla neslin var olup yok olmasının ardından yeni bir türün ortaya çıkmasını mümkün kılan ve küçük süreçlerin

zaman içinde birbirine eklenmesiyle oluşan karmaşık bir süreçtir. Bu süreçte, çevredeki değişiklikler, canlı türlerinde yeni ihtiyaçlar doğurur. Bu ihtiyaçlar doğrultusunda canlıların gerçekleştirdiği hareketler, vücutlarında bazı değişikliklere yol açar ve bu değişiklikler sonraki nesillere aktarılır. Lamarck'ın en önemli vurgusu, canlıların çevrelerine uyum sağlarken kazandıkları yeni özelliklerin, sonraki nesillere aktarılması üzerinedir (Tuncel, 2008). Darwin ve Lamarck'ın evrimsel teorileri doğal seleksiyon konusunda farklılaşma göstermektedir. Lamarck'a göre çevresel değişimler önceliklidir, bu değişimler canlıda da değişime neden olmaktadır. Darwin'e göre ise tesadüfi (rassal) farklılaşmalar önemlidir ve doğanın düzenleyici etkisi doğal seleksiyon ise daha sonra devreye girmektedir. Darwin'in teorisine göre, canlı yaşamının sürdürülebilmesi ve çeşitliliği doğal seleksiyon mekanizması vasıtasıyla sağlanır (Gould, 2000).

Evrimsel kuramını sistematize eden ve bu alanda en önde gelen isim olarak anılan Darwin'in evrim kuramında ise dört temel unsur bulunmaktadır. Bunlar; çeşitlenme, kalıtım, çoğalma ve doğal seleksiyondur (Hirshleifer, 1977). Böylelikle, biyolojik varlıklar, genetik yapılarından dolayı sürekli biçimde çeşitlenmektedirler. Meydana gelen çeşitlilik, kalıtım vasıtasıyla sonraki nesillere aktarılmaktadır. Türlerin çoğalmasının koşulu ise çevreye en iyi adapte olabilenin yaşamını sürdürebilmesi, uyum sağlayamayanın ise yok olmasıdır (Demir, 1995).

Yukarıda kısaca bahsedildiği üzere, evrim, zaman içerisinde meydana gelen ve canlı türlerini kalıtsal olarak değişime uğratarak doğa şartlarına en uygun olanların seçildiği *biyolojik* süreçleri anlatır. Biyoloji bilimine ait olan bu kavram, bir süre sonra toplumsal alanla da ilişkilendirilmeye başlamıştır. Sosyal bilimlerin kendi sınırlarını çizerek felsefeden kopuşu, bağımsız olma isteği ve doğa bilimlerine öykünmesi, sosyal bilimlerin doğa bilimlerinden birçok kavram ödünç almasına sebep olmuştur. Evrim kavramı da tıpkı bu şekilde ödünç alınmış, toplumsal alana uyarlanmıştır. Sıradaki başlıkta, evrim kavramının sosyal bilimlere ve çalışmanın esas ilgi alanı olan iktisat içerisindeki konumu ve iktisada olan etkilerine kısa bir biçimde değinilecektir.

Evrimsel Kavramın Toplumsal Alanla İlişkilendirilmesi

Evrimsel teori ve doğal seleksiyon mekanizmasının elde ettiği başarılar sayesinde bu kavramların toplumsal alanla ilişkilendirilmesi sosyal evrimciliği ortaya çıkarmıştır. Sosyal Darwinizm olarak da adlandırılan bu yaklaşım, kendisi bir filozof olan Herbert Spencer ile İngiltere'de başlamış, kısa bir süre zarfında iktisatçı William Graham Sumner'ın da tartışmaya dahil olmasıyla Amerika'ya sıçramıştır. Sosyal Darwinizme göre, toplumsal alanda var olan rekabet, başarılı olabilenleri diğerlerinden ayırıştırarak sosyal bir farklılaşma yaratmaktadır (Hirshleifer, 1977). Sosyal Darwinizm, 19. yüzyılın son çeyreğindeki kentleşen, sanayileşen piyasa merkezli Amerikan ekonomisinde bazı kesimlerin çok hızlı bir biçimde zenginleşmesi, buna karşılık birçok kişinin de güvenlikten bile yoksun kalmasının meşrulaştırılmasında kullanılacak güçlü bir araçtı. Bu yüzden, o dönemde evrim ve doğal seleksiyon gibi kavramlar, şahit olunan Amerikan deneyimlerini açıklamak için hem üniversitelerde hem de iş çevrelerinde sık sık gündeme gelmekte ve tartışılmaktaydı. Bu açıdan bakıldığında, İngiltere'de sanayi devrimi sonrası işsiz kalarak Amerika'ya göç eden bir ailenin oğlu olan iktisatçı William Graham Sumner'ın, Spencer'ın iktisadi anlamda çevresine en iyi uyum sağlayabilecek olanların yaşayabildiklerine ilişkin görüşlerini çekici bulması, yine fakir bir ailenin çocuğu olan ve almış olduğu eğitimle bürokraside önemli yerlere gelen Lester Frank Ward'un insanın yeteneğinin evrimin yönünü değiştirebileceği üzerinde vurguda bulunması kayda değerdir (Demir, 1996).

Canlıların evrimi ile toplumsal gelişim süreçleri arasında benzerlik kurarak, Darwin'in evrim kuramını toplumsal gelişimi açıklamak için kullanan sosyal Darwinizm, doğadaki gibi toplumlarda da sert bir varlık mücadelesi olduğunu savunmaktadır. Bu toplumsal mücadele, evrimsel bir gelişim süreci olarak görülür ve doğal seçim ilkesine dayanarak, güçlülerin hayatta kaldığı, zayıfların ise dışlandığı öne sürülür. Bu görüş çerçevesinde, laissez-faire kapitalizmi 'kaotik bir ormanda hayatta kalma

mücadelesi' olarak tanımlanır ve güçsüzlerin yoksulluğu, tembellerin açlık çekmesi doğanın bir gereği olarak görülür. Serbest rekabetin ve ekonomik mücadelenin değerine inanan bu anlayışa göre, hayatta kalma çabası gelişmenin itici gücü olarak kabul edilir ve en iyilerin hayatta kalması esas kabul edilir. İktisadi açıdan bakıldığında ise sosyal Darwinizm, laissez-faire anlayışının evrimci ilkelerle uyumlu tek doğru politika olduğunu savunur; toplumun doğal yasalarla uyum içinde olması gerektiğini, zayıf üyelerin altta kalmasının normal olduğunu ve bu şekilde daha az zeki ve çalışkan olanların dışlanarak toplumun daha verimli hale geleceğini ileri sürer (Demir & Acar 2005).

Galbraith'e göre (2011), yaşama en iyi uyum sağlayanın hayatta kalması deyişini çoğumuzun sandığının aksine Darwin değil, Herbert Spencer ortaya koymuştur.. Spencer bu ifadesiyle hayvanlar aleminde değil, kendi görüşüne göre, ekonomik ve sosyal yaşamda, yani daha sınıyıcı bir dünyada hayatta kalma mücadelesinden söz etmektedir. Spencer, bu konuda Darwin'e olan borcunu şu sözlerle açıkça belirtmiştir:

Ben Mr. Darwin'in görüşlerini insan ırkına uygulayarak sadece bir adım ileriye götürüyorum. Bu ırkın tüm üyeleri hayatlarını kazanma konusunda sürekli artan zorluklara maruz kaldıkları için, bu baskı altında ortalama bir ilerleme gösterirler; çünkü sadece bu ilerlemeyi gerçekleştirebilenler sonuç olarak hayatta kalabilmektedirler ve bunlar da kendi kuşaklarından ayıklanmış olanlardır.

Herbert Spencer bununla da yetinmeyerek, yoksul olmanın duyarlı insanların vicdanlarında açmış olduğu yaranın aksine bir kabahat olduğunu, yoksul kişilere yardım etmenin insanoğlunun gelişimine kötü bir biçimde müdahalede bulunmakla eş değer olduğunu belirtmiştir. Herbert Spencer'ın bu konudaki görüşleri şöyledir:

Doğa en düşük gelişim düzeyinde bulunanları kısmen ayıklayıp atmak, kalanları da hiç bitmeyen tecrübe disiplinine tabi tutmak yoluyla, hem varolmanın koşullarını anlayan hem de bunlara uygun olarak davranabilen bir ırkın yetişmesini garanti altına almaktadır. Cahillik ve onun sonuçları arasına girerek söz konusu disiplini herhangi bir ölçüde durdurmak demek, gelişmeyi de aynı ölçüde durdurmak anlamına gelecektir. Eğer cahil olmak bilgili olmak kadar güvenceli olsaydı, hiç kimse bilgili olmaya çalışmazdı (Galbraith, 2011, s. 88).

Görüldüğü üzere, Darwin'in evrim teorisi bilim dünyasında büyük yankı uyandırdıktan sonra, evrim mekanizması ve prensipleri biyolojinin sınırlarını aşarak sosyal bilimlerin ilgi alanına girmiştir. Bu sayede, toplumsal olaylar biyolojik evrimin prensipleriyle analiz edilmeye başlanmıştır. İktisat bilimi, sadece kendi kavram ve ilkelerini diğer sosyal bilimlere aktarmakla kalmamış, aynı zamanda fizik, kimya ve biyoloji gibi doğa bilimlerinden temel kavramları ödünç alarak kendi disiplini içinde uygulamıştır. Evrim kuramı ve işleyiş mantığı da iktisatçılar tarafından devşirilen kavramlardan bir tanesidir. Sıradaki bölümde, öncelikle iktisat içerisinde hâkim konumda olan neoklasik teori, ardından ise evrim kavramının iktisat içerisinde elde etmiş olduğu konum ana hatlarıyla açıklanmaya çalışılacaktır.

Neo Klasik İktisat ve Evrimci Kuramın İktisada Olan Etkileri

İktisatta Neoklasik Paradigma

İktisadın nasıl bir bilim olduğu sorusu, iktisat bilimi (ilk olarak political economy, sonrasında ise economics) kavramının kullanılmasından beri tartışılmaktadır. İktisat bilimindeki egemen görüş, iktisadın pozitif bir bilim olarak kabul edilmesi ve doğal bilimlerde kullanılan yöntemleri takip etmesi gerektiği yönündedir (Eren, 2018). İktisatta hâkim görüş olarak adlandırılan neoklasik paradigma, genel hatlarıyla değerlendirilecek olursa, tarihsel olarak 19. yüzyılın son çeyreğinden 1920'li yıllara kadar egemenliğini sürdürmüştür. Neoklasik görüş, özellikle klasik iktisadi görüşün emek-değer teorisini

eleştirerek ve iktisadi hadiselerle marjinalizme dayalı açıklamalar getirmesiyle iktisadi alanda köklü değişiklikler yapmış, aynı zamanda da liberal düşüncenin temellerini koruyarak klasik okulla ideolojik bağlarını koparmamıştır (Kazgan, 2014). Bu hususta Eren (2011), iktisadı eski ve yeni olmak üzere ikiye ayırmış, yeni iktisatta eskisinden birçok özelliğin devam ettiğini, eski iktisattan yalnızca bazı özelliklerin değiştirilip ona birtakım eklemeler yapıldığını belirtmektedir. Bu yönüyle neoklasik okul, ortodoksinin en güçlü temsilcilerindedir.

Neoklasik iktisadın 1870'lerde ortaya çıkışı ile birlikte, temel ilham aldığı alan biyoloji değil fizik olmuştur. Buna göre, sosyal bilimler, doğa bilimlerini (özellikle de fiziği) takip eder. Sosyal bilimler (ve özellikle de iktisat) doğa bilimlerini metodolojik olarak izler. Fizik bilimi enerji metaforu üzerine kuruludur. Fizik biliminin gelişim sürecini anlayabilmek için enerji metaforunun geçirmiş olduğu dönüşümü kavramak yeterlidir. Benzer bir biçimde, iktisat da değer metaforu üzerine kuruludur. İktisat epistemolojisinin gelişimini kavramanın yolu da değer metaforunun geçirmiş olduğu dönüşümü kavramaktan geçer. Söz konusu enerji ve değer metaforları, fizik ve iktisatla uğraşanlarca benzer olarak anlaşılabilir, sonuç olarak, iktisat ve fiziğin geçirmiş olduğu değişimler, birbirlerine benzer şekillerde gerçekleşmiştir. İktisatçılarca determinizm, matematiksel metotlar ve iktisadi modellerin olayları açıklama gücü gibi meseleler büyük oranda fizik biliminin bu alanlarda sağladığı başarı ile meşruiyet kazanmıştır. İktisat bilimi, fiziğin peşinden giderek, gerçek bir bilim haline gelmiştir (Mirowski, 1989; Yalçıntaş, 2010).

İktisatta hâkim teori konumunda bulunan neoklasizm, ekonomik ve toplumsal olayları toplumu oluşturan bireylerin tercihlerinden hareketle açıklamayı önermektedir. Bunu yaparken de, fizik ve matematikten yoğun bir biçimde kavram ve yöntem devşirmektedir. Neoklasik iktisatta matematiğin kullanımı o denli güçlüdür ki, iktisadi birey (homo economicus), tüketilen ve üretilen mal miktarı ile ilişkilendirilerek matematiksel anlamda bir fonksiyon içerisinde vücut bulmaktadır. Bu noktada bireyin tercihi, bir fonksiyonun maksimumunu belirlemekten ibaret olan sorunun çözümü olarak görülür (Benicourt & Guerrien 2017).

Neoklasik iktisadın doğa bilimleri ve matematiğe özenine birçok örnek verilebilmektedir. Örneğin, ünlü iktisatçı Paul Samuelson esas olarak fizik eğitimi almıştır. Samuelson, marjinal kavramını türev, diferansiyel problemine indirgeyerek maksimizasyon kavramını bir optimizasyon problemi olarak görmüştür. Samuelson, optimizasyon tekniklerini iktisada uyarlama konusunda birincil konumdadır. Bir başka örnek ise Cobb'dur. Temel iktisat kitaplarında sıkça karşılaşılan Cobb-Douglas üretim fonksiyonundaki; artan, azalan ve sabit getiri gibi kavramların oluşumunda Cobb'un matematikçi olması etkilidir. Bir diğer örnek iktisattaki denge kavramının varlığıdır. Fizik ve matematik içerisinde kullanılan olan denge kavramı, Arrow ve Debreu ile iktisattaki yerini başka bir boyuta taşımıştır (Eren, 2011).

Görüldüğü üzere hâkim iktisat, matematik ve doğa bilimlerinin metotlarını kendine örnek almıştır. İktisattaki denge kavramının berisinde de klasik fizik ve matematik vardır. Denge kavramının iki önemli özelliği (çok değişik şekillerde tanımlansa dahi) vardır. Birincisi, her piyasanın dengeye gelmesi, yani, arzın talebe eşitlenmesidir. İkinci özelliği, söz konusu dengenin, kendiliğinden veya piyasa güçleri tarafından sağlanmış olmasıdır. Bu, otomatik denge kavramı, analitik yönden olduğu kadar, ideolojik bir anlama da sahiptir. Piyasaların kendiliğinden dengeye gelmesi, piyasa dışından (egzojen) herhangi bir müdahaleyi (devletin ekonomi politikasını) gereksiz ve hatta zararlı sayan görüşe güçlü bir gerekçe oluşturmuştur (Savaş, 2007). 1950'lerde, özellikle Arrow-Debreu modeli ile başlayan ve artan matematik kullanımının temelinde, dengenin varlığı ve istikrarının iktisadi analizlerin temeli haline getirilmesi yatmaktadır. Bu analizlerde, dengenin varlığını ve kararlılığını göstermek için sabit nokta teoremlerinden yararlanılmıştır. Ayrıca, stratejik oyun teorisindeki Nash dengesi de bu kavramların geçerliliğini kanıtlamak için kullanılmıştır (Blaug, 2003). Buna karşılık olarak, evrimci

iktisat, geleneksel Neoklasik teorisinin durağan ve kararlı denge durumlarına odaklanan analizlerinin aksine, dinamik rekabet, dengesizlik ve belirsizlik içeren durumları incelemektedir (Soyak, 1995).

Pozitif bir bilim olarak nitelendirilen ve doğa bilimlerinin kullandığı metotları izlemesi gerektiği düşünülen iktisat, haliyle kesinlik, denge ve statik teoriler gibi kavramlar üzerine temellenmiştir (Eren, 2018). Böylelikle, piyasa sisteminin çarklarının mükemmel bir biçimde işlediği varsayımıyla, olası dışsal şokların etkilerinin bir süre sonra bertaraf edilerek sistemin denge halini koruyacağı varsayılmaktadır. Bundan dolayıdır ki, neoklasik düşünce içerisinde iktisadi krizleri önceden bilebilecek herhangi bir mekanizma mevcut değildir. Çünkü bu paradigmaya göre, piyasalara dışarıdan bir müdahale olmaksızın arz ve talep kanunları piyasanın karşılaştığı problemleri bertaraf edecektir. Bu nedenle kapitalist sistemde parasal krizleri ve balonları sistemli bir biçimde inceleyen ve tahminde bulunan bir araç mevcut bulunmamaktadır (Erol & Erol, 2015). Bu sebeple, kapitalist ekonomik sistem ve bu sistemin hâkim görüşü olan neoklasik paradigma, tam anlamıyla hâkim görüş oldukları dönemlerde birçok iktisadi buhran yaşamış, bunun sonucunda bu paradigmanın varsayımları sorgulanır hale gelmiştir. Böylelikle, neoklasik görüşe alternatif birçok iktisadi görüş (davranışsal iktisat, evrimci iktisat, kompleksite iktisadi, nöroiktisat gibi) ortaya atılmıştır. Bu görüşler iktisatta heterodoksiyi meydana getirmiştir. Sıradaki başlıkta, konumuzun özünü oluşturan evrimci iktisattan bahsedilecektir.

Evrimsel İktisat Teorisinin Oluşumu

19. yüzyılın sonlarına doğru iktisat biliminde bir dönüşüm yaşanmış ve biyolojiden alınan kavramlar, iktisat teorilerinde daha sık kullanılmaya başlanmıştır. Alfred Marshall, 'İktisadın İlkeleri' adlı eserinde, iktisatçıların Mekke'sinin iktisadi dinamikten ziyade biyolojide olduğunu belirterek, evrimsel düşünceyle olan yakınlığını vurgulamaktadır. Ayrıca, heterodoks iktisadın öncülerinden Thorstein B. Veblen de biyolojiyi benimsemiş ve bu alandaki yaklaşımları sıkı bir şekilde desteklemiştir. 1890 ile 1914 yılları arasında, biyolojik metaforlar iktisat ve diğer sosyal bilimlerde yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır (Marshall, 1961).

Evrimsel iktisat literatürü, biyolojik evrim teorisinin temel kavramsal çerçevesini iktisadi analizlere entegre ederek, firmaların zaman içindeki değişim ve adaptasyon dinamiklerini açıklamaktadır. Bu teorik yaklaşımda, evrimsel biyolojideki kalıtım ve bilgi taşıma birimi olan "gen", iktisadi düzlemde firmaların işleyişini belirleyen "rutinler" (routines) olarak kavramsallaştırılır; rutinler, kurumların sahip olduğu bilgi birikimini, kurumsal hafızayı ve üretim yöntemlerini temsil ederek geçmişten gelen yetkinliklerin geleceğe aktarılmasını sağlar. Biyolojik organizmalarda genetik çeşitliliğe ve yapısal değişime yol açan "mutasyon" mekanizması ise evrimsel iktisatta firmaların yenilik yapma, Ar-Ge ve sorun çözme çabalarını kapsayan "arama" (search) süreçleri ile eşleştirilir. Firmalar, pazar paylarını artırmak veya kriz dönemlerinde hayatta kalmak amacıyla mevcut rutinlerini değiştirmek üzere arama faaliyetlerine girişirler ve bu durum sistemde teknolojik veya organizasyonel yeniliklerin (varyasyonların) doğmasına zemin hazırlar. Son olarak, canlıların değişen çevre koşullarında hayatta kalma şansını belirleyen "doğal seçim" (natural selection) yasası, rekabetçi "piyasa süreci" (market environment) olarak tezahür eder. Piyasa mekanizması, yenilikçi arama süreçleri sonucunda çevresel şoklara en iyi adapte olan ve en verimli rutinleri geliştiren firmaları kârlılıkla ödüllendirip büyümelerine olanak tanıırken; değişime ayak uyduramayan ve hantal rutinlerde takılı kalan firmaları sistem dışına iterek iktisadi ayıklanmayı gerçekleştirir. Bu sayede, mikro ölçekteki firma düzeyindeki arama ve rutin değiştirme faaliyetleri, makro düzeydeki endüstriyel dönüşüm ve ekonomik büyüme süreçlerinin temel itici gücü haline gelir (Nelson & Winter, 1982).

Tablo 1*Metaforların Geçişi*

EVİRİMSEL BİYOLOJİ	EVİRİMSEL İKTİSAT
GEN	RUTİN
MUTASYON	ARAMA
DOĞAL SELEKSİYON	PİYASA SÜRECİ

Evrım kuramını iktisadi ilişkilere uygulayan, rekabeti doğanın bir kanunu olarak addeden, piyasa mekanizması içerisindeki çetin rekabet neticesinde en iyilerin hayatta kalıp, yarışı kaybedenlerin ise iflas ederek piyasayı terk etmelerinin normal olduğunu ileri süren görüş kabaca evrimci iktisat olarak adlandırılmaktadır (Demir & Acar, 2005). İktisatta evrimle ilgili argümanlar yeni değildir ve bu konudaki tartışmalar, Malthus ve Marx gibi ekonomistlerin çalışmalarına kadar uzanmaktadır. Marx, Darwin'in Türlerin Kökeni adlı eserindeki "kaba İngiliz yöntemini" eleştirmesine rağmen esere büyük bir değer atfetmiş ve bu çalışmayı kendi entelektüel vizyonunun "doğa-tarihsel temeli" ve tarihteki sınıf mücadelesinin "doğa bilimsel dayanağı" olarak nitelendirerek ona duyduğu derin takdiri ortaya koymuştur (Gerratana, 1973). Milton Friedman ise, iktisattaki denge ve rasyonellik varsayımlarını desteklemek amacıyla evrimci düşüncenin temel varsayımlarını kullandığı için bu alana önemli katkılarda bulunmuş olarak kabul edilebilir. Bunlara ek olarak, Veblen, von Hayek ve Schumpeter gibi isimler de evrimci iktisat alanına katkı yapanlar arasında gösterilmektedirler (Dosi & Nelson, 1994). Beck'in (2016) belirttiği üzere Hayek'in evrimsel teorilere yönelmesinin temel nedeni, "tasarım olmaksızın ortaya çıkan düzenin, insanların bilinçli olarak oluşturduğu planlardan çok daha üstün sonuçlar doğurabileceği" düşüncesidir. Bu bağlamda Hayek, Darwin'in doğal seçim teorisi ile piyasa mekanizması arasında önemli bir metodolojik benzerlik kurmaktadır. Beck'in ifadesiyle hem doğal seçim teorisi hem de kendiliğinden düzen yaklaşımı, "görünürdeki düzenin mutlaka bir tasarımcıyı veya rasyonel planlamayı gerektirmediği" varsayımını paylaşmaktadır (Beck, 2016).

Canlı organizmalar, mekanik gereçler ve toplumsal olgular arasında benzerlik kurma fikri Rönesans ile başlamış olmasına rağmen, bu analogik düşünüş şekli Aydınlanma dönemiyle birlikte etkinliğini artırmıştır. Evrimci düşüncenin bilim dünyasında kazandığı başarı, diğer sosyal bilimlerde olduğu gibi iktisat alanında da önemli bir etki yaratmıştır (Gökten, 2006). Buna karşılık, Hirshleifer'e göre (1977), İktisatta evrimciliği incelerken, evrim teorisi ile iktisat arasındaki ilişki tek yönlü bir etkileşimden çok, karşılıklı bir etkileşim olarak değerlendirilebilir. Çünkü, evrim teorisinin kurucusu Charles Darwin'in, klasik iktisadın önde gelen figürlerinden Thomas Malthus'tan etkilendiği söylenebilir (Hirshleifer, 1977). Skousen de (2016) bu doğrultuda, Charles Darwin'e evrim teorisinin ilhamını veren kişinin Malthus olduğunu belirtmektedir.

Malthus'un Nüfus Üzerine Deneme (Essay on Population) adlı eserinin bilim dünyasındaki etkisi bir hayli büyük olmuştur. Bu eser, özü itibarıyla yeryüzündeki kaynakların, sürekli artış gösteren nüfusun talepleriyle başa çıkamayacağını ve bir süre sonra yetersiz kalmaya başlayacağını ileri sürmektedir. Malthus'un ilgili eserinin etkisi yalnızca sosyal bilimcilerle sınırlı kalmamıştır. Modern evrim kuramının kurucusu olarak kabul edilen Charles Darwin, doğal seleksiyon ve en iyi uyum sağlayanın hayatta kalacağını öngören kuramı için Malthus'u takdir etmektedir (Skousen, 2016). Darwin, otobiyografisinde Malthus'a olan minnettarlığını açık bir dille ifade etmektedir:

Ekim 1838'de, yani, sistematik araştırmama başladıktan onbeş ay sonra, Malthus'un Nüfus Üzerine'sini zevkle okuma fırsatım oldu. Hayvanlar ve bitkileri uzun uzun gözlemekten çıkardığım, her yerde söz konusu olan yaşama mücadelesini takdir etmeye gayet hazır da olunca, hemen kafamda, bu koşullar altında uygun türlerin korunup uygun olmayanların yok olma eğiliminde olacağı düşüncesi çaktı. Bunun sonucu yeni bir türün oluşumu olabilirdi (Skousen, 2016, s.71).

Organik evrim kuramını bağımsız olarak keşfeden Alfred Russell Wallace da dikkate değer bir biçimde Malthus'un Nüfus Üzerine Deneme adlı eserine dikkati çekmektedir. Wallace, otobiyografisi Hayatım'da, hemen hemen Darwin'in ilham aldığı aynı günlerde Malthus'u okuduğunu söyler. Wallace, okuduğu kitaplar arasında Malthus'unun en önemlilerden biri olduğunu belirtir. Felsefi biyolojinin temel sorunlarını en iyi şekilde ele alan kitap olarak belirttiği bu eser sayesinde, Wallace, organik türlerin evrimi konusunda belirli ipuçları elde ettiğini söyleyerek Malthus'un fikirleri üzerinde ne denli etkiler bıraktığını belirtmiştir (Skousen, 2016).

Bütün bu gelişmelere rağmen, evrimci iktisat terimini İngilizce olarak ilk kullanan kişi, büyük olasılıkla Kurumcu İktisadın kurucularından Thorstein B. Veblen'dir. Veblen, iktisadın post-Darwinci bir bilim olduğunu ve Darwinci kavrayışları bünyesine alması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca Veblen, doğal seleksiyon mekanizmasının tıpkı doğada mevcut bulunan organizmaların gelişimini açıkladığı gibi toplumsal kurumlara da uygulanması gerektiğini belirterek iktisadın evrimci bir bilim olması gerektiğini belirtmiştir. Veblen'e göre iktisat teorisi; tarihsel, ekonomik, politik ve sosyal olguların içgüdüsel alışkanlıklara dayalı insan davranışları tarafından biçimlenen grup özellikleri tarafından belirlenir ve bu nedenle Darwin'in görüşlerine dayanan sosyal evrim kuramı, sosyal ve ekonomik olaylarla ilgilenirken değişimi anlamak için en optimal araçları sunmaktadır. Thorstein Veblen'in Darwinci evrimsel kavramlara olan yakınlığının iki önemli sebebi bulunmaktadır. Birincisi, iktisadi süreçleri kusursuz denge yaklaşımı vasıtasıyla izah etmeye çalışan ve iktisadı durağan ve deterministik bir bilim haline getirmeye çalışan anaakım iktisada duyduğu karşıtlıktır. İkincisi ise, gen ve doğal seleksiyon gibi Darwinist kavramlar ile sosyal yaşam arasında kurmuş olduğu benzerliktir (Demir, 1996; Elgün & Karabıyık, 2024).

İktisat bilimi özelinde evrimden bahsederken; iktisadi evrim ile anlatılmak istenenin, bilginin değişimi ve yayılmasıdır (Potts, 2003). Evrim anlayışının iktisada monte edilmesinde evrimin üç ana özelliğine (değişim, seleksiyon ve kalıtım) yaslanarak, iktisadın geçirmiş olduğu süreçsel değişimler anlatılmaya çalışılmaktadır. Lakin, belirtilmek durumunda olan bir konu ise biyoloji alanındaki evrimsel kavramların iktisat özelinde bir metafor olarak kullanılmasıdır. Biyoloji biliminde evrimsel süreçlerden söz edilirken; genlerin değişime uğraması, ayıklanması ve kalıtımı gibi hususlardan bahsedilir. İktisat için ise evrim kavramıyla neyin anlatılmaya çalışıldığı incelenen konuya göre değişim göstermektedir. Teknoloji iktisadı açısından örnek vermek gerekirse, teknoloji sürekli bir biçimde değişmekte ve bunlardan başarılı olanlar seçilerek gelecek nesillere aktarılmaktadır. Oyun teorisi kapsamında evrimden bahsedilecek olursa, stratejilerin değişkenlik göstermesi, uygun olanların seçilmesi ve kalıttan bahsedilir (Aydınolat'tan aktaran Eren & Uysal, 2017).

Evrimsel iktisadi diğerlerinden ayıran en önemli husus, iktisadi meselelerin çözüme kavuşturulmasında, biyolojide kullanılan evrim metaforlarının kullanılmasıdır (Hodgson, 2005). İktisat içerisinde evrim metaforlarının kullanılması ile birlikte; tüketim, üretim ve bölüşüm ilişkilerinin statik değil süregelen olduğu, geçmişten devralınan kurumların üzerine inşa edildiği, sadece deterministik özellikte olmayıp, aynı zamanda tesadüflerin de birikimsel sonuçlara yol açtığı bir evren içinde algılanır (Yalçıntaş, 2010).

Evrimsel iktisadi görüş, neoklasik iktisadın eksiklerini tamamlama hususunda önemli teorilerin gelişmesine öncülük etmektedir. Evrimsel yaklaşımın gündeme oturmasındaki en önemli etken, ülkeler ve firmalar arasında teknolojik açıdan farklılıkların oluşudur. Söz konusu bu farklılıkları homojen neoklasik üretim fonksiyonu yardımıyla açıklamak mümkün olmamaktadır. Evrimci yaklaşımda, teknolojik yenilik oldukça önemli bir değişken olarak addedilir. Teknolojik yeniliğe ayak uyduramayan kurum veya firmalar, Darwinci evrim aşamalarında izah edilen, doğal seleksiyon mekanizması vasıtasıyla varlıklarını sürdüremezler. Bu bakımdan varlığını sürdürmek isteyen firmalar, araştırma geliştirme faaliyetlerini ve yeniliklerini arttırmak için daima bilgi ve teknolojilerini geliştirmek

durumundadır (Nasir vd., 2022). Doğal seleksiyon mekanizmasının kuramsal çerçevesini Schumpeter'in yaratıcı yıkım (creative destruction) süreci çizmektedir. Bu süreç, zayıflayan sektörlerin yaratıcı yıkım yoluyla yeniden şekillenmesi, ekonomideki yeni teknolojiler ve kurumların ortaya çıkmasıyla bağlantılıdır. Aynı zamanda, evrimsel bir süreç olarak ekonomik büyüme ve yapısal değişimle tanımlanan teknolojik yenilikleri de içermektedir. Schumpeter, kendisi evrim kavramını kullanmamasına rağmen evrimci iktisatçıların entelektüel açıdan borçlu oldukları bir iktisatçıdır. Schumpeter, kapitalist ekonomilerin gelişme dinamiklerini Neoklasik kararlı denge yaklaşımının tersine, durağan durum dengesine geri dönmeyen bir evrimsel süreç çerçevesinde incelemiştir (Tuncel, 2008). Evrim kavramı, değişimi ve değişimin kaynaklarını açıklamaya çalışırken, Schumpeter'in yenilik (inovasyon), icat, yaratıcı yıkım, girişimcilik gibi kavramlara yaklaşımı ve yenilik ile teknolojiyi içsel bir değişken olarak değerlendirmesi, Neoklasik iktisada önemli bir alternatif oluşturmuştur. Bu bakış açısı, özellikle yenilik ve firma teorisi gibi alanlarda etkili olmuştur (Güler, 2012).

1920'lerin sonlarında, biyolojik ve evrimsel analogiler iktisadın ve diğer sosyal bilimlerin gözünden düşmeye başlamıştır. Sonrasında ise, evrimci fikirler keşfedilmeyi bekler bir biçimde iktisadın içerisinde kalmıştır. Ta ki Armen Alchian'ın meşhur Belirsizlik, Evrim ve İktisadi Teori adlı makalesi yayımlanana dek (Hodgson, 2005). Alchian (1950), söz konusu makalesinde, firmaların evrim teorisindeki mutasyonlar gibi, çoğu şansa bağlı olarak sonuçlanan, deneme yanılmaya dayalı, kesinlik arz etmeyen kararlarla piyasada faaliyet gösterdiklerini, bunun sonucunda ise uyum sağlayamayan firmaların tasfiye olduğunu söylemektedir. Alchian'a göre piyasa rekabetinin yarattığı evrimci süreç firmaların karlarını en çoklaştırmaları üzerinde etkili olmaktadır. Piyasa rekabeti sonucu kar en çoklaştıranı yapan, etkin firmalar yaşamaya devam etmekte ve diğerleri yok olmaktadır. Evrimci süreç, firmaları etkinleştirme amacını gerçekleştirmektedir (Tuncel, 2008).

Bu açıdan bakıldığında, iktisadi eylemlerde bulunan bireylerin, karar verirken dikkate aldıkları faktörlerin, yani "optimizasyon"un evrim kuramındaki "adaptasyon" kavramıyla, firmaların piyasaya giriş çıkışlarını belirleyen "rekabet" ölçütünün de doğal seçim kavramıyla benzerliğine dikkat çekilmektedir (Hirshleifer, 1977).

Sosyo-ekonomik gelişme hususunda evrimsel kuramın araçlarının kullanılması yeni bir fenomen olmamakla beraber, özellikle Nelson ve Winter'ın Ekonomik Değişimin Evrimsel Teorisi (1982) adlı kitabının yayımlanmasının ardından, teknoloji ve yenilik meselesi iktisat içerisinde tekrardan gündeme gelmeye başladı. Söz konusu çalışma, Joseph A. Schumpeter'in çalışmalarını takip ederek, teknolojik yeniliğin uzun vadede iktisadi gelişimin motoru olarak değerlendirmektedir. Bu sebepten ötürü, evrim kuramında teknolojik yenilik meselesi hayati bir ehemmiyete sahiptir (Takay, 2009).

Teknolojik değişim ve yenilik konuları ile ilgili iki ana görüş vardır. Bunlardan birincisi anaakım iktisadın içinde bulunan neoklasik görüş; ikincisi ise Schumpeter'in savunduğu görüştür. Neoklasik görüş, iktisat içerisinde hâkim görüş olmasına rağmen, teknoloji ve yenilik iktisadi konularında yetersiz kalmış, özellikle Nelson ve Winter'ın (1982) çalışmalarının ardından bu konudaki üstünlüğü evrimsel iktisadi görüşe bırakmıştır (Taymaz, 2001). Neoklasik iktisatta kullanılan sadeleştirici varsayımların etkisiyle; teknolojik icatlar, yenilikler ve bilginin difüzyonu gibi kavramlar dışsal değişkenler olarak varsayılmakta, bu da, teknolojinin ayrılmaz parçası olan inovasyonun dışsal bir değişkenmiş gibi algılanmasına yol açmaktadır. Neoklasik iktisadi görüşün bu indirgemeci tavrı, toplumun tek bir yönüyle incelenmesini (mübadele yönü) olanaklı kılmaktadır. Evrimsel iktisat ve kurumsal iktisat, neoklasik iktisattan farklı bir biçimde toplumun genelini görür. Meydana gelen süreç ve ilişkileri bir arada ele alır (Sherman, 2003). Söz konusu bu iki iktisadi görüş, iktisadi yapıyı, kurumları ve bireyleri açıklamada yetersiz kalan neoklasik iktisadi görüşe birer alternatif olmaktadır.

Evrimsel görüş, oyun teorisi bağlamında da iktisat içerisinde kendine yer bulmaktadır. Evrimci oyun teoreminde kar güdüsüyle hareket eden kişiler olduğu gibi, eşitlik durumunu tercih eden kişiler de

bulunmaktadır. Bu bakımdan, neoklasik iktisadi görüşün rasyonel birey tanımlaması sorunludur, bu sebepten ötürü sınırlı rasyonellik tanımlaması (bounded rationality) daha geçerli bir açıklama olabilmektedir (Eren, 2009; Karabıyık, 2019).

SONUÇ

İktisat, geçmişten günümüze değin birçok iktisadi görüşün ve bu görüşlerin savunulduğu farklı ekollerin mücadelesine sahne olmuştur. Özellikle 20. yüzyılın başlarından itibaren başı Klasik, Neoklasik ve Keynesyen iktisadın çektiği, ana akım veya Ortodoks iktisat olarak adlandırılan görüşler hâkim olmuş, yerel ve küresel düzeyde ekonomi politikaları bu çerçevede şekillenmiştir. Matematiğin iktisat içindeki rolü, diğer doğa bilimelerindeki anlamıyla neredeyse örtüşmüş ve iktisat, bir doğa bilimi gibi kabul edilmeye başlanmıştır. Bu dönüşüm, iktisadın kurumsal ve tarihsel boyutlarının göz ardı edilmesine yol açmış ve iktisat, sınırlayıcı varsayımlarla şekillendirilmiş matematiksel modellerle açıklanmaya başlanmıştır. Ana akım iktisat anlayışında, matematiğin bir araç değil, neredeyse bir amaç olarak ele alınması, iktisadın sosyal bilim olma özelliğinden uzaklaşılmasına neden olmuş ve bu da elde edilen sonuçların gerçek hayattaki karşılıklarını bulamamasına yol açmıştır. Sonuç olarak, ana akım iktisadın günümüz sosyoekonomik gelişmelerine karşı etkisiz kalması, alternatif ekonomik görüşlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Bu doğrultuda evrimci iktisat, neoklasik yaklaşıma önemli bir alternatif teori geliştirmek amacıyla ortaya atılmıştır. İktisat literatüründe, durağan ve kararlı denge durumunda iktisadi olguları analiz eden geleneksel neoklasik teorisinin yerini dinamik rekabete dayalı, dengesizlik ve belirsizlik durumlarında analizlerini gerçekleştiren evrimci teori almaya başlatmıştır. Böylelikle, belirli bir teknolojik alanda deneyim kazanmış firmaların, sahip oldukları bu yetilerini geliştirmeleri dolayısıyla farklı teknolojik atılımlar yapmaları, değişime ayak uyduramayan ve bundan ötürü etkinliğini yitiren diğer firmaların ise mevcut piyasa koşullarına ayak uyduramayarak faaliyetlerini sonlandırmalarına sebep olmaktadır. Yani, iktisadi gelişme, evrimci jargonla doğal ayıklama (seleksiyon) mekanizmasının yardımıyla gerçekleşmektedir.

Tüm bu değerlendirmeler ışığında, evrimsel iktisadi düşüncenin biyolojik temellerinden hareketle iktisat disiplini içerisinde edindiği konumu kapsamlı bir biçimde incelemeyi amaçlayan bu çalışma, disiplinler arası etkileşimin makro ve mikro ekonomik analizlere kattığı zenginliği göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Ana akım neoklasik iktisadın zaman ve mekândan bağımsız, statik denge varsayımlarına dayanan kısıtlayıcı modellerinin krizleri ve teknolojik değişimleri açıklamadaki yetersizliği göz önüne alındığında, evrimci yaklaşımın sunduğu teorik çerçevenin gerekliliği daha da belirginleşmektedir. Çalışmadan elde edilen bulgular; ekonomik sistemlerin mekanik bir denge durumundan ziyade belirsizlik, sürekli değişim ve dinamik rekabet koşulları altında tarihsel süreçlerle şekillendiğini ortaya koymaktadır. Piyasa süreci, teknolojik yeniliklere yatırım yaparak çevresel koşullara adapte olabilen iktisadi aktörleri hayatta tutarken; hantal rutinlere bağlı kalarak değişime ayak uyduramayanları doğal seleksiyon mekanizmasıyla tasfiye etmektedir. Dolayısıyla evrimci iktisat, sadece ortodoks teorilere yönelik eleştirel bir heterodoks alternatif olmakla kalmayıp; yenilik, kurumsal adaptasyon ve ekonomik büyüme gibi temel iktisadi dinamiklerin gerçekçi bir biçimde analiz edilebilmesi için elzem ve kapsayıcı bir paradigma sunmaktadır.

Etik Beyan

Bu çalışma için etik beyan bulunmamaktadır.

Etik Kurul Onayı

Bu çalışma için etik kurul kararı gerekmemektedir.

Finansman

Çalışma herhangi bir finansal destek almamıştır.

Çıkar Çatışması

Yazarlar ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

REFERANSLAR

- Alchian, A. (1950). Uncertainty, evolution, and economic theory. *The Journal of Political Economy*, 58(3), 211–221. <http://www.jstor.org/stable/1827159>
- Beck, N. (2016). The spontaneous market order and evolution. *Studies in History and Philosophy of Science Part C: Studies in History and Philosophy of Biological and Biomedical Sciences*, 58, 49–55. <https://doi.org/10.1016/j.shpsc.2015.12.003>
- Benicourt, E., & Guerrien, B. (2017). *Neoklasik iktisat teorisi*. İletişim Yayınevi.
- Blaug, M. (2003). The formalist revolution of the 1950's. *Journal of the History of Economic Thought*, 25(2), 145–156.
- Demir, Ö. (1995). *İktisatta yöntem*. İz Yayıncılık.
- Demir, Ö. (1996). *Kurumcu iktisat*. Vadi Yayınları.
- Demir, Ö., & Acar, M. (2005). *Sosyal bilimler sözlüğü* (6. baskı). Adres Yayınları.
- Dosi, G., & Nelson, R. R. (1994). An introduction to evolutionary theories in economics. *Journal of Evolutionary Economics*, 4, 153–172. <https://doi.org/10.1007/BF01236366>
- Elgün, M. N., & Karabıyık, H. Ç. (2024). Sustainability of what in marketing?: A critical discussion on the discourse consistency of post-modern marketing in the mass consumption economy. *Sustainable Welfare*, 2(1), 1–11.
- Eren, E. (2009). Yeni iktisatta ortak noktalar. <http://kisi.deu.edu.tr/selim.sanlisoy/yeni%20iktisatta%20Ortak%20noktalar.pdf>
- Eren, E., & Uysal, E. (2017). İktisatta yeni heterodoks gelişmeler. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2), 134–151. <http://dergipark.gov.tr/klujfeas/issue/31239/339969>
- Eren, E. (2018). Bilim(ler) ve iktisat. *Yıldız Social Science Review*, 4(2), 93–110. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/613632>
- Erol, E. D., & Erol, İ. (2015). 2008/9 küresel finans krizi sonrasında ekonomi teori ve politikasında yeni stratejiler. *Journal of Academic Researches and Studies*, 7(12), 18–30. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/180512>
- Galbraith, K. J. (2011). Kuşku çağı (R. Aşçıoğlu & N. Himmetoğlu, Çev., 4. baskı). *Altın Kitaplar Yayınevi*.
- Gerratana, V. (1973). Marx and Darwin. *New Left Review*, (I/82). <https://doi.org/10.64590/sir>
- Gould, S. J. (2000). *Darwin ve sonrası* (C. Temürcü, Çev., 1. baskı). Tübitak Yayınları.
- Gökten, K. (2006). İktisatta evrim düşüncesi ve evrimci iktisadın teknolojiye yaklaşımı. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 11, 24–44. <https://www.researchgate.net/publication/242135678>
- Güler, E. (2012). Geçiş ekonomileri ve yeni kurumsal iktisat'ın yeniden yükselişi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 13(1), 52–68.
- Hirshleifer, J. (1977). Economics from a biological viewpoint. *Journal of Law and Economics*, 20(1), 1–52. <https://www.jstor.org/stable/725086>
- Hodgson, M. G. (2005). Decomposition and growth: Biological metaphors in economics from the 1880s to the 1980. In K. Dopfer (Ed.), *Evolutionary principles of economics* (pp. 105-150). Cambridge University Press.

- Hodgson, G. M. (2007). Evolutionary and institutional economics as the new mainstream. *Evolutionary and Institutional Economics Review*, 4(1), 7–25. <http://www.laisumedu.org/desin/fronteras/Hodgson.pdf>
- Karabıyık, H. Ç. (2019). Why the marketing cannot discuss its own ethics in the neoliberal world? A meta-marketing discussion for the theory of objectivation of the marketing and practice of marketing the derivative financial instruments. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 43–50.
- Kazgan, G. (2014). *İktisadi düşünce veya politik iktisadın evrimi*. Remzi Kitabevi.
- Marshall, A. (1961). *Principles of economics*. Macmillan. (Orijinal eser 1899 yılında yayımlanmıştır.)
- Mearman, A. (2007). Teaching heterodox economics concept. In *The handbook for economics lecturers* (pp. 1–40).
- Mirowski, P. (1989). *More heat than light*. Cambridge University Press.
- Nasir, I. M., Buluş, A., & Gömleksiz, M. (2022). Trade openness and FDI from Turkey: Does it matter for economic growth in African countries? *Necmettin Erbakan Üniversitesi Medeniyet ve Toplum Dergisi (METDER)*, 21–37.
- Nelson, R., & Winter, S. (1982). *An evolutionary theory of economic change*. The Belknap Press of Harvard University Press.
- Potts, J. (2003). Evolutionary economics: An introduction to the foundation of liberal economic philosophy. *Discussion Paper Series*, 324, 1–13. <http://www.uq.edu.au/economics/abstract/324.pdf>
- Savaş, V. F. (2007). *Varsayalım ki iktisat*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Sherman, J. H. (2003). Evolutionary economics from a radical perspective. *Journal of Economic Issues*, 37(1), 75–83. <https://doi.org/10.1080/00213624.2003.11506556>
- Skousen, M. (2016). *İktisadi düşünce tarihi: Modern iktisadın inşası* (M. Acar, E. Erdem, & M. Toprak, Çev., 7. baskı). Adres Yayınları.
- Soyak, A. (1995). Teknolojik gelişme: Neoklasik ve evrimci kuramlar açısından bir değerlendirme. *Ekonomik Yaklaşım*, 6(15), 93–107.
- Takay, A. B. (2009). *Evrimsel iktisat ve sosyo-ekonomik değişim* (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Taymaz, E. (2001). *Ulusal yenilik sistemi: Türkiye imalat sanayiinde teknolojik değişim ve yenilik süreçleri*. TÜBİTAK/TTGV/DİE.
- Tuncel, O. C. (2008). Heterodoks bir mikro iktisat teorisine doğru: Evrimci iktisadın teknolojik gelişme yaklaşımı ve firmanın doğası. *Ekonomik Yaklaşım*, 19(69), 1–32. <https://doi.org/10.5455/ey.10673>
- Yalçıntaş, A. (2010). İktisat düşüncesinde evrimci yol: İktisat güncel evrim teorisine ne kadar katkı yaptı? *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi GETA Tartışma Metinleri*, 108, 1–16. <http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/tartisma/2010/sayi108.pdf>

EXTENDED ABSTRACT

Although the fact that science divides into different categories causes each branch of science to give itself an autonomous image, it is an undeniable fact that there is a mutual interaction between these different categories. The most concrete evidence of such an interaction is that any science-specific concept set is also used in other disciplines. In this respect, economics, which claims to be a universal science, has incorporated concepts from some areas of natural sciences, such as physics, with the marginalist revolution that took place in the late nineteenth century. In this respect, the use of the concept of evolution, which belongs to biology science, in economics is seen as a result of the interaction of biology and economics.

The economics, which is included in the social sciences, has been the scene of the struggle of many economic schools from past to present. Especially in the beginning of the 20th century, the classical, neoclassical and Keynesian views, which were called mainstream in economics, became dominant and the economic policies at the local and global level were shaped within these views. The mainstream theories, which are independent of time and space, claiming universality and have a sense of equilibrium, have been questioned following the economic crises. As an alternative to the mainstream economic views, which are inadequate in explaining the real economic structure, many approaches called heterodox have emerged. One of these approaches is evolutionary economics. The evolutionist economic view was put forward to create an alternative to the neoclassical approach.

The concept of evolution is defined as small and continuous changes taking place over a long period of time. From a biological point of view, evolution is a set of processes explaining that living species change over time and new species emerge. This concept states that the basic law of life is evolution and that every society is the result of an ongoing evolutionary process. The theory of evolution, which is the origin of life, the origin of species and the evolution of living things from an evolutionist perspective and systematized by Charles Darwin, implies that a species has transformed into another species by means of the mechanism of natural selection in theory, and this process is called biological evolutionism. Thus, those who are strong and able to adapt to the environment can survive thanks to the mechanism of natural selection, while the weak and weak species are at risk of extinction.

Due to the achievements of the theory of evolution and the mechanism of natural selection, the association of these concepts with the social field revealed social evolutionism. This approach, also called Social Darwinism, began in England with a philosopher Herbert Spencer. According to Social Darwinism, the competition in the social field creates a social differentiation by separating the ones who can be successful from the others.

By the end of the nineteenth century, the basic understanding of economics changed and the concepts related to biology became more widely used in economics. The idea that the theory of evolution is applied to economic relations and that competition is a law of nature and that it is normal for the competition of the best people to survive and to leave the market by bankruptcy as a result of the hard competition in the market mechanism is called as evolutionist economics. In terms of economics, while talking about evolution; what is meant by economic evolution is the exchange and dissemination of knowledge. The evolution of the understanding of evolution is based on the three main characteristics of evolution (change, selection, and inheritance) and the process of economic change. However, a subject that should be mentioned is that evolutionary concepts in the field of biology are used as a metaphor in the field of economics. While talking about evolutionary processes in the science of biology; such as the transformation, extraction and inheritance of genes. For economics, what is explained with the concept of evolution varies according to the subject being studied. To give an example for technology economics, technology is constantly changing and successful ones are selected and transferred to future generations.

Evolutionary economic view leads to the development of important theories to complete the shortcomings of neoclassical economics. The most important factor in the evolution of the evolutionary approach is the technological differences between countries and firms. It is not possible to explain these differences with the help of homogeneous neoclassical production function. In an evolutionist approach, technological innovation is regarded as an important variable. The institutions or firms that cannot keep up with the technological innovation cannot survive through the mechanism of natural selection, which is explained in the Darwinian evolutionary stages. The theoretical framework of this mechanism is the process of creative destruction of Schumpeter. This process is linked to technological innovations defined by economic growth and structural change in an evolutionary

process that includes the emergence of new technologies and new institutions in the economy, which can emerge with creative destruction. Schumpeter is an economist who, although he does not use the notion of evolution, is intellectually owed by evolutionist economists. Schumpeter examined the developmental dynamics of capitalist economies in the framework of an evolutionary process which, unlike the Neoclassical stable equilibrium approach, did not revert to the steady state equilibrium. The concept of evolution has become an important alternative to Neoclassical economics in areas such as innovation, inventions, creative destruction, entrepreneurship, and innovation and technology as an internal variable.

Evolutionist economics was proposed to develop an important alternative theory to the neoclassical approach. In the economic literature, in the case of stable and stable equilibrium, the traditional neoclassical theory that analyzes economic phenomena has been replaced by evolutionary theory, which analyzes dynamic competition, imbalance and uncertainty. Thus, companies that have gained experience in a specific technological area have made different technological progresses due to the development of these competencies and other companies that cannot keep up with the change and therefore lose their effectiveness cause them to terminate their activities by keeping up with the current market conditions. In other words, economic development occurs with the help of the mechanism of natural selection.

Hedonik Tüketimle İlgili Yazılmış Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi

Melike HALİFEOĞLU*

Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, Finans Bankacılık ve Sigortacılık Programı, Elazığ, Türkiye

Makale Bilgisi

ÖZET

Geliş Tarihi: 05/10/2025
Kabul Tarihi: 27/11/2025
Yayın Tarihi: 28/06/2026

Anahtar Kelimeler:
Hedonik tüketim,
Tüketici davranışı,
Bibliyometrik analiz.

JEL Kodları: E21, M30, M31

Bu araştırmanın amacı 2005-2025 yılları arasında Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) Tez Merkezi'nde yer alan ve hedonik tüketimle ilgili yazılmış lisansüstü tezlerin yirmi parametre üzerinden bibliyometrik analizinin yapılmasıdır. Veri toplama yöntemi olarak betimsel doküman incelemesi kullanılmış ve veri analizinde sayısal analiz tekniği kullanılmıştır. 06.08.2025-13.08.2025 tarihleri arasında "hedonik tüketim" ve "hedonic consumption" anahtar kelimeleriyle 82 adet lisansüstü teze ulaşılmıştır. Analizler sonucunda, en fazla tezin 2019 yılında yazıldığı, tezlerin %84,15'nin yüksek lisans ve %15,85'inin doktora tezi olduğu, yazım dilinin %96,34 ile Türkçe olduğu, tez yazarlarının %67,07 ile kadın yazarlarda ağırlık kazandığı belirlenmiştir. En fazla tez yazılan üniversitenin %8,54 ile Marmara Üniversitesi olduğu, tezlerin %85,37 ile devlet üniversitelerinde daha fazla yazıldığı tespit edilmiştir. Buna ek olarak tezlerin %80,49'nün Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne bağlı olarak ve %54,88 ile İşletme Anabilim Dalı'nda yazıldığı belirlenmiştir. Ayrıca tezlerin %39,02'nin profesör unvanındaki danışmanlar tarafından yürütüldüğü, sayfa sayısının %68,29 ile 101-200 sayfa arasında yoğunlaştığı belirlenmiştir. Tezlerin %84,15'inde nicel yöntem kullanıldığı, %59,76'nda araştırma modeli olduğu ve %78,05'de araştırma hipotezi bulunduğu saptanmıştır. Ancak tezlerin %62,20'de pilot uygulama yapılmadığı belirlenmiştir. %84,15 ile en çok kullanılan veri toplama aracının anket olduğu, %42,68 ile en çok kullanılan örnekleme yönteminin kolayda örnekleme yöntemi olduğu ve tezlerin %50'nde örneklem büyüklüğünün 301-450 arasında olduğu tespit edilmiştir. Tezlerde en fazla çalışılan örneklem grubunun %53,66 ile genel tüketiciler olduğu belirlenmiştir. Ayrıca hedonik tüketimle ilişkili en sık kullanılan kavramların tüketici davranışı, tüketim; hedonizm, sosyal medya, faydacı tüketim ile tüketim kültürü olduğu tespit edilmiştir.

Bibliometric Analysis of Postgraduate Theses Written on Hedonic Consumption

Article Info

ABSTRACT

Received: 05/10/2025
Accepted: 27/11/2025
Published: 28/06/2026

Keywords:
Hedonic consumption,
Consumer behaviour,
Bibliometric analysis.

JEL Codes: E21, M30, M31

The purpose of this study is to conduct a bibliometric analysis of postgraduate theses related to hedonic consumption, which were submitted to the Higher Education Council (CHE) Thesis Center between 2005 and 2025, based on twenty parameters. Descriptive document analysis was employed as the data collection method, and numerical analysis was used in the data analysis process. Between August 6, 2025, and August 13, 2025, 82 postgraduate theses were accessed using the keywords "hedonik tüketim" and "hedonic consumption." The analysis revealed that the highest number of theses were written in 2019, 84.15% of the theses were master's theses and 15.85% were doctoral theses, 96.34% of the theses were written in Turkish, and 67.07% of theses were authored by women. In addition, 84.15% of the theses used quantitative methods, 59.76% had a research model, and 78.05% had a research hypothesis. However, it was determined that no pilot application was made in 62.20% of the theses. The most commonly used data collection tool was the survey with 84.15%, the most commonly used sampling method was the convenience sampling method with 42.68%, and the sample size in 50% of the theses was between 301-450. The most studied sample group in the theses was general consumers at 53.66%. The most frequently used concepts related to hedonistic consumption were consumer behaviour; consumption; hedonism; social media; utilitarian consumption and consumption culture.

Bu makaleye atıfta bulunmak için:

Halifeoğlu, M. (2026). Hedonik tüketimle ilgili yazılmış lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 83-108. DOI: 10.51124/jneusbf.2026.134

* Sorumlu Yazar: Melike HALİFEOĞLU, mhalifeoglu@firat.edu.tr

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

GİRİŞ

Hedonik tüketim pazarlamada incelenen önemli tüketici davranışlarından birisini oluşturmuştur. Hirschman ve Holbrook (1982, s. 92) satın alınan ürünün fonksiyonu için yapıldığı kadar taşıdığı anlam için de yapıldığına vurgu yapmış ve hedonik tüketimi, tüketici davranışının ürünle yaşanan deneyimin birçok duyuyu (görsel imgeler, ses, tat, koku, dokunsal edinimler), fantezi ve duygusal yönlerini içeren biçimi olarak tanımlamıştır. Lacher (1989, s. 367) tiyatro, edebiyat, müzik gibi estetik içeren unsurları duyguları tetikleyen birer hedonik ürün olarak değerlendirmiştir. Bu sebeple hedonik tüketimde estetik ürünlere olan ilgi ve katılımın gücüne dikkat çekilmiştir (Spangenberg vd., 1997, s. 236). Bu bağlamda Tifferet ve Herstein (2012, s. 177), insanların keyif duyduğu unsurlara zaman ayırma ihtimallerinin daha fazla olduğunu belirtmiştir. Hedonik tüketimde ürünle yaşanan deneyim ise hayali ve duygusal deneyim olarak iki yönlü tanımlanmıştır. Ürünle yaşanan hayali deneyimde ürün tüketicinin hayal ettiği durumları canlı tutmasını sağlarken, duygusal deneyimde haz ya da üzüntü gibi olumlu ya da olumsuz duygular belirli eylemlerle bağlantılı olarak deneyimlenmektedir (Wu & Holsapple, 2014, s. 82).

Haz odaklı tüketici davranışı olarak da bilinen hedonik tüketim, yazında geliştirilen ölçeklerle daha net bir biçimde anlaşılmasına çalışılmıştır. Örneğin, Babin vd., (1994) tüketim deneyimlerinden yola çıkarak, alışverişin hedonik ve faydacı değerlere odaklandığı iki boyutlu Hedonik ve Faydacı Alışveriş Değeri Ölçeği'ni geliştirmiştir. Benzer şekilde ülkemizde Coşkun ve Marangoz (2019), hedonik tüketim davranışını ve faydacı tüketim davranışını ayrı ayrı test ederek tek bir ölçek altında topladığı Hedonik ve Faydacı Tüketim Davranışı Ölçeği'ni geliştirmiştir. Arnold ve Reynolds (2003), tüketicileri hedonik tüketime yönlendiren altı motivasyona ulaştıkları Hedonik Tüketim Motivasyonları Ölçeği'ni geliştirmiştir. Bu motivasyonlar; maceracı, sosyalleşme, başkalarını mutlu etme, fikir edinme, rahatlatma ve fırsatları yakalama (değer edinme) olmak üzere altı boyut altında toplanmıştır (Arnold & Reynolds, 2003, s. 93).

Bu araştırmada ise 2005-2025 yılları arasında Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Tez Merkezi'ne kayıtlı olan ve hedonik tüketimle ilgili yazılmış lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi yapılacaktır. Yazın taraması sonucunda hedonik tüketimle ilgili yazılmış ulusal tezlerin bibliyometrik analizini yapmış bir çalışmaya rastlanmamıştır. Araştırmanın bu yönüyle yazına katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda araştırmadaki amaç, 2005-2025 yılları arasında YÖK Tez veri tabanına kayıtlı ve hedonik tüketimle ilgili yazılmış lisansüstü tezlerin yirmi parametre üzerinden nasıl bir dağılıma sahip olduğunu belirlemektir. Ayrıca lisansüstü tezlerdeki eksiklikleri belirlemek de araştırmanın bir diğer amacıdır. Böylece araştırma, hedonik tüketimle ilgili yapılacak tez çalışmalarına eksikliklerin neler olduğu hususunda bir kaynak teşkil edecektir. Bu husus da araştırmanın yazına bir başka katkısı olarak değerlendirilmektedir. Araştırma amaçlarından hareketle araştırma soruları şu şekilde belirlenmiştir:

1. 2005-2025 yılları arasında YÖK Tez veri tabanına kayıtlı ve hedonik tüketimle ilgili yazılmış lisansüstü tezlerin; yıllara göre, türüne göre, yıllar itibarıyla değişimine göre, yazın diline göre, yazarların cinsiyetine göre, üniversitelere göre, üniversite statüsüne göre, enstitülere göre, anabilim dallarına göre, danışman unvanına göre, sayfa sayısına göre dağılımı nasıldır?
2. 2005-2025 yılları arasında YÖK Tez veri tabanına kayıtlı ve hedonik tüketimle ilgili yazılmış lisansüstü tezler; araştırma yöntemine, araştırma modeli kullanımına, araştırma hipotezi kullanımına, pilot uygulama durumuna, veri toplama yöntemine, örnekleme yöntemine, örneklem büyüklüğüne, örneklem grubuna göre nasıl bir dağılıma sahiptir?
3. 2005-2025 yılları arasında YÖK Tez veri tabanına kayıtlı ve hedonik tüketimle ilgili yazılmış lisansüstü tezlerin anahtar kelimelerinde en sık kullanılan kavramlar nelerdir?

4. 2005-2025 yılları arasında YÖK Tez veri tabanına kayıtlı ve hedonik tüketimle ilgili yazılmış lisansüstü tezlerdeki eksiklikler nelerdir?

Araştırma lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizini içerdiğinden veri toplama yöntemi olarak betimsel doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Lisansüstü tezlere ilişkin sayısal sonuçların ortaya konması için sayısal analiz tekniği kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, nitel ve karma araştırmaya dayalı tezlerin yaklaşık %15 ile düşük bir oranda kaldığı, tezlerin yaklaşık %20’de örnekleme yönteminin belirtilmediği tespit edilmiştir. Tezlerin yaklaşık %62’sinde pilot uygulama yapılmadığı ve yaklaşık %54’nün genel tüketiciler üzerine yapıldığı belirlenmiştir. Dolayısıyla belirli özellikteki tüketici gruplarına yönelik tez çalışmalarının çok daha az olduğu belirlenmiştir.

KAVRAMSAL ARKA PLAN

Ulusal yazında hedonik tüketimin nasıl ele alındığına bakıldığında kişilik özellikleri, demografik özellikler ve farklı değişkenlerle ilişki bakımından birçok araştırma yapıldığı görülmektedir. Örneğin, AYTEKİN ve AY (2015), hedonik tüketim eğilimini demografik özellikler bağlamında incelemiştir. BAŞ ve SAMSUNLU (2015), hedonik tüketimi Starbucks müşterilerinde cinsiyet üzerinden ele almıştır. SARITAŞ ve HAŞILOĞLU (2015), iş hayatındaki kadınların çevrimiçi alışveriş sitelerinden yaptıkları satın almaları hedonik tüketim yönüyle nitel olarak incelemiştir.

ÇELİK (2017), cep telefonu tüketicilerinin hedonik tüketim eğilimlerini demografik özellikler, telefon markası ve fiyat unsurları üzerinden belirlemeye çalışmıştır. İLĞAZ (2018), hedonik tüketim davranışını kuşak farklarına (X, Y) ve demografik özelliklere göre ele almıştır. BEYAZ (2018), dindarlığın hedonik tüketime etkisini ve hedonik tüketimin demografik değişkenlerle ilişkisini araştırmıştır. TÜRK (2018), hedonik tüketim eğilimiyle plansız satın alma davranışı arasındaki ilişkiyi ve hedonik tüketimle faydacı tüketimin plansız satın alma davranışına etkisini belirlemeyi amaçlamıştır. AKBABA ve DAL (2019), hedonik tüketimi demografik özellikler yönüyle değerlendirmiştir. ERTÜRK vd. (2019), sağlık çalışanlarında tükenmişlik sendromu düzeylerinin hedonik tüketim davranışına etkisini araştırmıştır. GÜMÜŞ (2019), Z kuşağının hedonik tüketim davranışlarını demografik özelliklere göre incelemiştir. ÖZSAÇMACI vd. (2019), hedonik tüketimle materyalist eğilimler arasındaki ilişkiyi ele almıştır.

SOLUNOĞLU ve NALÇACI İKİZ (2020), beş faktörlü kişilik özelliklerinin hedonik tüketime olan etkisini incelemiştir. BİRDİR ve BİRDİR (2020), Y kuşağı karnaval katılımcılarının hedonik tüketim eğilimlerini demografik özelliklere göre ele almıştır. DEMİR (2020), hedonik tüketim değerinin memnuniyete ve davranışsal niyete etkisini araştırmıştır. KARATAŞ YÜCEL (2020), yenilik korkusunun (neofobi) hedonik tüketim üzerindeki etkisini incelemiştir. AYHAN GÖKCEK ve MERCANOĞLU ERİN (2021), mental iyi oluş ile hedonik tüketim davranışının birbirine etkisini belirlemeye çalışmıştır. EKBER ve GURBANOVA (2021), beş faktörlü kişilik özelliklerinin hedonik tüketim davranışına etkisini araştırmıştır. ÇOPUROĞLU (2021), gelişmeleri kaçırma korkusunun (fomo) hedonik tüketime etkisini ve demografik özellikler ile sosyal medya kullanımına göre hedonik tüketim düzeylerindeki farklılaşmayı ele almıştır. KÜÇÜKYILMAZ ve ÖZGÜVEN TAYFUN (2021), efsane indirim günlerinde demografik özelliklere göre tüketicilerin hedonik tüketim nedenlerindeki farklılaşmayı araştırmıştır.

AYAR ve YILDIZ (2022), hedonik tüketim davranışı üzerinde duygusal zekânın etkisini incelemiştir. AKSU (2022), Covid-19 sürecinde tüketicilerin demografik özelliklerine göre hedonik tüketim davranışlarındaki farklılaşmayı ele almıştır. AĞAÇCI KİTİROĞLU ve YILDIZ (2022), kadın tüketicilerin hedonik tüketim eğilimlerinin Z ve Y kuşaklarına göre farklılaşmasını araştırmıştır. POLAT (2022), kamu personellerinde hedonik tüketimin ekonomik kazanca olan etkisi incelemiştir. ÖCEL vd. (2022), hedonik tüketimin demografik özellikler, dil, etnik köken, hobiler, şehre göre farklılaşmasını ele almıştır. BAHAR ve VİLLİ (2023), Z kuşağına odaklandıkları çalışmalarında hedonik tüketim üzerinde fomo etkisini ele

almıştır. Aydın ve Belli (2023), akademik personelin psikolojik iyi oluşlarına göre sportif ürün satın almada hedonik ve faydacı tüketim davranışlarını incelemiştir. Sarıoğlu (2023), beş faktörlü kişilik özelliklerinin hedonik tüketime etkisini X, Y ve Z kuşakları üzerinde değerlendirmiştir. Doğan ve Şevik (2024), genç tüketicilerde hedonik tüketimin sembolik tüketim ve dürtüsellikle ilişkisini incelemiştir. Dişli Bayraktar (2025), efsane cuma indirimi etkinliğinin hedonik tüketime etkisinde kişilik özelliklerinin düzenleyici rolünü ele almıştır. Özkuk (2025), X, Y ve Z kuşaklarına göre bireysel değerler, hedonik tüketim ve faydacı tüketim eğilimleri arasındaki farklılaşmayı incelemiştir. Yukarıda belirtilen çalışmaların araştırma evreni ve temel bulgularına ilişkin bilgiler Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1.

<i>Ulusal Yazında Hedonik Tüketimi İncelemiş Çalışmalar</i>		
Yazar (lar)	Araştırma Evreni- Örneklem (n)	Temel Bulgular
Aytekin ve Ay (2015)	İzmir’deki 18 yaş üzeri tüketiciler, n = 362	Hedonik tüketim eğilimi cinsiyet, yaş, gelir gruplarına göre farklılık göstermektedir.
Baş ve Samsunlu (2015)	Ankara’daki Starbucks müşterisi üniversite personeli ve öğrencileri, n = 100	Hedonik tüketimin nedenlerinden etkilenme tutumu cinsiyete göre farklılık göstermektedir.
Sarıtaş ve Haşiloğlu (2015)	Denizli’de çevrim içi alışveriş yapan kadın çalışanlar, n = 12	Özel alışveriş sitelerinden satın alma, faydacı ve hedonik faktörlerden kaynaklanmaktadır.
Çelik (2017)	Adana’daki cep telefonu kullanıcıları, n = 450	Kadınlarda hedonik eğilim daha fazladır ve hedonik eğilim yaş aldıkça azalmaktadır.
İlğaz (2018)	Kastamonu’daki X ve Y kuşağı tüketiciler, n = 250	Hedonik tüketim davranışı kuşaklara, medeni duruma ve yaşa göre farklılık göstermektedir.
Beyaz (2018)	Tokat’da yaşayan tüketiciler, n = 383	Dindarlık düzeyi ile hedonik tüketim eğilimi arasında pozitif ilişki vardır.
Türk (2018)	Marmaris’de yaşayan tüketiciler, n = 317	Plansız satın alma davranışında, hedonik tüketim eğilimi faydacı tüketim eğilimine göre daha etkilidir.
Akbaba ve Dal (2019)	Tüketiciler, n = 416	Bekârlar evlilere göre ve kadınlar erkeklerle göre hedonik tüketim davranışını daha fazla sergilemektedir.
Ertürk vd. (2019)	Konya’daki sağlık çalışanları, n = 259	Tükenmişlik sendromu hedonik tüketim davranışını artırmaktadır.
Gümüş (2019)	Kastamonu’daki Z kuşağı tüketiciler, n = 378	Cinsiyet, yaş, alışveriş sıklığı, baba eğitim düzeyi ve yerleşim yerine göre hedonik tüketim davranışı farklılık göstermektedir.
Özsaçmacı vd. (2019)	Tüketiciler, n = 318	Hedonik tüketimle materyalist tüketim pozitif ilişkilidir ve kadınların hedonik tüketim eğilimi daha fazladır.
Solunoğlu ve Nalçacı İkiz (2020)	Çankaya’daki 18 yaş üzeri tüketiciler, n = 370	Beş faktörlü kişilik tiplerinden dışa dönüklülük, hedonik tüketimin birden fazla alt boyutunu etkilemektedir.
Birdir ve Birdir (2020)	Adana’daki karnavala katılan Y kuşağı tüketiciler, n = 107	Hedonik tüketimle anlık satın alma arasında pozitif ve zayıf bir ilişki vardır. Hedonik tüketim mesleğe göre farklılık göstermektedir.
Demir (2020)	Fast food restoran müşterileri, n = 333	Hedonik tüketim değeri; memnuniyet, tekrar ziyaret etme niyeti, tavsiye etme, daha sık ziyaret etme davranışını etkilemektedir.
Karataş Yücel (2020)	İzmir’deki üniversite öğrencileri, n = 463	İşsel korku, hedonik tüketim nedenlerinden fikir alışverişi ile sosyal alışverişi pozitif yönde ve yabancılık korkusu sosyal alışverişi negatif yönde etkilemektedir.
Ayhan Gökçek ve Mercanoğlu Erin (2021)	Çevrim içi alışveriş yapan 18 yaş üzeri tüketiciler, n = 244	Mental iyi oluş hedonik tüketimi etkilememektedir. Ancak hedonik tüketim bir boyutuyla (statü ve otorite edinme) mental iyi oluşu etkilemektedir.
Ekber ve Gurbanova (2021)	Bakü’deki 18 yaş üzeri sosyal medya kullanıcıları, n = 707	Beş faktörlü kişilik özelliklerinden deneyime açıklığın hedonik tüketim üzerinde etkisi vardır.
Çopuroğlu (2021)	Gaziantep’deki tüketiciler, n = 400	Sosyal medya kullanımı, fomo ile hedonik tüketimi etkilemektedir ve fomo hedonik tüketimi etkilemektedir.
Küçükıılmaz ve Özgüven Tayfun (2021)	İnternet kullanıcıları, n = 458	Cinsiyet, medeni durum, yaş ve eğitim düzeyine göre hedonik tüketim farklılık göstermektedir.
Ağaçcı Kitiroğlu ve Yıldız (2022)	Y ve Z kuşağı kadın tüketiciler, n = 380	Z kuşağının Y kuşağına, bekârların evlilere, öğrencilerin diğer mesleklerle göre hedonik tüketim eğilimi daha yüksektir.

Polat (2022)	İğdır'daki kamu personeli tüketiciler, n = 400	Hedonik tüketim eğilimi ekonomik kazanımlar üzerinde etkilidir. Hedonik tüketim eğilimi kadınlarda daha fazladır, yaş düzeyi azaldıkça hedonik tüketim eğilimi artmaktadır. Kredi kartı kullanımındaki artış hedonik tüketim eğilimini artırmaktadır.
Öcel vd. (2022)	Türkiye'deki tüketiciler, n = 416	Kadınların, bekârların, Ege Bölgesi'nde yaşayanların hedonik tüketim eğilimi daha fazladır. Yaş, gelir, meslek, eğitim durumu, hobiler hedonik tüketim eğilimini etkilemektedir.
Ayar ve Yıldız (2022)	Ordu ve Giresun'daki 18 yaş üzeri tüketiciler, n = 544	Duygusal zeka ile hedonik tüketim arasında negatif ilişki vardır ve duygusal zeka hedonik tüketimi etkilemektedir.
Aksu (2022)	Tüketiciler, n = 388	Pandemi sürecinde tüketiciler hedonik tüketimden faydacı tüketime yönelmiştir. Bu süreçte asgari ücretlilerde, kadınlarda ve gençlerde hedonik tüketim davranışı faydacı tüketime nazaran daha fazla olmuştur.
Bahar ve Villi (2023)	Z kuşağı tüketiciler, n = 398	Z kuşağında fomo ile hedonik tüketim arasında pozitif ilişki vardır ve fomo, hedonik tüketimi pozitif yönde etkilemektedir ancak bu etki zayıf düzeydedir.
Aydın ve Belli (2023)	Akademik personel, n = 456	Psikolojik iyi oluşun, hedonik tüketim davranışıyla pozitif ve faydacı tüketim davranışıyla negatif ilişkisi vardır.
Sarioğlu (2023)	X, Y, Z kuşağı tüketiciler, n = 3096	Dışa dönüklük ve deneyime açıklık hedonik tüketim eğilimini pozitif yönde ve yumuşak başlılık negatif yönde etkilemektedir. Bu sonuçlarda kuşak faktörü de etkilidir.
Doğan ve Şevik (2024)	Çanakkale, Ankara, Kahramanmaraş'daki genç tüketiciler, n = 354	Hedonik tüketim yaş ile negatif yönde, sembolik tüketim ve dürtüsellik ile pozitif yönde ilişkilidir.
Dişli Bayraktar (2025)	Türkiye'de efsane Cuma indiriminden alışveriş yapmış tüketiciler, n = 390	Efsane Cuma indiriminin hedonik tüketim ve kişilik özellikleri ile pozitif ilişkisi vardır. Ancak kişilik özelliklerinin iki değişken arasında düzenleyici rolü yoktur.
Özkuk (2025)	Kütahya'daki X, Y, Z kuşağı tüketiciler, n = 650	Kuşaklar arasında hedonik tüketim, faydacı tüketim ve bireysel değerler farklılıklar göstermektedir.

YÖNTEM

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Yapılan yazın taraması neticesinde hedonik tüketimle ilgili yazılmış ulusal tezlerin bibliyometrik analizini yapmış bir çalışmaya ulaşamamıştır. Bu araştırmayla, yazındaki boşluk doldurulmuş olacaktır. Bu sebeple araştırmada, 2005-2025 yılları arasında YÖK Tez veri tabanına kayıtlı ve hedonik tüketimle ilgili yazılmış lisansüstü tezlerin yirmi parametre üzerinden nasıl bir dağılıma sahip olduğunu belirlemek amaçlanmıştır. Buna ek olarak araştırma, ilgili lisansüstü tezlerdeki eksiklikleri tespit etmeyi de amaçlamaktadır. Böylece araştırma, ileride hedonik tüketimle ilgili yapılacak lisansüstü tez çalışmaları için bir kaynak olacaktır. Bu hususlar araştırmanın yazına sağlayacağı katkılar olacaktır.

Araştırma Deseni

Araştırmada 2005-2025 yılları arasında YÖK Tez veri tabanına kayıtlı ve hedonik tüketimle ilgili yazılmış lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi yapılmıştır. Bibliyometri, “matematiksel ve istatistiksel teknikler kullanılarak kitapların, dergilerin, konferans bildirilerinin ve diğer yazılı iletişim medyasının incelenmesini içeren nicel bir yöntemdir.” şeklinde tanımlanmıştır (Diodato, 1994; Pritchard, 1969 aktaran Evren ve Kozak, 2014:61). Bibliyometrik araştırmalar ise bir alanda belirli süreler içinde gerçekleştirilen çalışmaların göstergeler aracılığıyla değerlendirilebilmesi açısından ve bilimin bilgi üreten bir sistem şeklinde incelenmesi açısından faydalar sağlamaktadır (Barrios vd., 2008, s. 454). Tezlere yönelik çalışmalar ise bibliyometrik analiz, araştırma yöntemleri, konu dağılımı, veri toplama teknikleri, tezlerin içerik analizi gibi farklı noktalara odaklanabilmektedir (Al & Tonta, 2004, s. 24). Bu araştırmada da bibliyometrik analiz yapılarak araştırma kapsamındaki lisansüstü tezlerin ilgili parametreler üzerinden dağılımları ortaya konacak ve bulgulardan hareketle gelecekteki benzer çalışmalar için araştırmacılara önerilerde bulunulacaktır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni, 2005-2025 yılları arasında YÖK Tez veri tabanına kayıtlı ve hedonik tüketimle ilgili yazılmış lisansüstü tezlerdir. 06.08.2025-13.08.2025 tarihleri arasında YÖK Tez veri tabanında “hedonik tüketim” ve “hedonic consumption” anahtar kelimeleriyle yapılan taramada toplamda 83 teze ulaşılmıştır. Ulaşılan 83 tez araştırmanın evrenini oluşturmuştur. Araştırma evrenine ilişkin örneklem çerçevesinin YÖK Tez veri tabanında kayıtlı olması sebebiyle tam sayıma gidilmiştir. 83 lisansüstü tezdten bir tanesinde tez dokümanının yüklü olmadığı görülmüştür. Bu sebeple bir adet tez araştırma kapsamından çıkarılmıştır. Dolayısıyla 82 tez veri analizlerinde kullanılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak nitel araştırmalarda kullanılan betimsel doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Nitel araştırmalardaki metod bölümünde, kullanılan yöntemin hangi sebeple, kim tarafından ve nasıl uygulandığı da dahil olmak üzere kullanılan yöntemin şeffaflıkla sunulmasına odaklanılır (Busetto, Wick & Gumbinger, 2020, s. 5). Bu sebeple araştırmanın yöntem bölümünde araştırma süreci açık bir biçimde ifade edilmeye çalışılmıştır. Doküman analizi ise basılı yahut dijital materyallerin sistemli bir şekilde incelenmesi ve değerlendirilmesi sürecidir (Bowen, 2009, s. 27). Başka bir ifadeyle doküman incelemesi, araştırma amacına hizmet eden yazılı materyallerin analiz edilmesini ifaden eden bir araştırma tekniği olmakla birlikte nitel araştırmalarda gözlem, görüşme tekniklerine ek olarak kullanılabilirdiği gibi bu tekniklere imkân olmadığı durumlarda tek başına bir araştırma yöntemi olarak da kullanılmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2021, s. 189). Bu araştırmada da betimsel doküman analizi tek başına bir araştırma yöntemi olarak kullanılmıştır. 06.08.2025-13.08.2025 tarihleri arasında YÖK Tez veri tabanında “hedonik tüketim” ve “hedonic consumption” anahtar kelimeleriyle arama yapılmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

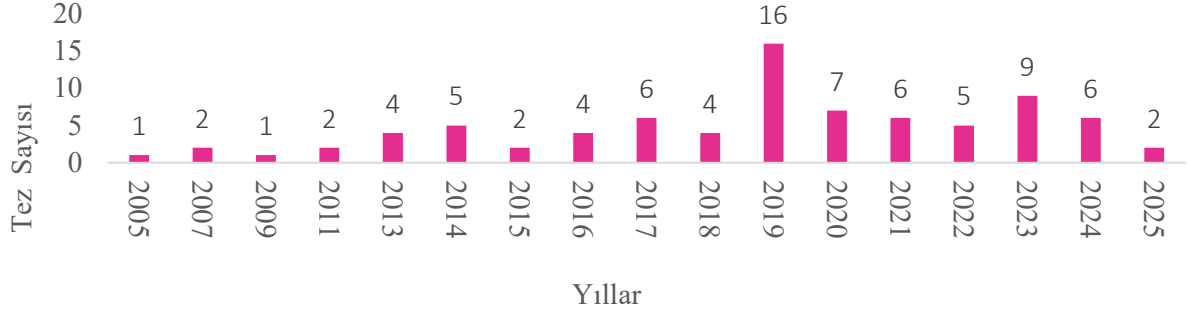
Verilerin analizinde ise nitel araştırmalarda kullanılan sayısal analiz tekniği kullanılmıştır. Sayısal analiz, doküman incelemelerinde ulaşılan verilerin sayı ya da rakamlara dönüştürülmesini ifade etmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2021, s. 266). Veri analizleri için SPSS 25 ve Microsoft Excel 2016 programlarından faydalanılmıştır. Doküman incelemesi yapılan bu araştırma etik kurul kararı gerektirmemektedir.

Araştırmanın Kısıtı

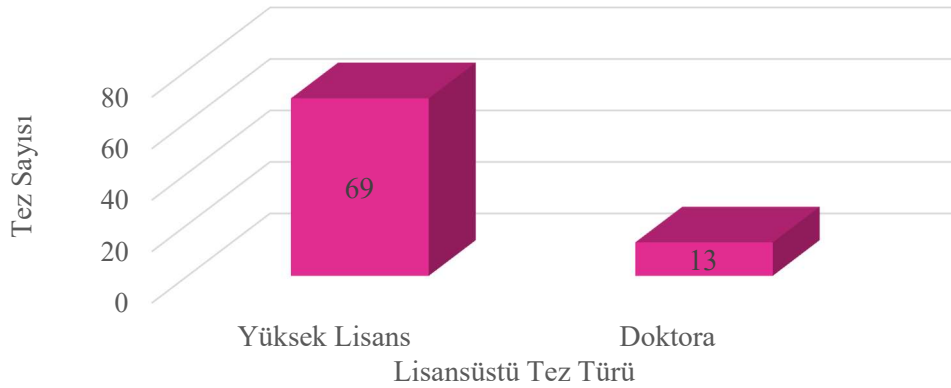
Araştırmada 2005-2025 yılları arasında, sadece YÖK Tez veri tabanında bulunan ve hedonik tüketimle ilgili yazılmış lisansüstü tezler incelenmiştir. İlgili taramalar 06.08.2025-13.08.2025 tarihleri arasında yapılmıştır. Taramalarda “hedonik tüketim” ile “hedonic consumption” anahtar kelimeleri kullanılmıştır. Bu hususlar araştırmanın kısıtını oluşturmaktadır.

BULGULAR

2005-2025 yılları arasında hedonik tüketimle ilgili yazılan tezlerin yıllara göre dağılımı Şekil 1’de gösterilmiştir. Şekil 1’e göre, hedonik tüketimle ilgili en eski tez 2005 yılında yazılmıştır. 2006, 2008, 2010, 2012 yıllarında tez çalışması yapılmamıştır. 2005-2018 yılları arasında hedonik tüketimle ilgili yazılmış tez sayısı en az bir ve en fazla altı olmuştur. 2019 yılında ise onaltı tez yazılmıştır. 2020-2025 yılları arasında ise en az iki ve en fazla dokuz tez çalışması yapılmıştır. Şekil 1’e göre, hedonik tüketimle ilgili en fazla 2019 yılında tez çalışması yapılmıştır.

Şekil 1*Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı*

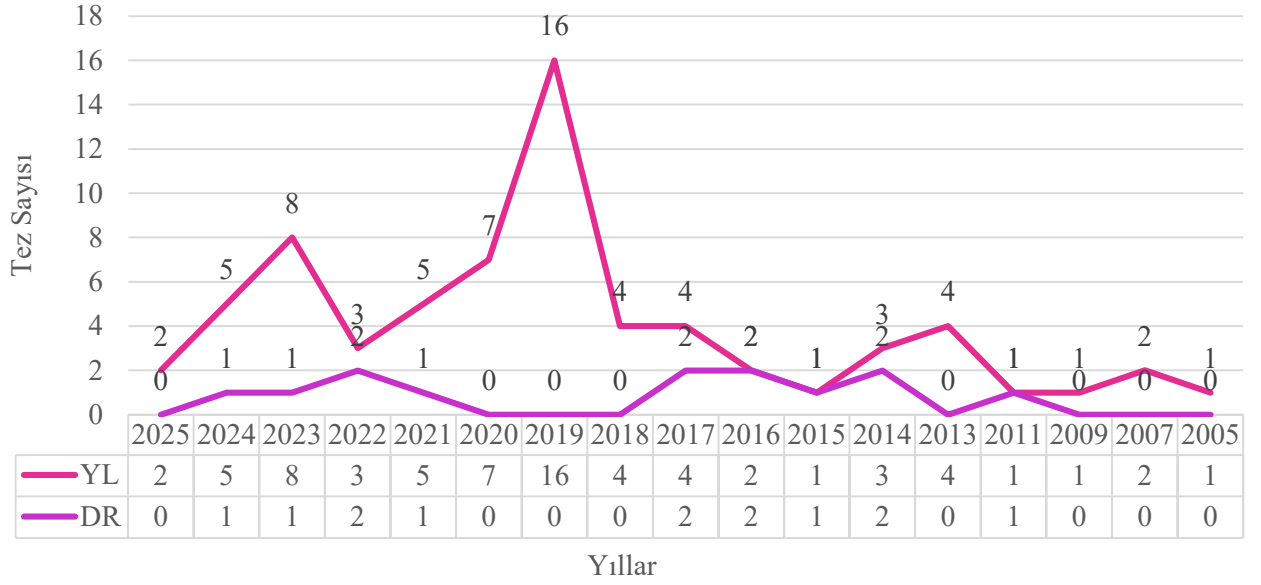
2005-2025 yılları arasında hedonik tüketimle ilgili yazılan tezlerin türüne göre dağılımı Şekil 2’de gösterilmiştir. Şekil 2’ye göre, tezlerin %84,15’i yüksek lisans tezlerinden (n=69) ve %15,85’i doktora tezlerinden oluşmuştur (n=13). Şekil 2’ye göre hedonik tüketim ağırlıklı olarak yüksek lisans tezlerinde incelenmiştir.

Şekil 2*Tezlerin Türüne Göre Dağılımı*

2005-2025 yılları arasında hedonik tüketimle ilgili yazılan tezlerin yıllar itibariyle değişimi Şekil 3’de gösterilmiştir. Şekil 3’e göre 2005, 2007, 2009, 2013, 2018, 2019, 2020 ve 2025 yıllarında doktora tezi yazılmamıştır. 2011, 2015, 2016 yıllarında yazılan tez sayıları eşittir. Yüksek lisans tezlerinde, 2005-2018 yılları arasında dalgalı bir seyir izlenmiş, 2019 yılında en yüksek sayıya ulaşılmış (n=16) ve 2020-2025 yılları arasında 2023 yılı dışında azalış görülmüştür. Doktora tezlerine gelindiğinde, 2005-2025 yılları arasında yatay bir seyir izlenmiş ve yazılan tez sayıları önemli bir değişim geçirmemiştir. Bütünüyle değerlendirildiğinde ise 2005-2025 yılları arasında hemen hemen her yıl için yüksek lisans tezi doktora tezinden daha fazladır. Şekil 3’e göre, hedonik tüketim yüksek lisans tezlerinde daha fazla tercih edilmiştir.

Şekil 3

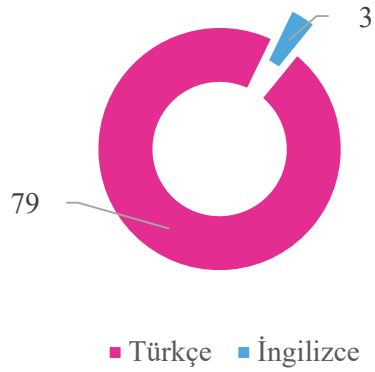
Tezlerin Yıllar İtibariyle Değişimi

2005-2025 yılları arasında hedonik tüketimle ilgili yazılan tezlerin yazım diline göre dağılımı Şekil 4’de gösterilmiştir. Şekil 4’e bakıldığında, tezlerin %96,34’ü Türkçe dilinde (n=79) ve %3,66’sı İngilizce dilinde yazılmıştır (n=3). Şekil 4’e göre hedonik tüketimle ilgili yazılmış tezlerde yazım dili Türkçe dilinde ağırlık kazanmıştır.

Şekil 4

Tezlerin Yazım Diline Göre Dağılımı

2005-2025 yılları arasında hedonik tüketimle ilgili yazılan tezlerin, yazarların cinsiyetine göre dağılımı Şekil 5’de gösterilmiştir. Şekil 5 incelendiğinde, tezlerin %67,07’si kadın yazarlara (n=55) ve %32,93’ü erkek yazarlara aittir (n=27). Şekil 5’e göre hedonik tüketimle ilgili tezler kadınlar yazarlar tarafından daha fazla yazılmıştır.

Şekil 5*Tez Yazarlarının Cinsiyetine Göre Dağılım*

2005-2025 yılları arasında hedonik tüketimle ilgili yazılan tezlerin üniversitelere göre dağılımı frekans (n) ve yüzde (%) olarak Tablo 2’de gösterilmiştir. Tablo 2’e göre, hedonik tüketimle ilgili en fazla tez %8,54 ile Marmara Üniversitesi’nde yazılmıştır (n=7). Bu üniversiteyi %6,10 ile İstanbul Üniversitesi (n=5) ve Dumlupınar Üniversitesi izlemiştir (n=5). Ardından %4,88 ile Süleyman Demirel Üniversitesi gelmiştir (n=4). Devamında %3,66 ile Dokuz Eylül Üniversitesi (n=3), Selçuk Üniversitesi (n=3) ve Atatürk Üniversitesi gelmiştir (n=3). Sonrasında %2,44 ile Erciyes Üniversitesi (n=2), Adnan Menderes Üniversitesi (n=2), Atılım Üniversitesi (n=2), Bahçeşehir Üniversitesi (n=2), Ege Üniversitesi (n=2), Fırat Üniversitesi (n=2), Hacı Bayram Veli Üniversitesi (n=2) ve Karadeniz Teknik Üniversitesi gelmiştir (n=2). Tablo 2’de gösterilen diğer üniversiteler ise %1,22 ile en düşük yüzdelerle sahiptir (n=1).

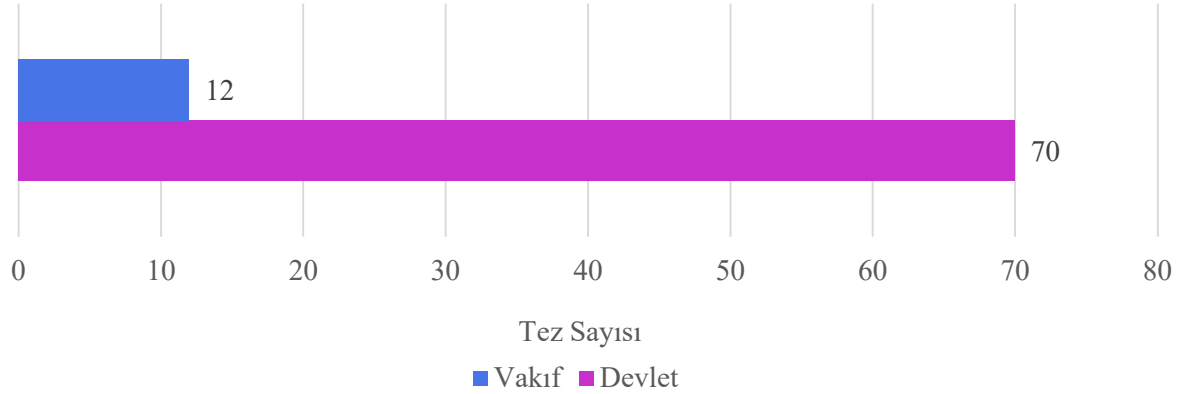
Tablo 2*Üniversitelere Göre Dağılım*

Üniversite	n	%	Üniversite	n	%
Marmara Ü.	7	8,54	Bartın Ü.	1	1,22
İstanbul Ü.	5	6,10	Başkent Ü.	1	1,22
Dumlupınar Ü.	5	6,10	Bayburt Ü.	1	1,22
Süleyman Demirel Ü.	4	4,88	Bilkent Ü.	1	1,22
Dokuz Eylül Ü.	3	3,66	Çankırı Karatekin Ü.	1	1,22
Selçuk Ü.	3	3,66	Dicle Ü.	1	1,22
Atatürk Ü.	3	3,66	Düzce Ü.	1	1,22
Erciyes Ü.	2	2,44	Hasan Kalyoncu Ü.	1	1,22
Adnan Menderes Ü.	2	2,44	Hitit Üniversitesi	1	1,22
Atılım Ü.	2	2,44	İstanbul Ticaret Ü.	1	1,22
Bahçeşehir Ü.	2	2,44	İstanbul Topkapı Ü.	1	1,22
Ege Ü.	2	2,44	İzmir Kâtip Çelebi Ü.	1	1,22
Fırat Üniversitesi	2	2,44	Karabük Üniversitesi	1	1,22
Hacı Bayram Veli Ü.	2	2,44	Kastamonu Ü.	1	1,22
Karadeniz Teknik Ü.	2	2,44	Maltepe Ü.	1	1,22
İnönü Üniversitesi	1	1,22	Mersin Üniversitesi	1	1,22
Toros Ü.	1	1,22	Muğla Sıtkı Koçman Ü.	1	1,22
Sakarya Ü.	1	1,22	Namık Kemal Ü.	1	1,22
Karamanoğlu Mehmetbey Ü.	1	1,22	Niğde Ömer Halisdemir Ü.	1	1,22
Balıkesir Ü.	1	1,22	Necmettin Erbakan Ü.	1	1,22
Galatasaray Üniversitesi	1	1,22	Nuh Naci Yazgan Ü.	1	1,22
Afyon Kocatepe Üniversitesi	1	1,22	Ortadoğu Teknik Ü.	1	1,22
Akdeniz Ü.	1	1,22	Pamukkale Üniversitesi	1	1,22
Aksaray Ü.	1	1,22	Sivas Cumhuriyet Ü.	1	1,22
Anadolu Ü.	1	1,22	Zonguldak Bülent Ecevit Ü.	1	1,22
Bandırma Onyedi Eylül Ü.	1	1,22	TOPLAM	82	100

2005-2025 yılları arasında hedonik tüketimle ilgili yazılan tezlerin üniversite statüsüne göre dağılımı Şekil 6’da gösterilmiştir. Şekil 6’a bakıldığında, hedonik tüketimle ilgili yazılan tezlerin %85,37’si devlet üniversitelerinde (n=70) ve %14,63’ü vakıf üniversitelerinde (n=12) yazılmıştır. Şekil 6’a göre hedonik tüketimle ilgili devlet üniversitelerinde daha fazla tez yazılmıştır.

Şekil 6

Üniversite Statüsüne Göre Dağılım

2005-2025 yılları arasında hedonik tüketimle ilgili yazılan tezlerin enstitülere göre dağılımı frekans (n) ve yüzde (%) olarak Tablo 3’de gösterilmiştir. Tablo 3 incelendiğinde, hedonik tüketimle ilgili yazılan tezlerin %80,49 ile Sosyal Bilimler Enstitüsü’ne bağlı tezlerdir (n=66). %13,41’i ise Lisansüstü Eğitim Enstitüsü’ne bağlı tezlerdir (n=11). Tablo 3’de gösterilen diğer enstitüler ise %1,22 ile en düşük yüzdelere sahiptir (n=1). Tablo 3’e göre, hedonik tüketimle ilgili yazılmış tez çalışmaları ağırlıklı olarak Sosyal Bilimler Enstitüsü’ne bağlı tezlerdir.

Tablo 3

Enstitülere Göre Dağılım

Enstitü Adı	n	%
Sosyal Bilimler Enstitüsü	66	80,49
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	11	13,41
Cerrahpaşa Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	1	1,22
Dış Ticaret Enstitüsü	1	1,22
Eğitim Bilimleri Enstitüsü	1	1,22
Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü	1	1,22
Fen Bilimleri Enstitüsü	1	1,22
TOPLAM	82	100

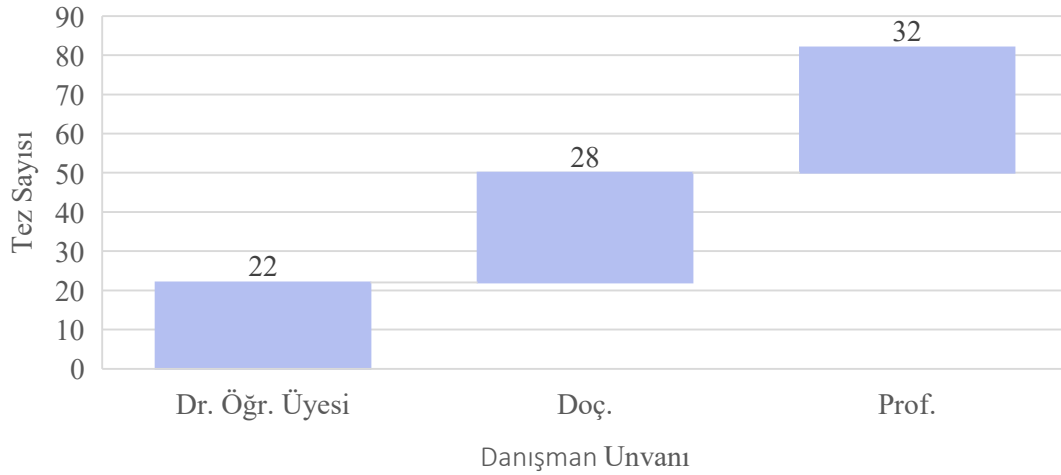
2005-2025 yılları arasında hedonik tüketimle ilgili yazılan tezlerin anabilim dallarına göre dağılımı frekans (n) ve yüzde (%) olarak Tablo 4’de gösterilmiştir. Tablo 4’e göre, tezlerin %54,88’i İşletme Anabilim Dalı’nda (n=45), %12,20’si Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı’nda (n=10) ve %4,88’i Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Anabilim Dalı’nda yazılmıştır (n=4). %2,44’ü Gastronomi ve Mutfak Sanatları Anabilim Dalı (n=2) ile Girişimcilik ve Yenilik Yönetimi Anabilim Dalı’nda yazılmıştır (n=2). Tablo 4’de gösterilen diğer ana bilim dalları ise %1,22 ile en düşük yüzdelere sahiptir (n=1). Tablo 4’e göre hedonik tüketimle ilgili yazılmış tez çalışmaları en fazla İşletme Anabilim Dalı’nda yazılmıştır. Bulgular hedonik tüketimin farklı disiplinlerde çalışılan bir araştırma konusu olduğunu da göstermiştir.

Tablo 4
Anabilim Dallarına Göre Dağılım

Ana Bilim Dalları	n	%	Ana Bilim Dalları	n	%
İşletme	45	54,88	Turizm ve Otel İşletmeciliği	1	1,22
Halkla İlişkiler ve Tanıtım	10	12,20	Spor Yönetim Bilimleri	1	1,22
Halkla İlişkiler ve Reklamcılık	4	4,88	Halkla İlişkiler	1	1,22
Gastronomi ve Mutfak Sanatları	2	2,44	Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İ.	1	1,22
Girişimcilik ve Yenilik Yönetimi	2	2,44	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	1	1,22
Küresel Pazarlama ve Marka Yönetimi	1	1,22	Ekonometri	1	1,22
Felsefe ve Din Bilimleri	1	1,22	Endüstriyel Sanatlar	1	1,22
Eğitim Bilimleri	1	1,22	Turizm İşletmeciliği	1	1,22
İşletme Yönetimi	1	1,22	İktisat	1	1,22
Sosyoloji	1	1,22	Radyo Televizyon Sinema	1	1,22
Rekreasyon	1	1,22	Avrupa Çalışmaları	1	1,22
Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik	1	1,22	Pazarlama	1	1,22
			TOPLAM	82	100

2005-2025 yılları arasında hedonik tüketimle ilgili yazılan tezlerin danışman unvanına göre dağılımı Şekil 7’de gösterilmiştir. Şekil 7’e göre hedonik tüketimle ilgili yazılmış lisansüstü tezlere danışmanlık yapılan unvanların %39,02’si profesör unvanıyla (n=32), %34,15’i doçent unvanıyla (n=28) ve %26,83’ü Dr. Öğr. Üyesi unvanıyla (n=22) yürütülmüş tezlerdir. Şekil 7’e göre, hedonik tüketimle ilgili yazılmış tezler ağırlıklı olarak profesör unvanı danışmanlığında yürütülmüştür.

Şekil 7
Danışman Unvanlarına Göre Dağılım

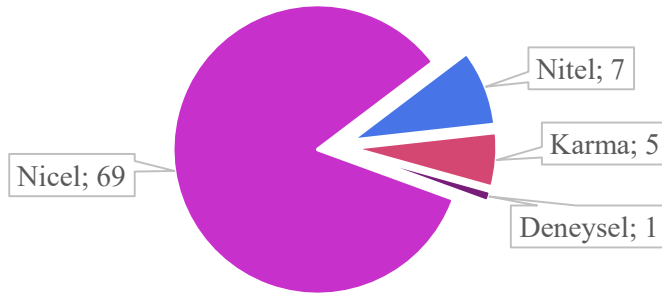
2005-2025 yılları arasında hedonik tüketimle ilgili yazılan tezlerin sayfa sayısına göre dağılımı frekans (n) ve yüzde (%) olarak Tablo 5’de gösterilmiştir. Tablo 5’e göre, tezlerin %68,29’u 101-200 sayfa arasında yazılmıştır (n=56). %19,51’i, 1-100 arasında yazılmıştır (n=16). %9,76’sı, 201-300 sayfa arasında yazılmıştır (n=8). %1,22’i ise 301-400 sayfa arasında (n=1) ve 400 üzeri sayfada yazılmıştır (n=1). Tablo 5’e göre hedonik tüketimle ilgili yazılmış tezler ağırlıklı olarak 101-200 sayfa arasındadır.

Tablo 5
Tezlerin Sayfa Sayısına Göre Dağılımı

Sayfa Sayıları	n	%
1-100	16	19,51
101-200	56	68,29
201-300	8	9,76
301-400	1	1,22
400 üzeri	1	1,22
TOPLAM	82	100

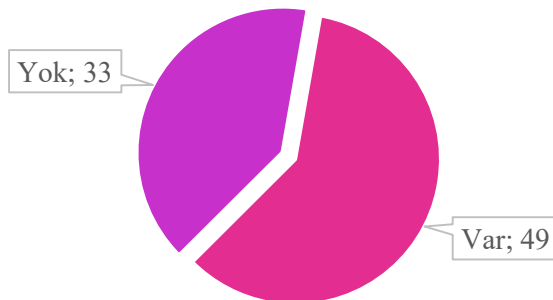
2005-2025 yılları arasında hedonik tüketimle ilgili yazılan tezlerin araştırma yöntemine göre dağılımı Şekil 8’de gösterilmiştir. Şekil 8’e göre, tezlerin %84,15’inde nicel yöntem (n=69) ve %8,54’ünde nitel yöntem kullanılmıştır (n=7). %6,10’nunda karma yöntem (n=5) ve %1,22’sinde deneysel yöntem kullanılmıştır (n=1). Şekil 8’e göre, hedonik tüketimle ilgili yazılmış tezlerde en fazla kullanılan araştırma yöntemi nicel yöntem olmuştur.

Şekil 8
Araştırma Yöntemine Göre Dağılım

2005-2025 yılları arasında hedonik tüketimle ilgili yazılan tezlerin araştırma modeli bulunmasına göre dağılımı Şekil 9’da gösterilmiştir. Şekil 9’a göre tezlerin %59,76’nda araştırma modeli vardır (n=49). %40,24’de ise araştırma modeli yoktur (n=33). Şekil 9’a göre hedonik tüketimle ilgili yazılmış tezlerde çoğunlukla araştırma modeli bulunmaktadır.

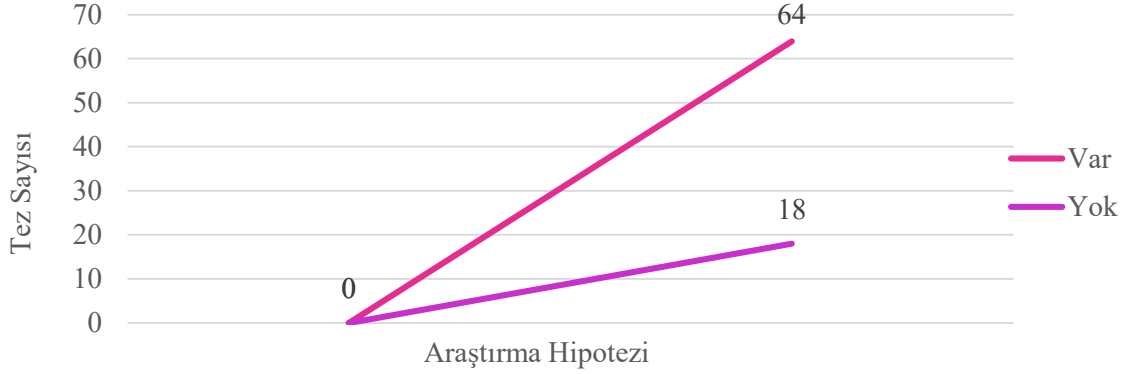
Şekil 9
Araştırma Modeli Bulunmasına Göre Dağılım

2005-2025 yılları arasında hedonik tüketimle ilgili yazılan tezlerde araştırma hipotezi bulunmasına göre dağılım Şekil 10'da gösterilmiştir. Şekil 10'a göre tezlerin %78,05'de araştırma hipotezi vardır (n=64). %21,95'de ise araştırma hipotezi yoktur (n=18). Şekil'10'a göre hedonik tüketimle ilgili yazılmış tezlerde ağırlıklı olarak araştırma hipotezi bulunmaktadır.

Şekil 10

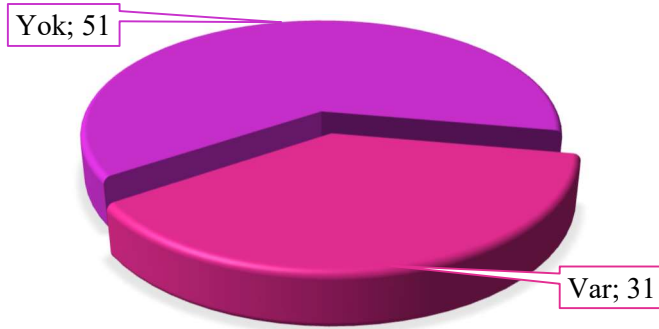
Araştırma Hipotezi Bulunmasına Göre Dağılım

2005-2025 yılları arasında hedonik tüketimle ilgili yazılan tezlerde pilot uygulama yapılmasına göre dağılım Şekil 11'de gösterilmiştir. Şekil 11'e bakıldığında, tezlerin %62,20'de ana uygulama öncesi pilot uygulama yapılmamıştır (n=51). %37,80'de ise ana uygulama öncesi pilot uygulama yapılmıştır (n=31). Şekil 11'e göre hedonik tüketimle ilgili yazılmış tezlerde ağırlıklı olarak ana uygulama öncesi pilot uygulama yapılmamıştır.

Şekil 11

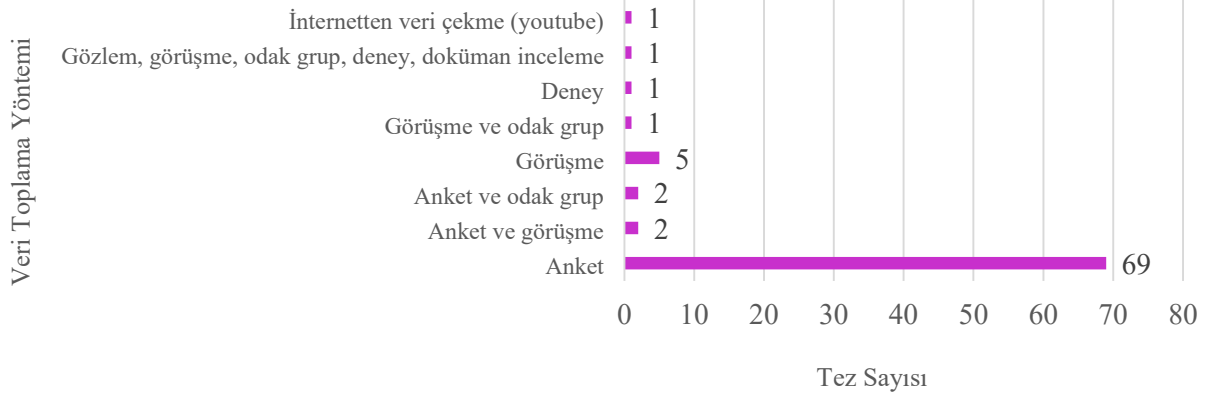
Pilot Uygulama Yapılmasına Göre Dağılım

2005-2025 yılları arasında hedonik tüketimle ilgili yazılan tezlerin veri toplama yöntemine göre dağılımı Şekil 12'de gösterilmiştir. Şekil 12'e göre, tezlerin %84,15'inde anket yöntemi kullanılmıştır (n=69). %6,10'da görüşme yöntemi kullanılmıştır (n=5). Anket ile görüşmenin bir arada (n=2) ve anket ile odak grup yönteminin bir arada (n=2) kullanıldığı tezler %2,44'lük yüzdeye sahiptir. Şekil 12'de gösterilen diğer veri toplama yöntemleri ise %1,22 ile en düşük yüzdelere sahiptir (n=1). Şekil 12'e göre hedonik tüketimle ilgili yazılmış tezlerde veri toplama yöntemi olarak en fazla anket tekniği kullanılmıştır.

Şekil 12

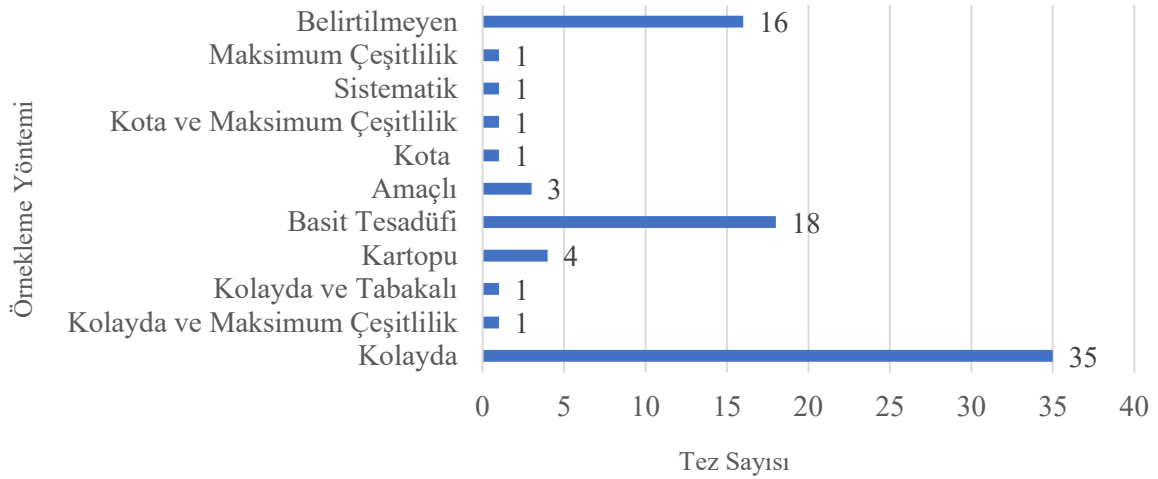
Veri Toplama Yöntemine Göre Dağılım

2005-2025 yılları arasında hedonik tüketimle ilgili yazılmış tezlerin örnekleme yöntemine göre dağılımı Şekil 13’de gösterilmiştir. Şekil 13’e göre, tezlerin %42,68’inde kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır (n=35). %21,95’de basit tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılmıştır (n=18). %19,51’de örnekleme yöntemi belirtilmemiştir (n=16). %4,88’inde kartopu örnekleme yöntemi (n=4), %3,66’da amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır (n=3). Şekil 13’de gösterilen diğer örnekleme yöntemleri ise %1,22 ile en düşük yüzdelere sahiptir (n=1). Şekil 13’e göre hedonik tüketimle ilgili yazılmış tezlerde en fazla kullanılan örnekleme yöntemi kolayda örnekleme tekniği olmuştur.

Şekil 13

Örnekleme Yöntemine Göre Dağılım

2005-2025 yılları arasında hedonik tüketimle ilgili yazılan tezlerin örneklem büyüklüğüne göre dağılımı frekans (n) ve yüzde (%) olarak Tablo 6’da gösterilmiştir. Tablo 6’a göre, tezlerin %50’si, 301-450 arası örneklem büyüklüğüne sahiptir (n=41). %21,95’i, 451-600 arası örneklem büyüklüğüne sahiptir (n=18). %10,98’i, 1-150 arası (n=9) ve 600 üzeri örneklem büyüklüğüne sahiptir (n=9). %6,10’u, 151-300 arası örneklem büyüklüğüne sahiptir (n=5). Tablo 6’a göre hedonik tüketimle ilgili yazılmış tezlerde örneklem büyüklüğü ağırlıklı olarak 301-450 arasındadır.

Tablo 6
Örneklem Büyüklüğüne Göre Dağılım

Örneklem Büyüklüğü	n	%
1-150	9	10,98
151-300	5	6,10
301-450	41	50,00
451-600	18	21,95
600 üzeri	9	10,98
TOPLAM	82	100

2005-2025 yılları arasında hedonik tüketimle ilgili yazılan tezlerde çalışılan örneklem gruplarının dağılımı frekans (n) ve yüzde (%) olarak Tablo 7’de gösterilmiştir. Tablo 7’e göre, tezlerin %53,66’da örneklem grubu genel tüketiciler olmuştur (n=44). %15,85’i üniversite öğrencileri olmuştur (n=13). %4,88’i alışveriş merkezi tüketicileridir (n=4). Tezlerin %3,66’sında örneklem grubu kadın tüketiciler olmuştur (n=3). Yerli turistlerin (n=2) ve futbol taraftarlarının (n=2) örneklem grubu olduğu tezler %2,44’lik yüzdeye sahiptir. Tablo 7’de gösterilen diğer örneklem grupları ise %1,22 ile en düşük yüzdelere sahiptir (n=1). Tablo 7’e göre hedonik tüketimle ilgili yazılmış tezlerde en çok genel tüketici grubu üzerinde çalışılmıştır.

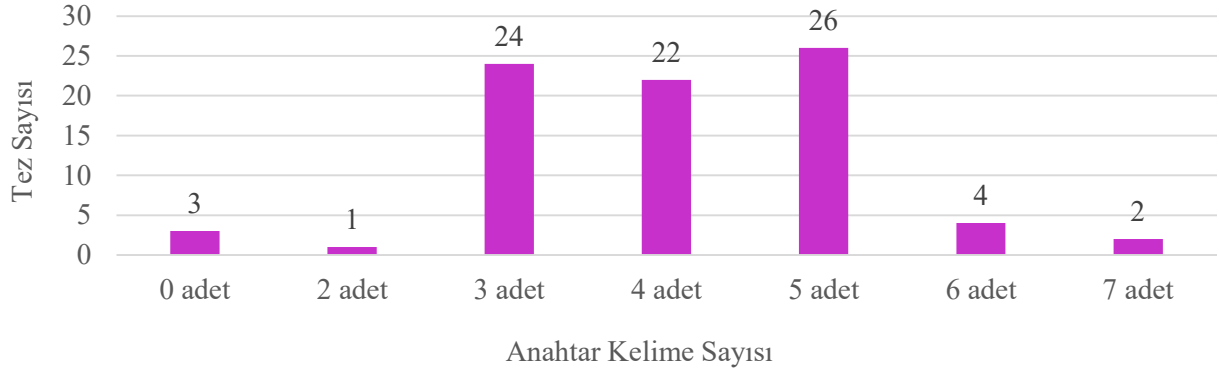
Tablo 7
Örneklem Gruplarının Dağılımı

Örneklem Grupları	n	%
Genel Tüketici	44	53,66
Üniversite öğrencileri	13	15,85
AVM tüketicileri	4	4,88
Kadın Tüketiciler	3	3,66
Yerli Turistler	2	2,44
Futbol taraftarları	2	2,44
Akademik-idari personel ile üniversite öğrencileri	1	1,22
Akademik-idari Personel	1	1,22
Lise-Üniversite Öğrencileri ve Okul Personelleri	1	1,22
Dizüstü Bilgisayar Kullanıcıları	1	1,22
Ev Hanımları	1	1,22
Gsm operatör kullanıcıları	1	1,22
Hastane Çalışanları	1	1,22
Otomobil kullanıcıları	1	1,22
Özel Öğretim Kurumu Öğrencileri	1	1,22
Öğretmenler	1	1,22
Sosyal Medya Takipçileri	1	1,22
Suriyeli mülteciler, yerel halk ve üniversite öğrencileri	1	1,22
Yabancı Turistler	1	1,22
Youtube Reklamları	1	1,22
TOPLAM	82	100

2005-2025 yılları arasında hedonik tüketimle ilgili yazılan tezlerde kullanılan anahtar kelime sayıları Şekil 14’de gösterilmiştir. Şekil 14’e bakıldığında, tezlerin %31,70’de 5 adet (n=26), %29,27’inde 3 adet (n=24), %26,83’de 4 adet (n=22), %4,88’de 6 adet (n=4), %2,44’de 7 adet (n=2) ve %1,22’de 2 adet anahtar kelime kullanılmıştır (n=1). Tezlerin %3,66’da ise anahtar kelime kullanılmamıştır (n=3). Şekil 14’e göre hedonik tüketimle ilgili yazılan tezlerde anahtar kelime sayısının beş adette ağırlık kazandığı tespit edilmiştir.

Şekil 14

Anahtar Kelime Sayıları

2005-2025 yılları arasında hedonik tüketimle ilgili yazılan tezlerde ‘hedonik tüketim’ kavramının anahtar kelimelerde kullanım biçimleri frekans (n) ve yüzde (%) olarak Tablo 8’de gösterilmiştir. Tablo 8’e göre bu kavram, toplam kullanım biçimleri içinde (n=93), %71,74 ile birebir ‘hedonik tüketim’ olarak (n=67), %15,22 ile ‘hedonizm’ olarak kullanılmıştır (n=14). %2,17 ile ‘haz’ (n=2), ‘hazcılık’ (n=2), ‘hazcılık/hedonizm’ (n=2), ‘hedonik’ (n=2), ‘hedonik/hazcı tüketim’ (n=2) olarak kullanılmıştır. Ayrıca %1,09 ile ‘hazcı’ (n=1) ve ‘hazcı tüketim’ olarak kullanılmıştır (n=1).

Tablo 8

Hedonik Tüketim Kavramının Anahtar Kelimelerde Kullanım Biçimleri

Kelime/Kelime Grubu	n	%
Hedonik Tüketim	67	71,74
Hedonizm	14	15,22
Haz	2	2,17
Hazcılık	2	2,17
Hazcılık/Hedonizm	2	2,17
Hedonik	2	2,17
Hedonik/Hazcı Tüketim	2	2,17
Hazcı	1	1,09
Hazcı Tüketim	1	1,09
TOPLAM	93	100

2005-2025 yılları arasında hedonik tüketimle ilgili yazılan tezlerde ‘hedonik tüketim’ dışında anahtar kelimelerde en sık kullanılan ve frekansı birden yüksek olan kavramların frekansları (n) Tablo 9’da gösterilmiştir. Tablo 9’a göre ‘tüketici davranışı’ kavramı en fazla kullanılan anahtar kelime olmuştur (n=24). Bu kavramı; ‘tüketim’ kavramı (n=18), ‘sosyal medya’ kavramı (n=10) ve ‘faydacı tüketim’ (n=7) ile ‘tüketim kültürü’ kavramı (n=7) izlemiştir.

Araştırma amaçlarından hareketle, 06.08.2025-13.08.2025 arasında YÖK Tez veri tabanında “hedonik tüketim” ve “hedonic consumption” anahtar kelimeleriyle ulaşılan toplam 83 lisansüstü tez araştırmanın evrenini oluşturmuştur. 83 tezdten bir tanesinde doküman yüklü olmadığı için veri analizlerinde 82 lisansüstü tez kullanılmıştır. Yıllara göre tez sayısı, tez türü, tezlerin yıllar itibariyle değişimi, dil, cinsiyet, üniversite, üniversite statüsü, enstitü, anabilim dalı, danışman unvanı, sayfa sayısı, araştırma yöntemi, araştırma modeli kullanımı, araştırma hipotezi kullanımı, pilot uygulama durumu, veri toplama yöntemi, örnekleme yöntemi, örneklem büyüklüğü, örneklem grubu ve anahtar kelimeler belirlenen parametreleri oluşturmuştur. Veri toplama yönteminde betimsel doküman incelemesi tekniği kullanılmış, veriler sayısal analiz tekniğiyle SPSS 25 ve Microsoft Excel 2016 programları aracılığıyla analiz edilmiştir.

Veri analizleri sonucunda hedonik tüketimle ilgili en fazla tezin 2019 yılında yazıldığı belirlenmiştir. Bu sonuca göre hedonik tüketim kavramına ilginin en fazla 2019 yılında olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca yüksek lisans tezlerinin doktora tezlerine göre hem hemen hemen her yıl daha fazla olduğu belirlenmiştir. Bu sonuca bağlı olarak hedonik tüketimin doktora tezlerinde daha az tercih edilen bir araştırma konusu olduğu söylenebilir. Akman ve Pepe'nin (2025) yaptığı çalışmada da yüksek lisans tezlerinin doktora tezlerinden fazla olduğuna ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra lisansüstü tezlerde kullanılan yazım dilinin Türkçede ağırlık kazandığı belirlenmiştir. Bu durum tezlerin Türkiye’de yazılmış olması sebebiyle olabilir. İlgili bulgu, Karaca ve Türkmen'nin (2022) çalışmasıyla paralellik göstermiştir. Buna ek olarak tez yazarlarının daha çok kadın araştırmacılar olduğu belirlenmiştir. Bu bulgu ise Zengin ve Serdaroğlu (2020) çalışmasıyla paralellik göstermiştir. Hedonik tüketimle ilgili en çok tez yazılan üniversitenin Marmara Üniversitesi'nde olduğu, tezlerin devlet üniversitelerinde daha fazla yazıldığı, tezlerin ağırlıklı olarak Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne bağlı olarak ve en fazla İşletme Anabilim Dalı'nda yazıldığı belirlenmiştir. Ancak farklı enstitülere bağlı tezlerin de bulunması sebebiyle hedonik tüketimin disiplinler arası araştırmalara açık bir araştırma konusu olduğu söylenebilir. Öte taraftan tez danışmanlığının profesör unvanında öne çıktığı, tezlerdeki sayfa sayısının 101-200 sayfa arasında yoğunluk kazandığı tespit edilmiştir. Üniversite, üniversite statüsü, enstitü, anabilim dalı, danışman unvanı ve sayfa sayısı ile ilgili bulguları destekleyen çalışmalar mevcuttur (Toprak & Akgül, 2025; Tuncer, 2025; Demirbaş, 2022; Ayhan vd., 2025; Baş & Aksoy, 2021).

Lisansüstü tezlerde, ağırlıklı olarak araştırma modeli bulunduğu belirlenmiştir. Bu bulgu Zeren ve Kaya'nın (2020) çalışmasıyla farklı sonuç göstermiştir. Ayrıca lisansüstü tezlerde ağırlıklı olarak araştırma hipotezi kurulduğu da belirlenmiştir. Tezlerde daha çok nicel yöntem kullanılması bu sonuçlarla tutarlıdır. Öte taraftan veri toplama yöntemi olarak en çok anket tekniğinin kullanıldığı belirlenmiştir. Tezlerde nicel yöntemin daha fazla tercih edilmesi bu sonucu desteklemektedir. Kullanılan örnekleme yöntemlerinde ise kolayda örnekleme yöntemi öne çıkmıştır. Temizkan ve Avcı da (2021) bu iki bulguya paralel sonuçlar elde edilmiştir. Buna ek olarak lisansüstü tezlerin yarısında örneklem büyüklüğü 301-450 arasında olmuştur. Bişkin vd. (2023) çalışmasıyla benzer sonuç elde edilmiştir. Çalışılan örneklem grubunun ise en çok genel tüketici grubu olduğu belirlenmiştir.

2005-2025 yılları arasında yazılan lisansüstü tezlerde, araştırma yönteminin nicel yöntemde ağırlık kazandığı belirlenmiştir. Bu noktada nitel ve karma yöntem oldukça geride kalmıştır. Nitel ve karma araştırma yöntemlerinin nicel yöntemlere göre çok daha az tercih edilmesi araştırma yöntemleri bakımından bulguların karşılaştırılmasında sınırlı bir imkân sunmaktadır. Nitel ve karma yöntemlerin araştırma deseni olarak çok daha az tercih edilmesi bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Bu sebeple nitel ve karma yöntemlere dayalı tez çalışmalarının artması gerektiği söylenebilir. Zengin ve Serdaroğlu (2020) çalışması bu bulguyu desteklemektedir. Ayrıca ana uygulama öncesi pilot uygulamanın ağırlıklı olarak yapılmadığı saptanmıştır. Bu durumun da önemli bir eksiklik olduğu söylenebilir. Zira pilot uygulamanın amacı, veri toplama aracının araştırma amacına hizmet edip etmediğini ve örneklem tarafından anlaşılır bir ölçme aracı olup olmadığını ve belirlemektir (Altunışık vd., 2010). Dikkat çeken

bir nokta olarak, tezlerin yaklaşık %20’de örnekleme yöntemi hakkında bilgiye yer verilmemiştir. Bu durumun da önemli bir eksiklik olduğu söylenebilir. Çünkü araştırma evreninden seçilen ve araştırma evrenini temsil eden örneklem grubunun, hangi örnekleme yöntemiyle belirlendiğine yer verilmesi gereklidir. Bilimsel araştırma sürecinin önemli bir aşaması olarak örnekleme yönteminin olması akademik kaynaklarda geçen önemli aşamalardan birisidir (Kurtuluş, 2010). Yapılan çalışmalarda belirli özelliklerdeki tüketici gruplarının daha az tercih edilmesi tespit edilen bir diğer eksiklik olarak düşünülebilir. Temizkan ve Avcı (2021) çalışmasında da genel tüketicilerin ağırlık kazandığına ilişkin bir sonuca ulaşılmıştır. Bununla beraber, lisansüstü tezlerde anahtar kelime sayısının beş adette ağırlık kazandığı belirlenmiştir. ‘hedonik tüketim’ en sık kullanılan anahtar kelime olmuştur. ‘hedonik tüketim’ yerine en sık kullanılan anahtar kelime ise ‘hedonizm’ olmuştur. Öte taraftan ‘hedonik tüketim’ den sonra en sık kullanılan anahtar kelimeler sırasıyla ‘tüketici davranışı’, ‘tüketim’, ‘sosyal medya’, ‘faydacı tüketim’ ve ‘tüketim kültürü’ olmuştur. Bu sonuçlara göre hedonik tüketim en çok bu kavramlarla ilişkilendirilmiştir.

ÖNERİLER

Yukarıda belirtilen belirlenen eksikliklerden yola çıkarak, bundan sonra hedonik tüketimle ilgili yapılacak tez çalışmaları için araştırmacılara beş öneride bulunulacaktır. Birincisi, yapılacak çalışmalarda nitel ve karma araştırmalara ağırlık verilmesi önerilmektedir. Böylece nicel çalışmalarda elde edilmiş sonuçların farklı araştırma yöntemleriyle kıyaslanması mümkün olacaktır. İkincisi, yapılacak çalışmalarda pilot uygulama yapılmasına dikkat edilmesi önerilmektedir. Böylelikle ana uygulama öncesi veri toplama aracında anlaşılmayan ifadelerin tespit edilip düzeltilmesi sağlanarak ana uygulama esnasında yaşanacak sıkıntıların önüne geçilecektir. Üçüncüsü, yapılacak çalışmalarda örnekleme yöntemine ilişkin bilgiye mutlaka yer verilmelidir. Bu yolla, örneklemin araştırma evrenini temsil gücü hakkında okuyucular fikir sahibi olacaktır. Dördüncüsü, yapılacak çalışmalarda, belirli meslekler, cinsiyet, bölge ya da kültür gibi alt örneklem gruplarının seçilmesi önerilmektedir. Böylece, genel tüketiciler üzerine yapılmış çalışma sonuçlarıyla karşılaştırma yapmak mümkün olacaktır. Beşincisi, yapılacak çalışmalarda hedonik tüketim kavramının farklı tüketici davranışlarıyla ilişkilendirildiği çalışmalara ağırlık verilmesi önerilmektedir. Hedonik tüketimin; statü tüketim, gösterişçi tüketim, sembolik tüketim, materyalist tüketim, lüks tüketim, dürtüsel satın alma davranışı, anlık satın alma davranışı, mağaza imajı, marka sadakati, marka aşkı, hizmet kalitesi, ağızdan ağıza pazarlama gibi farklı değişkenlerle ilişkisi ve etkisi üzerine çalışmalara odaklanılabilir.

Son olarak bu araştırmada 2005-2025 yılları arasında sadece YÖK Tez veri tabanında bulunan ve hedonik tüketimle ilgili yazılmış lisansüstü tezler incelenmiş ve taramalar 06.08.2025-13.08.2025 tarihleri arasında yapılmıştır. Taramalarda “hedonik tüketim” ile “hedonic consumption” anahtar kelimeleri kullanılarak arama yapılmıştır. Bu üç husus araştırmanın kısıtını oluşturmaktadır. Araştırma bulgularının değerlendirilmesinde bu kısıtlar dikkate alınmalıdır.

Etik Beyan

Bu çalışma için etik beyan bulunmamaktadır.

Etik Kurul Onayı

Bu çalışma için etik kurul kararı gerekmemektedir.

Finansman

Çalışma herhangi bir finansal destek almamıştır.

Çıkar Çatışması

Yazarlar ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

REFERANSLAR

- Ağaçcı Kitiroğlu, L. & Yıldız, M. (2022). Kadınların hedonik ve faydacı tüketim eğilimlerinin incelenmesi: y ve z kuşağı üzerine bir araştırma. *Güncel Pazarlama Yaklaşımları ve Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 18-29. <https://doi.org/10.54439/gupayad.1073610>
- Akbaba, A. & Dal, N. E. (2019). Tüketicilerin alışverişlerinde hedonik, faydacı ve gösterişçi tüketim davranışları hakkında bir araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(30), 956-977. doi: 10.20875/makusobed.643655
- Akman, S. & Pepe, B. (2025). Türkiye’de yayınlanan spor pazarlaması konu başlıklı lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi. *InnovatioSports Journal*, 3(1):74-85. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15112974>
- Aksu S. (2022). Covid 19 pandemisinde hedonik ve faydacı tüketim davranışlarının incelenmesine yönelik bir çalışma. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 618-632. <https://dergipark.org.tr/en/pub/gumus/issue/70421/1042282>
- Al, U. & Tonta, Y. (2004). Atıf Analizi: Hacettepe Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümü tezlerinde atıf yapılan kaynaklar. *Bilgi Dünyası*, 5(1), 19-47. DOI: <https://doi.org/10.15612/BD.2004.497>
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. & Yıldırım, E. (2010). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* (6. Baskı). Sakarya Yayıncılık.
- Arnold, M.J. & Reynolds, K.E. (2003). Hedonic shopping motivations. *Journal of Retailing*, 79(2), 77-95. [https://doi.org/10.1016/S0022-4359\(03\)00007-1](https://doi.org/10.1016/S0022-4359(03)00007-1)
- Ayar, M. & Yıldız, D. (2022). Duygusal zekânın hedonik tüketim davranışına etkisi: Ordu ve Giresun ili örneği. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(26), 400-423. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ksbd/issue/73127/1189901>
- Aydın, G. & Belli, E. (2023). Akademik personelin psikolojik iyi oluş düzeylerine göre sportif ürün satın almada hedonik ve faydacı tüketim davranışlarının incelenmesi. *Uluslararası Bozok Spor Bilimleri Dergisi*, 4(1), 129-140. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ubosbid/issue/87601/1561892>
- Ayhan Gökcek, H. & Mercanoğlu Erin, S. (2021). Mental iyi oluş hali ve hedonik tüketim davranışının çift yönlü etkileşimine yönelik bir araştırma: yapısal eşitlik modeli uygulaması. *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(15), 66-79. https://www.uyasad.com/FileUpload/as907385/File/91_h._a._gokcek__s._mercan_erin_mental_ iyi_ olus_hali_ve_hedonik_tuketim_davranisinin_cift_yonlu_etkilesimine_yonelik_bir_arastir_ma.pdf
- Ayhan, R.C., Sanlı, Y.B, Güven, E. & Eren, T. (2025). Yeşil lojistik araştırmalarına yönelik bibliyometrik inceleme: akademik tezler üzerine bir araştırma. *Balıkesir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 19-33. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bauniibfd/issue/92904/1610854>
- Aytekin, P. & Ay, C. (2015). Hedonik tüketim ve anlık satın alma ilişkisi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 141-156. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/185138>
- Babin, B.J., Darden, W.R. & Griffin, M. (1994). Work and/or fun: measuring hedonic and utilitarian shopping value. *Journal of Consumer Research*, 20(4), 644-656. <https://doi.org/10.1086/209376>
- Bahar, R. & Villi, B. (2023). Hedonik tüketim ile gelişmeleri kaçırma korkusu (fomo) arasındaki ilişkinin incelenmesi: z kuşağı tüketiciler üzerine bir araştırma. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli*

- Üniversitesi SBE Dergisi, 13(1), 588-607. <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1230186>
- Barrios, M., Borrego, A., Vilagínés, A., Ollé, C. & Somoza, M. (2008). A bibliometric study of psychological research on tourism. *Scientometrics*, 77(3), 453-467. <https://doi.org/10.1007/s11192-007-1952-0>
- Baş, M. & Aksoy, G. (2021). Marka yönetimi ile ilgili yazılan ulusal lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 7(1):193-207. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usaysad/issue/62190/930646>
- Baş, M. & Samsunlu, G. (2015). Starbucks coffee tüketicilerinin demografik özelliklerinden biri olan cinsiyete göre hedonik tüketim nedenlerinden etkilenme tutumlarının belirlenmesi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(1), 14-34. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gaziuiibfd/issue/28308/300817>
- Beyaz, R. (2018). Dindarlık ve hedonik tüketim ikilemi: dini kaideler haza dayalı tüketimi engeller mi?. *International Journal of Social Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 5(30), 4149-4168. DOI: <https://doi.org/10.26450/jshsr.906>
- Birdir, S.S. & Birdir, K. (2020). Y kuşağı karnaval katılımcılarının anlık hediyeleşme davranışları ve hedonik tüketim eğilimlerinin belirlenmesi. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 6(4), 501-513. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ijsser/article/820973>
- Bişkin, F., Yılmaz, N. & Pektaş, Ç. (2023). Marka deneyimi konusunda hazırlanan lisansüstü tezlerin bibliyometrik profile. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 5(1), 103-118. DOI: 10.51124/jneusbf.2023.45
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40. <https://doi.org/10.3316/QRJ0902027>
- Busetto, L., Wick, W., & Gumbinger, C. (2020). How to use and assess qualitative research methods. *Neurological Research and Practice*, 2(14), 1-10. <https://doi.org/10.1186/s42466-020-00059-z>
- Coşkun, T. & Marangoz, M. (2019). Hedonik ve faydacı tüketim davranışları ölçeğinin geliştirilmesi: Güvenirlilik ve geçerlik çalışması. *Business and Economics Research Journal*, 10(2), 517-539. doi: 10.20409/berj.2019.183
- Çelik, O. (2017). Mobil telefon satın alımlarında hedonik tüketim: Adana örneği. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 5(1), 21-27. <https://dergipark.org.tr/en/pub/iicder/issue/31655/347065>
- Çopuroğlu, F. (2021). Tüketicilerin sosyal medya kullanımı, fomo ve hedonik tüketim arasındaki ilişki. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(37), 4298-4326. DOI: 10.26466/opus.845545
- Demir, Y. (2020). Hedonik ve yararçı tüketim değerinin tüketicilerin fast food restoranlarındaki memnuniyeti ve davranışsal niyetleri üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik bir araştırma. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 6(14), 644-669. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1096169>
- Demirbaş, M. (2022). Türkiye’de tüketici davranışları üzerine yapılmış lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi. *Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar Dergisi (SOSGÜZ)*, 4(10), 150-164. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosguz/issue/74802/1199455>
- Dişli Bayraktar, E. (2025). Efsane cuma pazarlama etkinliği ile hedonik tüketim arasındaki ilişkide kişilik tipinin düzenleyici rolü. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*,

26(1), 183-214. DOI: 10.53443/anadoluibfd.1491042

- Doğan, A. & Şevik, A.E. (2024, 30-31 Ağustos). *Genç yetişin bireylerde dürtüsellik: hedonik tüketim ve sembolik tüketim davranışlarına etkisinin incelenmesi* [Kongre kitapçığı]. Cumhuriyet 12. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, Afyonkarahisar. Türkiye. https://www.cumhuriyetkongresi.org/_files/ugd/797a84_e0c15e545c5449b49c1508d408b85be9.pdf#page=40
- Ekber, Ş. & Gurbanova, Z. (2021). Kişilik özelliklerinin faydacı ve hedonik tüketim davranışı üzerindeki etkisi. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 1-14. DOI: 10.53443/anadoluibfd.884138
- Ertürk E, Erdirençelebi, M. & Şen, Ş. (2019). Sağlık çalışanlarının tükenmişlik sendromu düzeyleri ile hedonik tüketim davranışları arasındaki ilişki. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 42(1), 141-152. <https://dergipark.org.tr/en/pub/susbed/issue/61824/925070>
- Evren, S. & Kozak, N. (2014). Bibliometric analysis of tourism and hospitality related articles published in Turkey. *Anatolia*, 25(1), 61-80. <https://doi.org/10.1080/13032917.2013.824906>
- Gümüş, N. (2019). Z Kuşağı tüketicilerin hedonik tüketim davranışlarının demografik özellikleri bağlamında incelenmesi. *Business & Management Studies: An International Journal*, 7(5), 2177-2207. <http://dx.doi.org/10.15295/bmij.v7i5.1198>
- Hirschman, E.C. & Holbrook, M.B. (1982). Hedonic consumption: emerging concepts, methods and propositions. *Journal of Marketing*, 46(3), 92-101. <https://doi.org/10.2307/1251707>
- İlgaz, M. (2018). Kuşaklar Arası hedonik tüketim davranışlarının demografik özelliklere göre farklılıkları: Kastamonu ili merkez ilçesi üzerine bir araştırma. *Turkish Journal of Marketing*, 3(1), 1-17. <http://dx.doi.org/10.30685/tujom.v3i1.25>
- Karaca, T. & Türkmen, N.C. (2022). Endüstri 4.0 konusunda yayınlanmış lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi. *Journal of Business and Trade (JOINBAT)*, 3(1), 109-121. <https://dergipark.org.tr/en/pub/joinbat/issue/70498/1117514>
- Karataş Yücel, E. (2020). Neofobinin (yenilik korkusunun) hedonik tüketim üzerine etkisi. *İşletme Fakültesi Dergisi*, 21(1), 31-45. doi: 10.24889/ifede.719987
- Kurtuluş, K. (2010). *Araştırma Yöntemleri*. Türkmen Kitabevi.
- Küçükyılmaz, S. & Özgüven Tayfun, N. (2021). Tüketicilerin demografik özelliklerinin hedonik tüketim açısından değerlendirilmesi: efsane günler örneği. *Kesit Akademi Dergisi*, 7(28), 561-579. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.45112>
- Lacher, K.T. (1989). Hedonic consumption: music as a product. *Advances in Consumer Research*, 16, 367-373. <https://research.ebsco.com/c/towx6s/search/details/r2ba3xpg6z?db=bsu>
- Öcel, Y., Mutlu, H.T. & Hiçyılmaz, E. (2022). Alt kültürler ile hedonik tüketim arasında ilişkinin incelenmesi: Türk toplumu üzerine bir uygulama. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(84), 2041-2064. DOI:10.17755/esosder.1132954
- Özkuk, Ö. (2025). Bireysel değerlerin kuşaklar arası hedonik ve faydacı tüketim farklılıklarıyla ilişkisi. *Global Social Sciences Bulletin*, 2(1), 149-161. <https://gssb.yonetimpark.com/index.php/journal/article/view/30/21>
- Özsaçmacı, B., Yener, D. & Dursun, T. (2019). Hedonizm, hedonik tüketim ve tüketimde materyalist eğilimler üzerine bir araştırma. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 54(1), 71-88. DOI: 10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.19.02.1071

- Polat, M. (2022). Bireylerin hedonik ve faydacı tüketim eğilimlerinin ekonomik kazanım düzeyleri üzerindeki etkisi: kamu personeli üzerine ampirik bir uygulama. *Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2), 381-412. DOI: 10.33399/biibfad.1156476
- Sarıoğlu, C.İ. (2023). Kişilik özelliklerinin hedonik ve faydacı tüketim eğilimlerine etkisinin kuşaklar açısından değerlendirilmesi. *Turkish Studies-Economics, Finance, Politics*, 18(3), 1059-1079. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.67749>
- Sarıtaş, E. & Haşiloğlu, S.B. (2015). Çalışan kadınların özel alışveriş sitelerinden satın alımlarının hedonik amaçlı tüketim açısından incelenmesi. *İnternet Uygulamaları ve Yönetimi Dergisi*, 6(1), 53-62. doi: 10.5505/iuyd.2015.09609
- Solunoğlu, A. & Nalçacı İkiz, A. (2020). Beş faktör kişilik özelliklerinin hedonik tüketim üzerine etkisinin incelenmesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12(3), 2344-2361. <https://doi.org/10.20491/isarder.2020.980>
- Spangenberg, E.R., Voss, K.E. & Crowley, A.E. (1997). Measuring the hedonic and utilitarian dimensions of attitude: a generally applicable scale. *Advances in Consumer Research*, 24, 235-241. <https://research.ebsco.com/c/towx6s/search/details/slbp26gdiz?db=bsu>
- Temizkan, S.P. & Avcı, D. (2021). Türkiye’de marka sadakati konulu lisansüstü tezlerin ve makalelerin bibliyometrik profili. *Turizm ve İşletmecilik Dergisi*, 2(1), 86-109. <https://doi.org/10.29329/jtm.2021.419.5>
- Tifferet, S. & Herstein, R. (2012). Gender differences in brand commitment, impulse buying, and hedonic consumption. *Journal of Product & Brand Management*, 21(3), 176-182. <https://doi.org/10.1108/10610421211228793>
- Toprak, F.B. & Akgül, M. (2025). Türkiye’de gösterişçi tüketim çalışmaları: alanyazın üzerine bibliyometrik bir inceleme. *Karadeniz İletişim Araştırmaları Dergisi*, 15(1). 33-67. DOI: 10.53495/e-kiad.1698777
- Tuncer, M.A. (2025). Tüketici etnosentrizmi üzerine çalışılan lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi. *Journal of Business In The Digital Age*, 8(1). 106-120. DOI:10.46238/jobda.1695392
- Türk, Z. (2018). Hedonik ve faydacı tüketim eğiliminin plansız satın alma davranışı üzerindeki etkisi: bir araştırma. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 9(16), 853-878. DOI: 10.26466/opus.474486
- Wu, J. & Holsapple, C. (2014). Imaginal and emotional experiences in pleasure-oriented IT usage: a hedonic consumption perspective. *Information & Management*, 51(1), 80-92. <https://doi.org/10.1016/j.im.2013.09.003>
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2021). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (12. Baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Zengin, B. & Serdaroğlu, Y. (2020). Sosyal medya pazarlaması konusundaki lisansüstü tezlerin içerik analiziyle değerlendirilmesi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 19(4) 1562-1579. <https://dergipark.org.tr/en/pub/jss/issue/57498/730551>
- Zeren, D. & Kaya, N. (2020). Dijital pazarlama: ulusal yazının bibliyometrik analizi. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1), 35-52. <https://dergipark.org.tr/en/pub/cagsbd/issue/55510/760038>

EXTENDED ABSTRACT

Introduction: Hedonic consumption has become one of the key consumer behaviors examined in marketing literature. Hirschman and Holbrook (1982, p. 92) emphasized that purchasing is motivated not only by the functional utility of a product but also by the symbolic meaning it conveys. They defined hedonic consumption as a form of consumer behavior involving the multisensory (visual imagery, sound, taste, smell, tactile experiences), fantasy, and emotional dimensions of the experience associated with the product. Lacher (1989, p. 367) evaluated aesthetically rich elements such as theater, literature, and music as hedonic products capable of triggering emotional responses. Therefore, the literature has highlighted the power of interest and engagement in aesthetic products in the context of hedonic consumption (Spangenberg, Voss & Crowley, 1997, p. 236). In this regard, Tifferet and Herstein (2012, p. 177) noted that individuals are more likely to allocate time to activities they find pleasurable. The experience associated with the product in hedonic consumption is defined in two dimensions: imaginative and emotional. In the imaginative experience, the product helps the consumer keep imagined scenarios vivid, while in the emotional experience, positive or negative feelings such as pleasure or sadness are experienced in connection with specific actions (Wu & Holsapple, 2014, p. 82). Also referred to as pleasure-oriented consumer behavior, hedonic consumption has been more clearly understood through various scales developed in the literature. For instance, Babin, Darden, and Griffin (1994) developed the Hedonic and Utilitarian Shopping Value Scale, which distinguishes between hedonic and utilitarian values derived from the shopping experience. Similarly, in Türkiye, Coşkun and Marangoz (2019) tested hedonic and utilitarian consumption behaviors separately and combined them into a single measurement tool titled the Hedonic and Utilitarian Consumption Behavior Scale. Arnold and Reynolds (2003) developed the Hedonic Shopping Motivation Scale, identifying six motivations that drive consumers toward hedonic consumption: adventure, social interaction, gratification of others, idea generation, relaxation, and value acquisition (Arnold & Reynolds, 2003, p. 93).

Method: This bibliometric study utilized descriptive document analysis, a qualitative research technique. The population includes all postgraduate theses related to hedonic consumption in the Higher Education Council (CHE) Thesis Center database from 2005 to 2025. Using the keywords "hedonik tüketim" and "hedonic consumption," 83 theses were identified between August 6, 2025, and August 13, 2025. One thesis was excluded due to the absence of a full-text document, resulting in 82 theses being included in the analysis. Data were analyzed using numerical analysis methods in qualitative research via SPSS 25 and Microsoft Excel 2016. As a document analysis study, no ethics committee approval was required.

Findings: According to results, the highest number of theses (n=16) was published in 2019. The majority were master's theses (84.15%), with a consistently higher number than doctoral theses each year. Most theses were written in Turkish (96.34%) and authored by females (67.07%). Marmara University had the highest number of theses (8.54%), with state universities accounting for 85.37%. Most theses were produced under Social Sciences Institutes (80.49%), particularly in Business Administration departments (54.88%), and supervised primarily by professors (39.02%). Theses typically ranged from 101 to 200 pages (68.29%). Quantitative research methods were predominantly used (84.15%), with 59.76% including a research model and 78.05% including hypotheses. However, 62.20% did not include pilot studies. Survey method was the most commonly used data collection method (84.15%), and convenience sampling was the most preferred sampling technique (42.68%). Half of the theses had sample sizes between 301 and 450, and most focused on general consumer groups (53.66%). The most common keyword count was five (31.70%). Frequently used keywords included: "hedonic consumption" (n=67), "consumer behaviour" (n=24), "consumption" (n=18), "hedonism" (n=14), "social media" (n=10), "utilitarian consumption" (n=7), and "consumption culture" (n=7).

Discussion: Research models are commonly included in postgraduate theses on hedonic consumption, aligning with findings by Zeren and Kaya (2020). Also, research hypotheses are commonly included in postgraduate theses on hedonic consumption. Mostly, quantitative methods are used more frequently in theses is consistent with these results. However, it was found that pilot studies were less frequently conducted prior to the main application. This situation can be considered a significant shortcoming. It has been determined that the survey technique is the most commonly used data collection method. The fact that quantitative methods are preferred more often in theses supports this result. The widespread use of survey method and convenience sampling are consistent with the findings of Temizkan and Avcı (2021). Approximately 20% of the theses did not specify the sampling method, which is a significant shortcoming. The sample size generally ranged from 301 to 450, which this result is consistent with the study by Bişkin, Yılmaz, and Pektaş (2023). On the other hand, most thesis targeted general consumers, with limited attention to specific consumer segments. Also, Temizkan and Avcı (2021) found same result. The keyword "hedonic consumption" was the most prevalent, with closely associated terms including "hedonism," "consumer behaviour," "consumption," "social media," "utilitarian consumption," and "consumption culture."

Conclusion: In this study, a bibliometric analysis was conducted on postgraduate theses related to hedonic consumption, registered in the YÖK Thesis Database between 2005 and 2025. The literature review revealed no

prior studies that have performed a bibliometric analysis specifically on national theses concerning hedonic consumption. In this context, the present research aims to fill this gap in the literature. Accordingly, the study seeks to determine the distribution of postgraduate theses on hedonic consumption according to twenty different parameters. Furthermore, the research aims to identify the deficiencies within these theses. In doing so, this study is expected to serve as a valuable reference for future theses focusing on hedonic consumption. These contributions to the literature are considered to underscore the significance of the study. It has been determined that quantitative research methods have predominated in the studies analyzed, while qualitative and mixed methods have remained significantly underutilized. The relatively low preference for qualitative and mixed research designs presents a limitation in terms of the comparative interpretation of findings across different methodological approaches. This underrepresentation can be considered a significant shortcoming in the methodological diversity of the research. Furthermore, it has been observed that pilot studies prior to the main application were generally not conducted, which constitutes another notable limitation. A particularly striking finding is that approximately 20% of the theses did not provide information regarding the sampling method used, which again highlights a methodological deficiency. Another identified shortcoming is the limited focus on consumer groups with specific characteristics. In addition, “hedonic consumption” emerged as the most frequently used keyword. Following “hedonic consumption,” the most frequently employed keywords were “consumer behavior,” “consumption,” “social media,” “utilitarian consumption,” and “consumer culture.” These findings indicate that hedonic consumption is most commonly associated with these concepts.

Recommendation: In future thesis studies on hedonic consumption, the following five recommendations are offered to researchers. First, it is recommended to place greater emphasis on qualitative and mixed-method research designs. This will enable the comparison of findings obtained through quantitative methods with results derived from alternative methodological approaches. Second, conducting a pilot study prior to the main research is advised. This allows for the identification and correction of any unclear items in the data collection instrument, thereby minimizing potential issues during the main study. Third, it is essential to include detailed information regarding the sampling method used in the study. This will provide readers with insight into the representativeness of the sample with respect to the target population. Fourth, it is recommended to select sub-sample groups based on specific professions, gender, regions, or cultures. Such an approach will facilitate comparisons with findings obtained from studies conducted on general consumer populations. Fifth, future studies should focus on examining the relationship between hedonic consumption and various consumer behavior constructs. These may include status consumption, conspicuous consumption, symbolic consumption, materialistic consumption, luxury consumption, impulsive buying behavior, instant purchasing behavior, store image, brand loyalty, brand love, service quality, and word-of-mouth marketing.

Hibrit Bir Karar Verme Modeli ile 2016-2024 Dönemi Albaraka Portföy Yönetimi A.Ş. ve Kuveyt Türk Yönetimi A.Ş.'nin Finansal Performanslarının Değerlendirilmesi[‡]

Selahattin BEKTAŞ¹ Sinan ÇİMEN^{1*}

¹ KTO Karatay Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İslam İktisadi ve Finans Bölümü, Konya

Makale Bilgisi

ÖZET

Geliş Tarihi: 30/10/2025
Kabul Tarihi: 02/03/2026
Yayın Tarihi: 28/06/2026

Anahtar Kelimeler:
LOPCOW,
CoCoSo,
Portföy yönetimi,
Finansal performans,

JEL Kodları: G1, G2, G23

Bu çalışma, Albaraka Portföy Yönetimi A.Ş. ile Kuveyt Türk Portföy Yönetimi A.Ş.'nin 2016-2024 dönemi finansal performanslarını çok kriterli karar verme (ÇKKV) yöntemleri kullanarak analiz etmeyi ve karşılaştırmayı amaçlamaktadır. Analizde, kriter ağırlıklarının nesnel biçimde belirlenmesi için LOPCOW yöntemi, alternatiflerin sıralanması için ise CoCoSo yöntemi birleştirilerek hibrit bir karar verme modeli oluşturulmuştur. Literatürle uyumlu biçimde seçilen beş temel finansal gösterge (Dönem Net Kârı/Toplam Aktifler, Dönem Net Kârı/Öz Kaynaklar, Esas Faaliyet Kârı/Hasılat, Dönem Varlıklar/Toplam Aktifler, Toplam Borç/Toplam Aktifler) şirketlerin yıllık finansal raporlarından elde edilmiştir. LOPCOW sonuçlarına göre, her iki şirket için de en etkili kriter Esas Faaliyet Kârı/Hasılat (EFK/H) oranı olarak belirlenmiştir. CoCoSo analizi sonuçlarına göre Albaraka Portföy'ün en başarılı yılı 2017, Kuveyt Türk Portföy'ün ise 2024 yılı olarak belirlenmiştir. Bulgular, operasyonel verimlilik, kârlılık oranları ve aktif yönetiminin performans üzerinde belirleyici unsurlar olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışma, katılımlı esaslı portföy yönetimi şirketlerinin finansal performanslarının ölçümünde uygulanabilir yeni bir model önerisi sunarak İslami finans literatürüne katkı sağlamakta ve yöneticiler ile politika yapıcılara stratejik çıkarımlar sunmaktadır.

Evaluation of the Financial Performance of Albaraka Portfolio Management Inc. and Kuveyt Türk Portfolio Management Inc. for the Period 2016–2024 Using a Hybrid Decision-Making Model

Article Info

ABSTRACT

Received: 30/10/2025
Accepted: 02/03/2026
Published: 28/06/2026

Keywords:
LOPCOW,
CoCoSo,
Portfolio management,
Financial Performance

JEL Codes: G1, G2, G23

This study aims to analyze and compare the financial performance of Albaraka Portfolio Management Inc. and Kuveyt Türk Portfolio Management Inc. for the 2016–2024 period using Multi-Criteria Decision-Making (MCDM) methods. In the analysis, a hybrid decision-making model was constructed by combining the LOPCOW method for the objective determination of criterion weights and the CoCoSo method for ranking the alternatives. Five basic financial indicators selected in line with the literature (Net Profit/Total Assets, Net Profit/Equity, Operating Profit/Revenue, Current Assets/Total Assets, and Total Debt/Total Assets) were obtained from the companies' annual financial reports. According to the LOPCOW results, the Operating Profit/Revenue ratio was determined to be the most influential criterion for both companies. According to the CoCoSo analysis results, 2017 was identified as the most successful year for Albaraka Portfolio, while 2024 was determined as the best-performing year for Kuveyt Türk Portfolio. The findings reveal that operational efficiency, profitability ratios, and asset management are decisive factors in performance. By proposing a novel and applicable model for measuring the financial performance of participation-based portfolio management companies, this study contributes to the Islamic finance literature and offers strategic implications for managers and policymakers.

Bu makaleye atıfta bulunmak için:

Bektaş, S., & Çimen, S. (2026). Hibrit bir karar verme modeli ile 2016-2024 dönemi Albaraka Portföy Yönetimi A.Ş. ve Kuveyt Türk Yönetimi A.Ş.'nin finansal performanslarının değerlendirilmesi. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 109-133. DOI: 10.51124/jneusbf.2026.135

*Sorumlu Yazar: Sinan ÇİMEN, sinan.cimen@karatay.edu.tr

[‡] Bu çalışma 22-24 Mayıs 2025 tarihlerinde Uşak Üniversitesi bünyesinde düzenlenen 5. Uluslararası Bankacılık Kongresi'nde sözlü olarak sunulan "LOPCOW ve CoCoSo Yöntemleriyle Albaraka Portföy Yönetimi A.Ş. ile Kuveyt Türk Portföy Yönetimi A.Ş.'nin 2016-2023 Dönemi Finansal Performanslarının Karşılaştırmalı Değerlendirilmesi" başlıklı bildirisinin genişletilmiş ve geliştirilmiş halidir.

GİRİŞ

Yatırım fonları, yatırımcıların birikimlerini profesyonel yönetim altında değerlendirerek risk ve getiri beklentilerine uygun şekilde kazanç elde etmelerine imkân tanıyan kolektif yatırım araçlarıdır. Yatırım fonunu daha iyi anlayabilmek için öncelikle portföy kavramını açıklamak gerekir. Portföy, geniş anlamıyla bir bireyin veya kuruluşun sahip olduğu tüm varlıkların toplamını ifade eder. Yatırım fonu ise sermaye piyasası araçları (örneğin hisse senetleri, sukuklar) ve kıymetli madenler (örneğin altın) gibi varlıklardan oluşan bir bütündür. Yatırımcılar, yatırım fonuna katılım payı olarak dahil olabilir ve farklı yatırımcıların katkılarıyla oluşturulan birikim havuzundan yararlanabilir. Bu havuz, profesyonel fon yöneticileri tarafından risk, getiri ve yatırımcı beklentileri göz önünde bulundurularak yönetilir.

Yatırımlar, uzman yöneticiler tarafından hisse senetleri, kira sertifikaları, kıymetli madenler, emtialar ve mevduatlar gibi çeşitli araçlar arasında paylaştırılarak değerlendirilmektedir. Yatırım fonlarının temel işlevi, topladığı fonlarla oluşturduğu portföyleri yönetmek ve yatırımcılarına bu portföyün getirilerine ortak olma imkânı sunmaktır. Katılımcılar, fonun portföyünü temsil eden katılma paylarını satın alarak bu sisteme dahil olur. Ayrıca bireysel yatırımcılar, hisse senedi veya sukuk gibi sermaye piyasası araçlarına doğrudan yatırım yapmak istediklerinde, yeterli bilgiye veya sermayeye sahip olmadıkları durumlarla karşılaşabilir. Yatırım fonları, bu tür risklerin ve bilgi eksikliklerinin üstesinden gelmek amacıyla geliştirilmiştir (SPK, 2024).

Yatırım fonlarının yaygın olarak tercih edilmesinin temel nedeni sunduğu avantajlardır. Bu avantajlar şu şekilde sıralanabilir (Singal & Manrai, 2018):

- Profesyonel Yönetim: Fonlar, piyasaları sürekli takip eden ve alanında uzman profesyoneller tarafından yönetilir. Bu sayede yatırımcıların portföy yönetimine ayıracakları zamanı en aza indirir.
- Risk Dağıtımı: Fon yöneticileri, yatırımları farklı araçlara dağıtarak riskleri en aza indirmeyi ve getiriyi artırmayı hedefler.
- Kolay Erişim ve Likidite: Fonlar, hızlı bir şekilde nakde çevrilebilir ve esnek yapıları sayesinde yatırımcıların likidite ihtiyacını karşılar.

Yatırım fonları, Sermaye Piyasası Kanunu ile yasal güvence altına alınmıştır. Fon malvarlığı üçüncü şahıslar tarafından rehin edilemez veya el konulamaz. Bu durum, yatırımcıların yatırımlarını daha güvenli bir şekilde değerlendirmelerine imkân sağlar (Önder, 2001). Yatırım fonları, yatırımcıların farklı ihtiyaçlarına yönelik olarak çeşitli türlerde sunulmaktadır. Başlıca fon türleri arasında şu seçenekler yer alır (SPK, 2013):

- Hisse Senedi Fonları
- Borçlanma Araçları Fonları
- Kıymetli Maden Fonları
- Para Piyasası Fonları
- Katılım Fonları
- Fon Sepeti Fonları

Yatırım fonuna katılmak isteyen yatırımcılar, banka hesapları veya aracı kurumlar aracılığıyla işlem gerçekleştirebilir. Fon katılma payları, bankaların mobil uygulamaları veya Sermaye Piyasası Kurulu tarafından onaylanmış TEFAS gibi platformlar üzerinden kolayca alınabilir. Alım-satım işlemleri belirli saatlerde gerçekleştirilir ve yatırımcılar fonlarını diledikleri zaman nakde çevirebilir (SPK, 2024).

Türkiye’de yatırım fonlarına yönelik ilginin artması, profesyonel portföy yönetim şirketlerinin

finansal piyasalardaki rolünü daha da önemli hale getirmiştir. Özellikle İslami finans prensiplerine uygun yatırım alternatifleri sunan kuruluşlar, bireysel ve kurumsal yatırımcılar tarafından giderek daha fazla tercih edilmektedir. Bu doğrultuda, Albaraka Portföy Yönetimi A.Ş. ve Kuveyt Türk Portföy Yönetimi A.Ş. yatırım fonlarının oluşturulması ve yönetimi konusunda uzmanlaşmış, etik ve yenilikçi yaklaşımlarıyla sektörde güvenilir bir konumda bulunmaktadır. Sermaye piyasalarındaki gelişmeleri yakından takip eden bu şirketler fon yönetiminde şeffaflık, risk dağıtımı ve sürdürülebilir getiri hedefleri doğrultusunda hareket ederek yatırımcılara etkin çözümler sunmaktadır. Ayrıca, uluslararası standartlara uygun yönetim anlayışları ve sundukları yenilikçi finansal ürünlerle, katılım finans alanında güçlü bir konumda yer almaktadırlar (Albaraka Portföy, 2025; Kuveyt Türk Portföy, 2025).

Albaraka Portföy Yönetimi A.Ş., İslami finans ilkelerine uygun yatırım fonlarının yönetimi alanında faaliyet gösteren bir portföy yönetim şirketidir. Şirket, 03 Haziran 2015 tarihinde Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş.'nin %100 iştiraki olarak kurulmuş, 24 Ocak 2018 tarihinde Sermaye Piyasası Kurulu'ndan portföy yöneticiliği ve yatırım danışmanlığı yetki belgesi alarak faaliyetlerini genişletmiştir. Albaraka Portföy; girişim sermayesi, gayrimenkul, menkul kıymet ve emeklilik yatırım fonları başta olmak üzere farklı fon türlerinin yönetimini gerçekleştirmekte, faaliyetlerini katılım finans prensipleri, şeffaflık ve sürdürülebilirlik ilkeleri doğrultusunda yürütmektedir (Albaraka Portföy, 2025).

Kuveyt Türk Portföy Yönetimi A.Ş., Türkiye sermaye piyasalarında yatırım fonlarının kurulması ve yönetimi alanında faaliyet gösteren bir portföy yönetim şirketidir. Şirket, Sermaye Piyasası Kurulu'nun 28 Nisan 2015 tarihli onayıyla kurulmuş ve 7 Eylül 2015 tarihinde Sermaye Piyasası Kurulu'ndan faaliyet yetki belgesini alarak portföy yöneticiliği faaliyetlerine başlamıştır. Tüm faaliyetlerini Sermaye Piyasası Kanunu ve ilgili mevzuat çerçevesinde yürüten şirket, %100 Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş. iştiraki olarak faaliyet göstermektedir. Kuveyt Türk Portföy; menkul kıymet, emeklilik, özel, gayrimenkul ve girişim sermayesi yatırım fonlarının yönetimini gerçekleştirmekte olup yatırım süreçlerinde İslami finans ilkelerine uyumu esas almaktadır (Kuveyt Türk Portföy, 2025).

Bu çalışmanın amacı, Albaraka Portföy Yönetimi A.Ş. ve Kuveyt Türk Portföy Yönetimi A.Ş.'nin 2016-2024 dönemine ait finansal performanslarını LOPCOW ve CoCoSo yöntemleriyle analiz ederek karşılaştırmak, şirketlerin güçlü ve zayıf yönleri hakkında çıkarımlarda bulunmaktır. Araştırma, sadece şirketlerin finansal performansını ortaya koymakla kalmayıp, aynı zamanda sektörün iki önemli kurumunu birbiriyle kıyaslaması açısından önemlidir. Çalışma, şirketlerin 2016-2024 yılları arasındaki finansal tablolarını esas alarak kapsamlı bir değerlendirme sunmakta olup kuruluş senesi olması sebebiyle 2015 yılı analize dahil edilmemiştir. Araştırmada kullanılan veriler, ilgili şirketlerin kurumsal internet sitelerinde kamuya açık olarak yayımlanan yıl sonu (4. çeyrek) finansal raporlarından derlenmiştir. Ayrıca, çalışmada kullanılan yöntemlerin uygulanabilirliği ve sonuçlarının genellenebilirliği, ilgili yöntemlerin kapsam ve sınırlamaları ile çerçevelenmiştir. Bu bağlamda, elde edilen bulguların hem akademik literatüre hem de sektörel uygulamalara katkı sağlaması hedeflenmektedir.

Bu çalışmadan muhtemel beklenen katkılar şu şekilde sıralanabilir:

- Literatürde katılım portföy yönetimi şirketlerinin finansal performanslarını ÇKKV teknikleri kullanarak değerlendiren çalışmaya rastlanılmamıştır. Katılım portföy yönetim şirketlerini ÇKKV teknikleri ile ele alması bakımından literatüre katkı sunması beklenmektedir.

- LOPCOW-CoCoSo hibrit modelinin bu çalışmada kullanılması ve katılım portföy yönetim şirketlerinin finansal performanslarının değerlendirilmesinde kullanılacak bir model önerisinde bulunulması.

- Katılım portföy yönetim şirketlerinin finansal performanslarının belirlenmesinde kritik öneme sahip olan kriterlerin belirlenmesi.

• Bu alanda yatırım yapacak yatırımcılara, bu alandaki şirket üst yöneticilerine, karar vericilere çalışmadan elde edilen sonuçların fikir vermesi.

Çalışmanın giriş bölümünde, yatırım fonları ve katılım finans ilkelerine uygun yatırım fonları üreten ve yöneten Albaraka Portföy Yönetimi A.Ş. ve Kuveyt Türk Portföy Yönetimi A.Ş. hakkında açıklayıcı bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde, literatür taraması gerçekleştirilecek; araştırmada kullanılan yöntemlere ilişkin literatür ise tablo şeklinde sunulacaktır. Üçüncü bölümde, incelenen şirketlerin finansal performansları analiz edilerek elde edilen bulgular karşılaştırmalı olarak değerlendirilecektir. Son bölümde ise analizlerden elde edilen sonuçlar aktarılacak ve bu bulgular çerçevesinde tartışmalara yer verilecektir.

LİTERATÜR TARAMASI

Yatırım fonlarının finansal performansının ölçülmesi, fon yöneticilerinin başarısını değerlendirme, yatırımcılar için bilinçli karar alma imkânı sunma ve sermaye piyasalarının etkin işleyişine katkı sağlama açısından büyük önem taşımaktadır. Bu çerçevede yapılan akademik çalışmalar, farklı fon türlerinin performans ölçüm kriterlerini ve değerlendirme yöntemlerini ele alarak fon performansının daha objektif ve çok yönlü biçimde analiz edilmesine katkı sağlamaktadır. Türkiye'deki fon piyasalarının gelişimine paralel olarak, performans ölçüm tekniklerine olan akademik ilgi de artış göstermektedir. Bu bölümde, literatürde yer alan ve yatırım fonlarının değerlendirilmesinde kullanılan yöntemler, kriterler ve yaklaşımlar detaylı şekilde ele alınmakta; bu doğrultuda çalışmanın teorik temelleri oluşturulmaktadır. Literatürde yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunun fonların doğrudan performans analizine odaklandığı görülmektedir. Oysa bu çalışma, literatüre önemli bir katkı olarak, Türkiye'de faaliyet gösteren katılım esaslı portföy yönetim şirketlerinin finansal performanslarını değerlendiren öncü bir yaklaşım sunmaktadır.

Atan, Atan & Özdemir'in (2008) çalışmasında, Türkiye'de işlem gören bazı konvansiyonel yatırım fonlarının 2003-2008 yılları arasındaki performansları analiz edilmiştir. Çalışma, küçük yatırımcıların portföy oluşturma ve risk-getiri optimizasyon süreçlerine rehberlik etme amacı taşımaktadır. Yatırım fonlarının performansı, geleneksel yöntemlerden Treynor Endeksi ve Sharpe Oranı kullanılarak değerlendirilmiştir. Ayrıca, doğrusal programlama tabanlı parametrik olmayan etkinlik yöntemi olan Veri Zarflama Analizi (VZA) ile performans değerlendirmesi yapılmış ve temel etkinlik, çapraz etkinlik ve süper etkinlik modelleri kullanılarak fonların performanslarına ilişkin kapsamlı bir analiz sunulmuştur. Çalışmanın son aşamasında, geleneksel yöntemler ile VZA modelleri arasında Sperman sıra korelasyon testi uygulanarak, yöntemler arasındaki ilişkinin gücü değerlendirilmiştir. Bu çalışma, yatırım fonlarının performans değerlendirmesinde hem geleneksel yöntemlerin hem de parametrik olmayan etkinlik analizinin kullanılmasının, yatırım stratejilerinin ve portföy yöneticilerinin etkinliğinin daha geniş bir perspektiften analiz edilmesine olanak sağladığını göstermektedir.

Ege, Topaloğlu & Coşkun'un (2011) çalışmasında, Türkiye'de faaliyet gösteren konvansiyonel emeklilik yatırım fonlarının performansı, Ekim 2008-Eylül 2010 dönemi verileriyle analiz edilmiştir. Çalışma, özel emeklilik fonlarının ekonomiye kaynak yaratmadaki önemini vurgularken, bireysel emeklilik sisteminin 2003 yılından itibaren katılımcı sayısı ve yönetilen fon miktarı açısından kaydettiği büyümeye dikkat çekmiştir. Fonların performans değerlendirmesi, standart sapmaya dayalı Sharpe ve Modigliani yöntemleri kullanılarak yapılmış ve en yüksek ve en düşük performanslı fonlar belirlenmiştir. Bu analiz, emeklilik fonlarının risk-getiri dengesini değerlendirmede kullanılan farklı yöntemlerin uygulamalı bir örneğini sunmaktadır.

Korkmaz & Uygurtürk (2014) Kasım 2006-Kasım 2009 döneminde Türkiye'de işlem gören hisse senedi ağırlıklı konvansiyonel yatırım fonlarının performansını ve fon yöneticilerinin piyasa

zamanlaması becerilerini incelemiştir. A Tipi hisse senedi fonları, emeklilik yatırım fonları ve borsa yatırım fonları olmak üzere üç grup üzerinde, riske göre düzeltilmiş performans ölçütleri uygulanmıştır. Bulgular, A Tipi ve emeklilik fonlarının benzer, ancak borsa yatırım fonlarından daha yüksek performans sergilediğini; portföy yöneticilerinin ise piyasa zamanlamasında genelde başarısız olduğunu ortaya koymuştur.

Doğanay'ın (2015) çalışmasında konvansiyonel hisse senedi yatırım fonlarının değerlendirilmesinde kullanılabilir ideal noktalarla çok boyutlu ağırlıklandırma yöntemi tanıtılmıştır. Çalışma, Türkiye'deki yatırım fonlarının kesintisiz 36 aylık verileriyle analiz edilerek, bu yöntemin batıda kullanılan derecelendirme yaklaşımlarına kıyasla daha fazla kriteri dikkate aldığı ve daha rasyonel sonuçlar sunduğu belirtilmiştir. Ayrıca, Türkiye'deki yatırım fonlarının derecelendirme süreçlerinin henüz tam anlamıyla uygulanmaması, bu tür yöntemlerin yerel piyasa için önemli bir eksikliği giderebileceğini göstermektedir. Çalışma, yatırımcıların uygun fon seçimi süreçlerine rehberlik etme ve fon yöneticilerinin performans ölçümüne katkı sağlama açısından literatüre önemli bir katkı sunmaktadır.

Alptekin & Şıklar (2015) Ocak 2007-Aralık 2008 döneminde konvansiyonel Türk hisse senedi emeklilik yatırım fonlarının performansını, çok kriterli karar verme tekniklerinden TOPSIS yöntemiyle incelemiştir. Çalışmada Sharpe oranı, M2 ve T2 ölçütleri, Sortino oranı, Treynor ve Jensen indeksleri ile Değerleme Oranı birlikte değerlendirilmiştir. TOPSIS, bu kriterleri bütüncül biçimde analiz ederek tek bir performans göstergesi sunmuş; elde edilen sonuçlar, ÇKKV yöntemlerinin geleneksel ölçütlere göre daha kapsamlı değerlendirmeler sağladığını ortaya koymuştur.

Akel (2016) Ocak 2000-Aralık 2004 döneminde Türkiye'deki 51 A tipi ve 51 B tipi konvansiyonel yatırım fonunun aylık getirilerini analiz ederek performanslarını değerlendirmiştir. A ve B tipi Fon Endeksleri kullanılarak fon yöneticilerinin seçicilik ve piyasa zamanlama yetenekleri ilk kez incelenmiştir. Sonuçlar, A tipi fon yöneticilerinin her iki yeteneğe de sahip olmadığını, B tipi fon yöneticilerinin ise yalnızca seçicilik becerisi gösterdiğini ortaya koymuştur. Ayrıca, A tipi fonların yalnızca kısa vadede performans devamlılığı sergilediği, B tipi fonların ise hem kısa hem uzun vadede bu özelliğe sahip olduğu belirlenmiştir.

Kıyıcı, Korkmaz & Uygurtürk (2016) Ocak 2010-Aralık 2015 döneminde Türkiye'de faaliyet gösteren konvansiyonel bireysel emeklilik yatırım fonlarının performansını TOPSIS, VIKOR ve MOORA yöntemleriyle karşılaştırmalı olarak analiz etmiştir. Çalışmada, bireysel emeklilik sisteminin tasarrufların yatırıma yönlendirilmesindeki ve emeklilikte gelir sağlamadaki rolü vurgulanmıştır. Belirlenen kriterler doğrultusunda her yöntemle fon grupları bazında performans sıralamaları yapılmış; sonuçlar, farklı ÇKKV yöntemlerinin aynı veri setinde farklı sıralamalar ürettiğini göstermiştir. Elde edilen bulgular hem yatırımcılar hem de fon yöneticileri için yeni değerlendirme perspektifleri sunmakta ve sistemin etkinliğine metodolojik katkılar sağlamaktadır.

Uysal & Adalı (2018) Haziran 2014-Ekim 2017 döneminde Türkiye'de faaliyet gösteren hisse senedi ağırlıklı konvansiyonel ve katılım emeklilik yatırım fonlarının performanslarını karşılaştırmıştır. Sharpe, M2, Treynor, T2 ve Jensen ölçütleri kullanılarak yapılan değerlendirmede, her iki fon grubunun genel olarak yüksek performans sergilediği ve yöneticilerinin piyasa zamanlamasında başarılı olduğu belirlenmiştir. Ancak, İslami fonların geleneksel fonlara kıyasla daha düşük performans gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Baykara (2018) katılım fonlarının gelişimini, özelliklerini ve geleneksel fonlarla karşılaştırmasını ele almıştır. III-52.1 sayılı Yatırım Fonlarına İlişkin Esaslar Tebliği ile yasal zemine kavuşan bu fonlar, kısa sürede hızlı büyüme göstermiştir. Çalışmada, katılım fonlarının hukuki çerçevesi, yapısı, yönetimi, büyüklükleri, portföy çeşitliliği, getirileri ve risk bazlı performansları incelenerek geleneksel fonlarla

karşılaştırılmıştır. Sonuçlar, katılım fonlarının portföy çeşitliliğinin sınırlı kaldığını, performans açısından ise genel olarak geleneksel fonların bir adım önde olduğunu ortaya koymuştur.

Yıldız, Ovalı & Berberoğlu'nun (2020) çalışmasında hisse senedi fonlarının performans değerlendirmesinde geleneksel ölçütlerle birlikte TOPSIS ve MOORA gibi ÇKKV yöntemlerini uygulayarak yüksek dereceden momentlerin analizlere dahil edilmesinin önemini ortaya koymuştur. Bulgular, geleneksel yöntemlerin benzer sıralamalar ürettiğini ancak ÇKKV yöntemlerinin yüksek momentleri dikkate alarak alternatif ve daha kapsamlı bir değerlendirme sunduğunu göstermektedir. Spearman sıra korelasyon testi sonuçları, bu iki yaklaşım arasında farklılıklar olduğunu ortaya koyarak, hisse senedi fonu performans analizlerinde yüksek momentlerin ve alternatif yöntemlerin kullanılmasının gerekliliğini vurgulamaktadır.

Bayraktar & Aksoy (2020) katılım esaslı bireysel emeklilik fonlarının performansını, fon yöneticilerinin portföy seçicilik ve piyasa zamanlama becerilerini ve politik krizlerin fon getirilerine etkisini incelemiştir. Bulgular, bu fonların genel olarak düşük performans sergilediğini ve yöneticilerin her iki yetenekte de sınırlı kaldığını göstermiştir. Bununla birlikte, altına dayalı fonların kriz dönemlerinden etkilenmediği, diğer fonların ise olumsuz yönde etkilendiği belirlenmiştir.

Climent, Mollá & Soriano'nun (2020) çalışması Amerika Birleşik Devletleri'ndeki İslami yatırım fonlarının performansını, konvansiyonel ve sosyal sorumluluk yatırım (SRI) fonlarıyla karşılaştırmıştır. Çalışmada, analizler Capital Asset Pricing Model (CAPM) temelli bir metodoloji ile gerçekleştirilmiştir. Sonuçlar, 1987-2018 dönemi boyunca İslami fonların benzer özelliklere sahip konvansiyonel fonlardan daha iyi performans gösterdiğini ortaya koyarken, 2000-2018 dönemi için performans farklılıklarının istatistiksel olarak anlamlı olmadığını göstermiştir. Ayrıca, İslami fonların risk ayarlı performansının, SRI fonlarının performansından belirgin bir şekilde farklı olmadığı belirlenmiştir. Ancak, 1987-2000 dönemi analizinde İslami fonların hem SRI hem de konvansiyonel fonlara kıyasla daha düşük performans sergilediği tespit edilmiştir.

Güçlü & Şekkeli (2020) Kasım 2015-Ağustos 2020 dönemine ait aylık getirilerle Türkiye'de işlem gören İslami ve konvansiyonel hisse senedi fonlarının performanslarını karşılaştırmıştır. Sharpe, Treynor, M2 ve Bilgi Oranı gibi risk ayarlı ölçütlerin yanı sıra, Jensen Alfa yöntemiyle menkul kıymet seçimi, Treynor-Mazuy modeliyle ise piyasa zamanlama yetenekleri incelenmiştir. Bulgular, iki fon türü arasında performans açısından anlamlı bir fark olmadığını; ancak İslami fonların daha düşük risk taşıyarak güvenli bir yatırım alternatifi sunduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar, İslami fonların konvansiyonel fonlarla rekabet edebilir düzeyde performans sergilediğini ve risk duyarlılığı yüksek yatırımcılar için uygun bir seçenek olduğunu ortaya koymaktadır.

Uygurtürk & Bal'ın (2020) çalışmasında Türkiye sermaye piyasalarında işlem gören konvansiyonel emeklilik ve menkul kıymet yatırım fonlarının performansı 2015-2018 dönemi için karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Çalışmada, performans ölçümü için standart sapma, beta, Sharpe oranı, Treynor oranı ve Sortino oranı gibi yaygın kriterler kullanılmıştır. Analizde çok kriterli karar verme yöntemlerinden biri olan Gri İlişkisel Analiz (GİA) yöntemi uygulanarak, her bir yatırım fonunun gri ilişkisel dereceleri hesaplanmıştır. Elde edilen sonuçlar, fonların performansları arasındaki farkların belirlenmesi ve yorumlanması açısından önemli bir çerçeve sunmaktadır.

Yıldız'ın (2020) çalışmasında Türkiye'de İslami ilkeler doğrultusunda oluşturulan iki katılım endeksi ile altı konvansiyonel endeksin 2015, 2016 ve 2017 yıllarındaki risk ve getirilerine dayalı performansları karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Performans değerlendirmesi, ÇKKV yöntemlerinden TOPSIS kullanılarak yapılmış ve karar kriterlerinin ağırlıkları, entropi yöntemiyle belirlenmiştir. Analiz sonuçları, katılım endeksleri ile konvansiyonel endeksler arasında getiri açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığını, ancak risk ölçütlerine göre katılım endekslerinin daha

düşük risk taşıdığı göstermiştir. Ayrıca, TOPSIS sıralamalarında katılım endekslerinin tüm yıllarda BIST 100 gibi konvansiyonel bir karşılaştırma endeksinin üzerinde yer aldığı tespit edilmiştir. Çalışma, İslami hassasiyetlere sahip yatırımcıların finansal performanslarından önemli ölçüde taviz vermeden yatırım yapabilecekleri alternatifler sunduğunu ve düşük risk tercih eden yatırımcılar için katılım endekslerinin cazip bir seçenek olduğunu ortaya koymaktadır.

Kılıçarslan & Sucu'nun (2021) çalışması TOPSIS, MULTIMOORA, ARAS ve VIKOR yöntemlerini kullanarak Türkiye'deki konvansiyonel portföy yönetim şirketlerinin 2016-2020 dönemi finansal performanslarını analiz etmiş ve alternatif sıralamalar ortaya koymuştur. Çalışma, performans sıralamalarındaki farklılaşmaların şirketlerin ölçek, öz sermaye, aktif büyüklüğü, kârlılık gibi özelliklerinden kaynaklandığını göstermiştir. Bu durum, sıralamalardaki farklılıkların tesadüfi olmadığını ve çok ölçütlü yöntemlerin sektörel analizlerde önemli bir araç olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca, çalışmanın yatırım kararlarında alternatif performans değerlendirme yöntemlerine ilişkin farkındalık sağlama amacı taşıdığı belirtilmiştir.

Güçlü (2022) tarafından yapılan bir araştırmada, katılım hisse senedi şemsiye fonlarının performansı GİA yöntemiyle incelenmiş ve bu fonların risk-getiri açısından konvansiyonel emsallerine kıyasla daha üstün performans gösterdiği tespit edilmiştir. Çalışma, İslami hassasiyetlere sahip yatırımcıların, yüksek getiri potansiyelinden ödün vermeden inançlarına uygun yatırım yapabilmelerine olanak sağladığını göstermektedir. Bu tür analizler hem yatırım fonlarının etkinliğini değerlendirme hem de katılım finans sektörünün gelişimine ışık tutma açısından önemli bir katkı sunmaktadır.

Sönmez (2022) fon yöneticilerinin zamanlama yeteneklerini değerlendirmiş ve TOPSIS, MOORA, MABAC ile MAIRCA gibi ÇKKV yöntemlerini kullanarak performans ölçümleri gerçekleştirmiştir. Bulgular, konvansiyonel emeklilik ve menkul kıymet yatırım fonları arasında anlamlı bir performans üstünlüğü olmadığını, kullanılan katsayıların ise bazı sınırlılıklar taşıdığını ortaya koymuştur. Ayrıca Treynor, Treynor-Mazuy ve Henriksson-Merton modellerinin performans analizine katkıları ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Göktaş & Güçlü (2024) katılım hisse senedi şemsiye fonlarının karşılaştırılmasında kullanılabilecek yeni bir ÇKKV yöntemi olan Olabilirlik Değerlendirme Sistemi'ni (PES) tanıtmıştır. Maksimin, ağırlıklı toplam ve maksimaks gibi yöntemlerle ilişkilendirilen PES'in, bu yöntemlere kıyasla daha fazla bilgi sunma potansiyeline sahip olduğu ortaya konmuştur. 2020-2022 döneminde Türkiye'de işlem gören beş katılım fonunun verileriyle yapılan analizler, PES'in özellikle portföy seçimi gibi çok amaçlı karar verme süreçlerinde net ve tek bir çözüm sunduğunu göstermiştir.

Yukarıda aktarılan çalışmalar, yatırım fonlarının performans analizine yönelik farklı dönemlerde ve değişen metodolojik yaklaşımlarla yapılan çalışmalarını kapsamlı biçimde ortaya koymaktadır. Bu çalışmalar göstermektedir ki fon performansının ölçümünde geleneksel oran analizlerinin yanı sıra ÇKKV yöntemleri giderek daha fazla tercih edilmektedir. Bu doğrultuda, çalışmamızda kullanılan ÇKKV yöntemlerinden LOPCOW ve CoCoSo yöntemlerine ilişkin yöntem özet literatür tablo aşağıda sunulmuştur.

Tablo 1
Çalışmada Kullanılan Yöntemlere İlişkin Özet Literatür Tablosu

Yazar	Yöntem	Araştırma Konusu
LOPCOW Yöntemi		
Keleş (2023)	LOPCOW	G7 ülkeleri ve Türkiye'deki büyük şehirlerin yaşanabilirlik açısından karşılaştırmalı analizi ve sıralama yöntemlerinin etkinliğinin değerlendirilmesi.
Yaşar & Ünlü (2023)	LOPCOW	Türkiye'de çevreci üniversite olarak belirlenen kurumların sürdürülebilirlik performanslarının çeşitli kriterler doğrultusunda değerlendirilmesi ve yıllar içindeki değişimin incelenmesi.
Altıntaş (2023)	LOPCOW	G7 ülkelerinin barış performanslarının belirli göstergeler temelinde değerlendirilmesi ve küresel ekonomi üzerindeki etkilerinin incelenmesi.
Ersoy (2023)	LOPCOW	BIST perakende ve ticaret sektöründe faaliyet gösteren firmaların finansal performanslarının belirlenen kriterler doğrultusunda incelenmesi ve sıralamalar arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi.
Gülcemal & İzci (2023)	LOPCOW	Türk katılım bankacılığı sektörünün finansal performans göstergeleri temelinde değerlendirilmesi ve dönemsel değişimlerin analizi.
Sanyal, Biswas & Sur (2024)		Organik gıda tercihlerinde tüketici kararlarını modellemeyi amaçlayan araştırma, LOPCOW ve EDAS yöntemlerini FUCOM ile tutarlılık kontrolü sağlayarak bütünleştiren çok kriterli bir karar çerçevesi sunarak tüketici davranışındaki niyet-davranış farkını nesnel ölçütlerle analiz etmektedir.
Bakır & İnce (2024)	LOPCOW	Havayolu işletmelerinin yolcu memnuniyeti açısından performanslarının değerlendirilmesi ve stratejik ortaklıkların etkisinin incelenmesi.
Güler (2024)	LOPCOW	Türkiye'de satışa sunulan elektrikli araçların seçim kriterlerinin önceliklendirilmesi ve bu kriterlerin pazarlama stratejilerine etkisinin incelenmesi.
Kahreman (2024)	LOPCOW	Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınma performansının ve ekonomik, sosyal, finansal ve yönetim boyutlarındaki değişimlerin yıllar içindeki eğilimlerinin incelenmesi.
Dhruva, vd. (2025)	LOPCOW	Gıda atıklarının işlenmesine yönelik yöntemlerin seçiminde belirsizlikleri ve kullanıcı tercihlerini dikkate alan araştırma, q-rung bulanık veriler, LOPCOW ağırlıklandırması ve özelleştirilmiş COPRAS yöntemiyle entegre edilmiş çok kriterli bir karar modeli geliştirerek sürdürülebilir ve kişiselleştirilmiş çözüm önerileri sunmaktadır.
COCOSO Yöntemi		
Topal (2021)	CoCoSo	Elektrik üretim şirketlerinin finansal sürdürülebilirliği, Entropi ve CoCoSo yöntemlerinin entegrasyonuna dayanan çok kriterli bir karar verme yaklaşımıyla mercek altına alınmıştır.
Akbulut & Hepşen (2021)	CoCoSo	BIST Kimya, Petrol ve Plastik Ürünler sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin 2015-2019 dönemine ait finansal performansları ile hisse senedi getirileri arasındaki ilişki, Entropi ve CoCoSo yöntemleri aracılığıyla analiz edilmiştir.
Pala (2021)	CoCoSo	BIST İnşaat Endeksi'nde işlem gören şirketlerin 2019-2020 yıllarındaki finansal performansları, bütünleşik CCSD ve CoCoSo yöntemleri kullanılarak sektörel bazda sıralanmıştır.
Popović (2021)	CoCoSo	Personel seçim sürecinde adayların en etkin şekilde değerlendirilmesi, SWARA ve CoCoSo yöntemlerine dayalı bütünleşik bir ÇKKV yaklaşımıyla gerçekleştirilmiştir.
Ulutaş, Popovic, Radanov, Stanujkic & Karabasevic (2021)	CoCoSo	Türkiye'deki hazır giyim perakendecileri için kritik bir süreç olan lojistik hizmet sağlayıcı seçimi, Bulanık PSI, PIPRECIA ve CoCoSo yöntemlerinden oluşan bütünleşik bir modelle ele alınmıştır.

Çilek (2022)	CoCoSo	Türkiye bankacılık sistemini oluşturan kamu, özel ve yabancı sermayeli mevduat bankalarının 2019-2021 yıllarındaki mali etkinlikleri, SV ve CoCoSo tekniklerine dayalı entegre bir modelle analiz edilmiştir.
Turanlı, Özden & Gerçekler (2023)	CoCoSo	Kentsel refah ve yaşam standartlarının temel göstergesi olan yaşanabilirlik düzeyleri, Avrupa'daki seçilmiş başkentler özelinde CoCoSo yöntemiyle değerlendirilmiştir.
Sumerli Sarıgül, Ünlü & Yaşar (2023)	CoCoSo	Kriter ağırlıklarının MEREK yöntemiyle belirlendiği, sıralamanın ise MARCOS ve CoCoSo algoritmalarıyla yapıldığı bütünlük model çerçevesinde, 17 havalimanının performansları incelenmiştir.
Gülcemal, İzci & Taşcı (2023)	CoCoSo	BIST Sigorta Endeksi'nde işlem gören şirketlerin 2020-2021 yıllarındaki finansal performansları, CRITIC ve CoCoSo yöntemleri aracılığıyla bütünlük bir yaklaşımla analiz edilmiştir.
Tešić, Božanić, Radovanović & Petrovski (2023)	CoCoSo	Askeri hareketlerin başarısında kritik rol oynayan hücum botlarının seçimi, DIBR II-BM-CoCoSo yöntemlerinden oluşan bütünlük bir karar destek modeliyle optimize edilmiştir.
Bhanutej & Rao (2024)	CoCoSo	Hindistan'ın Andhra Pradesh bölgesinde hizmet veren sağlık kuruluşlarının operasyonel etkinlikleri, Mahalanobis tabanlı GRA, TOPSIS ve CoCoSo yöntemleri kullanılarak karşılaştırmalı bir perspektifle analiz edilmiştir.

Kaynak: Yazarlar tarafından derlenmiştir.

VERİ SETİ VE YÖNTEM

Bu çalışmada Albaraka Türk Portföy Yönetim A.Ş. ve Kuveyt Türk Portföy Yönetim A.Ş.'nin 2016-2024 dönemi finansal performanslarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada iki farklı ÇKKV yönteminden yararlanılarak hibrit bir model üzerinden analiz gerçekleştirilmiştir. Önerilen model, objektif ağırlık değerlerinin hesaplanmasında LOPCOW metodolojisini benimserken, alternatiflerin sıralama performansının belirlenmesi için CoCoSo metodolojisini kullanmaktadır.

Çalışmada finansal performans ölçümünde kullanılmak üzere, şirketlerin finansal sağlığını çok boyutlu olarak yansıtan beş adet temel kriter belirlenmiştir. Seçilen tüm kriterler, ilgili şirketlerin kurumsal web sitelerinde yıllık olarak yayımlanan finansal raporlarından derlenmiştir. Kriter setinin oluşturulmasında literatürdeki benzer çalışmalar referans alınmış ve portföy yönetim şirketlerinin mali yapılarına en uygun göstergeler tercih edilmiştir. Bu kapsamda kârlılık boyutunu temsilen; Dönem Net Kârı/Toplam Aktifler (ROA) ve Dönem Net Kârı/Öz Kaynaklar (ROE) (Gülcemal & İzci, 2023; Topal, 2021), operasyonel verimliliği temsilen; Esas Faaliyet Kârı/Hasılat (Kılıçarslan & Sucu, 2021), Likidite yapısını temsilen; Dönen Varlıklar/Toplam Aktifler (Ersoy, 2023), sermaye yapısını temsilen; Toplam Borç/Toplam Aktifler (Akbulut & Hepşen, 2021; Pala, 2021) oranları analize dahil edilmiştir.

Literatürde finansal performans ölçümünde kullanılan çok sayıda farklı finansal oran bulunmasına rağmen, bu çalışmada kriter seti oluşturulurken temsil yeteneği ve verilerin tutarlılığı esas alınmıştır. Bu nedenle, analizin sade ve odaklı tutulması amacıyla, finansal yapının dört ana boyutunu (Kârlılık, Likidite, Verimlilik, Kaldıraç) en güçlü şekilde temsil eden ve sektör genelinde kabul görmüş temel göstergelerle analiz sınırlandırılmıştır.

Çalışmada kullanılan performans kriterlerine ilişkin tanımlayıcı bilgiler, yönleri ve kaynakları ile Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2
Çalışmada Kullanılan Performans Kriterlerine İlişkin Bilgiler

Kriter	Kısaltması	Nitelik	İşaret	Boyut	Kaynak
Dönem Net Kârı/ Toplam Aktifler	DNK/TA	Maksimum	(+)	Finansal	İlgili Şirketlerin web siteleri
Dönem Net Kârı/Öz Kaynaklar	DNK/ÖK	Maksimum	(+)	Finansal	İlgili Şirketlerin web siteleri
Esas Faaliyet Kârı/Hasılat	EFK/H	Maksimum	(+)	Finansal	İlgili Şirketlerin web siteleri
Dönen Varlıklar/Toplam Aktifler	DV/TA	Maksimum	(+)	Finansal	İlgili Şirketlerin web siteleri
Toplam Borç/Toplam Aktifler	TB/TA	Minimum	(-)	Finansal	İlgili Şirketlerin web siteleri

Kaynak: Yazarlar Tarafından Derlenmiştir.

LOPCOW Prosedürü

LOPCOW, Ecer & Pamucar tarafından 2022 yılında geliştirilmiş ve ÇKKV literatürüne kazandırılmış, objektif kriter ağırlıklarının hesaplanmasına yönelik bir yöntemdir. Dört aşamadan oluşan bu yöntem, negatif verilerden etkilenmeden ağırlık belirleme olanağı sağlamaktadır. Tablo 3'te prosedür adımları gösterilmiştir (Ecer & Pamucar, 2022):

1.Aşama: Karar Matrisinin Oluşturulması

Karar probleminin belirlenmesi ve çözülmesi için ilk olarak m alternatif ve n kriterden oluşan bir içsel karar matrisinin (IDM) oluşturulması gerekmektedir. Söz konusu matris Eşitlik (1) yardımı ile oluşturulur.

$$IDM = \begin{bmatrix} X_{11} & \dots & X_{1j} & \dots & X_{1n} \\ \vdots & \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ X_{m1} & \dots & X_{mj} & \dots & X_{mn} \end{bmatrix} \quad (1)$$

2.Aşama: Normalize Karar Matrisinin Oluşturulması

Doğrusal normalizasyon tekniği (max-min) kullanılarak karar matrisinin (IDM) elemanları Eşitlik (2) ve Eşitlik (3) vasıtası ile normalizasyon işlemine tabi tutulur. Eğer, kriterler maliyet yönlü, diğer bir ifade ile minimum yönlü ise, Eşitlik (2)'den, eğer kriterler maksimum, diğer bir ifade ile fayda yönlü ise, Eşitlik (3) yardımı ile hesaplanır.

$$r_{ij} = \frac{X_{max} - X_{ij}}{X_{max} - X_{min}} \quad (2)$$

$$r_{ij} = \frac{X_{ij} - X_{min}}{X_{max} - X_{min}} \quad (3)$$

3.Aşama: Her Kriter İçin Yüzdeler Değerlerin PVij Matrisinin Oluşturulması

Bu adımda, her bir kriterin yüzdeler değeri (Percentage Value PV) Eşitlik (4)'ten yararlanılmak üzere, her bir kriterin standart sapmalarının yüzdesi olarak ortalama kare değeri, verilerin boyutundan kaynaklanan farkı (boşluğu) ortadan kaldıracak ölçüde hesaplanır.

$$PV_{ij} = \left| \ln \left(\frac{\sqrt{\frac{\sum_{i=1}^m r_{ij}^2}{m}}}{\sigma} \right) \cdot 100 \right| \quad (4)$$

4.Aşama: Objektif Ağırlıkların (Wj) Hesaplanması

Son olarak her bir kriter için objektif önem ağırlığı Eşitlik (5) vasıtası ile hesaplanır. (5)

$$W_j = \frac{PV_{ij}}{\sum_{i=1}^n PV_{ij}}$$

CoCoSo Prosedürü

CoCoSo, Yazdani, Zarate, Zavadskas ve Turskis tarafından 2019 yılında geliştirilen ve literatüre kazandırılan yeni bir ÇKKV yöntemidir. Basit ağırlıklı toplam ile üstel ağırlıklı çarpım modellerinin bütünleşik yapısına dayanan bu yöntem (Yazdani vd., 2019), beş aşamadan oluşmaktadır. Yöntemin uygulama adımları Tablo 4'te sunulmaktadır (Yazdani vd, 2019):

1.Aşama: İçsel Karar Matrisinin Oluşturulması

İlk olarak içsel karar matrisi (IDM) Eşitlik (6) vasıtasıyla oluşturulur.

$$X_{ij} = \begin{bmatrix} X_{11} & X_{12} & \dots & X_{1n} \\ X_{21} & X_{22} & \dots & X_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ X_{m1} & X_{m2} & \dots & X_{mn} \end{bmatrix}; \quad i = 1, 2, \dots, m; \quad j = 1, 2, \dots, n. \quad (6)$$

2.Aşama: Kriter Değerlerinin Normalizasyon İşlemine Tabi Tutulması

İçsel karar matrisinde bulunan değerlerin her biri, Eşitlik (7) ve Eşitlik (8)'de bulunan uzlaşma normalleştirme denkleminde dayalı olarak gerçekleştirilir. Eğer kriterler fayda yönlü ise Eşitlik (7), maliyet yönlü ise, Eşitlik (8)'deki formülasyondan yararlanılır.

$$r_{ij} = \frac{X_{ij} - \min_{ij}}{\max_{ij} - \min_{ij}} \quad (7)$$

$$r_{ij} = \frac{\max_{ij} - X_{ij}}{\max_{ij} - \min_{ij}} \quad (8)$$

3.Aşama: Basit Ağırlıklı Toplam (Si) ve Üstel Ağırlıklı Çarpım (Pi) Değerlerinin Bulunması

Ağırlıklı karşılaştırılabilirlik dizisi toplamı Si Eşitlik (9) kullanılarak bulunur. Her Bir alternatif için karşılaştırılabilirlik dizilerinin güç ağırlığının toplamı Pi Eşitlik (10) kullanılarak bulunur.

$$S_i = \sum_{j=1}^n (w_j r_{ij}) \quad (9)$$

Söz konusu bu Si değeri, gri ilişkisel üretim yaklaşımına dayalı olarak elde edilir:

$$P_i = \sum_{j=1}^n (r_{ij})^{w_j} \quad (10)$$

Söz konusu bu Pi değeri de WASPAS çarpımsal yaklaşımına göre elde edilmektedir.

4.Aşama: Göreli Ağırlık ($k_{ia}k_{ib}k_{ic}$) Değerlerinin Hesaplanması

Burada üç farklı toplama stratejisinden faydalanılarak Eşitlik (11), Eşitlik (12) ve Eşitlik (13) yardımıyla alternatiflerin göreceli ağırlıkları hesaplanır.

$$k_{ia} = \frac{P_i + S_i}{\sum_{i=1}^m (P_i + S_i)} \quad (11)$$

$$k_{ib} = \frac{S_i}{\min S_i} + \frac{P_i}{\min P_i} \quad (12)$$

$$k_{ic} = \frac{(\lambda(S_i) + (1-\lambda)(P_i))}{(\lambda \max_i + (1-\lambda) \max P_i)} ; 0 \leq \lambda \leq 1 \quad (13)$$

5.Aşama: Alternatiflerin Nihai Sıralaması Performans (k_i) Değerlerinin Bulunması

Alternatiflerin nihai sıralaması Eşitlik (14) kullanılarak hesaplanmıştır.

$$k_i = (k_{ia}k_{ib}k_{ic})^{1/3} + \frac{1}{3}(k_{ia}k_{ib}k_{ic}) \quad (14)$$

Bu aşamadan sonra her iki yöntemi de hibrit bir şekilde kullanarak önerilen model çerçevesinde analize dahil olan bankanın sürdürülebilirlik performansının analizi yapılmıştır. Sürdürülebilirlik performans analizinin çıktıları bir sonraki kısımda her iki model çerçevesinde tablolar halinde mukayeseli bir şekilde değerlendirilmiştir.

Analiz Bulguları

Çalışmanın bu bölümünde önerilen hibrit karar verme modelinin uygulanmasından elde edilen sonuçlar kapsamlı bir şekilde tablolar halinde mukayese edilmiştir. Çalışmada analiz bölümü iki adımdan meydana gelmektedir. İlk adımda LOPCOW objektif prosedürü kullanılarak çalışmada kullanılan finansal performans kriterlerine yönelik önem ağırlık skorları hesaplanmıştır. İkinci adımda ise LOPCOW prosedüründen elde edilen önem ağırlık skorları CoCoSo sıralama prosedürüne entegre edilerek bütünleşik (hibrit) olarak önerilen model üzerinden bir performans başarı sıralaması gerçekleştirilip elde edilen sonuçlar tablolar halinde mukayeseli olarak tartışılmıştır. Analizde kullanılan karar matrisi sadece LOPCOW yönteminde tablo halinde gösterilecektir. Her iki yöntemde de aynı matris kullanıldığı için tablo ve sayfa sınırı göz önünde bulundurulmaya çalışılmıştır.

LOPCOW Yöntemi Sonuçları

Analiz süreci, öncelikle kriterlere ilişkin önem ağırlıklarının belirlenmesi adımıyla başlamıştır. Bu kapsamda, LOPCOW prosedürünün ilk aşamasını oluşturan başlangıç performans (karar) matrisi, Denklem (1)'den hareketle kurgulanmıştır. Albaraka Türk Portföy Yönetim A.Ş. ve Kuveyt Türk Portföy Yönetim A.Ş.'ye ait karar alternatiflerini (yıllar) ve belirlenen beş adet finansal performans kriterini içeren başlangıç performans matrisi Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5

LOPCOW Yöntemi Karar Matrisi (Albaraka ve Kuveyt Türk)

Albaraka					
YILLAR	DNK/TA	DNK/ÖK	EFK/H	DV/TA	TB/TA
2016	-0,1132	-0,1149	0,0000	0,9985	0,0151
2017	0,5184	0,5573	0,7337	0,9997	0,0699
2018	0,4093	0,4443	0,6004	0,9988	0,0788
2019	0,4064	0,4364	0,6171	0,9938	0,0689
2020	0,3306	0,3525	0,6222	0,9753	0,0621
2021	0,3657	0,3961	0,6796	0,9879	0,0766
2022	0,5848	0,6213	0,5102	0,9832	0,0588
2023	0,2629	0,2897	0,6938	0,9652	0,0926
2024	0,27	0,296	0,756	0,9945	0,0861
Kuveyt Türk					
YILLAR	DNK/TA	DNK/ÖK	EFK/H	DV/TA	TB/TA
2016	-0,593	-0,637	-4,724	0,933	0,069
2017	-0,159	-0,172	-1,087	0,97	0,076
2018	0,108	0,127	-0,26	0,92	0,148
2019	0,3103	0,4361	0,3716	0,7982	0,2888
2020	0,31	0,3838	0,4305	0,8239	0,1927
2021	0,2605	0,3278	0,3976	0,8602	0,2053
2022	0,4403	0,5783	0,5307	0,9386	0,2379
2023	0,3497	0,4381	0,5449	0,9168	0,2018
2024	0,489	0,561	0,7	0,953	0,128

Kaynak: İlgili şirketlerin web sitelerinde yayımlanan yıllık finansal raporlar.

Tablo 5'te görüleceği üzere Albaraka Türk Portföy Yönetim A.Ş. ve Kuveyt Türk Portföy Yönetim AŞ'nin LOPCOW prosedürünün birinci adımı olan ve 5 finansal performans kriterinden oluşan performans (başlangıç) karar matrisi, Denklem (1) yardımıyla oluşturulmuştur.

Tablo 6

LOPCOW Yöntemi Normalize Matris (Albaraka ve Kuveyt Türk)

Albaraka					
YILLAR	DNK/TA	DNK/ÖK	EFK/H	DV/TA	TB/TA
2016	0,0000	0,0000	0,0000	0,9652	1,0000
2017	0,9049	0,9131	0,9705	1,0000	0,2929
2018	0,7486	0,7596	0,7942	0,9739	0,1781
2019	0,7444	0,7488	0,8163	0,8290	0,3058
2020	0,6358	0,6349	0,8230	0,2928	0,3935
2021	0,6861	0,6941	0,8989	0,6580	0,2065
2022	1,0000	1,0000	0,6749	0,5217	0,4361
2023	0,5388	0,5496	0,9177	0,0000	0,0000
2024	0,5490	0,5581	1,0000	0,8493	0,0839
Kuveyt Türk					
YILLAR	DNK/TA	DNK/ÖK	EFK/H	DV/TA	TB/TA
2016	0,0000	0,0000	0,0000	0,7846	0,0525
2017	0,4011	0,3826	0,6705	1,0000	0,0508
2018	0,6479	0,6287	0,8230	0,7090	0,0336
2019	0,8348	0,8830	0,9395	0,0000	0,0000
2020	0,8346	0,8400	0,9503	0,1496	0,0230
2021	0,7888	0,7939	0,9442	0,3609	0,0199
2022	0,9550	1,0000	0,9688	0,8172	0,0122
2023	0,8713	0,8846	0,9714	0,6903	0,0208
2024	1,0000	0,9858	1,0000	0,9010	0,0384

Kaynak: Kendi hesaplamalarımız.

Tablo 6’da LOPCOW prosedürünün ikinci adımı olan normalize karar matrisi ve elemanları görülmektedir. Bu matrisin elemanları LOPCOW prosedürüne ait Denklem (2)’deki normalizasyon teknikleri vasıtasıyla hesaplanmıştır. Değerler (0-1) aralığında olmalıdır.

Tablo 7

LOPCOW Yöntemi Nihai Kriter Ağırlık Skorları ve Sıralamaları (Albaraka ve Kuveyt Türk)

Albaraka					
	DNK/TA	DNK/ÖK	EFK/H	DV/TA	TB/TA
σ	0,28558	0,2865	0,3039	0,3462	0,2901
Pv_{ij}	89,542	90,0069	99,011	77,476	37,562
w_j	0,2275	0,22868	0,2516	0,1968	0,0954
Sıra	3	2	1	4	5
Kuveyt Türk					
	DNK/TA	DNK/ÖK	EFK/H	DV/TA	TB/TA
σ	0,3183	0,3283	0,3197	0,3486	0,0175
Pv_{ij}	87,6958	85,9388	99,19	67,61	61,838
w_j	0,2180	0,2136	0,2466	0,1681	0,1537
Sıra	2	3	1	4	5

Kaynak: Kendi hesaplamalarımız.

Tablo 7’de LOPCOW yöntemi kullanılarak hem Albaraka Türk PYS hem de Kuveyt Türk PYS için elde edilen kriter önem ağırlık skorları gösterilmiştir. Buradaki işlemler yöntemin sonraki adımları olan Denklem (3-4) adımları izlenerek gerçekleştirilmiştir. Albaraka Türk PYS’nin analiz sonuçlarına bakıldığında finansal performans analizinde en önemli etkiye sahip ilk kriterin EFK/H olduğu anlaşılmıştır. Analize etkisinin en fazla olduğu ikinci kriterin ise DNK/ÖK olduğu belirlenmiştir. Analize etkisi bakımından üçün en önemli kriterin ise DNK/TA olduğu tespit edilmiştir. Öte yandan Kuveyt Türk PYS’nin analiz sonuçlarına bakıldığında ise finansal performans analizine etkisi bakımından en önemli etkiye sahip birinci kriterin EFK/H olduğu ortaya çıkmıştır. Analize etkisinin büyüklüğü bakımında en önemli ikinci kriterin ise DNK/TA olduğu tespit edilmiştir. Son olarak üçüncü en önemli kriterin ise DNK/ÖK olduğu belirlenmiştir.

Her iki şirket içinde ayrı ayrı yıllar karar alternatifleri olacak şekilde ağırlıklandırma prosedürü hesaplamaları yapılmıştır. Söz konusu her iki şirketi de kendi içlerinde muhtelif bağımsız şekilde yıllar bazında sıralama yapılacağı için tek bir ağırlık sonucu elde edilmiştir. Çünkü burada yıllar alternatiftir yani ilgili yıllarda hangi şirket ne kadar iyi performans gerçekleştirmiş o belirlenmeye çalışılmaktadır. Dolayısıyla burada yıllar bazında her yıl için ayrı ayrı hesaplama gerçekleştirilememektedir. Nedeni ise iki adet şirketin olmasıdır.

CoCoSo Yöntemi Sonuçları

Bu kısımda ise ÇKKV sıralama tekniklerinden olan CoCoSo yöntemi vasıtasıyla her iki şirkete ilişkin finansal performans analizlerinin sıralama sonuçları yöntem adımları üzerinden tablolar halinde raporlanmış ve tartışılmıştır.

Tablo 8

Normalize Karar Matrisi (Albaraka ve Kuveyt Türk)

Albaraka					
YILLAR	DNK/TA	DNK/ÖK	EFK/H	DV/TA	TB/TA
2016	0,0000	0,0000	0,0000	0,9652	1,0000
2017	0,9049	0,9131	0,9705	1,0000	0,2929
2018	0,7486	0,7596	0,7942	0,9739	0,1781
2019	0,7444	0,7488	0,8163	0,8290	0,3058
2020	0,6358	0,6349	0,8230	0,2928	0,3935
2021	0,6861	0,6941	0,8989	0,6580	0,2065
2022	1,0000	1,0000	0,6749	0,5217	0,4361
2023	0,5388	0,5496	0,9177	0,0000	0,0000
2024	0,5490	0,5581	1,0000	0,8493	0,0839
Kuveyt Türk					
YILLAR	DNK/TA	DNK/ÖK	EFK/H	DV/TA	TB/TA
2016	0,0000	0,0000	0,0000	0,7846	1,0000
2017	0,4011	0,3826	0,6705	1,0000	0,9682
2018	0,6479	0,6287	0,8230	0,7090	0,6406
2019	0,8348	0,8830	0,9395	0,0000	0,0000
2020	0,8346	0,8400	0,9503	0,1496	0,4372
2021	0,7888	0,7939	0,9442	0,3609	0,3799
2022	0,9550	1,0000	0,9688	0,8172	0,2316
2023	0,8713	0,8846	0,9714	0,6903	0,3958
2024	1,0000	0,9858	1,0000	0,9010	0,7316

Kaynak: Kendi hesaplamalarımız.

Tablo 8’de CoCoSo yöntemine ilişkin ikinci adım olan normalize karar matrisi ve elemanları yer almaktadır. Buradaki işlemler yöntemin ikinci adımında yer verilen Denklem (6-7) yardımıyla elde edilmiştir. Söz konusu matris elemanlarının değerleri 0-1 aralığında olması gerekmektedir.

Tablo 9

Si Matrisi

Albaraka						
YILLAR	DNK/TA	DNK/ÖK	EFK/H	DV/TA	TB/TA	Toplam S_i
2016	0,0000	0,0000	0,0000	0,1900	0,0954	0,2854
2017	0,2059	0,2088	0,2441	0,1968	0,0280	0,8836
2018	0,1703	0,1737	0,1998	0,1917	0,0170	0,7525
2019	0,1694	0,1712	0,2053	0,1632	0,0292	0,7383
2020	0,1446	0,1452	0,2070	0,0576	0,0376	0,5920
2021	0,1561	0,1587	0,2261	0,1295	0,0197	0,6902
2022	0,2275	0,2287	0,1698	0,1027	0,0416	0,7703
2023	0,1226	0,1257	0,2309	0,0000	0,0000	0,4791
2024	0,1249	0,1276	0,2516	0,1672	0,0080	0,6793
Kuveyt Türk						
YILLAR	DNK/TA	DNK/ÖK	EFK/H	DV/TA	TB/TA	Toplam S_i
2016	0,0000	0,0000	0,0000	0,1319	0,1537	0,2856
2017	0,0874	0,0817	0,1653	0,1681	0,1488	0,6514
2018	0,1412	0,1343	0,2029	0,1192	0,0985	0,6961
2019	0,1820	0,1886	0,2316	0,0000	0,0000	0,6023
2020	0,1819	0,1794	0,2343	0,0251	0,0672	0,6881
2021	0,1720	0,1696	0,2328	0,0607	0,0584	0,6934
2022	0,2082	0,2136	0,2389	0,1374	0,0356	0,8337
2023	0,1899	0,1890	0,2395	0,1160	0,0608	0,7953
2024	0,2180	0,2106	0,2466	0,1514	0,1125	0,9391

Kaynak: Kendi hesaplamalarımız.

Tablo 9’da CoCoSo yönteminin kendine has adımı olan Si matrisi ve elamanları gösterilmiştir. Buradaki değerler yöntemin 3. Aşaması olup Denklem (9)’de yer alan işlemler takip edilerek elde edilmiştir.

Tablo 10
Pi Matrisi

Albaraka						
YILLAR	DNK/TA	DNK/ÖK	EFK/H	DV/TA	TB/TA	Toplam p_i
2016	0,0000	0,0000	0,0000	0,9931	1,0000	1,9931
2017	0,9775	0,9794	0,9925	1,0000	0,8894	4,8389
2018	0,9362	0,9391	0,9437	0,9948	0,8482	4,6619
2019	0,9351	0,9360	0,9502	0,9638	0,8931	4,6781
2020	0,9021	0,9013	0,9522	0,7852	0,9148	4,4557
2021	0,9179	0,9199	0,9736	0,9209	0,8602	4,5924
2022	1,0000	1,0000	0,9058	0,8798	0,9239	4,7095
2023	0,8688	0,8721	0,9786	0,0000	0,0000	2,7195
2024	0,8725	0,8752	1,0000	0,9684	0,7894	4,5053
Kuveyt Türk						
YILLAR	DNK/TA	DNK/ÖK	EFK/H	DV/TA	TB/TA	Toplam p_i
2016	0,0000	0,0000	0,0000	0,9601	1,0000	1,9601
2017	0,8194	0,8145	0,9062	1,0000	0,9950	4,5351
2018	0,9097	0,9056	0,9531	0,9438	0,9338	4,6461
2019	0,9614	0,9738	0,9847	0,0000	0,0000	2,9199
2020	0,9613	0,9634	0,9875	0,7267	0,8806	4,5195
2021	0,9496	0,9519	0,9860	0,8426	0,8618	4,5918
2022	0,9900	1,0000	0,9922	0,9666	0,7986	4,7475
2023	0,9704	0,9742	0,9929	0,9396	0,8672	4,7443
2024	1,0000	0,9969	1,0000	0,9826	0,9531	4,9327

Kaynak: Kendi hesaplamalarımız.

Tablo 10’da CoCoSo yönteminin kendine has adımı olan Pi matrisi ve elamanları gösterilmiştir. Buradaki değerler yöntemin 3. aşaması olup Denklem (10)’daki işlemler takip edilerek elde edilmiştir.

Tablo 11
Nihai Performans Skorları ve Sıralamaları

Albaraka	k_{ia}	k_{ib}	k_{ic}	k_i	Sırank _i
2016	0,0530	2,0000	0,3982	0,1327	9
2017	0,1330	5,5235	1,0000	0,3333	1
2018	0,1258	4,9754	0,9462	0,3154	4
2019	0,1259	4,9338	0,9465	0,3155	3
2020	0,1173	4,3098	0,8821	0,2940	7
2021	0,1228	4,7222	0,9231	0,3077	5
2022	0,1274	5,0616	0,9576	0,3192	2
2023	0,0743	3,0431	0,5590	0,1863	8
2024	0,1205	4,6403	0,9060	0,3020	6
Kuveyt Türk	k_{ia}	k_{ib}	k_{ic}	k_i	Sırank _i
2016	0,0513	2,0000	0,3825	0,8113	9
2017	0,1185	4,5947	0,8833	1,9766	7
2018	0,1220	4,8077	0,9098	2,0986	4
2019	0,0804	3,5986	0,5999	1,4315	8
2020	0,1189	4,7150	0,8869	2,0300	6
2021	0,1207	4,7707	0,9001	2,0698	5
2022	0,1275	5,3411	0,9505	2,4108	2
2023	0,1265	5,2053	0,9434	2,3316	3
2024	0,1341	5,8047	1,0000	2,7847	1

Kaynak: Kendi hesaplamalarımız.

Tablo 11’de CoCoSo yönteminin son adımı olan karar alternatiflerine ilişkin nihai performans değerleri ve bu değerlere ilişkin alternatiflerin başarı sıralamaları gösterilmiştir. Buradaki işlemler yöntemin son iki adımı olup (4. ve 5. aşama) Denklem (11-14) arası işlemler uygulanarak nihai skorlara ulaşılmıştır. Elde edilen bulgular, her iki şirketin 2016-2024 dönemindeki performans eğilimlerini bütüncül bir şekilde ortaya koymaktadır.

Albaraka Portföy Yönetimi A.Ş.’nin dokuz yıllık performans seyri incelendiğinde; şirketin en yüksek nihai performans skoruna 2017 yılında ulaşarak birinci sıraya yerleştiği görülmektedir. Bu zirve noktasını, 2022 ve 2019 yılları takip etmektedir. Sıralamada orta grupta yer alan 2018 (4. sıra), 2021 (5. sıra) ve 2024 (6. sıra) yıllarında performans skorlarının birbirine oldukça yakın seyretmesi, şirketin belirli dönemlerde finansal istikrarını koruduğuna işaret etmektedir. Listenin son sıralarında ise pandemi etkilerinin hissedildiği 2020 (7. sıra) ve 2023 (8. sıra) yılları yer alırken; en düşük performans, şirketin kuruluş ve yapılanma dönemine denk gelen 2016 yılında kaydedilmiştir.

Kuveyt Türk Portföy Yönetimi A.Ş. için elde edilen bulgular değerlendirildiğinde ise, şirketin zaman içinde artan bir performans ivmesine sahip olduğu dikkat çekmektedir. Şirket, en yüksek performans skoruna analiz döneminin son yılı olan 2024 yılında ulaşarak birinci sıraya yerleşmiştir. Önemli bir bulgu olarak; şirketin en başarılı olduğu ilk üç yılın, son üç dönem olan 2024 (1.), 2022 (2.) ve 2023 (3.) yılları olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, şirketin son yıllarda izlediği finansal stratejilerin ve operasyonel verimliliğin sürdürülebilir bir başarı getirdiğini göstermektedir. Sıralamanın orta bandında 2018 (4. sıra), 2021 (5. sıra) ve 2020 (6. sıra) yılları yer almaktadır. Şirketin görece daha düşük performans sergilediği yıllar ise 2017 (7. sıra) ve 2019 (8. sıra) olurken; Albaraka örneğinde olduğu gibi Kuveyt Türk için de 2016 yılı, en düşük performans skoruyla son sırada yer almıştır.

Genel bir değerlendirme yapıldığında, Kuveyt Türk Portföy’ün performansının son yıllarda (2022-2024) belirgin bir yükseliş trendine girdiği, Albaraka Portföy’ün ise en iyi performansını daha erken dönemde (2017) yakaladığı ve 2022 yılında tekrar güçlü bir toparlanma gösterdiği anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Yatırım fonları, profesyonel yönetim, risk dağıtımı ve şeffaflık gibi avantajlarıyla günümüz sermaye piyasalarında önemli bir yatırım aracı haline gelmiştir. Türkiye’de bu alanda faaliyet gösteren Albaraka Portföy Yönetimi A.Ş. ve Kuveyt Türk Portföy Yönetimi A.Ş., İslami finans ilkelerine uygun portföy yönetimi hizmetleri sunmakta ve etik değerlerle şekillenen yapılarıyla öne çıkmaktadır.

Bu çalışmada, söz konusu iki şirketin 2016-2024 dönemine ait finansal performansları, literatürle uyumlu beş temel finansal gösterge üzerinden analiz edilmiştir. Çalışmayı literatürdeki benzer araştırmalardan ayıran en temel özellik, kullanılan metodolojik yaklaşımdır. Literatürde yatırım fonlarının performansına odaklanan (Atan vd., 2008; Ege vd., 2011; Korkmaz & Uygurtürk, 2014) veya klasik ÇKKV yöntemlerini (TOPSIS, VIKOR vb.) kullanan (Kılıçarslan & Sucu, 2021) çalışmaların aksine; bu araştırma doğrudan "katılım portföy yönetim şirketlerinin" kurumsal performansına odaklanması ve LOPCOW-CoCoSo hibrit modelini bu alanda ilk kez uygulamasıyla özgün bir değer taşımaktadır.

Kullanılan hibrit modelin literatüre sunduğu en önemli katkı, karar verme sürecindeki özneliği minimize etmesidir. Kriter ağırlıklarının belirlenmesinde kullanılan LOPCOW yöntemi, veri setindeki varyasyonları dikkate alarak uzman görüşüne dayalı sübjektif ağırlıklandırmanın neden olduğu yanlılığı ortadan kaldırmıştır. Sıralama aşamasında kullanılan CoCoSo yöntemi ise alternatifleri üç farklı strateji üzerinden değerlendirerek (toplam ve çarpım temelli yaklaşımlar) diğer sıralama yöntemlerine kıyasla daha kararlı ve uzlaşık bir sonuç üretmiştir. Dolayısıyla önerilen bu model, katılım finans kurumlarının

performans ölçümü için literatüre daha objektif ve entegre bir analiz çerçevesi sunmaktadır.

Analiz bulguları incelendiğinde, LOPCOW yöntemine göre her iki şirket için de en belirleyici kriterin Esas Faaliyet Kârı/Hasılat (EFK/H) olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, portföy yönetim şirketlerinin başarısında sadece varlık büyüklüğünün değil, operasyonel verimliliğin ve esas faaliyetlerden elde edilen kârlılığın kritik rol oynadığını göstermektedir. Bu sonuç, Kılıçarslan ve Sucu'nun (2021) şirketlerin kârlılık özelliklerinin sıralamada belirleyici olduğu yönündeki tespitleriyle örtüşmekle birlikte; operasyonel verimliliğin (EFK/H), sermaye yapısından (DNK/ÖK) daha baskın bir kriter olduğunu ortaya koyması bakımından literatüre yeni bir perspektif sunmaktadır.

Sıralama sonuçlarına bakıldığında, şirketlerin performans trendlerinde dikkat çekici ayrışmalar gözlemlenmiştir. Albaraka Portföy'ün analiz döneminin başlarında (2017) zirve performansa ulaşması, beklenmedik bir bulgu olarak değerlendirilebilir. Şirketin 2016 yılındaki kuruluş aşamasında kaydettiği negatif performansın ardından 2017 yılında yakaladığı bu keskin yükseliş; şirketin henüz genişleme evresine girmeden önce, düşük varlık ve özkaynak tabanı üzerinden elde ettiği yüksek kârlılık oranlarıyla (baz etkisi) açıklanabilir. Nitekim 2018 yılındaki yetki belgesi genişlemesi ve takip eden yıllardaki sermaye artırımlarıyla birlikte rasyoların daha stabilize bir seyir izlediği görülmektedir.

Buna karşın Kuveyt Türk Portföy'ün performansı zaman içinde artan bir ivme sergilemiş ve en yüksek performansa 2024 yılında ulaşılmıştır. Albaraka Portföy'ün aksine daha istikrarlı ve kümülatif bir büyüme trendi izleyen Kuveyt Türk Portföy, son yıllarda (2022-2024) operasyonel verimliliğini maksimize ederek sürdürülebilir bir başarı grafiği yakalamıştır. Bu durum, katılım finans sektöründeki şirketlerin kuruluş sancılarını atlattıktan sonra stratejik yönetimle performanslarını yukarı taşıyabildiklerini kanıtlar niteliktedir.

Elde edilen sonuçlar doğrultusunda, sektör paydaşlarına yönelik şu öneriler geliştirilmiştir:

- Operasyonel Verimlilik Odağı: Analizlerde EFK/H oranının yüksek ağırlığa sahip olması nedeniyle, yöneticilerin hasılat artırıcı stratejilerin yanı sıra maliyet yönetimi ve operasyonel verimliliğe öncelik vermeleri sürdürülebilir başarı için elzemdir.
- Sermaye ve Aktif Yönetimi: Dönem net kârının öz kaynaklara ve toplam aktiflere oranının (DNK/ÖK, DNK/TA) performansa etkisi göz önüne alındığında, şirketlerin sermaye yapılarını güçlendirmeleri ve aktif kalitesini artırmaları gerekmektedir.
- Standartlaştırılmış Performans Raporlaması: Düzenleyici kurumların, şirketlere özgü şeffaf performans kriterleri belirlemesi ve bu kriterlere dayalı raporlama zorunluluğu getirmesi, şirketler arası karşılaştırılabilirliği sağlayarak rekabet gücünü artıracaktır.
- Yatırımcı Perspektifi: Bu sonuçların, sektöre yatırım yapmayı veya bu alanda faaliyet göstermeyi düşünen karar alıcılar için stratejik bir projeksiyon sunması beklenmektedir. Özellikle finansal performansın dönemsel değişkenliği, uzun vadeli yatırım kararlarında dikkate alınması gereken bir unsurdur.

Çalışmanın temel kısıtlılığı, Türkiye'de katılım esaslı portföy yönetimi alanında halihazırda sadece iki şirketin faaliyette bulunması nedeniyle analizin bu iki kurumla sınırlı kalmasıdır. Sektördeki oyuncu sayısının azlığı, şirketler arası geniş ölçekli bir yatay karşılaştırma yerine, her bir şirketin yıllar bazındaki bireysel başarılarının ve dönemsel performanslarının incelenmesini zorunlu kılmıştır. Bu kısıtlılığa rağmen çalışma, mevcut yapıların performans odaklı analizine zemin hazırlamaktadır. Gelecek çalışmalarda, sektör yöneticileri ve akademisyenlerin; farklı finansal rasyoları, finansal olmayan kriterleri veya farklı karar verme yöntemlerini sürece dahil ederek söz konusu şirketlerin performans odaklı yapılarını çok boyutlu olarak ele almaları, literatürün derinleşmesine katkı sağlayacaktır.

Etik Beyan

Bu çalışma 22-24 Mayıs 2025 tarihlerinde Uşak Üniversitesi bünyesinde düzenlenen 5. Uluslararası Bankacılık Kongresi'nde sözlü olarak sunulan "LOPCOW ve CoCoSo Yöntemleriyle Albaraka Portföy Yönetimi A.Ş. ile Kuveyt Türk Portföy Yönetimi A.Ş.'nin 2016-2023 Dönemi Finansal Performanslarının Karşılaştırmalı Değerlendirilmesi" başlıklı bildirinin genişletilmiş ve geliştirilmiş halidir.

Etik Kurul Onayı

Bu çalışma için etik kurul kararı gerekmemektedir.

Finansman

Çalışma herhangi bir finansal destek almamıştır.

Çıkar Çatışması

Yazarlar ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

REFERANSLAR

- Akbulut, O. Y., & Hepşen, A. (2021). Finansal Performans ve Pay Senedi Getirileri Arasındaki İlişkinin Entropi ve CoCoSo ÇKKV Teknikleriyle Analiz Edilmesi. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 681-709. <https://doi.org/10.30784/epfad.945770>
- Akel, V. (2016). Türkiye'deki A ve B Tipi Yatırım Fonları Performansının Devamlılığının Parametrik ve Parametrik Olmayan Yöntemlerle Değerlendirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 147-178.
- Albaraka Portföy (2025), <https://www.albarakaportfoy.com.tr/>
- Alptekin, N., & Şıklar, E. (2015). Türk hisse senedi emeklilik yatırım fonlarının çok kriterli performans değerlendirmesi: TOPSIS metodu. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (25).
- Altıntaş, F. F. (2023). Barış Performanslarının LOPCOW Tabanlı WISP Yöntemi İle Analizi: G7 Ülkeleri Örneği. *Fenerbahçe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 215-241. <https://doi.org/10.58620/fbujoss.1313949>
- Atan, M., Atan, S., ve Özdemir, Z. A. (2008). Türkiye'deki Bazı Yatırım Fonlarının Performanslarının Değerlendirilmesi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 47-67.
- Bakır, M., & İnce, F. (2024). Havayolu İşletmelerinde Yolcu Memnuniyetinin LOPCOW-AROMAN Modeliyle Analizi: Star Alliance Stratejik Ortaklığı Uygulaması. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (81), 168-189. <https://doi.org/10.51290/dpusbe.1432572>
- Baykara, Büşra (2018), "İslami Yatırım Fonları ve Türkiye'de İslami Yatırım Fonlarının Geleneksel Fonlarla Karşılaştırılmalı Analizi", Yüksek Lisans Tezi, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bayraktar, M., & Aksoy, M. (2020). Katılım Esasına Dayalı Bireysel Emeklilik Fonlarının Performans Analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi* (86), 153-184. <https://doi.org/10.25095/mufad.710354>
- Bhanutej, J. V., & Rao, V. V. S. K. (2024). Evaluating Healthcare Efficacy: An Exploration Of Grey Relational Analysis And COCOSO In MCDM Framework. *Educ. Adm. Theory Pract*, 30(4), 7261-7276.
- Climent, F., Molla, P. ve Soriano, P. (2020). The investment performance of U.S. Islamic mutual funds. *Sustainability*, 12(3530), 1-18. [doi:10.3390/SU12093530](https://doi.org/10.3390/SU12093530)
- Çilek, A. (2022). Bütünleşik SV-CoCoSo Teknikleriyle Etkinlik Analizi: Mevduat Bankaları Gruplarında Bir Uygulama. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(26), 52-69. <https://doi.org/10.38155/ksbd.1079357>
- Dhruva, S., Krishankumar, R., Ravichandran, K. S., Kaklauskas, A., Zavadskas, E. K., & Gupta, P. (2025). Selection of waste treatment methods for food sources: an integrated decision model using q-rung fuzzy data, LOPCOW, and COPRAS techniques. *Clean Technologies and Environmental Policy*, 1-25. <https://doi.org/10.1007/s10098-025-03160-6>
- Doğanay, M. (2015). Hisse Senedi Fonlarının Çok Kriterli Karar Yaklaşımı ile Derecelendirilmesi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 57(3). https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001759
- Ecer, F. ve Pamucar, D. (2022). A Novel LOPCOW-DOBI Multi Criteria Sustainability Performance Assessment Methodology: An Application in Developing Country Banking Sector. *Omega*, 112,112690, 1-17.
- Ege, İ., Topaloğlu, E. E., ve Coşkun, D. (2011). Türkiye'deki Emeklilik Yatırım Fonlarının Yatırım

- Performanslarının Analizi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 3(1), 79-89.
- Ersoy, N. (2023). BIST Perakende Ticaret Sektöründe LOPCOW-RSMVC Modeli ile Performans Ölçümü. *Sosyoekonomi*, 31(57), 419-436. <https://doi.org/10.17233/sosyoekonomi.2023.03.20>
- Göktaş, F., & Güçlü, F. (2024). Yeni Bir Çok Kriterli Karar Verme Yaklaşımı “Olabilirlik Değerlendirme Sistemi”: Katılım Fonları Üzerine Bir Uygulama. *Black Sea Journal of Engineering and Science*, 7(1), 1-8. <https://doi.org/10.34248/bsengineering.1341340>
- Güçlü, F. (2022). Katılım Hisse Senedi Şemsiye Fonlarının Performansının Gri İlişkisel Analiz Yöntemi ile İncelenmesi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 121-130. <https://doi.org/10.29106/fesa.1079375>
- Güçlü, F. ve Şekkeli, F. E. (2020). Türkiye’deki İslami ve Konvansiyonel Hisse Senedi Yatırım Fonlarının Performans Analizi ve Karşılaştırılması. *Business & Management Studies: An International Journal*, 8(5), 4463-4486. <https://doi.org/10.15295/bmij.v8i5.1659>
- Gülcemal, T., & İzci, A. Ç. (2023). Türk Katılım Bankacılığı Sektörünün Performansının LOPCOW-MOOSRA Modeliyle Analizi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 25(1), 115-134. <https://doi.org/10.31671/doujournal.1287120>
- Gülcemal, T., İzci, A. Ç., & Taşcı, M. Z. (2023). BİST 100’de İşlem Gören Sigorta Şirketlerinin CRITICOCOSO Yöntemiyle Performans Analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi* (97), 63-78. <https://doi.org/10.25095/mufad.1168270>
- Güler, A. (2024). Türkiye’de Satışa Sunulan Elektrikli Araçların BWM ve LOPCOW Yöntemleriyle Ağırlıklandırılması ve Kriterlerin Sıralanması. *Ordu Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 14(1), 106-120. <https://doi.org/10.54370/ordubtd.1365690>
- Güler, B., Nebati, E. E. (2024). Nötrosifik AHP, WASPAS ve ABC Yöntemleri ile Stok Yönetimini Optimize Etme: Yedek Parça Satış Firması Örneği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 20(3), 635-653. doi.org/10.17130/ijmeb.1427295
- Kahreman, Y. (2024). Türkiye’nin Sürdürülebilir Kalkınma ve Alt Boyut Performanslarının LOPCOW-CRADIS Yöntemi ile Belirlenmesi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(4), 1411-1426. <https://doi.org/10.33206/mjss.1354435>
- Keleş, N. (2023). Lopcow ve Cradis yöntemleriyle G7 ülkelerinin ve Türkiye’nin yaşanabilir güç merkezi şehirlerinin değerlendirilmesi. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(3), 727-747. <https://doi.org/10.25287/ohuibf.1239201>
- Kılıçarslan, A., & Sucu, M. Ç. (2021). Çok Ölçütlü Karar Verme Yöntemleri ile Finansal Performans Sıralamaları Portföy Yönetim Şirketleri Üzerine Bir Uygulama. *Erciyes Akademi*, 35(4), 1451-1480. <https://doi.org/10.48070/erciyesakademi.994546>
- Kıyıcı, U., Korkmaz, T., ve Uygurtürk, H. (2016). Türkiye’deki Bireysel Emeklilik Yatırım Fonlarının TOPSIS, VIKOR ve MOORA Yöntemleri ile Karşılaştırılmalı Performans Değerlendirmesi. *Sosyal Bilimler Metinleri*, 1-16.
- Korkmaz, T., & Uygurtürk, H. (2014). Türkiye’de İşlem Gören Hisse Senedi Ağırlıklı Yatırım Fonlarının Performans Karşılaştırması. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 1(1), 1-15. <https://doi.org/10.20990/aacd.43183>
- Kuveyt Türk Portföy (2025), <https://www.kuveytturkportfoy.com.tr/>
- Önder, M. F. (2001). Türk Hukukunda Yatırım Fonları. *Öneri Dergisi*, 4(16), 223-226.

- Pala, O. (2021). BIST İnşaat Endeksinde Bütünleşik CCSD-COCOSO Tabanlı Finansal Performans Analizi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(4), 1500-1513. <https://doi.org/10.32709/akusosbil.912504>
- Popović, M. (2021). An MCDM approach for personnel selection using the CoCoSo method. *Journal of process management and new technologies*, 9(3-4), 78-88. <https://doi.org/10.5937/jpmnt9-34876>
- Sanyal, A., Biswas, S., & Sur, S. (2024). An integrated full consistent LOPCOW-EDAS framework for modelling consumer decision making for organic food selection. *Yugoslav Journal of Operations Research*, (00), 22-22. <https://doi.org/10.2298/YJOR240315022S>
- Sermaye Piyasası Kurulu (SPK). “Yatırım Fonlarına İlişkin Esaslar Tebliği”, Resmî Gazete, 09.07.2013, Sayı: 28702.
- Singal, V. S., & Manrai, R. (2018). Factors Affecting Investment in Mutual Funds. *Journal of General Management Research*, 5(2), 96-107.
- Sumerli Sarıgül, S., Ünlü, M., & Yaşar, E. (2023). A New MCDM Approach in Evaluating Airport Service Quality: MEREC-Based MARCOS and CoCoSo Methods. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 6(1), 90-108. <https://doi.org/10.33712/mana.1250335>
- Tešić, D., Božanić, D., Radovanović, M., & Petrovski, A. (2023). Optimising assault boat selection for military operations: An application of the DIBR II-BM-CoCoSo MCDM model. *J. Intell. Manag. Decis*, 2(4), 160-171. <https://doi.org/10.56578/jimd020401>
- Topal, A. (2021). Çok kriterli karar verme analizi ile elektrik üretim şirketlerinin finansal performans analizi: Entropi tabanlı Cocoso yöntemi. *Business & Management Studies: An International Journal*, 9(2), 532-546. <https://doi.org/10.15295/bmij.v9i2.1794>
- Turanlı, Özden & Gerçeker (2023). Cocoso Yöntemi ile Eni İyi Yaşanabilir Avrupa Ülkeleri Başkentlerinin Sıralanması. *Balkan & Near Eastern Journal of Social Sciences (BNEJSS)*, 9(1).
- Ulutaş, A., Popovic, G., Radanov, P., Stanujkic, D., & Karabasevic, D. (2021). A new hybrid fuzzy PSI-PIPRECIA-CoCoSo MCDM based approach to solving the transportation company selection problem. *Technological and Economic Development of Economy*, 27(5), 1227-1249. <https://doi.org/10.3846/tede.2021.15058>
- Uygurtürk, H., & Bal, K. (2020). Emeklilik ve Menkul Kıymet Yatırım Fonlarının Gri İlişkisel Analiz Yöntemi ile Karşılaştırmalı Performans Analizi. *Bartın Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(21), 298-320.
- Uysal, M. ve Adalı, Z. (2018). Türkiye’deki Emeklilik Yatırım Fonlarının Performans Ölçümü: İslami Emeklilik Yatırım Fonları ile Geleneksel Emeklilik Yatırım Fonlarının Performans Karşılaştırması. *Fiscaoeconomia*, 2(2), 50-73. <https://doi.org/10.25295/fsecon.2018.02.004>
- Yaşar, E., & Ünlü, M. (2023). Üniversitelerde Sürdürülebilirliğin İncelenmesi: LOPCOW ve MEREC Tabanlı CoCoSo Yöntemleriyle Çevreci Üniversitelerin Analizi. *İşletme Akademisi Dergisi*, 4(2), 125-142. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1246>
- Yazdani, M., Zarate, P., Zavadskas, E. K., & Turskis, Z. (2019). A Combined Compromise Solution (CoCoSo) Method for Multi-Criteria Decision Making Problems. *Management Decision*, 57(9), 2501-2519.
- Yıldız, S. B. (2020). Performance analysis of Turkey’s participation and conventional indices using TOPSIS method. *Journal of Islamic Accounting and Business Research*.

<https://doi.org/10.1108/JIABR-08-2018-0123>

Yıldız, S. B., Ovalı, M., & Berberoglu, B. (2020). Hisse Senedi Yatırım Fonlarının Performansının Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri ile Değerlendirilmesi. *Press Academia Procedia*, 12(1), 70-71. <https://doi.org/10.17261/Pressacademia.2020.1351>

EXTENDED ABSTRACT

Mutual funds are collective investment instruments that allow investors to make gains in accordance with their risk and return expectations by investing their savings under professional management. In order to better understand the mutual fund, it is first necessary to explain the concept of portfolio. Portfolio, in a broad sense, refers to the sum of all assets owned by an individual or an organization. A mutual fund, on the other hand, is a collection of assets such as capital market instruments (e.g. stocks, lease certificates) and precious metals (e.g. gold). Investors can participate in a mutual fund by buying participation shares and benefit from a pool of savings created by contributions from different investors. This pool is managed by professional fund managers, taking into account risk, return and investor expectations.

Investments are allocated by specialized managers among various instruments such as equities, lease certificates, precious metals, commodities and deposits. The main function of mutual funds is to manage the portfolios they create with the funds they collect and to offer their investors the opportunity to share in the returns of this portfolio. Participants enter this system by purchasing participation shares representing the fund's portfolio. In addition, when individual investors seek to invest directly in capital market instruments such as stocks or lease certificates, they may face situations where they do not have sufficient knowledge or capital. Mutual funds have been developed to overcome such risks and lack of information.

The main reason why mutual funds are widely preferred is the advantages they offer. These advantages can be listed as follows:

- **Professional Management:** Funds are managed by professionals who constantly follow the markets and are experts in their field. This minimizes the time investors have to spend on portfolio management.
- **Risk Allocation:** Fund managers aim to minimize risks and increase returns by allocating investments to different instruments.
- **Easy Access and Liquidity:** Funds meet the liquidity needs of investors thanks to their flexible and rapidly liquidizable structure.

The purpose of this study is to analyze and compare the financial performances of Albaraka Asset Management Inc. and Kuveyt Türk Asset Management Inc. for the period 2016-2023 by using LOPCOW and CoCoSo methods and to make inferences about the strengths and weaknesses of the companies. The research is important not only in terms of revealing the financial performance of the companies, but also in terms of comparing two important institutions of the sector with each other. The study provides a comprehensive evaluation based on the financial statements of the companies between 2016 and 2023, and 2015 is not included in the analysis due to its year of establishment. Moreover, the applicability of the methods used in the study and the generalizability of the results are framed by the scope and limitations of the relevant methods. In this context, the findings are intended to contribute to both academic literature and sectoral practices.

Measuring the financial performance of mutual funds is of great importance in terms of evaluating the success of fund managers, enabling investors to make informed decisions and contributing to the effective functioning of capital markets. In this context, academic studies contribute to a more objective and multidimensional analysis of fund performance by addressing the performance measurement criteria and evaluation methods of different fund types. In parallel with the development of fund markets in Turkey, academic interest in performance measurement techniques has also increased. In this section, the methods, criteria and approaches used in the literature for evaluating mutual funds are discussed in detail and the theoretical foundations of our study are established accordingly. It is observed that most of the studies in the literature focus on direct performance analysis of funds. However, this study, as an important contribution to the literature, presents a pioneering approach to evaluate the financial performance of participation-based asset management companies operating in Turkey.

This study aims to evaluate the financial performance of Albaraka Türk Portföy Yönetim A.Ş. and Kuveyt Türk Portföy Yönetim A.Ş. for the period 2016-2024. In the study, a hybrid model was used to analyze the financial performance of Albaraka Türk Asset Management Co. and Kuwait Turk Asset Management Co. The proposed model adopts the LOPCOW methodology to calculate the objective weight values, while the CoCoSo approach is

used to determine the ranking performance of alternatives. In the study, 5 criteria were selected to be used in financial performance measurement in accordance with the literature. All selected criteria are compiled from the annual financial reports of Albaraka Türk Portföy Yönetim A.Ş. and Kuveyt Türk Portföy Yönetim A.Ş. published on their websites. Therefore, this section of the study will provide theoretical information about the proposed new hybrid decision making model. The CoCoSo method is a new method of MCDM that was introduced to the literature by Yazdani, Zarate, Zavadskas, and Turskis (2019). The CoCoSo method is based on an integrated simple weighted sum and exponential weighted product model. LOPCOW is a method that calculates objective criterion weights, which was introduced to the Multi-Criteria Decision Making (MCDM) methods literature in 2022 by Ecer and Pamucar (2022).

According to the results of the LOPCOW method, when the results of the analysis of Albaraka Türk PMC are analyzed, it is found that the first criterion that has the most significant impact on the financial performance analysis is the EFK/H. The second criterion with the highest impact on the analysis was determined to be DNK/OK. The third most important criterion in terms of its impact on the analysis was found to be DNK/TA. On the other hand, when the results of the analysis of Kuveyt Türk PMC are analyzed, it is revealed that the first criterion with the most significant impact on the financial performance analysis is EPS/H. The second most important criterion in terms of the magnitude of its impact on the analysis was found to be DNK/TA. Finally, the third most important criterion was determined to be DNK/OK.

According to the results of the CoCoSo method, in the 9-year financial performance analysis for Albaraka Türk PJSC, it was found that the most successful year in terms of financial performance was 2017. The second most successful year for the same company in terms of financial performance was 2022. As a result of the analysis, it was determined that the third most successful period in terms of financial performance for the said PMC was 2019. On the other hand, the results of the analysis for Kuveyt Türk PJSC show that the best period in terms of financial performance for the said company is 2024. The second best period in terms of financial performance of the said company was 2022. The third most successful period for the financial performance of the said PMC was determined to be 2023 as a result of the analysis.

In line with the findings of this study, some policy recommendations have been developed to improve the financial performance of participation-based asset management companies. First of all, it was observed that the ratio of operating profit to revenue (AFR/R) was the most effective factor in determining performance for both companies. Therefore, it is critical for managers to prioritize strategies to increase operational efficiency for sustainable profitability. Moreover, considering the contribution of profitability indicators such as net profit for the period/equity (DNK/EBIT) and net profit for the period/total assets (DNK/TA) to strong performance, strengthening the capital structure and more efficient use of assets should be encouraged. Regulatory bodies should develop standardized performance evaluation criteria and reporting formats specific to the activities of participation asset management companies. This will increase comparability in the sector, strengthen investor confidence and encourage corporate transparency.

Elektrikli Araç Satın Alma Niyetinin Belirleyicileri: Çevresel, Politik ve Sosyo-Psikolojik Faktörler Üzerine Bir Araştırma

Ayhan AKPINAR*

KTO Karatay Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Konya

Makale Bilgisi

Geliş Tarihi: 11/11/2025
Kabul Tarihi: 10/05/2026
Yayın Tarihi: 28/06/2026

Anahtar Kelimeler:

Elektrikli araç,
Satın alma niyeti,
Sürdürülebilir ulaşım,
Çevresel kaygı,
Algılanan hizmet kalitesi.

JEL Kodları: M31, L91, Q56

ÖZET

Ulaşım sektörü, küresel sera gazı emisyonlarının önemli bir bölümünden sorumlu olması nedeniyle iklim krizi tartışmalarının merkezindedir ve elektrikli araçlar (EA) bu soruna bir alternatif sunmaktadır. Türkiye'nin 2053 net sıfır emisyon hedefi doğrultusunda altyapı yatırımları hızlansa da EA benimsenme hızı hedeflerin gerisinde kalma riski taşımaktadır. Literatürde EA benimsenmesi üzerine çok sayıda çalışma yer almakta ancak Türkiye bağlamında makro düzeydeki politika araçları ile mikro düzeydeki tüketici algılarının satın alma niyeti üzerindeki bütünlük etkisi hala yeterince aydınlatılmamıştır. Bu araştırma, Türkiye'de EA satın alma niyetini etkileyen çevresel, politik ve sosyo-psikolojik belirleyicileri ampirik bir model çerçevesinde incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma verileri, kolayda örnekleme yöntemiyle ulaşılan 100 kişilik potansiyel ve mevcut tüketici grubundan anket yoluyla toplanmıştır. Hipotezler çoklu doğrusal regresyon analizi ile test edilmiştir. Araştırma bulguları, EA satın alma niyetini en güçlü etkileyen olumlu faktörlerin statü sembolü algısı ve algılanan hizmet kalitesi olduğunu; menzil ve şarjaya yönelik tutumların ise niyeti olumsuz etkilediğini ortaya koymuştur. Buna karşın; devlet teşvikleri, çevresel kaygı ve tüketici yenilikçiliğinin çoklu regresyon modelinde satın alma niyeti üzerinde doğrudan ve anlamlı bir etkisi saptanmamıştır. Bu çalışma, Türkiye pazarında EA satın alma niyetinin çevresel hassasiyetlerden ziyade sosyal kimlik inşası ve satış sonrası hizmet güveni zemininde şekillendiğini göstererek literatüre özgün bir katkı sunmaktadır. Araştırma, pazarlama yöneticileri ve politika yapımcılar için stratejik öneriler geliştirmeyi hedeflemektedir.

Determinants of Electric Vehicle Purchase Intention: An Investigation of Environmental, Political, and Socio-Psychological Factors

Article Info

Received: 11/11/2025
Accepted: 10/05/2026
Published: 28/06/2026

Keywords:

Electric vehicle,
Purchase intention,
Sustainable transport,
Environmental concern,
Perceived service quality.

JEL Codes: M31, L91, Q56

ABSTRACT

The transportation sector is central to climate crisis discussions as it is responsible for a significant portion of global greenhouse gas emissions, and electric vehicles (EVs) offer an alternative to this problem. Although infrastructure investments have accelerated in line with Türkiye's 2053 net-zero emission target, the pace of EV adoption risks falling short of these targets. While numerous studies on EV adoption exist in the literature, the integrated effect of macro-level policy instruments and micro-level consumer perceptions on purchase intention in the Turkish context has not yet been sufficiently clarified. This research aims to examine the environmental, political, and socio-psychological determinants affecting EV purchase intention in Türkiye within an empirical model framework. Data were collected via survey from a group of 100 potential and current consumers reached through convenience sampling. Hypotheses were tested using multiple linear regression analysis. Research findings revealed that the strongest positive factors influencing EV purchase intention are the perception of EVs as a status symbol and perceived service quality, while attitudes toward range and charging negatively affect intention. Conversely, government incentives, environmental concern, and consumer innovativeness were not found to have a direct and significant effect on purchase intention in the multiple regression model. This study provides an original contribution to the literature by demonstrating that EV purchase intention in the Turkish market is shaped by social identity construction and after-sales service trust rather than environmental sensitivities. The research aims to develop strategic recommendations for marketing managers and policymakers.

Bu makaleye atıfta bulunmak için:

Akpınar, A. (2026). Elektrikli araç satın alma niyetinin belirleyicileri: çevresel, politik ve sosyo-psikolojik faktörler üzerine bir araştırma. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 134-154. DOI: 10.51124/jneusbf.2026.136

*Sorumlu Yazar: Ayhan AKPINAR, ayhan.akpinar@karatay.edu.tr

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

GİRİŞ

Teknolojik ilerleme ve artan ekonomik refah, kişisel binek araç sahipliğini tarihte eşi görülmemiş bir düzeye taşımıştır. Ancak bu konfor düzeyi, çevresel sürdürülebilirlik açısından kritik bir maliyet unsuru haline gelmiştir (Alanazi, 2023). İklim değişikliğinde önemli bir paya sahip olan ulaşım sektörü, özellikle nüfusun yoğun olduğu bölgelerde yüksek karbon salınımlarına yol açmaktadır (Xie vd., 2017). Amerika Birleşik Devletleri Çevre Koruma Ajansı'nın (EPA), son raporuna göre, dünya genelinde sera gazı emisyonlarının yaklaşık %16'sı ulaşım kaynaklıdır (EPA, 2025). Bu gelişmeler, sürdürülebilir ulaşım vizyonunu dünya genelinde elektrikli araçların benimsenmesi eksenine oturtmuştur (Kumar & Alok, 2020).

Pek çok ülke; üretici, tedarikçi ve tüketicileri çevre dostu ulaşım tercihlerini benimsemeye özendirilmektedir (European Commission, 2025). Bu doğrultuda vergi kolaylıkları ve satın alma destekleri gibi çeşitli politikalar geliştirilmiştir (Langbroek vd., 2016). Ancak çevresel çözümlerin kaçınılmazlığına rağmen, tüketicilerin satın alma eğilimleri bu gerekliliği henüz tam olarak yansıtmamaktadır (Chatterjee vd., 2024). Pek çok tüketici hala temkinlidir ve bekle-gör tutumu sergilemektedir (Enkel & Wintgens, 2025).

Küresel elektrikli araç pazarı büyümeye devam etse de bu büyüme ağırlıklı olarak Çin kaynaklıdır. ABD ve Avrupa'da ise benimseme hızının görece yavaşladığı görülmektedir (IEA, 2025). Bu araştırmanın yanıtlamayı amaçladığı temel sorulardan biri, elektrikli araçların neden arzu edilen düzeyde benimsenmediğidir. Geçmiş araştırmalar, algılanan itici güçlerin ve engellerin kültürler arası farklılıklar gösterebileceğini belirtmektedir (Novotny vd., 2022).

Türkiye, 2053 net sıfır emisyon hedefi doğrultusunda ulaşım sektöründe elektrikli araç dönüşümünü önceliklendirmektedir (T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2023). Ağustos 2025 itibarıyla şarj noktası sayısı 33 bini aşmıştır (Hürriyet News, 2025). Elektrikli otomobillerin pazar payı %18'e ulaşmış, yerli girişim TOGG yaklaşık 21 bin adet satış gerçekleştirmiştir (Daily Sabah, 2025). Türkiye pazarı henüz Avrupa'da gözlemlenen durgunluk evresine ulaşmamıştır. Ancak 2035 hedefleri için gereken yıllık %31-%43 arası büyüme hızı, pazarın kritik bir dönüşümün eşliğinde olduğunu göstermektedir (T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2025).

Önceki araştırmalar, elektrikli araçların benimsenmesi sürecinde pazarlama faktörlerinin ve kişisel faktörlerin yeterince incelenmediğine dikkat çekmekte ve bu alanda daha fazla araştırma yapılması gerektiğini vurgulamaktadır (Kumar & Alok, 2020; Pamidimukkala vd., 2023). Üstelik, elektrikli araç benimsenmesi üzerine literatürde çok sayıda çalışma bulunsa da Türkiye özelinde pazarlama faktörlerinin ve kişisel özelliklerin satın alma niyeti üzerindeki etkisi bütünsel bir modelde hala yeterince incelenmemiştir. Dolayısıyla bu araştırma, Türkiye bağlamında elektrikli araç satın almayı şekillendiren çevresel, politik ve sosyo-psikolojik faktörlerin ampirik olarak incelenmesini amaçlamaktadır. Araştırma ayrıca, yalnızca ekonomik veya teknik unsurlara değil (Vishwakarma, 2024), aynı zamanda işletmelerin pazarlama faaliyetlerine ve tüketici özelliklerine de odaklanmaktadır (Pamidimukkala vd., 2023). Devlet teşvikleri, satın alma kararını kolaylaştıran dışsal bir itici güç olarak değerlendirilirken; menzil ve şarj riskine ilişkin algılar, tüketicinin teknolojik güven düzeyini belirlemektedir. Buna paralel olarak, işletmelerin sunduğu satış sonrası hizmetler ve müşteri desteği aracılığıyla şekillenen algılanan hizmet kalitesi, tüketici güvenini ve memnuniyetini artıran önemli bir pazarlama değişkenidir (Zarazua vd., 2018). Dolayısıyla bu araştırma, Türkiye özelinde EA pazarına dair bütüncül bir yaklaşım sunarak hem teoriye hem de pratiğe yönelik öneriler sunmayı hedeflemektedir.

Kavramsal Çerçeve

Elektrikli Araçların Adaptasyonu

Geçmiş literatür, elektrikli araç adaptasyonunu motive edici ve engelleyici faktörler altında özetlemektedir (Kumar & Alok, 2020; Pamidimukkala vd., 2023). Motive edici ve engelleyici faktörler bağlamsal ya da durumsal olabilmektedir. Bağlamsal faktörler genellikle ülkeler arası değişiklik gösteren politik belirleyicilerdir (Uratani, vd., 2025). Örneğin, satın alma teşvikleri, vergi muafiyetleri (Langbroek vd., 2016) ve şarj altyapısının yaygınlığı (Pamidimukkala vd., 2023) bağlamsal olarak tüketicileri motive edebilirken; aynı zamanda şarj altyapısının yetersizliği (Kong vd., 2018) gibi faktörler de engelleyici olarak algılanmaktadır. Durumsal faktörler ise genelde çevresel, teknolojik, ekonomik ve pazarlama gibi etmenler altında incelenmiştir. Tüketicilerin çevresel endişeler duymaları (Sajjad vd., 2020) elektrikli araç adaptasyonu için bir itici güç iken, batarya üretiminden kaynaklanan kirlilik gibi çevresel çekinceler (Higuera-Castillo vd., 2024) ise engeller olarak karşımıza çıkmaktadır. Benzer şekilde, üstün performans özellikleri (Skippon, 2014), bakım ve kullanım kolaylığı (Higuera-Castillo vd., 2019) gibi faktörler durumsal teknolojik motive edici faktörler olarak araştırılırken; sınırlı menzil (Franke vd., 2012), şarj süresi (Langbroek vd., 2018) ve güvenlik endişeleri (Bockarjova & Steg, 2014) gibi konular ise önceki araştırmalar tarafından potansiyel engeller olarak ifade edilmiştir. Bir diğer durumsal faktör olan ekonomik faydalar içerisinde düşük yakıt ve bakım maliyeti ön plana çıkmaktadır (Liao vd., 2017). Öte yandan, yüksek satın alma maliyeti ve batarya değişim maliyeti gibi endişeler tüketiciler için önemli engeller olarak görülmektedir (Coffman vd., 2017). Pazarlamayla ilgili en çok araştırılan durumsal itici güçler bilgilendirici kampanyalar, model çeşitliliği ve test sürüşü imkânı olarak özetlenmiştir (Bennett vd., 2016; Zarazua de Rubens vd., 2018). Tam tersine, satış sonrası hizmet kalitesi, model çeşitliliği ve bilgi eksikliği aynı zamanda adaptasyona yönelik tüketiciler üzerinde birer engel olarak da belirleyici olabilmektedir (Hagman & Stier, 2022).

Hipotez Geliştirme

Devletlerin elektrikli araçlara yönelik uzun vadeli kararlılığını ortaya koyması, tüketiciler için belirsizlikleri hafifletmektedir (Han vd., 2024). Bu araştırmada devlet teşvikleri, finansal desteklerin ötesinde, elektrik fiyatlarının istikrarı ve altyapı boyutlarını da içermektedir. Böylece tüketici güveninin inşasında kritik bir temel oluşturmaktadır. Önceki araştırmalar, vergi teşviklerinin (Langbroek vd., 2016), istikrarlı elektrik fiyatlarının (Gutjar vd., 2025) ve şarj altyapısının yaygınlaştırılmasına yönelik adımların (Shamsuddoha & Nasir, 2025) elektrikli araçların benimsenmesini önemli ölçüde artırdığını göstermektedir. Elektrikli araç ekosisteminin gelişimi, “tavuk-yumurta ikilemi” olarak tanımlanan klasik pazar açmazıyla karşı karşıyadır (Alanazi, 2023). Yeterli şarj altyapısı olmadan kullanıcı talebi artmamakta, yeterli kullanıcı tabanı oluşmadan da hükümetler ve işletmeler altyapı yatırımlarını ertelemektedir (Steinhilber vd., 2013).

H1: Devlet teşvikleri ile elektrikli araç satın alma niyeti arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

Elektrikli araçların şarj edilmesi ve dolu bir batarya ile ulaşılabilen en yüksek menzil tüketiciler açısından önemli bir endişe kaynağıdır (Schmalfuß vd., 2017). Araştırmalar şarj ve menzil ile ilgili algılanan risklerin elektrikli araç benimsenmesindeki en önemli engellerden birisi olarak tanımlanmaktadır (Kumar & Alok, 2020; Pamidimukkala vd., 2023). Çeşitli ülkeleri kapsayan panel veri analizleri, menzil kapasitesinin yükseldikçe elektrikli araçların pazardaki payının da paralel biçimde arttığını göstermektedir (Kim vd., 2017). Menzil ve şarja ilişkin tutumlar çoğu zaman rasyonel hesaplardan ziyade kayıptan kaçınma ve yolda kalma gibi en kötü senaryo anlatılarıyla şekillenmektedir (Rauh vd., 2015; Noel vd., 2019). Bu psikolojik çerçevenin şarj süresinin uzunluğu ve şarj altyapısına erişilebilirlik sorunlarıyla birleştiğinde satın alma niyetini zayıflatacağı düşünülmektedir.

H2: Menzil ve şarja yönelik tutumlar ile elektrikli araç satın alma niyeti arasında negatif ve anlamlı bir ilişki vardır.

Geçmiş literatür, elektrikli araçların özellikle erken benimseyenlerinin güçlü çevresel kaygılar sergilediklerini ortaya koymuştur (Plötz vd., 2014; Peters & Dütschke, 2014). Benzer şekilde, son yıllarda yapılan meta analiz çalışmaları da çevresel kaygı ile elektrikli araç benimseme arasındaki ilişkiyi açıkça göstermektedir (Khalid & Anwar, 2025). Çevresel kaygı, bireylerin çevresel tehditlerin bilincinde olması ve bu tehditleri azaltmaya yönelik sorumluluk üstlenme eğilimi olarak ifade edilebilir (Bamberg, 2003). Çevre konusunda yüksek hassasiyetlere sahip tüketiciler, doğa üzerindeki olumsuz etkileri fazla olan ürünlerin tüketiminden kaçınma eğilimi göstermektedir (Kropfeld vd., 2018). Tam tersine, tüketicilerin çevresel endişeleri arttıkça yeşil ürünlere yöneldikleri bilinmektedir (Rusyani vd., 2021). Dolayısıyla çevreye yönelik güçlü kaygılar, çevre dostu bir ürün olarak algılanan elektrikli araçların benimsenmesine yol açacaktır (Sajjad vd., 2020).

H3: Çevresel kaygı ile elektrikli araç satın alma niyeti arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

Araştırmalar, otomotiv sektöründe tüketicilerin hizmet kalitesine karşı diğer sektörlere kıyasla daha duyarlı olduklarını göstermektedir (Baumeister vd., 2015). Jain ve arkadaşları (2020), otomotiv sektöründe hizmet kalitesinin müşteri memnuniyetini güçlü bir biçimde etkilediğini ifade etmektedir. Satış öncesi ve sonrası kaliteli hizmet, müşterinin algıladığı değeri artırırken, zaman ve zihinsel stres gibi dolaylı maliyetleri azaltmaktadır (Chen vd., 2019). Zarazua de Rubens ve arkadaşlarının bulguları (2018), satış temsilcilerinin bilgi düzeyinin, elektrikli araçlara yönlendirme yapılmasının ve elektrikli araçlardan bahsedilmesinin bile satın alma niyetinin önemli belirleyicileri olduğunu göstermektedir. Buna karşın elektrikli araçların kar marjlarının görece daha az olması ve bakım maliyetlerinin düşüklüğü, gelirlerini servis ve yedek parça temininden elde eden bayilerin elektrikli araç satışına karşı isteksiz davranmasına yol açmaktadır (Kumar & Alok, 2020). Oysa, halen belirli bir tüketici kesimi tarafından belirsizlik ve risk unsurlarıyla algılanan elektrikli araçlar (Wang vd., 2018) söz konusu olduğunda, satıcıların sunduğu hizmet kalitesi kritik bir belirleyici unsur haline gelmektedir.

H4: Algılanan hizmet kalitesi ile elektrikli araç satın alma niyeti arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

Yenilikçilik genel anlama, bireylerin bir yeniliği diğerlerine kıyasla daha hızlı benimsemesi olarak tanımlanmaktadır (Rogers & Shoemaker, 1971). Yenilikçi bireyler, teknoloji temelli ürün ve hizmetleri ilk deneyen veya benimseyen kişi olma eğilim ve motivasyonu gösterirler (Goldsmith & Hofacker, 1991). Yeniliğin yayılım teorisine göre yeniliklerin benimsenmesi zamana yayılan ve normal dağılımı andıran bir süreç işler. İlk aşamada, küçük bir grup yenilikçi ve erken benimseyici ürünü alırken, sonrasında bunu ana akım tüketiciler takip eder. Nihayetinde, gecikenler olarak adlandırılan tüketicilerin katılımıyla yayılım süreci tamamlanır (Rogers, 2003). Türkiye pazarının büyüklüğü ve satış rakamları, henüz erken benimseyenlerin ürünü denediğine işaret etmektedir. Ancak bugüne kadar yapılan araştırmalar, tüketici yenilikçiliğinin elektrikli araç benimseme üzerindeki etkisine dair tutarlı sonuçlar ortaya koyamamıştır (Chao vd., 2022). Bu nedenle mevcut araştırmada, Türkiye bağlamında tüketici yenilikçiliğinin olası etkilerinin incelenmesi gerekli görülmüştür:

H5: Tüketici yenilikçiliği ile elektrikli araç satın alma niyeti arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

Tüketiciler sahip oldukları veya kullandıkları ürünler aracılığıyla kişisel imajlarını, kimliklerini ve toplumsal konumlarını dışa yansıtırlar (Liu vd., 2021). Toplumsal statünün güçlenmesi ya da olumlu bir sosyal imaj kazanma isteği, tüketicileri yeni bir ürün veya teknolojiyi benimsemeye yönelten önemli bir itici güç olabilir (Yang vd., 2016). Dolayısıyla, elektrikli araçlar da tüketicilerin kimlik inşasında, farklılaşma ve kendini ifade etme biçimleri haline gelmektedir (Rezvani vd., 2015). Elektrikli araç

kullanımı yalnızca çevresel kaygılar veya yenilikçilik ile ilgili bir tercih değil, aynı zamanda bireylerin kimliğini yansıtan bir temsil biçimi olarak da değerlendirilebilir.

H6: Algılanan statü sembolü ile elektrikli araç satın alma niyeti arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

YÖNTEM

Tüketicilerin elektrikli araç benimsemesine ilişkin faktörlerin belirlenmesinin işletmeler ve devletler için önemi göz önünde bulundurulduğunda, bu araştırma için en uygun örneklem birimi, Türkiye'nin uzun vadeli EA hedefleri doğrultusunda pazarın gelecekteki ana kitlesini temsil eden 18 yaşından büyük potansiyel ve mevcut tüketiciler olarak belirlenmiştir. Veriler 12-18 Kasım 2025 tarihleri arasında anket aracılığı ile toplanmıştır. Bu çalışmada çerçevesinde tüm evrene olasılıklı olarak ulaşmanın mümkün olmaması ve zaman/maliyet kısıtları sebebiyle olasılıklı olmayan yöntemlerden kolayda örneklem metodu kullanılmıştır. İlgili anket tüketicilere kesitsel olarak uygulanmış olup çevrimiçi bir şekilde paylaşılmıştır (Galloway, 2005). Önceki literatür, teorik ilişkilerin sınanmasına odaklanan araştırmaların, her ne kadar genellenebilirliği sınırlasa da olasılıklı olmayan örneklem tekniklerinin yöntemsel açıdan kabul edildiğini ve yaygın biçimde kullandığını vurgulamaktadır (Peterson & Merunka, 2014). Anket toplamda 107 cevaplayıcıya ulaştırılmış, 7 katılımcı ankete katılmayı reddettiği için nihai örneklem 100 kişiden oluşmuştur. Altı bağımsız değişkenin yer aldığı çoklu regresyon modeli için, N = 100 örneklem büyüklüğü, yordayıcı sayısına dayalı asgari örneklem önerisini karşılayacak düzeydedir (Green, 1991).

Anket Tasarımı

Anket formu dört bölümden oluşmaktadır ve önceki araştırmalarda uygulanan yerleşik ölçekler kullanılarak modeldeki değişkenler operasyonel hale getirilmiştir. Birinci bölümde katılımcılara araştırma hakkında bilgi verilerek katılım onam formu sunulmuştur. İkinci bölümde devlet teşvikleri, menzil ve şarja yönelik tutumlar ile çevresel kaygıya ilişkin ifadeler yer almıştır. Üçüncü bölümde algılanan hizmet kalitesi, sosyal statü, tüketici yeniliği ve satın alma niyetine ilişkin ifadeler ölçülmüştür. Son bölümde ise katılımcıların cinsiyeti, eğitim durumları, yaşları ve gelirleri gibi demografik bilgileri elde edilmiştir. Son olarak katılımcıların araç sahipliğine ilişkin bir tarama sorusu yöneltilmiştir.

Ölçüm

Anketin dili Türkçedir. Çeviri prosedürü Brislin'in (1970) ortaya koymuş olduğu ilkeler çerçevesinde çeviri ve geri çeviri süreçlerini içermiştir. Pazarlama alanından iki akademisyen çeviri ve orijinal ölçeklerin tutarlılığını incelemiştir. Kontrol ve önerilerin ardından birtakım revizyonlarla birlikte ankete son hali verilmiştir. Ankette yer alan ve modeldeki değişkenleri operasyonel hale getirmek için kullanılan ölçekler belirlenirken önceki literatürde sıklıkla kullanılan yerleşik ölçekler tercih edilmiştir. İfadeler “kesinlikle katılmıyorum (1) ve kesinlikle katılıyorum (9)” arasında değişen 9’lu likert tipi ölçekle sayısallaştırılmıştır. Devlet teşvikleri için Han ve arkadaşları (2024), menzil ve şarja yönelik tutumlar için Schmalfuß ve arkadaşları (2017), çevresel endişeler için Kilbourne ve Pickett (2008), algılanan hizmet kalitesi için Gulzari ve arkadaşları (2022), tüketici yeniliği için Kim ve arkadaşları (2022), statü sembolü için Adu-Gyamfi ve arkadaşları (2024) ve satın alma niyetini ölçmek için Chen ve arkadaşları (2019) tarafından geliştirilen veya uyarlanan ölçekler kullanılmıştır.

BULGULAR

Katılımcıların Profili

Araştırmaya katılmayı kabul eden 100 katılımcının %52'si erkek, %48'i kadındır. Katılımcıların yaşları 18-40 arasında değişmekte olup, katılımcıların büyük bir bölümünü 18-23 yaş aralığı oluşturmaktadır. Katılımcıların %53'ü lisans, %36'sı lise, %11'i lisansüstü düzeyde eğitime sahiptir. Gelir düzeyi en çok 1-20.000 TL aralığında yoğunlaşırken (%46), bunu 60.001 ve üzeri gelir grubu (%28) takip etmektedir. Katılımcıların %51'i fosil yakıt tüketen araç sahibi olduğunu belirtmiştir. Yaklaşık %8'lik bir bölüm mevcutta elektrikli araç kullanırken %41'inin ise herhangi bir aracı bulunmamaktadır.

Ölçüm Modelinin Güvenilirliği ve Geçerliliği

İlk olarak, ölçüm modelindeki değişkenlerin geçerliliğini değerlendirmek amacıyla, Anderson ve Gerbing'in (1988) önerdiği iki aşamalı doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Analizin ardından SMY1 (0,441) ve ÇK1 (0,432) haricindeki tüm faktör yüklerinin kabul edilebilir eşik değeri olan 0,50'nin üzerinde olduğu belirlenmiştir (Hair vd., 2009). Söz konusu ifadelerin modelden çıkarılmasının ardından ilgili yapıların birleşik güvenilirlik değerlerinde anlamlı bir artış olmamıştır. Genel model uyumu, kuramsal bütünlük ve ifadelerin kapsam geçerliliğine sağladığı katkı dikkate alınarak maddelerin modelden çıkartılmamasına karar verilmiştir (Kline, 2016). Ölçüm modeli ($X^2/df = 1,701$, $GFI = 0,760$, $NNFI (TLI) = 0,857$, $IFI = 0,882$, $CFI = 0,879$, $RMSEA = 0,084$) karmaşık model ve örneklem büyüklüğü göz önünde alındığında (Shi vd., 2019; Groskurth vd., 2024) kabul edilebilir sınırdan bir uyum düzeyine sahiptir (Hu & Bentler, 1999).

Tablo 1

Ölçek İfadeleri, Birleşim Güvenilirliği, Cronbach Alfa Değerleri ve Standardize Faktör Yükleri

İfadeler	Standardize faktör yükleri
Devlet Teşvikleri (CR=0.80, α=0.799)	
Devletin elektrikli araç alımlarına yönelik destek ve vergi teşviklerini artıracığına düşünüyorum.	0,713
Elektrik fiyatlarının makul ve istikrarlı olduğunu düşünüyorum.	0,666
Devletin elektrikli araçlar için şarj ve park altyapısını uygun biçimde planlayacağına inanıyorum.	0,867
Şarj ve Menzile Yönelik Tutumlar (CR=0.70, α=0.669)	
Elektrikli araçların menzili tatmin edici değildir.	0,441
Şarj etme sürecini günlük hayatıma kolayca uyarlayabileceğimi sanmıyorum.	0,506
Şarj işleminin yakıt doldurmaya göre daha fazla zaman alması beni rahatsız ediyor.	0,970
Çevresel Kaygılar (CR=0.86, α=0.845)	
Çevre konusunda oldukça endişeliyim.	0,432
İnsanlar çevreyi ciddi biçimde tahrip ediyor.	0,788

Doğayı korumak adına daha az tüketmeyi kabul edebilirim.	0,629
Çevreyi korumak adına büyük politik reformların yapılması gerektiğine inanıyorum.	0,803
Çevreyi korumak için toplumsal alışkanlıkların köklü biçimde değişmesi gerektiğine inanıyorum.	0,765
Çevre kirliliğini önlemeye yönelik yasalar daha sıkı uygulanmalıdır.	0,824
Algılanan Hizmet Kalitesi (CR=0.90, α=0.894)	
Elektrikli araç konusunda yaşadığım sorunları yetkili servisin çözeceğine inanıyorum.	0,684
Aldığım araçtan memnun kalmazsam firmaya ulaşmak ve şikâyet bildirmek zahmetsiz olacaktır.	0,855
Firma temsilcilerinin kibar ve sorunları çözmeye istekli olacaklarını düşünüyorum.	0,873
Elektrikli araç müşteri hizmetlerinin kalitesinden memnun kalırım.	0,910
Tüketici Yeniliği (CR=0.82, α=0.815)	
Yeni bir teknoloji duyduğumda, onu deneyimlemek için fırsat ararım.	0,709
Ailem ve arkadaşlarım arasında yeni teknolojileri genellikle ilk deneyen kişiyimdir.	0,791
Yeni teknolojileri kurcalayıp denemekten hoşlanırım.	0,826
Statü Sembolü (CR=0.87, α=0.862)	
Elektrikli araç kullanmanın kişisel kimliğimi yansıtabileceğini düşünüyorum.	0,713
Elektrikli araç kullanmak kendimi özel hissetmemi sağlar.	0,933
Elektrikli araç kullanmak, yenilikleri ve modayı takip eden biri olduğumu gösterebilir.	0,830
Satın Alma Niyeti (CR=0.93, α=0.929)	
Geleneksel otomobillere kıyasla elektrikli araçları tercih ederim.	0,885
Gelecekte otomobil satın alırken öncelikli tercihim elektrikli araçlar olur.	0,944
Arkadaşıma elektrikli araç satın almalarını tavsiye ederim.	0,883
Notlar: CR, bileşik güvenilirlik; α , cronbach alfa	

Birleşim geçerliliğinin değerlendirilmesi için her bir değişkenin ortalama açıklanan varyansının (AVE) değerinin 0,50'nin üzerinde olması ve birleşik güvenilirlik (CR) değerinin 0,70'i aşması gerekliliği önerilmektedir (Bagozzi & Yi, 1988; Fornell & Larcker, 1981). Tablo 1'de görüldüğü üzere sınır bir değerde yer alan SMYT (0,464) hariç tüm yapılar bu eşik değerleri aşmaktadır. Benzer şekilde, Tablo 3'te sunulduğu üzere, birleşik güvenilirlik değerleri 0,70 – 0,93 arasında değişmekte olup, kabul edilebilir eşik değeri olan 0,70'in üzerindedir (Bagozzi & Yi, 1988). Bu sonuçlar, modelin birleşim geçerliliği için yeterli bir kanıt sağladığını ifade etmektedir. Ek olarak, yine Tablo 1'de yer aldığı üzere, sınırda yer alan SMYT hariç (0,669) tüm Cronbach Alpha değerleri 0,70 eşik değerinin üzerindedir (Nunnally & Bernstein, 1994).

Tablo 2*Ayrışım ve Birleşim Geçerliliği (Fornell ve Larcker Yaklaşımı)*

	AVE	MSV	ASV	MaxR(H)	SN	DT	SMYT	ÇK	HKA	TY	SS
SN	0,818	0,404	0,187	0,931	0,904						
DT	0,568	0,217	0,100	0,796	0,374	0,754					
SMYT	0,464	0,082	0,025	0,696	-0,287	-0,065	0,681				
ÇK	0,519	0,093	0,063	0,862	0,268	0,186	0,118	0,720			
HKA	0,697	0,356	0,170	0,901	0,597	0,466	-0,194	0,305	0,835		
TY	0,604	0,138	0,074	0,820	0,256	0,216	0,007	0,304	0,320	0,777	
SS	0,689	0,404	0,166	0,868	0,636	0,398	-0,117	0,268	0,459	0,371	0,830

Modelin ayrışım geçerliliğini tespit etmek için ise iki farklı yaklaşım benimsenmiştir. İlk olarak, Fornell ve Larcker kriterleri (1981) kapsamında yapılar arasındaki korelasyonlar ve ortalama açıklanan varyans (AVE) değerleri karşılaştırılmıştır. Tablo 2’de görülebileceği gibi, değişkenlerin maksimum paylaşılan varyansının (MSV) ve ortalama paylaşılan varyansının (ASV), AVE’den küçük olduğu, ayrıca AVE değerlerinin yapılar arası korelasyon katsayılarının karekökünden büyük olduğu görülmektedir (Hair vd., 2009). Bu sonuçlar da araştırmanın modelinin ayrışım geçerliliğine sahip olduğunu ortaya koymaktadır (Gefen vd., 2000). İkinci olarak, ayrışım geçerliliği daha güncel bir yöntem olan Heterotrait-Monotrait (HT-MT) oranı yöntemi ile değerlendirilmiştir (Henseler vd., 2015). HT-MT oranı, gizli değişkenler arasındaki korelasyonu tahmin ederek, değerler 0,90 eşik düzeyinin altında ise ayrışım geçerliliği için güçlü bir kanıt olduğunu ifade etmektedir. Tablo 3’de yer alan sonuçlar, tüm değişken çiftleri için en yüksek 0,636 olmak üzere önerilen eşik değerinin altında olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla modeldeki her bir değişkenin diğer değişkenlerden yeterince farklı olduğuna dair yeterli kanıt elde edilmiştir.

Tablo 3*Ayrışım ve Birleşim Geçerliliği (HT-MT Yaklaşımı)*

	SN	DT	SMYT	ÇK	HKA	TY	SS
SN	X						
DT	0,374	X					
SMYT	0,287	0,065	X				
ÇK	0,268	0,186	0,118	X			
HKA	0,597	0,466	0,194	0,305	X		
TY	0,256	0,216	0,007	0,304	0,320	X	
SS	0,636	0,398	0,117	0,268	0,459	0,371	X

Hipotezlerin Test Edilmesi

Hipotezlerin test edilmesi için SPSS 21.0 paket programında çoklu doğrusal regresyon analizi gerçekleştirilmiştir (Cohen vd., 2013). Elektrikli araç satın alma niyeti (SN) bağımlı değişken olarak modele tanımlanmıştır. Devlet teşvikleri (DT), şarj ve menzile yönelik tutumlar (SMYT), çevresel kaygılar (ÇK), hizmet kalitesi algısı (HKA), tüketici yeniliği (TY) ve statü sembolü (SS) eş zamanlı olarak bağımsız değişkenler olarak modele dahil edilmiştir.

Regresyon analizine geçmeden önce çoklu bağlantı problemi (multicollinearity) olup olmadığı test edilmiştir. Modeldeki tüm bağımsız değişkenler için tolerans değerlerinin 0,60'ın üzerinde, VIF değerlerinin ise 1 ile 1,6 arasında olduğu görülmüştür. Bu değerler, önerilen eşik değerlerin (tolerans > 0,20; VIF < 5) oldukça üstünde/altında kaldığından çoklu bağlantı sorunu olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Menard, 2001). Ayrıca, analize geçmeden önce birtakım çoklu doğrusal regresyon varsayımları test edilmiştir. Değişkenlerin çarpıklık (0,146) ve basıklık (-0,996) değerlerinin - 1,5 ve + 1,5 aralığında olduğu saptanmıştır. Hata terimlerinin histogramı ve Normal P-P grafiği üzerinden yapılan incelemelerde hataların normal dağılım sergilediği görülmüştür. Standartlaştırılmış hata terimleri ile tahmin edilen değerlerin saçılma grafiği üzerinden doğrusallık ve varyans homojenliği varsayımlarının karşılandığı teyit edilmiştir. Son olarak, aykırı değerlerin tespiti için yapılan Cook's Distance analizi sonucunda, maksimum değer (0,248) kritik 1,0 eşik değerinin oldukça altında olduğu belirlenerek analiz sonuçlarını saptıracak düzeyde etkili aykırı değer bulunmadığı doğrulanmıştır (Cook, 1977).

Kurulan model istatistiksel olarak anlamlı bulunmuş ($F(6, 93) = 19,255, p < 0,001$) ve satın alma niyetindeki varyansın yaklaşık %55'ini açıklamıştır ($R^2 = 0,554$). Regresyon katsayıları incelendiğinde devlet teşviklerinin çoklu regresyon modelinde satın alma niyeti üzerinde anlamlı bir etki göstermemiştir ($\beta = 0,023, p > 0,70$). Dolayısıyla, H1 desteklenmemiştir. Buna karşılık, şarj ve menzile yönelik olumsuz tutumların satın alma niyetini anlamlı ve negatif yönde etkilediği görülmektedir ($\beta = -0,176, p < 0,05$). Bu bulgu, şarj altyapısı ve menzile ilişkin bariyer algılarını güçlenmesinin, elektrikli araçların benimsenmesini azaltacağını öngören H2 hipotezini desteklemektedir. Çevresel kaygıların ise kurulan modelde satın alma niyeti üzerinde anlamlı bir etki göstermediği ortaya çıkmıştır ($\beta = 0,076, p > 0,30$); dolayısıyla H3 hipotezi desteklenmemiştir. Öte yandan, hizmet kalitesi algısı ise satın alma niyetini güçlü ve pozitif biçimde yordamaktadır ($\beta = 0,337, p < 0,001$) ve H4 hipotezi desteklenmiştir. Tüketici yenilikçiliğinin satın alma niyeti üzerindeki etkisi ise istatistiksel olarak anlamlı değildir ($\beta = -0,045, p > 0,50$) ve H5 bu bulgular eşliğinde desteklenmemektedir. Son olarak, modelde satın alma niyetini en güçlü biçimde açıklayan değişkenin statü sembolü olduğu ($\beta = 0,448, p < 0,001$) görülmektedir ve H6 desteklenmiştir. Son olarak, çoklu regresyon analizinde desteklenmeyen H1, H3 ve H5 hipotezlerinde yer alan değişkenlerin, sıfır-düzen korelasyonlarda satın alma niyeti ile pozitif ve anlamlı ilişkili olmalarına rağmen, statü sembolü, hizmet kalitesi ile şarj ve menzile yönelik tutumlar modele dahil edildiğinde istatistiksel olarak anlamlılığını kaybettikleri not edilmelidir.

TARTIŞMA

Bu araştırmanın temel amacı, Türkiye bağlamında elektrikli araç benimsenmesini şekillendiren çevresel, politik ve sosyo-psikolojik faktörlerin ampirik olarak incelenmesidir. Bulgularımızın bir kısmı önceki bulgularla örtüşmekte olup bazı değişkenler çoklu modelde anlamını yitirmektedir. Dolayısıyla, Türkiye bağlamında etkilerin koşullu çalışabileceğini öneren önceki araştırmalarla uyumludur (Erdoğan vd., 2024; Efendioğlu, 2024).

İlk olarak, beklentilerimizin aksine, devletin teşvik politikalarının tüketicilerin elektrikli araç benimsemesi üzerindeki etkisi anlamlı bulunmamıştır. Devlet teşvikleri; elektrik fiyatlarının istikrarı, vergi teşvikleri gibi finansal destekler ve şarj-park altyapısıyla ilgili tüketicilerin algılarını yansıtmıştır. Teşviklerin modelde etkisinin anlamsız çıkması, teşviklerin ya yeterli ve normalleşmiş bir unsur olarak algılanması nedeniyle niyet üzerinde yeterli bir itici güç olamamasından ya da niyeti doğrudan etkileyememesinden kaynaklanabilir. Bu sonuç, yalnızca finansal teşviklerle tüketicilerin elektrikli araç benimsemelerini arttırmak yerine, altyapı erişimine yönelik politikalarla birlikte bütüncül bir ekosistemin önemine vurgu yapmaktadır (Köksal vd., 2024). Nitekim, önceki araştırmalarda, kolaylık sağlayan politika önlemlerinin, finansal teşviklere kıyasla daha güçlü etkileri olduğu görülmüştür (Wang vd., 2017). Benzer biçimde, bir başka araştırmada ise finansal teşvik politikalarının tüketicilerin elektrikli araç benimseme üzerindeki etkisi anlamlı bulunmamıştır (Wang vd., 2018). Türkiye

bağlamında yapılan güncel bir çalışmada ise, devlet teşviklerinin düzenleyici rolü incelenmiş ve negatif bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir (Acar & Taşkın, 2025). Yazarlara göre bu olumsuz etkinin nedenlerinden birisi, tüketicilerin devlet teşviklerinden haberdar olmamaları veya bunları yeterli bulmamalarından kaynaklanmaktadır (Acar & Taşkın, 2024). Türkiye'deki ekonomik konjonktür ve döviz kuru oynaklığı göz önüne alındığında, devlet teşviklerinin sağladığı finansal avantajın, araçların toplam edinim maliyeti içerisindeki göreceli ağırlığının düşük kalması bu sonucun temel nedeni olabilir. Şişman ve Çarklı'nın (2026) bulguları da teşviklerin tek başına yeterli olmamasının, öncelikle altyapı ön koşuluna bağlı olduğunu ve özellikle elektrikli bir araca sahip olmanın toplam maliyetinin tüketiciler tarafından yeterince bilinmediğini vurgulamaktadır. Teşviklerin etkilerinin zayıflaması, Türkiye bağlamında teşviklerin yeterliliği veya bilinirliğine yönelik iletişim kanallarının oluşumuyla bir arada düşünülmelidir.

Öte yandan, tüketicilerin şarj ve menzile yönelik algılarının elektrikli araç satın alma niyetlerini olumsuz yönde etkilediği belirlenmiştir. Her ne kadar batarya teknolojisi ve şarj altyapıları gelişiyor olsa bile tüketicilerin şarj ve menzile yönelik endişeleri devam etmektedir (Khazaei & Tareq, 2021). Birçok araştırma, menzile yönelik kaygıları, elektrikli araç benimsenmesi önündeki en kritik engel olarak tanımlamaktadır (Melliger vd., 2018). Yakın dönemde gerçekleştirilen bir literatür taraması, menzile ilişkin kaygıların, tüketicilerin elektrikli araçları planlama gerektiren bir teknoloji olarak konumlandırması ve altyapı yatırımlarıyla ilişkili olduğunu belirtmektedir (Rainieri vd., 2023). Benzer şekilde, bir başka önemli bariyer de şarj etme süresidir (Dutta & Hwang, 2021). Çin bağlamında gerçekleştirilen hızlı ve normal şarj süresine ilişkin tercih deneyi bulguları, şarj süresinin uzamasının elektrikli araçların benimsenme olasılığını azalttığını göstermektedir (Li vd., 2018; Li vd., 2020). Özellikle yol üzerindeki şarj istasyonlarının şarj süreleri tüketiciler için kritik bir zaman maliyeti oluşturmaktadır. Bu durum, şarj sürecinin yalnızca teknik bir durumdan ziyade, tüketicilerin günlük rutinlerini kısıtlayan ve sürekli bir rota planlama disiplini gerektiren fonksiyonel bir risk olarak algıladıklarını göstermektedir (Rainieri vd., 2023). Henüz elektrikli araç ekosistemini tamamlamayan Türkiye'den elde edilen bulgularımız da şarj süresine ilişkin kaygıların, elektrikli araç benimsenmesinde önemli bir psikolojik engel olmaya devam ettiğini göstermektedir.

Üçüncü olarak, çevresel endişelerin elektrikli araç satın alma niyetiyle ilişkili olması beklenmiştir. Ancak diğer faktörlerle birlikte analiz edildiğinde çevresel endişenin anlamlılığını kaybettiği sonucuna ulaşılmıştır. Nitekim, Salari'nin (2022) bulguları, menzil-şarj kolaylığı, maliyet ve kullanım kolaylığı gibi faktörlerin, çevresel endişelere kıyasla satın alma niyetini çok daha güçlü yordadığını göstermektedir. Bir diğer olası açıklama ise çevre araştırmalarında sıklıkla karşılaşılan tutum-davranış açığı olabilir (Ebaidalla vd., 2025). Araştırmalarda bireylerin ifade ettikleri çevresel hassasiyetler genellikle eyleme dönüşmemektedir. Farjam ve arkadaşlarının (2019) deneylerinde gösterdikleri üzere, özellikle yüksek maliyetli kararlarda bireylerin çevreyi korumaya yönelik aksiyonlardan kaçındıkları bilinmektedir. Dolayısıyla, bu araştırmanın bağlamında, çevresel farkındalık artsa bile güçlü devlet teşviği algısı bulunmayan tüketicilerin çevre yanlısı eylemleri bastırılmış olabileceği düşünülmektedir. Benzer şekilde, Efendioğlu'nun (2024) Türkiye bağlamında gerçekleştirdikleri araştırmanın bulgularında da çevresel kaygıların elektrikli araç benimsemeyi tahmin eden en zayıf öncüllerden birisi olduğu görülmektedir. Bu durum, psikolojik mesafe kavramıyla da açıklanabilir. Nitekim tüketiciler, iklim değişikliği gibi tehditleri zamansal olarak uzak bir risk olarak algılamakta; menzil, şarj süresi ya da maliyetleri çok daha somut ve yakın olarak zihinlerinde kurgularlar (Trope vd., 2007; McDonald vd., 2015).

Tüketicilerin elektrikli araçlarla ilgili algıladıkları hizmet kalitesinin arttıkça, elektrikli araç satın alma niyetlerinin de arttığı görülmüştür. Toplam kalite yönetimi literatürü kaliteli hizmet deneyiminin tüketicide güven oluşturarak, yeni ve riskli görülebilen teknolojileri deneme konusundaki istekliliklerini arttırabileceğini belirtmektedir (Prajogo & Sohal, 2003). Elektrikli araçlarda tüketicilerin katlanmak

zorunda oldukları finansal maliyetlerin yanında belirsizlik unsuru da ağır basmaktadır (Wang vd., 2018). Nitekim, algılanan hizmet kalitesi, tüketicilerin algıladığı teknolojik belirsizlikleri azaltabilen ve radikal inovasyonlara yönelik hissedilen performans riskini azaltabilen bir unsurdur (Sitinjak & Ober, 2025). Elektrikli araçların halen teknolojik olarak yüksek bilgi açığı ortaya çıkartan bir alan olması satıcıların rehberliği ve profesyonelliğini ön plana çıkartmaktadır (Chen vd., 2019). Dolayısıyla, algılanan hizmet kalitesi parasal olmayan bu maliyetleri azaltarak satış öncesi ve sonrası güçlü destek gibi unsurlar yardımıyla elektrikli araçların benimsenmesini arttırabilmektedir (Zarazua de Rubens vd., 2018). Bulgularımız, önceki çalışmalara paralel olarak, tüketicilerin elektrikli araçların servis ve işlev kalitesine yönelik taşıdıkları şüphelerin, güçlü hizmet kalitesiyle kırılabileceğini vurgulamaktadır (Chen vd., 2019; Gulzari vd., 2022).

Geçmiş çalışmalar, tüketici yenilikçiliği ile elektrikli araçların benimsenmesi arasında hem doğrudan hem de karmaşık ilişkilerden söz etmektedir. Chao ve arkadaşlarının (2022) bulguları, yüksek belirsizliğin hâkim olduğu pazar ortamlarında, tüketicilerin yeterince ürün ilgilenimi göstermediklerinde yalnızca yenilikçiliğin elektrikli araç benimsemesine yol açamayabileceğini göstermektedir. Benzer şekilde, öncü kullanıcıların alana özgü yenilikçiliklerinin ve zengin sosyal sermayeye sahip olmalarının elektrikli araçları benimsemelerinde rolleri bulunmaktadır (Wang vd., 2022). Ayrıca, karmaşıklık ve pişmanlık senaryosu yenilikçi bireylerin bile satın alma kararlarını erteleyebilmesine yol açmaktadır (Adnan vd., 2017). Dolayısıyla, bu çalışmanın bulgularında da ortaya çıktığı üzere yenilikçilik birtakım koşullarda tek başına yetmeyip, şarj-menzil gibi bariyerler ve hizmet kalitesi gibi başka motivasyonlar denklemi domine edebilmektedir.

Son olarak, araştırmamızın bulgularına göre elektrikli araçların bir statü sembolü olarak algılanması, elektrikli araç benimsenmesini en güçlü biçimde etkileyen faktör olarak belirlenmiştir. Elektrikli araçlar geleneksel otomobiller gibi tüketicilerin gözünde yalnızca işlevsel bir ulaşım aracı değil, aynı zamanda kimliğin ve sosyal konumun görünen bir uzantısıdır (Schuitema vd., 2013). Elektrikli araçlar çevreci bilinç ve yenilikçilikle ilişkilendirilmekte olup, sosyal onay ve ileri görüşlülük sinyali veren bir sembol olarak konumlandırılmaktadır (White & Sintov, 2017). Türkiye bağlamında güç mesafesi ve kolektivizm gibi boyutların gösterişçi tüketim eğilimlerini beslediği düşünüldüğünde (Acikalin vd., 2009; Benli & Ferman, 2019), statü sembolü olarak algılanan ürün kategorilerinin benimsenmesinde bu sinyallerin önemi araştırmamızın bulgularıyla örtüşmektedir. Nitekim, Uslu ve Demirel'in (2022) araştırma bulgularıyla da paralel olarak, elektrikli araç iletişimde yalnızca çevresel fayda vurgusu yerine, modernlik, itibar sinyali ve güvenli ekosistem bileşiminin kurgulanması tüketiciler için daha ikna edici olabilir. Tüketici yenilikçiliğinin niyet üzerindeki etkisinin anlamsız çıkması, Türkiye pazarındaki erken benimseyenlerin yenilik aşkından ziyade, sunulan hizmet kalitesi ve statü güvencesine daha fazla odaklandığına işaret etmektedir.

SONUÇ

Bu araştırma, Türkiye bağlamında elektrikli araç benimsenmesini aynı model içerisinde politik algılar, pratik bariyerler ve sosyo-psikolojik anlamlar üzerinden birlikte ele alarak, Türkçe literatürdeki ampirik birikimi genişletmektedir. Bulgular birlikte değerlendirildiğinde, Türkiye'de elektrikli araç benimsemesinin çevresel kaygılardan çok günlük pratikler ve sosyal anlamlar üzerinden şekillendiği görülmektedir. Şarj süresi ve menzil belirsizlikleri satın alma niyetini aşağı çekerken, güçlü servis ve bayi desteği bu belirsizliği azaltan bir güven zemini oluşturmaktadır. Ayrıca, elektrikli araçların statü ve kimlik göstergesi olarak algılanması niyeti çok güçlü bir şekilde yukarıya taşımaktadır. Bu sonuçlar, politika yapıcılar tarafından yalnızca finansal teşviklerin yeterli olmadığını, tüm ekosisteme yönelik düzenlemelerin daha belirleyici olabileceğini düşündürmektedir. Elektrikli araç markaları tarafında ise hizmet kapasitelerinin statü vaadiyle birleştirilerek daha bütüncül bir değer önerisi sunmaları gerektiği beklenmektedir. Araştırma kolayda örneklem ve niyet düzeyinde ölçümler içerdiğinden sonuçların

genellenebilirliği büyük ölçüde kısıtlanmaktadır. Ayrıca, örneklem büyüklüğünün (N=100) sınırlı olması ve katılımcıların büyük oranda öğrenci profiline dayanması, bulguların farklı yaş ve sosyoekonomik gruplara genellenebilirliğini büyük ölçüde kısıtlamaktadır. Ancak, katılımcıların yaş ortalamasının (18-23) genç olması, Türkiye'nin uzun vadeli stratejik iklim hedefleri (2035 ve 2053) göz önüne alındığında bir avantaj olarak değerlendirilebilir. Araştırmanın önemli bir kısıtını oluşturan bu profil, aynı zamanda Türkiye'nin EA ekosisteminin olgunlaşacağı önümüzdeki on yılların ana karar vericileri ve tüketicileri konumundadır. Dolayısıyla, bu kitle üzerinden elde edilen veriler, gelecekteki satın alma eğilimlerine dair öncül bir bakış açısı sunmaktadır. İleriki çalışmalar, farklı tüketici profilleri ve gerçek satın alma davranışlarına uzanan tasarımlar eşliğinde bu ilişkileri yeniden test etmelidir.

Etik Beyan

Bu çalışma için etik beyan bulunmamaktadır.

Etik Kurul Onayı

Bu çalışma için etik kurul kararı gerekmemektedir.

Finansman

Çalışma herhangi bir finansal destek almamıştır.

Çıkar Çatışması

Çalışma herhangi bir çıkar çatışmasına konu değildir.

REFERANSLAR

- Acar, O., & Taşkın, Ç. (2024). Türkiye’de Elektrikli Otomobillerin Benimsenmesi Sürecinin Değerlendirilmesine Yönelik Nitel Bir Araştırma. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(1), 205-241.
- Acar, O., & Taşkın, Ç. (2025). Environmental concern and government incentives on perceived value and electric automobile adoption. *Transport Policy*.
- Acikalin, S., Gul, E., & Develioglu, K. (2009). Conspicuous consumption patterns of Turkish youth: case of cellular phones. *Young Consumers*, 10(3), 199-209.
- Adnan, N., Nordin, S. M., Rahman, I., Vasant, P. M., & Noor, A. (2017). A comprehensive review on theoretical framework-based electric vehicle consumer adoption research. *International Journal of Energy Research*, 41(3), 317-335.
- Adu-Gyamfi, G., Asamoah, A. N., Obuobi, B., Nketiah, E., & Zhang, M. (2024). Electric mobility in an oil-producing developing nation: Empirical assessment of electric vehicle adoption. *Technological Forecasting and Social Change*, 200, 123173.
- Amerika Birleşik Devletleri Çevre Koruma Ajansı. (2025). *Küresel sera gazı genel görünümü*. <https://www.epa.gov/ghgemissions/global-greenhouse-gas-overview> (Erişim tarihi: Eylül, 2025).
- Anderson, J. C., & Gerbing, D. W. (1988). Structural equation modeling in practice: A review and recommended two-step approach. *Psychological Bulletin*, 103(3), 411.
- Avrupa Komisyonu. (2025). *Otomobiller ve hafif ticari araçlar için CO₂ emisyon performans standartları ve araç etiketleme konusunda kamuoyu yoklamasının başlatılması*. https://climate.ec.europa.eu/news-other-reads/news/commission-launches-public-consultation-co2-emission-standards-cars-and-vans-and-car-labelling-2025-07-07_en (Erişim tarihi: Eylül, 2025).
- Alanazi, F. (2023). Electric vehicles: benefits, challenges, and potential solutions for widespread adaptation. *Applied Sciences*, 13(10), 6016.
- Bagozzi, R. P., & Yi, Y. (1988). On the evaluation of structural equation models. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 16(1), 74-94.
- Bamberg, S. (2003). How does environmental concern influence specific environmentally related behaviors? A new answer to an old question. *Journal of Environmental Psychology*, 23(1), 21-32.
- Baumeister, C., Scherer, A., & Wangenheim, F. V. (2015). Branding access offers: the importance of product brands, ownership status, and spillover effects to parent brands. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 43(5), 574-588.
- Benli, B., & Ferman, M. (2019). The effect of cultural dimensions on conspicuous consumption and online compulsive buying behavior: a comparative study among Turkish and American consumers. *Journal of Management Marketing and Logistics*, 6(2), 103-127.
- Bennett, R., Kottasz, R., & Shaw, S. (2016). Factors potentially affecting the successful promotion of electric vehicles. *Journal of Social Marketing*, 6(1), 62-82.
- Bockarjova, M., & Steg, L. (2014). Can Protection Motivation Theory predict pro-environmental behavior? Explaining the adoption of electric vehicles in the Netherlands. *Global Environmental Change*, 28, 276-288.

- Brislin, R. (1970), "Back translation for cross-cultural research", *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 1(3), 185-216.
- Chatterjee, S., Chaudhuri, R., Vrontis, D., & Bresciani, S. (2024). Exploring the effect of government incentives on electric vehicle purchase intention in smart cities. *Journal of Cleaner Production*, 477, 143841.
- Chao, C. W., Hung, Y. C., & Sun, L. (2022). Does consumer innovativeness matter in electrified vehicle? The moderation role of consumer involvement. *Journal of International Consumer Marketing*, 34(3), 298-311.
- Chen, K., Ren, C., Gu, R., & Zhang, P. (2019). Exploring purchase intentions of new energy vehicles: From the perspective of frugality and the concept of "mianzi". *Journal of Cleaner Production*, 230, 700-708.
- Coffman, M., Bernstein, P., & Wee, S. (2017). Electric vehicles revisited: a review of factors that affect adoption. *Transport Reviews*, 37(1), 79-93.
- Cohen, J., Cohen, P., West, S. G., & Aiken, L. S. (2013). *Applied multiple regression/correlation analysis for the behavioral sciences*. Routledge.
- Cook, R.D. (1977), "Detection of influential observation in linear regression", *Technometrics*, 19(1), 15-18.
- Daily Sabah. (2025). *Turkish auto sales up nearly 13%, EVs' share tops 20% again*. <https://www.dailysabah.com/business/automotive/turkish-auto-sales-up-nearly-13-evs-share-tops-20-again> (Erişim tarihi: Eylül, 2025).
- Dutta, B., & Hwang, H. G. (2021). Consumers purchase intentions of green electric vehicles: The influence of consumers technological and environmental considerations. *Sustainability*, 13(21), 12025.
- Ebaidalla, M. E., Abusin, S., Malkawi, A., & Mandikiana, B. (2025). Exploring Youth's Intentions to Purchase Electric and Hybrid Vehicles in Qatar: The Role of Moral Norms and Environmental Concern. *Cleaner and Responsible Consumption*, 100343.
- Efendioğlu, İ. H. (2024). Elektrikli Araç Satın Alma Niyetini Etkileyen Faktörler. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 106-122.
- Enkel, E., & Wintgens, S. (2025). Understanding mass-market electric vehicle adoption: Integrating diffusion of innovation theory with risk mitigation strategy in Germany. *Technological Forecasting and Social Change*, 220, 124329.
- Erdoğan, E. C., Tengilimoğlu, D., Bilgin, P., & Reyhanoğlu, İ. (2024). Elektrikli Araç Satın Alma Niyetini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi: Ankara İli Örneği. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 16(3), 2043-2061.
- Farjam, M., Nikolaychuk, O., & Bravo, G. (2019). Experimental evidence of an environmental attitude-behavior gap in high-cost situations. *Ecological Economics*, 166, 106434.
- Fornell, C., & Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39-50.
- Franke, T., Neumann, I., Bühler, F., Cocron, P., & Krems, J. F. (2012). Experiencing range in an electric vehicle: Understanding psychological barriers. *Applied Psychology*, 61(3), 368-391.
- Galloway, A. (2005). Non-probability sampling. In K. Kempf-Leonard (Ed.), *Encyclopedia of Social*

- Measurement* (pp. 859–864). New York, NY: Elsevier.
- Gefen, D., Straub, D., & Boudreau, M. C. (2000). Structural equation modeling and regression: Guidelines for research practice. *Communications of the Association for Information Systems*, 4(1), 7.
- Goldsmith, R. E., & Hofacker, C. F. (1991). Measuring consumer innovativeness. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 19(3), 209-221.
- Green, S. B. (1991). How many subjects does it take to do a regression analysis? *Multivariate Behavioral Research*, 26(3), 499–510.
- Groskurth, K., Bluemke, M., & Lechner, C. M. (2024). Why we need to abandon fixed cutoffs for goodness-of-fit indices: An extensive simulation and possible solutions. *Behavior Research Methods*, 56(4), 3891-3914.
- Gulzari, A., Wang, Y., & Prybutok, V. (2022). A green experience with eco-friendly cars: A young consumer electric vehicle rental behavioral model. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 65, 102877.
- Gutjar, M., Calastri, C., & Kowald, M. (2025). Electric vehicle ownership dynamics at the household level: a stated adaptation experiment on the effects of pricing and incentive policies. *Transportation*, 1-54.
- Hagman, J., & Stier, J. J. (2022). Selling electric vehicles: Experiences from vehicle salespeople in Sweden. *Research in Transportation Business & Management*, 45, 100882.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., ve Anderson, R. E. (2009). *Multivariate data analysis (7th ed.)*. Prentice-Hall.
- Han, C. S., Hsu, Y. M., & Hsu, H. J. (2024). Charging forward: unveiling the dynamics of consumer EV adoption in Asia's transition to green mobility. *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*, 36(11), 3192-3212.
- Henseler, J., Ringle, C. M., & Sarstedt, M. (2015). A new criterion for assessing discriminant validity in variance-based structural equation modeling. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 43(1), 115-135.
- Higuera-Castillo, E., Molinillo, S., Coca-Stefaniak, J. A., & Liébana-Cabanillas, F. (2019). Perceived value and customer adoption of electric and hybrid vehicles. *Sustainability*, 11(18), 4956.
- Higuera-Castillo, E., Liébana-Cabanillas, F., Santos, M. A. D., Zulauf, K., & Wagner, R. (2024). Do you believe it? Green advertising skepticism and perceived value in buying electric vehicles. *Sustainable Development*, 32(5), 4671-4685.
- Hu, L. T., & Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling: a Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1-55.
- Hürriyet News. (2025). *Türkiye’de elektrikli araç şarj noktası sayısı 33 bini geçti*. <https://www.hurriyetdailynews.com/ev-charging-sockets-in-turkiye-exceed-33-000-in-august-213832> (Erişim tarihi: Eylül, 2025).
- Jain, N. K., Singh, A. K., & Kaushik, K. (2020). Evaluating service quality in automobile maintenance and repair industry. *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*, 32(1), 117-134.
- Khalid, A., & Anwar, A. (2025). Pro-environment consumer behaviour and electric vehicle adoptions:

- A comparative regional meta-analysis. *Applied Economics*, 57(2), 191-215.
- Khazaee, H., & Tareq, M. A. (2021). Moderating effects of personal innovativeness and driving experience on factors influencing adoption of BEVs in Malaysia: An integrated SEM–BSEM approach. *Heliyon*, 7(9).
- Kilbourne, W., & Pickett, G. (2008). How materialism affects environmental beliefs, concern, and environmentally responsible behavior. *Journal of Business Research*, 61(9), 885-893.
- Kim, S., Connerton, T. P., & Park, C. (2022). Transforming the automotive retail: Drivers for customers' omnichannel BOPS (Buy Online & Pick up in Store) behavior. *Journal of Business Research*, 139, 411-425.
- Kim, S., Lee, J., & Lee, C. (2017). Does driving range of electric vehicles influence electric vehicle adoption?. *Sustainability*, 9(10), 1783.
- Kline, R. B. (2016). *Principles and practice of structural equation modeling (4th ed.)*. Guilford Press.
- Kong, Q., Fowler, M., Entchev, E., Ribberink, H., & McCallum, R. (2018). The role of charging infrastructure in electric vehicle implementation within smart grids. *Energies*, 11(12), 3362.
- Köksal, C., Ardiyok, Ş., & İkiler, H. (2024). Türkiye’de elektrikli araç şarj altyapısının güçlendirilmesi: politika önerileri. *Ekonomi-tek*, 13(1), 31–60.
- Kropfeld, M. I., Nepomuceno, M. V., & Dantas, D. C. (2018). The ecological impact of anticonsumption lifestyles and environmental concern. *Journal of Public Policy & Marketing*, 37(2), 245-259.
- Kumar, R. R., & Alok, K. (2020). Adoption of electric vehicle: A literature review and prospects for sustainability. *Journal of Cleaner Production*, 253, 119911.
- Langbroek, J. H., Franklin, J. P., & Susilo, Y. O. (2016). The effect of policy incentives on electric vehicle adoption. *Energy Policy*, 94, 94-103.
- Langbroek, J. H., Franklin, J. P., & Susilo, Y. O. (2018). How would you change your travel patterns if you used an electric vehicle? A stated adaptation approach. *Travel Behaviour and Society*, 13, 144-154.
- Li, W., Long, R., Chen, H., Yang, T., Geng, J., & Yang, M. (2018). Effects of personal carbon trading on the decision to adopt battery electric vehicles: Analysis based on a choice experiment in Jiangsu, China. *Applied Energy*, 209, 478-488.
- Li, L., Wang, Z., Chen, L., & Wang, Z. (2020). Consumer preferences for battery electric vehicles: A choice experimental survey in China. *Transportation Research Part D: Transport and Environment*, 78, 102185.
- Liao, F., Molin, E., & Van Wee, B. (2017). Consumer preferences for electric vehicles: a literature review. *Transport Reviews*, 37(3), 252-275.
- Liu, R., Ding, Z., Wang, Y., Jiang, X., Jiang, X., Sun, W., ... & Liu, M. (2021). The relationship between symbolic meanings and adoption intention of electric vehicles in China: The moderating effects of consumer self-identity and face consciousness. *Journal of Cleaner Production*, 288, 125116.
- McDonald, R. I., Chai, H. Y., & Newell, B. R. (2015). Personal experience and the ‘psychological distance’ of climate change: An integrative review. *Journal of Environmental Psychology*, 44, 109-118.
- Melliger, M. A., van Vliet, O. P., & Liimatainen, H. (2018). Anxiety vs reality–Sufficiency of battery electric vehicle range in Switzerland and Finland. *Transportation Research Part D: Transport*

and Environment, 65, 101-115.

- Menard, S. (2001). *Applied logistic regression analysis*. SAGE Publications.
- Noel, L., Carrone, A. P., Jensen, A. F., de Rubens, G. Z., Kester, J., & Sovacool, B. K. (2019). Willingness to pay for electric vehicles and vehicle-to-grid applications: A Nordic choice experiment. *Energy Economics*, 78, 525-534.
- Novotny, A., Szeberin, I., Kovács, S., & Máté, D. (2022). National culture and the market development of battery electric vehicles in 21 countries. *Energies*, 15(4), 1539.
- Nunnally, J., ve Bernstein, I. (1994). *Psychometric Theory*. McGraw-Hill.
- Pamidimukkala, A., Kermanshachi, S., Rosenberger, J. M., & Hladik, G. (2023). Evaluation of barriers to electric vehicle adoption: A study of technological, environmental, financial, and infrastructure factors. *Transportation Research Interdisciplinary Perspectives*, 22, 100962.
- Prajogo, D. I., & Sohal, A. S. (2003). The relationship between TQM practices, quality performance, and innovation performance: An empirical examination. *International Journal of Quality & Reliability Management*, 20(8), 901-918.
- Peters, A., & Dütschke, E. (2014). How do consumers perceive electric vehicles? A comparison of German consumer groups. *Journal of Environmental Policy & Planning*, 16(3), 359-377.
- Peterson, R. A., & Merunka, D. R. (2014). Convenience samples of college students and research reproducibility. *Journal of Business Research*, 67(5), 1035-1041.
- Plötz, P., Schneider, U., Globisch, J., & Dütschke, E. (2014). Who will buy electric vehicles? Identifying early adopters in Germany. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, 67, 96-109.
- Rainieri, G., Buizza, C., & Ghilardi, A. (2023). The psychological, human factors and socio-technical contribution: A systematic review towards range anxiety of battery electric vehicles' drivers. *Transportation Research Part F: Traffic Psychology and Behaviour*, 99, 52-70.
- Rauh, N., Franke, T., & Krems, J. F. (2015). Understanding the impact of electric vehicle driving experience on range anxiety. *Human Factors*, 57(1), 177-187.
- Rezvani, Z., Jansson, J., & Bodin, J. (2015). Advances in consumer electric vehicle adoption research: A review and research agenda. *Transportation Research Part D: Transport and Environment*, 34, 122-136.
- Rogers, E. M. (2003) *Diffusion of Innovations*. New York: The Free Press
- Rogers, E. M., & Shoemaker, F. F. (1971). *Communication of innovations: A cross-cultural approach*. The Free Press.
- Rusyani, E., Lavuri, R., & Gunardi, A. (2021). Purchasing eco-sustainable products: Interrelationship between environmental knowledge, environmental concern, green attitude, and perceived behavior. *Sustainability*, 13(9), 4601.
- Sajjad, A., Asmi, F., Chu, J., & Anwar, M. A. (2020). Environmental concerns and switching toward electric vehicles: geographic and institutional perspectives. *Environmental Science and Pollution Research*, 27(32), 39774-39785.
- Salari, N. (2022). Electric vehicles adoption behaviour: Synthesising the technology readiness index with environmentalism values and instrumental attributes. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, 164, 60-81.

- Schmalfuß, F., Mühl, K., & Krems, J. F. (2017). Direct experience with battery electric vehicles (BEVs) matters when evaluating vehicle attributes, attitude and purchase intention. *Transportation Research Part F: Traffic Psychology and Behaviour*, 46, 47-69.
- Schuitema, G., Anable, J., Skippon, S., & Kinnear, N. (2013). The role of instrumental, hedonic and symbolic attributes in the intention to adopt electric vehicles. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, 48, 39-49.
- Shamsuddoha, M., & Nasir, T. (2025). The road ahead for hybrid or electric vehicles in developing countries: market growth, infrastructure, and policy needs. *World Electric Vehicle Journal*, 16(3), 180.
- Shi, D., Lee, T., & Maydeu-Olivares, A. (2019). Understanding the model size effect on SEM fit indices. *Educational and Psychological Measurement*, 79(2), 310-334.
- Skippon, S. M. (2014). How consumer drivers construe vehicle performance: Implications for electric vehicles. *Transportation Research Part F: Traffic Psychology and Behaviour*, 23, 15-31.
- Steinhilber, S., Wells, P., & Thankappan, S. (2013). Socio-technical inertia: Understanding the barriers to electric vehicles. *Energy Policy*, 60, 531-539.
- Sitinjak, C., & Ober, J. (2025). Examining the impact of service quality and product innovation on willingness to buy electric vehicles: The mediating role of customer satisfaction. *Production Engineering Archives*, 31.
- Şişman, İ. N., & Çarklı, Y. B. (2026). Determinants of Electric Vehicle Adoption Intentions in Turkey: An Explainable Machine Learning Analysis of Economic, Infrastructure, and Behavioral Factors. *Sustainability*, 18(5), 2463.
- T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (2023). *Türkiye Cumhuriyeti Güncellenmiş Birinci Ulusal Katkı Beyanı (NDC)*. <https://iklim.gov.tr/db/turkce/dokumanlar/turkiye-cumhuriyeti--8230-102-20230512125223.pdf> (Erişim tarihi: Eylül, 2025).
- T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (2025). *Türkiye'nin Uzun Dönemli İklim Stratejisi*. <https://iklim.gov.tr/db/turkce/dokumanlar/turkiyenin--8230-3143-20250210095501.pdf> (Erişim tarihi: Eylül, 2025).
- Trope, Y., Liberman, N., & Wakslak, C. (2007). Construal levels and psychological distance: Effects on representation, prediction, evaluation, and behavior. *Journal of Consumer Psychology*, 17(2), 83-95.
- Uluslararası Enerji Ajansı (IEA). (2025). *Küresel Elektrikli Araç Görünümü 2025: Elektrikli otomobil pazarındaki eğilimler*. <https://www.iea.org/reports/global-ev-outlook-2025/trends-in-electric-car-markets> (Erişim tarihi: Eylül, 2025).
- Uratani, J. M., Evensen, D., Sovacool, B. K., & Griffiths, S. (2025). Benchmarking and tailoring electric vehicle policies to stimulate adoption. *Energy Research & Social Science*, 125, 104074.
- Uslu, H., & Demirel, O. (2022). Elektrikli Otomobil Satın Alma İstekliliğini Etkileyen Faktörler: Konya İli Örneği. *SDÜ Vizyoner Dergisi*, 13(35), 961-975.
- Vishwakarma, P. (2024). Investigating consumers' adoption of electric vehicles: a perceived value-based perspective. *Marketing Intelligence & Planning*, 42(6), 1028-1051.
- Wang, N., Huang, Y., Fu, Y., & Chen, L. (2022). Does lead users matter for electric vehicle adoption? An integrated perspective of social capital and domain-specific innovativeness. *Journal of Consumer Behaviour*, 21(6), 1405-1419.

- Wang, S., Li, J., & Zhao, D. (2017). The impact of policy measures on consumer intention to adopt electric vehicles: Evidence from China. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, 105, 14-26.
- Wang, S., Wang, J., Li, J., Wang, J., & Liang, L. (2018). Policy implications for promoting the adoption of electric vehicles: do consumer's knowledge, perceived risk and financial incentive policy matter?. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, 117, 58-69.
- White, L. V., & Sintov, N. D. (2017). You are what you drive: Environmentalist and social innovator symbolism drives electric vehicle adoption intentions. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, 99, 94-113.
- Xie, R., Fang, J., & Liu, C. (2017). The effects of transportation infrastructure on urban carbon emissions. *Applied Energy*, 196, 199-207.
- Yang, H., Yu, J., Zo, H., & Choi, M. (2016). User acceptance of wearable devices: An extended perspective of perceived value. *Telematics and Informatics*, 33(2), 256-269.
- Zarazua de Rubens, G., Noel, L., & Sovacool, B. K. (2018). Dismissive and deceptive car dealerships create barriers to electric vehicle adoption at the point of sale. *Nature Energy*, 3(6), 501-507.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction: This research explores how environmental, political and socio-psychological forces interact to shape the intention to purchase electric vehicles (EVs) in Türkiye. Against the backdrop of the Paris Agreement, the 2053 net-zero target and the rapid expansion of charging infrastructure, EV adoption in the country is growing yet still risks lagging behind the transformation required for decarbonizing the transport sector. Rather than focusing solely on technical or economic barriers, the research brings together macro-level policy perceptions with micro-level consumer attitudes, marketing-related factors and symbolic meanings attached to EVs. It aims to reveal how policy incentives, technological constraints, environmental concern, service-related expectations and status symbolism simultaneously influence EV purchase intention.

Method: Data were collected via an online questionnaire from 100 respondents aged 18 and above, including current car owners and consumers who plan to purchase a vehicle in the near future. Due to access and cost constraints, a non-probability convenience sampling approach was employed. The questionnaire relied on established multi-item scales adapted from earlier work, measured on nine-point Likert-type items and translated into Turkish through a translation-back translation procedure reviewed by marketing academics. Electric vehicle purchase intention was specified as the dependent construct. Government incentives, range and charging attitudes, environmental concern, perceived service quality, consumer innovativeness and status symbolism were included as independent constructs. Confirmatory factor analysis was used to assess the measurement model. Composite reliability and Cronbach's alpha values met recommended thresholds for most constructs, and convergent as well as discriminant validity were supported by AVE values, Fornell-Larcker criteria and HTMT ratios. Multiple linear regression was then employed to test the effects of the predictors on EV purchase intention, with standard diagnostic checks for multicollinearity.

Findings: The overall regression model was statistically significant and explained approximately 55% of the variance in EV purchase intention, indicating substantial explanatory power for the selected set of predictors. The results reveal a nuanced pattern. Perceived government incentives do not exert a significant direct influence on purchase intention once other factors are controlled. Environmental concern and consumer innovativeness also lose statistical significance in the multivariate framework, despite their positive zero-order correlations with intention. By contrast, negative attitudes related to charging and range reduce purchase intention, confirming the central role of perceived technological and infrastructural constraints. Perceived service quality has a strong positive effect, highlighting the importance of dealer support, information provision and problem solving in reducing non-monetary costs and uncertainty surrounding EV ownership. The most powerful predictor is the perception of EVs as a status symbol: when EVs are seen as markers of modernity, environmental responsibility and social distinction, intention to purchase rises sharply.

Discussion: These findings suggest that, in the Turkish context, EV adoption is shaped more by everyday practices and social meanings than by abstract environmental concern or generic innovativeness. Government incentives alone appear insufficient if they are not visible, trusted or translated into concrete ease-of-use and risk reduction in consumers' daily mobility routines. Strengthening charging infrastructure and reducing charging-related inconvenience remain critical but must be complemented by service ecosystems that offer reassurance, expertise and responsive after-sales support. At the same time, positioning EVs as identity-relevant and status-enhancing products taps into powerful socio-psychological motives, particularly in cultural settings where social signaling and conspicuous consumption are salient.

Conclusion: The research contributes to the EV adoption conversation by integrating policy perceptions, environmental considerations, marketing-related service factors and symbolic attributes within a single empirical framework focused on Türkiye. By demonstrating the dominant role of status symbolism and perceived service quality relative to generic environmental concern and innovativeness, it highlights the need to reconsider how EVs are positioned and supported in emerging markets. Limitations include the small convenience sample, the reliance on self-reported intention rather than actual behavior, and the cross-sectional design, which restricts causal inference and generalizability. These constraints should be acknowledged when interpreting the findings and deriving implications.

Recommendation: For policymakers, the results indicate that incentive schemes should be designed and communicated in ways that are concrete, transparent and directly linked to reductions in perceived risk and

inconvenience, rather than relying on abstract environmental narratives alone. Investments in visible, reliable charging infrastructure and clear communication around operating costs can mitigate range and charging-related concerns. For practitioners and service providers, enhancing perceived service quality is crucial. Professional dealer interactions, trustworthy information, test-drive opportunities and robust after-sales support can significantly increase purchase intention. Marketing strategies that frame EVs as symbols of modernity, responsibility and social distinction may be particularly effective in Türkiye. Future research is recommended to employ larger and more diverse samples, incorporate actual purchasing data and use longitudinal or experimental designs to trace how changes in policy, infrastructure and social narratives reshape consumer decision-making over time.

Örgütsel Demokrasi: Lisansüstü Tezlere Yönelik Bibliyometrik Analiz[‡]

Melek Sermin EFEOĞLU^{1*} Burcu DOĞANALP² Adnan ÇELİK²

¹ Bağımsız Araştırmacı, Konya, Türkiye

² Selçuk Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Konya, Türkiye

Makale Bilgisi

ÖZET

Geliş Tarihi: 23/11/2025
Kabul Tarihi: 15/05/2026
Yayın Tarihi: 28/06/2026

Anahtar Kelimeler:
Örgütsel demokrasi,
Katılımcı yönetim,
Bibliyometrik analiz,
Ulusal Tez Merkezi.

JEL Kodları: J20, M10, M12

Bu çalışmanın amacı, örgütsel demokrasi konusunda yapılan lisansüstü tezlerin bibliyometrik özelliklerinin belirlenmesidir. Bu doğrultuda, Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Ulusal Tez Merkezinde yer alan ve 2010-2025 yılları arasında tamamlanmış olan lisansüstü çalışmalar incelenmiştir. Bu veri tabanında yer alan, başlığında ve/veya anahtar kelimelerinde “Örgütsel Demokrasi” kavramı geçen 44 çalışma değerlendirilmiştir. Çalışmada, tezlerin yayımlandığı yıl, anahtar kelimeleri, türü, üniversitelerin ismi, enstitüleri ve ana bilim dalları, yayın dili, araştırma yöntemleri, danışman unvanı, üniversite türü, tezlerde ele alınan değişkenler, uygulanan sektör ve örneklem grubu incelenerek durum tespiti yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, en fazla tez çalışmasının 2019, 2021 ve 2022 yıllarında tamamlandığı bulgulanmıştır. En fazla tez çalışmasının Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi’nde tamamlanmış olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmalarda en sık kullanılan anahtar kelimenin, örgütsel demokrasi olduğu gözlemlenmiştir. Tezlerin, yüksek lisans derecesine sahip olduğu belirlenmiştir. Ayrıca tezlerin en çok sosyal bilimler enstitülerinde, işletme ana bilim dallarında yapıldığı, tezlerin en çok Türkçe dilinde yazıldığı, nicel araştırmanın tercih edildiği, tezlerin Prof. Dr. unvanına sahip akademisyenler tarafından yürütüldüğü bulgulanmıştır. Son olarak, tezlerin en çok devlet üniversitesinde tamamlandığı, tezlerin örgütsel vatandaşlık davranışı değişkeniyle ilişkilendirildiği, tezlerin en fazla kamu sektöründe uygulandığı ve tezlerin çeşitli alanlarda örneklem grubuyla gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular, Paydaş Kuramı perspektifinde değerlendirildiğinde, örgütsel demokrasinin farklı paydaşları kapsayan çok boyutlu yapısını destekler niteliktedir. Ayrıca bu bulgular, politika yapımcılar ve uygulayıcılar için örgütsel etkinlik sürecinde somut, uygulanabilir ve sürdürülebilir stratejik çıktıların üretilmesine katkı sunmaktadır.

Organizational Democracy: A Bibliometric Analysis of Graduate Theses

Article Info

ABSTRACT

Received: 23/11/2025
Accepted: 15/05/2026
Published: 28/06/2026

Keywords:

Organizational democracy,
Participatory management,
Bibliometric analysis,
National Thesis Center.

JEL Codes: J20, M10, M12

The aim of this study is to determine the bibliometric properties of postgraduate theses on organizational democracy. In this regard, postgraduate studies completed between 2010 and 2025 and available at the National Thesis Center of the Higher Education Board (HEB) were examined. Forty-four studies found in this database that included the concept of “Organizational Democracy” in their title and/or keywords were evaluated. In the study, the situation was determined by examining the year in which the theses were published, their keywords, type, the name of the universities, institutes and departments, publication language, research methods, advisor title, university type, variables discussed in the theses, applied sector and sample group. According to the analysis results, it was found that the most thesis studies were completed in 2019, 2021 and 2022. It has been determined that the highest number of thesis studies have been completed at Kırşehir Ahi Evran University. It has been observed that the most frequently used keyword in these studies is organizational democracy. These have been determined to qualify for a master's degree. Additionally, it was found that theses are most commonly conducted in social sciences institutes and business departments, are mostly written in Turkish, quantitative research is preferred, and theses are supervised by academics holding the title of Professor Dr. Finally, it was determined that the theses were mostly completed at state universities, the theses were associated with the organizational citizenship behavior variable, the theses were mostly applied in the public sector, and the theses were carried out with sample groups in various fields. When the findings are evaluated from the perspective of Stakeholder Theory, they support the multidimensional structure of organizational democracy that includes different stakeholders. In addition, these findings contribute to the production of concrete, applicable and sustainable strategic outputs in the organizational effectiveness process for policy makers and practitioners.

Bu makaleye atıfta bulunmak için:

Efeoğlu, M. S., Doğanalp, B., & Çelik, A. (2026). Örgütsel demokrasi: Lisansüstü tezlere yönelik bibliyometrik analiz. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 155-173. DOI: 10.51124/jneusbf.2026.137

*Sorumlu Yazar: Melek Sermin EFEOĞLU, ms.efooglu@gmail.com

[‡] Bu çalışma, 12. Örgütsel Davranış Kongresi’nde sözlü olarak sunulan “Örgütsel Demokrasi: Lisansüstü Tezlere Yönelik Bibliyometrik Analiz” adlı bildirinin içeriği geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiştir.

GİRİŞ

Demokrasi, halkın egemenliği esasına dayanan yönetim biçimidir (TDK, 2025). Demokrasi kavramının, antik dönemlere dayanan kabulleri vardır. Kökeni, Latince “democratia”, Yunanca “demos-kratos” kelimelerine dayanmaktadır. Burada, insanların gücüne dikkat çekilerek demokrasi tanımlanmaya çalışılmıştır. Başlangıçta şehir devletlerinde uygulanmış ve Atina demokrasisi olarak da adlandırılmıştır. Zamanla, halkın kendi kendisini yönetmesine evrilmiştir. Örgütsel demokrasi ise eşitlik, karar verme ve işbirliği gibi tanımlarını içermektedir. Demokratik bir örgüt yapısında üyelerin, sosyal değişimler ve paydaşlarla işbirliği potansiyelleri söz konusu olabilmektedir (Safari vd., 2018).

Kapsamlı ve yapılandırılmış sürekli personel katılımı olarak sınıflandırılan (Beyene, 2024) örgütsel demokrasi kavramı, ilk dönemlerde daha çok kamu yönetimi ve siyaset bilimi gibi alanlarda yoğun kullanılmıştır. Şeffaflık, hesap verebilirlik ve katılımcı yönetim taleplerinin yoğunlaştığı bir dönemde, örgütsel demokrasi kavramı, özellikle kamu yönetimi bağlamında, günümüzde yenilenmiş bir önem kazanmıştır. Modern bürokrasiler verimliliği meşruiyetle uzlaştırmaya çalışırken, kurumların iç demokratikleşmesi yalnızca normatif bir özlem değil, aynı zamanda işlevsel bir zorunluluk haline gelmiştir. Örgütsel demokrasi, çalışanların karar alma süreçlerine katılım, yönetim uygulamalarında adaleti deneyimleme ve kurumlarını hesap verebilir kılma konusunda kendilerini yetkilendirilmiş hissetme derecesini ifade eder. Bu anlamda katılım, şeffaflık, adalet, eşitlik ve hesap verebilirlik gibi temel boyutları ve katılımcı karar alma (çalışanların hedef ve strateji belirleme sürecine katılımı), bilgi paylaşımı ve şeffaflık ile iş konseyleri, doğrudan seçimler ve geri bildirim platformları dahil olmak üzere kurumsallaşmış ses ve temsil mekanizmaları gibi temel bileşenleri kapsar (Işık & Candan, 2025).

Ekonomik bağımlılığın, sürekli teknolojik ilerlemenin ve küreselleşmenin ortaya çıkmasıyla birlikte, örgütlerde insan sermayesi rekabet avantajı olarak ortaya çıkmıştır. Bu faktör, paradigmayı değiştirmiş ve çalışanların haklarını gözetmeye, onları temsil etmeye ve güçlendirmeye doğru bir yönelim oluşturmuştur. Alternatif modeller arasında, örgütleri yönetmenin etik ve verimli bir yolu da örgütsel demokrasidir (Alizadeh vd., 2024).

İlk dönem kamu yönetimi ve siyaset bilimindeki yaygın kullanımından sonra örgütsel demokrasi kavramı, işletme, eğitim, turizm ve sağlık gibi alanlara da yayılmıştır. Yönetimde otoriter yaklaşımlardan ziyade, karar alma süreçlerine örgüt üyelerinin de dahil edildiği katılımcı yaklaşımları öngören örgütsel demokrasi, akademik yazında her geçen gün daha da önemli hale gelmiştir (Korkmaz & Çelik, 2020). Son yıllarda, örgütlerde demokratik uygulamaların hayata geçirilmesiyle çalışan tutum ve davranışlarında önemli iyileşmeler yaşandığına yönelik araştırmalar (Ahmed vd., 2018) yoğunluk kazanmıştır. Geleneksel hiyerarşik yönetim ve karar alma biçimlerinin başarısızlıklarına bir yanıt niteliği taşıyan örgütsel demokrasi alanının potansiyeli; yönetim, organizasyon ve ekonomi literatüründe eleştirel akademisyenler için güncel bir ilgi odağı haline gelmiştir (Vickers vd., 2025). Örgütsel demokrasi kavramının farklı disiplinlere yayılması, beraberinde parçalı bir literatür birikimi getirmiştir. Bu noktada, mevcut çalışmaların hangi tematik odaklarda yoğunlaştığını ve hangi metodolojik eğilimlerin olduğunu belirlemek, alanın mevcut durumunun anlaşılabilmesi açısından kritik bir önem arz etmektedir. Bu bağlamda, literatürdeki temel yönelimleri bütüncül bir bakış açısıyla analiz edecek çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Örgütsel demokrasi alanındaki çalışmalar hızla artsa da, bu çalışmaların tematik ve metodolojik eğilimlerini bütüncül bir şekilde analiz eden, gelecekteki araştırmaların yönelimlerini belirlemeye yardımcı olacak sistematik bir inceleme çalışmasının eksikliği dikkat çekmektedir. Bu çalışma, bu boşluğu doldurmayı hedeflemektedir. Bu çalışmanın temel amacı, örgütsel demokrasi kavramını konu alan lisansüstü tezlerin çeşitli parametreler çerçevesinde bibliyometrik analizini gerçekleştirmektir. Konunun alandaki gelişimini ve entelektüel yapısını genel hatlarıyla ortaya koyması bakımından bibliyometrik analiz yöntemi tercih edilmiştir. Elde edilen bulgular, sadece bir durum tespiti yapmakla

kalmamaktadır. Aynı zamanda mevcut bilgi boşluklarını görünür kılarak, araştırmacılara ve ilgili çevrelere gelecekteki çalışmalar için bir rehber ve kaynak niteliği taşımaktadır.

ÖRGÜTSEL DEMOKRASİ KAVRAMI VE KAPSAMI

Birinci ve ikinci sanayi devrimi, iş örgütlerinin büyümesine ve işgören sayılarının artmasına yol açmıştır. Ancak bu süreçte, üretim sistemlerinde teknik verimliliğin öncelenmesi nedeniyle beşeri faktörün sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarının karşılanması, ekonomik çıktılarının gerisinde kalmıştır (Şimşek & Çelik, 2023). Bu durum, ilerleyen dönemlerde sendikal haklar ve insanca çalışma koşulları taleplerinin daha yüksek sesle dile getirilmesine zemin hazırlamıştır (Öztürk & Demirtaş, 2019). Söz konusu hak arayışlarına rağmen, çalışanların kararlara katılımı ve yönetimde söz sahibi olmaları için uzunca bir süre beklenilmesi gerekmiştir. Nihayetinde, demokratik ilkelerin iş örgütlerine uyarlanmasıyla örgütsel demokrasi kavramı ortaya çıkmıştır. Bu kavram gerek örgüt içi gerekse örgüt dışı çevrede yer alan tüm unsurlar için önem kazanmaya başlamıştır (Güney & Güney, 2008; Şimşek vd., 2025).

İşyerindeki demokrasi, siyasi demokrasyden farklıdır. "İşyeri demokrasisi" terimi, işçiler veya temsilcileri tarafından güç kullanımına yönelik sistemleri tanımlar. İşyeri demokrasisi kavramı, bir kuruluştaki işçilere özyönetim hakkı verilmesi için öne sürülen bir argümanı ve aynı derecede geniş bir kurumsal çözüm yelpazesini, hiyerarşik yapıların örgütsel reformlarını (örgütsel katılım), işçi temsiline dayalı yetki devri sistemlerini ve iş konseyleri aracılığıyla işçilerin daha kapsamlı doğrudan katılım biçimlerini kapsar (Sewante vd., 2024). Örgütsel demokrasi, örgüt çalışanlarının, örgüt yönetimine ve süreçlerine katılımı ve memnuniyetidir (Harrison & Freeman, 2004) ve örgütün, demokratik örgütü oluşturan katılım-eleştiri, şeffaflık, eşitlik, adalet ve hesap verebilirlik ilkelerini yönetim uygulamalarına yansıtmasıdır (Güler & Beytekin, 2025). Örgütlerde ifade özgürlüğünün tanınmasıdır (Kodalak vd., 2024). Farklı bir ifadeyle örgütsel demokrasi, örgüt kararlarının birlikte alınması ve örgütsel iradede etkilenenlerin söz konusu iradeye katılmalarına izin veren yönetim anlayışı biçimidir (Tutar & Sadykova, 2014).

Örgütsel demokrasi paydaş teorisi kapsamında değerlendirilebilir (Vickers vd., 2025). Paydaş teorisi, örgütsel karar alma süreçlerine örgütün tüm paydaşlarının katılımı esasına dayanmaktadır (Yüksel, 2024). Bu bağlamda örgütsel sonuçları önemsemek; fırsat verildiğinde, bu sonuçlara etki edecek karar verme süreçlerinin de içinde olmayı gerektirir. Karar süreçlerinin içinde yer almak ise özünde katılımı gerektirir (Geçkil & Tikici, 2015). Nitekim Geçkil ve Tikici (2015), örgütsel demokrasi unsurlarının katılım-eleştiri, şeffaflık, adalet, eşitlik ve hesap verebilirlik olduğunu belirtmektedir. Örgütsel demokrasi ve/veya unsurları literatürdeki araştırmalarda da karşılık bulmaktadır. Örgütsel demokrasi; örgütsel muhalefet (Tutar & Sadykova, 2014), örgütsel özdeşleşme (Kesen, 2015), örgütsel performans (Çelik & Büyükbeşe, 2022), örgütsel sessizlik (Işık vd., 2022), örgütsel seslilik (Çelik & Büyükbeşe, 2022), örgütsel adalet (Bakan vd., 2017), örgütsel destek (Bakan vd., 2017), örgütsel bağlılık (Safari vd., 2018; Altıntaş & Özata, 2022), iş tatmini (Çankaya, 2018), örgütsel sinizm (Çopur & Atanur-Baskan, 2020) ve kurumsal sosyal sorumluluk (Svendsen & Jønsson, 2022) gibi çok çeşitli örgütsel davranış değişkenleriyle doğrudan ilişkilendirilmektedir. Dolayısıyla örgütsel demokrasi, bu değişkenler aracılığıyla bireysel performansı, örgütsel ve toplumsal bir faydalı çıktıya dönüştürme potansiyeli taşımaktadır.

Örgütsel demokrasiinin yer aldığı örgütlerde, kalıcı bürokrasi değil, geçici uygulamalar söz konusudur. Ayrıca sürekli özeleştiri sistemi ve her durumda yapıcı geribildirimde bulunan örgütsel iklimin varlığından bahsedilebilir. Böylelikle örgüt üyeleri arasında örgütsel değer ve normlara dayalı bir uyumun varlığı da söz konusudur. Örgütsel demokrasi anlayışının işlevselliği, katımlı, açık ve çok yönlü iletişimin varlığıyla mümkündür. Bu sayede örgüt üyelerinin motivasyonu artmakta ve

güçlendirilmektedirler (Tutar & Sadykova, 2014). Tüm bunlara ek olarak, örgütsel demokrasi işyerinde önemli algı değişikliklerini de yaratır. Bireyin işine, çalışma arkadaşlarına ve çalışma ortam koşullarına ilişkin duygu ve düşüncelerini olumlu yönde etkileme gücüne sahiptir (Geçkil vd., 2017). Fenwick (2005), demokratik ilkelerin uygulanmasının etkisiyle çalışanların yükselen sesi kavramına dikkat çekmekte ve çalışanların örgütsel işleyişte ve yönetim uygulamalarında söz sahibi olmalarına olanak tanıyan bir örgütsel ortamda çalışmanın, alınacak kararların yerine getirilme oranını artıracaklarını, istenmeyen davranışları azaltacaklarını ve böylece daha yüksek düzeyde örgütsel bağlılık oluşacağını; ayrıca çalışanların beceri ve yeteneklerini geliştirerek, gelişmiş bir örgütsel performans ve üretkenliğin sağlanabileceğini vurgulamaktadır (Aktaran: Güler & Beytekin, 2025). Demokratik bir örgütsel ortam, açık iletişim, merkezi olmayan karar alma ve psikolojik güvenlik yoluyla inovasyonu desteklemektedir. Bu tür ortamlarda çalışanların yenilikçi fikirler ortaya koyma eğilimleri sürekli iyileştirmeye elverişli koşullar yaratmaktadır. Çalışmalar, demokratik yapıya sahip kuruluşların daha düşük işten ayrılma niyeti ve daha yüksek örgütsel güven, örgütsel bağlılık (Khoa vd., 2024) ile örgütsel vatandaşlık davranışı (Akpınar & Tuna, 2024) sergilediğini göstermektedir. Ayrıca örgütsel demokrasi çalışanları değişim süreçlerine dahil ederek iş yerindeki çatışmaların ve değişime karşı direncin yönetilmesine katkı sağlamaktadır (Işık & Candan, 2025). Bununla birlikte; örgütsel demokrasi zaman ve diğer kurumsal kaynakları da tüketebilir, karar alma süreçlerini sektöre uğratabilir ve verimliliğin azalmasına neden olabilir (Harrison & Freeman, 2004). Demokratik örgütler gizli güç asimetrisine yol açarak karar alma etkinliğini zayıflatabilir. Paradoksal olarak, iş yeri ne kadar demokratik olursa, çalışanlar ve liderler arasında anlaşmaya varmak o kadar zorlaşır, bu da hesap verebilirliğin yaygınlaşmasını teşvik ederek örgüt kültürü üzerinde aşındırıcı etkiler yaratır (Cao vd., 2025).

Sonuç olarak örgütsel demokrasi, çalışanların, bilgi, beceri ve yaratıcı düşüncelerini örgütün yararına sunmalarına olanak tanınması nedeniyle bir örgütün yönetim sürecinin başladığı nokta olarak kabul edilebilir. Bu doğrultuda örgütsel demokrasi uygulamalarının başarılı olabilmesi için örgütlerin ve yönetimlerinin, ortaya çıkması muhtemel sorunları öngörerek, dezavantajlı durumları en aza indirmesi veya ortadan kaldırması gerekmektedir (Tetik, 2025).

YÖNTEM

Bu çalışmada, bibliyometrik analiz yöntemi tercih edilmiştir. Bibliyometrik analiz, belirli bir konunun literatürdeki gelişimi hakkında bilgi sağlamaktadır. Bu bilgiler, konuyla ilgili gelecekte yapılacak çalışmalara yol göstermektedir. Bu çalışmada gerçekleştirilen bibliyometrik analizin verileri Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Ulusal Tez Merkezi (<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>) üzerinden yapılan taramalar ile elde edilmiştir. 13.09.2025 tarihinde arama işlemi gerçekleştirilmiştir. Söz konusu veri tabanının arama butonuna “örgütsel demokrasi” kelimeleri girilmiştir. Arama sonucunda, başlığında ve/veya anahtar kelimelerinde “örgütsel demokrasi” kavramı geçen 44 çalışmaya ulaşılmıştır. Tam metinlerine erişim izni olan lisansüstü tezler analiz sürecine alınmış ve ilgili tezler için herhangi bir anabilim dalı kısıtlaması uygulanmamıştır. Bu kapsamda ulaşılan çalışmaların tamamı analize dahil edilmiştir. Dolayısıyla araştırmanın örnekleme, araştırma evreninin tamamını temsil etmektedir. İncelenen tezler, yayın yılı, türü, üniversite ve anabilim dalı gibi bibliyometrik özelliklerine göre ayrıştırılmış ve belirli parametreler altında sınıflandırılmıştır. Oluşturulan bu sınıflandırma kriterleri, verilerin sistematik bir şekilde düzenlenmesine ve anlamlı kategorilere dönüştürülmesinde referans olmuştur. Ayrıca, tezlerde ele alınan değişkenleri belirlemek amacıyla her tezin 'Bulgular' ve 'Tartışma' bölümleri incelenmiş, istatistiksel olarak anlamlı ilişkisi tespit edilen tüm kavramlar kodlanmıştır. Ardından bu kavramlar, kavramsal benzerliklerine göre üst kategoriler altında toplanmıştır. Elde edilen veriler, yüzde ve frekans analizi kullanılarak değerlendirilmiştir. Analiz kapsamında tezlerin yayınlandığı yıl, anahtar kelimeleri, türü, üniversitelerin ismi, enstitüleri ve anabilim dalları, yayın dili, araştırma yöntemleri, danışman unvanı, üniversite türü, tezlerde ele alınan

değişkenler, uygulanan sektör ve örneklem grubu incelenerek durum tespiti yapılmıştır. Çalışma planlanırken aşağıdaki sorulara yanıtlar aranmıştır:

- “Örgütsel Demokrasi” kavramına ilişkin lisansüstü tezlerin yıllara göre dağılımı nedir?
- “Örgütsel Demokrasi” kavramına ilişkin lisansüstü tezlerde yazarların en fazla kullandıkları anahtar kelimeler nelerdir?
- “Örgütsel Demokrasi” kavramına ilişkin lisansüstü tezler hangi türdedir?
- “Örgütsel Demokrasi” kavramına ilişkin en verimli üniversiteler hangileridir?
- “Örgütsel Demokrasi” kavramına ilişkin lisansüstü tezlerin yürütüldüğü enstitülere göre dağılımı nedir?
- “Örgütsel Demokrasi” kavramına ilişkin lisansüstü tezlerin yürütüldüğü ana bilim dallarına göre dağılımı nedir?
- “Örgütsel Demokrasi” kavramına ilişkin lisansüstü tezlerin yayın diline göre dağılımı nedir?
- “Örgütsel Demokrasi” kavramına ilişkin lisansüstü tezlerin araştırma yöntemine göre dağılımı nedir?
- “Örgütsel Demokrasi” kavramına ilişkin lisansüstü tezleri yürüten danışmanların unvanına göre dağılımı nedir?
- “Örgütsel Demokrasi” kavramına ilişkin lisansüstü tezlerin tamamlandığı üniversite türüne göre dağılımı nedir?
- “Örgütsel Demokrasi” kavramına ilişkin tezlerin ele alınan değişkenlere göre dağılımı nedir?
- “Örgütsel Demokrasi” kavramına ilişkin tezlerin uygulandığı sektörlere göre dağılımı nedir?
- “Örgütsel Demokrasi” kavramına ilişkin tezlerin örneklem bilgisine göre dağılımı nedir?

BULGULAR

“Bibliyometrik yöntemler herhangi bir alandaki çalışmaların bilimsel yöntemlerden yararlanılarak literatürdeki gelişiminin incelenmesi ve genel bir çerçevesinin ortaya konulmasını sağlamaktadır” (Kodalak & Akman, 2023). Bu çalışmada gerçekleştirilen bibliyometrik analizin verileri Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Ulusal Tez Merkezi (<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>) üzerinden yapılan taramalar ile elde edilmiştir. 13.09.2025 tarihinde arama işlemi gerçekleştirilmiştir. Söz konusu veri tabanının arama butonuna “örgütsel demokrasi” kelimeleri girilmiştir. Arama sonucunda, başlığında ve/veya anahtar kelimelerinde “örgütsel demokrasi” kavramı geçen 44 çalışmaya ulaşılmıştır. Örgütsel demokrasi kavramı ile ilgili Ulusal Tez Merkezindeki ilk tez çalışmasının 2010 yılında yapıldığı belirlenmiştir. Dolayısıyla analiz, 2010-2025 yılları arasındaki 44 lisansüstü tez çalışmasını kapsamaktadır.

2010-2025 yılları arasında Ulusal Tez Merkezindeki “örgütsel demokrasi” kavramı üzerine yapılan lisansüstü tez çalışmalarının yıllara göre dağılımı Tablo 1 aracılığıyla gösterilmektedir.

Tablo 1*Örgütsel Demokrasi Üzerine Yapılan Lisansüstü Tez Çalışmalarının Yıllara Göre Dağılımı*

Yayın Yılı	N	%
2025	2	4,5
2024	5	11,4
2023	2	4,5
2022	8	18,2
2021	8	18,2
2020	4	9,1
2019	8	18,2
2018	1	2,3
2017	1	2,3
2015	1	2,3
2013	1	2,3
2012	2	4,5
2010	1	2,3
Toplam	44	100

Tablo 1 incelendiğinde, örgütsel demokrasi kavramına ilişkin gerçekleştirilen tez çalışmalarının en fazla 2019, 2021 ve 2022 yıllarında yapıldığı dikkat çekmektedir. 2011, 2014 ve 2016 yıllarında tez çalışması gerçekleşmemiştir. Tablo 1 incelendiğinde 2019 yılı ve sonrasında kavrama ilişkin ilginin yoğunlaştığı belirtilebilir. Bu durum, örgütsel demokrasi kavramının güncel yönetim-organizasyon ve örgütsel davranış literatüründe öncelik verilen bir araştırma alanı haline geldiğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

2010-2025 yılları arasında Ulusal Tez Merkezindeki “örgütsel demokrasi” kavramı üzerine yapılan lisansüstü tez çalışmalarının anahtar kelimelere göre dağılımı Tablo 2 aracılığıyla gösterilmektedir.

Tablo 2*Örgütsel Demokrasi Üzerine Yapılan Lisansüstü Tez Çalışmalarının Anahtar Kelimelere Göre Dağılımı*

Anahtar Kelimeler	N	%
Örgütsel Demokrasi	40	66,7
Demokrasi	13	21,7
Örgütsel Demokrasi Algısı	2	3,3
Örgüt	2	3,3
İşyeri Demokrasisi	1	1,7
Örgütsel Demokrasinin Alt Boyutları	1	1,7
Demokratik Tutum	1	1,7
Toplam	60	100

Tablo 2 incelendiğinde, örgütsel demokrasi kavramına ilişkin tez çalışmalarının %66,7 kullanım oranı (n=40) ile “Örgütsel Demokrasi” anahtar kelimesini tercih ettiği belirlenmiştir. Ardından %21,7 oranı ile “Demokrasi” anahtar kelimesi tercih edilmiştir. Bu durum, “Örgütsel Demokrasi” kavramının literatürde temel tanımlayıcı kavram olarak benimsendiği şeklinde değerlendirilebilir.

2010-2025 yılları arasında Ulusal Tez Merkezindeki “örgütsel demokrasi” kavramı üzerine yapılan lisansüstü tez çalışmalarının türüne göre dağılımı Tablo 3 aracılığıyla gösterilmektedir.

Tablo 3

Örgütsel Demokrasi Üzerine Yapılan Lisansüstü Tez Çalışmalarının Türüne Göre Dağılımı

Tezlerin Türü	N	%
Doktora	16	36,4
Yüksek Lisans	28	63,6
Toplam	44	100

Tablo 3’te ele alınan söz konusu lisansüstü tezlerin türüne göre dağılımı incelendiğinde; %63,6 oranı (n=28) ile yüksek lisans tezi ve %36,4 oranı (n=16) ile doktora tezi olarak tamamlandığı tespit edilmiştir. Bu durum, örgütsel demokrasi kavramının her düzeydeki akademik araştırmalar için ilgi çekici bir çalışma alanı olduğu şeklinde değerlendirilebilir.

2010-2025 yılları arasında Ulusal Tez Merkezindeki “örgütsel demokrasi” kavramı üzerine yapılan lisansüstü tez çalışmalarının üniversitelere göre dağılımı Tablo 4 aracılığıyla gösterilmektedir.

Tablo 4

Örgütsel Demokrasi Üzerine Yapılan Lisansüstü Tez Çalışmalarının Üniversitelere Göre Dağılımı

Üniversiteler	N	%
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi	3	6,8
İstanbul Okan Üniversitesi	2	4,5
Ege Üniversitesi	2	4,5
Sakarya Üniversitesi	2	4,5
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi	2	4,5
Giresun Üniversitesi	2	4,5
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi	2	4,5
Hacettepe Üniversitesi	2	4,5
Celal Bayar Üniversitesi	2	4,5
Başkent Üniversitesi	2	4,5
Gazi Üniversitesi	1	2,3
Kocaeli Üniversitesi	1	2,3
Dokuz Eylül Üniversitesi	1	2,3
Mersin Üniversitesi	1	2,3
Kafkas Üniversitesi	1	2,3
Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi	1	2,3
İstanbul Ticaret Üniversitesi	1	2,3
Marmara Üniversitesi	1	2,3
Akdeniz Üniversitesi	1	2,3
İnönü Üniversitesi	1	2,3
Beykent Üniversitesi	1	2,3
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	1	2,3
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	1	2,3
İstanbul-Cerrahpaşa Üniversitesi	1	2,3
İstanbul Gelişim Üniversitesi	1	2,3
Toros Üniversitesi	1	2,3
Haliç Üniversitesi	1	2,3
Süleyman Demirel Üniversitesi	1	2,3
Cumhuriyet Üniversitesi	1	2,3
Ankara Üniversitesi	1	2,3
Dicle Üniversitesi	1	2,3
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi	1	2,3
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi	1	2,3
Toplam	44	100

Tablo 4 incelendiğinde, örgütsel demokrasi konusundaki tezlerin 33 farklı üniversite bünyesinde yapıldığı belirlenmiştir. Tezler arasında, en fazla sayıda (n=3) tezin %6,8 oranı ile Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi'nde yapıldığı tespit edilmiştir. Bu durum, örgütsel demokrasi kavramının Türkiye'deki lisansüstü eğitimde geniş bir kurumsal çeşitliliğe ulaştığı şeklinde değerlendirilebilir.

2010-2025 yılları arasında Ulusal Tez Merkezindeki “örgütsel demokrasi” kavramı üzerine yapılan lisansüstü tez çalışmalarının yürütüldüğü enstitülere göre dağılımı Tablo 5 aracılığıyla gösterilmektedir.

Tablo 5*Örgütsel Demokrasi Üzerine Yapılan Lisansüstü Tez Çalışmalarının Enstitülere Göre Dağılımı*

Enstitüler	N	%
Sosyal Bilimler Enstitüsü	23	52,3
Eğitim Bilimleri Enstitüsü	11	25,0
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	6	13,6
İşletme Enstitüsü	2	4,5
Fen Bilimleri Enstitüsü	1	2,3
Sağlık Bilimleri Enstitüsü	1	2,3
Toplam	44	100

Tablo 5 incelendiğinde, örgütsel demokrasi kavramına ilişkin tezlerin %52,3 oranı (n=23) ile Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamlandığı belirlenmiştir. Bu durum, örgütsel demokrasi kavramının temel olarak sosyal bilimler enstitüsü odağında çalışıldığını, ancak farklı enstitülerde de karşılık bularak çok boyutlu bir çalışma alanı olma özelliği gösterdiği şeklinde değerlendirilebilir.

2010-2025 yılları arasında Ulusal Tez Merkezindeki “örgütsel demokrasi” konusunda yapılan lisansüstü tez çalışmalarının yürütüldüğü ana bilim dallarına göre dağılımı Tablo 6 aracılığıyla gösterilmektedir.

Tablo 6*Örgütsel Demokrasi Üzerine Yapılan Lisansüstü Tez Çalışmalarının Ana Bilim Dallarına Göre Dağılımı*

Ana Bilim Dalları	N	%
İşletme ABD	16	36,4
Eğitim ABD	15	34,1
Sağlık Yönetimi ABD	3	6,8
Turizm İşletmeciliği ABD	2	4,5
Spor Yönetim Bilimleri ABD	1	2,3
Yönetim Bilişim Sistemleri ABD	1	2,3
Tarım Ekonomisi ABD	1	2,3
İşletme Yönetimi ABD	1	2,3
İlköğretim ABD	1	2,3
Hemşirelik Yönetim ABD	1	2,3
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri ABD	1	2,3
Eğitim Yönetimi ve Politikalar ABD	1	2,3
Toplam	44	100

Tablo 6 incelendiğinde, örgütsel demokrasi konusuna ilişkin yapılan tezlerin sırasıyla İşletme ABD (%36,4), Eğitim ABD (%34,1) ve Sağlık Yönetimi ABD’nda (%6,8) tamamlandığı belirlenmiştir. Bu durum, örgütsel demokrasi kavramının ağırlıklı olarak işletme ve eğitim yönetimi disiplinleri üzerinden yürütüldüğünü, ancak sağlık yönetimi ve turizm işletmeciliği gibi farklı uygulama alanlarında da karşılık bulduğu şekilde değerlendirilebilir.

2010-2025 yılları arasında Ulusal Tez Merkezindeki “örgütsel demokrasi” konusunda yapılan lisansüstü tez çalışmalarının yayın diline göre dağılımı Tablo 7 aracılığıyla gösterilmektedir.

Tablo 7

Örgütsel Demokrasi Üzerine Yapılan Lisansüstü Tez Çalışmalarının Yayın Diline Göre Dağılımı

Yayın Dili	N	%
Türkçe	43	97,7
İngilizce	1	2,3
Toplam	44	100

Tablo 7 incelendiğinde, tezlerin %97,7 oranı (n=43) ile Türkçe dilinde yazıldığı tespit edilmiştir. Bu durum, örgütsel demokrasi kavramına yönelik bulguların ulusal düzeydeki uygulayıcılar ve politika yapıcılar için doğrudan erişilebilir olma özelliğini güçlendirdiği şeklinde değerlendirilebilir.

2010-2025 yılları arasında Ulusal Tez Merkezindeki “örgütsel demokrasi” konusunda yapılan lisansüstü tez çalışmalarının araştırma yöntemine göre dağılımı Tablo 8 aracılığıyla gösterilmektedir.

Tablo 8

Örgütsel Demokrasi Üzerine Yapılan Lisansüstü Tez Çalışmalarının Araştırma Yöntemine Göre Sınıflandırılması

Yöntem	N	%
Nicel	39	88,6
Karma	5	11,4
Toplam	44	100

Tablo 8 incelendiğinde, söz konusu tezlerin %88,6 oranı (n=39) ile nicel araştırma yöntemini tercih ettiği belirlenmiştir. Bu durum, örgütsel demokrasi kavramına yönelik araştırmaların sayısal verilerle durumu ortaya koymaya odaklandığını, buna karşın nitel araştırmaların sınırlı kaldığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

2010-2025 yılları arasında Ulusal Tez Merkezindeki “örgütsel demokrasi” konusunda yapılan lisansüstü tez çalışmalarını yürüten danışmanların unvanlarına göre dağılımı Tablo 9 aracılığıyla gösterilmektedir.

Tablo 9

Örgütsel Demokrasi Üzerine Yapılan Lisansüstü Tez Çalışmalarının Danışman Unvanına Göre Dağılımı

Danışman Unvanı	N	%
Prof. Dr.	23	52,3
Doç. Dr.	12	27,3
Dr. Öğretim Üyesi	9	20,5
Toplam	44	100

Tablo 9 incelendiğinde, örgütsel demokrasi kavramına ilişkin lisansüstü tezlerin %52,3 oranı (n=23) ile “Prof. Dr.” unvanlı danışmanlar tarafından yürütüldüğü belirlenmiştir. Bu durum, örgütsel demokrasi kavramının Prof. Dr. unvanlı deneyimli danışmanlar gözetiminde yürütüldüğü şeklinde değerlendirilebilir.

2010-2025 yılları arasında Ulusal Tez Merkezindeki “örgütsel demokrasi” kavramı üzerine yapılan lisansüstü tez çalışmalarının üniversite türüne göre dağılımı Tablo 10 aracılığıyla gösterilmektedir.

Tablo 10

Örgütsel Demokrasi Üzerine Yapılan Lisansüstü Tez Çalışmalarının Üniversite Türüne Göre Dağılımı

Üniversite Türü	N	%
Devlet Üniversiteleri	35	79,6
Vakıf Üniversiteleri	9	20,4
Toplam	44	100

Tablo 10 incelendiğinde, örgütsel demokrasi kavramına ilişkin gerçekleştirilen tez çalışmalarının %79,6 oranı (n=35) ile devlet üniversitelerinde yapıldığı tespit edilmiştir. Bu durum, örgütsel demokrasi kavramına yönelik akademik ilginin ve bilimsel üretimin büyük oranda devlet üniversiteleri bünyesinde yoğunlaştığı şeklinde değerlendirilebilir.

2010-2025 yılları arasında Ulusal Tez Merkezindeki “örgütsel demokrasi” kavramı üzerine yapılan lisansüstü tez çalışmalarının ele alınan değişkenlere göre dağılımı Tablo 11 aracılığıyla gösterilmektedir.

Tablo 11

Örgütsel Demokrasi Üzerine Yapılan Lisansüstü Tez Çalışmalarının Ele Alınan Değişkenlere Göre Dağılımı

Değişkenler	N	%	Değişkenler	N	%
Örgütsel Vatandaşlık Davranışı	6	10,5	Sendikal Bağlılık	1	1,7
Örgütsel Bağlılık	5	8,7	Sendikal Demokrasi	1	1,7
Örgütsel Muhalefet	5	8,7	Okul İklimi	1	1,72
Örgütsel Sinizm	3	5,2	Çalışan Sesliliği	1	1,72
Örgütsel Yabancılaşma	3	5,2	İnovasyon	1	1,72
Psikolojik Güven	2	3,5	Politik Duyarlılık	1	1,72
Örgütsel Güven	2	3,5	Politik Davranışlar	1	1,72
Rol İçi Performans	2	3,5	Örgütsel İmaj	1	1,72
İş Tatmini	2	3,5	Psikolojik İyi Oluş	1	1,72
Etik Liderlik	2	3,5	Kişilik Özellikleri	1	1,72
Çalışan Motivasyonu	1	1,7	İşe Adanmışlık	1	1,72
Örgütsel Güç Mesafesi	1	1,7	Örgütsel Özdeşleşme	1	1,72
Yükseköğretim Kültürü	1	1,7	Rol Dışı Performans	1	1,72
Psikolojik Güçlendirme	1	1,7	Bağlamsal Performans	1	1,7
Kurumsal Sosyal Sorumluluk	1	1,7	İşe Bağlılık	1	1,7
Mesleki Eylemlilik	1	1,7	Örgütsel Sessizlik	1	1,7
İşten Ayrılma Niyeti	1	1,7	İşle Bütünleşme	1	1,7
İş Stresi	1	1,7	Akademik Özgürlük	1	1,7

Tablo 11 incelendiğinde, örgütsel demokrasi kavramına ilişkin gerçekleştirilen tez çalışmalarının %10,5 oranı (n=6) ile örgütsel vatandaşlık davranışı ile ilişkilendirildiği tespit edilmiştir. Ardından örgütsel demokrasi kavramının, örgütsel bağlılık (%8,7) ve örgütsel muhalefet (%8,7) değişkenleri ile ilişkilendirildiği belirlenmiştir. Bu durum, örgütsel demokrasinin, çalışanların örgütüne yönelik tutum ve davranışlarını hem etkileyen hem de onlardan etkilenen ve ayrıca karşılıklı etkileşim içerisinde olduğunun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Nitekim örgütsel demokrasi uygulamalarının yer aldığı örgütlerde; çalışanların gönüllü katkı sunması (örgütsel vatandaşlık davranışı), örgütüne bağlanması (örgütsel bağlılık) ve gerektiğinde eleştirel bir tutumu ifade edebilmesi (örgütsel muhalefet), kavramın çok boyutlu doğası gereği beklenen bir durumdur.

2010-2025 yılları arasında Ulusal Tez Merkezindeki “örgütsel demokrasi” kavramı üzerine yapılan lisansüstü tez çalışmalarının sektörlere göre dağılımı Tablo 12 aracılığıyla gösterilmektedir.

Tablo 12

Örgütsel Demokrasi Üzerine Yapılan Lisansüstü Tez Çalışmalarının Sektörlere Göre Dağılımı

Sektörlere Göre Dağılım	N	%
Kamu Sektörü	22	50,0
Kamu Sektörü ve Özel Sektör	11	25,0
Özel Sektör	7	15,9
Sektör Belirtilmemiş	4	9,1
Toplam	44	100

Tablo 12 incelendiğinde, örgütsel demokrasi kavramına ilişkin gerçekleştirilen tez çalışmalarının %50 oranı (n=22) ile kamu sektöründe gerçekleştirildiği belirlenmiştir. Bu durum, kamu kurumlarındaki hiyerarşik yapıların modern yönetim anlayışı çerçevesinde daha katılımcı bir yapıya dönüştürülmesi çabalarının ve buna bağlı olarak artan akademik ilginin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

2010-2025 yılları arasında Ulusal Tez Merkezindeki “örgütsel demokrasi” kavramı üzerine yapılan lisansüstü tez çalışmalarının örneklemlerine göre dağılımı Tablo 13 aracılığıyla gösterilmektedir.

Tablo 13

Örgütsel Demokrasi Üzerine Yapılan Lisansüstü Tez Çalışmalarının Örneklemelerine Göre Dağılımı

Örneklem	N	%
Sağlık Çalışanları	5	11,4
Öğretim Elemanı	10	22,7
Öğretmen	11	25,0
Diğer	18	40,9
Toplam	44	100

Tablo 13 incelendiğinde, örgütsel demokrasi kavramına ilişkin tez çalışmalarının %40,9 oranı (n=18) ile diğer kategorisinde yer alan çalışanlar üzerinde gerçekleştiği belirlenmiştir. Bu kategorinin içerisinde, banka çalışanları, liman işletmesi çalışanları, otel çalışanları, belediye çalışanları ile diğer sektör çalışanları bulunmaktadır. Bu durum, örgütsel demokrasinin sadece belirli bir iş koluyla sınırlı olmadığını, kavramın farklı örgütsel kültürlerde ve çalışma koşullarında karşılık bulduğunun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

SONUÇ

Bu çalışma, örgütsel demokrasi konusunda yapılan lisansüstü tezlerin bibliyometrik özelliklerinin belirlenmesi amacıyla hazırlanmıştır. İlgili kavramı konu edinen lisansüstü tezlerin yapıları ile gelişim seyirleri incelenmiştir. Örgütsel demokrasi başlangıçta, siyaset felsefesi ve kamu yönetimi gibi disiplinlerde ele alınmıştır. Sonraları, diğer disiplinlerde de kabul görmüştür. Eğitim, turizm, sağlık, işletmecilik, yönetim ve organizasyon alan yazınlarında çeşitli şekillerde yer almaya başlamıştır. Çünkü bahse konu olan özne, insan unsurudur. Örgütler amaçlarını gerçekleştirebilmek amacıyla, beşerî sermayelerine gereken önemi vermek durumundadırlar. Kâr amacı güden ve gütmeyen her kurum veya kuruluşun başarısı, iç ve dış paydaşların işbirliğine dayanmaktadır. Kurum veya kuruluşun sahipleri veya yöneticilerinin kurumsal başarıyı öncelikli hedef olarak belirlemeleri rasyonel bir yaklaşım olsa da bu hedefe ulaşmada tercih edilen liderlik tarzı kritik bir öneme sahiptir. Otoriter liderlik yaklaşımları kısa vadeli sonuçlar sağlasa da uzun vadeli sürdürülebilirliği olumsuz etkilediği kabul edilmektedir. Bu hususta, demokratik katılımın kurumsal başarının kalıcılığı üzerinde daha etkin bir rol oynadığı ifade edilebilir.

Bibliyometrik analiz yöntemi ile gerçekleştirilen bu çalışmada, lisansüstü tezler çeşitli parametreler çerçevesinde değerlendirilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, en fazla tez çalışmalarının 2019, 2021 ve 2022 yıllarında tamamlandığı bulgulanmıştır. En sık kullanılan anahtar kelimenin örgütsel demokrasi olduğu, en fazla yüksek lisans tezinin tamamlandığı, en fazla tez çalışmasının ise Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi'nde gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. Ayrıca tezlerin en çok sosyal bilimler enstitüsü ve işletme ana bilim dalında yapıldığı, tezlerin en çok Türkçe dilinde yazıldığı, nicel araştırmanın tercih edildiği ve tezlerin Prof. Dr. unvanına sahip akademisyenler tarafından yürütüldüğü bulgulanmıştır. Son olarak, tezlerin en çok devlet üniversitesinde tamamlandığı, tezlerin örgütsel vatandaşlık davranışı değişkeniyle ilişkilendirildiği, tezlerin en fazla kamu sektöründe uygulandığı ve tezlerin çeşitli alanlardaki örneklem grubuyla gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular, Paydaş Kuramı perspektifinde değerlendirildiğinde, örgütsel demokrasinin farklı paydaşları kapsayan çok boyutlu yapısının desteklendiği ifade edilebilir. Ayrıca bu bulgular, politika yapıcılar ve uygulayıcılar için örgütsel etkinlik sürecinde somut, uygulanabilir ve sürdürülebilir stratejik çıktıların üretilmesine de katkı sunabilir.

Yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgular, literatüre hem teorik hem de pratik açıdan katkılar sunmaktadır. Teorik açıdan bu çalışma, farklı disiplinlere dağılmış olan örgütsel demokrasi kavramının Türkiye'deki lisansüstü düzeydeki entelektüel yapısını sistematik bir çerçevede bir araya getirmiştir. Böylelikle lisansüstü çalışmalarda örgütsel demokrasi kavramının yıllar içindeki gelişim seyri, etkileşim içinde olduğu değişkenler gibi ele alınan parametrelerin tamamı üzerinde yapılan bu somutlaştırma, alanın kavramsal sınırlarının belirlenmesine katkı sağlamıştır. Pratik açıdan ise çalışma, mevcut tezlerdeki metodolojik eğilimleri ve uygulama yapılan sektörleri analiz ederek, literatürdeki boşlukları görünür kılmıştır. Lisansüstü çalışmaların; yönetsel tercihleri, örneklem yapıları ve yoğunlaştığı sektörel alanlar gibi temel bibliyometrik parametrelerin tamamı üzerinden yapılan bu tespitler, yeni çalışmalar yapacak araştırmacılar için zaman ve kaynak tasarrufu sağlama potansiyeli taşımaktadır. Ayrıca, ele alınan değişkenlerin sektörel dağılımı, örgütsel demokrasi uygulamasının hangi iş kollarında yoğunlaştığına dair somut veriler sunarak ilgili çevreler için bütüncül bir perspektif oluşturmaktadır. Nihayetinde bu çalışma, Türkiye'deki "Örgütsel Demokrasi" kavramı üzerine yapılan lisansüstü çalışmaları inceleyerek, ulusal yazının entelektüel yapısını ve gelişim düzeyini net bir biçimde ortaya koymaktadır.

ÖNERİLER

Çalışmanın bulguları kapsamında çeşitli öneriler geliştirilebilir. Bunların bir kısmı konu özelinde çalışma yapanlara, bir kısmı ise diğer ilgili çevrelere yönelik olabilir. Bu grupta çerçevesinde geliştirilen aşağıdaki önerilerin dikkate alınmasında yarar vardır:

- Ülkemizdeki tezlerin çoğunlukla nicel araştırma yöntemi ile gerçekleştirildiği görülmüştür. Oysa nitel araştırma yöntemlerinin de kullanıldığı araştırmalara da ihtiyaç vardır. Gerek nicel gerekse nitel olsun her çalışmada; katılımcı yönetim anlayışı, paydaşlık hukuku ve iç girişimcilik gibi temaların odağa alınması, ulusal literatürün sadece niceliksel değil, içeriksel olarak da zenginleşmesine ve kavramın kuramsal temellerinin güçlenmesine önemli katkılar sağlayabilecektir.

- Örgütsel demokrasinin yenilikçilik, işten ayrılma niyeti veya etik liderlik gibi farklı çıktılarla olan ilişkisinin özel sektörde ve üretim odaklı işletmelerde de test edilmesi, kavramın sektörel çeşitliliğini ve uygulama alanını genişletecektir. Özellikle bankacılık, hizmet gibi sektörlerde örneklem sayısının artırılması, kavrama yönelik sektörel dinamikleri daha net ortaya çıkarabilecektir.

- Örgütsel demokrasi kavramına yönelik lisansüstü birikimin uluslararası alanda görünürlüğünü artırmak için, çalışmaların yabancı dillerde kaleme alınması veya uluslararası karşılaştırmalı analizlerin yapılması faydalı olabilecektir.

- Örgütsel demokrasi kavramının disiplinlerarası entegrasyonuna uyumlu olarak farklı anabilim dallarında ve daha derinlemesine analizlerin yapıldığı doktora düzeyindeki çalışmalarla desteklenmesi, kavramsal sınırları genişleterek, kuramsal derinliği artırabilecektir.

- Örgütsel demokrasi kapsamında kurumsal sürdürülebilirlik için yönetimlerin, çalışanları stratejik bir beşeri değer olarak konumlandırması esastır. Bu beşeri değer, istihdam edildiği örgütüne yönelik yüksek bir kurumsal itibar ve özdeşleşme algısı geliştirmeleri, insan odaklı bir yönetim felsefesinin benimsenmesiyle mümkündür. Bu yaklaşım, sadece duygusal bir bağ değil, aynı zamanda çalışanların örgütsel bağlılık ve aidiyet hislerini daha da güçlendirerek kurumsal hedeflerle bütünleşmelerine olanak tanıyabilir. Açık bir iletişim içinde, paydaşlık hukuku tesis edilmelidir. Her çalışanın, aynı zamanda bir iç girişimci de olduğu belirtilmelidir. Bunu destekleyici bilgiler astlar ile paylaşılmalı, olumlu geri dönüşler ödüllendirilmelidir.

- Konu özelinde, örgüt personelinin de yerine getirmesi gereken hususlar vardır. Üst yönetimler kararlara katılım hakkı veya imkânı sağladığında, aktif olunmalıdır. Düşünme ve sorgulama becerileri geliştirilmelidir. Yöneticiler ile açık bir iletişime geçilip, bilgi alışverişleri yapılmalıdır. Yenilikçi düşünce ve uygulamaya aktarılması için gayret içine girilmelidir.

Örgütsel demokrasi kavramının bibliyometrik analiz ile incelendiği bu çalışmada bazı sınırlılıklar bulunmaktadır. Bu çalışmanın en büyük sınırlılığı kavrama ilişkin verilerin sadece Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Ulusal Tez Merkezi veri tabanı üzerinden elde edilmiş olmasıdır. Örgütsel demokrasi literatürünün sürekli gelişen ve dinamik doğası göz önüne alındığında, alandaki eğilimlerin ve dönüşümün belirlenebilmesi amacıyla gelecekte yapılacak araştırmalarda; Scopus, Web of Science ve Google Akademik gibi uluslararası veri tabanlarını da araştırma kapsamına dahil edilmesi ve farklı analiz teknikleriyle kapsamlı çalışmalar yapılması önerilmektedir. Ayrıca, Türkiye örneklemini ile birlikte farklı ülkelerdeki çalışmaların karşılaştırmalı olarak ele alınması, örgütsel demokrasi literatürünün küresel dinamiklerini anlamak adına önemli katkılar sağlayabilir.

Etik Beyan

Bu çalışma, 12. Örgütsel Davranış Kongresi'nde sözlü olarak sunulan "Örgütsel Demokrasi: Lisansüstü Tezlere Yönelik Bibliyometrik Analiz" adlı bildirinin içeriği geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiştir.

Etik Kurul Onayı

Bu çalışma için etik kurul kararı gerekmemektedir.

Finansman

Çalışma herhangi bir finansal destek almamıştır.

Çıkar Çatışması

Yazarlar ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

REFERANSLAR

- Ahmed, K., Adeel, A., Ali, R., & Rehman, R. U. (2018). Organizational Democracy and Employee Outcomes: The Mediating Role of Organizational Justice. *Business Strategy and Development*, 2(3), 204-219.
- Akpınar, Z., & Tuna, C. (2024). İlkokul ve Ortaokullarda Görev Yapan Öğretmenlerin Örgütsel Demokrasi Algıları ile Örgütsel Vatandaşlık Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Trabzon Örneği). *Kosova Educational Research Journal*, 5(1), 76-100. <http://dx.doi.org/10.29228/kerjournal.74534>
- Alizadeh, M., Shariati, M., & Noroozirad, P. (2024). Phenomenography of Democracy in the Organization. *Management Studies in Development and Evolution*, 33(111), 207-239. <https://doi.org/10.22054/jmsd.2024.76480.4389>
- Altıntaş, M., & Özata, M. (2023). Örgütsel Demokrasinin Örgütsel Bağlılığa Etkisi: Eğitim Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 379-410. <https://doi.org/10.48146/odusobiad.1087084>
- Bakan, İ., Güler, B., & Kara, E. (2017). Örgütsel Demokrasinin Örgütsel Adalet ve Örgütsel Destek Algıları Üzerine Etkileri: Otel Çalışanlarına Yönelik Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(4), 1031-1048.
- Beyene, G. M. (2024). Exploring the Mediating Effect of Corporate Social Responsibility on Organizational Democracy and Meaningful Work in Addis Ababa City Administration. *African Journal of Biological Sciences*, 6(14), 969-980. <https://doi.org/10.48047/AFJBS.6.14.2024.969-980>
- Cao, Z., He, L., Dai, Y., & Xiang, L. (2025). School Organizational Democracy and School Development: A Chain-Mediated Model of Organizational Commitment and Work Engagement. *Futurity Education*, 5(2), 24-43. <https://doi.org/10.57125/FED.2025.06.25.02>
- Çankaya, M. (2018). Örgütsel Demokrasinin İş Tatminine Etkisi ile Sağlık Sektörü Çalışanlarının Örgütsel Demokrasi Algıları ve İş Tatmini Düzeylerinin Tespitine Yönelik Bir Araştırma. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(82), 404-426.
- Çelik, Ç., & Büyükbeşe, T. (2022). Örgütsel Demokrasi'nin Örgütsel Performansa Etkisinde Örgütsel Sesliliğin Aracı Rolü. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 18(3), 912-928. <http://dx.doi.org/10.17130/ijmeh.1014403>
- Çopur, Z., & Atanur-Baskan, G. (2020). Örgütsel Demokrasi ile Örgütsel Sinizm Arasındaki İlişki: Öğretim Elemanları Üzerine Bir Araştırma. *Yükseköğretim Dergisi*, 10(1), 61-72. <https://doi.org/10.2399/yod.19.008>
- Fenwick, T. (2005). Conceptions of Critical HRD: Dilemmas for Theory and Practice. *Human Resource Development International*, 8(2), 225-238. <https://doi.org/10.1080/13678860500100541>
- Geçkil, T., & Tikici, M. (2015). Örgütsel Demokrasi Ölçeği Geliştirme Çalışması. *Amme İdaresi Dergisi*, 48(4), 41-78.
- Geçkil, T., Akpınar, A. T., & Taş, Y. (2017). Örgütsel Demokrasinin İş Tatmini Üzerindeki Etkisi: Bir Alan Araştırması. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 9(4), 649-674. <https://doi.org/10.20491/isarder.2017.351>
- Güler, Ş., & Beytekin, O. F. (2025). Organizational Democracy and Organizational Alienation Behaviours of Faculty Members at Universities. *Policy Reviews in Higher Education*, 9(2), 348-

380. <https://doi.org/10.1080/23322969.2025.2517547>

- Güney, S., & Güney, S. (2008). Örgütlerde Ast-Üst İlişkileri ve İşyeri Disiplininin Sağlanması. M. Ş. Şimşek & A. Çelik (Ed.). *Çağdaş Yönetim ve Örgütsel Gelişim* içinde 497-537. Eğitim Kitabevi, Konya.
- Harrison, J. S., & Freeman, R. E. (2004). Is Organizational Democracy Worth the Effort? *The Academy of Management Executive* (1993-2005), 18(3), 49-53.
- Işık, M., & Candan, H. (2025). Perception of Organizational Democracy of Public Servants in Turkey. *Oeil Research Journal*, 23(9), 162-184.
- Işık, M., Tutgaç, C., & Gündoğdu, B. (2022). Örgüt Kültürü ve Örgütsel Demokrasinin Örgütsel Sessizlik Üzerindeki Etkisi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(4), 23-42. <https://doi.org/10.18026/cbayarsos.1068126>
- Kesen, M. (2015). Örgütsel Demokrasinin Çalışan Performansı Üzerine Etkileri: Örgütsel Özdeşleşmenin Aracılık Rolü. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 535-562.
- Khoa, V. D., Anh, N. T. M., Cuong, T., & Chinh, T. T. Q. (2024). *Organizational Democracy and Employee Retention: An Empirical Study in Vietnamese Universities*. In T. H. N. Nguyen, D. N. Burrell, V. K. Solanki, & N. A. Mai (Eds.), *Proceedings of the 4th International Conference on Research in Management and Technovation ICRMAT 2023* (pp. 377-387). Springer, Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-99-8472-5_35
- Kodalak, O., & Akman, A. Z. (2023). İşyerinde Dışlanma Çalışmalarının Bibliyometrik Analizi. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(3), 1621-1641. <https://doi.org/10.11616/asbi.1327985>
- Kodalak, O., Erdirençelebi, M., & Akman, A. Z. (2024). Mapping of Organizational Democracy: A Bibliometric Study. *Business: Theory and Practice*, 25(1), 175-189. <https://doi.org/10.3846/btp.2024.20195>
- Korkmaz, E. V., & Çelik, A. (2020). Katılımcı Yönetimde Önemli Bir Kavram Olarak Örgütsel Demokrasiye İlişkin; Ulusal Tez Merkezi, TR Dizin ve Dergipark Veri Tabanları Kapsamında Bir İçerik Analizi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(2), 1303-1321. <https://doi.org/10.33437/ksusbd.915548>.
- Öztürk, M., & Demirtaş, H. (2019). Örgütsel Demokrasi Bağlamında Sendikal Demokrasinin Sendikal Bağlılığa Etkisi: İzmir İlinde Bir İnceleme. *İş ve Hayat*, 5(9), 9-3.
- Safari, A., Salehzadeh, R., & Ghaziasgar, E. (2018). Exploring the Antecedents and Consequences of Organizational Democracy. *The TQM Journal*, 30(1), 74-96. <https://doi.org/10.1108/TQM-05-2017-0057>
- Sewante, L., Kyambade, M., Kwemarira, G., Namuburi, J., Kaliisa, G., & Kayanja, W. (2024). Collective Leadership, Workplace Democracy and Diversity Management in Public Universities in Uganda. A. Konior et al. (Eds.). *Humanistic Management in the Public Sector, Humanism in Business Series* in 261-285. Springer Nature, Switzerland. https://doi.org/10.1007/978-3-031-73522-6_12
- Svensen, M., & Jønsson, T. F. (2022) Organizational Democracy And Meaningful Work: The Mediating Role of Employees Corporate Social Responsibility Perceptions. *Frontiers Psychology*, 13:946656. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.946656>
- Şimşek, M. Ş., & Çelik, A. (2023). *Yönetim ve Organizasyon*. Eğitim Yayınevi, Konya.

- Şimşek, M. Ş., Çelik, A., & Akgemci, T. (2025). *Davranış Bilimleri*. Eğitim Yayınevi, Konya.
- TDK (2025). *Güncel Türkçe Sözlük*. <https://sozluk.gov.tr/> .
- Tetik, S. (2025). Örgütsel Demokrasinin İşletme Verimliliğine Etkisi. *İzmir Dayanışma Dergisi*, 8(2), 231-241. <https://doi.org/10.69599/izd.2948>
- Tutar, H., & Sadykova, G. (2014). Örgütsel Demokrasi ve Örgütsel Muhalefet Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme. *İşletme Bilimi Dergisi*, 2(1), 1-16. <https://doi.org/10.22139/ibd.26606>
- Vickers, I., Lyon, F., & Sepulveda, L. (2025). Collective Capabilities for Organizational Democracy: The Case of Mutual Social Enterprises. *British Journal of Management*, 36, 240-254. <https://doi.org/10.1111/1467-8551.12840>
- Yüksel, F. (2024). Türkiye’de Kurumsal Raporlama: Düzenleme ve Uygulamaların Genel Görünümü. N. Kurnaz (Ed.). *Güncel İşletmecilik Araştırmaları-3* içinde 25-46. Eğitim Yayınevi, İstanbul.

EXTENDED ABSTRACT

The main purpose of this study is to carry out bibliometric analysis of postgraduate theses on the concept of organizational democracy within the framework of various parameters. The bibliometric analysis method was preferred because it reveals the development of the subject in the field. It is aimed that the findings obtained will serve as a resource for researchers and related circles.

In this study, bibliometric analysis method was preferred. Bibliometric analysis provides information about the development of a particular topic in the literature. This information guides future studies on the subject. The data of the bibliometric analysis carried out in this study was obtained by scanning through the Higher Education Board (HEB) National Thesis Center (<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>). The search was carried out on 13.09.2025. The words “organizational democracy” were entered into the search button of the database in question. As a result of the search, 44 study data were found. The data obtained was evaluated using percentage and frequency analysis. Within the scope of the analysis, the year in which the theses were published, their keywords, their type, the name of the universities, their institutes and departments, publication language, research methods, consultant title, university type, variables discussed in the theses, applied sector and sample group were examined and the situation was determined.

According to the analysis results, it was found that the highest number of thesis studies were completed in 2019, 2021, and 2022. It was determined that the most frequently used keyword was organizational democracy, the highest number of master's theses were completed, and the highest number of thesis studies were conducted at Kırşehir Ahi Evran University. Additionally, theses are mostly done in social sciences institutes and business departments, theses are mostly written in Turkish, quantitative research is preferred, theses are written by Prof. Dr. it has been found that theses are carried out by academics who have the title. Finally, it was determined that the theses were mostly completed at state universities, the theses were associated with the organizational citizenship behavior variable, the theses were mostly applied in the public sector, and the theses were carried out with sample groups from various fields.

This study was prepared to determine the bibliometric properties of postgraduate theses on organizational democracy. The structures and developments of postgraduate theses focusing on the relevant concept were examined. Organizational democracy was initially addressed in disciplines such as political philosophy and public administration. Later, it was accepted in other disciplines as well. It has begun to take place in various forms in the literature on education, tourism, health, business, management and organization. Because the subject in question is the human element. Organizations must give due importance to their human capital in order to achieve their goals. The success of every for-profit or non-profit institution or organization can be achieved with the cooperation of internal and external stakeholders. Owners or managers of organizations may undoubtedly prioritize corporate success. There is no problem with this. However, they should also pay attention to the leadership processes they will exhibit. It is witnessed that those who think that they will achieve continuous success with authoritarian leadership are mistaken. Democratic participation is more important for an effective management style. In this way, more permanent and sustainable successes can be achieved.

Various suggestions can be developed within the scope of the findings of the study. Some of these may be for those working on the specific subject, while others may be for other interested parties. It would be beneficial to take into consideration the following suggestions developed within the framework of this grouping:

-While it has been observed that theses in our country are mostly conducted using quantitative research methods, there is also a need for studies that use qualitative research methods. It should not be forgotten that in every study, whether quantitative or qualitative, emphasizing the participatory management approach and intrapreneurship will make significant contributions to the literature.

-Within the scope of organizational democracy, management has various responsibilities. It must be internalized that organizational personnel are an indispensable human resource. People must be made to feel honored and proud to be in that workplace. This process requires, above all, the adoption of a people-centered management philosophy. This will facilitate increased employee loyalty and sense of belonging to the organization. A sense of ownership should be established through open communication. The belief that every employee is also an intrapreneur should be stated. Supporting information should be shared with subordinates, and

positive returns should be rewarded.

-In this regard, there are also matters that the organization's personnel must fulfill. When upper management provides the right or opportunity to participate in decisions, they must be active. Thinking and questioning skills must be developed. Open communication and information exchange should be established with managers. Efforts should be made to put innovative thinking into practice.

Haberin Altındaki Gerilim: Okur Yorumlarında Nefret Söyleminin Görünümü

Enes BAL*

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü,
Konya, Türkiye

Makale Bilgisi

ÖZET

Geliş Tarihi: 06/03/2026
Kabul Tarihi: 10/06/2026
Yayın Tarihi: 28/06/2026

Anahtar Kelimeler:
Haber siteleri,
Kullanıcı yorumları,
Nefret söylemi.

JEL Kodları: D83, L82, L86

Dijitalleşmeyle birlikte habercilik pratikleri önemli bir dönüşüm geçirmiş, haber üretimi ve dolaşımı kadar haberin tüketilme ve tartışılma biçimleri de değişmiştir. Özellikle çevrimiçi haber sitelerinde yer alan yorum alanları, okurların yalnızca haberleri takip eden pasif izleyiciler olmaktan çıkıp içerik hakkında görüş bildirdiği ve kamusal tartışmalara katıldığı etkileşimli alanlar hâline gelmiştir. Bu etkileşimli alanlar, kullanıcıların düşüncelerini görünür kıldığı kadar nefret söylemi gibi problemlili söylem biçimlerinin de üretildiği ve dolaşıma girdiği ortamlar hâline gelebilmektedir. Bu bağlamda çalışma, dijital haber sitelerinde yer alan okur yorumlarında üretilen nefret söylemini incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma kapsamında, Türkiye’de en çok ziyaret edilen dijital haber platformlarından biri olan Ensonhaber’de yayımlanan haberlerin altındaki kullanıcı yorumları içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Üç farklı tarihte yayımlanan 60 habere ait toplam 300 yorumun analizi sonucunda, yorum alanlarında nefret söyleminin kayda değer bir yoğunlukta olduğu görülmüştür. Nefret söyleminin en çok siyasi kimlik ve spor taraftarlığı kimliği üzerinden üretildiği belirlenmiştir. Bulgular, haber sitelerindeki yorum alanlarının yalnızca kullanıcı etkileşiminin gerçekleştiği bir alan olmanın ötesinde, toplumsal gerilim ve kutuplaşmanın görünür hâle geldiği ve yeniden üretildiği bir iletişim ortamına dönüştüğünü göstermektedir.

The Tension Beneath the News: The Appearance of Hate Speech in Reader Comments

Article Info

ABSTRACT

Received: 06/03/2026
Accepted: 10/06/2026
Published: 28/06/2026

Keywords:
News sites,
User comments,
Hate speech.

JEL Codes: D83, L82, L86

With digitalization, journalistic practices have undergone a significant transformation, changing not only the production and circulation of news but also the ways in which news is consumed and discussed. In particular, the comment sections of online news sites have transformed readers from passive observers who merely follow the news into interactive spaces where they express their opinions on the content and participate in public debates. While these interactive spaces make users' thoughts visible, they can also become environments where problematic forms of discourse, such as hate speech, are produced and circulated. In this context, this study aims to examine hate speech produced in reader comments on digital news sites. Within the scope of the research, user comments under news articles published on Ensonhaber, one of the most visited digital news platforms in Turkey, were analyzed using content analysis. The analysis of a total of 300 comments on 60 news articles published on three different dates revealed a significant concentration of hate speech in the comment sections. It was determined that hate speech was most frequently produced based on political identities and sports fan identities. The findings show that comment sections on news websites have transformed from being merely spaces for user interaction into communication environments where social tensions and polarization are made visible and reproduced.

Bu makaleye atıfta bulunmak için:

Bal, E. (2026). Haberin altındaki gerilim: Okur yorumlarında nefret söyleminin görünümü. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 174-192. DOI: 10.51124/jneusb.2026.138

*Sorumlu Yazar: Enes BAL, ebal@erbakan.edu.tr

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

GİRİŞ

Dijital teknolojilerin gelişmesiyle birlikte haber üretim, dağıtım ve tüketim süreçleri köklü bir değişime uğramıştır. Geleneksel medya araçlarının tek yönlü, merkezi ve statik yapısının yerini; hızın, etkileşimin ve kullanıcı katılımının ön plana çıktığı daha dinamik bir iletişim ortamı almıştır. Bu bağlamda söz konusu dönüşümün en görünür ve somut yansıması internet haberciliği alanında kendini göstermiştir. İnternet haberciliği, zaman ve mekân sınırlılıklarını büyük ölçüde ortadan kaldırmış, haberlerin anlık güncellenebilmesine, multimedya formatlarıyla sunulabilmesine ve kullanıcıların içerik üretim ve yorum süreçlerine doğrudan katılımına olanak tanımıştır. Böylece haber, yalnızca profesyonel gazeteciler tarafından üretilen bir içerik olmaktan çıkmış, kullanıcıların haber altına yazdıkları yorumlarla daha etkileşimli, daha katılımcı ve çok katmanlı bir yapıya dönüşmüştür. Dolayısıyla haber siteleri de “sosyal” bir nitelik kazanmış; kullanıcıların yorum yapabildiği ve haber içerikleri etrafında karşılıklı etkileşime girebildiği dijital alanlara dönüşmüştür (Zannettou vd., 2020).

Her toplumsal dönüşüm gibi dijitalleşmenin habercilik alanına etkileri de çift yönlü açıdan değerlendirilebilir. Bu süreç, yalnızca haberin dolaşım biçimini değil, yurttaşların kamusal meselelerle kurduğu ilişkiyi de yeniden tanımlamıştır. Bireyler artık pasif haber tüketicileri olmaktan çıkarak görüş bildirebilen, eleştirebilen ve gündeme müdahil olabilen aktörlere dönüşmüştür. Bu yönüyle dijital haber ortamları, ifade özgürlüğünün genişlediği, farklı toplumsal kesimlerin seslerini görünür kılabilirdiği ve kamusal katılımın daha yatac bir zemine taşındığı bir iletişim iklimi üretme potansiyeli taşımaktadır. Ne var ki bu katılımcı yapı, her zaman demokratik müzakere ilkeleri doğrultusunda işlememektedir. Kullanıcı yorum alanları, zaman zaman çoğulcu tartışma alanları olmaktan uzaklaşarak dışlayıcı, kutuplaştırıcı ve nefret içeren söylemlerin dolaşımına girdiği mecralara dönüşebilmektedir.

Dijital medyada kullanıcı yorumları üzerine literatürde çok sayıda araştırma bulunmaktadır. Özellikle haber siteleri ve sosyal medya platformlarında üretilen kullanıcı içeriklerini inceleyen çalışmalar, yorumların niteliği, etkileşim biçimleri ve söylemsel özellikleri üzerine kapsamlı analizler sunmaktadır. Bu çalışmalar, dijital ortamlarda kullanıcı katılımının nasıl şekillendiğini anlamaya yönelik önemli bir birikim oluşturmaktadır. Konuya yönelik gerçekleştirilen araştırmalardan birkaç örnek verilecek olursa; Ayhan ve Kükrer (2015), Özgecan Aslan cinayeti özelinde Hürriyet ve Haberler.com sitelerindeki yorumları içerik analiziyle incelemişlerdir. Ergeç ve Zateri (2017), 2015 genel seçimleri sonrası Hürriyet haber sitesinde iki siyasi partinin liderlerine yönelik haberlere ilişkin okur yorumlarını kamusal alanı bağlamında analiz etmişlerdir. Humprecht ve arkadaşları (2020), ABD ve Almanya'daki altı haber kuruluşunun Facebook sayfalarında yer alan yorumlarda düşmanca duyguların yayılımını karşılaştırmalı olarak incelemişlerdir. Zannettou ve arkadaşları (2020), haber sitelerindeki yorum ekosistemini 19 aylık bir zaman dilimi içinde 125 milyon yorum ve 412 bin haber üzerinden kantitatif olarak analiz etmişlerdir. Vehovar ve Jontes (2021), Slovenya'nın en çok ziyaret edilen üç haber sitesinin Facebook sayfalarında korunan gruplara yönelik yapılan 11.118 kullanıcı yorumunu, "toplumsal olarak kabul edilemez söylem" kavramı temelinde araştırmışlardır. Öztürk (2022) de Altındağ'da yaşanan olaylar üzerine Ensonhaber sitesinde Suriyeli sığınmacılara yönelik haberlere yönelik yapılan okur yorumlarına odaklanmıştır. Duman (2024), YouTube üzerindeki 6284 Sayılı Kanun ile ilgili videolara yapılan kullanıcı yorumlarını Teun A. van Dijk'in eleştirel söylem analizi yöntemiyle değerlendirmiştir. Akpınar (2025), Türkiye'nin en çok ziyaret edilen haber sitelerinin arayüzlerini ve özellikle Ensonhaber sitesindeki kullanıcı etkileşimini karşılaştırmalı olarak incelemiştir. İli (2025) de Haberler.com, Ensonhaber ve popüler Facebook haber sayfalarındaki toplam 603 kullanıcı yorumunu nefret söylemi türleri açısından mercek altına almıştır.

Bu çalışmada ise haber sitelerindeki yorum alanlarında yer alan nefret ifadelerinin sistematik biçimde tespit edilmesi ve analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Çalışmanın kuramsal bölümünde öncelikle medyada nefret söylemi ve dışlayıcı temsil pratikleri, ardından da haber sitelerindeki okur yorumları ve

bu yorumlarda ortaya çıkan nefretin etkileşimsel yapısı ele alınmıştır. İçerik analizi yöntemi üzerinden gerçekleştirilen bu çalışmada, Türkiye'nin en çok okunan dijital haber platformlarından biri olan Ensonhaber örneğinde kullanıcı yorumları incelenmiştir. Araştırma kapsamında nefret söylemi içeren yorumların hangi haber türlerinde yoğunlaştığı, hangi aktörlere yöneldiği ve hangi söylemsel stratejiler üzerinden üretildiği farklı boyutlarıyla değerlendirilmiştir.

Medyada Nefret ve Dışlayıcı Temsil Pratikleri

Nefret, güçlü ve yoğun bir olumsuz duygudur. Bu duygu farklı kişi ve gruplara yönelebilir. Çoğu zaman hedefe karşı düşmanca bir tutum yaratır ve bazı durumlarda şiddet, cinayet ve savaş gibi aşırı davranışlara yol açabilir (Navarro vd., 2013). Nefret söylemi ise belirli bir kişi ya da topluluğa, sahip oldukları kimlik özellikleri nedeniyle yöneltilen ve nefreti, ayrımcılığı ya da şiddeti meşrulaştıran, yayan veya teşvik eden ifade biçimlerini kapsamaktadır. Bu kimlik özellikleri arasında ırk, etnik köken, din, cinsiyet, cinsel yönelim, engellilik durumu ve benzeri toplumsal aidiyet kategorileri yer almaktadır (Kilvington, 2021). Dolayısıyla nefret söylemi, yalnızca olumsuz bir görüş beyanı değil belirli grupları hedef alan ve onları toplumsal olarak dışlayıcı sonuçlar doğurabilecek bir dil pratiği olarak değerlendirilmektedir. Bu çerçevede nefret söylemi, belirli bir kişi ya da topluluğu hedef alan ve kimlik temelli nitelik taşıyan ifadeleri kapsamaktadır (Weber, 2009).

Nefret söylemi, çoğu zaman nefret suçlarına uzanan sürecin başlangıç aşaması olarak değerlendirilmektedir. Başka bir ifadeyle, tahammülsüzlük ve hoşgörüsüzlük duygularının kamusal alanda görünür hâle gelmesi, şiddet ve ayrımcılığa zemin hazırlayabilmektedir. Hedef gösterilen topluluklara dolaylı ya da açık biçimde “bu toplumda size yer yok” mesajı iletilmekte, böylece dışlama ve marjinalleştirme normalleştirilmektedir. Bu tür ifadelerin yaygınlaşması toplumsal dokuyu yoğun biçimde erozyona uğratmaktadır. Nitekim insanın en temel hakları arasında sayılan yaşama, eşit yurttaşlık ve toplumsal hayata katılım hakları bu süreçte giderek zarar görebilmektedir (Demirbaş, 2017).

Bu açıdan bakıldığında nefret söylemi, demokratik toplum düzeninin ve birlikte yaşama kültürünün inşa edilmesi ile sürdürülebilmesinin önündeki temel tehditlerden biri olarak görülmektedir. Toplumsal barışı zedeleyen bu söylem biçimi, farklılıklar üzerinden ayrımcılığı normalleştirerek kamusal alanda kutuplaşmayı derinleştirmektedir. Nefret suçlarının ortaya çıkmasında çoğu zaman hazırlayıcı ve tetikleyici bir unsur olarak görülen nefret söylemi; bireyleri ya da toplulukları sahip oldukları kimlik özellikleri nedeniyle hedef alan ifadeler bütününe kapsamaktadır. Irk, etnik köken, cinsiyet, cinsel yönelim, din, mezhep, siyasal görüş, ideolojik duruş, sosyo-ekonomik konum, fiziksel görünüm, engellilik durumu ya da sağlık koşulları gibi özellikler üzerinden yapılan ayrımcı ve dışlayıcı söylemler bu kapsamda değerlendirilmektedir. Bu tür söylemler; ötekileştirme, aşağılama, hedef gösterme, yıldırma, düşmanlaştırma ve toplumsal dışlamayı teşvik etme gibi pratikleri dil aracılığıyla yeniden üretir (Öztekin, 2015).

Dolayısıyla nefret söylemi yalnızca bireysel bir ifade sorunu değil, aynı zamanda toplumsal eşitlik, insan hakları ve çoğulculuk ilkeleri açısından ciddi sonuçlar doğurabilecek yapısal bir meseledir. Bu tür sonuçlar doğuran nefret içerikli ifadelerin yalnızca bireyler arası iletişimde değil, kamusal dolaşım alanlarında da nasıl yeniden üretildiği önem kazanmaktadır. Zira nefretin toplumsal ölçekte etkili olabilmesi, görünürlük kazanması ve yaygınlaşmasındaki temel ajanlardan birinin de medya olduğu ifade edilmektedir (Madriaza vd, 2025; Öztekin, 2015; Sonni, 2025). Medya, kullandığı dil ve anlatım stratejileri aracılığıyla kimi zaman kapsayıcı bir kamusal alanın oluşumuna katkı sunarken, kimi zaman da ayrımcı ve dışlayıcı içeriklerin dolaşıma girmesine zemin hazırlayabilmektedir. Bu nedenle, kimlik temelli düşmanlık içeren ifadelerin kamusal görünürlük kazanmasında medyanın yapısal rolünü göz ardı etmek mümkün değildir.

Medyanın ekonomi politiği perspektifinden bakıldığında, ticarî kaygılar ve izlenirlik oranlarını artırma hedefi çoğu zaman olağan olanı değil, dikkat çekici ve sansasyonel olanı öne çıkarmaktadır. Bu çerçevede şiddet, cinselliğin istismarı ve aşırılık içeren temsiller, içerik üretiminde araçsallaştırılabilmektedir. Şiddet unsurlarının günün her saatinde, yeterli etik süzgeçten geçirilmeden ekranlarda ve dijital mecralarda yaygın biçimde dolaşıma sokulması ise toplumsal duyarlılığı zayıflatırken kutuplaştırıcı ve ötekileştirici eğilimlerin beslenmesine zemin hazırlayabilmektedir. Böyle bir medya ortamı, demokratik kamusal alanın niteliği açısından ciddi tartışmaları beraberinde getirmektedir.

Özellikle internetin geniş kitleler tarafından yaygın biçimde kullanılmaya başlanması ve yeni medya platformlarında kullanıcı kaynaklı içeriklerin artmasıyla birlikte nefret söylemi de farklı bir görünüm kazanmıştır. Şiddeti özendiren, ırkçı ve cinsiyetçi unsurlar barındıran, aşağılayıcı, düşmanlaştırıcı, kutuplaştırıcı ve ötekileştirici ifadeler içeren paylaşımlar, dijital mecralar aracılığıyla dolaşıma girerek çok daha kısa sürede ve çok daha geniş kitlelere ulaşabilmektedir (Kurt, 2019). Örneğin, son dönemde gerçekleşen bazı nefret temelli terör saldırılarının şüphelilerinin, nefret içerikli paylaşımlarla dolu kapsamlı bir sosyal medya geçmişine sahip oldukları görülmüştür. Bu durum, dijital medyanın radikalleşme süreçlerine katkıda bulunabileceğini düşündürmektedir (MacAvaney vd, 2109).

En önemli ve pozitif özellikleri arasında demokratik katılımı ve yurttaş hareketlerini canlandırmak olan dijital medya teknolojileri, aynı zamanda örgütlenmek ve yeni destekçiler kazanmak isteyen nefret temelli oluşumlar tarafından da kullanılabilir. Bu durumun yoğun bir biçimde yaşandığı alanların başında da çevrimiçi haber medyası gelmektedir. Haber siteleri ve dijital yayın platformları, yalnızca haber üretiminin değil aynı zamanda kullanıcı etkileşiminin de gerçekleştiği kritik bir mecradır. Okurların yorumlarını kolayca ifade edebilmesine olanak tanıyan çevrimiçi haber medyası hem demokratik katılımı teşvik eden hem de nefret ve ayrımcılığı kışkırtan içeriklerin görünürlük kazanabildiği çift yönlü bir alan olarak değerlendirilmektedir (Sabahçı, 2017; Öztürk, 2022).

Haber Sitelerinde Okur Yorumları ve Nefretin Etkileşimsel Boyutu

İnternet teknolojisiyle birlikte ortaya çıkan yeni gelişmeler ışığında geleneksel, tek yönlü habercilik anlayışı yerini günümüzde ağırlıklı etkileşim olanağı sunan, ses, görüntü ve metni bir arada sunan internet gazeteciliğine bırakmıştır. Çok büyük ölçekli haberlere, arşivlere, grafiklere, video ve ses kayıtlarına veya haberi tamamlayan diğer unsurlara internet sayesinde ulaşmak çok kolay bir hale gelmiştir (Tokgöz, 2003). İnternet gazeteciliği başlangıçta basılı gazetelerin içeriklerinin çevrimiçi ortama aktarılmasıyla ortaya çıkmıştır. Zamanla gazeteler dijitale özgü içerikler üretmeye başlamış ve yayın anlayışları değişmiştir. Ardından geleneksel medyadan bağımsız internet gazeteleri ortaya çıkmış, dijital ortamın sunduğu olanaklarla daha esnek ve sınırlamaları aşan içerikler geliştirilmiştir. Bu süreçte geleneksel gazetecilik ortadan kalkmamış, dijitalleşmeyle birlikte dönüşerek varlığını sürdürmüştür (Aral, 2019).

Bakıldığında basılı gazetelerin haber güncellemeleri 24 saatlik zaman diliminde bir kez yapılabilirken internet ortamında yayın yapan kuruluşlar için bu durum, günün her saatinde, her dakikasında mümkün hale gelmiştir. Bununla birlikte haber siteleri internet üzerinden okurlarına ulaştığı için dünyanın her yerinden kolaylıkla takip edilebilmektedir. Haber sitelerine erişen kullanıcı sayısı ile yazılı basına ulaşan okur sayısı karşılaştırıldığında, internet haberciliğine erişimin çok daha yaygın olduğu net bir biçimde görülmektedir. Dijitalleşen gazetecilik zaman, mekân, maliyet ve coğrafi sınırlılıkları büyük ölçüde ortadan kaldırması nedeniyle daha özgür ve daha katılımcı, demokratik bir kamusal alan vadetmektedir (Korkmaz, 2009).

Nitekim dijitalleşme süreci, haberlerin yalnızca sunuluş biçimini değil, okurla kurulan ilişkinin de daha demokratik bir noktaya evrilmesine yol açmıştır (Akpınar, 2025). Bu demokratikleşme

iddiasının önemli göstergelerinden biri, internet haberciliğinde yayın süreçlerinin okur etkileşimine açık bir biçimde yapılandırılmış olmasıdır. Haber sitelerinde yorum yapma, içerik paylaşma ve geri bildirimde bulunma gibi olanaklar, iletişimi tek yönlü bir aktarım süreci olmaktan çıkararak karşılıklı etkileşime dayalı bir yapıya dönüştürmektedir (Deuze, 2003). Böylece okur, yalnızca pasif bir alıcı değil, haber dolaşımının ve anlam üretiminin aktif bir öznesi hâline gelmektedir. Dolayısıyla kullanıcı yorumları, demokratik katılımı teşvik etmek, haber sitesinin trafiğini yükseltmek ve marka bağlılığını güçlendirmek amacıyla dijital çağ gazeteciliğinin yaygın bir unsuru haline gelmiştir (Katsirea, 2024).

Madalyonun diğer yüzüne bakıldığında ise internet gazeteciliğinin sunduğu etkileşim ve katılım fırsatlarının her zaman demokratik ve kapsayıcı bir kamusal alan yaratmadığı göze çarpmaktadır. Bir yandan çoğulculuğu ve ifade özgürlüğünü genişletirken, diğer yandan okuyucu yorumları için açılan alan, düzenlenmemiş ve kontrolsüz söylem uygulamalarına da yol açabilmektedir. Zaman zaman toksik bir niteliğe bürünebilen bu etkileşim alanı nefret söylemlerini kamusal tartışma zemininin bir parçası hâline gelebilmektedir. Nefret ifadeleri hem haber platformlarının kurumsal yapısı hem de kullanıcı deneyimi açısından önemli bir sorun teşkil etmektedir. Buna karşın, kullanıcı yorumlarının etkin ve sürdürülebilir biçimde denetlenmesi meselesi hâlen tam anlamıyla çözüme kavuşturulabilmiş değildir (Zannettou vd., 2020).

Bu çerçevede haber metinlerinin altında yer verilen yorum bölümlerinin yeterli denetimden yoksun bırakılması çeşitli etik ve hukuki sorunları beraberinde getirmektedir. Özellikle haberle doğrudan ilişkili olsun ya da olmasın, kişilere yönelik suçlayıcı, aşağılayıcı ya da itham içeren nefret ifadelerinin doğrudan yayımlanması, ciddi hak ihlallerine yol açabilmektedir. Ağırlıklı nefret söylemi içeren bu tür içerikler, bireylerin ya da grupların kişilik haklarını zedelerken dijital kamusal alanın sorumluluk boyutunu da tartışmalı hâle getirmektedir. Birçok haber platformunda yer alan ve okur yorumlarının yalnızca kullanıcıların kişisel görüşlerini yansıttığını, site yönetiminin bu içeriklerden sorumlu tutulamayacağını belirten standart açıklamalar, hukuki sorumluluğu sınırlandırmaya yönelik bir girişim olarak okunabilir. Bununla birlikte, söz konusu ifadeler site yöneticileri ve editörlerin etik ve kamusal sorumluluğunu bütünüyle ortadan kaldırmamaktadır (Kara, 2025).

Diğer taraftan nefret içeren yorumlar, özellikle siyasi olarak kutuplaşmanın derin olduğu toplumlarda ve kutuplaştırıcı konular etrafında daha görünür hâle gelmektedir (Humprecht vd., 2020). İdeolojik ayrışmanın keskinleştiği ortamlarda ve dönemlerde, siyasi konular yalnızca düşünce farklılıklarını değil, kimlik eksenli karşıtlıkları da tetiklemektedir. Bu durum, özellikle sosyal medya ve haber platformlarındaki tartışmalarda, “öteki” olarak konumlandırılan kişi ya da grupların gayrimeşru, tehditkâr ya da ahlaki açıdan aşağı olarak nitelendirilmesine yol açan ifadelerin yaygınlaşmasına zemin hazırlamaktadır. Üstelik bu eğilim yalnızca siyasi içeriklerle sınırlı değildir; ekonomi, dış politika, polis-adliye, kültür-sanat, spor, magazin ve sağlık gibi hemen hemen tüm farklı haber kategorilerinde de benzer dışlayıcı ve kutuplaştırıcı yorumlara rastlanabilmektedir.

Öte yandan gerek çevrim içi haber platformlarında gerekse sosyal medya ortamlarında nefret ifadeleri içeren yorumların, pozitif içeriklere kıyasla daha yüksek etkileşim oranlarına ulaştığı görülmektedir. Nitekim Mathew ve arkadaşlarının (2018) yaptıkları araştırma, nefret söylemi barındıran içeriklerin platform içinde daha hızlı yayıldığı ve daha geniş kullanıcı ağlarına erişebildiğini ortaya koymaktadır. Aynı çalışma, nefret söylemi üreten kullanıcıların ağ yapıları incelendiğinde, bu hesapların kendi aralarında daha yoğun ve kümelenmiş bağlantılar kurma eğiliminde olduklarına da işaret etmektedir.

Genel olarak dijital medya kullanıcıları, özelde ise çevrimiçi haber platformu kullanıcıları gerçek kimlikleriyle ifade edemeyecekleri görüşlerini, anonim ya da sahte hesaplar üzerinden daha rahat biçimde dile getirebilmekte ve diğer kullanıcılarla kolaylıkla paylaşabilmektedir. Benzer eğilimlere sahip diğer anonim kullanıcıların sağladığı destek ve etkileşim ise bu söylemlerin görünürlüğünü

artırabilmektedir. Bu tür etkileşim mekanizmaları, kitle psikolojisi ve çevrim içi yankı odası dinamikleriyle birleştiğinde, nefret içerikli ifadelerin bir taraftan giderek daha radikalleşmesine diğer taraftan da normalleşmesine neden olabilmektedir (Özkır, 2023).

YÖNTEM

Bu çalışma, haber sitelerinde yer alan okur yorumlarında nefret dilinin hangi biçimlerde ortaya çıktığını ve hangi bağlamlarda yoğunlaştığını incelemeyi amaçlamaktadır. Dijital haber platformları, kullanıcıların yalnızca içerik tükettiği değil, aynı zamanda görüş bildirdiği ve diğer kullanıcılarla etkileşime girdiği alanlara dönüşmüştür. Haberciliğin büyük ölçüde gelenekselden dijital alana taşınması, içerik üreticileri ile okurlar arasındaki mesafeyi önemli ölçüde azaltmıştır. Günümüzde artık kitleler, haber içeriklerine daha ayrıntılı biçimde erişebilmekte ve görüşlerini eş zamanlı olarak paylaşma imkânı bulmaktadır (Ergeç & Zateri, 2017). Bu durum, yorum sayfalarını farklı ifade biçimlerinin görünür hâle geldiği bir alan hâline getirmiştir. Çalışma, bu alanlarda üretilen nefret içerikli ifadelerin niteliğini, yöneldiği hedefleri ve temel özelliklerini sistematik bir çerçevede analiz etmeyi hedeflemektedir.

Bu çalışmada, haberlerin altında yer alan yorumlardaki nefret ifadelerini saptamak amacıyla içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi literatürde çoğunlukla, belirli değişkenler ve kategoriler çerçevesinde içeriğin sistematik ve nesnel biçimde incelenmesini sağlayan, bu sayede içerik hakkında sayısal betimlemeler yapmaya ve bu betimlemeler üzerinden çeşitli çıkarımlar geliştirmeye olanak tanıyan bir nicel araştırma yöntemi olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte bazı çalışmalarda içerik analizinin yalnızca nicel bir yöntem olmadığı, aynı zamanda nitel bir boyut da içerdiği ifade edilmektedir. Bu nitel boyut ise mesajın anlamına ve mesajı üreten kaynağın olası amaçlarına ilişkin yorumların yapılabilmesine imkân veren verilerin elde edilmesiyle ilişkilendirilmektedir (Aktaran: Balcı & Bekiroğlu, 2012).

Araştırmanın veri seti, Türkiye’de en çok okunan haber siteleri içinde yer alan Ensonhaber adlı haber sitesi üzerinden oluşturulmuştur. Araştırma kapsamında incelenen Ensonhaber, yüksek ziyaretçi trafiğine sahip çevrimiçi haber platformlarından biridir. SimilarWeb’in Ocak 2026 verilerine göre site aylık yaklaşık 53,77 milyon ziyaretçi sayısına ulaşmıştır. Aynı veriler, platformun Türkiye genel sıralamasında 33’üncü, küresel ölçekte ise 1316’ncı sırada olduğunu göstermektedir. Ensonhaber’in takipçileri ağırlıklı (%86,65) mobil cihazlar üzerinden siteye ya da uygulamaya giriş yapmaktadır (SimilarWeb, 2026). Bu özellikleriyle Ensonhaber, yüksek erişim ve yoğun kullanıcı etkileşimi nedeniyle kullanıcı yorumlarının incelenmesi açısından uygun bir örneklem alanı oluşturmaktadır.

Ayrıca araştırmanın veri seti, 2026 yılı Ocak ayının başı (1 Ocak), ortası (16 Ocak) ve sonu (31 Ocak) olmak üzere üç farklı zaman dilimini kapsayacak şekilde oluşturulmuştur. Veriler, söz konusu tarihlerde Ensonhaber’de ana manşette yayımlanan haberlerden oluşmaktadır. Bu doğrultuda toplam 60 haber analiz birimi olarak belirlenmiştir. İlgili haber sitesinin okur yorumlarını ‘popüler’, ‘yeniden eskiye’ ve ‘eskiden yeniye’ biçiminde sıralaması baz alınarak her bir haber için en popüler beş yorum değerlendirmeye dâhil edilmiş ve buna göre araştırma toplam 300 yorum üzerinden gerçekleştirilmiştir. Ana manşette yer alan ancak ilan ve reklam kategorisinde sayılan içerikler ile yorumlara kapatılmış haberler araştırmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Ayrıca analiz edilen yorumların altında yer alan cevap niteliğindeki yorumlar da kapsam dışında bırakılmıştır.

Araştırma kapsamında incelenen yorumlar, oluşturulan kodlama cetveli doğrultusunda kategorilere ayrılarak sistematik biçimde değerlendirilmiştir. Kodlama cetveli, yorumun genel niteliğini (nefret söylemi, eleştirel/sert, nötr/bilgi verici ve olumlu/destekleyici), yorumun hangi haber bağlamında üretildiğini (iç siyaset, uluslararası gelişmeler, adli olay/suç, terör/güvenlik, spor, gündelik yaşam, magazin, ekonomi, meteorolojik gelişmeler), ifadenin yöneldiği özneyi (birey, grup ya da kurum) ve

grup hedef alındığında bunun hangi kimlik kategorisi üzerinden gerçekleştiğini kapsamaktadır. Ayrıca ötekileştirme biçimleri, “biz–onlar” ayrımı, genelleme kullanımı, baskın duygusal ton, argo ve küfür varlığı ile yorumların aldığı pozitif ve negatif etkileşim düzeyleri de kodlama cetvelinin kapsamına dâhil edilmiştir. Ayrıca çalışmada nefret söylemi, birey ya da grupları etnik köken, din, siyasal kimlik, cinsiyet/cinsel yönelim, sosyal statü veya benzeri kimlik özellikleri üzerinden hedef alan, aşağılayan, değersizleştiren, dışlayan, düşmanlaştıran ya da şiddet çağrısı içeren ifadeler olarak tanımlanmıştır. Kodlama sürecinde nefret söylemi yalnızca açık hakaret ve küfür ifadeleriyle sınırlı tutulmamış, aynı zamanda aşağılayıcı benzetmeler, insanlıktan çıkarma, suçlama, dışlama çağrıları ve genelleştirici olumsuz ifadeler de nefret söylemi kapsamında değerlendirilmiştir. Dolayısıyla bu çok boyutlu ölçek izleğinde nefret söyleminin yalnızca varlığının değil, hangi koşullarda ve nasıl yoğunlaştığının da keşfedilmesi amaçlanmıştır.

Araştırmanın güvenilirliğini sağlamak amacıyla kodlama sürecine iletişim alanında uzman ikinci bir bağımsız kodlayıcı dâhil edilmiştir. Belirlenen örneklemden seçilen yorumlar her iki kodlayıcı tarafından ayrı ayrı değerlendirilmiş ve kodlama sonuçları karşılaştırılmıştır. Yapılan karşılaştırma sonucunda kodlayıcılar arası uyum oranının %95 olduğu tespit edilmiştir. Bu yüksek uyum düzeyi, kodlama cetvelinin ve analiz sürecinin güvenilir olduğunu göstermektedir. Ayrıca kodlamanın tamamlanmasının ardından elde edilen veriler SPSS-22 istatistik programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Elde edilen verilerin çözümlenmesinde frekans dağılımları ile değişkenler arasındaki ilişkileri ortaya koymak amacıyla çapraz tablo (crosstab) analizinden yararlanılmıştır.

Bu araştırma kapsamında aşağıda yer alan üç temel soruya cevap aranmaktadır:

Araştırma Sorusu-1: Okur yorumlarında nefret dili hangi haber türlerinde ve konu bağlamlarında daha yoğun biçimde görülmektedir?

Araştırma Sorusu-2: Nefret dili en çok hangi özneler (birey, grup, kurum) yönelmekte ve hedef alınan gruplar hangi kimlik kategorileri üzerinden tanımlanmaktadır?

Araştırma Sorusu-3: Nefret dili içeren yorumlarda ötekileştirme, genelleme, “biz–onlar” ayrımı ve belirli duygusal tonlar ne ölçüde kullanılmaktadır?

BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

Bu bölümde araştırma kapsamında elde edilen verilerin analizine ilişkin bulgular sunulmaktadır. Öncelikle incelenen tüm yorumlara (n=300) ilişkin temel dağılımlar ortaya konulmuş, ardından nefret söylemi içeren yorumların (n=84) çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesine yer verilmiştir.

Tablo 1
Yorumların Yayınlandığı Tarihe Göre Dağılımı

	Sayı	Yüzde	Toplamlı Yüzde
01 Ocak 2026	100	33,3	33,3
16 Ocak 2026	100	33,3	66,7
31 Ocak 2026	100	33,3	100,0
Toplam	300	100,0	

Tablo 1’de, Ensonhaber adlı haber sitesinde 1 Ocak, 16 Ocak ve 31 Ocak 2026 tarihlerinde ana manşette yayımlanan haberlere ilişkin yorum sayılarının dağılımı gösterilmektedir. Araştırma kapsamında, Ocak 2026’nın ilk, orta ve son gününü temsil eden bu üç tarihte ana manşette yer alan haberlere ait her bir tarihten 100’er yorum olmak üzere toplam 300 haber yorumu analiz edilmiştir. Yorumlar tarihlere göre eşit dağılım göstermekte olup seçilen her bir gün toplam örneklemin %33,3’ünü oluşturmaktadır.

Tablo 2
Yorum Yapılan Haberlerin Konularına Göre Dağılımı

	Sayı	Yüzde	Toplamlı Yüzde
İç Siyaset	75	25,0	25,0
Adli Olay/Suç	50	16,7	41,7
Spor	45	15,0	56,7
Uluslararası Gelişmeler	40	13,3	70,0
Meteorolojik Gelişmeler	40	13,3	83,3
Gündelik Yaşam	15	5,0	88,3
Magazin	15	5,0	93,3
Ekonomi	15	5,0	98,3
Terör/Güvenlik	5	1,7	100,0
Toplam	300	100,0	

Tablo 2’de, yorum yapılan haberlerin (n=300) konularına göre dağılımı gösterilmektedir. Bulgulara göre en fazla yorum yapılan kategori “iç siyaset” olup toplam yorumların %25,0’ini oluşturmaktadır. Bunu %16,7 ile “adli olay/suç” ve %15,0 ile “spor” kategorileri izlemektedir. “Uluslararası gelişmeler” ve “meteorolojik gelişmeler”e ilişkin haber yorumları %13,3 oranında temsil edilmektedir. “Gündelik yaşam”, “magazin” ve “ekonomi” kategorilerinin her biri ise %5,0 oranına sahiptir. En düşük oran ise %1,7 ile “terör/güvenlik” kategorisinde görülmektedir. Genel dağılım, yorumların yarısından daha fazlasının (n=160) iç siyaset, adli olay/suç ve spor temalı haberlerde yoğunlaştığını göstermektedir.

Tablo 3
Yorumların Genel Niteliğine Göre Dağılımı

	Sayı	Yüzde	Toplamlı Yüzde
Eleştirel/Sert	175	58,3	58,3
Nefret Söylemi	84	28,0	86,3
Olumlu/Destekleyici	24	8,0	94,3
Nötr/Bilgi Verici	17	5,7	100,0
Toplam	300	100,0	

Tablo 3’te, incelenen haber içeriklerine getirilen yorumların hangi kategorilerde olduğunu gösterilmektedir. Buna göre haber yorumlarının (n=300) en çok “eleştirel/sert” (%58,3) ve “nefret söylemi” içeren bir nitelikte olduğu dikkat çekmektedir. Buna karşılık “olumlu/destekleyici” kategorisindeki yorumlar %8, “nötr/bilgi verici” yorumlar ise %5,7 oranında bulgulanmıştır. Dolayısıyla yapılan yorumların çok büyük bir oranda (%86,3) gerilim içeren negatif bir tonda olduğu göze çarpmaktadır. Buradan hareketle, toplumda hali hazırda mevcut olan siyasal, kültürel ve ideolojik gerginliğin dijital medya ortamlara da önemli ölçüde yansıtıldığı söylenebilir.

Özellikle her dört yorumdan birinin nefret söylemi içeren bir nitelikte olması üzerinde hassasiyetle durulması gereken bir noktadır. Kutuplaşmış toplumsal dinamiklerin yarattığı fay hatlarından beslenen nefret odaklı yorum alanları, giderek kolektif öfkenin, kimlik temelli çatışmaların ve karşıtlıkların yeniden üretildiği gerilimli fay hatlarına dönüşmektedir. Dolayısıyla nefret söyleminin temel kaynağının medyadan daha ziyade toplumdaki ideolojik ve kültürel yapıların olduğu söylenebilir. Bununla birlikte bu söylemi geleneksel medya yeniden üretip yaygınlaştırırken, yeni medya teknolojik yapısı ve kullanıcıların içerik üretmesine imkân tanıyan özellikleri sayesinde nefret söyleminin daha hızlı yayılmasına ve zamanla normalleşmesine katkıda bulunmaktadır (Vardal, 2015).

Tablo 4
Nefret Söylemi İçeren Yorumların Hedef Aldığı Özneye Göre Dağılımı

	Sayı	Yüzde	Toplamlı Yüzde
Grup	62	73,8	73,8
Birey	13	15,5	89,3
Kurum	9	10,7	100,0
Toplam	84	100,0	

Tablo 4'e bakıldığında, nefret söylemi içeren yorumların büyük ölçüde grupları hedef aldığı görülmektedir. Verilere göre nefret söylemi içeren 84 yorumun %73,8'si gruplara, %15,5'i bireylere, %10,7'si ise kurumlara yöneliktir. Bu dağılım, nefret söyleminin çoğunlukla kolektif kimlikler üzerinden üretildiğini göstermektedir. Grup hedefli nefret söyleminin yüksek olması, yorumlarda bireysel eleştiriden ziyade belirli toplumsal kesimlerin, kimliklerin veya aidiyetlerin genellenerek hedef alındığını ortaya koymaktadır. Wiessmann'ın (2015) da ifade ettiği gibi nefret söylemi, doğrudan iftira veya kişisel hedef almayı içermez; aksine, genellikle genellemeler ve toplu klişeleştirme yoluyla grupların şeytanlaştırılmasına dayanmaktadır.

Tablo 5
Nefret Söylemi İçeren Yorumlarda Hedef Alınan Grubun Kimliğine Göre Dağılımı

	Sayı	Yüzde	Toplamlı Yüzde
Siyasal Kimlik	27	32,1	32,1
Spor Taraftarlığı/Kulüp Kimliği	19	22,6	54,7
Suç / Radikal Örgüt Kimliği	11	13,1	67,8
Dini	7	8,3	76,1
Etnik	6	7,1	83,2
Mesleki/Sosyal Statü	6	7,1	90,3
Cinsiyet	5	6,0	96,3
Sivil Toplum / Aktivist Kimliği	3	3,7	100,0
Toplam	84	100,0	

Tablo 5 incelendiğinde, nefret söyleminin en çok "siyasi kimlik" (%32,1) ve "spor taraftarlığı ve kulüp kimliği" (%22,6) üzerinden üretildiği dikkat çekmektedir. Bu dağılım, nefret söyleminin yorum alanlarında daha çok politik ve aidiyet temelli kimlikler üzerinden üretildiğini göstermektedir. Özellikle siyasi kimliğe yönelik ötekileştirmenin en yüksek orana sahip olması, çevrimiçi tartışmalarda politik kutuplaşmanın yorumlara da yansıdığını düşündürmektedir. Kullanıcılar, karşıt gördükleri siyasi kimlikleri çoğu zaman sert ve dışlayıcı ifadelerle hedef alabilmektedir. Benzer şekilde yorumlarda spor taraftarlığı üzerinden kurulan nefret söyleminin yüksek olması da kayda değer bir bulgudur. Spor rekabetinin doğası gereği oluşan taraftar karşıtlığı, dijital ortamlarda zaman zaman hakaret ve düşmanca söylemlere dönüşebilmektedir. Bu durum, yorum alanlarının yalnızca görüş paylaşımının yapıldığı bir yer olmaktan çıkarak farklı kimliklerin karşı karşıya geldiği ve gerilimin kolayca yükseldiği bir alan haline gelebildiğini göstermektedir.

Tablo 6
Nefret Söylemi İçeren Yorumlarda Biz ve Onlar İnşasının Dağılımı

	Sayı	Yüzde	Toplamlı Yüzde
Örtük	41	48,8	48,8
Açık	32	38,1	86,9
Yok	11	13,1	100,0
Toplam	84	100,0	

Tablo 6’da nefret söylemi içeren yorumlarda “biz ve onlar” şeklinde kurulan ötekileştirici söylemin dağılımı gösterilmektedir. Bulgulara göre nefret söylemi içeren yorumların (n=84) büyük bir bölümünde (%86,9) bu tür bir karşıtlık kurulmuştur. Bu karşıtlığın %48,8’inin örtük, %38,1’inin ise açık biçimde ifade edildiği görülmektedir. Buna karşılık yorumların %13,1’inde “biz ve onlar” ayrımına dayalı bir söyleme rastlanmamıştır. Sonuçlar, yorumlarda tarafların çoğu zaman karşıt kimlikler üzerinden konumlandırıldığını ve söylemin “biz” ve “onlar” ayrımı etrafında şekillendiğini göstermektedir. Nitekim dijital medyada nefret söylemini açıklayan çalışmalar, grup içi kimliğe yönelik algılanan tehditlere de dikkat çekmektedir. Örneğin sosyal kimlik teorisi, bireylerin grup sınırlarını güçlendirmek ve öz saygılarını artırmak amacıyla kendi gruplarının olumlu imajını korumaya çalışırken, dış grupların olumsuz özelliklerini vurgulama eğilimi gösterebildiklerini öne sürmektedir (Kentmen-Cin, 2025). Dolayısıyla bir gruba yönelik güçlü aidiyet duygusu, ötekinin inşası üzerinden grup kimliğini pekiştirmekte ve bu durum karşıt gruplara yönelik saldırgan ve dışlayıcı söylemlerin üretilmesine zemin hazırlayabilmektedir.

Tablo 7*Nefret Söylemi İçeren Yorumlarda Genelleme Kullanımının Dağılımı*

	Sayı	Yüzde	Toplamlı Yüzde
Var	64	76,2	76,2
Yok	20	23,8	100,0
Toplam	84	100,0	

Tablo 7’ye göre, nefret söylemi içeren yorumların önemli bir kısmında genelleme kullanımının bulunduğu görülmektedir. Buna göre incelenen 84 yorumun 64’ünde (%76,2) genelleme yapılırken, yalnızca 20 yorumda (%23,8) genelleme kullanılmamıştır. Bu bulgu, nefret söylemi içeren yorumların büyük ölçüde bireysel olay ya da kişilerden ziyade belirli bir grup hakkında genelleme ifadeler üzerinden kurulduğunu göstermektedir. Negatif bir davranışın bireyden hareketle o kişinin ait olduğu düşünülen geniş toplumsal kesimlere mal edilmesi şeklinde tanımlanabilecek genelleme kullanımı, nefret söyleminin temel özelliklerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda söz konusu geniş toplumsal kesimler çoğunlukla etnik aidiyet, dini kimlik, mültecilik durumu ya da siyasi-ideolojik kimlik gibi kategoriler üzerinden şekillenebilmektedir (Özkır, 2023).

Tablo 8*Nefret Söylemi İçeren Yorumlarda Duygusal Tonun Dağılımı*

	Sayı	Yüzde	Toplamlı Yüzde
Öfke	50	59,5	59,5
Aşağılama	21	25,0	84,5
Alay/İroni	12	14,3	98,8
Korku/Kaygı	1	1,2	100,0
Toplam	84	100,0	

Tablo 8’e göre, nefret söylemi içeren yorumlarda en baskın duygusal tonun öfke olduğu görülmektedir. İncelenen 84 yorumun %59,5’i “öfke” içeren ifadelerden oluşmaktadır. Bu bulgu, nefret söyleminin çoğu zaman yoğun bir kızgınlık ve tepki duygusu üzerinden üretildiğini göstermektedir. Ayrıca nefret söylemi içeren yorumların dörtte biri (n=21) ise “aşağılama” duygusal tonuna sahiptir. Bu durum, nefret söyleminin yalnızca öfke temelli bir tepkiyi değil, aynı zamanda hedef alınan grubu küçük düşürmeye ve değersizleştirmeye yönelik bir söylem biçimini de içerdiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla öfke ve aşağılama ifadelerinin yüksek oranı, nefret söylemi içeren yorumların çoğunlukla karşıt grubu değersizleştiren ve saldırgan bir duygusal ton üzerinden üretildiğini göstermektedir.

Tablo 9

Nefret Söylemi İçeren Yorumlarda Küfür ve Argo Kullanımının Dağılımı

	Sayı	Yüzde	Toplamlı Yüzde
Var	47	56,0	56,0
Yok	37	44,0	100,0
Toplam	84	100,0	

Tablo 9, nefret söylemi içeren yorumlarda küfür ve argo ifadelerinin yüzdelerle dağılımını göstermektedir. Buna göre söz konusu yorumların %56'sında küfür ve argo ifadeler kullanılırken, %44'ünde bu tür ifadeler yer verilmemiştir. Bu durum, nefret söylemi içeren yorumların önemli bir bölümünde saldırgan ve kaba dil kullanımının yaygın olduğunu göstermektedir. Kişilerin gerçek hayatta dile getirdiklerinde hukuki ya da toplumsal yaptırımlarla karşılaşabilecekleri ifadeleri, internet haber sitelerinin yorum alanlarında daha rahat biçimde kullanabilmeleri dikkat çekici bir durumdur. Özellikle sanal medyanın sağladığı görece anonimlik ve denetimin sınırlı olması, bazı kullanıcıların daha sert ve saldırgan bir dil benimsemesine zemin hazırlayabilmektedir (İli, 2025). Bunun yanı sıra kullanıcıların, haber sitesinin filtreleme sistemlerine takılmamak amacıyla küfür içeren kelimelerde bazı harfleri değiştirerek veya sanal dünyanın jargonunda birçok kişinin anlayabileceği kısaltmalarla vermek istedikleri argo veya müstehcen mesajı kolaylıkla paylaşabildikleri görülmektedir. Bu durum, dijital ortamlarda nefret söylemi ve saldırgan dilin denetlenmesini güçleştiren önemli bir unsur olarak değerlendirilebilir. Bunun bir yansıması olarak da günümüzde birçok haber sitesi öncesinde kullanıcı yorumlarına yer veriyorken artık bu alanları kapatma yoluna gitmeyi tercih etmiştir.

Tablo 10

Nefret Söylemi İçeren Yorumlarda Pozitif ve Negatif Etkileşimlerin Ortalama Düzeyleri

	Sayı	Min.	Max.	Mean	Std. Deviation
Pozitif Etkileşim	84	6,00	362,00	63,6905	59,64008
Negatif Etkileşim	72	,00	64,00	11,0000	12,84359

Tablo 10'da nefret söylemi içeren yorumlarda pozitif ve negatif etkileşimlerin ortalama düzeyleri gösterilmektedir. Veriler incelendiğinde nefret söylemine sahip yorumlarda pozitif etkileşimlerin negatif etkileşimlere kıyasla daha yüksek olduğu görülmektedir. Buna göre pozitif etkileşimlerin ortalaması 63,69 olarak hesaplanırken, negatif etkileşimlerin ortalaması 11,00 olarak belirlenmiştir. Başka bir ifadeyle nefret söylemi içeren yorumların kullanıcılar tarafından görece daha fazla beğeni aldığına işaret etmektedir. Bulgulardan hareketle çarpıcı bir örnek vermek gerekirse, nefret söylemi içeren bir yorumun en yüksek beğeni sayısının 362'ye ulaştığı dikkat çekmiştir.

Tablo 11*Yorumun Genel Niteliğinin Haber Konularına Göre Dağılımı*

	Yorum Yapılan Haberin Konusu									Toplam
	İç Siyaset	Uluslararası Gelişmeler	Adli Olay/Suç	Terör/Güvenlik	Spor	Gündelik Yaşam	Magazin	Ekonomi	Meteorolojik Gelişmeler	
Nefret Söylemi	17 20,2%	16 19,0%	18 21,4%	3 3,6%	15 17,9%	5 6,0%	2 2,4%	3 3,6%	5 6,0%	84 100,0%
Eleştirel / Sert	52 29,7%	15 8,6%	25 14,3%	2 1,1%	29 16,6%	9 5,1%	8 4,6%	9 5,1%	26 14,9%	175 100,0%
Nötr / Bilgi Verici	1 5,9%	3 17,6%	1 5,9%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	4 23,5%	1 5,9%	7 41,2%	17 100,0%
Olumlu/ Destekleyici	5 20,8%	6 25,0%	6 25,0%	0 0,0%	1 4,2%	1 4,2%	1 4,2%	2 8,3%	2 8,3%	24 100,0%
Toplam	75 25,0%	40 13,3%	50 16,7%	5 1,7%	45 15,0%	15 5,0%	15 5,0%	15 5,0%	40 13,3%	300 100,0%

Tablo 11’de yorumların genel niteliğinin haber konusuna göre dağılımı gösterilmektedir (n=300). Bulgulara göre nefret söylemi içeren yorumlar (n=84) en yüksek oranda adli olay/suç (%21,4), iç siyaset (%20,2) ve uluslararası gelişmeler (%19,0) haberlerinde yoğunlaşmaktadır. Spor haberlerinde de nefret söylemi oranı (%17,9) dikkat çekici düzeydedir. Buna karşılık terör/güvenlik (%3,6) ve magazin (%2,4) içerikli haberlerde nefret söylemi daha sınırlı görünmektedir.

Eleştirel/sert yorumlar (n=175) en fazla iç siyaset (%29,7) haberlerinde ortaya çıkmıştır. Bunu spor (%16,6) ve adli olay/suç (%14,3) haberleri izlemektedir. Meteorolojik gelişmeler (%14,9) kategorisindeki oran da görece yüksektir. Nötr/bilgi verici yorumlar (n=17) ise en çok meteorolojik gelişmeler (%41,2) ve magazin (%23,5) haberlerinde görülmektedir. Bu bulgu, bu haber türlerinde duygusal yoğunluk yerine bilgi paylaşımı ve gündelik yorumların daha baskın olduğunu göstermektedir. Olumlu/destekleyici yorumlar (n=24) da en yüksek oranda uluslararası gelişmeler (%25,0) ve adli olay/suç (%25,0) haberlerinde görülmüştür. Terör/güvenlik haberlerinde ise olumlu veya destekleyici yorum saptanmamıştır.

Toplam dağılıma bakıldığında yorumların en fazla iç siyaset (%25,0), adli olay/suç (%16,7) ve spor (%15,0) haberleri altında toplandığı görülmektedir. Bu durum, siyasal ve adli içeriklerin kullanıcı etkileşimi açısından daha fazla duygusal ve polemik üretme potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. Bu çerçeveden bakıldığında, siyasal ve adli içeriklerin hem nefret söylemi hem de sert eleştiri içeren yorumların üretiminde belirleyici bir alan oluşturduğu söylenebilir. Buna karşılık meteorolojik gelişmeler ve magazin içeriklerine yönelik yorumların ise daha nötr ya da düşük yoğunluklu söylem ürettiği söylenebilir.

Tablo 12*Argo ve Küfür Kullanımının Nefret Söylemi İçeren Yorumlarda Hedef Alınan Grup Kimliğine Göre Dağılımı*

		Nefret Söyleminde Hedef Alınan Grubun Kimliği								Toplam
		Etnik	Dini	Siyasal Kimlik	Cinsiyet	Mesleki Sosyal Statü	Spor Taraftarlığı /Kulüp Kimliği	Suç /Radikal Örgüt Kimliği	Sivil Toplum / Aktivist Kimliği	
Argo ve Küfür Kullanımı	Var	3 6,4%	4 8,5%	14 29,8%	2 4,3%	4 8,5%	12 25,5%	6 12,8%	2 4,3%	47 100,0%
	Yok	3 8,1%	3 8,1%	13 35,1%	3 8,1%	2 5,4%	7 18,9%	5 13,5%	1 2,7%	37 100,0%
Toplam		6 7,1%	7 8,3%	27 32,1%	5 6,0%	6 7,1%	19 22,6%	11 13,1%	3 3,6%	84 100,0%

Tablo 12’de nefret söylemi içeren yorumlarda argo ve küfür kullanımının, hedef alınan grup kimliğine göre dağılımı gösterilmektedir. Bulgulara göre argo ve küfür kullanılan yorumların (n=47) en fazla siyasal kimlik (%29,8) ve spor taraftarlığı/kulüp kimliği (%25,5) hedef alınarak üretildiği görülmektedir. Bu iki kategori, argo ve küfürlü nefret söyleminin en yoğunlaştığı alanlar olarak dikkat çekmektedir. Özellikle siyasal kimliğe yönelik nefret söyleminde dilin daha saldırgan ve sert bir biçimde kurulduğu söylenebilir. Genel olarak değerlendirildiğinde, siyasal ve sportif kimliklerin toplumsal kutuplaşma ve grup aidiyeti bağlamında daha yoğun bir duygusal mobilizasyon yarattığı dikkat çekmektedir. Bu nedenle, argo ve küfür kullanımının da bu gerilimli alanlarda daha belirgin hale geldiği söylenebilir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

İnternet haberciliği, gelişmeleri saniyeler içinde geniş kitlelere ulaştırabilmesi sayesinde geleneksel medyanın zaman sınırlılıklarını büyük ölçüde ortadan kaldırmıştır. Aynı zamanda bilginin daha erişilebilir ve yaygın hâle gelmesine katkı sağlayarak haberin dolaşımını hızlandırmıştır. Multimedya öğeleriyle desteklenen bu dijital yapı, haberin yalnızca metin olarak okunmasının ötesine geçmesini sağlayarak görsel ve işitsel unsurlarla zenginleşmesine imkân tanımıştır. Bununla birlikte, yorum alanları ve geri bildirim mekanizmaları aracılığıyla okuyucuların haber üretim sürecine dolaylı biçimde katılabilmesi, internet haberciliğini daha etkileşimli bir iletişim ortamına dönüştürmüştür. Ne var ki internet haberciliğinin sunduğu bu etkileşimli yapı, her zaman olumlu sonuçlar doğurmamıştır. Yorum alanlarında kullanıcı etkileşiminin artması, bazı durumlarda nefret söylemi ve ötekileştirici ifadelerin dolaşıma girmesine de zemin hazırlamıştır.

Türkiye’nin en çok takip edilen dijital haber platformlarından biri olan Ensonhaber örneğinde gerçekleştirilen bu çalışmada, nefret söyleminin izleri okur yorumlarında aranmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda, 2016 yılı Ocak ayının ilk, orta ve son günlerinde ana manşette yer alan toplam 60 habere yapılmış 300 kullanıcı yorumu içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre incelenen yorumların önemli bir bölümünün (%86,3) nefret söylemi veya eleştirel-sert ifade kategorisinde yer aldığı belirlenmiştir. Bu durum, haber sitelerindeki yorum alanlarının yalnızca görüşlerin paylaşıldığı katılımcı platformlar olmadığına işaret etmektedir. Normatif olarak kullanıcıları, geleneksel medyanın pasif izleyici konumundan çıkartıp daha aktif bir konuma yerleştirmesi beklenen bu platformların uygulamaya bakıldığında, toplumda var olan gerilimlerin ve kutuplaşmanın açık biçimde görünür hâle geldiği iletişim alanları haline dönüştüğü görülmektedir. Zannettou ve arkadaşlarının (2020) ifadesiyle toksik söylemin ve nefret söyleminin haberlerin yorum köşelerinde daha kolay üretilmesinde ve yayılmasında büyük oranda dijital ortamın anonimlik, hızlı etkileşim ve denetimin sınırlı olması gibi özellikleri yatmaktadır.

Elde edilen bulgular, nefret söyleminin özellikle çatışma ve gerilim potansiyeli taşıyan haber konularında daha görünür hâle geldiğini göstermektedir. Suç, siyaset, spor ve uluslararası gelişmeler gibi kamusal tartışmanın yoğunlaştığı alanlarda kullanıcı yorumlarında daha sert, kutuplaştırıcı ve dışlayıcı ifadelerin üretilebildiği görülmektedir. Özellikle polis-adliye haberleri olarak ifade edilen suç haberlerinin toplumda güçlü bir karşılık bulması ve medya kuruluşlarının ekonomi politiği bağlamında bu ilgiye kayıtsız kalmamaları, söz konusu alanda yoğun bir haber üretiminin gerçekleşmesine yol açmaktadır. Bununla birlikte, suç haberlerinin sunumunda sıklıkla dikkat çekiciliği ve tıklanma oranını artırmaya yönelik kışkırtıcı bir dilin tercih edilmesi, kullanıcı yorumlarının tonunu da etkileyebilmektedir. Bu durum, haber içeriğinin konusu ve sunum biçimi ile kullanıcıların yorum üretme pratikleri arasında dikkate değer bir ilişki olabileceğine işaret etmektedir.

Araştırma bulguları içinde dikkat çeken bir başka nokta da nefret söylemi içeren yorumların ağırlıklı olarak belirli grupları hedef alması ve genellemeler içermesidir. Bu bulgular, nefret içerikli yorumların çoğunlukla belirli toplumsal gruplara yönelik genelleyici ifadeler üzerinden kurgulandığına işaret etmektedir. Nitekim nefret söylemi, çoğu zaman belirli grupların kültürel özelliklerini ve dünya görüşlerini stereotipleştiren ifadeler aracılığıyla üretilmekte ve “öteki” olarak kodlanan gruplar ayrımcı söylemlere maruz kalabilmektedir (Ayansola, 2021). Söylemlerin kutuplaştırıcı niteliği dikkate alındığında, grup aidiyetlerinin keskin biçimde yeniden üretildiği ve karşıt grupların olumsuz özelliklerle ilişkilendirildiği görülmektedir. Çalışmada kullanıcı yorumlarında gözlenen genelleyici ve stereotipleştirici söylemler, Özkır'ın (2023) internet gazetelerinde nefret söylemini “abartma-genelleme” kategorisi altında değerlendirdiği bulgularla paralellik göstermektedir. Bu bulgulardan hareketle, genel olarak dijital medyanın, özelden ise internet haber medyasının katılımcı, demokratik ve etkileşimli yapısının zaman zaman nefret söylemi ve kutuplaştırıcı söylemlerin dolaşıma girmesine zemin hazırladığı söylenebilir.

Araştırma bulguları, nefret söylemi içeren yorumlarda iki duygusal tonun belirgin biçimde öne çıktığını göstermektedir. Bu yorumlarda en baskın duygu öfke olurken, bunu çoğu zaman aşağılayıcı bir tonun izlediği görülmektedir. Başka bir deyişle, kullanıcıların tepkilerini yalnızca kızgınlıkla değil, karşı tarafı değersizleştiren bir dil aracılığıyla ifade ettikleri anlaşılmaktadır. Bu dilsel sertliğe çoğu zaman küfür, argo ve müstehcen ifadelerin de eşlik ettiği dikkat çekmektedir. Bununla birlikte nefret söylemi içeren yorumların diğer yorumlara kıyasla daha fazla etkileşim alması, bu tür içeriklerin yorum alanlarında yalnızca üretilmekle kalmadığını, aynı zamanda başka kullanıcılar tarafından tasdik edildiğini göstermektedir. Bu durum, benzer görüşlere sahip kullanıcıların birbirlerinin söylemlerini destekleyerek güçlendirdiği ve karşıt görüşlerin giderek daha az görünür hâle geldiği yankı odası etkisi ile ilişkili olarak değerlendirilebilir.

Küfür, argo ve benzeri ifadelerin yaygınlaşması nedeniyle birçok haber sitesinde yorum alanlarının kapatıldığı ya da ciddi biçimde sınırlandırıldığı görülmektedir. Bu tür uygulamalar çoğu zaman olası hukuki sorumluluklardan kaçınma amacıyla tercih edilmektedir. Ancak demokratik toplumlarda bireylerin görüşlerini ifade edebileceği ve kamusal tartışmalara katılabileceği mecralar olarak yorum alanları önemli bir işlev üstlenmektedir. Dolayısıyla söz konusu alanları tamamen kapatmak yerine, demokratik tartışma kültürünü destekleyecek biçimde düzenlenmesi ve bu alanlarda etik standartların geliştirilmesi daha yapıcı bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda yorum alanları, uygun düzenlemeler ve denetim mekanizmalarıyla demokrasinin ve ifade özgürlüğünün gelişimine katkı sunabilecek bir kamusal tartışma ortamına dönüştürülebilir (Ergeç & Zateri, 2017).

Sonuç olarak, bu araştırmanın bulgularından hareketle gelecekte yapılacak çalışmalar için bazı önerilerde bulunmak mümkündür. Öncelikle benzer çalışmaların farklı internet haber sitelerini kapsayacak biçimde genişletilmesi, farklı yayın politikalarına ve okur profillerine sahip platformlarda nefret söyleminin nasıl ortaya çıktığı karşılaştırmalı olarak incelenebilir. Böylece yorum alanlarında üretilen söylemlerin yalnızca kullanıcı davranışlarıyla değil, aynı zamanda haber sitelerinin editöryal tercihleri ve platform yapılarıyla nasıl ilişkilendiği daha açık biçimde ortaya konulabilir. Bunun yanı sıra nicel yönetime dayalı çalışmalarla doğrudan kullanıcıların görüş ve deneyimlerine odaklanılması da özgün bir katkı sunabilir. Ayrıca eleştirel söylem analizi üzerinden gerçekleştirilecek araştırmalarla da internet haber sitelerinde yer alan haberlerin dilinin ve söylemsel çerçevesinin yorumlarda ortaya çıkan söylemleri ne ölçüde etkilediği saptanarak literatüre önemli ve güçlü katkılar sağlanabilir.

Etik Beyan

Bu çalışma için etik beyan bulunmamaktadır.

Etik Kurul Onayı

Bu çalışma için etik kurul kararı gerekmemektedir.

Finansman

Çalışma herhangi bir finansal destek almamıştır.

Çıkar Çatışması

Yazarlar ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

REFERANSLAR

- Akpınar, İ. (2025). Dijital haber sitelerinin kullanıcı etkileşimi ve arayüz analizi: “Ensonhaber” sitesi örneği. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 35, 211–236. <https://doi.org/10.56597/kausbed.1592352>
- Aral, E. (2019). Yeni bir haber mecrası olarak internet gazeteciliği: Facebook ve Twitter kullanımları üzerine bir araştırma. *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 5(2), 153–175. <https://izlik.org/JA48BN86UR>
- Ayansola, A. O. (2021). Hate speech and the expression of stereotypes as products of social cognition in Nigeria. *Critical Approaches to Discourse Analysis across Disciplines*, 13(2), 1–17.
- Ayhan, A., & Kükrer Aydın, Ö. (2015). İnternet gazetelerindeki okur yorumlarına yönelik bir analiz (Özgecan Aslan cinayeti örneği). *Global Media Journal TR Edition*, 6(11), 75–89.
- Balcı, Ş., & Bekiroğlu, O. (2012). İçerikten anlama giden bir tünel olarak içerik çözümlemesi: 2011 genel seçimlerinde AK Parti TV reklamları üzerine bir araştırma. In Ö. Güllüoğlu (Ed.), *İletişim bilimlerinde araştırma yöntemleri: Görsel metin çözümleme* (ss. 268–323). Ütopya Yayınları.
- Demirbaş, T. (2017). Nefret söylemi ve nefret suçları. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 19(Özel Sayı), 2693–2701.
- Deuze, M. (2003). The web and its journalisms: Considering the consequences of different types of news media online. *New Media & Society*, 5(2), 203–230.
- Duman, Ö. D. (2024). Dijital medyada nefret söylemi: “6284 sayılı kanun” örneği. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 7(2), 603–627. <https://doi.org/10.33708/ktc.1503165>
- Ergeç, N. E., & Zateri, İ. (2017). Çevrimiçi okur yorumlarının yarattığı alanın kamusal/iletişim alanı olarak incelenmesi. *Öneri Dergisi*, 12(48), 269–289. <https://doi.org/10.14783/maruoneri.vi.331675>
- Humphreht, E., Hellmueller, L., & Lischka, J. A. (2020). Hostile emotions in news comments: A cross-national analysis of Facebook discussions. *Social Media + Society*, 6(1), 1–12. <https://doi.org/10.1177/2056305120912481>
- İli, B. (2025). Yeni medyada nefret söylemleri: İnternet haberciliğinde kullanıcı yorumlarına yönelik bir içerik analizi. *KİLAD*, 26, 127–147. <https://izlik.org/JA48YD84GY>
- Kara, M. (2025). *Türkiye’de internet haberciliği*. Eğitim Yayınevi.
- Katsirea, I. (2024). Holding online news websites liable for user comments. In *Press freedom and regulation in a digital era: A comparative study* (pp. 175–204). Oxford University Press.
- Kentmen-Cin, Ç. (2025). Hate speech on social media: A systemic narrative review of political science contributions. *Social Sciences*, 14(10), 610. <https://doi.org/10.3390/socsci14100610>
- Kilvington, D. (2021). The virtual stages of hate: Using Goffman’s work to conceptualise the motivations for online hate. *Media, Culture & Society*, 43(2), 256–272. <https://doi.org/10.1177/0163443720972318>
- Korkmaz, A. (2009). İnternet gazeteciliğinin kamuoyu oluşumuna etkisi. *Erciyes İletişim*, 6, 6–19.
- Kurt, G. (2019). Yeni medyada nefret söylemi: YouTube’da Suriyeli mültecilere karşı üretilen nefret söylemi üzerine bir araştırma. *The Journal of International Lingual, Social and Educational Sciences*, 5(1), 1–20. <https://doi.org/10.34137/jilses.490129>

- MacAvaney, S., Yao, H.-R., Yang, E., Russell, K., Goharian, N., & Frieder, O. (2019). Hate speech detection: Challenges and solutions. *PLOS ONE*, *14*(8), e0221152. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0221152>
- Madriaza, P., Hassan, G., Brouillette-Alarie, S., Njingouo Mounchingam, A., Durocher-Corfa, L., Borokhovski, E., Pickup, D., & Paillé, S. (2025). Exposure to hate in online and traditional media: A systematic review and meta-analysis of the impact of this exposure on individuals and communities. *Campbell Systematic Reviews*, *21*, e70018. <https://doi.org/10.1002/cl2.70018>
- Mathew, B., Dutt, R., Goyal, P., & Mukherjee, A. (2018). Spread of hate speech in online social media. *arXiv*. <https://arxiv.org/abs/1812.01693>
- Navarro, J. I., Marchena, E., & Menacho, I. (2013). The psychology of hatred. *The Open Criminology Journal*, *6*, 10–17. <https://doi.org/10.2174/1874917801306010010>
- Özkır, Y. (2023). *İnternet gazetelerinde nefret söylemi*. Türkiye Araştırmaları Vakfı Yayınları 2526.
- Öztekin, H. (2015). Yeni medyada nefret söylemi: Ekşi Sözlük örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *8*(38), 925–936. [10.17719/jisr.20153813698](https://doi.org/10.17719/jisr.20153813698)
- Öztürk, F. E. (2022). Çevrimiçi okur yorumlarında Suriyeli sığınmacılara yönelik nefret söylemi: Altındağ örneği. *İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *14*(4), 508–530. <https://izlik.org/JA37BC53WZ>
- Sabahçı, B. (2022). İnternet haberlerinde nefret ve ayrımcı söylemler: Örnek olaylarla içerik analizi. *Electronic Elektronik Cumhuriyet İletişim Dergisi*, *4*(2), 22–32. <https://doi.org/10.54089/ecider.1169785>
- Similarweb. (2026). https://pro.similarweb.com/#!/digitalsuite/websiteanalysis/overview/website-performance/*999/1m?webSource=Total&key=ensonhaber.com 10.02.2026 (Erişim Tarihi)
- Sonni, A. F. (2025). AI-based disinformation and hate speech amplification: Analysis of Indonesia's digital media ecosystem. *Frontiers in Communication*, *10*, 1603534. <https://doi.org/10.3389/fcomm.2025.1603534>
- Tokgöz, O. (2003). *Temel gazetecilik* (5. baskı). İmge Kitabevi.
- Vardal, Z. B. (2015). Nefret söylemi ve yeni medya. *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, *2*(1), 132–153.
- Vehovar, V., & Jontes, D. (2021). Hateful and other negative communication in online commenting environments: Content, structure and targets. *Acta Informatica Pragensia*, *10*(3), 257–274. <https://doi.org/10.18267/j.aip.165>
- Weber, A. (2009). *Nefret söylemi el kitabı* (M. Çulhaoğlu, Çev.). Avrupa Konseyi Yayınları.
- Wiessmann, J. (2025). *Hate speech: A contextual framework for India and the South Asian region*. Center for the Study of Organized Hate. <https://www.csohate.org/2025/03/15/hate-speech-south-asia/>
- Zannettou, S., ElSherief, M., Belding, E., Nilizadeh, S., & Stringhini, G. (2020). Measuring and characterizing hate speech on news websites. *arXiv*. <https://arxiv.org/abs/2005.07926>

EXTENDED ABSTRACT

Like any societal transformation, the effects of digitalization on journalism can be evaluated from a dual perspective. This process has redefined not only the way news circulates but also the relationship citizens have with public issues. Individuals have moved from being passive consumers of news to actors who can express opinions, criticize, and participate in current events. In this respect, digital news environments have the potential to create a communication climate where freedom of expression expands, the voices of different social groups become visible, and public participation is moved to a more horizontal level. However, this participatory structure does not always operate in accordance with the principles of democratic deliberation. User comment sections can sometimes move away from being pluralistic discussion spaces and become platforms where exclusionary, polarizing, and hateful discourses circulate. This situation has transformed comment pages into a space where different forms of expression become visible. This study aims to analyse the nature, targets, and fundamental characteristics of hate speech comments produced in these areas within a systematic framework.

This study used content analysis to identify hate speech in news commentary. The research dataset was created to cover three different time periods in 2026: early January (January 1), mid-January (January 16), and late January (January 31). The data consists of news articles published on the main headline of Ensonhaber during these dates. Accordingly, a total of 60 news articles were selected as analysis units. Based on the ranking of reader comments on the relevant news site as ‘popular’, ‘newest to oldest’, and ‘oldest to newest’, the five most popular comments for each news article were included in the evaluation, and the research was conducted on a total of 300 comments. Content that appeared on the main headline but was categorized as advertisements and news articles with comments disabled were excluded from the scope of the research. In addition, the reply comments under the analysed comments were also excluded.

The comments examined within the sample were systematically evaluated by categorizing them according to the created coding scale. The coding scale encompasses the general nature of the comment (hate speech, critical/harsh, neutral/informative, and positive/supportive), the news context in which the comment was produced (domestic politics, international developments, judicial events/crime, terrorism/security, sports, daily life, entertainment, economics, meteorological developments), the subject to which the statement is directed (individual, group, or institution), and, when a group is targeted, the identity category through which it occurs. Furthermore, forms of othering, the "us-them" dichotomy, the use of generalizations, the dominant emotional tone, the presence of slang and profanity, and the levels of positive and negative interaction received by the comments were also included in the scope of the coding scale.

To ensure the reliability of the research, a second independent coder specializing in communication was included in the coding process. Selected comments from the defined sample were evaluated separately by both coders, and the coding results were compared. The comparison revealed an inter-coder agreement rate of 95%. This high level of agreement indicates the reliability of the coding scale and the analysis process. This research seeks to answer the following three fundamental questions:

Research Question 1: In which news types and subject contexts is hate speech most prevalent in reader comments?

Research Question 2: To which subjects (individuals, groups, institutions) is hate speech most frequently directed, and through which identity categories are the targeted groups defined?

Research Question 3: To what extent are othering, generalization, "us-them" distinctions, and specific emotional tones used in comments containing hate speech?

According to the analysis results, a significant portion (86.3%) of the comments examined were found to fall into the category of hate speech or harsh criticism. This indicates that comment sections on news websites are not merely participatory platforms for sharing opinions. While these platforms are normatively expected to move users from the passive observer role of traditional media to a more active one, in practice they have transformed into communication spaces where existing tensions and polarization in society become openly visible.

The findings show that hate speech becomes more visible, particularly in news topics with the potential for conflict and tension. In areas where public debate is intense, such as crime, politics, sports, and international

developments, user comments tend to produce harsher, polarizing, and exclusionary expressions. The strong public resonance of crime news, often referred to as police and court news, and the media's ability to capitalize on this interest within the context of political economy, leads to a high volume of news production in this area. However, the frequent use of provocative language in the presentation of crime news, aimed at increasing attention-grabbing click-through rates, can also influence the tone of user comments. This suggests there may be a significant relationship between the subject matter and presentation style of news content and users' comment-generating practices.

Another noteworthy point in the research findings is that comments containing hate speech predominantly target specific groups and contain generalizations. These findings indicate that hateful comments are largely constructed through generalized statements about a particular group. Indeed, hate speech is often produced through expressions that stereotype the cultural characteristics and worldviews of specific groups, and in this process, groups coded as "the other" may be subjected to discriminatory discourse (Ayansola, 2021). A careful examination of these extreme discourses reveals that those on one's side are portrayed as flawless and sacred, while the other is depicted as the cause of all evil. Based on these findings, it can be said that the participatory, democratic, and interactive structure of digital media in general, and internet news media in particular, is often abused.

Research findings indicate that two emotional tones are prominent in comments containing hate speech. Anger is the most dominant emotion in these comments, often followed by a derogatory tone. In other words, users express their reactions not only through anger but also through language that devalues the other party. This linguistic harshness is often accompanied by profanity, slang, and obscene expressions. Furthermore, the fact that comments containing hate speech receive more interaction than other comments suggests that such content is not only produced in comment sections but also validated by other users. This situation can be attributed to the echo chamber effect, where users with similar views reinforce each other's discourse, making opposing views increasingly less visible.

Due to the increasing prevalence of profanity, slang, and similar expressions, many news websites have closed or severely restricted their comment sections. Such practices are often chosen to avoid potential legal consequences. However, in democratic societies, comment sections play a crucial role as platforms where individuals can express their views and participate in public debate. Therefore, instead of completely closing these sections, regulating them in a way that supports a culture of democratic debate and developing ethical standards within these areas can be considered a more constructive approach. In this context, comment sections, through appropriate regulations and control mechanisms, can be transformed into a public debate environment that contributes to the development of democracy and freedom of expression (Ergeç & Zateri, 2017).

In conclusion, based on the findings of this research, it is possible to make some suggestions for future studies. Firstly, similar studies should be expanded to include different internet news sites, and the emergence of hate speech on platforms with different publishing policies and reader profiles can be examined comparatively. This would more clearly reveal how the discourses produced in comment sections are related not only to user behaviour but also to the editorial choices and platform structures of news websites. In addition, quantitative studies that directly focus on users' opinions and experiences can offer a unique contribution. Furthermore, research conducted through critical discourse analysis can make significant and powerful contributions to the literature by determining the extent to which the language and discursive framework of news articles on internet news sites influence the discourses that emerge in comments.

Zorunlu Sürdürülebilirlik Raporlaması (TSRS) Işığında Anonim Şirket Yönetim Kurulu Üyelerinin Hukukî Sorumluluğu

Muhammetnazar İLYASOV*

Kıbrıs Aydın Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Hukuk Bölümü, Girne, KKTC

Makale Bilgisi

ÖZET

Geliş Tarihi: 02/12/2025
Kabul Tarihi: 10/05/2026
Yayın Tarihi: 28/06/2026

Anahtar Kelimeler:
Zorunlu sürdürülebilirlik raporlaması,
Yönetim kurulu,
Hukukî sorumluluk,
Kurumsal yönetim.

JEL Kodları:
K22, M14, G34

Bu çalışmada, Türkiye Sürdürülebilirlik Raporlama Standartları'nın (TSRS) yürürlüğe girmesiyle birlikte anonim şirket yönetim kurulu üyelerinin hukukî sorumlulukları kapsamlı biçimde ele alınmıştır. TSRS, işletmelerin sadece finansal performanslarını değil, aynı zamanda çevresel, sosyal ve yönetim (ESG) alanındaki etkilerini de raporlamalarını zorunlu hâle getirmiştir. Böylelikle sürdürülebilirlik raporlaması, finansal raporlama sisteminin ayrılmaz bir unsuru haline gelmiş ve paydaşların karar alma süreçlerinde daha bütüncül bilgiye erişimi mümkün olmuştur. Çalışmada, öncelikle sürdürülebilirlik raporlamasının kavramsal ve hukukî temelleri açıklanmış, Türk Ticaret Kanunu'nun 516. maddesi ve devamı hükümleri çerçevesinde faaliyet raporları ile TSRS arasındaki kesişim noktaları incelenmiştir. Avrupa Birliği'nde NFRD'den CSRD'ye geçiş süreci değerlendirilerek, Türkiye'deki düzenlemelerin uluslararası standartlarla benzerlikleri ve farklılıkları ortaya konulmuştur. Bulgular, TSRS'nin şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerini güçlendirdiğini, yönetim kurullarının özen ve bağlılık borcunu daha somut hâle getirdiğini göstermektedir. Bununla birlikte, veri yönetimi, bağımsız denetim ve güvence süreçleri ile uluslararası standartlarla uyumun güçlendirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma, TSRS'nin yalnızca yasal uyum yükümlülüğü olmadığını, aynı zamanda kurumsal yönetim ilkeleri çerçevesinde uzun vadeli değer yaratımı ve paydaş güveni için stratejik bir araç haline geldiğini ortaya koymaktadır.

Legal Responsibilities of Joint Stock Company Board Members within the Framework of Mandatory Sustainability Reporting (TSRS)

Article Info

ABSTRACT

Received: 02/12/2025
Accepted: 10/05/2026
Published: 28/06/2026

Keywords:
Mandatory sustainability reporting,
Board of directors,
Legal responsibilities,
Corporate governance.

JEL Codes:
K22, M14, G34

This study examines the legal responsibilities of board members of Joint-stock companies in the context of the implementation of the Turkish Sustainability Reporting Standards (TSRS). With the adoption of TSRS, companies are required not only to disclose their financial performance but also to report on their environmental, social, and governance (ESG) impacts. Thus, sustainability reporting has become an integral part of the corporate reporting system, enabling stakeholders to access more comprehensive and transparent information for their decision-making processes. The study first outlines the conceptual and legal foundations of sustainability reporting and analyzes the intersections between TSRS and the provisions of the Turkish Commercial Code (Articles 516 et seq.) regarding annual activity reports. Furthermore, the transition from the Non-Financial Reporting Directive (NFRD) to the Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD) within the European Union (EU) is discussed, highlighting the similarities and differences with the Turkish framework. The findings indicate that TSRS strengthens the principles of transparency and accountability, while substantiating the board members' duty of care and loyalty. However, the analysis also reveals the need for further improvement in areas such as data management, independent assurance processes, and harmonization with international standards. Overall, the study demonstrates that TSRS should not be regarded merely as a compliance obligation but rather as a strategic tool for long-term value creation, corporate governance, and stakeholder trust.

Bu makaleye atıfta bulunmak için:

İlyasov, M. (2026). Zorunlu sürdürülebilirlik raporlaması (TSRS) ışığında anonim şirket yönetim kurulu üyelerinin hukukî sorumluluğu. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 193-217.
DOI: 10.51124/jneusbf.2026.139

*Sorumlu Yazar: Muhammetnazar İLYASOV, muhammetilyasov@cau.edu.tr

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

GİRİŞ

Küresel ölçekte sürdürülebilirlik, sadece çevresel ve sosyal boyutlarıyla değil, aynı zamanda şirketlerin kurumsal yönetim anlayışıyla da doğrudan bağlantılı hâle gelmiştir. Özellikle son yıllarda sermaye piyasalarında yatırımcıların beklentileri, şirketlerin finansal performanslarıyla sınırlı kalmayıp, çevresel, sosyal ve yönetim (ÇSY/ESG) alanlarındaki faaliyetlerini de şeffaf bir şekilde açıklamalarını zorunlu kılmaktadır (Akdoğan, 2024). Bu bağlamda sürdürülebilirlik raporlaması, işletmelerin paydaşlarına yönelik hesap verebilirliğini güçlendiren en temel araçlardan biri olarak görülmektedir.

Avrupa Birliği'nin kabul ettiği Non-Financial Reporting Directive (NFRD) ve daha sonra yürürlüğe giren Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD) düzenlemeleri, şirketlerin sürdürülebilirlik bağlamındaki yükümlülüklerini genişleterek raporlama standartlarını sıkılaştırmıştır (European Commission, 2021). Türkiye'de ise 7408 sayılı Kanun ile Türk Ticaret Kanunu'na (TTK) eklenen düzenleme sonucunda Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK), sürdürülebilirlik raporlama standartlarını yayımlama yetkisine kavuşmuş; böylece Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (IFRS) Vakfı bünyesindeki Uluslararası Sürdürülebilirlik Standartları Kurulu'nun (ISSB) yayımladığı S1 ve S2 standartları, Türk hukuk sistemine Türkiye Sürdürülebilirlik Raporlama Standartları (TSRS) olarak aktarılmıştır (Kevser & Doğan, 2020; KGK, 2023).

TSRS'nin yürürlüğe girmesiyle birlikte, anonim şirketlerin yönetim kurullarının hukukî sorumlulukları da yeni bir boyut kazanmıştır. Zira yönetim kurulları, hem TTK m. 369 kapsamında öngörülen özen ve bağlılık yükümlülüğü hem de TTK m. 516 vd. çerçevesinde faaliyet raporunda yer verilmesi gereken hususlar bakımından, sürdürülebilirlik raporlamasının gerekliliklerini yerine getirmekle yükümlü hâle gelmiştir (Karaege, 2012). Bu durum, yönetim kurulu üyelerinin yalnızca finansal raporlama sorumluluğunu değil, aynı zamanda sürdürülebilirlik çerçevesinde şeffaflık ve hesap verebilirlik yükümlülüğünü de artırmaktadır.

Türkiye'de Borsa İstanbul (BIST), Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) ve Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı gibi kurumların öncülüğünde sürdürülebilirlik raporlamasına yönelik çeşitli adımlar atılmıştır. Özellikle BIST Sürdürülebilirlik Endeksi ve SPK Kurumsal Yönetim Tebliği'nde yapılan değişiklikler, şirketlerin bu alanda uyum sürecini hızlandırmıştır (Borsa İstanbul, 2023; SPK, 2020). Bununla birlikte TSRS, sürdürülebilirlik raporlamasını gönüllü bir uygulama olmaktan çıkarıp hukuken bağlayıcı hâle getirmiştir.

Bu çalışma, TSRS'nin anonim şirket yönetim kurulu üyelerinin hukukî sorumlulukları üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Özellikle faaliyet raporları ile sürdürülebilirlik raporları arasındaki kesişim noktaları, şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkeleri ile kurumsal yönetim ilkeleri bağlamında tartışılacaktır. Ayrıca Avrupa Birliği düzenlemeleriyle karşılaştırmalı bir değerlendirme yapılarak Türkiye'deki mevcut uygulamanın güçlü ve zayıf yönleri ortaya konulacaktır. Böylece hem akademik literatüre hem de uygulamaya katkı sağlayacak kapsamlı bir değerlendirme sunulması hedeflenmektedir.

Literatür Değerlendirmesi

Bu çalışmada ele alınan sürdürülebilirlik raporlaması ve kurumsal yönetim ilişkisi, son yıllarda hem uluslararası hem de ulusal literatürde giderek daha fazla araştırma konusu hâline gelmiştir. Özellikle Avrupa Birliği'nde sürdürülebilirlik raporlamasına ilişkin düzenlemelerin gelişimi ve kurumsal yönetim üzerindeki etkileri akademik çalışmaların odağında yer almaktadır. Bu bağlamda NFRD ve daha sonra kabul edilen CSRD düzenlemelerinin şirketlerin raporlama yükümlülüklerini genişlettiği ve kurumsal hesap verebilirliği güçlendirdiği literatürde sıklıkla vurgulanmaktadır (García-Sánchez & Aibar-Guzmán, 2022; Mangiuc & Kagitci, 2025).

Kurumsal yönetim perspektifinden yapılan çalışmalar ise sürdürülebilirlik raporlamasının

şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkeleriyle doğrudan bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle OECD Kurumsal Yönetim İlkeleri ve paydaş teorisi çerçevesinde yapılan araştırmalar, şirketlerin yalnızca hissedarlarına değil aynı zamanda geniş bir paydaş kitlesine karşı sorumluluk taşıdığını ve sürdürülebilirlik raporlamasının bu sorumluluğun görünür hâle gelmesinde önemli rol oynadığını göstermektedir (Solomon, 2020; Adams vd., 2020).

Türk hukuk literatüründe ise sürdürülebilirlik raporlaması daha çok kurumsal yönetim ilkeleri, faaliyet raporları ve yönetim kurulu sorumluluğu bağlamında ele alınmaktadır. TSRS'nin yürürlüğe girmesiyle birlikte yönetim kurullarının raporlama yükümlülüklerinin genişlediği ve sürdürülebilirlik risklerinin şirket yönetimi açısından hukukî sorumluluk doğurabilecek bir unsur hâline geldiği belirtilmektedir (Tore, 2025; Özçelik, 2025).

Bu çalışma, söz konusu literatürü dikkate alarak TSRS düzenlemelerinin anonim şirket yönetim kurulu üyelerinin hukukî sorumluluğu üzerindeki etkilerini incelemekte ve Türk hukuk sistemi ile Avrupa Birliği düzenlemeleri arasında karşılaştırmalı bir değerlendirme sunmayı amaçlamaktadır.

Araştırma Yöntemi

Bu çalışma nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi ve normatif hukuk analizi yaklaşımına dayanmaktadır. Araştırmada öncelikle sürdürülebilirlik raporlamasına ilişkin uluslararası düzenlemeler (NFRD, CSRD, ESRS) ve Türkiye'de yürürlüğe giren Türkiye Sürdürülebilirlik Raporlama Standartları (TSRS) incelenmiştir. Bunun yanında Türk Ticaret Kanunu'nun ilgili hükümleri, kurumsal yönetim ilkeleri ve konuya ilişkin akademik literatür analiz edilmiştir.

Araştırma kapsamında ayrıca Avrupa Birliği düzenlemeleri ile Türkiye'deki hukuki çerçeve karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Bu çerçevede sürdürülebilirlik raporlamasının yönetim kurulu üyelerinin özen ve bağlılık yükümlülüğü üzerindeki etkileri normatif hukuk yöntemiyle analiz edilmiştir. Bu yöntem sayesinde sürdürülebilirlik raporlaması düzenlemelerinin kurumsal yönetim yapısı ve yönetim kurulu sorumluluğu üzerindeki etkileri sistematik biçimde ortaya konulmuştur.

TSRS'nin Hukukî Çerçevesi

Sürdürülebilirlik raporlaması, şirketlerin yalnızca ekonomik verimliliklerini değil; aynı zamanda çevresel ve sosyal etkilerini de kamuoyu ile paylaşmalarını zorunlu kılan bir yönetim anlayışına dayanmaktadır. Bu yaklaşımın tarihsel temelleri, 1972 yılında Roma Kulübü tarafından yayımlanan Büyümenin Sınırları raporuna kadar uzanmaktadır. Söz konusu rapor, ekonomik büyümenin doğal kaynakların sınırsız olmadığı gerçeği karşısında sürdürülebilir kalkınma ile dengelenmesi gerektiğini vurgulamıştır (Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu [KGK], 2023). Ardından 1987 tarihli Brundtland Raporu, sürdürülebilir kalkınmayı “mevcut nesillerin ihtiyaçlarını karşılarken gelecek nesillerin de kendi ihtiyaçlarını karşılama imkânını tehlikeye atmadan kalkınmayı sürdürme süreci” olarak tanımlamıştır (Brundtland Report, 1987, p. 27). Bu yaklaşım, sürdürülebilirlik kavramını sadece çevresel değil buna ek olarak ekonomik ve sosyal boyutlarıyla da ele alan çok boyutlu bir perspektifin temellerini atmıştır.

1990'lı yıllardan itibaren sürdürülebilirlik alanında uluslararası düzeyde önemli adımlar atılmıştır. 1992 Rio Zirvesi'nde kabul edilen Rio Bildirgesi, çevresel koruma ile ekonomik kalkınma arasında denge kurulması gerektiğini vurgulayarak devletleri sürdürülebilir kalkınmayı destekleyen politikalar geliştirmeye davet etmiştir (United Nations, 1992). 1997 yılında Küresel Raporlama Girişimi (GRI) tarafından yayımlanan ilk sürdürülebilirlik raporlama çerçevesi, özellikle kurumsal şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerini uluslararası raporlama standartlarının merkezine yerleştirmiştir (Global Reporting Initiative, 1997). Ayrıca 2001'de kabul edilen Birleşmiş Milletler Küresel İlkeler Anlaşması

(UN Global Compact), şirketlerin insan hakları, çalışma normları, çevresel sorumluluk ve yolsuzlukla mücadele konularında evrensel ilkelere uyum sağlamaları gerektiğini ortaya koymuştur (United Nations Global Compact, 2001). Bu belgeler, sürdürülebilirlik raporlamasına ilişkin küresel normların oluşmasında temel referans noktalarını oluşturmuş; akademik çalışmalarda da belirtildiği üzere işletmelerin toplumsal sorumluluk anlayışının kurumsal yönetimle bütünleşmesine öncülük etmiştir (Okuyucu, 2023).

İklim değişikliği bağlamında dönüm noktalarından biri, 1997 Kyoto Protokolü olmuştur. Bununla birlikte günümüzde Paris İklim Anlaşması, küresel ölçekte yasal bağlayıcılığı olan temel metin olarak öne çıkmaktadır. Paris Anlaşması, küresel sıcaklık artışını sanayi öncesi seviyelerin 1,5–2°C üzerinde sınırlamayı hedeflemekte ve taraf devletlere sera gazı emisyonlarını azaltma yükümlülüğü getirmektedir. Türkiye, 10 Kasım 2021 tarihinde bu anlaşmaya taraf olmuştur (T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2021). Bu bağlamda, sürdürülebilirlik raporlamasının gönüllü bir faaliyet olmaktan çıkıp uluslararası anlaşmalarla desteklenen bir zorunluluk haline geldiği görülmektedir.

Avrupa Birliği, 2019 yılında açıkladığı Avrupa Yeşil Mutabakatı (European Green Deal) ile 2050 yılına kadar karbon nötr ilk kıta olma hedefini benimsemiş ve gerekli radikal düzenleyici dönüşümleri içeren kapsamlı bir politika paketi oluşturmuştur (European Commission, 2021). Yeşil Mutabakat, iklim değişikliğiyle mücadelede çevresel önlemlerin yanı sıra ekonomik dönüşümü, dögüsel ekonomi stratejisini ve sürdürülebilir büyüme modelini birlikte ele alan bütüncül bir yol haritası sunmaktadır. Bu çerçevede, AB'nin şirket raporlaması, finansal piyasa düzenlemeleri ve kurumsal yönetim anlayışına yeni bir yön verdiğini göstermektedir.

Nitekim Avrupa Yeşil Mutabakatı ile uyumlu biçimde kabul edilen Kurumsal Sürdürülebilirlik Raporlama Direktifi (CSRD), kurumsal hesap verebilirliğin nasıl anlaşıldığı ve uygulandığı konusunda önemli bir paradigma değişimine işaret etmektedir. Literatürde de belirtildiği üzere CSRD, sürdürülebilirlik raporlamasını gönüllülükten çıkararak bağlayıcı hâle getirmekte; böylece kurumsal şeffaflık ve hesap verebilirlik standartlarında yeni bir çığta belirlemektedir (García-Sánchez, Aibar-Guzmán & Aibar-Guzmán, 2022). Bu dönüşüm, Türkiye'nin de dahil olduğu çok sayıda ülkeyi şirketler hukuku, sermaye piyasaları ve kurumsal yönetim politikalarını yeniden gözden geçirmeye yöneltmiştir.

Sonuç olarak, sürdürülebilirlik raporlamasının hukukî çerçevesi, uluslararası raporlar ve sözleşmelerden başlayarak ulusal mevzuat düzeyine kadar geniş bir yelpazede gelişim göstermiştir. Özellikle Türk Ticaret Kanunu'nda yer alan riskin erken saptanması komitesi düzenlemeleri (Karatepe Kaya, 2024) ve Kamu Gözetimi Kurumu'nun yayımladığı TSRS standartları (Tore, 2025) bu sürecin ulusal boyutunu oluşturmaktadır. Bu bağlamda şirketlerin ekonomik çıkarlarının yanında paydaşlarının ve gelecek nesillerin haklarını da gözetilen bir anlayış benimsemeleri hukukî bir zorunluluk haline gelmiştir (Kandemir, 2021; Ararat & Eroğlu, 2020).

Sürdürülebilirlik Raporlaması

Küresel ölçekte yaşanan çevresel krizler, sosyal eşitsizlikler ve ekonomik dalgalanmalar, sürdürülebilirlik kavramını teorik bir tartışma olmaktan çıkararak işletmeler açısından somut bir raporlama ihtiyacına dönüştürmüştür. Özellikle kaynakların hızla tükenmesi, çevresel dengenin bozulması ve toplumsal adaletsizlikler, sürdürülebilir kalkınma anlayışını destekleyen kapsamlı ve entegre raporlama sistemlerinin önemini artırmıştır (Adams, Druckman & Picot, 2020; Schaltegger, Bennett & Burritt, 2006). Bu durum, sürdürülebilirliğin işletme içi süreçlere ek olarak işletme dışındaki faktörlerle de doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir (Ayril & Saracel, 2021).

Sürdürülebilirlik raporlaması, işletmelerin finansal performanslarının yanı sıra; çevresel, sosyal ve yönetim etkilerini de bütüncül biçimde açıklamalarını amaçlayan kurumsal raporlama alanıdır.

Avrupa Birliği'nin 2013/34/EU sayılı Muhasebe Direktifi'nin 19a ve 29a maddeleri, sürdürülebilirlik raporlamasını “işletmelerin çevresel, sosyal, çalışan hakları, insan haklarına saygı ve yolsuzlukla mücadele politikaları ile bunların sonuçları hakkında kapsamlı ve doğrulanabilir bilgi sunma yükümlülüğü” olarak tanımlamaktadır. 2022 yılında kabul edilen 2022/2464/EU sayılı CSDR Değişiklik Direktifi (Corporate Sustainability Reporting Directive) ise bu tanımlı genişleterek sürdürülebilirlik açıklamalarını zorunlu hâle getirmiş ve raporlamanın European Sustainability Reporting Standards (ESRS) çerçevesinde yapılmasını şart koşturmuştur (European Parliament & Council, 2022). Bu yaklaşım, işletmelerin sürdürülebilirlik verimliliğini hem finansal etkiler hem de çevresel-sosyal etkiler açısından değerlendiren “çifte önemlilik” (double materiality) ilkesini temel almaktadır.

Türkiye’de sürdürülebilirlik raporlamasına ilişkin tanımlar da uluslararası standartlarla uyumlu biçimde şekillenmiştir. Sermaye Piyasası Kurulu (SPK), 2020 yılında yayımladığı Sürdürülebilirlik İlkeleri Uyum Çerçevesi ile ÇSY/ESG kriterlerinin raporlama süreçlerine entegrasyonunu teşvik etmiş; Borsa İstanbul ise Sürdürülebilirlik Endeksi ve güncel rehberleriyle şirketlerin sürdürülebilirlik verimliliklerini ölçülebilir hâle getirmiştir. Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGGK) ise ISSB tarafından yayımlanan IFRS S1 ve S2 standartlarını Türkiye Sürdürülebilirlik Raporlama Standartları (TSRS) adıyla benimseyerek sürdürülebilirlik raporlamasının kapsamını finansal raporlamanın ayrılmaz bir parçası haline getirmiştir.

Bu çerçevede finansal olmayan bilgiler, işletmelerin sadece ekonomik verimliliklerini değil, aynı zamanda çevresel ve sosyal etkilerini de anlamaya imkân tanımakta; şirketlerin iş süreçlerini nasıl yürüttüklerine, toplumsal ve çevresel zorluklara karşı nasıl yanıt verdiklerine ve bu alanlarda hangi çözüm mekanizmalarını geliştirdiklerine ilişkin bütüncül bir değerlendirme sunmaktadır. Nitekim literatürde finansal olmayan raporlar, işletmelerin ÇSY/ESG kapsamındaki verimliliklerini ve sorumluluklarını ortaya koyan kapsamlı bilgi setleri olarak tanımlanmaktadır (Oskarsdottir, Sigurjonsson & Steinthorsson, 2025). Bu düzenlemeler ışığında sürdürülebilirlik raporlaması, işletmelerin finansal olmayan göstergeler yoluyla uzun vadeli değer yaratma kapasitelerinin anlaşılmasına imkân tanıyan kurumsal bir açıklama mekanizması niteliği taşımaktadır (Çalışkan, 2012; KGGK, 2023).

Geleneksel finansal raporlama, işletmelerin geçmişe dönük ekonomik faaliyetlerini yansıtsa da günümüzün karmaşık değer zincirini ve işletmenin toplam etkilerini açıklamada yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle finansal raporlara ek olarak çevresel ve sosyal etkiyi ölçmeye yönelik sürdürülebilirlik muhasebesi ve sosyal sorumluluk muhasebesi gibi alternatif sistemler geliştirilmiştir. Bu yaklaşım, işletmeleri kapalı bir ekonomik birim olarak gören neoklasik perspektiften farklı olarak, işletmeleri paydaşlarla sürekli etkileşim içinde bulunan açık sosyal sistemler olarak değerlendiren modern yaklaşımla uyumludur (Saban vd., 2017).

Zaman içerisinde bu dönüşüm, şirket çıkarından paydaş çıkarına yönelen kurumsal yönetim anlayışıyla daha görünür hâle gelmiştir. Geleneksel kurumsal yönetim modeli, Milton Friedman’ın (1970) hissedar değerine öncelik veren yaklaşımında olduğu gibi, şirketin yalnızca hissedarlarına karşı sorumlu olduğu varsayımına dayanmıştır. Buna karşılık paydaş teorisi, Donaldson ve Preston’ın (1995) klasik çalışmasında vurgulandığı üzere, şirketlerin çalışanlar, müşteriler, toplum, tedarikçiler ve çevre dahil olmak üzere geniş bir paydaş grubuna karşı etik ve meşru sorumlulukları bulunduğunu ileri sürmektedir. Bu teoriye göre yöneticiler, tüm paydaşların çıkarlarını gözeterek uzun vadeli kârlılığı artırabilir ve böylece sürdürülebilir değer yaratımını sağlayabilirler (Solomon, 2020).

Ampirik araştırmalar da bu dönüşümü desteklemektedir. Eccles, Ioannou ve Serafeim (2017), güçlü bir sürdürülebilirlik kültürüne sahip şirketlerin uzun vadeli finansal performans açısından daha dayanıklı olduğunu ortaya koyarken; Flammer (2021), çevresel yatırımların şirket değerine olumlu katkıda bulunduğunu göstermektedir. Benzer biçimde Ambec ve Lanoie (2008), çevresel verimliliğin

finansal performans ile çelişmediğini; Porter ve Kramer (2011) ise şirketlerin hem topluma hem kendilerine değer yaratan “paylaşılan değer” stratejileriyle rekabet avantajı elde edebileceğini ileri sürmektedir.

Bu gelişmeler, çağdaş kurumsal yönetim anlayışının yalnızca hissedar kârlılığını değil, tüm paydaşların refahını gözetken daha kapsayıcı bir yapıya evrildiğini ve sürdürülebilirlik raporlamasının bu dönüşümün en görünür mekanizmalarından biri hâline geldiğini göstermektedir.

Paydaş beklentilerinin artması ve işletme yöneticilerinin sürdürülebilirlik farkındalıklarının gelişmesi, sürdürülebilirlik raporlarının hazırlanmasını daha da kritik hâle getirmiştir. İşletmelerin kısa, orta ve uzun vadeli finansal amaçları yanında; şeffaflık, hesap verebilirlik, kurumsal imaj ve paydaşlarla etkili iletişim gibi hedefleri de bu raporlama anlayışını teşvik etmektedir. Literatürde sürdürülebilirlik raporlamasının temel amaçları arasında; (i) paydaş davranışlarını olumlu yönde etkilemek, (ii) finansal olmayan faaliyetleri görünür kılarak kurumsal itibarı güçlendirmek, (iii) şeffaflığı ve hesap verebilirliği artırmak, (iv) müşteri tutumlarını sürdürülebilirlik lehine dönüştürmek, (v) şirketin çevresiyle kurduğu ilişkiyi açıklığa kavuşturmak ve (vi) paydaşlarla diyalog yoluyla kurumsal kimliği pekiştirmek yer almaktadır (Ritala vd., 2018).

Türkiye’de TSRS’nin Kaynakları

Türkiye’de sürdürülebilirlik raporlamasına ilişkin hukukî ve kurumsal çerçeve son yıllarda hızlı bir gelişim göstermiştir. Bu gelişimin temel aktörleri arasında özellikle Borsa İstanbul (BIST) ve Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK) öne çıkmaktadır. BIST, Dünya Borsalar Federasyonu’nun sürdürülebilirlik stratejileri doğrultusunda 2014 yılında şirketlere yol gösterici nitelikte bir Sürdürülebilirlik Rehberi yayımlamış, 2020 yılında ise bu rehberi güncelleyerek uygulamadaki gelişmeleri yansıtmıştır. Aynı yıl, BIST Sürdürülebilirlik Endeksi hesaplanmaya başlanmış ve 2021 itibarıyla Refinitiv’in sürdürülebilirlik değerlendirme sonuçları endeks hesaplamalarında kullanılmaya başlanmıştır. Bu adımlar, sermaye piyasalarında sürdürülebilirlik bilincinin artırılması ve şirketlerin uluslararası standartlarla uyumlu şekilde değerlendirilebilmesi açısından kritik öneme sahiptir (Borsa İstanbul, 2023).

Uluslararası düzeyde ise Türkiye, Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (IFRS) Vakfı çatısı altında kurulan Uluslararası Sürdürülebilirlik Standartları Kurulu’nca (ISSB) yayımlanan standartları benimsemiştir. Bu kapsamda ISSB S1 (TSRS 1) “Sürdürülebilirlikle İlgili Finansal Bilgilerin Açıklanmasına İlişkin Genel Hükümler” ile ISSB S2 (TSRS 2) “İklimle İlgili Açıklamalar” Türkiye’de de bağlayıcı hâle getirilmiştir. S1 standardı, sürdürülebilirliğe ilişkin bilgilerin tutarlı, eksiksiz, karşılaştırılabilir ve doğrulanabilir biçimde açıklanmasını öngörürken; S2 standardı, işletmelerin iklim değişikliğine ilişkin risk ve fırsatları raporlamasını zorunlu kılmaktadır (Tore, 2025). Bu düzenlemeler, işletmelerin finansal tablo kullanıcılarına sadece mevcut verimliliklerini değil, aynı zamanda iklim riskleri karşısındaki uyum kapasitelerini de değerlendirme imkânı sunmaktadır (Özcan & Akbaş, 2025).

Türkiye’de TSRS’nin ulusal hukuk sistemine entegrasyonu, 02.06.2022 tarihli 7408 sayılı Kanun’un 9. maddesiyle Türk Ticaret Kanunu (TTK) m. 88’e eklenen altıncı fıkra aracılığıyla gerçekleşmiştir. Bu değişiklik ile KGK, sürdürülebilirlik standartlarını yayımlama yetkisini kazanmıştır. Anılan yetkiye dayanılarak 29.12.2023 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan karar doğrultusunda, zorunlu sürdürülebilirlik raporlaması yapması gereken işletmeler belirlenmiştir (KGK, 2023).

BIST ve KGK dışında, Sermaye Piyasası Kurulu (SPK), Ticaret Bakanlığı ve Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı da sürdürülebilirlik raporlamasının gelişimine katkıda bulunmaktadır. SPK, 2020 yılında Kurumsal Yönetim Tebliği’nde yaptığı değişiklikle “Sürdürülebilirlik İlkeleri Uyum

Çerçevesi”ni hayata geçirmiştir. Ticaret Bakanlığı ise 2021 tarihli Yeşil Mutabakat Eylem Planı ile, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı da 2014 tarihli Sera Gazı Emisyonlarının İzlenmesi ve Raporlanması Hakkında Tebliğ ile şirketlere sürdürülebilirlik alanında yön vermektedir. Böylelikle, Türkiye’de sürdürülebilirlik raporlamasının ulusal ve uluslararası düzenlemelerle desteklenen çok aktörlü bir yapıya kavuştuğu görülmektedir (Ararat & Eroğlu, 2020; Kandemir, 2021).

Avrupa Birliği’nde Sürdürülebilirlik Raporlamasının Hukukî Çerçevesi: NFRD ve CSRD

Avrupa Birliği’nde sürdürülebilirlik raporlamasına ilişkin gelişmeler, Türkiye’de yürürlüğe giren TSRS düzenlemelerinin arka planını anlamak açısından önem taşımaktadır. AB’de kurumsal sürdürülebilirlik raporlaması alanındaki düzenlemeler, başlangıçta Finansal Olmayan Raporlama Direktifi (Non-Financial Reporting Directive-NFRD) ile şekillenmiş, daha sonra Kurumsal Sürdürülebilirlik Raporlama Direktifi (Corporate Sustainability Reporting Directive-CSRD) ile kapsamlı bir reform sürecine girmiştir.

Bu alandaki ilk kapsamlı düzenleme olan 2014/95/EU sayılı NFRD, büyük ölçekli işletmelerin çevresel konular, sosyal ve çalışan hakları, insan haklarına saygı, yolsuzlukla mücadele ve çeşitlilik politikaları hakkında finansal olmayan bilgiler açıklamasını zorunlu kılmıştır (European Parliament & Council, 2014). Direktif özellikle 500’den fazla çalışanı bulunan halka açık şirketler, bankalar ve sigorta şirketleri için bağlayıcı bir raporlama çerçevesi oluşturmuştur. Bu düzenleme, şirketlerin yalnızca finansal performanslarını değil aynı zamanda çevresel ve sosyal etkilerini de açıklamalarını sağlayarak sürdürülebilirlik raporlamasının Avrupa Birliği düzeyinde kurumsallaşmasında önemli bir adım olmuştur.

Bununla birlikte literatürde NFRD’nin uygulamadaki etkisinin sınırlı kaldığına ilişkin çeşitli eleştiriler bulunmaktadır. Yapılan çalışmalarda NFRD kapsamında hazırlanan raporların karşılaştırılabilirlik, doğrulanabilirlik ve içerik bütünlüğü açısından önemli farklılıklar gösterdiği belirtilmiştir. Caputo ve diğerleri (2019), Avrupa genelinde yayımlanan raporların önemli bir kısmının biçimsel nitelikte kaldığını ve şirketlerin raporlama yükümlülüklerini çoğu zaman “minimalist uyum” yaklaşımıyla yerine getirdiğini ortaya koymuştur. Benzer şekilde European Court of Auditors (2019), NFRD kapsamındaki raporların hem içerik hem de doğrulanabilirlik bakımından yetersiz olduğunu ve işletmelerin farklı yorumlara dayalı açıklamalar yapması nedeniyle raporların karşılaştırılabilirlik düzeyinin düşük kaldığını belirtmiştir. Direktifin görece esnek yapısı, şirketlere geniş bir takdir alanı tanımış ve bu durum raporlamada standartlaşmayı sınırlayan temel faktörlerden biri olarak değerlendirilmiştir.

Bu eleştiriler doğrultusunda Avrupa Birliği, sürdürülebilirlik raporlamasını daha ayrıntılı, karşılaştırılabilir ve denetlenebilir hâle getirmek amacıyla CSRD düzenlemesini kabul etmiştir. Avrupa Komisyonu tarafından 2021 yılında sunulan yasa teklifi, 14 Aralık 2022 tarihinde kabul edilmiş ve düzenleme 2023 yılında yürürlüğe girmiştir (European Parliament & Council, 2022). CSRD, NFRD’nin kapsamını genişleterek sürdürülebilirlik raporlamasını daha ayrıntılı teknik standartlara bağlayan ve kurumsal yönetim yapısını dönüştüren yeni bir düzenleyici çerçeve oluşturmuştur.

CSRD’nin getirdiği en önemli yeniliklerden biri, sürdürülebilirlik raporlamasının European Sustainability Reporting Standards (ESRS) çerçevesinde hazırlanmasının zorunlu hâle getirilmesidir. ESRS standartları, Avrupa Finansal Raporlama Danışma Grubu (EFRAG) tarafından geliştirilmiş olup çevresel, sosyal ve yönetim konularına ilişkin ayrıntılı açıklama yükümlülükleri içermektedir. Bu standartlar sayesinde sürdürülebilirlik bilgilerinin daha karşılaştırılabilir, doğrulanabilir ve yatırımcılar açısından daha anlamlı hâle getirilmesi hedeflenmiştir.

CSRD ayrıca sürdürülebilirlik raporlamasının kapsamını da önemli ölçüde genişletmiştir. Düzenleme yalnızca büyük halka açık şirketleri değil, belirli eşik değerleri aşan tüm büyük işletmeleri,

bazı KOBİ'leri ve Avrupa Birliği'nde faaliyet gösteren üçüncü ülke şirketlerini de kapsama dahil etmiştir. Bunun yanında sürdürülebilirlik bilgilerinin yıllık faaliyet raporlarının ayrılmaz bir parçası hâline getirilmesi öngörülmüş ve raporların bağımsız denetime tabi tutulması zorunlu hâle getirilmiştir. Böylece raporların güvenilirliğinin artırılması ve yatırımcıların doğru bilgiye erişiminin sağlanması amaçlanmıştır.

CSRD'nin bir diğer önemli özelliği ise "çifte önemlilik" ilkesini merkezî bir unsur hâline getirmesidir. Bu yaklaşım, hem şirket faaliyetlerinin çevre ve toplum üzerindeki etkilerinin hem de çevresel ve sosyal risklerin şirketin finansal durumu üzerindeki etkilerinin birlikte değerlendirilmesini gerektirmektedir (European Commission, 2021; Özçelik, 2022). Literatürde CSRD'nin bu yönüyle Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın 2050 karbon nötrlüğü hedefiyle uyumlu bir şekilde kurumsal hesap verebilirliği güçlendiren yapısal bir reform olduğu vurgulanmaktadır (García-Sánchez & Aibar-Guzmán, 2022; Dunfjäll, 2025; Mangiuc & Kagitci, 2025).

Türkiye'de kabul edilen Türkiye Sürdürülebilirlik Raporlama Standartları (TSRS) ise esasen Uluslararası Sürdürülebilirlik Standartları Kurulu (ISSB) tarafından yayımlanan IFRS S1 ve IFRS S2 standartlarının Türk hukuk sistemine uyarlanmış hâlidir. Bu nedenle TSRS ile Avrupa Birliği'nin CSRD/ESRS çerçevesi arasında yapısal benzerlikler bulunmaktadır. Her iki sistem de yönetim, strateji, risk yönetimi ile metrikler ve hedefler olmak üzere dört temel raporlama sütununa dayanmaktadır. Ancak AB düzenlemeleri paydaşlara daha geniş bilgi sunmayı ve değer zinciri boyunca sürdürülebilirlik etkilerinin açıklanmasını öngörürken, TSRS'nin daha çok finansal tablo kullanıcılarının bilgi ihtiyaçlarına odaklandığı görülmektedir (Tore, 2025; Özçelik, 2025).

Bu iki yaklaşım arasındaki fark, özellikle uluslararası faaliyet gösteren Türk şirketleri bakımından yönetim kurulu üyeleri açısından yeni hukukî risk alanları doğurabilir. Avrupa Birliği düzenlemelerinde benimsenen "çifte önemlilik" ilkesi, şirket faaliyetlerinin çevre ve toplum üzerindeki etkilerinin de raporlanmasını zorunlu kılarken; TSRS daha çok finansal tablo kullanıcılarının bilgi ihtiyaçlarına odaklanmaktadır. Ancak küresel yatırımcı beklentilerinin ve AB düzenlemelerinin etkisi dikkate alındığında, Türk şirketlerinin sürdürülebilirlik risklerini yeterince öngörmemesi veya bu risklere ilişkin açıklamaları eksik bırakması, yatırımcıların yanı sıra diğer paydaşların da zararına yol açabilecek sonuçlar doğurabilir. Bu durum, Türk Ticaret Kanunu'nun 369. maddesinde düzenlenen özen ve bağlılık yükümlülüğü kapsamında yönetim kurulu üyelerinin sorumluluğunu gündeme getirebilecek potansiyel bir hukukî risk alanı olarak değerlendirilebilir.

Yönetim Kurulu Faaliyet Raporu ile TSRS'nin İlişkisi

Türk Ticaret Kanunu'nun (TTK) 516. maddesi uyarınca, yönetim kurulu her faaliyet dönemi sonunda şirketin finansal tablolarıyla birlikte bir faaliyet raporu hazırlamakla yükümlüdür. Bu rapor, pay sahiplerine ve ilgili düzenleyici otoritelere sunulmak üzere düzenlenir ve şirketin faaliyet dönemi boyunca izlediği stratejiler, karşılaşılan riskler, alınan önlemler, kurumsal yönetim uygulamaları ve geleceğe yönelik planları kapsar. Yönetim kurulu faaliyet raporu, bu yönüyle şirketin şeffaflık ve hesap verebilirlik yükümlülüğünün en önemli araçlarından biridir.

Ancak günümüzde geleneksel faaliyet raporları, şirketlerin finansal performanslarını ve malî yapılarındaki gelişmeleri yansıtmakla sınırlı kalmaktadır. Oysa iklim değişikliği, çevresel riskler, toplumsal beklentiler ve sürdürülebilirlik ilkeleri, şirketlerin ekonomik değil, aynı zamanda sosyal ve çevresel etkilerini de paydaşlara açıklamalarını gerekli kılmaktadır (Özdemir, 2024). Bu noktada TSRS devreye girmekte ve yönetim kurullarının faaliyet raporları ile doğrudan bağlantı kurmaktadır.

02.06.2022 tarihli 7408 sayılı Kanun ile TTK m. 88'e eklenen hüküm çerçevesinde Kamu Gözetimi Kurumu (KGK), sürdürülebilirlik raporlama standartlarını yayımlama yetkisine kavuşmuş ve 29.12.2023 tarihli Resmî Gazete'de TSRS yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Buna göre, TSRS'nin

getirdiği yükümlülükler, sadece bağımsız raporlama yükümlülükleri değildir; aynı zamanda yönetim kurullarının faaliyet raporlarını hazırlarken gözetmeleri gereken temel ilkeler haline gelmiştir (Özçelik, 2025).

TSRS ile birlikte yönetim kurulları, faaliyet raporlarında yalnızca finansal performans göstergelerine değil, aynı zamanda işletmenin finansal olmayan verimliliğini oluşturan çevresel, sosyal ve yönetim (ESG) unsurlarına da yer vermek zorundadır. Bu kapsam genişlemesi, yönetim kurullarının hukukî sorumluluğunu da artırmaktadır. Zira TTK m. 369'da düzenlenen “özen ve bağlılık yükümlülüğü”, yönetimin sürdürülebilirlik risk ve fırsatlarını dikkate almasını gerektirir. Dolayısıyla sürdürülebilirlik odaklı raporlama faaliyetlerini ihmal eden, paydaşların uzun vadeli çıkarlarını gözetmeyen veya ESG temelli riskleri görmezden gelen yöneticilerin sorumluluğu doğabilir veya sorumluluğuna gidilebilir (Tore, 2025). Bu yaklaşım, kurumsal yönetimde finansal olmayan göstergelerin stratejik önem kazandığını ve yönetim kurullarının karar alma süreçlerini doğrudan etkilediğini göstermektedir.

TSRS'nin dayandığı ISSB S1 ve S2 standartları; yönetim, strateji, risk yönetimi, metrikler ve hedefler olmak üzere dört esas üzerine inşa edilmiştir. Yönetim kurulu faaliyet raporları ise zaten şirketin yönetim politikaları, stratejik kararları ve risklere yaklaşımı gibi bilgileri içermektedir. Dolayısıyla TSRS'nin getirdiği raporlama çerçevesi, doğrudan YKFR'nin içeriğiyle örtüşmekte ve faaliyet raporlarının kapsamını genişletmektedir (Kurt, 2025). Bu kapsamda:

- Yönetişim boyutu, doğrudan yönetim kurulunun yapısı, karar alma mekanizmaları ve sürdürülebilirlik stratejilerine entegrasyonu ile ilişkilidir.
- Strateji boyutu, faaliyet raporunda şirketin uzun vadeli hedefleriyle birlikte sürdürülebilirlik risk ve fırsatlarını ortaya koymayı gerektirir.
- Risk yönetimi boyutu, yönetim kurulunun iklim ve çevre risklerine karşı aldığı önlemleri raporlamasını zorunlu kılar.
- Metrikler ve hedefler boyutu ise şirketin sürdürülebilirlik verimliliğini ölçen göstergelerin ve geleceğe yönelik taahhütlerin faaliyet raporuna entegre edilmesini gerektirir.

Bu çerçevede, YKFR ile TSRS arasındaki ilişki tamamlayıcı ve bütünleştirici bir nitelik taşır. TSRS, faaliyet raporlarını sürdürülebilirlik eksenine oturtmakta; YKFR ise TSRS'nin getirdiği raporlama standartlarını kurumsal bir sorumluluk çerçevesinde somutlaştırmaktadır. Yönetim kurullarının faaliyet raporlarını hazırlarken TSRS hükümlerine uygun hareket etmesi yasal bir yükümlülüğün yanında kurumsal itibar, yatırımcı güveni ve uzun vadeli değer yaratımı açısından da stratejik bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır.

Faaliyet Raporunun Hukukî Çerçevesi (TTK m. 516 vd.)

Türk Ticaret Kanunu (TTK), anonim şirketlerde yönetim kurullarına hem mali hem de yönetsel faaliyetlerin şeffaf bir şekilde raporlanması yükümlülüğünü getirmiştir. Bu yükümlülüğün merkezinde, TTK m. 516 ve devamı maddelerinde düzenlenen yönetim kurulu faaliyet raporu yer almaktadır. İlgili maddeye göre, yönetim kurulu, her faaliyet dönemi sonunda şirketin mali tablolarıyla birlikte bir faaliyet raporu hazırlamak ve bu raporu genel kurula sunmakla yükümlüdür.

TTK m. 516 uyarınca faaliyet raporunun amacı, pay sahiplerinin ve ilgili tüm menfaat sahiplerinin şirketin finansal durumu, gelişimi, karşı karşıya bulunduğu riskler ve geleceğe yönelik beklentiler hakkında bilgi edinmelerini sağlamaktır. Madde metninde, raporun en azından şu bilgileri içermesi gerektiği belirtilmiştir:

- Şirketin faaliyet dönemi içerisindeki gelişimi, önemli olaylar ve mali durum analizi,

- Şirketin sermaye yapısına ve finansal tablolarına ilişkin açıklamalar,
- Risk yönetim politikaları, iç kontrol mekanizmaları ve kurumsal yönetim uygulamaları,
- Araştırma ve geliştirme faaliyetleri ile geleceğe yönelik öngörüler.

Bu düzenleme, geçmişe dönük bilgilerle birlikte geleceğe ilişkin değerlendirmelerin de raporda yer almasını zorunlu kılmakta, dolayısıyla faaliyet raporunu “dinamik bir raporlama aracı” haline getirmektedir (Karasu, 2013).

TTK m. 516, faaliyet raporunun finansal tabloları tamamlayıcı nitelikte olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Zira finansal tablolar, şirketin belirli bir dönem sonundaki mali durumunu nesnel veriler üzerinden ortaya koyarken; faaliyet raporu, bu verilerin arkasındaki ekonomik, stratejik ve yönetsel bağlamı açıklamayı amaçlamaktadır (Poroy vd., 2020). Bu bağlamda faaliyet raporu, yalnızca muhasebe verilerinden oluşan bir teknik belge değil, aynı zamanda yönetim kurulunun şirketin vizyonunu, politikalarını ve risklere yaklaşımını ortaya koyduğu stratejik bir metin niteliği taşır.

TTK m. 516’nın devamı niteliğindeki hükümler, faaliyet raporunun kurumsal yönetim anlayışıyla uyumlu olarak hazırlanmasını zorunlu kılmaktadır. Özellikle Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) düzenlemeleri uyarınca halka açık şirketlerde kurumsal yönetim ilkelerine uyum, faaliyet raporunun da kapsamını etkilemektedir. Böylece faaliyet raporu, TTK çerçevesi ile SPK ve KGK gibi düzenleyici kurumların da getirdiği standartlara uygun bir şekilde hazırlanmak zorundadır.

Faaliyet raporunun eksik, yanıltıcı veya gerçeğe aykırı hazırlanması, yönetim kurulu üyelerinin hukukî sorumluluğunu doğurmaktadır. TTK m. 553 ve devamında düzenlenen sorumluluk hükümleri uyarınca, kanuna ve esas sözleşmeye aykırı davranışlarla şirketin, pay sahiplerinin veya alacaklıların zararına yol açan yönetim kurulu üyeleri, kusurları oranında şahsen sorumlu tutulabilmektedir. Dolayısıyla faaliyet raporu, teknik bir raporlama aracı olmasının yanında aynı zamanda yönetim kurulu üyelerinin özen ve bağlılık yükümlülüklerinin somut göstergesi olarak değerlendirilmektedir (Pulaşlı, 2024).

Son olarak, 2023 yılında yürürlüğe giren TSRS ile birlikte, faaliyet raporunun kapsamı daha da genişlemiştir. Artık şirketler yalnızca finansal sonuçlarını değil, aynı zamanda sürdürülebilirlik risk ve fırsatlarını, çevresel-sosyal etkilerini ve yönetim uygulamalarını da faaliyet raporlarına entegre etmek zorundadır. Bu durum, faaliyet raporunu klasik bir “mali rapor” olmaktan çıkarıp, sürdürülebilirlik odaklı kurumsal yönetim anlayışının temel aracı haline getirmiştir (Özçelik, 2025).

TSRS’nin Faaliyet Raporu ile Kesişimi

Türk Ticaret Kanunu (TTK) m. 516 vd. hükümleri uyarınca, yönetim kurulları her faaliyet dönemi sonunda bir faaliyet raporu hazırlamakla yükümlüdür. Bu rapor, finansal tabloların tamamlayıcısı niteliğinde olup şirketin faaliyetlerine, risk yönetimine, geleceğe yönelik stratejilerine ve kurumsal yönetim uygulamalarına ilişkin bilgileri içermektedir. 2023 yılı itibarıyla yürürlüğe giren Türkiye Sürdürülebilirlik Raporlama Standartları (TSRS) ise bu raporun kapsamını genişleten ve şirketlerin ekonomik verimliliğinin yanında çevresel, sosyal ve yönetim (ESG) boyutlarını da raporlama yükümlülüğü haline getiren yeni bir düzenleme niteliği taşımaktadır (Özçelik, 2025).

TSRS, ISSB’nin IFRS S1 ve S2 standartlarına dayanarak Türk hukukuna aktarılmıştır. S1 standardı, sürdürülebilirliğe ilişkin finansal bilgilerin açıklanmasına dair genel hükümleri getirirken; S2 standardı ise iklimle ilgili risk ve fırsatların raporlanmasını zorunlu kılmaktadır. Bu standartlar; yönetim, strateji, risk yönetimi ile metrikler ve hedefler olmak üzere dört temel ekseninde şekillenmiştir (Tore, 2025). Yönetim kurulu faaliyet raporları da benzer şekilde şirketin riskleri, hedefleri ve stratejik kararları hakkında bilgi sunduğundan, TSRS’nin getirdiği çerçeve ile doğrudan örtüşmektedir.

Faaliyet raporu ile TSRS arasındaki en önemli kesişim noktaları şu şekilde özetlenebilir:

Yönetişim Boyutu: TSRS, sürdürülebilirlik risk ve fırsatlarının yönetim kurulu düzeyinde ele alınmasını ve raporlanmasını zorunlu kılar. Bu kapsamda yönetim kurulu faaliyet raporları, mali risklerin yanında; iklim değişikliği, çevresel etki ve sosyal sorumluluk konularını da açıklamak zorundadır (Özdemir, 2024).

Strateji Boyutu: TTK m. 516 faaliyet raporlarının şirketin geleceğe yönelik beklentilerini içermesini şart koşturmaktadır. TSRS, bu beklentilerin sadece ekonomik değil, sürdürülebilirlik odaklı stratejilerle de ilişkilendirilmesini gerektirmektedir.

Risk Yönetimi: Faaliyet raporları risk yönetimi politikalarına ilişkin genel açıklamalar içerirken; TSRS bu açıklamaları derinleştirerek sürdürülebilirlik bağlamında iklimsel, çevresel ve sosyal risklerin tanımlanmasını zorunlu hâle getirmiştir (Kurt, 2025).

Metrikler ve Hedefler: Geleneksel faaliyet raporları sayısal finansal göstergeler üzerinden şekillenirken; TSRS, karbon emisyonları, enerji verimliliği, su kullanımı, atık yönetimi gibi sürdürülebilirlik göstergelerinin de raporlanmasını öngörmektedir.

TSRS ile birlikte, yönetim kurullarının faaliyet raporunu hazırlarken dikkat etmesi gereken sorumluluk alanı genişlemiştir. Artık finansal riskleri gözetmek yeterli olmayıp, sürdürülebilirlik ilkelerinin ihmal edilmesi halinde yönetim kurulu üyelerinin özen ve bağlılık yükümlülüğünü ihlal ettiği kabul edilebilecektir. Bu durum, faaliyet raporunun şirketlerin “sürdürülebilirlik stratejisinin hukukî zemini” haline geldiğini göstermektedir (Pulaşlı, 2024). TSRS ile faaliyet raporu arasında kurulan kesişim, şirketlerin şeffaflık ve hesap verebilirlik yükümlülüklerini daha kapsamlı hâle getirmiştir. Faaliyet raporu artık bir yıllık finansal faaliyetlerin özetinden çok; şirketin sürdürülebilirlik perspektifi, iklim değişikliğine uyumu, toplumsal katkısı ve uzun vadeli değer yaratma kapasitesini ortaya koyan stratejik bir raporlama aracına dönüşmüştür.

Şeffaflık ve Hesap Verebilirlik Boyutu

Türkiye Sürdürülebilirlik Raporlama Standartları (TSRS), özellikle TSRS 1 (Genel Hükümler) ve TSRS 2 (İklimle İlgili Açıklamalar) aracılığıyla şirketlerin sürdürülebilirlik faaliyetlerine ilişkin bilgi sunumunu bir raporlama yükümlülüğü olmaktan çıkararak, şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerini kurumsal yönetişimin merkezine yerleştirmiştir.

Öncelikle şeffaflık, işletmelerin yalnızca finansal tablolarında değil; çevresel, sosyal ve yönetişim (ÇSY) alanındaki verimliliklerinde de açık, güvenilir ve karşılaştırılabilir bilgi sunmalarını ifade eder. Bu yaklaşım, yatırımcıların karar alma süreçlerinde finansal olmayan bilgileri de dikkate almasını kolaylaştırmakta ve sermayenin doğru şirketlere yönlendirilmesini sağlamaktadır (Tore, 2025).

Hesap verebilirlik boyutunda ise yönetim kurullarının sürdürülebilirlik hedeflerini ilan etmekle kalmayıp, bunların gerçekleşmesini izlemek ve paydaşlara raporlamakla yükümlü olduğu paydaş görülmektedir. Bu bağlamda, TSRS-S2 iklim raporlamasında şirketlerin yönetim yapılarında sürdürülebilirlik komitelerinin kurulmasını, risk ve fırsatların kurumsal risk yönetimi süreçlerine entegre edilmesini ve uzun vadeli hedeflerin verimlilik göstergeleri ile takip edilmesini öngörmektedir (Özcan & Akbaş, 2025).

Bu düzenlemeler, “greenwashing” (yeşil badana) olarak adlandırılan ve şirketlerin çevresel verimliliklerini olduğundan daha iyi gösteren yanıltıcı açıklamalar yapması sorununu azaltmak açısından da önem taşımaktadır. Greenwashing, işletmelerin çevresel veya sosyal fayda iddialarının gerçeği yansıtmadığı, abartıldığı ya da doğrulanabilir kanıtlara dayanmadığı durumları ifade eder ve paydaş güvenini ciddi biçimde zedeler. Avrupa Komisyonu’nun 2021 yılında gerçekleştirdiği kapsamlı

inceleme, şirketlerin çevresel iddialarının %42'sinin abartılı, yanıltıcı veya tamamen temelsiz olduğunu ortaya koymuş; bu tür uygulamaların tüketici mevzuatı bakımından yasa dışı kabul edilebileceğini belirtmiştir (European Commission, 2021).

Akademik literatür de benzer risklere dikkat çekmektedir. Healy ve Palepu (2001), raporlama yapan kuruluşların açıklamaları şirket çıkarlarını koruyacak şekilde taraflı hazırlayabileceğini ve bilgi asimetrisini artırabileceğini vurgulamaktadır. Christensen, Hail ve Leuz (2021) ise sürdürülebilirlik raporlamasında bağlayıcı standartların yokluğunun yeşil aklamaya faaliyetlerini kolaylaştırdığını, bunun da düşük paydaş güveni ile sonuçlandığını belirtmektedir. TSRS'nin bu doğrultuda hedefleri açıklama, gerçekleştirme düzeylerini izleme ve bunların finansal etkilerini raporlama yükümlülüğünü zorunlu kılması, greenwashing eleştirilerini azaltarak daha güvenilir ve denetlenebilir bir bilgi ortamı yaratmayı amaçlamaktadır.

Sonuç olarak TSRS, şeffaflık ve hesap verebilirlik boyutlarının yalnızca etik beklentiler olmaktan çıktığı, hukuken bağlayıcı bir raporlama standardına dönüştüğü bir yapıyı ortaya koymaktadır. Bu dönüşüm hem kurumsal itibarın korunmasına hem de paydaş güveninin güçlenmesine katkı sağlamaktadır.

Kurumsal Yönetim İlkeleri (SPK İlkeleri, OECD İlkeleri)

Türkiye'de kurumsal yönetim anlayışının gelişimi, 2000'li yıllardan itibaren sermaye piyasalarının uluslararası standartlara uyumlaştırılması çabalarıyla hız kazanmıştır. Bu süreçte Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) tarafından 2003 yılında yayımlanan Kurumsal Yönetim İlkeleri, Türkiye'de halka açık anonim şirketler için yol gösterici temel düzenleme olmuştur. İlkeler, dört temel esasa dayanır: şeffaflık, hesap verebilirlik, adillik ve sorumluluk. Bu esaslar, yatırımcıların korunmasıyla birlikte şirketlerin uzun vadeli sürdürülebilir büyümesini de hedeflemektedir (SPK, 2020).

Zaman içinde küresel gelişmelere paralel olarak bu ilkeler revize edilmiş, özellikle 2014 yılında Kurumsal Yönetim Tebliği (II-17.1) ile halka açık şirketlerde uyum ilkeleri zorunlu hâle getirilmiştir. Daha sonra 2020 yılında yapılan değişikliklerle birlikte "Sürdürülebilirlik İlkeleri Uyum Çerçevesi" getirilmiş ve şirketlere çevresel, sosyal ve yönetim (ÇSY/ESG) faktörlerini faaliyet raporları ve kamuya yapılan açıklamalarda dikkate alma yükümlülüğü getirilmiştir. Bu çerçeve, TSRS ile büyük ölçüde uyumlu olup, şirketlerin yalnızca finansal değil, aynı zamanda toplumsal ve çevresel etkilerini de raporlamalarını zorunlu hâle getirmiştir (Borsa İstanbul, 2023; SPK, 2020).

OECD Kurumsal Yönetim İlkeleri ise küresel ölçekte kurumsal yönetim standartlarının belirlenmesinde önemli bir referans noktasıdır. İlk defa 1999 yılında kabul edilen ve 2004 ile 2015 yıllarında güncellenen bu ilkeler, sermaye piyasalarının etkin işleyişini sağlamak, yatırımcıların korunmasını güçlendirmek ve şirketlerin uzun vadeli sürdürülebilir değer yaratma kapasitelerini artırmak amacıyla geliştirilmiştir (OECD, 2015). Son olarak 2023 yılında G20 iş birliğiyle güncellenen OECD/G20 Kurumsal Yönetim İlkeleri, sürdürülebilirlik, iklim riskleri ve kurumsal dayanıklılık gibi konulara daha fazla vurgu yaparak kurumsal yönetim anlayışını çevresel, sosyal ve yönetim boyutlarıyla daha bütüncül bir çerçeveye taşımıştır (OECD, 2023). OECD ilkeleri, özellikle bilgilendirme ve şeffaflık, pay sahiplerinin eşit muamelesi ve menfaat sahiplerinin rolü başlıklarıyla sürdürülebilirlik raporlamasıyla doğrudan bağlantılıdır. 2023 güncellemesi ile birlikte şirketlerin sürdürülebilirlik risklerini açıklaması, iklimle ilgili finansal risklerin raporlanması ve yatırımcıların ESG temelli bilgilere erişiminin güçlendirilmesi kurumsal yönetimin önemli unsurları arasında kabul edilmiştir. TSRS'nin getirdiği açıklama standartları da OECD ilkelerinin şeffaflık ve bilgi açıklama prensibini somutlaştıran düzenlemeler arasında değerlendirilebilir.

Bu bağlamda hem SPK hem de OECD kurumsal yönetim ilkeleri, yönetim kurullarının hukukî ve

etik sorumluluklarını pay sahiplerine karşı tanımladığı gibi aynı zamanda geniş anlamda tüm paydaşlara karşı sorumluluk olarak tanımlamaktadır. Yönetim kurulları, şirket faaliyetlerinin çevresel etkilerinden, insan hakları ve işçi hakları uygulamalarına, iklim değişikliği risklerinden kurumsal etik standartlara kadar geniş bir yelpazede hesap verebilir bir konuma gelmiştir. Bu durum, TSRS'nin sadece bir muhasebe ve raporlama standardı olmadığını, aynı zamanda kurumsal yönetim ilkelerinin sürdürülebilirlik boyutuyla tamamlayıcısı olduğunu göstermektedir (Say & Doğan, 2023; Tuan, 2019). Sonuç olarak, TSRS ile kurumsal yönetim ilkeleri arasında normatif ve işlevsel bir kesişim bulunmaktadır. SPK'nın düzenlemeleri ve OECD'nin küresel ilkeleri, şirketlerin sürdürülebilirlik raporlamasını salt uyum veya yasal bir zorunluluk olmaktan çıkarıp, kurumsal yönetim anlayışının temel yapı taşı haline getirmektedir. Böylelikle TSRS, yönetim kurulu sorumluluklarını şeffaflık ve hesap verebilirlik temelinde yeniden tanımlayan bir standart olarak değerlendirilebilir.

TSRS'nin Şeffaflık Boyutu

Şeffaflık, kurumsal yönetim ve sürdürülebilirlik raporlamasının temel ilkelerinden biridir. OECD Kurumsal Yönetim İlkeleri'nde (2015) şeffaflık, şirketlerin finansal ve finansal olmayan bilgileri zamanında, doğru, anlaşılabilir ve karşılaştırılabilir şekilde açıklaması olarak tanımlanmıştır. Bu yaklaşım, yatırımcıların korunmasına ek olarak aynı zamanda şirketlerin topluma karşı sorumluluklarını yerine getirmeleri için de kritik görülmektedir. Türkiye'de Sermaye Piyasası Kurulu'nun 2003 yılında yayımladığı Kurumsal Yönetim İlkeleri de benzer biçimde şeffaflığı dört temel ilkedен biri olarak kabul etmiş, daha sonra 2020 yılında yapılan değişikliklerle sürdürülebilirlik ilkeleriyle doğrudan ilişkilendirmiştir (SPK, 2020).

Türkiye Sürdürülebilirlik Raporlama Standartları (TSRS), şeffaflığı finansal raporlamadan ibaret kılmayıp işletmelerin çevresel, sosyal ve yönetim (ÇSY) faaliyetlerinde de zorunlu kılan bir yapı getirmiştir. TSRS 1, şirketlerin sürdürülebilirlikle ilgili finansal bilgileri bütüncül ve güvenilir biçimde sunmasını öngörmekte; TSRS 2 ise iklimle ilgili risk ve fırsatların şeffaf biçimde raporlanmasını zorunlu hâle getirmektedir (KGK, 2023). Bu bağlamda şeffaflık, şirketlerin mevcut durumlarıyla birlikte geleceğe ilişkin stratejilerini, risklerini ve fırsatlarını da kamuya açık şekilde beyan etmelerini gerektirmektedir (Schaltegger vd., 2006).

Şeffaflık boyutunun öne çıkmasının en önemli nedenlerinden biri, paydaş beklentilerindeki değişimdir. Günümüzde yatırımcılar sadece kâr maksimizasyonuna değil, aynı zamanda şirketlerin çevresel sorumluluklarına, sosyal katkılarına ve yönetim anlayışına da önem vermektedir. Bu nedenle TSRS, şirketlere yalnızca yasal yükümlülüklerini yerine getirmeyi değil, aynı zamanda paydaş güvenini tesis etmeyi zorunlu kılmaktadır (Adams vd., 2020). Ayrıca, Borsa İstanbul'un 2014 yılında başlattığı ve 2021 itibarıyla Refinitiv'in değerlendirme sonuçlarını entegre ettiği Sürdürülebilirlik Endeksi de şeffaflık ilkesinin finansal piyasalardaki işlevsel rolünü güçlendirmiştir (Borsa İstanbul, 2023).

Şeffaflığın aynı zamanda hesap verebilirlik ile doğrudan bağlantısı bulunmaktadır. Çünkü şirketlerin raporlama yoluyla sundukları bilgiler, bilgi paylaşımıyla birlikte yönetim kurullarının ve yöneticilerin faaliyetlerinden dolayı topluma karşı sorumluluklarını üstlenmelerini de beraberinde getirir. Bu bağlamda TSRS, şirketlerin faaliyet raporlarıyla kesişerek şeffaflık ilkesini hukukî bir yükümlülük haline getirmekte ve yönetim kurullarını daha yüksek standartlarda sorumluluk üstlenmeye zorlamaktadır (Tuan, 2019). TSRS'nin şeffaflık boyutu, sürdürülebilirlik raporlamasını geleneksel finansal raporlamanın ötesine taşıyarak şirketleri daha geniş bir toplumsal sorumluluk çerçevesine yerleştirmektedir. Bu durum hem ulusal düzeyde SPK düzenlemeleri hem de uluslararası düzeyde OECD ilkeleri ile uyumlu olup, Türkiye'de kurumsal yönetim kültürünün dönüşümünde kritik bir aşamayı temsil etmektedir.

Yönetim Kurulu Üyelerinin Hukukî Sorumluluğu

Anonim şirketlerde yönetim kurulu, şirketin üst düzeyde temsil ve yönetim organı olup, kanunen ve esas sözleşmeyle kendisine verilen görevleri yerine getirmekle yükümlüdür. Türk Ticaret Kanunu (“TTK”) uyarınca yönetim kurulu üyeleri, görevlerini yerine getirirken tedbirli bir yöneticinin özeniyle hareket etmek ve şirketin menfaatlerini gözetmekle yükümlüdür (TTK m. 369). Yönetim kurulu üyelerinin yetki ve sorumlulukları, yalnızca şirketin günlük faaliyetleriyle sınırlı olmayıp; pay sahipleri, alacaklılar, çalışanlar ve toplum nezdinde şirketin itibarının korunması ile sürdürülebilirliğe ilişkin stratejik kararların alınmasını da kapsar (Tekinalp, 2020).

Yönetim kurulunun devredilemez görevleri TTK m. 375’te sayılmıştır. Bunlar arasında şirketin üst düzey yönetiminin belirlenmesi, muhasebe ve finansal planlamanın gözetimi, iç denetim mekanizmalarının tesisi ve yıllık faaliyet raporunun düzenlenmesi yer almaktadır. Özellikle faaliyet raporu, şirketin yıl içindeki mali, ekonomik ve yönetsel durumunu ortaya koymasının yanı sıra, TSRS kapsamında sürdürülebilirlik bilgileriyle de desteklenmesi gereken bir rapor haline gelmiştir (Önder & Baimurzin, 2020). Bu nedenle yönetim kurulu üyeleri, raporlamada finansal doğruluğun yanında sürdürülebilirlik ilkelerine uygunluğu da sağlamak zorundadır.

Yönetim kurulu üyelerinin sorumluluğu, TTK m. 553 hükmüyle düzenlenmiştir. Yönetim kurulu üyeleri, kanun ve esas sözleşmeyle kendilerine yüklenen görevleri kusurlu olarak ihlal etmeleri durumunda hem şirkete hem pay sahiplerine hem de şirket alacaklılarına karşı sorumlu tutulabilirler. Bu sorumluluk, kişisel kusur sorumluluğu ilkesine dayanır ve üyelerin özen ve bağlılık yükümlülüklerini yerine getirmemeleri halinde tazminat yükümlülüğünü doğurur (Pulaşlı, 2024).

TSRS’nin yürürlüğe girmesiyle birlikte yönetim kurullarının hukukî sorumluluğu daha da genişlemiştir. Çünkü TSRS, sürdürülebilirlik raporlamasını zorunlu hâle getirerek şirketlerin yalnızca mali tablolarına değil; çevresel, sosyal ve yönetim (ÇSY) verimliliklerine ilişkin bilgilerin de doğru, güvenilir ve şeffaf biçimde raporlanmasını öngörmektedir (KGK, 2023). Bu bağlamda, yönetim kurulu üyeleri raporlamada eksiklik, yanlış beyan veya gerçeğe aykırı açıklama yaptıklarında şirket içi denetim mekanizmalarına ek olarak yatırımcıların ve kamu otoritelerinin hukukî yaptırımlarıyla da karşı karşıya kalabileceklerdir.

Sonuç olarak, yönetim kurulu üyelerinin hukukî sorumluluğu günümüzde geleneksel mali raporlamanın ötesine geçmiş ve sürdürülebilirlik ilkeleriyle birleşerek daha geniş bir sorumluluk alanı doğurmuştur. Bu durum, yönetim kurulu üyelerini yalnızca kâr odaklı değil, aynı zamanda uzun vadeli değer yaratmaya, çevresel riskleri yönetmeye ve paydaş güvenini tesis etmeye yönelik bir yönetim anlayışına zorlamaktadır.

Yönetim Kurulu Üyelerinin TSRS Kapsamındaki Sorumluluklarının Özel Boyutları

Türkiye Sürdürülebilirlik Raporlama Standartları’nın (TSRS) yürürlüğe girmesiyle birlikte, yönetim kurulu üyelerinin sorumlulukları finansal tabloların hazırlanmasıyla sınırlı olmaktan çıkmış; çevresel, sosyal ve yönetim (ÇSY) alanlarını da kapsayan daha geniş bir çerçeveye taşınmıştır. Bu çerçevede yönetim kurulu üyeleri, sürdürülebilirlik raporlarının hazırlanması ve yayımlanması sürecinde doğrudan sorumluluk üstlenmektedir (KGK, 2023).

• Çevresel Risklerin ve İklimle İlgili Açıklamaların Yönetimi: TSRS 2 “İklimle İlgili Açıklamalar Standardı”, şirketlerin iklim değişikliği kaynaklı risk ve fırsatlarını raporlamalarını zorunlu kılmaktadır. Yönetim kurulu üyeleri, bu bağlamda iklim değişikliğiyle ilgili finansal etkileri değerlendirmek, sera gazı emisyonları, enerji tüketimi ve karbon ayak izi gibi göstergelerin doğru ve güvenilir şekilde raporlanmasını sağlamakla yükümlüdür (Tuan, 2019). Bu sorumluluk çevresel şeffaflığı artırmakla kalmayıp, aynı zamanda şirketin uzun vadeli risk yönetim stratejilerinin hukuken

güvence altına alınmasını da sağlamaktadır.

- **Paydaş İlişkilerinde Hesap Verebilirlik:** TSRS, sürdürülebilirlik raporlamasında paydaş katılımını ve şirketlerin toplumsal sorumluluklarını ön plana çıkarmaktadır. Yönetim kurulu üyeleri, paydaşların beklentilerini dikkate alan, şeffaf, karşılaştırılabilir ve doğrulanabilir bilgiler sunmakla yükümlüdür (Adams vd., 2016). Bu noktada yönetim kurullarının sadece yatırımcıların değil; çalışanların, müşterilerin, tedarikçilerin ve toplumun çıkarlarını da gözetmesi gerekmektedir. Bu durum, kurumsal yönetim ilkelerinin öngördüğü çok paydaşlı sorumluluk anlayışını TSRS çerçevesinde hukukî bir yükümlülüğe dönüştürmektedir (OECD, 2015).

- **Stratejik Planlama ve Uzun Vadeli Değer Yaratma:** Yönetim kurullarının sorumlulukları, kısa vadeli finansal sonuçların ötesine geçerek uzun vadeli değer yaratmayı da içermektedir. TSRS 1 “Sürdürülebilirlikle İlgili Finansal Bilgilerin Açıklanmasına İlişkin Genel Hükümler”, yönetim kurullarına şirketlerin sürdürülebilir büyüme kapasitesini ortaya koyma yükümlülüğü getirmiştir (KGK, 2023). Dolayısıyla yönetim kurulu üyeleri, geçmiş dönem verimliliğini raporlamanın yanında şirketin iklim, çevre ve sosyal risklere karşı dayanıklılık kapasitesini de şeffaf biçimde kamuya açıklamak zorundadır.

- **Hukukî ve Cezai Yaptırımlar Açısından Sorumluluk:** TSRS’nin bağlayıcı hâle gelmesiyle birlikte yönetim kurulu üyeleri, raporlama sürecinde eksik, yanıltıcı veya gerçeğe aykırı bilgi verilmesinden doğrudan sorumlu tutulabileceklerdir. Bu sorumluluk, TTK m. 553’te düzenlenen genel sorumluluk hükümleri ile birleştiğinde hem şirketin hem pay sahiplerinin hem de üçüncü kişilerin uğrayacağı zararların tazminini kapsayabilir (Pulaşlı, 2024). Ayrıca, sürdürülebilirlik raporlamasında manipülasyon yapılması durumunda hem idarî para cezaları hem de itibar kaybı gibi dolaylı yaptırımlar gündeme gelebilecektir.

Sürdürülebilirlik raporlamasında veri yönetimi ve veri doğruluğu konusu da yönetim kurulu sorumluluğu bakımından önemli bir tartışma alanı oluşturmaktadır. TSRS kapsamında şirketlerin sera gazı emisyonları, enerji tüketimi, su kullanımı ve sosyal göstergeler gibi çok sayıda finansal olmayan veriyi raporlaması gerekmektedir. Bu verilerin toplanması ve doğrulanması çoğu zaman teknik altyapı ve uzmanlık gerektiren süreçlere dayanmaktadır. Bu noktada yönetim kurulu üyelerinin olası hatalı raporlamalarda “teknik yetersizlik” veya “uzman eksikliği” savunması ileri sürüp süremeyeceği önem kazanmaktadır. Türk Ticaret Kanunu’nda benimsenen kusur sorumluluğu ilkesi uyarınca, yönetim kurulu üyelerinin sorumluluğu görevlerini yerine getirirken gerekli özeni gösterip göstermediklerine bağlıdır (TTK m. 553). Bu nedenle sürdürülebilirlik verilerinin teknik olarak karmaşık olması tek başına sorumluluğu ortadan kaldırmaz. Yönetim kurullarının gerekli iç kontrol sistemlerini kurması, uzman danışmanlardan yararlanması ve veri doğruluğunu sağlayacak kurumsal mekanizmaları oluşturması beklenmektedir. Aksi durumda veri yönetimindeki eksiklikler, teknik bir zorunluluktan ziyade özen yükümlülüğünün ihlali olarak değerlendirilebilecek bir unsur hâline gelebilir.

TSRS kapsamında yönetim kurulu üyelerinin sorumluluklarının özel boyutları, çevresel risk yönetimi, paydaşlarla hesap verebilirlik ilişkisi, uzun vadeli stratejik planlama ve hukukî yaptırımlara karşı sorumluluk ekseninde şekillenmektedir. Bu çerçevede, yönetim kurullarının klasik anlamda mali sorumluluklarının ötesine geçerek, onları sürdürülebilirlik ilkelerinin taşıyıcısı ve toplumsal güvenin garantörü konumuna getirmektedir.

TSRS’nin Yönetim Kurulu Üyelerinin Sorumluluğu Açısından Getirdiği Yenilikler

Türkiye Sürdürülebilirlik Raporlama Standartları’nın (TSRS) yürürlüğe girmesi, yönetim kurulu üyelerinin hukukî sorumluluk alanında önemli bir dönüşüm yaratmıştır. Geleneksel olarak yönetim kurullarının sorumlulukları, Türk Ticaret Kanunu (TTK) çerçevesinde finansal tabloların doğruluğu,

yıllık faaliyet raporunun hazırlanması, şirketin menfaatlerinin korunması ve pay sahiplerine karşı yükümlülüklerin yerine getirilmesi gibi konularla sınırlıydı (TTK m. 369, 375, 553). Ancak TSRS ile birlikte bu sorumluluk alanı, finansal olmayan raporlama yükümlülüklerini de kapsayacak şekilde genişlemiştir (KGG, 2023).

Finansal Olmayan Bilgilerin Hukuken Bağlayıcı Hâle Gelmesi: TSRS öncesinde çevresel, sosyal ve yönetim (ÇSY) verileri çoğunlukla şirketlerin isteğe bağlı olarak raporladıkları, bağlayıcılığı sınırlı bilgilerden ibaretti (Çalışkan, 2012). Ancak TSRS'nin yürürlüğe girmesiyle birlikte şirketlerin iklim değişikliği, doğal kaynak kullanımı, çalışan hakları ve toplumsal etkiler gibi konularda düzenli ve doğrulanabilir bilgi sunması zorunlu hâle gelmiştir. Bu değişim, yönetim kurulu üyelerini yalnızca mali doğrulukla değil, aynı zamanda sürdürülebilirlik alanındaki şeffaflıkla da sorumlu kılmaktadır (Adams vd., 2016).

Paydaşlara Karşı Daha Geniş Kapsamlı Hesap Verebilirlik: TSRS ile birlikte yönetim kurulları pay sahipleriyle birlikte geniş bir paydaş kitlesine karşı sorumlu hâle gelmiştir. Çalışanlar, müşteriler, yatırımcılar, kamu otoriteleri ve hatta toplumun geneli, şirketin sürdürülebilirlik verimliliğine ilişkin bilgi alma hakkına sahiptir. Bu durum, kurumsal yönetim ilkelerinin öngördüğü hesap verebilirlik anlayışının yasal bir zorunluluğa dönüşmesini sağlamıştır (OECD, 2015; SPK, 2020).

İklim ve Çevre Risklerinin Stratejik Sorumluluk Olarak Tanımlanması: TSRS 2 ile iklimle ilgili riskler ve fırsatlar, şirketlerin yönetim kurulları için stratejik öncelikler haline gelmiştir. Yönetim kurulu üyeleri, mevcut faaliyetlerle birlikte uzun vadeli çevresel riskleri de dikkate almak zorundadır. Bu bağlamda, karbon emisyonlarının azaltılması, enerji verimliliği ve yeşil dönüşüm yatırımları gibi konular doğrudan hukukî sorumluluk kapsamına girmiştir (Tuan, 2019).

Denetim ve Yaptırım Mekanizmalarının Güçlenmesi: TSRS'nin bağlayıcı hâle gelmesiyle birlikte yönetim kurulu üyeleri, sürdürülebilirlik raporlamasında yanlış, eksik veya yanıltıcı bilgi vermeleri durumunda hukukî ve cezai yaptırımlarla karşı karşıya kalabileceklerdir. Bu noktada TTK m. 553'te öngörülen kusur sorumluluğu, TSRS hükümleriyle birleşerek daha geniş bir yaptırım alanı doğurmuştur. Bu gelişme, yönetim kurullarının daha dikkatli hareket etmesini, raporlama süreçlerinde iç denetim ve gözetim mekanizmalarını güçlendirmesini zorunlu kılmaktadır (Pulaşlı, 2024).

Uluslararası Standartlarla Uyum Zorunluluğu: TSRS'nin hazırlanmasında IFRS çatısı altındaki ISSB'nin yayımladığı S1 ve S2 standartları esas alınmıştır. Bu durum, Türk şirketlerinin uluslararası sermaye piyasalarında rekabet edebilmesi için gerekli olan raporlama uyumunu da beraberinde getirmiştir. Yönetim kurulu üyeleri, bu yeni düzende sadece ulusal mevzuata değil, aynı zamanda uluslararası raporlama standartlarına uygun hareket etmekte sorumlu hâle gelmiştir (CGFT, 2020).

TSRS, yönetim kurulu üyelerinin sorumluluklarını mali raporlama odaklı geleneksel modelden çıkararak, çok boyutlu sürdürülebilirlik odaklı bir modele dönüştürmüştür. Artık yönetim kurulları yalnızca şirketin ekonomik kârını değil; çevresel sürdürülebilirliği, sosyal adaleti ve uzun vadeli kurumsal değer yaratmayı da gözetmek zorundadır. Bu değişim, yönetim kurullarını daha geniş bir hukukî, etik ve stratejik sorumluluk alanına taşımaktadır.

TSRS'nin Yönetim Kurulu Üyeleri Açısından Getirdiği Riskler ve Fırsatlar

Türkiye Sürdürülebilirlik Raporlama Standartları (TSRS), yönetim kurulu üyeleri açısından hem yeni risk alanları hem de önemli fırsatlar yaratmaktadır. Öncelikle risk boyutuna bakıldığında, TSRS'nin bağlayıcı hükümleri uyarınca sürdürülebilirlik raporlamasında eksik, yanlış veya yanıltıcı bilgi sunulması durumunda yönetim kurulu üyeleri, Türk Ticaret Kanunu m. 553 kapsamında şahsi sorumlulukla karşı karşıya kalabilmektedir. Bu bağlamda yönetim kurulu üyeleri, mali raporlamadaki hatalarla birlikte çevresel, sosyal ve yönetim verilerinin yanlış raporlanmasından da doğrudan sorumlu

hâle gelmiştir (Pulaşlı, 2024). Ayrıca, TSRS kapsamında uluslararası standartlarla uyum zorunluluğu, raporlama süreçlerinde daha karmaşık bir denetim ve gözetim ihtiyacını doğurmakta, bu da yönetim kurullarına hukukî ve idarî açıdan ek yükümlülükler getirmektedir (KGK, 2023).

Bununla birlikte TSRS, yönetim kurulları için ciddi fırsatlar da barındırmaktadır. Öncelikle sürdürülebilirlik raporlamasının şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerini güçlendirmesi, şirketlerin kurumsal itibarını artırmakta ve yatırımcı güvenini pekiştirmektedir (Adams vd., 2016). Uluslararası sermaye piyasalarında faaliyet gösteren şirketler için TSRS uyumlu raporlama, yabancı yatırımcılar nezdinde güvenilirlik ve rekabet avantajı sağlamaktadır. Ayrıca, Avrupa Birliği'nde yürürlüğe giren CSRD ve daha önceki NFRD düzenlemeleriyle paralellik taşıyan TSRS, Türk şirketlerinin AB pazarına entegrasyonunu kolaylaştırmakta ve yönetim kurullarına stratejik fırsatlar sunmaktadır (European Commission, 2021).

Yönetim kurulu üyeleri açısından bir diğer fırsat, TSRS'nin şirket stratejilerini uzun vadeli değer yaratma hedefleriyle uyumlu hâle getirmesidir. Sürdürülebilirlik raporlaması, çevresel risklerin yanı sıra sosyal sorumluluk ve yönetim ilkelerinin de dikkate alınmasını gerektirdiği için yönetim kurulları, şirketin ekonomik verimliliği ile birlikte toplumsal ve çevresel katkısını da görünür kılabilmektedir. Bu durum, paydaşlarla daha güçlü ilişkiler kurulmasını sağlamak ve şirketin uzun vadeli kurumsal dayanıklılığını artırmaktadır (Tuan, 2019).

Sonuç olarak, TSRS yönetim kurulları açısından bir yandan hukukî sorumluluk ve yaptırım risklerini genişletirken, diğer yandan uluslararası uyum, yatırımcı güveni ve kurumsal itibarın güçlenmesi gibi stratejik fırsatlar sunmaktadır. Bu nedenle, yönetim kurulu üyelerinin TSRS'yi yalnızca bir yükümlülük olarak değil, aynı zamanda kurumsal sürdürülebilirliğin temel bir aracı olarak görmeleri gerekmektedir.

TARTIŞMA

Türkiye Sürdürülebilirlik Raporlama Standartları'nın (TSRS) yürürlüğe girmesi ile birlikte sürdürülebilirlik raporlamasının gönüllülük esasından zorunluluk esasına geçtiği görülmektedir. Bu dönüşüm, işletmelerin finansal tablolarını açıklamakla yetinmeyip, ekonomik, çevresel ve sosyal etkilerini de raporlamalarını zorunlu hâle getirmiştir. Böylelikle, yatırımcıların ve diğer paydaşların karar alma süreçlerinde daha bütüncül bir bilgi setine ulaşmaları mümkün hâle gelmiştir (Adams vd., 2020; Smith, Haniffa & Fairbrass, 2011).

Türk Ticaret Kanunu'nun 516. maddesi ve devamı hükümleri, yönetim kurulu faaliyet raporlarının sadece geçmiş verimliliği değil, aynı zamanda riskler, stratejiler ve gelecek projeksiyonlarını içermesini öngörmektedir (Poroy, Tekinalp & Çamoğlu, 2020). TSRS'nin getirdiği standartlar bu çerçevede faaliyet raporlarının kapsamını genişletmiş ve sürdürülebilirlik odaklı göstergelerin raporlara entegre edilmesini sağlamıştır. Böylelikle faaliyet raporları, şirketlerin uzun vadeli değer yaratma kapasitelerini ortaya koyan daha kapsamlı belgeler haline gelmiştir (Özçelik, 2025).

Kurumsal yönetim ilkeleri de bu dönüşümün temel dayanak noktalarından birini oluşturmaktadır. Sermaye Piyasası Kurulu'nun (SPK) Kurumsal Yönetim Tebliği ve 2020 tarihli Sürdürülebilirlik İlkeleri Uyum Çerçevesi, şeffaflık, hesap verebilirlik, sorumluluk ve adillik ilkelerini sermaye piyasalarında uygulanabilir hâle getirmiştir (SPK, 2020). OECD Kurumsal Yönetim İlkeleri de aynı doğrultuda, işletmelerin zamanında, güvenilir ve karşılaştırılabilir bilgi sunmalarını zorunlu kılan uluslararası standartlar olarak önemini korumaktadır (OECD, 2015). TSRS, bu ilkeleri ölçülebilir göstergeler ve asgari açıklama yükümlülükleri ile desteklemiş; böylelikle gönüllülüğe dayalı raporlama anlayışından denetlenebilir bir standart sistemine geçiş sağlamıştır (Borsa İstanbul, 2023).

Avrupa Birliği'nde sürdürülebilirlik raporlamasının NFRD'den CSRD'ye evrilmesi, bu alandaki uluslararası yönelimin önemli bir örneğini teşkil etmektedir. NFRD'nin sınırlı kapsamı, CSRD ile genişletilmiş; ESRS standartları aracılığıyla içerik derinliği artırılmış ve bağımsız denetim yükümlülüğü getirilmiştir (European Commission, 2021). Türkiye'de yürürlüğe giren TSRS, ISSB'nin S1 ve S2 standartlarını temel almakla birlikte, AB'de benimsenen "çifte önemlilik" ilkesinden farklı olarak ağırlıklı olarak yatırımcı odaklı bilgi açıklamalarına yönelmiştir. Bununla birlikte, AB ile ticari ilişkiler ve sermaye piyasalarına entegrasyon, Türk şirketlerinin fiilen ESRS beklentilerine de uyum sağlamalarını zorunlu hâle getirmektedir (Tore, 2025).

Bu gelişmelerin yönetim kurulları üzerindeki etkisi açıktır. Yönetim kurullarının sürdürülebilirlik raporlamasını bir uyum yükümlülüğünün yanında stratejik bir yönetim aracı olarak görmeleri gerekmektedir. Riskin Erken Saptanması Komitesi'nin çevresel ve sosyal riskleri kapsayacak şekilde işlevselleştirilmesi ve sürdürülebilirlik komitelerinin oluşturulması bu açıdan önem taşımaktadır (Karatepe Kaya, 2024). Ayrıca güvenilir veri üretimi, iç kontrol mekanizmaları ve bağımsız güvence süreçleri, şeffaflık ve hesap verebilirliğin sağlanması bakımından kritik hâle gelmiştir (Özcan & Akbaş, 2025).

Sonuç olarak, TSRS ile birlikte faaliyet raporları ve sürdürülebilirlik raporları arasındaki bütünleşmenin artmakta olduğu, şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerinin güçlendiği, yönetim kurulu sorumluluğunun ise daha somut ve ölçülebilir hâle geldiği görülmektedir. Bu durum, işletmelerin yasal uyum sağlamakla kalmayıp aynı zamanda uzun vadeli kurumsal değer yaratma kapasitelerini geliştirmeleri gerektiğini göstermektedir (Pulaşlı, 2024).

SONUÇ

Zorunlu Sürdürülebilirlik Raporlaması (TSRS), Türkiye'de işletmelerin finansal raporlama anlayışında önemli bir paradigma değişimini beraberinde getirmiştir. TSRS ile birlikte şirketler, finansal performanslarına ek olarak çevresel, sosyal ve yönetim alanındaki etkilerini de düzenli ve denetlenebilir biçimde kamuya açıklamakla yükümlü hâle gelmiştir. Bu düzenleme, Türk Ticaret Kanunu'nun 516. maddesi ve devamı hükümleriyle yönetim kurulu faaliyet raporuna yüklenen işlevleri tamamlamakta ve genişletmektedir. Böylelikle faaliyet raporu, mali verilerin aktarımının yanında sürdürülebilirlik riskleri, fırsatları ve uzun vadeli stratejilerin yansıtıldığı kapsamlı bir rapor niteliğine kavuşmuştur.

Avrupa Birliği'nde NFRD'den CSRD'ye geçiş sürecinde yaşanan gelişmeler dikkate alındığında, Türkiye'de TSRS'nin uygulanmaya başlaması, uluslararası standartlarla uyum sağlama çabasının somut bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, AB'deki "çifte önemlilik" yaklaşımının Türkiye'deki düzenlemelerde sınırlı ölçüde yansıma bulduğu görülmektedir. Bu durum, özellikle uluslararası sermaye piyasalarında faaliyet gösteren veya AB ile ticari ilişkileri yoğun olan şirketler açısından ikili uyum yükümlülüğünü beraberinde getirmektedir.

Sonuç olarak, TSRS'nin hayata geçirilmesi ile birlikte şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerinin güçlendiği, yönetim kurullarının hukukî sorumluluklarının daha somut hâle geldiği ve sürdürülebilirlik raporlamasının kurumsal yönetim yapısının ayrılmaz bir unsuru haline geldiği görülmektedir. Bu bağlamda, TSRS'nin yalnızca bir uyum zorunluluğu değil, aynı zamanda kurumsal itibar, yatırımcı güveni ve uzun vadeli değer yaratımı açısından stratejik bir araç olduğu ifade edilebilir.

ÖNERİLER

TSRS'nin etkin şekilde uygulanabilmesi ve beklenen faydaların sağlanabilmesi için aşağıdaki hususların dikkate alınması gerekmektedir:

Yönetim Kurullarının Sorumluluklarının Güçlendirilmesi: Yönetim kurullarının, sürdürülebilirlik raporlamasını bir mevzuat yükümlülüğü olarak değil, kurumsal stratejinin ayrılmaz parçası olarak benimsemeleri önem arz etmektedir. Bu kapsamda sürdürülebilirlik komitelerinin kurulması ve Riskin Erken Saptanması Komitesi'nin ESG konularını kapsayacak şekilde işlevselleştirilmesi önerilmektedir.

Veri Yönetimi ve İç Kontrol Mekanizmalarının Geliştirilmesi: TSRS kapsamında raporlanacak bilgilerin güvenilir, ölçülebilir ve denetlenebilir olması gerekmektedir. Bu doğrultuda şirketlerin, iç kontrol sistemlerini ve veri toplama altyapılarını güçlendirmeleri gerekmektedir.

Bağımsız Güvence Süreçlerinin Teşviki: Açıklamaların güvenilirliğini artırmak amacıyla bağımsız denetim ve güvence mekanizmalarının yaygınlaştırılması önemlidir. Bu sayede "greenwashing" riskinin azaltılması ve yatırımcı güveninin pekiştirilmesi mümkün olacaktır.

Uluslararası Standartlarla Uyumun Sağlanması: Türkiye'de TSRS'nin ISSB standartlarına dayalı olarak geliştirilmiş olması önemli bir adımdır. Ancak AB'deki CSRD ve ESRS ile tam uyumun sağlanması, Türk şirketlerinin küresel pazarlarda rekabet edebilirliklerini artıracaktır.

Paydaş İletişiminin Güçlendirilmesi: TSRS raporlarının yatırımcılardan ibaret değil, tüm paydaşlar için anlaşılır ve erişilebilir olması gerekmektedir. Bu amaçla şirketlerin paydaş odaklı iletişim stratejileri geliştirmeleri önerilmektedir.

Akademik ve Uygulamalı Çalışmaların Desteklenmesi: TSRS'nin uygulanmasında karşılaşılan güçlüklerin tespiti ve çözüm yollarının geliştirilmesi amacıyla akademik araştırmaların, saha çalışmalarının ve sektör bazlı değerlendirmelerin artırılması faydalı olacaktır.

Etik Beyan

Bu çalışma için etik beyan bulunmamaktadır.

Etik Kurul Onayı

Bu çalışma için etik kurul kararı gerekmemektedir.

Finansman

Çalışma herhangi bir finansal destek almamıştır.

Çıkar Çatışması

Yazarlar ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

REFERANSLAR

- Adams, C. A., Druckman, P. B., & Picot, R. C. (2020). Sustainable development goals disclosure (SDGD) recommendations. ACCA: London, UK.
- Adams, C. A., Potter, B., Singh, P. J., & York, J. (2016). Exploring the implications of integrated reporting for social investment (disclosures). *The British Accounting Review*, 48(3), 283-296.
- Akdoğan, M. U. (2024). Sürdürülebilirlik Bilgilerinin Raporlanmasında Kullanılan Raporlama Çerçevesine Toplu Bakış ve Tek Raporlama Çerçevesine Duyulan İhtiyaç-Güncel Gelişmeler. *Muhasebe ve Denetim Bakış*, 24(72), 217-238.
- Ali, I., Fukofuka, P. T., & Narayan, A. K. (2023). Critical reflections on sustainability reporting standard setting. *Sustainability Accounting, Management and Policy Journal*, 14(4), 776-791.
- Ambec, S., & Lanoie, P. (2008). Does it pay to be green? A systematic overview. *The Academy of Management Perspectives*, 45-62.
- Ararat, M., & Eroğlu, M. (2020). Hukuk ve piyasalar açısından sürdürülebilirlik. Sabancı Üniversitesi Kurumsal Yönetim Forumu, Politika Notu No:4.
- Ayral, G., & Saracel, N. (2021). Etik iklimin kurumsal itibar ve kurumsal sürdürülebilirlik yaklaşımına etkisi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 13(3), 2376-2395.
- Borsa İstanbul. (2023). Sürdürülebilirlik endeksi ve rehberi. <https://www.borsaistanbul.com/tr/sayfa/472/surdurulebilirlik>
- Brundtland Report. (1987). Our common future. Oxford University Press.
- Caputo, F., Leopizzi, R., Pizzi, S., & Milone, V. (2019). The non-financial reporting harmonization in Europe: Evolutionary pathways related to the transposition of the Directive 95/2014/EU within the Italian context. *Sustainability*, 12(1), 92.
- CGFT. (2020). Policy Paper No. 4: Sustainable Finance and Corporate Governance. Center for Global Financial Transparency.
- Christensen, H. B., Hail, L., & Leuz, C. (2021). Mandatory CSR and sustainability reporting: Economic analysis and literature review. *Review of accounting studies*, 26(3), 1176-1248.
- Çalışkan, A. Ö. (2012). Sürdürülebilirlik Raporlaması. *Journal of Accounting and Taxation Studies*, 5(1), 41-68.
- Donaldson, T., & Preston, L. E. (1995). The stakeholder theory of the corporation: Concepts, evidence, and implications. *Academy of management Review*, 20(1), 65-91.
- Dunfjäll, M. (2025). Materiality in Transition: Challenges and Opportunities in Corporate Sustainability Reporting under the CSRD. *European Journal of Risk Regulation*, 1-15.
- Eccles, R. G., Ioannou, I., & Serafeim, G. (2012). The impact of a corporate culture of sustainability on corporate behavior and performance (Vol. 17950, No. 1, pp. 2835-2857). Cambridge, MA, USA: National Bureau of Economic Research.
- European Commission. (2021). Corporate sustainability reporting directive (CSRD). <https://ec.europa.eu/info>
- European Parliament & Council. (2014). Directive 2014/95/EU of 22 October 2014 amending Directive 2013/34/EU as regards disclosure of non-financial and diversity information by certain large undertakings and groups. *Official Journal of the European Union*, L 330/1. <https://eur->

[lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32014L0095](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32014L0095)

- European Parliament & Council. (2022). Directive (EU) 2022/2464 ... as regards corporate sustainability reporting. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32022L2464>
- Flammer, C. (2021). Corporate green investments and shareholder value. *Journal of Finance*, 76(9), 4531-4570.
- Friedman, M. (2007). The social responsibility of business is to increase its profits. In *Corporate ethics and corporate governance* (pp. 173-178). Berlin, Heidelberg: Springer Berlin Heidelberg.
- García-Sánchez, I. M., Aibar-Guzmán, B., & Aibar-Guzmán, C. (2022). What sustainability assurance services do institutional investors demand and what value do they give them?. *Sustainability Accounting, Management and Policy Journal*, 13(1), 152-194.
- Global Reporting Initiative. (1997). Guidelines: Sustainability Reporting Framework (first release). <https://www.globalreporting.org/how-to-use-the-gri-standards/gri-standards-english-language/>
- Healy, P. M., & Palepu, K. G. (2001). Information asymmetry, corporate disclosure, and the capital markets: A review of the empirical disclosure literature. *Journal of Accounting and Economics*, 31(1-3), 405-440.
- Hoque, M. E. (2017). Why company should adopt integrated reporting?. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 7(1), 241-248.
- Kamu Gözetimi Kurumu (KGK). (2023). Türkiye Sürdürülebilirlik Raporlama Standartları (TSRS 1 ve TSRS 2). *Resmî Gazete*, 29.12.2023, Sayı 34414 (1. mükerrer).
- Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu [KGK]. (2023). Soru ve cevaplarla sürdürülebilirlik raporlaması. <https://www.kgk.gov.tr/>
- Kandemir, H. K. (2021). Sürdürülebilir şirketler ve hukukî çerçevesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(41), 853-876. <https://doi.org/10.46928/iticusbe.949544>
- Karaege, Ö. (2012). Yeni Türk Ticaret Kanunu Çerçevesinde Yönetim Kurulu Üyeliğine Seçilme Koşulları. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 16(3), 67-94.
- Karasu, R. (2013). 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu ile anonim şirketlerde kurumsal yönetim ile ilgili getirilen yenilikler. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(2), 33-60.
- Karatepe Kaya, M. (2024). Riskin Erken Saptanması Komitesinin işleyişine ilişkin güncel hukukî sorunlar ve öneriler. *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14(2), 1663–1713.
- Kevser, M., & Doğan, M. (2020). Yönetim kurulu yapısı ve sürdürülebilirlik raporu uyumu: Türk bankacılık sektörü üzerine bir araştırma. *Bankacılık ve Sermaye Piyasası Araştırmaları Dergisi*, 4(10), 39-54.
- KGK. (2022). Soru ve cevaplarla sürdürülebilirlik raporlaması. *Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu*.
- KGK. (2023). Türkiye sürdürülebilirlik raporlama standartları (TSRS 1 ve 2). *Resmî Gazete*, 29.12.2023.
- Kurt, Y. (2025). Türkiye Sürdürülebilirlik Raporlama Standardı (TSRS) uyum ölçümü: BIST Sürdürülebilirlik Endeksi üzerine yapay zekâ destekli bir araştırma. VIII. International Symposium on Accounting and Finance.

- Mangiuc, M. D., & Kagitci, M. (2025). CSRD as a paradigm shift in sustainability reporting: From voluntary practice to legal requirement. *The AMFITEATRU ECONOMIC journal*, 27(70), 1193-1193.
- OECD. (2015). *G20/OECD Principles of Corporate Governance*. OECD Publishing.
- OECD. (2023). *OECD/G20 Principles of Corporate Governance*. OECD Publishing.
- Okuyucu D. (2023). *Anonim Şirketin Sosyal Sorumluluğu*, Onikilevha Yayıncılık.
- Oskarsdottir, H., Sigurjonsson, T.O. & Steinthorsson, R.S. (2025). The European Union's Corporate Sustainability Reporting Directive: Impact on corporate boards. *International Journal of Law and Management*. <https://doi.org/10.1108/IJLMA-03-2025-0106>
- Önder, Ş., & Baimurzin, R. (2020). Effect of corporate governance on sustainability disclosures: Evidence from Turkey. *Indonesian Journal of Sustainability Accounting and Management*, 4(1), 93-102.
- Özcan, Ö. D., & Akbaş, H. E. (2025). BIST Sürdürülebilirlik Endeksindeki Şirketlerin TSRS S2 İklimle İlgili Açıklamalar Standardına Hazırlık Seviyeleri: Elektrik Tesisleri ve Güç Jeneratörleri ile İnşaat Malzemeleri Sektörleri Üzerine Bir Araştırma. *International Journal of Social Science Research*, 14(1), 151-171.
- Özçelik, M. (2025). Sürdürülebilirlik Raporlarının Zorunlu Güvence Denetimi: Bağımsız Denetçilerden Görüşler. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 17(2), 1773-1793.
- Özdemir, N. (2024). Güncel Gelişmeler Ekseninde Sürdürülebilirlik Raporlama Sürecinin ve Türkiye Sürdürülebilirlik Raporlama Standartlarının Değerlendirilmesi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 20(2), 444-458.
- Poroy, R., Tekinalp, Ü., & Çamoğlu, E. (2020). *Ortaklıklar ve Kooperatif Hukuku*. Vedat Kitapçılık.
- Porter, M. E., & Kramer, M. R. (2011). Creating shared value: Harvard business review. *From the Magazine* (January–February 2011).
- Pulaşlı, H. (2024). *Şirketler Hukuku Genel Esaslar*. Adalet Yayınevi.
- Ritala, P., Huotari, P., Bocken, N., Albareda, L., & Puumalainen, K. (2018). Sustainable business model adoption among S&P 500 firms: A longitudinal content analysis study. *Journal of cleaner production*, 170, 216-226.
- Saban, M., Küçüker, H., & Küçüker, M. (2017). Kurumsal sürdürülebilirlik ile ilgili raporlama çerçeveleri ve sürdürülebilirlik raporlamasında muhasebenin rolü. *İşletme Bilimi Dergisi*, 5(1), 101-115.
- Say, S., & Doğan, M. (2023). Bankaların sürdürülebilirlik raporu ile kurumsal yönetim ilişkisi. *İşletme Akademisi Dergisi*, 4(1), 35-51.
- Schaltegger, S., Bennett, M., & Burritt, R. (2006). Sustainability accounting and reporting: development, linkages and reflection. An introduction. In *Sustainability accounting and reporting* (pp. 1-33). Dordrecht: Springer Netherlands.
- Sermaye Piyasası Kurulu (SPK). (2020). *Kurumsal Yönetim Tebliği ve Sürdürülebilirlik İlkeleri Uyum Çerçevesi*. SPK Yayınları.
- Smith, J., Haniffa, R., & Fairbrass, J. (2011). A conceptual framework for investigating 'capture' in corporate sustainability reporting assurance. *Journal of business ethics*, 99(3), 425-439.

- Solomon, J. (2020). Corporate governance and accountability. John Wiley & Sons.
- T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (2021). Paris Anlaşması. <https://iklim.gov.tr/paris-anlasmasi-i-34>
- Tekinalp, Ü. (2020). Sermaye ortaklıklarının yeni hukuku (5. baskı). Vedat Kitapçılık.
- Ticaret Bakanlığı. (2023). Avrupa Yeşil Mutabakatı. <https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/yesil-mutabakat/avrupa-yesil-mutabakati>
- Tore, İ. (2025). Kurumsal Yönetim Kapsamında İklim Değişikliği Raporlaması: Düzenleyici Perspektiften Halka Açık Anonim Şirketlerde Raporlamaya İlişkin Güncel Standartların Değerlendirilmesi. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 29(2), 37-78.
- Tuan, K. (2019). Yönetim Kurulu Özelliklerinin Sürdürülebilirlik Raporlarına Etkisi: Borsa İstanbul Örneği. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (36), 233-242.
- United Nations Global Compact. (2001). The Ten Principles of the UN Global Compact. <https://www.unglobalcompact.org/what-is-gc/mission/principles>
- United Nations. (1992). Rio Declaration on Environment and Development. United Nations Conference on Environment and Development (UNCED), Rio de Janeiro. https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_CONF.151_26_Vol.I_Declaration.pdf

EXTENDED ABSTRACT

Introduction: The emergence of mandatory sustainability reporting represents a significant transformation in corporate governance and corporate reporting practices. In Türkiye, the adoption of the Turkish Sustainability Reporting Standards (TSRS) has shifted sustainability reporting from a voluntary to a compulsory practice. This transformation is largely driven by global developments, particularly the European Union’s transition from the Non-Financial Reporting Directive (NFRD) to the Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD). Within this evolving regulatory environment, companies are required not only to disclose financial data but also to report on their environmental, social, and governance (ESG) impacts in a transparent, comparable, and verifiable manner. The present study examines the legal responsibilities of board members of joint stock companies in light of TSRS, with an emphasis on their duties of care, loyalty, and accountability as articulated under the Turkish Commercial Code (Articles 369 and 553). By analyzing the intersections between TSRS, corporate governance principles, and board liability, the study contributes to the understanding of the evolving nature of corporate responsibility and governance in Türkiye.

Method: This research is structured as doctrinal legal analysis supported by a comparative framework. The study systematically reviews relevant legal provisions of the Turkish Commercial Code (TCC), the Capital Markets Board (SPK) regulations, and the TSRS framework. In addition, European Union legislation—primarily the CSRD and the European Sustainability Reporting Standards (ESRS)—is examined to identify harmonization points and divergences between the Turkish and EU systems. A qualitative content analysis approach is used to review academic literature, regulatory texts, and official reports. This method enables a normative evaluation of the legal infrastructure governing sustainability reporting and provides a comparative basis for assessing Türkiye’s alignment with global and European standards. The methodology thus integrates doctrinal interpretation, comparative legal analysis, and thematic evaluation of sustainability governance.

Findings: The findings indicate that TSRS significantly broadens the scope of corporate reporting in Türkiye by requiring companies to disclose ESG-related data in a standardized and verifiable manner. The integration of TSRS with the mandatory annual activity reports under TCC Article 516 et seq. strengthens transparency and accountability within corporate structures. The analysis further reveals that the duties of board members, particularly regarding risk management, strategic oversight, and internal control, have expanded to incorporate sustainability-related responsibilities. Directors are now required to recognize and manage climate risks, environmental impacts, social responsibilities, and long-term value creation strategies. Although TSRS is closely aligned with the ISSB’s global sustainability disclosure standards, a notable difference persists regarding the EU’s “double materiality” principle. This divergence may pose challenges for Turkish companies engaging in cross-border trade, seeking access to EU markets, or falling under the extraterritorial scope of CSRD requirements.

Discussion: The results suggest that TSRS strengthens corporate governance principles by institutionalizing transparency, accountability, and stakeholder engagement. Alignment with global standards enhances the reliability of corporate disclosures and reduces the risk of greenwashing, a growing concern in sustainability communication. However, the study identifies continuing challenges, particularly related to data quality, internal control mechanisms, sustainability assurance practices, and the operationalization of sustainability committees within corporate structures. While TSRS provides a comprehensive legal framework, its effectiveness ultimately depends on the active role of boards of directors in integrating sustainability considerations into strategic planning and risk assessment. The comparative analysis with the CSRD further highlights potential dual compliance pressures for Turkish companies, emphasizing the need for regulatory harmonization, capacity building, and coordinated policy support.

Conclusion: It can be concluded that TSRS marks a decisive step toward embedding sustainability within corporate governance structures in Türkiye. The standard not only imposes legally binding obligations but also creates strategic opportunities for companies seeking to enhance long-term value creation, strengthen investor confidence, and improve market competitiveness. The legal responsibilities of board members have expanded beyond traditional financial oversight toward a more holistic governance framework that includes environmental and social risk management. This shift underscores the growing recognition of sustainability as an integral component of corporate accountability and strategic leadership. The study contributes to the broader literature on sustainability reporting by situating TSRS within contemporary global regulatory developments and identifying

its implications for board liability and corporate governance in Türkiye.

Recommendation: Based on the findings, several recommendations are proposed.

First, boards of directors should institutionalize sustainability governance through the establishment of dedicated sustainability committees and the integration of ESG factors into risk management and strategic planning frameworks. Second, companies should strengthen their data collection, reporting, and internal control mechanisms to ensure the reliability, comparability, and auditability of sustainability disclosures. Third, independent assurance of sustainability reports should be encouraged to enhance credibility and mitigate greenwashing risks. Finally, policymakers should prioritize further alignment with global standards, particularly the CSRD and ESRS, to ensure the competitiveness of Turkish companies operating internationally. Future academic and practical research should continue to monitor the implementation of TSRS to identify challenges, assess compliance outcomes, and develop policy recommendations that support sustainable corporate transformation.

Associations Between Shift Work Attitudes, Work Motivation, Job Satisfaction, and Sleep Disturbance Among Manufacturing Workers

Ahmet Can KORAŞ¹ Nihat Muhammet OCAK¹ Oğuz KARATAŞ¹
Merve YILMAZ KARATAŞ^{1,2*}

¹ Necmettin Erbakan University, Faculty of Social Sciences and Humanities, Department of Psychology, Konya, Türkiye

² University of New York Tirana, Faculty of Law and Social Sciences, Department of Psychology and Education, Tirana, Albania

Makale Bilgisi

ABSTRACT

Received: 25/02/2026
Accepted: 10/06/2026
Published: 28/06/2026

Keywords:

Shift work,
Work motivation,
Job satisfaction,
Workplace well-being,
Labor policy.

JEL Codes:

J28, J81, I31

This study examined associations between attitudes toward shift work, work motivation, job satisfaction, and sleep disturbance among manufacturing employees working shifts. It employed a cross-sectional survey design and purposive sampling. The data were collected from approximately 380 shift workers in Konya, Türkiye. Participants completed a battery of self-report questionnaires assessing positive and negative shift work attitudes, work motivation, job satisfaction, and sleep difficulties. Correlational analyses indicated that more positive attitudes toward shift work were associated with higher work motivation and job satisfaction. Negative shift work attitudes also showed positive associations with job motivation and satisfaction. Increased sleep difficulties were associated with less positive work-related outcomes (lower motivation and job satisfaction) but was not significantly related to shift work attitudes. Given the cross-sectional and self-report nature of the data these findings should be interpreted cautiously and not as evidence of causality. Future research using longitudinal designs is needed to clarify mechanisms linking shift work experiences, sleep, and work-related outcomes.

İmalat Sektöründe Çalışan Vardiyalı İşçilerde Vardiyalı Çalışmaya Yönelik Tutumlar, İş Motivasyonu, İş Doymu ve Uyku Problemleri Arasındaki İlişki

Article Info

ÖZET

Geliş Tarihi: 25/02/2026
Kabul Tarihi: 10/06/2026
Yayın Tarihi: 28/06/2026

Anahtar Kelimeler:

Vardiyalı çalışma,
İş motivasyonu,
İş doymu,
İşyeri iyi oluşu,
İşgücü politikası.

JEL Kodları:

J28, J81, I31

Bu çalışma, vardiyalı çalışmaya yönelik tutumlar, iş motivasyonu, iş doymu ve uyku problemleri arasındaki ilişkileri, vardiyalı çalışma düzeninde çalışan imalat sektörü çalışanları arasında incelemiştir. Araştırmada enlemesine kesitsel desen ve amaçlı örnekleme kullanılmıştır. Konya ilinde yaklaşık 380 vardiyalı çalışandan veri toplanmıştır. Katılımcılar vardiyalı çalışmaya yönelik olumlu ve olumsuz tutumları, iş motivasyonunu, iş doymunu ve uyku problemlerini değerlendiren öz-bildirim ölçeklerini tamamlamıştır. Korelasyon analizleri, vardiyalı çalışmaya yönelik artan olumlu tutumların daha yüksek iş motivasyonu ve iş doymu ile ilişkili olduğunu göstermiştir. Vardiyalı çalışmaya yönelik olumsuz tutumlar da motivasyon ve doym ile yine pozitif ilişkiler göstermiştir. Artan uyku problemleri, olumsuz işle ilgili göstergelerle (daha düşük motivasyon ve iş doymu) ilişkili olmakla birlikte, vardiyalı çalışmaya yönelik tutumlarla anlamlı bir ilişki göstermemiştir. Verilerin kesitsel ve öz-bildirime dayalı niteliği nedeniyle bulgular temkinli biçimde yorumlanmalı ve nedenselliğe kanıt olarak değerlendirilmemelidir. Boylamsal desenlerin kullanıldığı gelecekteki araştırmalar, vardiyalı çalışma deneyimleri, uyku ve işle ilgili göstergeler arasındaki mekanizmaların aydınlatılmasına katkı sağlayacaktır.

Bu makaleye atıfta bulunmak için: Koraş, A. C., Ocak, N. M., Karataş, O., & Karataş Yılmaz, M. (2026). Associations between shift work attitudes, work motivation, job satisfaction, and sleep disturbance among manufacturing workers. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 218-228. DOI: 10.51124/jneusb.2026.140

*Sorumlu Yazar: Merve YILMAZ KARATAŞ, merve.yilmaz@erbakan.edu.tr

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

INTRODUCTION

The shift work system is a crucial mechanism of organizations to meet production demands. These work schedules affect not only business processes but also the organization of the workforce and working hours. These systems are especially common in sectors requiring uninterrupted operation, such as healthcare, security, customer services, and manufacturing. Global surveys demonstrated approximately 11% of workers engage with shiftwork in Türkiye, and the rotating schedules are the most common type (Eurofound & Labour Organisation, 2019). Rotating schedules are likely to be demanding and to interfere with workers' everyday responsibilities. While shift work can provide strategic advantages by ensuring service continuity and optimizing resource utilization, it also produces multidimensional consequences for employees, making physical and psychological well-being central to organizational practice (Dall'Ora et al., 2016; Vogel et al., 2012).

One of the most critical outcomes of shift work for employees is the disruption of sleep and circadian rhythms (Boivin et al., 2022). Night work and rotating schedules can desynchronize biological clocks and interrupt the sleep-wake cycle, leading to impaired sleep quality (Akerstedt, 1990, 2003; Brown et al., 2020). Sleep is essential for cognitive functioning and self-regulation. Adequate sleep supports attention, decision-making, and problem solving, whereas irregular or insufficient sleep increases fatigue and may contribute to workplace accidents, productivity loss, and psychological distress (Akerstedt, 2003; Sweeney et al., 2021). Sleep quality, therefore, is often treated as a key indicator of potential risk factors for adverse occupational outcomes.

Shift work has implications for employees' engagement with and attitudes toward their jobs. Work motivation refers to the internal and external sources that facilitate work-related goals (Pinder, 1998). Motivated employees generally invest greater effort and perform tasks more effectively (Latham & Pinder, 2005; Ryan & Deci, 2017). However, shift systems may challenge motivational processes through chronic fatigue, result in a misalignment between biological rhythms and work schedule demands, leading to a social jetlag (Juda et al., 2013; van de Ven et al., 2021). Empirical work has suggested that shift workers may experience motivational decline over time, accompanied by absenteeism and performance losses (Shen & Dicker, 2008). Shift workers are also more likely to have increased depressive symptoms and, risk is more prominent for female workers, compared to workers not working shifts (Torquati et al., 2019).

Job satisfaction constitutes another significant work-related outcome. It reflects employees' overall affective evaluation of their experiences at work (Weiss, 2002). Job satisfaction is shaped by physical work environment and personality factors (Humphrey et al., 2007; Judge et al., 2002). Higher job satisfaction has been associated with lower workplace stress, greater productivity, and reduced absenteeism and turnover intention (Lu et al., 2017). Lower job satisfaction, on the other hand, is linked to weaker organizational commitment and more negative attitudes toward work (Costa & Silva, 2023; Moradi et al., 2014). Positive impact of increased job satisfaction continues even into the afterwork everyday lives of workers (Judge & Ilies, 2004). Shift systems may affect job satisfaction by disrupting work-life balance and limiting opportunities for family and social participation. Review studies suggest that certain shift characteristics, such as extended shifts and night work, are associated with poorer well-being and higher burnout, which can undermine satisfaction and performance (Dall'Ora et al., 2016). Clarifying how shift work relates to job satisfaction remains important for understanding both employee well-being and organizational effectiveness.

Sleep quality is plausibly intertwined with both motivation and job satisfaction and may represent one pathway linking shift work to work-related outcomes. Poor sleep can impair cognitive control and sustained attention which can lead to health and safety risks at the workplace (Lim & Dinges, 2010). Shift work schedules may also be associated with overall decline of well-being and increased sleep difficulties (Kecklund & Axelsson, 2016; James et al., 2017), which could contribute to lower motivation and reduced job satisfaction. Sleep disturbances have also been associated with broader mental health risks, including depression and anxiety (Bara & Arber, 2009; Brown et al., 2020; Torquati et al., 2019; Virtanen et al., 2012). For example, research with healthcare workers has linked night shifts to elevated psychological difficulties and reduced quality of life (Selvi et al., 2010). Night work can also alter hormonal patterns (e.g., melatonin and cortisol) which are not only related to sleep quality but also

mood regulation (Vogel et al., 2012). This may explain the link between shift work experiences, and disorders of anxiety and depression where disrupted melatonin secretion has been observed (Srinivasan et al., 2006). These findings emphasize the importance of considering sleep-related difficulties as a meaningful factor in the context of shift work.

The consequences of shift work are not uniform and may depend on occupational context and on how employees evaluate their schedules (Latham & Pinder, 2005). Reactions to non-standard hours can vary across occupational groups and work arrangements, suggesting that sector-specific demands and coping resources are important to understand the phenomena (Saksvik-Lehouillier & Sørengaard, 2023). Involving employees in scheduling decisions, enhancing predictability, and increasing perceived control over working time have been proposed as approaches that may support motivation in shift work based working contexts (Costa & Silva, 2023).

To capture employees' evaluations of their schedules, the present study focused on positive and negative attitudes toward shift work. Positive attitudes can reflect perceived manageability, fit with personal preferences, or successful adaptation, whereas negative attitudes may reflect perceived disruption, fatigue, and social strain (Dall'Ora et al., 2016; Vogel et al., 2012). Examining positive and negative attitudes concurrently also allows a more nuanced understanding of shift work experiences.

Despite the expanded literature on shift work, studies focusing on manufacturing employees and the interplay among shift work perceptions, work motivation, job satisfaction, and sleep problems within the Turkish context remain limited. Cultural norms, family and social life demands may shape how employees cope with shift work schedules (Arlinghaus et al., 2019; Hassan et al., 2010). In a region such as Konya, where industrial density is high and shift systems are commonly used, evidence may be particularly informative for both theory development and workplace practice. Addressing this gap can contribute to a more context-sensitive understanding of shift work and inform employee centered policies. It is hypothesized within this context is that stronger positive attitudes toward shift work will be significantly associated with higher levels of work motivation and job satisfaction, and with fewer sleep difficulties. It is also expected that stronger negative attitudes toward shift work will be significantly associated with lower levels of work motivation and job satisfaction, and with more sleep problems.

METHODS

Research Design

The study is a cross-sectional survey study. Data were collected through face-to-face surveys, then analyzed using SPSS and JAMOVI software. The primary objective of the research is to examine the relationship between shift work, work motivation, and job satisfaction among employees in the manufacturing sector in Konya, as well as to assess the sleep quality. To evaluate the data, frequency and demographic information were first analyzed. Pearson's correlations were computed to demonstrate the associations between study variables.

Participants

The research participants consisted of individuals aged 18 and over working shifts in manufacturing sector in Konya. Questionnaires were administered to 380 people face-to-face by the research team. Purposive sampling technique was used for recruitment. Since the aim of the study was to examine the work condition experiences of shift workers in Konya, participants were selected according to predetermined criteria (i.e., working shifts). Ethical approval was obtained from the ethics committee of the local university (2025/107). All participants were informed about the aims of the study and their right to withdraw anytime without providing a reason. Informed consent was obtained before participation.

Data Collection Tools

Four questionnaires were used for data collection along with a demographic information sheet (i.e., age, gender, marital status, level of education, job tenure): The Standard Shiftwork Index Scale, The Multidimensional Work Motivation Scale, An Index of Job Satisfaction, and The PROMIS Sleep Disturbance Scale (Short Form).

The Standard Shift Work Index

In this study, The Standard Shiftwork Index, developed by Barton et al. (1995) and adapted into Turkish by Incir (1998), was used to evaluate the effects of shift work systems. Ulukan et al. (2023) applied this scale in their study and conducted analyses for manufacturing sector employees. The scale originally consists of 20 items and has a five-point Likert answer scale (Strongly Disagree = 1 to Strongly Agree = 5). The scale has two main dimensions: positive shift perception and negative shift effects. In Ulukan's (2023) study, the scale's Cronbach's alpha internal consistency coefficient was reported as $\alpha = .89$. The scale comprehensively evaluates the physical (fatigue, sleep patterns), emotional (motivation, job satisfaction), and social (family relationships, social life) effects of shift work on employees. This scale, also used by Değirmencioğlu and Öztop (2019), is frequently preferred in studies examining shift work conditions in Türkiye. In the present study, the Positive Attitudes Toward Shift Work Scale demonstrated excellent internal consistency (Cronbach's $\alpha = .89$). The Negative Attitudes Toward Shift Work Scale also showed excellent internal consistency in the current sample (Cronbach's $\alpha = .89$).

Multidimensional Work Motivation Scale

The Multidimensional Work Motivation Scale (MWMS), developed by Gagné et al. (2015) and adapted into Turkish by Çivilidağ and Şekercioğlu (2017), is used to assess the multidimensional structure of work motivation. The original scale consists of 19 items and has a seven-point Likert-type response format (1 = Not at all suitable to 7 = Completely suitable). In the Turkish adaptation study, the linguistic equivalence of the scale was supported by high correlation ($r = .76, p < .001$) between English and Turkish forms. The adapted version measures six fundamental dimensions of work motivation: amotivation, extrinsic regulation-social, extrinsic regulation-material, introjected regulation, identified regulation, and intrinsic motivation. The Turkish version presented by Çivilidağ and Şekercioğlu (2017) contains 19 items evaluating both intrinsic (e.g., job interest) and extrinsic (e.g., economic rewards) motivation factors. This version, administered with a five-point Likert-type response format, reported an overall reliability coefficient of $\alpha = 0.91$, indicating high internal consistency within Turkish culture. The scale's psychometric properties were supported by confirmatory factor analysis results, with Cronbach's alpha coefficients ranging between .70 and .87. In the current study, a total score was used to evaluate work motivation. The Work Motivation Scale demonstrated excellent internal consistency in the current sample (Cronbach's $\alpha = .90$).

Job Satisfaction Scale

The Job Satisfaction Scale was initially developed by Brayfield and Rothe (1951) on a sample of 231 female office workers. While the original form consisted of 18 items, Judge et al. (1998) developed a five-item short form, which has since become widely used in literature (Judge & Klinger, 2008). Adapted to Turkish culture by Keser and Bilir (2019), this scale evaluates employees' general satisfaction levels regarding their jobs. The internal consistency of the scale was $\alpha = 0.87$. In the Turkish adaptation, the original form's psychometric properties were preserved while ensuring cultural validity. Although literature contains studies where the scale has been adapted to different contexts, such as family satisfaction (Aryee et al., 1999), the study by Keser and Bilir (2019) systematically presents validity and reliability evidence for the Turkish version of the scale. The Job Satisfaction Scale demonstrated acceptable internal consistency in the current sample (Cronbach's $\alpha = .64$).

PROMIS Sleep Disturbance Scale

Sleep difficulties were assessed by the PROMIS Sleep Disturbances scale (Yu et al., 2012) and adapted into Turkish by Yüzeren et al. (2017). The scale consists of 8 items in a self-report format with a five-point Likert response scale (1 = Never to 5 = Very Often). Four items were reverse coded, total scores ranging from 8 – 40, with higher scores indicate severe sleep disturbance. Psychometric evaluation revealed a Cronbach's alpha internal consistency coefficient of 0.91, with item-total correlations ranging between 0.61 - 0.81. Exploratory factor analysis demonstrated a unidimensional structure explaining 63.4% of variance, showing moderate correlation ($r = 0.73$) with the Pittsburgh Sleep Quality Index (PSQI). ROC analysis indicated the scale's significant discriminative power (AUC = 0.76) in differentiating between groups with and without sleep disorders. In the present sample, the scale demonstrated excellent internal consistency (Cronbach's $\alpha = .85$).

Research Hypotheses

The research model examines the relationship between shift work systems, employees' sleep patterns, work motivation, and job satisfaction. It was hypothesized that the increased positive attitudes towards shift work will be significantly associated with decreased sleep problems, and increased work motivation and job satisfaction. Similarly, it was expected that increased negative attitudes towards shift work will be significantly associated with increased sleep problems, and decreased work motivation and job satisfaction.

RESULTS

Demographic and Descriptive Statistics

The frequency counts and percentage values of responses to questions regarding general information about the research participants including gender, age, marital status, educational level, and monthly income are evaluated. The results revealed that 53.2% of participants were female ($n = 202$) and 46.8% were male ($n = 178$). Regarding age distribution, the majority of participants were 41 years or older (38.2%, $n = 145$), followed by individuals aged 26 - 30 (19.7%, $n = 75$), aged 36 - 40 (15.8%, $n = 60$), aged 18 - 25 (13.9%, $n = 53$), and aged 31 - 35 (12.4%, $n = 47$). In terms of marital status, 58.6% of participants were married ($n = 219$) while 41.4% were single ($n = 155$). Educational attainment analysis showed that high school graduates constituted the largest group (45.0%, $n = 171$), followed by primary school graduates (27.6%, $n = 105$) and middle school graduates (16.3%, $n = 62$). The combined percentage of associate and bachelor's degree holders was 11%. Regarding work experience, most participants had 2-5 years (40.6%, $n = 153$) or 6 to 9 years (27.3%, $n = 103$) of employment, followed by those with 0-1 years of experience (16.3%, $n = 62$) and 10 years or more experience (15.5%, $n = 59$).

Mean Scores of Questionnaire Items

The standard shift work index items were evaluated first. The examination of participants' perspectives on shift work schedules revealed that the three items with the highest mean scores were "I don't have a regular life because I work shifts" ($M = 3.20$), "Shift work schedule increases my achievement motivation" ($M = 3.17$), and "Shift work schedule increases my interest in work" ($M = 3.14$). The three items with the lowest mean scores were "Shift work has negative effects on my physical health" ($M = 2.61$), "Shift work has negative effects on my mental health" ($M = 2.67$), and "I can earn higher wages thanks to shift work" ($M = 2.86$). The examination of participants' answers to multidimensional work motivation scale showed that the three items with the highest mean scores were: "I put effort into my work because it makes me proud of myself" ($M = 3.58$), "I put effort into my work because I believe it's personally important to do so" ($M = 3.52$), and "I put effort into my work otherwise I feel bad about myself" ($M = 3.44$). The three items with the lowest mean scores were: "I don't put effort into my work because I think it wastes my time" ($M = 2.27$), "I put less effort into my work because I don't think it's worth it" ($M = 2.58$), and "Even though my work is meaningless, I don't know why I still do this job" ($M = 2.65$). Next, the analysis of job satisfaction scale showed that the statement "I am quite satisfied with my current job" had the highest mean score ($M = 3.77$). This was followed by "Most days I go to work with enthusiasm" ($M = 3.71$) and "I find my job enjoyable" ($M = 3.40$). The items with the lowest mean scores were "I think my job is unpleasant" ($M = 2.66$) and "Every workday feels like it will never end" ($M = 2.91$). The assessment of participants' sleep difficulties by PROMIS sleep disturbances scale demonstrated that the items with the highest mean scores were "My sleep was refreshing" ($M = 3.14$) and "I was satisfied with my sleep" ($M = 3.12$). Additionally, the item "I got enough sleep" also showed a relatively high mean value ($M = 3.03$). These results demonstrate that positive evaluations of sleep are relatively common among the sample group. Conversely, the item with the lowest mean score was "My sleep was restless" ($M = 2.55$). The items "I had difficulty falling asleep" ($M = 2.70$) and "I had difficulty maintaining sleep" ($M = 2.71$) also showed low mean scores, suggesting participants do not experience significant problems with sleep initiation or maintenance. The items "I experienced sleep problems" ($M = 2.84$) and "My sleep quality" ($M = 2.95$) were rated at moderate levels.

All scales demonstrated normal distribution as evidenced by skewness/kurtosis values within ± 1.5 . The relationships between sleep difficulties, work motivation, and job satisfaction scale scores were examined using Pearson's correlation analysis (Table 1).

Table 1.
Pearson's Correlations Among Main Study Variables

Variable	1	2	3	4
1. Positive attitudes toward shift	—			
2. Negative attitudes toward shift	.25**	—		
3. Work motivation	.24**	.22**	—	
4. Job satisfaction	.17**	.17**	.26***	—
5. Sleep difficulties	-.03	.06	-.16***	-.16***

Note. Values are Pearson correlation coefficients (two-tailed). Sample sizes ranged from N = 350 to 380. * = $p < .05$, ** = $p < .01$, *** = $p < .001$.

The results revealed a statistically significant negative correlation between sleep difficulties and work motivation ($r = -.16, p < 0.001$). A statistically significant negative correlation between sleep difficulties and job satisfaction scales was also observed ($r = -.16, p < 0.001$). Work motivation and job satisfaction scales were positively correlated with one another ($r = 0.26, p < 0.001$).

The correlation analysis results revealed statistically significant positive relationships between positive attitudes toward shift work and work motivation ($r = .24, p < .01$), as well as between positive attitudes toward shift work and job satisfaction ($r = .17, p < .01$), suggesting that favorable evaluations of shift work may be associated with higher levels of both work motivation and job satisfaction. Similarly, negative attitudes toward shift work were also positively and significantly related to work motivation ($r = .22, p < .01$) and job satisfaction ($r = .17, p < .01$), indicating that recognizing the challenges of shift work does not necessarily correspond to lower motivation or satisfaction. In contrast, sleep problems showed statistically significant negative relationships with both work motivation ($r = -.16, p < .01$) and job satisfaction ($r = -.16, p < .01$), suggesting that increased sleep-related difficulties are associated with reduced motivation and satisfaction at work. No statistically significant relationships were observed between sleep problems and either positive attitudes ($r = -.03, p > .05$) or negative attitudes ($r = .06, p > .05$) toward shift work. Regarding the relationship between work-related outcomes, a positive and significant correlation was observed between work motivation and job satisfaction ($r = .26, p < .01$), indicating that higher levels of motivation are associated with greater job satisfaction. Overall, the findings suggest that while both positive and negative attitudes toward shift work are positively associated with motivation and job satisfaction, sleep problems appear to undermine these outcomes, highlighting the importance of sleep-related factors in shift-based work contexts.

DISCUSSION

Shift work has increasingly become an unavoidable reality of the modern business world due to globalization, intensifying competition, and growing pressures on production and efficiency. However, the outcomes of shift work largely depend on maintaining high levels of job motivation, job satisfaction, and adequate sleep quality and regularity. In particular, disruptions to employees' biological rhythms caused by night shifts and irregular working hours may lead to negative physical and psychological health consequences, making the preservation of motivation even more critical (Brown et al., 2020). Research also indicates that highly motivated shift workers make fewer errors, experience fewer workplace accidents, and demonstrate lower absenteeism. For this reason, adopting strategies to enhance motivation in shift-based work environments is essential not only for employee well-being but also for organizational effectiveness (Sweeney et al., 2021).

Job motivation refers to the factors that influence individuals' behaviors in the workplace in pursuit of personal or organizational goals. Employees with high levels of motivation tend to invest greater effort in achieving organizational objectives and completing tasks more effectively and efficiently. This, in turn, contributes to improved individual performance, higher job satisfaction, and

stronger organizational commitment (Ryan & Deci, 2017). Consequently, understanding job motivation and developing effective strategies to enhance it are among the key elements enabling organizations to achieve and sustain competitive advantage. Job satisfaction is defined as employees' overall level of contentment with their work. It has a strong influence on key factors such as personal motivation, job performance, and organizational belonging. Especially under demanding and irregular working conditions such as shift work, higher job satisfaction helps protect employees' physical and mental health while reducing stress and burnout levels (Dehring et al., 2018). Previous studies have shown that shift workers with higher job satisfaction demonstrate stronger commitment to their jobs and significantly lower rates of absenteeism and turnover intentions (Lu et al., 2017).

Sleep quality and regularity are also crucial determinants of both optimal workplace performance and the sustainability of that performance over time. Among shift workers in particular, irregular and insufficient sleep has been associated with reduced cognitive functioning, attentional difficulties, psychological distress, and chronic health problems (Kecklund & Axelsson, 2016). Moreover, research indicates that sleep disturbances negatively affect job performance and motivation, leading to decreased job satisfaction and increased intentions to leave employment. Therefore, developing strategies to promote sleep quality and regularity among shift workers is vital both for employees' personal well-being and for long-term organizational success (James et al., 2017).

The present study, examining the relationships among shift work attitudes, work motivation, job satisfaction, and sleep difficulties, was conducted among manufacturing companies operating in Konya that employ shift workers. Contrary to common perceptions in working life, the findings of this study indicate that attitudes towards shift work do not necessarily relate to employees' interest in their jobs, their willingness to perform tasks. Data revealed that a substantial proportion of employees reported favorable evaluations of shift work and may have adjusted their work-life balance accordingly. Moreover, attitudes toward shift work were not found to have a significant association with sleep difficulties in this sample.

The study further indicated that employees working under a shift system reported relatively high levels of work motivation and job satisfaction. Although shift work may present challenges for maintaining a regular daily routine, participants' motivation might be related to other factors such as personal meaning, sense of accomplishment, or extrinsic rewards. Because the survey was administered in a work setting, some participants may have responded in a socially desirable manner (e.g., portraying themselves as motivated and satisfied with working conditions), which could contribute to elevated motivation and satisfaction scores. Overall, many employees described their work as meaningful and expressed high job satisfaction. The counterintuitive finding that negative attitudes toward shift work are positively associated with motivation and job satisfaction may be explained by the specific economic landscape and sector-specific norms within Konya's industrial region. It is plausible that workers develop adaptation mechanisms or experience cognitive dissonance (Festinger, 1957). By recognizing the adverse health and social effects of their schedules, they may rationalise their difficult working conditions by emphasizing economic necessity and employment security. Consequently, they report high motivation and job satisfaction not because they enjoy the shift work itself, but because the job fulfils critical financial needs. In terms of sleep, participants generally reported adequate and restorative sleep, with few reporting severe difficulties initiating or maintaining sleep.

A methodological limitation of the present study is the borderline internal consistency of the Job Satisfaction Scale (i.e., $\alpha = .64$). While such values are often considered acceptable for short-form scales (i.e., five items) in applied research, this relatively low alpha indicates that findings related to job satisfaction should be interpreted with caution, as the robustness of this specific measurement is limited. Additionally, the target population of manufacturing workers is broad and likely encompasses heterogeneous roles, such as blue-collar manual laborers, technical staff, and white-collar administrative personnel. Because the present study did not collect or control for specific job roles and income stratifications, it remains unclear how the distinct demands of these varied positions might differentially influence baseline job satisfaction and motivation. Acknowledging this heterogeneity is crucial, as the physical and cognitive burdens of shift work are unlikely to be uniform across all manufacturing roles.

CONCLUSION

The present study demonstrates that the relationship between shift work perceptions and work-related outcomes is highly complex and likely influenced by worker adaptation mechanisms, rather than schedule design alone. Moving forward, sustainable organizational functioning in manufacturing requires targeted interventions that look beyond simply attempting to mitigate negative attitudes. Specifically, the results highlight the critical value of promoting sleep health and regularity as a primary pathway for facilitating motivation and satisfaction in shift-based contexts. Future research should utilize longitudinal designs to clarify the causal mechanisms linking shift work experiences, sleep, and well-being, and should explicitly examine how specific, heterogeneous job roles within the manufacturing sector uniquely impact these outcomes.

Ethics Committee Approval

Ethics approval was granted by Necmettin Erbakan University, Social and Human Sciences Scientific Research Ethics Committee on 21/02/2025 with decision number 2025/107.

Author Contributions

Research Design: Author 1 (20%) – Author 2 (20%) – Author 3 (35%) – Author 4 (25%)

Data Collection: Author 1 (50%) – Author 2 (50%)

Investigation: Data Analysis – Validation: Author 1 (10%) – Author 2 (10%) – Author 3 (30%) – Author 4 (50%)

Writing the Article: Author 1 (20%) – Author 2 (20%) – Author 3 (30%) – Author 4 (30%)

Editing and Improvement of the Text: Author 1 (20%) – Author 2 (20%) – Author 3 (30%) – Author 4 (30%)

Funding

The researchers received no funding for this study.

Conflict of Interest

There is no conflict of interest to declare by the researchers.

REFERENCES

- Akerstedt, T. (1990). Psychological and psychophysiological effects of shift work. *Scandinavian journal of work, environment & health*, 67-73.
- Akerstedt T. (2003). Shift work and disturbed sleep/wakefulness. *Occupational medicine (Oxford, England)*, 53(2), 89–94.
- Arlinghaus, A., Bohle, P., Iskra-Golec, I., Jansen, N., Jay, S., & Rotenberg, L. (2019). Working Time Society consensus statements: Evidence-based effects of shift work and non-standard working hours on workers, family and community. *Industrial health*, 57(2), 184–200.
- Aryee, S., Fields, D., & Luk, V. (1999). A cross-cultural test of a model of the work-family interface. *Journal of management*, 25(4), 491-511.
- Bara, A. C., & Arber, S. (2009). Working shifts and mental health—findings from the British Household Panel Survey (1995-2005). *Scandinavian journal of work, environment & health*, 361-367.
- Barton, J., Spelten, E., Totterdell, P., Smith, L., Folkard, S., & Costa, G. (1995). The Standard Shiftwork Index: a battery of questionnaires for assessing shiftwork-related problems. *Work & Stress*, 9(1), 4-30.
- Brayfield, A. H., & Rothe, H. F. (1951). An index of job satisfaction. *Journal of Applied Psychology*, 35(5), 307–311.
- Brown, J. P., Martin, D., Nagaria, Z., Verceles, A. C., Jobe, S. L., & Wickwire, E. M. (2020). Mental health consequences of shift work: an updated review. *Current psychiatry reports*, 22(2), 7.
- Boivin, D. B., Boudreau, P., & Kosmadopoulos, A. (2022). Disturbance of the Circadian System in Shift Work and Its Health Impact. *Journal of biological rhythms*, 37(1), 3–28.
- Costa, D., & Silva, I. S. (2023). Shift work, satisfaction with work schedule, and well-being: an analysis in the health sector. In *Occupational and Environmental Safety and Health V* (pp. 589-599). Cham: Springer Nature Switzerland.
- Çivilidağ, A., & Şekercioğlu, G. (2017). Çok boyutlu iş motivasyonu ölçeğinin Türk kültürüne uyarlanması. *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, 7(1), 143-156.
- Dall’Ora, C., Ball, J., Recio-Saucedo, A., & Griffiths, P. (2016). Characteristics of shift work and their impact on employee performance and wellbeing: A literature review. *International journal of nursing studies*, 57, 12-27.
- Değirmencioğlu, M., & Öztop, S. (2019). Vardiyalı çalışma sisteminin çalışanların işten ayrılma niyetine etkisi üzerinde iş yaşam dengesinin aracılık rolü. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(29), 623-642.
- Dehring, T., Von Treuer, K., & Redley, B. (2018). The impact of shift work and organisational climate on nurse health: a cross-sectional study. *BMC health services research*, 18(1), 586.
- Eurofound and International Labour Organization (2019), Working conditions in a global perspective, Publications Office of the European Union, Luxembourg, and International Labour Organization, Geneva.
- Festinger, L. (1957). *A theory of cognitive dissonance*. Stanford University Press.
- Gagné, M., Forest, J., Vansteenkiste, M., Crevier-Braud, L., Van den Broeck, A., Aspeli, A. K., ... & Westbye, C. (2015). The Multidimensional Work Motivation Scale: Validation evidence in seven languages and nine countries. *European Journal of work and organizational psychology*, 24(2), 178-196.
- Hassan, Z., Dollard, M. F., & Winefield, A. H. (2010). Work-family conflict in East vs Western countries. *Cross Cultural Management: An International Journal*, 17(1), 30-49.

- Humphrey, S. E., Nahrgang, J. D., & Morgeson, F. P. (2007). Integrating motivational, social, and contextual work design features: a meta-analytic summary and theoretical extension of the work design literature. *Journal of applied psychology, 92*(5), 1332.
- İncir G (1998) Vardiya çalışması ve kronobiyolojik araştırmalar. *Verimlilik Dergisi, 1*:59-72.
- James, S. M., Honn, K. A., Gaddameedhi, S., & Van Dongen, H. P. (2017). Shift work: disrupted circadian rhythms and sleep—implications for health and well-being. *Current sleep medicine reports, 3*(2), 104-112.
- Juda, M., Vetter, C., & Roenneberg, T. (2013). Chronotype modulates sleep duration, sleep quality, and social jet lag in shift-workers. *Journal of biological rhythms, 28*(2), 141-151.
- Judge, T. A., Heller, D., & Mount, M. K. (2002). Five-factor model of personality and job satisfaction: A meta-analysis. *Journal of Applied Psychology, 87*(3), 530–541. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.87.3.530>
- Judge, T. A., & Ilies, R. (2004). Affect and Job Satisfaction: A Study of Their Relationship at Work and at Home. *Journal of Applied Psychology, 89*(4), 661–673. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.89.4.661>
- Judge, T. A., & Klinger, R. (2008). Job satisfaction: Subjective well-being at work. In M. Eid & R. J. Larsen (Eds.), *The science of subjective well-being* (pp. 393–413). The Guilford Press.
- Judge, T. A., Locke, E. A., Durham, C. C., & Kluger, A. N. (1998). Dispositional effects on job and life satisfaction: The role of core evaluations. *Journal of Applied Psychology, 83*(1), 17–34
- Kecklund, G., & Axelsson, J. (2016). Health consequences of shift work and insufficient sleep. *BMJ, 355*.
- Keser, A., & Bilir, K. B. Ö. (2019). İş Tatmini Ölçeğinin Türkçe Güvenilirlik Ve Geçerlilik Çalışması. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3*(3), 229-239.
- Latham, G. P., & Pinder, C. C. (2005). Work motivation theory and research at the dawn of the twenty-first century. *Annu. Rev. Psychol., 56*(1), 485-516.
- Lim, J., & Dinges, D. F. (2010). A meta-analysis of the impact of short-term sleep deprivation on cognitive variables. *Psychological bulletin, 136*(3), 375.
- Lu, Y., Hu, X. M., Huang, X. L., Zhuang, X. D., Guo, P., Feng, L. F., ... & Hao, Y. T. (2017). The relationship between job satisfaction, work stress, work–family conflict, and turnover intention among physicians in Guangdong, China: a cross-sectional study. *BMJ open, 7*(5), e014894.
- Moradi, S., Farahnaki, Z., Akbarzadeh, A., Gharagozlou, F., Pournajaf, A., Abbasi, A. M., ... & Karchani, M. (2014). Relationship between shift work and Job satisfaction among nurses: a Cross-sectional study. *International Journal of Hospital Research, 3*(2), 63-8.
- Pinder, C. C. (1998). *Work motivation in organizational behavior*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2017). *Self-determination theory: Basic psychological needs in motivation, development, and wellness*. New York: Guilford Publishing
- Saksvik-Lehouillier, I., & Sørengaard, T. A. (2023). Comparing shift work tolerance across occupations, work arrangements, and gender. *Occupational Medicine, 73*(7), 427-433.
- Selvi, Y., Özdemir, P. G., Özdemir, O., Aydın, A., & Beşiroğlu, L. (2010). Influence of night shift work on psychologic state and quality of life in health workers. *Dusunen Adam Journal of Psychiatry and Neurological Sciences, 23*(4), 238.
- Shen, J., & Dicker, B. (2008). The impacts of shiftwork on employees. *The international journal of human resource management, 19*(2), 392-405.

- Srinivasan, V., Smits, M., Spence, W., Lowe, A. D., Kayumov, L., Pandi-Perumal, S. R., ... & Cardinali, D. P. (2006). Melatonin in mood disorders. *The World Journal of Biological Psychiatry*, 7(3), 138-151.
- Sweeney, E., Cui, Y., Yu, Z. M., Dummer, T. J., DeClercq, V., Forbes, C., ... & Adisesh, A. (2021). The association between mental health and shift work: findings from the Atlantic PATH study. *Preventive Medicine*, 150, 106697.
- Torquati, L., Mielke, G. I., Brown, W. J., Burton, N. W., & Kolbe-Alexander, T. L. (2019). Shift Work and Poor Mental Health: A Meta-Analysis of Longitudinal Studies. *American journal of public health*, 109(11), e13–e20.
- Ulukan, Y. & Kılıç Aksoy, Ş. & Çiçek, H. (2023). Vardiyalı çalışmanın işe bağlılık ve iş performansına etkisi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(46), 187-206.
- van de Ven, H. A., Hulsege, G., Zoomer, T., de Korte, E. M., Burdorf, A., & Oude Hengel, K. M. (2021). The acute effects of working time patterns on fatigue and sleep quality using daily measurements of 6195 observations among 223 shift workers. *Scandinavian journal of work, environment & health*, 47(6), 446–455.
- Virtanen, M., Stansfeld, S. A., Fuhrer, R., Ferrie, J. E., & Kivimäki, M. (2012). Overtime work as a predictor of major depressive episode: a 5-year follow-up of the Whitehall II study. *PloS one*, 7(1), e30719.
- Vogel, M., Braungardt, T., Meyer, W., & Schneider, W. (2012). The effects of shift work on physical and mental health. *Journal of neural transmission*, 119, 1121-1132.
- Weiss, H. M. (2002). Deconstructing job satisfaction: Separating evaluations, beliefs and affective experiences. *Human resource management review*, 12(2), 173-194.
- Yu, L., Buysse, D. J., Germain, A., Moul, D. E., Stover, A., Dodds, N. E., ... & Pilkonis, P. A. (2012). Development of short forms from the c item banks. *Behavioral Sleep Medicine*, 10(1), 6-24.
- Yüzeren, S., Herdem, A., Aydemir, Ö., & Grubu, D. (2017). Reliability and validity of Turkish Form of Sleep Disorder Scale. *Anatolian Journal of Psychiatry*, 18(2), 79.

Sosyal Yardım Alan Bireylerin Sosyal Yardım Bağımlılık Düzeylerinin İncelenmesi

Çağatay Serkan KAYA^{1*} Doğa BAŞER²

¹ Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sandıklı Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Sosyal Hizmet Bölümü, Afyonkarahisar, Türkiye

² Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Konya, Türkiye

Makale Bilgisi

Geliş Tarihi: 16/03/2026
Kabul Tarihi: 23/06/2026
Yayın Tarihi: 28/06/2026

Anahtar Kelimeler:

Sosyal yardım bağımlılığı,
Sosyal yardımlaşma ve dayanışma,
Yoksulluk,
Sosyal hizmet.

JEL Kodları:

I32, I38, I39.

ÖZET

Bu çalışmada sosyal yardım alan bireylerin, sosyal yardım bağımlılığı düzeylerinin çeşitli değişkenlerle ilişkisi incelenmiştir. İlişkisel tarama modelinin kullanıldığı çalışmanın katılımcılarını bir Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'nın faydalanıcıları oluşturmaktadır. Veriler kişisel bilgi formunun ve Yardım Bağımlılığı Ölçeğinin yer aldığı anket formu ile toplanmıştır. Toplam 98 katılımcıya ait veriler SPSS 26 programına aktarılmış, verilerin analizinde parametrik olmayan testler kullanılmıştır. Sosyal yardım alan bireylerin, sosyal yardım bağımlılığı düzeyleri ile cinsiyet, medeni durum, yaş, meslek durumu, daha önce çalışma, İŞKUR kaydının olması, mesleki eğitim kursuna gitme, işsizlik süresi, çocuk sahibi olma, farklı bir yerden sosyal yardım alma, kök ailesinin sosyal yardım alması arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Ancak ilkökul mezunu olmayan faydalanıcıların sosyal yardım bağımlılık düzeyleri ilkökul ve en az ortaokul düzeyi mezuniyete sahip olanlardan istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Ayrıca katılımcıların, sosyal yardım bağımlılığı düzeyleri ile çocuk sayısı arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif yönlü bir korelasyon bulunmuştur. Sosyal yardım bağımlılığı düzeyi ile evde yaşayan kişi sayısı ve ortalama hane geliri değişkenleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı negatif yönlü korelasyon olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Çalışmanın bulguları ile alanyazına katkı ve sosyal yardım sağlayan kurumlara bilgi sağlanacağı düşünülmektedir. Ülkemizde sosyal yardımların etkililiği konusunda nesnel ve ölçülebilir yöntemlerin geliştirilmesine ihtiyaç bulunduğu değerlendirilmektedir.

Investigation of Social Assistance Dependency Levels of Individuals Receiving Social Assistance

Article Info

Received: 16/03/2026
Accepted: 23/06/2026
Published: 28/06/2026

Keywords:

Welfare dependency,
Social assistance dependency,
Poverty,
Social work.

JEL Codes:

I32, I38, I39.

ABSTRACT

In this study, the relationship between individuals' levels of social assistance dependency and various socio-demographic variables was analyzed. A relational survey model was employed in the study. The participants were beneficiaries of the Social Assistance and Solidarity Foundation. The data were collected survey form that included Social Assistance Dependency Scale. The data of a total of 98 participants were transferred to the SPSS 26, and nonparametric tests were used in the analysis of the data. No statistically significant relationship was found between social assistance dependency levels and variables such as gender, marital status, age, employment history, İŞKUR registration, participation in vocational training, duration of unemployment, number of children, length of receiving assistance, source of assistance, or support from the extended family, receiving social assistance from the root family. However, the social assistance dependency levels of beneficiaries without primary school graduation were found to be statistically significantly higher than those with primary school graduation and those with at least secondary school graduation. In addition, a statistically significant positive correlation was found between the level of social assistance dependency and the number of children. It was found that there was a statistically significant negative correlation between the level of social assistance dependency and the number of people living at home and average household income variables. The findings are expected to contribute to the literature and offer valuable insights for institutions providing social assistance. There is a need to develop objective and measurable methods for evaluating the effectiveness of social assistance in Türkiye.

Bu makaleye atıfta bulunmak için:

Kaya, Ç. S., & Başer, D. (2026). Sosyal yardım alan bireylerin sosyal yardım bağımlılık düzeylerinin incelenmesi. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 229-247. DOI: 10.51124/jneusb.2026.141

*Sorumlu Yazar: Çağatay Serkan KAYA, cskaya@aku.edu.tr

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

GİRİŞ

Türkiye'deki yoksulluk oranı azalma eğiliminde olsa da sosyal yardımların bağımlılık yaratabileceği ve insanları tembelleştireceği endişesi alanyazında tartışılmalı bir konudur (Gümüş & Acar & Taşçı, 2008). Küçükali (2015) her ne kadar yardım miktarı az olsa da sosyal yardımların bazı kişileri çalışmamaya yönlendirdiğini ifade etmektedir. Karadoğan (2015) ise ülkemizdeki sosyal yardımların çalışmaktan alıkoyma, tembelliğe itme gibi bir işlevinin olmadığını belirterek yürüttüğü çalışmada sosyal yardımların bağımlılık yarattığına dair herhangi bir bulguya rastlanmadığını ifade etmektedir. Bunun da yardım miktarlarının düşük olmasıyla ilişkili olabileceğini belirtmektedir. Ancak sosyal yardımların bir alışkanlık haline gelerek insanların hem kayıt dışı bir şekilde çalışmaya devam edebileceğini hem de sosyal yardımlardan faydalanmak isteyebileceğini eklemektedir. Nitekim Kutlu (2016) da Türkiye'deki sosyal yardımların çalışmaktan alıkoyma gibi bir işlevinden söz edilemeyeceğini, yararlanıcıların çoğunun temel geçimlerini sosyal yardımlar ile sağlamadıklarını, emek üretimine dayalı ücretli çalışmayı kayıt dışı bir şekilde sürdürdüklerini, çünkü sosyal yardım miktarlarının kişinin çalışmasını gerektirmeyecek düzeyde yüksek olmadığını ifade etmektedir.

Alanyazın incelediğinde ergen yaşta çocuk sahibi olma (Moore, 1978), işsizlik, annenin düşük eğitim seviyesi, yüksek yardım miktarları (Antel, 1992) ve yardımın karşılıksız verilmesi (Arslan, 2014) gibi risk unsurlarının sosyal yardım bağımlılığını artırdığı ifade edilmektedir. Boşanma sürecinde çalışan annelerin sosyal yardım alma olasılığı, çalışmayan annelere göre çok daha düşüktür. Hatta tam zamanlı çalışmanın sosyal yardım alma olasılığı üzerindeki etkisi, yarı zamanlı çalışmanın yaklaşık iki katıdır (Robins, 1986). Ebeveynler çocuklarına çeşitli tutum ve fikirlerini aktarır. Bu maalesef sosyal refah alanı için de geçerlidir. Ailelerinin yanında sosyal yardıma maruz kalmanın çocukların da sosyal yardım bağımlılığını artırdığı ortaya konmuştur. Dolayısıyla bugün sosyal yardımlar için harcanan kaynakların yarınki sosyal yardım harcamalarını da artıracığı öngörülmektedir (Antel, 1992). Sosyal hizmet uzmanları da sosyal yardım bağımlılığını Türkiye'deki sosyal yardım sistemi içindeki risk unsurlarından birisi olarak görmektedir (Başer & Kırılıoğlu, 2020).

Sosyal yardımlara bağımlılık gelişmesine yönelik uluslararası alanyazında refah bağımlılığı (welfare dependency) (Robins, 1986; Antel, 1992; O'Connor, 2001; Jensen, 2014) kullanımı görülmekle birlikte ulusal alanyazında sosyal yardım bağımlılığı (Taşçı, 2008; Karadoğan, 2015; Başer & Kırılıoğlu, 2020; Nurdoğan, 2022; Günaydın, 2023) ifadesine yer verildiği, iki kavramın birbirinin karşılığı olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu çalışmada da sosyal yardım bağımlılığı kavramı kullanılmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nde, bir yıl içinde toplam aile gelirinin yarısından fazlasını çocuk yardımı, geçici yardım, gıda kuponları ve/veya sosyal güvenlik sisteminden alan aile bireyleri sosyal yardımlara bağımlı olarak kabul edilmektedir (US Department of Health and Human Services, 2007). Ancak ülkemizde böyle bir tespiti yapabilecek istatistiksel bir veri tabanı ya da ölçüt olmaması, literatürde de bahsedilen kayıt dışı çalışma koşulları toplam aile gelirinin nesnel bir şekilde ele alınmasını zorlaştırmaktadır.

Refah devleti döneminde çalışanların sosyal haklar yönünden güçlendirilmesine öncelik verilmeye çalışıldıysa da günümüz neoliberal koşullarında iş bulmak ve işini kaybetmemek daha önemli bir hal almıştır (Karadoğan, 2015). Bu bakış açılarından ki 2008 yılında yaşanan küresel ekonomik krizle gelen kemer sıkma politikalarının ardından, derinleşen yoksulluk, toplumsal hareketsizlik ve derin ekonomik eşitsizlikler gibi toplumsal sorunlar bir şekilde sosyal yardım bağımlılığı sorununa dönüşüvermiştir (Jensen, 2014). Yoksulluk kültürünün kentsel alanlardaki görünümü, yoksulların kentten izole bir bölgede yaşaması, yeterli eğitim ve istihdam fırsatından faydalanamaması, güvencesiz işlerde kayıt dışı çalışması şeklinde kendini gösterebilmektedir (Açıkalın, 2008). Kavramı ilk kez kullanan ve savunan Lewis (1963) konuya bu yapısal eşitsizliklerden çok daha uzak bir çerçeveden bakmaktadır. Ona göre yoksulluk kültürünü paylaşan insanlar, güçlü bir marjinalleşme, çaresizlik,

bağımsızlık ve aidiyetsizlik duygusuna sahiptirler. Günümüz neoliberal dünyasındaki katı refah ideolojisi de bu bakış açısından hareketle bir dizi mite ve insanların bazı kategorilere ayrılması esasına dayanmaktadır. Bu kategoriler “kaytaranlar (skier)” ve “çalayanlar (striver)”dır. Bu kategorileri savunanlar, kaytaranların çalışmak istemediklerini ve onları ödüllendiren “sapkın” bir sistem tarafından işsiz kalmaya teşvik edildiklerini ifade etmektedir. Tamamen piyasalaştırılmış neoliberal bir ekonomide tam istihdamın mümkün olduğunu ve ücretli çalışmanın her zaman yoksulluktan kurtulmanın en iyi yolu olduğunu savunmaktadır (Jensen, 2014). Nitekim Gilder ve Murray gibi sosyal yardım bağımlılığı terimini yaygınlaştıran en tanınmış bilim insanlarının çoğu, gerçekten iş arayan herkesin bir iş bulabileceğini varsayar (O’Connor, 2001). Sosyal yardım bağımlılığı fikrine göre bağımlı bireyler ekonomik fırsatlara karşı dirençli hale gelir ve çalışabilecekleri işler mevcut olduğunda bile sosyal yardım almaya devam etme olasılıkları yüksektir (Arthur, 2021). Bu sebeple neoliberal politikalarla birlikte sosyal yardımlar için oldukça katı bir değerlendirme sistemi ve istihdama katılımı artıracak faaliyetlere katılma zorunluluğu getirilmiştir (Günaydın, 2023). Wiggan (2012)’a göre ise bu retorik, neoliberalizmin ortak maliyetlerini incelemek yerine erdem ve israf, hak edenler ve hak etmeyenler gibi ayrıştırıcı kavramları yeniden kullanmaya yönelik yeni bir istekliliği göstermektedir. Bu gibi kavramların da işsizliğe ve sosyal yardım almaya iliştilen damgaları yoğunlaştıracağı düşünülmektedir (Jensen, 2014). Wiggan (2012), Birleşik Krallığın sosyal politika eylemlerine yol veren Yeşil Kitap (Green Paper), 21. Yüzyıl Refahı (21st Century Welfare) ve Beyaz Kitap (White Paper) içerik olarak incelendiğinde bu belgelerde işsizlik ve bağımlılık gibi kavramların baskın bir dil ile yoksulluk ve işsizliğin sürekliliğinin bireylerin kötü seçimlerinden ve davranışlarından kaynaklandığı algısına dayanarak inşa edildiğini ifade etmektedir. Neoliberal görüşü savunan çevreler tarafından sosyal yardımların bağımlılığa ve dolayısıyla işsizlik ve yoksulluğa neden olduğu gerekçesiyle refah sisteminin istihdam fırsatları sağlamak yerine sosyal yardım alan kişilerin davranışlarını değiştirmeye odaklanması gerektiği iddiası ortaya atılmaktadır (O’Connor, 2001). Bazı televizyon programları dahi yaptıkları yayınlarla sosyal yardım alanlar ile ahlaki yetersizlik, açgözlülük ve hatta suç arasındaki kurgusal bağlantıları tekrarlamaktadırlar. Örneğin bir televizyon programı yardım almaya yönelik tek doğru duygunun utanç olması gerektiğini öne sürerken bir başka televizyon programı yardım dolandırıcılığının kontrolden çıkmış bir sorun olduğunu iddia etmektedir. Pierre Bourdieu’nun Doxa kavramına atıfla, bu tarz programların eleştirel ve alternatif bakış açılarını dışlayarak kamusal söylem üzerinde düzleştirici bir etki yarattığını ve toplumsal dünyayı apaçık ve yorum gerektirmeyen bir şeymiş gibi gösterme etkisine sebep olduğu ifade edilmektedir (Jensen, 2014). Modern Türk Edebiyatında bile yoksulluk merhamet ya da acıma duygusuna yol açan bir bakış açısıyla işlenmektedir (Özkan, 2021). O’Connor (2001)’a göre yoksulluğu bireysel yetersizliklere indirgeyerek bir başarısızlık olarak görmek eşitsizliğin yapısal niteliğini örtmektedir.

Yoksulluğun sosyal ve yapısal temelleri ile açıklanmasının yanı sıra “tembellik, düşkünlük, bireysel hatalar ve yetersizlikler” gibi bireysel faktörlerle açıklanması tartışması devam etmekle beraber, günümüzde yoksulluk salt bireysel bir sorun olarak görülmemektedir. Çoğu ülkede yoksullukla mücadele devletin bir sorumluluğu olarak algılanmaktadır (Güneş, 2012). Ancak sosyal yardımların asıl amacı olan yoksulluğu yok etme amacına ulaşamadığını, hatta bunun sürdürülmesine yardım ettiğini ve insanları çalışma sorumluluğundan uzaklaştırdığını savunan görüşler de mevcuttur (Güneş, 2012; Karadoğan, 2015).

Arslan (2014)’ın çalışmasında sosyal yardım alanların çoğunun yardımların yetersiz olduğunu düşündükleri, çevrelerinden de nakdi destek aldıkları ve meslek danışmanlığı hakkında bilgi sahibi olmadıkları bulgularına ulaşılmıştır. Yoksulluk ve hanedeki kişi sayısı doğru orantılı olmakla beraber (Güneş, 2012), ailelerin sahip olduğu çocuk sayısı arttıkça alınan sosyal yardım çeşidinin ve sosyal yardım alınan kurum sayısının da arttığı belirtilmektedir (Arslan, 2014). Çocuk sayısının fazla olması istihdam şansını azaltarak sosyal yardım bağımlılığı olasılığını yükseltmektedir. Ailenin geçimini

kadının üstlendiği ailelerde yoksulluğu ve sosyal yardım bağımlılığını azaltmak için politika yapımcılar tarafından benimsenen geleneksel yaklaşım, annenin istihdamını artırmaya odaklanmıştır. Bu tür politikaların bir etkisi olmuş olsa da küçük çocukların iyilik hali ile ilgili bazı ciddi sorunlar ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte çalışma gerekliliğinin varlığına rağmen sosyal yardım alan kadınların çok azı iş sahibidir ve bu grup için yoksulluk oranı hala yüksektir (Robins, 1986). Genel yardım alanlara kıyasla çocuğun desteklenmesi amacıyla sosyal yardım alanların daha uzun süreler sosyal yardım almaya devam ettiği tespit edilmiştir. Çocukları için yardım alanların çoğunluğunu bekar anneler oluşturmaktadır. Etnik bir azınlık grubunun üyesi olmak ve 3 yaşından küçük bir çocuğa sahip olmak gibi geçmiş ve aile ile ilgili değişkenlerin uzun süreler sosyal yardım alma üzerinde eğitimsel ve mesleki özelliklerden daha büyük bir etkiye sahip olduğu görülmüştür (Schmidt vd., 1998). Ancak annenin yaşı arttıkça bağımlılığın da azaldığı görülmektedir. Bunda evdeki çocukların da büyüyerek daha az desteğe ihtiyaç duyuyor olmalarının etkili olduğu söylenebilmektedir (Antel, 1992). Dolayısıyla sosyal yardım bağımlılığı açısından çocuk refahı alanı daha kritik bir alan olarak ön plana çıkmaktadır.

Görüldüğü üzere sosyal yardım ve sosyal yardım bağımlılığı üzerinde tartışmaların halen sürdüğü alanlardır. Özellikle Karadoğan, (2015)'ın ülkemizdeki durumu bir bağımlılıktan çok alışkanlık olarak değerlendirmesi neyi bağımlılık, neyi alışkanlık olarak değerlendirmemiz gerektiğini dolayısıyla sosyal yardım bağımlılığının hangi kriterlere göre değerlendirileceği sorusunu gündeme getirmektedir. Bu konuda ülkemizde geliştirilmiş tek ölçüm aracı geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Nurdoğan (2022) tarafından yapılan "Sosyal Yardım Bağımlılık Ölçeği"dir.

Sosyal yardım bağımlılığının nesnel veriler ışığında değerlendirilmesi ihtiyacı bu çalışmanın temel motivasyonunu oluşturmaktadır. Çalışma sonucunda bulguların ülkemizdeki sosyal yardım bağımlılığı alanındaki alanyazına ölçülebilir ve nesnel verilerle katkı sağlanacağı düşünülmektedir. Bu sebeple bu araştırmanın amacı sosyal yardım alan bireylerin sosyal yardım bağımlılık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda aşağıdaki sorulara cevap aranmaktadır:

Sosyal yardım alan bireylerin sosyal yardım bağımlılık düzeyleri: Cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim ve meslek durumu, iş tecrübesi olup olmaması, İş ve İşçi Bulma Kurumu (İŞKUR) başvurusu olup olmama durumu, mesleki eğitim kursuna katılıp katılmama durumu, işsizlik süresi, hanede yaşayan kişi sayısı, çocuk sahibi olma, çocuk sayısı, ortalama hane geliri, sosyal yardım alınan süre, farklı bir yerden sosyal yardım alıp almama, kök ailesinin bireyin çocukluğunda sosyal yardım alıp almama durumu gibi değişkenlere göre farklılaşmakta mıdır? Bu amaçlar doğrultusunda oluşturulan hipotezler şu şekildedir:

H.1. Sosyal yardım alan bireylerin sosyal yardım bağımlılık ve tembellik etkisi düzeyleri cinsiyet değişkenine göre farklılaşmakta mıdır?

H.2. Sosyal yardım alan bireylerin sosyal yardım bağımlılık ve tembellik etkisi düzeyleri yaş değişkenine göre farklılaşmakta mıdır?

H.3. Sosyal yardım alan bireylerin sosyal yardım bağımlılık ve tembellik etkisi düzeyleri medeni durum değişkenine göre farklılaşmakta mıdır?

H.4. Sosyal yardım alan bireylerin sosyal yardım bağımlılık ve tembellik etkisi düzeyleri eğitim durumu değişkenine göre farklılaşmakta mıdır?

H.5. Sosyal yardım alan bireylerin sosyal yardım bağımlılık ve tembellik etkisi düzeyleri meslek sahibi olup olmama değişkenine göre farklılaşmakta mıdır?

H.6. Sosyal yardım alan bireylerin sosyal yardım bağımlılık ve tembellik etkisi düzeyleri daha önce herhangi bir işte çalışıp çalışmama değişkenine göre farklılaşmakta mıdır?

H.7. Sosyal yardım alan bireylerin sosyal yardım bağımlılık ve tembellik etkisi düzeyleri İŞKUR kaydı olup olmama değişkenine göre farklılaşmakta mıdır?

H.8. Sosyal yardım alan bireylerin sosyal yardım bağımlılık ve tembellik etkisi düzeyleri daha önce herhangi bir mesleki eğitim kursuna katılıp katılmama değişkenine göre farklılaşmakta mıdır?

H.9. Sosyal yardım alan bireylerin sosyal yardım bağımlılık ve tembellik etkisi düzeyleri işsizlik süresi değişkenine göre farklılaşmakta mıdır?

H.10. Sosyal yardım alan bireylerin sosyal yardım bağımlılık ve tembellik etkisi düzeyleri hanede yaşayan kişi sayısı değişkenine göre farklılaşmakta mıdır?

H.11. Sosyal yardım alan bireylerin sosyal yardım bağımlılık ve tembellik etkisi düzeyleri çocuk sahibi olup olmama ve çocuk sayısı değişkenlerine göre farklılaşmakta mıdır?

H.12. Sosyal yardım alan bireylerin sosyal yardım bağımlılık ve tembellik etkisi düzeyleri ortalama hane geliri değişkenine göre farklılaşmakta mıdır?

H.13. Sosyal yardım alan bireylerin sosyal yardım bağımlılık ve tembellik etkisi düzeyleri sosyal yardım alma süresi değişkenine göre farklılaşmakta mıdır?

H.14. Sosyal yardım alan bireylerin sosyal yardım bağımlılık ve tembellik etkisi düzeyleri farklı bir yerden sosyal yardım alıp almama değişkenine göre farklılaşmakta mıdır?

H.15. Sosyal yardım alan bireylerin sosyal yardım bağımlılık ve tembellik etkisi düzeyleri kök ailenin bireyin çocukluğunda sosyal yardım alıp almaması değişkenine göre farklılaşmakta mıdır?

YÖNTEM

Araştırmada, nicel araştırma yöntemlerinden olan tarama deseninin (Creswell & Creswell, 2021), genel tarama modelleri alt başlığında yer alan ilişkisel tarama biçimi (Karasar, 2023) kullanılmıştır. Bu araştırmada genellenebilirlikten ziyade sosyal yardım bağımlılığı ile ilişkili değişkenlerin ortaya konularak sosyal yardım bağımlılığı mekanizmasının daha iyi anlaşılması hedeflenmektedir. Bu yönü ile keşfedici bir araştırmadır (Solomon & Draine, 2010).

Araştırmanın bağımlı değişkeni sosyal yardım bağımlılık düzeyi, bağımsız değişkenleri ise cinsiyet, yaş, medeni durum, meslek sahibi olup olmama, iş tecrübesi olup olmaması, şu anki çalışma durumu, İŞKUR başvurusu olup olmama durumu, mesleki eğitim kursuna katılıp katılmama durumu, işsizlik süresi, hanedeki toplam kişi sayısı, çocuk sahibi olup olmama ve çocuk sayısı, ortalama hane geliri, daha önce kaç kez sosyal yardım alındığı, sosyal yardımlardan faydalanma süresi, farklı bir yerden sosyal yardım alıp almama, yararlanıcının çocukluğunda kök ailesinin sosyal yardım alıp almadığıdır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Konya ili merkez ilçelerinden birinde bulunan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Müdürlüğünden en az bir kez sosyal yardım almış ya da halen almakta olan Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı bireylerden oluşturmaktadır. Vakıf tarafından 2024 yılında 2000'den biraz fazla haneye sosyal yardım sağlanmıştır. Bu araştırmada verilerin toplanması ve analizi başlığı altında ifade edilen sınırlılıklar yüzünden yalnızca 98 kişi araştırmaya katılım sağlamış ve araştırmanın örneklemini oluşturmuşlardır. Bu büyüklük 0,10 örnekleme hatası ve 0,90 güvenirlilik düzeyindedir ($d=0,10$, $p=0,5$, $q=0,5$) (Yazıcıoğlu & Erdoğan, 2004). Örnekleme türü olasılıksız ya da diğer adıyla uygun örneklemedir. Bu örnekleme türünde uygun ve ulaşılabilir durumdaki katılımcılara ulaşılmaktadır (Creswell & Creswell, 2021). Katılımcılara ilişkin bilgiler Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1
Katılımcıların Tanımlayıcı Bilgileri

	n	%			
Cinsiyet					
Kadın	68	69,4			
Erkek	30	30,6			
Medeni Durum					
Bekar	11	11,2			
Evli	47	48,0			
Boşanmış	26	26,5			
Eşi Vefat Etmış	14	14,3			
Eğitim Durumu					
İlkokul bitirmemiş	17	17,3			
İlkokul	53	54,1			
Ortaokul ve üzeri	28	28,6			
Meslek Durumu					
Mesleği var	29	29,6			
Mesleği yok	69	70,4			
Daha Önceki Çalışma Durumu					
Çalışan	64	65,3			
Çalışmayan	34	34,7			
İŞKUR Kaydı					
Var	18	18,4			
Yok	80	81,6			
Mesleki Eğitim Kursuna Katılma Durumu					
Katılmış	11	11,2			
Katılmamış	87	88,8			
Çocuk Durumu					
Çocuğu var	89	90,8			
Çocuğu yok	9	9,2			
Farklı Bir Yerden Yardım Alma Durumu					
Alıyor	21	21,4			
Almıyor	71	78,6			
Yardım Alınan Diğer Kurum					
Belediye	15	71,4			
Dernek	2	9,5			
Akrabalar	3	14,3			
Komşular	2	9,5			
Vakıflar Genel Müdürlüğü	2	9,5			
Kendi Çocukluğunda Ailesinin Sosyal Yardım Alma Durumu					
Sosyal yardımdan faydalanmış	10	10,2			
Sosyal yardımdan faydalanmamış	88	89,8			
Sürekli Veriler	n	\bar{x}	ss	Min	Max
Yaş	98	46,48	13,66	24	87
İşsizlik süresi (ay)	57	106,63	117,95	1	540
Evde yaşayan kişi sayısı	98	3,61	1,83	1	8
Çocuk sayısı	98	2,86	1,66	0	7
Ortalama hane geliri	98	10.574,30	7.871,84	400	35.000,00
Yardım alma süresi (ay)	98	58,23	63,72	1	360
Ölçek Alt Boyutları					
Bağımlılık Etkisi	98	28,76	5,98	9,00	35,00
Tembellik Etkisi	98	13,52	2,12	9,00	20,00

Tablo 1 incelendiğinde katılımcıların %69,4'ünün kadın olduğu, yaş ortalamasının 46,48±13,66 olduğu, %48'inin evli olduğu, %54,1'inin ilkokul mezunu olduğu, %69'unun bir meslek sahibi olmadığı ve %65,3'ünün hayatlarının bir döneminde bir işte çalışmış olduğu görülmektedir. İşsizlik süresini belirten katılımcıların ise ortalama işsizlik süresi 106,63±117,95 haftadır. Katılımcıların %88,8'i herhangi bir mesleki eğitim kursuna katılmadığını %81,6'sı ise İŞKUR iş arayan kaydı olmadığını ifade etmiştir. Hanede yaşayan kişi sayısı 3,61±1,83 iken ortalama hane geliri sosyal yardımlar dahil 10.574,30±7.871,84'tür. Katılımcıların %90,8'i çocuk sahibidir. Tüm katılımcıların toplam çocuk sayısı 2,86±1,66'dır. Ortalama sosyal yardım alma süresi 58,23±63,72 aydır. Katılımcıların %71,4'ü farklı bir yerden aynı ya da nakdi destek almadığını belirtirken, alanların %71,4'lük çoğunluğu belediyenin gıda kartı hizmetinden faydalandığını ifade etmiştir. Katılımcıların %89,8'i kendi çocukluklarında, aileleri ya da kendilerine bakım sağlayan kişilerin sosyal yardımlardan faydalanmadığını belirtmiştir. Katılımcıların bağımlılık etkisi alt boyutu puan ortalaması 28,76±5,98 iken tembellik etkisi alt boyutu puan ortalaması 13,52±2,12 olarak hesaplanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu, Form alanyazından faydalanılarak hazırlanmış olup sosyal yardım bağımlılığı ile ilişkili olabilecek bağımsız değişkenler bu form aracılığı ile toplanmıştır.

Sosyal Yardım Bağımlılık Ölçeği, Nurdoğan (2022) tarafından geliştirilen ölçek ülkemizde sosyal yardım bağımlılığına ilişkin ölçüm aracı ihtiyacını karşılamaya çalışmaktadır. Açıklayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin bağımlılık etkisi ve tembellik etkisi olmak üzere iki faktörden oluştuğu görülmüştür. Ölçek ve iki faktörlü yapısı doğrulayıcı faktör analiziyle de doğrulanmıştır. Güvenilirlik analizi için yapılan iç tutarlılık analizinde Cronbach α değeri 0,846 olarak bulunmuş ve güvenilirliğinin yüksek derecede olduğu sonucuna varılmıştır. Bu çalışmada ise 11 maddeden oluşan ölçeğin Cronbach α değeri 0,72 olarak bulunmuştur. Ölçeğin alt boyutlarına ilişkin güvenilirlik kat sayılarına orijinal çalışmada yer verilmemiş olup bu çalışmada bağımlılık etkisi alt boyutu için 0,75; tembellik etkisi alt boyutu için 0,18 olarak bulunmuştur. Bunda tembellik etkisi alt boyutunda yalnızca 4 madde bulunmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Ayrıca bu faktör için alternatif olarak McDonalds'ın Omega (ω) değeri hesaplanmış ve 0,357 ile beklenen orta etkinin biraz altında olduğu görülmüştür (Hayes & Coutts, 2020). Ölçek maddeleri 5'li likert tipte yapılandırılmıştır. Kesinlikle katılmıyorum seçeneği 1, Katılmıyorum seçeneği 2, Fikrim yok seçeneği 3, Katılıyorum seçeneği 4, Kesinlikle Katılmıyorum seçeneği ise 5 puan olarak değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda ölçekten alınabilecek en düşük puanın 11 en yüksek puanın ise 55 olduğu belirtilmektedir. Ölçeğin 7 maddesi bağımlılık etkisi alt boyutunu ölçerken, 4 maddesi ise tembellik etkisi alt boyutunu ölçmektedir. Ölçek kullanımı için araştırmacının izni alınmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Veriler, Etik Kurul ve Kaymakamlık izninin ardından birinci yazar tarafından Mayıs-Haziran, Ağustos-Eylül ve Aralık 2024 aylarında haftada en az iki gün olmak üzere mesai saatlerinde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfına gelen yararlanıcılardan gönüllülük esasına uygun olarak toplanmıştır. Hali hazırda yardımlardan faydalanan bireylerin zorunlu bir işlem olmadıkça vakfa gelmemesi, gelenlerin birçoğunun ilk başvuru için gelmiş olması ve bazı hizmet başvurularının da elektronik ortamda gerçekleştiriliyor olması yeterli örneklem büyüklüğüne ulaşılmasını güçleştirmiştir. Araştırmaya katılan toplam 98 katılımcıya ait veriler SPSS 26 programına aktarılmış ve analizinde parametrik olmayan Spearman korelasyon testi ile Kruskal-Wallis ve Mann Whitney U testleri kullanılmıştır.

Etik Hususlar

Araştırma Selçuk Üniversitesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu'nun 29.03.2023 tarih ve 2023/357 sayılı kararıyla etik açıdan uygun bulunmuştur. Araştırma izni Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfının (SYDV) bağlı bulunduğu İlçe Kaymakamlığı tarafından verilmiştir. Anketler SYDV dışında, kuruma gelen yararlanıcıların gönüllülükleri doğrultusunda uygulanmıştır.

BULGULAR

Tablo 2 incelendiğinde sosyal yardım faydalanıcılarının sosyal yardım bağımlılık ölçeği alt boyutları olan bağımlılık etkisi ve tembellik etkisi puanlarının cinsiyet, meslek sahibi olma, daha önceden çalışma durumu, mesleki eğitim kursuna katılma, İŞKUR iş arayan kaydının olması, çocuğu sahibi olması, farklı yerden aynı ya da nakdi yardım alması ve çocukluğunda kendisini büyüten yetişkinlerin sosyal yardım alıp almaması ve medeni durum değişkenlerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı görülmektedir ($p>0,05$). Ancak bağımlılık etkisi alt boyutu puan ortalaması ile eğitim durumu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma olduğu bulgusuna ulaşılmıştır ($\chi^2=18,647$, $p<0,01$). Yapılan ikili karşılaştırmalar neticesinde herhangi bir okul bitirmemiş katılımcıların bağımlılık etkisi alt ölçeği puanlarının ($34,00\pm 2,11$), ilkökul mezunu olanlardan ($28,57\pm 6,10$, $p<0,01$) ve en az ortaokul mezunu olanlardan ($26,39\pm 5,98$, $p<0,01$) istatistiksel olarak anlamlı derecede yüksek olduğu görülmüştür.

Tablo 2

Katılı Kategorik Değişkenler için Mann Whitney U ve Kruskal-Wallis Analizi Sonuçları

Değişken	Bağımlılık Etkisi						Tembellik Etkisi				
	n	$\bar{x}\pm ss$	Med.	Q1-Q3	Z (-)	p	$\bar{x}\pm ss$	Med.	Q1-Q3	Z (-)	p
Cinsiyet											
Kadın	68	28,75±5,98	30,00	24,00-34,00	0,085	0,932	13,49±2,24	13,00	12,00-15,00	0,431	0,667
Erkek	30	28,77±9,07	30,00	27,00-34,00			13,60±1,83	13,50	12,00-14,25		
Mesleği											
Var	29	27,83±6,21	30,00	26,00-31,50	1,212	0,226	13,83±2,17	13,00	12,50-15,00	0,755	0,450
Yok	69	29,14±5,88	31,00	25,00-34,00			13,39±2,09	13,00	12,00-15,00		
Önceki Çalışma Durumu											
Var	64	28,11±5,92	30,00	24,00-32,00	1,889	0,059	13,36±2,00	13,00	12,00-14,00	0,921	0,357
Yok	34	29,97±5,98	32,00	27,50-34,25			13,82±2,32	14,00	12,00-15,00		
İŞKUR Kaydı											
Var	18	26,56±6,62	27,50	23,50-32,00	1,797	0,072	12,83±2,26	12,50	11,75-14,25	1,481	0,139
Yok	80	29,25±5,76	30,50	26,25-34,00			13,68±2,07	13,00	12,00-15,00		
Mesleki Eğitim Kursuna Katılmış											
Katılmış	11	27,82±4,02	27,00	24,00-32,00	1,198	0,231	13,09±2,30	13,00	12,00-13,00	0,731	0,465
Katılmamış	87	28,87±6,19	30,00	26,00-34,00			13,57±2,10	13,00	12,00-15,00		
Çocuk Durumu											
Var	89	28,78±5,85	30,00	25,00-34,00	0,247	0,805	13,44±2,07	13,00	12,00-15,00	0,943	0,346
Yok	9	28,56±7,57	29,00	16,00-			14,33±2,55	13,00	12,50-		

				35,00					15,50		
Farklı Yerden Yardım Alma											
Alıyor	21	30,67±4,15	32,00	28,50-34,00	1,368	0,171	13,19±2,20	13,00	11,50-15,00	0,640	0,522
Almıyor	76	28,20±6,34	30,00	24,00-34,00			13,62±2,11	13,00	12,00-15,00		
Kök Aile Yardım Durumu											
Faydalanmış	10	27,60±5,40	27,00	22,75-34,25	0,925	0,355	12,50±2,55	12,50	11,25-13,25	1,531	0,126
Faydalanmamış	88	28,89±6,06	30,00	26,00-34,00			13,64±2,05	13,00	12,00-15,00		
Medeni Durum	n	$\bar{x}\pm ss$	Med.	Q1-Q3	X²	p	$\bar{x}\pm ss$	Med.	Q1-Q3	X²	p
Bekar	11	29,55±4,91	31,00	26,00-34,00	4,07	0,254	14,73±3,35	14,00	12,00-18,00	5,81	0,121
Evli	47	27,94±6,86	29,00	24,00-34,00			13,21±1,73	13,00	12,00-14,00		
Boşanmış	26	28,62±4,78	29,50	24,00-32,25			12,96±1,56	13,00	12,00-14,25		
Eşi Vefat Etmiş	14	31,14±5,36	32,50	30,75-34,25			14,64±2,44	14,50	12,00-16,50		
Eğitim Durumu											
İlkokul bitirmemiş (A)	17	33,23±2,11	34,00	31,50-35,00	18,65	0,000*	14,00±1,77	14,00	12,50-15,50	3,95	0,139
İlkokul (B)	53	28,57±6,10	30,00	26,00-34,00			13,68±1,99	14,00	12,00-15,00		
Ortaokul ve Üzeri (C)	28	26,39±5,98	27,50	23,25-31,00			12,93±2,46	13,00	12,00-14,00		
Anlamlı Fark: A>B(p=0,005**), A>C(p=0,000*)											

*p<0,001, **p<0,01

Tablo 3'te ise işsizlik süresi ve sosyal yardım alma süreleri ile bağımlılık etkisi ve tembellik etkisi boyutları puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir korelasyona rastlanılmamıştır (p>0,05). Yaş ile bağımlılık etkisi alt boyutu puanı arasında pozitif yönlü zayıf bir ilişkinin olduğu (p<0,05), Evde yaşayan kişi sayısı ile bağımlılık etkisi alt boyutu arasında negatif yönlü çok zayıf bir ilişkinin (p<0,05), tembellik etkisi alt boyutuyla ise negatif yönlü ve zayıf bir ilişkinin olduğu görülmektedir (p<0,05). Ortalama hane geliri ile bağımlılık etkisi alt boyutu puanı arasında ise negatif yönlü ve zayıf bir ilişkinin olduğu anlaşılmaktadır (p<0,01).

Tablo 3

Sürekli Değişkenlere İlişin Spearman Korelasyon Testi Sonuçları

Değişken	Bağımlılık Etkisi			Tembellik Etkisi	
	n	r	p	r	p
Yaş	98	0,201	0,047*	0,184	0,070
İşsizlik Süresi (ay)	57	0,078	0,565	0,162	0,229
Evde Yaşayan Kişi Sayısı	98	-0,199	0,049*	-0,229	0,023*
Çocuk Sayısı	90	0,227	0,031*	-0,055	0,606
Ortalama Hane Geliri	98	-0,316	0,002**	0,089	0,384
Yardım Alma Süresi (ay)	98	0,094	0,360	-0,009	0,927

*p<0,05, **p<0,01

TARTIŞMA

Bu araştırmada cinsiyet ve sosyal yardım bağımlılığı arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Ancak alanyazında kadınların erken yaşta evlenmesinin eğitim ve istihdam fırsatlarından yeterince yararlanamamasına ve bunun da geçim aracı olarak sosyal yardımlara ihtiyaç duymalarına yol açabileceği ifade edilmektedir (Yalçın, 2021). Christopher (2017)'ın yapmış olduğu araştırmada ise erkeklerin sosyal yardımlardan faydalanma olasılıklarının kadınlardan daha yüksek olduğu bulunmuştur. Ilmakunnas ve Moiso (2019) Kadınların 19 yaşında, erkeklere göre daha fazla sosyal yardım aldığını ancak erkeklerin uzun süreli sosyal yardım alanlar arasında kadınlardan daha fazla olduğunu belirtmektedir.

Araştırmamızda yaş ile sosyal yardım bağımlılığı arasında pozitif yönlü zayıf bir ilişki olduğu bulunmuştur. Bu bulguyu yaş ile sosyal yardım bağımlılığı arasında doğrusal bir ilişki bulunduğunu ifade ederek destekleyen araştırmalar vardır (Christopher, 2017; Wang vd., 2024).

Evlilerin sosyal yardım bağımlılığı düzeylerinin daha düşük bulunduğu belirtilmesine karşın (Wang vd., 2024), Christopher (2017) medeni durumlarını evli, birlikte yaşayan, ayrılmış, boşanmış veya eşini kaybetmiş olarak bildiren katılımcıların, bekar, hiç evlenmemiş olduklarını bildiren katılımcılara göre sosyal yardımlardan faydalanma olasılıklarının daha yüksek olduğu ifade etmektedir. Alanyazında belirtilen bulguların aksine bu araştırmada medeni durum ile sosyal yardım bağımlılığı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadığı bulgusu elde edilmiştir.

Araştırmamızda eğitim durumu ile sosyal yardım bağımlılığı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur. En az ilkokul derecesinde okul bitirememiş bireylerin sosyal yardım bağımlılık düzeyleri hem ilkokul mezunlarından hem de ortaokul ve üzeri derecede mezuniyeti olanlardan istatistiksel olarak anlamlı derecede yüksek bulunmuştur. Bu da eğitim-istihdam arasındaki güçlü ilişkinin önemine işaret eder görülmektedir (Pekel, 2019). Nitekim sosyoekonomik eşitsizlikler ile eğitim arasında da yakın bir ilişki bulunmaktadır. Gelir yoksulluğu eğitim eşitsizliğine yol açarken, düşük eğitim de bireyin istihdam olanaklarını belirlemede, böylelikle bireyin dezavantajlı konumu toplumda kuşaklar arasında yeniden üretilmektedir (Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu (BOÜN-SPF), 2022).

Araştırmamızda sahip olunan çocuk sayısı ile sosyal yardım bağımlılığı arasında istatistiksel açıdan anlamlı ve zayıf düzeyde pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Wang ve arkadaşları (2024) bu bulgunun aksi yönde yüksek oranda çocuk sahibi olmanın sosyal yardım bağımlılığını azalttığı sonucunu rapor etmişlerdir. Arslan (2014) ise çocuk sayısı arttıkça yardım türü ve yardım alınan kurumların çeşitlendiğini ifade etmektedir. Bu bulgunun yanı sıra, yoksulluk ve hanedeki kişi sayısının doğru orantılı olduğu bilinmesine karşın (Güneş, 2012), araştırmamızda hanede yaşayan kişi sayısı ile sosyal yardım bağımlılık etkisi arasında istatistiksel açıdan anlamlı, negatif yönlü ve çok zayıf, tembellik etkisi alt boyutunda ise yine istatistiksel açıdan anlamlı ve negatif yönlü, zayıf bir ilişkinin olduğu sonucuna varılmıştır.

Bu araştırmada meslek sahibi olma, daha önce çalışmış olma, şu anki çalışma durumu, herhangi bir mesleki eğitim kursuna katılmış olma, katılımcının İŞKUR iş arayan kaydı olması durumları ile sosyal yardım bağımlılığı arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılaşma olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca işsizlik süresi ile de sosyal yardım bağımlılığı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür. İşsiz geçirilen süre ile sosyal yardım bağımlılığı arasında çok zayıf olsa da pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu ifade edilmektedir (Christopher, 2017). Antel (1992) ise işsizliğin sosyal yardım bağımlılığı için bir risk faktörü olduğunu ifade etmektedir. Wang vd. (2024) çalışan kişilerde sosyal yardım bağımlılığının daha düşük olduğunu belirtmektedir. Sosyal yardımların kişileri tembelleştirme, çalışma hayatından uzaklaştırma ve sosyal yardım bağımlılığı gibi olumsuz etkilerinin

olabileceği ifade edilse de (Usta, 2020) ülkemizde, sosyal yardım miktarlarının düşüklüğünden dolayı bu yardımların bağımlılık yaratma potansiyelinin düşük olduğu alanyazında ifade edilen bir durumdur (Karadoğan, 2015). Yurtdışında sosyal yardım faydalanicıları ile gerçekleştirilen bir nitel araştırmada da yararlanıcıların, sosyal yardımın genellikle temel maddi ihtiyaçları için yeterli olduğunu ancak ekstra bir şeye izin vermediğini ifade ettikleri vurgulanmaktadır (Marttila vd., 2010). Ulusal araştırmalarda da sosyal yardım alan katılımcıların yardımların yetersiz olduğunu düşündüğü belirtilmektedir (Arslan, 2014; Yalçın, 2021). Nitekim yoksulluk sınırı altında yaşayanlar çoğunlukla kayıt dışı ve güvencesiz istihdama yönelebilmektedir (Demir Şeker, 2008). Surrender vd. (2010) insanların iş bulma şanslarını azaltmadaki temel faktörlerin, işsizlerin motivasyonel özellikleri ve sosyal yardım düzenlemelerinden ziyade işgücü piyasasının yapısal koşulları ve daha geniş ekonomi ile bağlantılı olduğunu belirtmektedirler. Schmitz (2017) Almanya’da asgari ücrette yapılan artışın, çalışan ve sosyal yardım alan kişilerin yaklaşık yarısının sosyal yardım almayı bıraktığını belirtmektedir.

Bu araştırmada ortalama hane geliri ile sosyal yardım bağımlılığı arasında negatif yönlü zayıf bir ilişki bulunmuştur. Araştırmamızdaki ortalama hane geliri sosyal yardımlar dahil tüm gelirleri kapsamaktadır. Katılımcıların aylık ortalama hane geliri sosyal yardımlar da dahil olmak üzere 10.574,30±7.871,84 TL’dir. Bu miktar göz önüne alındığında hane gelirinin düşmesiyle sosyal yardım bağımlılığının artması arasındaki ters orantılı ilişki beklenen bir sonuç olarak değerlendirilmektedir. Alanyazında da belirtildiği üzere sosyal yardımlar kronik yoksulluğun azaltılmasında ve insanların yaşadığı güvensizlik ile kırılğanlıkla mücadelede kritik bir öneme sahiptir. Ayrıca sosyal yardımın uzun vadede sosyal yardım bağımlılığının azaltılmasına hizmet ettiği de ifade edilmektedir (Stepherd vd., 2011). Sosyal yardımların bağımlılık yaratacağı görüşünden hareketle sosyal yardımların kısıtlanması bireylerin yoksullukla baş etme mekanizmalarını etkileyeceği gibi insan onuruna uygun olmayan sömürü koşullarında çalışmasına sebep olabilecektir (Günaydın, 2023).

Konu yoksulluk kültürü açısından ele alınacak olursa yoksulluğun nedenlerine ilişkin söylemler bireysel ya da yapısal etkenler olmak üzere genellikle iki eksen etrafında yürütülmektedir. Ancak günümüzde yoksulluğun çok boyutlu yapısından hareketle bu eksenlerden sadece biri ile açıklamının pek mümkün olmadığı ve daha bütüncül değerlendirmelere ihtiyaç duyulduğu ifade edilmektedir (Aksan, 2012). Bu araştırmanın da yürütüldüğü şehir olan Konya’da, kent yoksulluğu ve sosyal yardımlaşma üzerine yürütülen bir araştırmada şehirdeki mevcut sosyal yardımlaşma ağlarının yoksulların marjinalleşmesi açısından koruyucu bir faktör olduğu değerlendirilmekle birlikte, yardımların nakdi nitelik taşımasının bireylerin yardımlarla geçinerek çalışmamayı tercih etmesi yönünde “potansiyel” bir risk sayılabileceği ileri sürülmektedir Bu konuda şehirde sosyal yardım ağı içerisinde faaliyet gösteren özel sektör, sivil toplum ve kamu kurumlarının, sosyal yardımlardan faydalanan bireylerin istihdam ile ilişkilendirilmesine öncelik vermeleri gerektiği ifade edilmektedir (Aksan & Topcuoğlu, 2013). Bu anlamda, araştırmamızın katılımcılarının %81,6’sının İŞKUR kaydı olmadığını ifade etmiş olması sosyal yardım ve istihdam ilişkisinin henüz istenilen düzeyde gerçekleşmediği izlenimini uyandırmaktadır. Nitekim ülkemizde bu ilişkinin kurulmasına ihtiyaç olduğunu kurumsal kapasite ve faaliyetlerde gelişmeler olmasına karşın bu bağlantının vakıflar temelinde tam olarak sağlanamamış olduğunu belirtilmektedir (Kutlu, 2016). Bu noktada mevcut araştırmanın katılımcılarının çoğunun meslek sahibi olmama, hastalık, yaşlılık, evde küçük çocuğun bakımı vb. gerekçelerle çalışamayacak durumda olduklarını beyan ettiklerini de eklemek gerekir. Nitekim yoksullukla mücadele, bireylerin günlük yaşam stratejileri ile de sürdürülmektedir. Kayıt dışı çalışma, yevmiyeli ya da parça başı işlerde çalışma bunlardan bazılarıdır. Ancak bu konudaki seçeneklerin bireylerin tercihlerinden ziyade yapısal unsurların seçeneklerdeki sınırlandırmalarına bağlı olduğu göz önünde bulundurulması gereken bir husustur (Şahin, 2018). Bu sebeple sosyal yardımlar ve istihdamın sağlam temellerle bağlantılandırılması gerekli görülmektedir. Böylelikle süregelen tartışmaların seyri de daha sağlam argümanlara dayandırılabilir. Mevcut kapitalist ekonomik

düzende bireylerin aslında üretime katılmadıkları için değil tüketime yeterli düzeyde katılmadıkları için dışlandıkları da dile getirilen farklı bir görüştür (Savcı Koroğlu, 2022). Bu bağlamda ülkemizdeki sosyal politikaların yoksulluğu azaltma konusundaki başarısı da ayrı bir tartışma konusudur. Yoksullukla mücadele amacı taşıyan bu politikaların yalnızca geçici çözümler ürettiği, bu sebeple yoksulluğun kuşaklararası aktarımına katkı sunduğu ifade edilmektedir (Albayrak & Birinci, 2024). Ayrıca yoksulluk kültürü kavramı sosyal hizmet alanyazımında sorumluluğu yoksul bireylerin omzuna yüklemesi ve pek çok olumsuz nitelik atfetmesi sebebi ile eleştirilmektedir. Fakat yoksulluğun ve eşitsizliğin kuşaklararası aktarımı ve bunun yaratmış olduğu kısır döngü önemli görülmekte, buna yönelik çözümün bireysel unsurlardan ziyade eğitim, sağlık ve eğitim gibi yapısal alanlarda yapılacak düzenlemelerde yattığı değerlendirilmektedir (Özdoğan, 2009). Saygı Doğru (2020)'nun SYDV görevlileri ve yoksulların görüşlerini değerlendirdikleri araştırma bu konu hakkındaki ikili bakış açısını gözler önüne seren bir niteliktedir. Çünkü araştırma sonucunda SYDV çalışanlarının -yoksul olmayanlar-, yardım alan kişileri “yardıma bağımlı”, “utanç duygusunu kaybetmiş”, “çalışmaya isteksiz” olarak nitelendirdiği; sosyal yardım alanların-yoksul olanlar- ise “yardıma başvurmadan utanç duyduklarını” ve “yoksulluktan kurtulmanın tek yolunun çalışmak olduğunu” belirttikleri görülmüştür. Burada yine belirtmek gerekir ki bu araştırmaya katılanların pek çoğu “Ölene kadar sosyal yardımlardan faydalanırım.” sorusunu cevaplamadan önce araştırmacıya “Durumun düzelirse neden yardım alayım?”, “Çalışabilecek durumda olsam da keşke almasam”, “Bir işe girersem neden yardıma ihtiyaç duyayım?” gibi tepkilerini iletmişleridir. Ayrıca belirtmek gerekir ki sosyal yardım alan bireylerin geleceğe dair olumlu düşüncelerinin azlığı, düşük eğitim düzeyi, düşük gelir düzeyi ve fazla çocuğa çocuğa sahip olmak, yoksulluğun belirli coğrafi bölgelerde yoğunlaşması, ülkemiz örnekleminde yoksulluk kültürü açısından belirli risk unsurları olarak değerlendirilse de (Aksan, 2012; Kalaycı, 2015; Bilen & Şan, 2006) Türkiye’de bir yoksulluk alt kültüründen ve teorinin bir alt bileşeni olan ailede çözülme unsurlarının oluşmadığını belirten araştırmalar da bulunmaktadır (Öğülmüş, 2011; Çiftçi & Gümüş, 2024). Bu araştırma verilerinden hareketle örneklemin bir yoksulluk kültürü etrafında buluşup buluşmadığının tespiti mümkün görülmemekle birlikte ilerideki araştırmalarda bu hususun da dikkate alınması önerilmektedir.

Yoksulluğun ve sosyal yardımların kuşaklararası aktarımı konusunda; bu araştırmanın katılımcılarının %89,8’i küçüklüklerinde kendilerini yetiştiren kişilerin sosyal yardım almadıklarını belirtmiştir. Bu uluslararası alanyazın ile Türkiye’deki mevcut durumu ayarıştıran bir tablodur. Çünkü gelişmiş ülkelerde kurumsallaşmasını daha erken tamamlamış olan sosyal yardım sistemlerine nazaran ülkemizde bu kurumsallaşma oldukça geç ortaya çıkmıştır. Uluslararası alanyazında ebeveynleri sosyal yardım almış olan genç yetişkinler de sosyal yardım bağımlılığı açısından daha yüksek risk altında değerlendirilmektedir (Antel, 1992; Ilmakunnas & Moiso, 2019). Fakat bunun tam tersi yönünde bulgular da mevcuttur. Özellikle 17-19 yaş arasında, aileleri sosyal yardım alan ergenlerin kuşaklararası korelasyonu oldukça belirgin olmasına karşın bu bulgu kardeş tahminleri aracılığıyla desteklenememiştir. Hatta bulgular çoğunlukla negatif, ancak çoğunlukla önemsiz tahmin edilen katsayılarla işaret etmiştir (Edmark & Hanspers, 2015). De Haan & Schreiner (2018) ise kuşaklararası aktarımın hem tüm nüfusta hem de sosyal yardım alan ailelerde büyüyen çocuk nüfusunda, alanyazında bildirilen tahminlerin çoğundan önemli ölçüde daha küçük olduğunu belirtmektedir. Nitekim bu araştırma sonucunda da sosyal yardım alan bireylerin kendi çocukluklarında, kendilerini yetiştirmiş olan kişilerin sosyal yardım alıp almama durumu ile sosyal yardım bağımlılıkları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür. Bu da sosyal yardımların nesiller arası aktarımı konusundaki yaygın inanışın aksi yönde bir bulgudur. Alanyazında özellikle ruh sağlığı değişkeninin sosyal dezavantajın nesilden nesile aktarılmasına aracılık ediyor olabileceği ifade edilmektedir (Dobewall vd., 2023). Andersen (2020), sosyal yardım alan ailede yetişen bir çocuğun, sosyal yardım bağımlılığını bilinçli bir şekilde seçmediğini ancak kendisini sosyal yardım sistemi içerisinde “sıkışmış”

bulabileceğini ifade etmektedir. Günaydın (2023) da çocukların temel gereksinimlerinin karşılanması amacıyla verilen sosyal yardımların, amacına hizmet ettiği takdirde bu çocukların yetişkinlikteki sosyal yardım bağımlılığı olasılıklarını düşüreceğini ifade etmektedir. Bu araştırmanın bulgularına göre sosyal yardımların kişileri daha da bağımlı hale getireceği yaygın inanışının aksine, sosyal yardım alma süresi ile sosyal yardım bağımlılığı arasında da istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bu durum Karadoğan (2015)'in de belirttiği gibi ülkemizde sosyal yardım miktarlarının düşük olmasından ve kişilerin kayıt dışı istihdamda yer almaya devam ediyor olabileceğinden kaynaklanıyor olabilir.

Sosyal yardım bağımlılığı söyleminin bilimsel kanıttan uzak bir şekilde bireysel düşünceleri yansıtmakta olduğu (Stepherd vd., 2011; BOÜN-SPF, 2022; Günaydın, 2023) ve ne anlamda kullanılsa kullanılsın yoksulluğu bireysel sorumluluğa indirgemekte olduğu belirtilmektedir. Bu yönüyle sosyal yardım bağımlılığı ahlaki ve politik açıdan tarafsız bir fikir olarak düşünülmemelidir (Arthur, 2021). Nitekim kavramın ortaya atılmasındaki asıl amacın, refah devletinin ortadan kaldırılması olduğu belirtilmektedir (Blunden, 2022). Sosyal hizmet alanyazınında da sosyal yardım bağımlılığı teriminin yaygın kullanımı bir sorun olarak görülmektedir (Garrett, 2015). Hansen (2009)'ın da belirttiği gibi sosyal yardım bağımlılığı söyleminden ziyade kurumsal faktörlere daha fazla dikkat edilmesi gerektiği önemi koruyor gözükmektedir. Nitekim Çekici ve Bayrakçı (2024) sürdürülebilir kalkınma politikalarının önemine dikkat çekmektedir.

SONUÇ

Sosyal yardım almakta olan bireylerin, sosyal yardım bağımlılığı düzeyleri ile cinsiyet, medeni durum, yaş, meslek sahibi olma, daha önce çalışma, İŞKUR kaydının olması, mesleki eğitim kursuna gitme, işsizlik süresi, çocuk sahibi olma, sosyal yardım alınan süre, farklı bir yerden sosyal yardım alma, kök ailesinin sosyal yardım alması, arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Ancak ilkökul mezuniyeti olmayan sosyal yardım faydalanıcılarının, sosyal yardım bağımlılık düzeyleri ilkökulu mezunu olanlardan ve en az ortaokul düzeyi mezuniyete sahip olanlardan istatistiksel olarak anlamlı derecede yüksek bulunmuştur. Ayrıca katılımcıların, sosyal yardım bağımlılığı düzeyleri ile çocuk sayısı arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif yönlü bir korelasyon bulunmuştur. Sosyal yardım bağımlılığı düzeyi ile evde yaşayan kişi sayısı ve ortalama hane geliri değişkenleri arasında ise istatistiksel olarak anlamlı negatif yönlü bir korelasyon olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

İlkokul mezuniyeti olmayan katılımcıların sosyal yardım bağımlılık düzeylerinin ilkökul mezunu olanlardan ve en az ortaokul mezunu olanlardan anlamlı derecede yüksek çıkmış olması, eğitimin sosyal yardım bağımlılığı ile ilişkili bir bulgu olabileceğini göstermektedir. Çocuk sayısının artması ile sosyal yardım bağımlılığının artması arasındaki pozitif korelasyonun çocukların ekonomik olarak bağımlı bir grup olması ve dolayısı ile hanede kişiler arasında paylaşılan gelirin azalmasıyla bireyleri sosyal yardımlara daha fazla yönlendiriyor olabileceği değerlendirilmektedir. Hanede yaşayan kişi sayısı ve ortalama hane geliri ile sosyal yardım bağımlılığı düzeyinin negatif bir ilişkiye sahip olması, hanede yaşan kişi sayısı arttıkça hanedeki gelirin de artış gösteriyor olabileceğini; aynı şekilde hane geliri arttıkça da insanların sosyal yardımlara ihtiyacının azalıyor olacağı yönünde değerlendirilmektedir. Özellikle gelir düzeyi ve sosyal yardım bağımlılığı arasındaki bu negatif korelasyonda sosyal yardımların sosyal yardım bağımlılığından koruyucu bir işlevi olup olamayacağı sorusunu akıllara getirmektedir. Çocuk sayısının artışı sosyal yardım bağımlılığını artırması ile ilişkili bir etmen olarak görülmektedir. Bu sebeple çocuk bakımı konusunda alternatif destekler ile kadın istihdamının desteklenmesinin işlevsel olacağı değerlendirilmektedir. Eğitim durumuna ilişkin bulgular ücretsiz zorunlu eğitim, eğitimde fırsat eşitliği ve çocukların eğitime katılımı konusunda sağlanan/sağlanacak desteklerin artırılarak devam etmesi gerektiği konusunda bir gösterge olarak değerlendirilebilir. Son olarak da yaş ile sosyal yardım bağımlılığı arasındaki pozitif ilişkinin yaşlanma ile birlikte ekonomik bağımlılığın da artmasıyla ilişkili olabileceğini düşündürmektedir. Bu da emeklilik ve yaşlılık dönemi

desteklerine ilişkin sosyal politikaların önemli birer sosyal politika aracı olabileceğini göstermektedir. Araştırmamızın bu sonuçları ile alanyazına katkı ve sosyal yardım sağlayan kurumlara bilgi sağlayacağı düşünülmekle birlikte ülkemizde sosyal yardımların etkililiği konusunda nesnel, ölçülebilir ve ulusal düzeyde uygulanabilecek daha kapsamlı yöntemlerin geliştirilmesine ihtiyaç bulunduğu düşünülmektedir. Araştırma bulguları değerlendirilirken Türkiye’de sosyal yardım bağımlılığı ile ilgili olabilecek değişkenlerin keşfedilmesi amacı taşıdığı ve ileri araştırmalarla desteklenmesi gerektiği göz önünde bulundurulmalıdır.

Sınırlılıklar

Araştırmanın sonuçları çalışma grubu ve ölçüm aracı ile sınırlıdır. Özellikle örnekleme hatasının 0,10 olarak belirlenmesi başta gelen sınırlılık kaynağıdır. Sonuçların genellenebilirliği bu sebeple sınırlıdır. Ancak araştırma verileri Türkiye’de sosyal yardım bağımlılığı ile ilişkili olabilecek değişkenler açısından önemli kişisel veriler sunmaktadır. Bu kapsamda ülkemizde sosyal yardım alanında yürütülecek araştırmalarda alternatif veri toplama yollarının değerlendirmesi gerekmektedir. Telefon, posta ya da elektronik posta vb. araçlar bu eksikliği giderebilecek gibi dursa da mevcut araştırmada kişisel verilerin korunması kapsamında verilerin yalnızca kurum ortamında yüz yüze toplanmasına ilişkin izin alınabilmiştir. Katılımcılar ile almış oldukları sosyal yardım ilişkileri üzerinden irtibat kurulması katılımcıların araştırmaya katılma motivasyonlarını etkilemiş olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca tembellik etkisi alt boyutu iç güvenirlilik kat sayısının ilgili faktör madde sayısı azlığından kaynaklanabileceği değerlendirildiğinden bu faktöre ilişkin 0,05 anlamlılık düzeyinde tek anlamlı sonuca ulaşıldığı değerlendirilmektedir.

Etik Beyan

Yazarlar araştırmanın tüm aşamalarında etik kurallara uyulduğunu beyan ederler. Bu araştırma MEETCON-X II. International Congress on Scientific Research, February 17-19, 2026, Ankara, Türkiye’de sözlü/özet bildiri olarak sunulmuştur.

Etik Kurul Onayı

Etik onay, Selçuk Üniversitesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu tarafından 29/03/2023 tarihinde 2023/357 sayısıyla verilmiştir.

Yazar Katkıları

Araştırma Tasarımı (CRediT 1) Yazar 1 (%50) – Yazar 2 (%50)

Veri Toplama (CRediT 2) Yazar 1 (%100) – Yazar 2 (%00)

Araştırma - Veri Analizi - Doğrulama (CRediT 3-4-6-11) Yazar 1 (%50) – Yazar 2 (%50)

Makalenin Yazımı (CRediT 12-13) Yazar 1 (%50) – Yazar 2 (%50)

Metnin Tashihi ve Geliştirilmesi (CRediT 14) Yazar 1 (%50) – Yazar 2 (%50)

Finansman

Çalışmada herhangi bir finansman desteği kullanılmamıştır.

Çıkar Çatışması

Çalışmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

REFERANSLAR

- Açıkalm, N. (2008). Toplumsal kaynakların dağılımındaki adaletsizliği gizleyen bir kavram olarak yoksulluk kültürü: İstanbul ve Gaziantep örnekleri. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 45(515), 17-33. https://www.ekonomikyorumlar.com.tr/files/articles/152820004396_1.pdf
- Aksan, G. (2012). Yoksulluk ve yoksulluk kültürünün toplumsal görünüşleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (27), 9-19. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/susbed/issue/61804/924468>
- Aksan, G., & Topcuoğlu, A. (2013). Yardımlaşma ve dayanışma ağlarını bir kent yoksulluğu örneği üzerinden okumak: Konya. *İDEALKENT*, 4(8), 250-269. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/idealkent/issue/36692/417639>
- Albayrak, E., & Birinci, M. (2024). Sosyal hizmet ve yoksulluk kültürü arasındaki ilişki. S. Paksoy, & H. Çiftçi (Eds.) *Sosyal Bilimlerde Güncel Çalışmalar - 5* içinde, s. 283-344. İksad Yayınevi.
- Andersen, D. (2020). Stuck! Welfare state dependency as lived experience. *European Societies*, 22(3), 317-336. <https://doi.org/10.1080/14616696.2019.1616796>
- Antel, J. J. (1992). The intergenerational transfer of welfare dependency: Some statistical evidence. *The Review of Economics and Statistics*, 74(3), 467-473. <https://doi.org/10.2307/2109491>
- Arslan, N. (2014). Sosyal yardımlar ve istihdam ilişkisinin incelenmesi: Sivas ilinde bir alan araştırması. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 16-31. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/euljss/issue/6285/84338>
- Arthur, D. (2021). Welfare dependency: the history of an idea. *Research Paper Series*, 2021-22, Parliament of Australia, Canberra. https://www.researchgate.net/publication/371603102_Welfare_dependency_the_history_of_an_idea
- Başer, D., & Kırloğlu, M. (2020). Türkiye'deki sosyal yardım sistemine yönelik sosyal hizmet uzmanlarının deneyimleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet* 31(4), 1486-1513. <https://doi.org/10.33417/tsh.732889>
- Bilen, M., & Şan, M. (2006). Yoksulluk kültürü ye Türkiye'de yoksulluk sorunu. *Sivil Toplum*, 4(13), 167-178. <https://www.researchgate.net/publication/338162777>
- Blunden, A. (2022). Nancy Fraser on welfare dependency. *Hegel, Marx and Vygotsky Essay on Social Philosophy* içinde, 360-373, Brill.
- Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu, (BOÜN-SPF). (2022). *Türkiye'de eşitsizlikler: Kalıcı eşitsizliklere genel bir bakış*. https://spf.bogazici.edu.tr/sites/spf.boun.edu.tr/files/1439796553_turkiyede_esitsizlikler_spf_0.pdf
- Christopher, Y. M. (2017). *Welfare dependency and work ethic: a quantitative and qualitative assessment*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Wright State Üniversitesi.
- Creswell, J. W., & Creswell, J. D. (2021). *Araştırma tasarımı: Nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları*. (E. Karadağ, Çev.), Nobel Akademik.
- Çekici, O., & Bayrakçı, E. (2024). Yoksullukla baş etmede sürdürülebilir tarım politikaları. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 87-100. <https://doi.org/10.51124/jneusbf.2024.76>
- Çiftçi, A., & Gümüş, İ. (2024). Yoksulluk kültürü yaklaşımının eleştirisi: Türkiye'den aile ve yoksulluk

- ilişkinine dayalı kanıt. *Akademik Hassasiyetler*, 11(24), s. 536-566. <https://doi.org/10.58884/akademik-hassasiyetler.1263202>
- de Haan, M., & Schreiner, R. C. (2018). The intergenerational transmission of welfare dependency. *CeSifo Working Paper Series No.7140*. <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3237303>
- Demir Şeker, S. (2008). Türkiye'de sosyal transferlerin yoksulluk üzerindeki etkileri. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Turkiyede-Sosyal-Transferlerin-Yoksulluk-Uzerindeki-Etkileri_Sirma-Demir-Seker.pdf
- Dobewall, H., Sirmiö, O., & Vaalavuo, M. (2023). Does social disadvantage persist over generations due to an uneven distribution of mental health diagnoses? A longitudinal investigation of Finnish register data. *Social Science & Medicine*, 330. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2023.116037>
- Edmark, K., & Hanspers, K. (2015). Is welfare dependency inherited? Estimating causal welfare transmission effects using Swedish sibling data. *European Journal of Social Security*, 17(3), 338-360. <https://doi.org/10.1177/138826271501700302>
- Garrett, P. M. (2015). Words matter: deconstructing “Welfare dependency” in the UK. *Critical and Radical Social Work*, 3(3), s. 389-406. <https://doi.org/10.1332/204986015X14382412317270>
- Gümüş, B., & Acar, M. (2023). Türleri, nedenleri ve boyutlarıyla Türkiye’de ve Dünya’da yoksulluk sorunu. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 5(Özel Sayı), 92-105. <https://doi.org/10.51124/jneusb.2023.51>
- Günaydın, D. (2023). Sosyal yardım sorunu olarak sosyal yardım bağımlılığı. *JSPC*, (84), s. 15-26. <https://doi.org/10.26650/jspc.2023.84.1133844>
- Güneş, M. (2012). Yoksullukla mücadelede sosyal yardımların bir kamu yönetimi politikası olarak sürdürülebilirliği. *SUSEAD*, 12(24), 149-184. <https://dergipark.org.tr/en/pub/susead/issue/28411/302309>
- Hansen, H. (2009). The dynamics of social assistance recipiency: Empirical evidence from Norway. *European Sociological Review*, 25(2), 215-231. <https://doi.org/10.1093/esr/jcn040>
- Hayes, A. F., & Coutts, J. J. (2020). Use omega rather than Cronbach’s alpha for estimating reliability. But.... *Communication methods and measures*, 14(1), 1-24. <https://doi.org/10.1080/19312458.2020.1718629>
- Ilmakunnas, I., & Moiso, P. (2019). Social assistance trajectories among young adults in Finland: What are the determinants of welfare dependency? *Social Policy & Administration*, 53(5), 693-708. <https://doi.org/10.1111/spol.12413>
- Jensen, T. (2014). Welfare commonsense, poverty porn and doxosophy. *Sociological Research Online*. <https://doi.org/10.5153/sro.3441>
- Kalaycı, S. (2015). *Yoksulluk kültürü ve sosyal dayanışma geleneği-Yunus Emre Kültür Vakfı örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. <https://hdl.handle.net/11492/4692>
- Karadoğan, E. (2015). Sosyal yardımların psikososyal mitleri. *Çalışma ve Toplum*, 3(46). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ct/issue/71789/1155176>
- Karasar, N. (2023). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, ilkeler, teknikler* (İkinci yazım, 38. b.). Nobel.
- Kutlu, D. (2016). Türkiye'de sosyal yardım ve istihdam ilişkisinin güncel boyutları: Kurumsal ve

- sosyolojik bir çözümleme. *Mülkiye Dergisi*, 101-141. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mulkiye/issue/37409/432792>
- Küçükali, A. (2015). Sosyal yardımların seçmen tercihleri üzerindeki etkileri. *Journal of Graduate School of Social Sciences*, 19(2). <https://dergipark.org.tr/en/pub/ataunisobil/issue/2839/38766>
- Lewis, O. (1963). The cultere of poverty. *Trans-action*, (1), 17-19. <https://doi.org/10.1007/BF03182237>
- Marttila, A., Whitehead, M., Canvin, K., & Burström, B. (2010). Controlled and dependent: experiences of living on social assistance in Sweden. *International Journal of Social Welfare*, 19(2), 142-151. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2397.2009.00638.x>
- Moore, K. A. (1978). Teenage childbirth and welfare dependency. *Family Planning Perspectives*, 10(4), 233-235. <https://doi.org/10.2307/2134271>
- Nurdoğan, A. K. (2022). Sosyal Yardım Bağımlılık Ölçeğinin geliştirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 25(1). <https://doi.org/10.29249/selcuksbmyd.1050252>
- O'Connor, B. (2001). The intellectual origins of 'Welfare Dependency'. *AJSI*, 221-236. <https://doi.org/10.1002/j.1839-4655.2001.tb01100.x>
- Öğülmüş, S. (2011). Sosyal yardım algısı ve yoksulluk kültürü. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* (26), 83-96. <https://doi.org/10.21560/spcd.29661>
- Özdoğan, F. (2009). *Yoksulluk kültürü kavramına eleştirel bir bakış*. (Yayınlanmamış Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi). Ankara: T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü. <https://www.aile.gov.tr/uploads/sygm/uploads/pages/uzmanlik-tezleri/12-yoksulluk-kulturu-yaklasimina-elestirel-bir-bakis-fatih-ozdogan.pdf>
- Özkan, A. F. (2021). On dokuzuncu yüzyıl Türk romanında acıma veya merhamet uyandıran bir durum olarak yoksulluk. *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 5(1), 48-65. <http://dx.doi.org/10.51117/metder.2021.9>
- Pekel, E. (2019). Eğitim ve istihdam ilişkisinin değerlendirilmesi. *XI. International Balkan and Near Eastern Social Sciences Congress Proceedings Book*, 268-276. 9-10 Mart 2019, Tekirdağ. https://eprints.uklo.edu.mk/id/eprint/7572/1/ibaness_tekirdag_proceedings_draft_3.pdf
- Robins, P. K. (1986). Child support, welfare dependency, and poverty. *The American Economic Review*, 76(4), 768-788. <https://www.jstor.org/stable/1806073>
- Savcı Köroğlu, İ. (2022). Yeni yoksulluk türleri ve sosyal dışlanma. *19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 100-116. <https://doi.org/10.52835/19maysbd.1011941>
- Saygı Doğru, E. (2020). Yoksulların ve SYDV görevlilerinin kendi deneyimleri çerçevesinde bir utanç ve mücadele meselesi olarak "Yoksulluk ve sosyal yardım". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 75(3), 925-945. <https://doi.org/10.33630/ausbf.729053>
- Schmidt, L., Weisner, C., & Wiley, J. (1998). Substance abuse and the course of welfare dependency. *AJPH*, 88(11), 1616-1622. <https://ajph.aphapublications.org/doi/abs/10.2105/AJPH.88.11.1616>
- Schmitz, S. (2017). The effects of Germany's new minimum wage on employment and welfare dependency. *Discussion Paper No. 2017/21*. <https://hdl.handle.net/10419/167586>
- Solomon, P., & Draine, J. (2010). An overview of quantitative research methods. B. A. Thyer (Eds) *The handbook of social work methods* (2nd Ed.) içinde, s. 26-32. Sage.
- Stepherd, A., Wadugodapitiya, D., & Evans, A. (2011). Social assistance and the 'dependency syndrome'. *Poverty Research Centre Policy Brief No. 22*. <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1765933>

- Surrender, R., Noble, M., Wright, G., & Ntshongwana, P. (2010). Social assistance and dependency in South Africa: An analysis of attitudes to paid work and social grants. *Journal of Social Policy*, 39(2), 203-221. <https://doi.org/10.1017/S0047279409990638>
- Şahin, H. (2018). Yoksulluğun gündelik hayat üzerinden analiz edilmesinde anahtar bir kavram: Hayatta kalma stratejileri üzerine yapısal bir çalışma. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 25(1), 133-153. <https://doi.org/10.18657/yonveek.419182>
- Taşçı, F. (2008). Sosyal yardım yapma(ma) gerekçeleri üzerine yaklaşımlar. *Kamu-İş*, 9(4). https://www.academia.edu/32723097/Sosyal_Yard%C4%B1m_Yapma_ma_Gerek%C3%A7ele ri_%C3%9Czerine_Yakla%C5%9F%C4%B1mlar_pdf
- US Department of Health and Human Services. (2007). *ASPE Research Brief*. Washington, DC.
- Usta, Ş. (2020). *Sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları (SYDV) nin sunmuş olduğu sosyal yardımların işlevsellik durumu: Bartın örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=CG8WvdvxxJP04Unr7Yecf6w-19BC5k9hRiWMR99FxiZrg586GqduekdaFUSZOsrC>
- Wang, S., Han, K., Zhao, X., & Yang, Y. (2024). Welfare dependency of urban dibao in China: Index construction and its antecedents. *Asia Pacific Journal of Social Work and Development*, 1-22. <https://doi.org/10.1080/29949769.2024.2420892>
- Wiggan, J. (2012). Telling stories of 21st century welfare: The UK Coalition Government and the neo-liberal discourse of worklessness and dependency. *Critical Social Policy*, 32(3), 383-405. <https://doi.org/10.1177/0261018312444413>
- Yalçın, M. (2021). Sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıflarından sosyal yardım alan kadınların bazı sosyo-demografik özellikleri ile yoksullukla bağlantılı deneyim ve görüşleri. *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi*, 7(13), s. 259-282. <https://doi.org/10.52096/jsrbs.6.1.7.13.14>
- Yazıcıoğlu, Y. & Erdoğan, S. (2004). *SPSS uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction: Social assistance and welfare dependency is an area where discussions are still ongoing. In particular, the question of the criteria according to which social assistance dependency will be evaluated remains important. As of right now, the only assessment instrument created in Türkiye is the "Social Assistance Addiction Scale," whose validity and reliability were examined by Nurdoğan (2022). The need to evaluate social assistance dependency in the light of objective data constitutes the main motivation of this study. As a result of the study, it is thought that measurable, objective data will contribute to the literature on social assistance addiction in our country. For this reason, the aim of this study is to examine the social assistance dependency levels of individuals receiving social assistance. Answers to the following queries were sought in this context: Dependency levels on social aid for those who get it: Does it vary based on factors like gender, age, marital status, educational status, whether or not one has a profession, whether or not one has work experience, whether or not one has applied to the Employment Agency (İŞKUR), whether or not one is enrolled in a vocational training course, how long one has been unemployed, how many people live in the household, whether or not one has children, the average household income, whether or not one received social assistance from a different source, and whether or not the individual's root family received social assistance during their childhood?

Method: One of the quantitative research techniques used in the study was the relational survey model, under the subheading of general survey models, was used. The study group of the research consists of individuals who had received or are currently receiving social assistance at least once from the Directorate of Social Assistance and Solidarity Foundation (SYDV) in one of the central districts of Konya, Türkiye province. The SYDV provides social assistance to approximately 14.000 households. Participants in this research, due to the limitations stated under the title of data collection and analysis, only 98 people participated in the research and constituted the study group of the research. The sampling type was non-probability sampling, also known as convenience sampling. The data were obtained through a questionnaire including personal information form and Social Assistance Addiction Scale. After the Ethics Committee and institutional permission, the data were collected by the second author on a voluntary basis from the beneficiaries who came to the SYDV during working hours at least two days a week in May-June, August-September and December 2024. The fact that the individuals who are currently benefiting from the aids do not come to the foundation unless there is a compulsory transaction, that most of those who come to the foundation come for the first application and that some service applications are made electronically made it difficult to reach a sufficient sample size. The SPSS 26 software was used to analyze the data from 98 individuals using the non-parametric Spearman correlation, Kruskal-Wallis, and Mann Whitney U tests.

Findings: As a result of the analyses, no statistically significant relationship was found between the social assistance dependency levels of individuals receiving social assistance and gender, marital status, age, occupational status, previous employment, Employment and Labour Agency (İŞKUR) registration, attending vocational training courses, duration of unemployment, having children, receiving social assistance from a different place, receiving social assistance from the root family. However, it was shown that beneficiaries who did not complete elementary education had statistically substantially greater levels of social assistance reliance than those who completed basic school and at least secondary school. In addition, a statistically significant positive correlation was found between the level of social assistance dependency and the number of children. A statistically significant negative correlation was found between the level of social assistance dependency and the number of people living at home and average household income variables.

Conclusion and Recommendation: Although it is anticipated that the results of our study will add to the body of knowledge and inform the organizations that offer social assistance, objective and quantifiable techniques regarding the efficacy of social assistance in our nation, Türkiye, are needed developed. When assessing the results, several restrictions should be taken into account. The research group and the measuring instrument have an impact on the study's findings. In particular, the lack of sufficient sample size is the main source of limitation. In this context, alternative data collection methods should be evaluated in the studies to be conducted in the field of social assistance in Türkiye. Although tools such as telephone, mail or electronic mail seem to be able to overcome this deficiency, in the current research, permission could only be obtained for the face-to-face collection of data in the institutional environment within the scope of personal data protection.

Dünyada ve Türkiye’de Afet Politikalarının Gelişimi ile Türkiye’de Afet Yönetişiminin Kurumsal Boyutu: AFAD[‡]

Ahmet Tayfur KÜÇÜKTIĞLI^{1*} Erhan ÖRSELLİ²

¹ Necmettin Erbakan Üniversitesi, Meram MYO, Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Bölümü, Konya, Türkiye

² Necmettin Erbakan Üniversitesi, SBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Konya, Türkiye

Makale Bilgisi

ÖZET

Geliş Tarihi: 16/04/2026
Kabul Tarihi: 20/06/2026
Yayın Tarihi: 28/06/2026

Anahtar Kelimeler:

Afet,
Afet politikaları,
Afet yönetişimi,
AFAD.

JEL Kodları:

H83, Q54, Q58

Türkiye, jeolojik yapısı ve bulunduğu coğrafya itibariyle başta deprem olmak üzere, sel, heyelan, orman yangını gibi çok çeşitli afetlere maruz kalmaktadır. Bu afetler, ülkenin muhtelif bölgelerinde meydana gelerek önemli ölçüde can ve mal kayıplarına neden olmaktadır. Afet yönetişimi, afetlerin oluşunun önlenmesi, etkilerinin azaltılması, meydana gelen afetlere müdahale edilmesi ve iyileştirme süreçlerini içeren devlet odaklı olmaktan paydaşları da sürece dahil eden çok boyutlu ve bütüncül bir yaklaşımı ifade etmektedir. Çalışmanın amacı dünyada ve Türkiye’de afet politikalarının gelişimi ile Türkiye’de afet yönetişiminin baş aktörü Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı’nın (AFAD) afet yönetişimindeki rolünün incelenmesidir. Bu bağlamda çalışmada öncelikle dünyada afet politikalarının gelişiminde etkili olan politika belgeleri ele alınmıştır. Bu başlık altında “Güvenli Bir Dünya İçin Yokohama Stratejisi ve Eylem Planı”, “Hyogo Eylem Planı” ve “Sendai Eylem Planı” incelenmiştir. Sonrasında Türkiye’de afet politikalarının ve afet mevzuatının gelişimi “1944 öncesi, 1944-1958 arası, 1958-1999 arası ve 1999 sonrası” olarak dört başlıkta irdelenmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise Türkiye’de afet yönetişimi ve aktörleri ile afet yönetişiminin kurumsal boyutu AFAD ele alınmıştır. Çalışma doküman analizi yöntemiyle oluşturulmuştur. Çalışmada Türkiye’de afet yönetişimi bazı eksiklikler olmakla birlikte zaman içerisinde önemli mesafeler kat edildiği sonucuna ulaşılmıştır.

The Development of Disaster Policies in the World and in Türkiye and the Institutional Dimension of Disaster Governance in Türkiye: AFAD

Article Info

ABSTRACT

Received: 16/04/2026
Accepted: 20/06/2026
Published: 28/06/2026

Keywords:

Disaster,
Disaster policies,
Disaster governance,
AFAD.

JEL Codes:

H83, Q54, Q58

Due to its geological structure and geographical location, Türkiye is exposed to a wide variety of disasters, primarily earthquakes, but also floods, landslides, and forest fires. These disasters occur in various regions of the country, causing significant loss of life and property. Disaster governance refers to a multi-dimensional and holistic approach that includes stakeholders in the process, rather than being solely state-centric, encompassing the prevention of disasters, mitigation of their effects, response to disasters that have occurred, and recovery processes. The aim of this study is to examine the development of disaster policies in the world and in Türkiye, and the role of the Disaster and Emergency Management Presidency (AFAD), the main actor in disaster governance in Türkiye. In this context, the study first examines policy documents that have influenced the development of disaster policies worldwide. Under this heading, the “Yokohama Strategy and Action Plan for a Safe World”, the “Hyogo Action Plan”, and the “Sendai Action Plan” are analyzed. Subsequently, the development of disaster policies and legislation in Türkiye was examined under four headings: “before 1944, between 1944-1958, between 1958-1999 and after 1999”. The final section of the study addresses disaster governance and its actors in Türkiye, as well as the institutional dimension of disaster governance, namely AFAD (Disaster and Emergency Management Presidency). The study was created using document analysis methodology. The study concludes that while there are some shortcomings in disaster governance in Türkiye, significant progress has been made over time.

Bu makaleye atıfta bulunmak için:

Küçüküğli, A. T., & Örselli, E. (2026). Dünyada ve Türkiye’de afet politikalarının gelişimi ile Türkiye’de afet yönetişiminin kurumsal boyutu: AFAD. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 248-262.
DOI: 10.51124/jneusb.2026.144

*Sorumlu Yazar: Ahmet Tayfur KÜÇÜKTIĞLI, akucuktigli@erbakan.edu.tr

[‡] Bu çalışma 2025 yılında Prof. Dr. Erhan Örselli danışmanlığında hazırlanan “Türkiye’de Afet Politikalarının Gelişimi ve Afet Yönetişimi: Vatandaş Algısı” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

GİRİŞ

Afetler, toplumun tamamı veya bir kısmında fizikî, iktisadî veya sosyal problemlere sebep olan, hayatın normal akışını durduran veya kesintiye uğratan, toplumun baş etme kapasitesinin yeterli gelmediği doğadan, teknolojiden veya insanlardan kaynaklanan büyük çaplı olaylardır (<https://www.afad.gov.tr/>, 2024). Afetler geçmişte olduğu gibi günümüzde de toplumları derinden etkilemeye devam etmektedir. Toplumların afetler karşısındaki durumu, çaresizlikten modern zamanlarda afetlerle başa çıkma stratejileriyle donanmış şekilde evrilmiştir. Nitekim son yıllarda, afetlerle başa çıkma ve afetlere karşı dirençli olma konusunda yeni stratejiler geliştirilmiştir (Erbaydar vd., 2021, s. 261).

Afet öncesinde, sırasında ve devamındaki süreçte yürütülen çalışmalar, afetler ile mücadele politikaları ve afet yönetişimi devletlerin kamu politikasının bir alt dalıdır. Bu bağlamda afete hazırlık, afet anı ve afet sonrasında yürütülecek çalışmalar bir devletin afet politikasının birbirini tamamlayan temel unsurlarını oluşturmaktadır. Afet yönetimi ve afet politikaları çeşitli bileşenleri bünyesinde barındırır ve farklı kademelerdeki birçok kamu kurum ve kuruluşlarının iş birliğiyle gerçekleştirilir. Günümüzde afetlerin büyüklüğü, etkilediği coğrafi alan ve karmaşıklığı ile afetlerden etkilenen insan sayısı dikkate alındığında; afet yönetimi ve afetlerle mücadele süreçlerine devlet ve kamu kurumlarının yanı sıra çok sayıda ulusal ve uluslararası kuruluşun da dahil olduğu veya olması gerektiği görülmektedir. Nitekim bu sürece “afet yönetişimi” denilmektedir.

Devletler, afet politikaları ile afet öncesinde, afet esnasında ve afet sonrasında dirençli kentler oluşturmayı, maddi-manevi kayıpları azaltarak afetlerin uzun vadeli etkilerini azaltmayı hedeflemektedir. Bu nedenle afet yönetişimi, bir kamu politikası olarak afetlere hazırlık politikalarının merkezinde yer alan ve sürekli güncellenip geliştirilmesi gereken dinamik ve uzun vadeli bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Ancak afet politikalarının geliştirilip uygulamaya konulmasının tarihi çok eskilere gitmemektedir. Son yüzyıl içinde afetlerin ve onlara maruz kalan insan sayısının artması afet politikalarına olan ilgiyi artırmıştır.

Türkiye hem doğal hem de insan kaynaklı afetlere sıklıkla maruz kalan bir ülkedir. Deprem, sel, heyelan, kaya düşmesi, çığ, erozyon, orman yangını ve kuraklık gibi doğal olaylar sıklıkla afetlere dönüşerek önemli can ve mal kayıplarına neden olmaktadır. Uluslararası Afet Veritabanı (The International Disaster Database/EM-DAT) tarafında yayınlanan istatistiklere göre, 1900 ile 2025 yılları arasında Türkiye’de 211 doğal afet meydana gelmiş ve 2023 yılında Türkiye, dünya genelinde en çok doğal afet yaşayan ülkeler arasında 8. sırada yer almıştır. Dikkat çekici bir şekilde, bu 211 afetin 114’ü deprem, 50’si ise sel olmuştur. Bir diğer önemli nokta ise, doğal afetlerden kaynaklanan can kayıplarının büyük çoğunluğunun depremlerden kaynaklanmasıdır (Özkan & Uzun, 2025, s. 2). Türkiye’nin depremlere yatkın bir bölgede yer alması göz önüne alındığında, bu tür felaketlerin meydana gelmesi ve can kayıplarının büyük çoğunluğunun depremlerden kaynaklanması şaşırtıcı değildir (Kızıldere, 2025, s. 130).

Çalışmanın amacı dünyada ve Türkiye’de afet politikalarının gelişimi ile Türkiye’de afet yönetişiminin baş aktörü AFAD’ın afet yönetişimindeki rolünün incelenmesidir. Bu bağlamda çalışmada öncelikle dünyada afet politikalarının gelişiminde etkili olan politika belgeleri ele alınmıştır. Bu başlık altında “Güvenli Bir Dünya İçin Yokohama Stratejisi ve Eylem Planı”, “Hyogo Eylem Planı” ve “Sendai Eylem Planı” incelenmiştir. Sonrasında Türkiye’de afet politikalarının ve afet mevzuatının gelişimi “1944 öncesi”, “1944-1958 arası”, “1958-1999 arası” ve “1999 sonrası” olarak dört başlıkta irdelenmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise Türkiye’de afet yönetişimi ve aktörleri ile afet yönetişiminin kurumsal boyutu AFAD ele alınmıştır. Çalışma nitel bir yöntemle oluşturulmuştur.

DÜNYADA AFET POLİTİKALARININ GELİŞİMİ

Dünya genelinde afetlerle mücadele stratejileri; toplumların direncini artırmak, afetlere karşı hazırlıklı bir yapı inşa etmek ve muhtemel bir afet durumunda meydana gelebilecek zararları asgariye indirmek amacıyla devletler ve uluslararası kuruluşlarca belirlenen yol haritaları üzerinden yürütülmektedir. Çünkü afetler sosyal, siyasi, ekonomik ve mekânsal düzeni ciddi şekilde tehdit ederek bozabilir. Afet yönetimindeki eksiklikler olası afetler için büyük bir risk anlamına gelmektedir (Özkan & Uzun, 2025, s. 1). 1992 yılında Rio’da gerçekleştirilen Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı ile afet yöneti(şi)mi sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin önemli bir parçası haline gelerek dünya genelinde stratejik bir önem kazanmıştır.

Devam eden süreçte tüm dünyada yaygınlaştırılması istenen politikalar için Birleşmiş Milletler öncülüğünde çeşitli strateji belgeleri oluşturulmuştur. Afetlere dayanıklı toplum oluşturma ve yaşanan kayıpların azaltılması amacıyla hazırlanan bu çalışmalara Japonya’daki bazı şehir isimleri verilmiştir. Doğal afetlere maruz kalma riski oldukça yüksek bir ülke olan Japonya, afet direncinin geliştirilmesine yönelik dünya genelindeki çabalara her zaman destek vermiş ve pek çok küresel girişimde inisiyatif almıştır (Tezer, 2021, s. 39). Bu çalışmaların ilki “Güvenli Bir Dünya İçin Yokohama Stratejisi ve Eylem Planı”dır. En kapsamlısı ve afet risk azaltma odaklı olanı 2005-2015 dönemini kapsayan “Hyogo Eylem Planı”dır. Son olarak, 2015-2030 yıllarını kapsayan “Sendai Eylem Planı” hazırlanmıştır (Varol & Kırıkkaya, 2017, s. 3).

Güvenli Bir Dünya İçin Yokohama Stratejisi ve Eylem Planı

1994 yılında yayınlanan “Güvenli Bir Dünya İçin Yokohama Stratejisi ve Eylem Planı”; katılımcı devletlerin afet yönetimine ilişkin yasal mevzuatları ile kurumsal yapılarını, “risk azaltma” kavramını merkeze alarak yeniden gözden geçirip yapılandırmalarını öngörmektedir. Türkiye’nin de içinde yer aldığı bu deklarasyonda, büyük şehir statüsündeki yerleşim yerleri özellikle dikkate alınması gereken yüksek riskli alanlar olarak tanımlanmıştır. Belge, geliştirilen yeni politikanın anlaşılmasını sağlamayı amaçlamış ayrıca üye ülkelerden kendi varlıklarını devam ettirecek bir eylem planı oluşturmalarını istemiştir.

Hyogo Çerçeve Eylem Planı

Ocak 2005’te Japonya’nın Kobe kentinde düzenlenen İkinci Dünya Afet Azaltma Konferansı’nda Hyogo Çerçeve Eylem Planı kabul edilmiştir. Birleşmiş Milletler üye ülkeleri tarafından imzalanan bu plan, beş temel maddeye dayanmaktadır (Özkan & Uzun, 2025, s. 2):

- Afet risk azaltma çalışmalarının uygulanması için güçlü bir kurumsal yapının oluşturulması,
- Etkin erken uyarı sistemleri kurmak ve afet risklerini belirlemek, analiz etmek ve izlemek,
- Her alanda güvenlik ve dayanıklılık kültürü oluşturmak için bilgiye, eğitime ve yenilikçi yaklaşıma öncelik vermek,
- Afet risk faktörlerini azaltmak,
- Afetlere hazırlık çalışmalarını etkili ve güçlü hale getirmek.

Hyogo Çerçeve Eylem Planı’nda yer verilen beş temel öncelikli alanda afet yönetişimi de yer almaktadır. Afet yönetişimi; afet döngüsü (müdahale, kurtarma, yeniden yapılanma, risk azaltma ve hazırlık) kapsamındaki tehlikeleri öngörmek, yönetmek ve etkilerini azaltmak amacıyla organize edilen düzenleyici normlar, kurumlar ve uygulamalar bütünüdür. Afet yönetişimi, yerelden küresele kadar farklı ölçeklerde faaliyet gösteren tüm paydaşların (devlet, özel sektör, sivil toplum ve akademi) katılımı ve iş birliği ile yürütülen çalışmaları ifade eder. Afet yönetişimi ile varılacak nihai noktanın ise “afet risk yönetişimi” olduğu söylenebilir (Çakı, 2020, s. 5).

Hyogo Eylem Çerçevesi’ndeki yeri sayesinde görünürlük kazanan “dayanıklılık” kavramı, tehlikelere karşı dayanıklılık oluşturmak için kurumların, mekanizmaların ve kapasitelerin geliştirilmesi ve güçlendirilmesi, Hygo Eylem Çerçevesi’nin üç ana stratejik hedefidir. Afetlerin yol açtığı sorunların boyutu, bir toplumun afetlere karşı dayanıklılığının bir sonucudur. Dayanıklılık, toplumun güçlü yönlerini veya afetlerle başa çıkma kapasitelerini geliştirme yeteneklerini ifade eder, bu da sistemin tehlikeli bir olayın etkilerini zamanında ve verimli bir şekilde öngörmesini, absorbe etmesini, uyum sağlamasını veya iyileşmesini sağlar. Dirençlilik aynı zamanda sistemin temel yapılarının ve işlevlerinin korunmasını, onarılmasını veya iyileştirilmesini de içerir (Erbaydar vd., 2021, s. 262).

Sendai Çerçeve Eylem Planı

2015 yılında Japonya’nın Miyagi Eyaletinde “Afet Risklerinin Azaltılması Üçüncü Dünya Konferansı”nda Sendai Çerçeve Eylem Planı kabul edilmiştir (Özkaya, 2016, s. 204). Sendai Afet Risklerinin Azaltılması Çerçevesi (2015-2030), afetlerin yönetim sürecine odaklanmakla sınırlı kalmayıp esas olarak afet risklerinin azaltılması çağrısında bulunmuştur (Walia, 2020, s. 50).

Afet risklerinin azaltılması için buna ilişkin plan ve stratejilere sahip ülke sayısının artırılmasının hedeflendiği Sendai Çerçevesi’nde, Türkiye Afet Müdahale Planı’nda (TAMP) da yer verilen dört ana öncelik bulunmaktadır:

- Afet riskini iyi analiz etmek,
- Afet riskini daha iyi ve verimli yönetebilmek için afet yönetişimini güçlendirmek,
- Dirençliliği artırmak amacıyla afet riskinin azaltılması için kaynak ayırmak,
- Afetlere hazırlık faaliyetlerini daha etkili bir müdahale için iyileştirmek ve yeniden yapılanırken eskisinden daha iyi olanı inşa etmek.

TÜRKİYE’DE AFET POLİTİKALARI İLE AFET MEVZUATININ GELİŞİMİ

Türkiye’de afetlerle mücadele politikaları ve bunların etkinliği, yaşanan afetlerin meydana geliş sıklığı ve sebep olduğu yıkım dikkate alındığında oldukça tartışmalı bir konudur. Yakın tarihimizde yaşanan afetlerde görüldüğü üzere Türkiye’deki afet politikalarının sonradan üzerinde yoğunlaşılacak bir konu olduğu görülmektedir. Afet mevzuatı açısından ise düzenlemelerin daha çok afet sonrasında oluşan krize müdahale ile sınırlı kaldığı görülmektedir. Oysa etkin bir afet yönetişiminin, sadece afet sonrasındaki normale dönüş faaliyetlerini değil, afet meydana gelmeden alınacak tedbirleri yani risk yönetimini de kapsamı gerekir. Afet zararlarının azaltılması yanında afete hazırlık, afet anındaki müdahale ve sonrasındaki iyileştirme süreçlerinin bir bütün olarak ele alınması ve hayata geçirilmesi gerekmektedir. Fakat ampirik verilere bakıldığında bu bütüncül yaklaşımın tam olarak hayata geçirilemediği görülmektedir (Akduman, 2024, s. 1773).

Türkiye’de 2009 yılında AFAD kurulana kadar afetlerle alakalı olarak sorumluluğu bu şekilde üstlenen, merkezi rolü olan benzer bir kurum bulunmamaktaydı. Afet türlerine göre sorumluluklar farklı bakanlıklar arasında paylaştırılmıştı. Bazı afetler, İçişleri Bakanlığı ile Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı’na; orman yangınları Tarım ve Orman Bakanlığı’na, salgın hastalıklardaki sorumluluk ise Sağlık Bakanlığı’na verilmişti (Kadioğlu, 2008, s. 8).

Afetler genellikle bir doğa olayı olmakla birlikte, aynı zamanda “hukuki olay” olarak da nitelendirilmekte ve meydana gelmesine bir takım hukuki sonuçlar bağlanmaktadır. Afetlerin sık yaşanmasına özellikle de Türkiye’nin deprem kuşağında olmasına karşın, afetler ile ilgili mevzuatta genellikle büyük afetlerden sonra esash bir düzenleme yapıldığı görülmektedir (Sancakdar, 2016, s. 37).

Türkiye’de afet politikalarının başlangıcı 1939 Erzincan Depreminden 20 yıl sonra çıkarılan, 1959 tarih ve 7269 sayılı Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirlerle Yapılacak

Yardımlara Dair Kanun'dur. Bu kanun ile var olan mevzuat boşluğu biraz da olsa giderilmek istenmiştir. Yasal düzenlemeler devlet imkânlarının ve yardımların afet bölgesine en çabuk şekilde ulaştırılmasını ve etkin bir müdahale yapılmasını sağlamak maksadıyla 1988 yılında yayınlanan "Afetlere İlişkin Acil Yardım Teşkilatı ve Planlama Esaslarına Dair Yönetmelik" ile devam etmiştir (<https://www.afad.gov.tr/>, 2023).

Afet yönetimine ilk defa 1982 Anayasası'nda yer verilmiştir. Anayasa'daki düzenlemeye paralel olarak 5902 sayılı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun, 6305 sayılı Afet Sigortaları Kanunu, 7269 sayılı Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirlerle Yapılacak Yardımlara Dair Kanun, 4123 sayılı Tabii Afet Nedeniyle Meydana Gelen Hasar ve Tahribata İlişkin Hizmetlerin Yürütülmesine Dair Kanun, 7126 sayılı Sivil Savunma Kanunu, 2935 sayılı Olağanüstü Hal Kanunu, 2941 sayılı Seferberlik ve Savaş Hali Kanunu gibi çeşitli kanunlarda afet yöneti(şi)mine ilişkin düzenlemeler yer almaktadır. Ayrıca Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri, yönetmelik ve diğer adsız düzenleyici işlemlerle afet yönetişiminin altyapısı oluşturulduğu belirtilebilir (Ceren, 2022, s. 6).

Bununla birlikte Türkiye'deki afet hukukunun dünyada son dönemde yaşanan değişime uyum sağladığı söylenebilir. İdarenin kanuniliği ilkesi gereğince afet hukuku, afet yönetiminin şeklini belirleyen bir unsur olmuştur. Afet sonrasında odaklanan klasik afet yönetimi anlayışının uygulandığı dönemlerde mevzuat, ağırlıklı olarak afetler meydana geldikten sonra yapılacak yardımlara ve zararların tazmin edilmesine yönelik düzenlenmişti. Sonrasında, bütünleşik afet yönetimi anlayışının hâkim olmasıyla birlikte afet hukuku, önleyici tedbirlere ilave olarak afetler henüz meydana gelmeden yapılacak hazırlıkların sürecini de kapsayan bir yapıya doğru evrilmiştir (Sunar, 2023, s. 140).

Literatürde Türkiye'deki afet politikalarının tarihsel gelişimi dört ana dönemde incelenmektedir. Çalışmada da söz konusu kronolojik sınıflandırma temel alınarak afet politikalarının gelişimi analiz edilmektedir.

1944 Yılına Kadar Afet Politikaları ve Afet Mevzuatı

Osmanlı Devleti döneminde çıkarılan Ebniye Nizamnamesi'nin (1848), ulaşımdan yapılaşmaya kadar imar uygulamalarının birçoğunu belirli kurallara göre düzenlemiş olan dönemine göre iyi hazırlanmış bir tüzük olduğu belirtilebilir. Öyle ki Cumhuriyetin ilk on yılında imar uygulamaları bu nizamnameye göre hayata geçirilmiştir (<https://anabilgi.anadolu.edu.tr/>, 2024). 1930 tarihli 1580 Sayılı Belediye Kanunu ile belediyelere inşaat, yapılaşma vb. diğer konularda denetim yetkisi verilmiştir, bu yetki günümüzde halen belediyelerin uhdesindedir. Yine 1933 tarihli 2290 sayılı Belediye ve Yapı Yolları Kanunu, "şehirlerin imar planlarının hazırlanması", "yapı denetimi konularında çağın gereklerine uygun düzenlemeler yapılması", "şehirlerin planlı şekilde gelişmesi için her türlü imar düzenlemelerinin gerçekleştirilmesi" konularında hükümler içermekteydi (Yılmaz, 2005, s. 75).

26 Aralık 1939'da on binlerce kişinin hayatını kaybettiği ve yüz binin üzerinde yapıda tahribata sebep olan Büyük Erzincan Depremi meydana gelmiştir. Depremin ardından 1940'ta Meclis'te "Erzincan'da ve Erzincan Depreminde Müteessir Olan Mıntıklarda Zarar Görenlere Yapılacak Yardımlar Hakkında Kanun" kabul edilmiştir (Yavaş, 2005, s. 124). Bu kanun afetlerle ilgili çıkarılan Cumhuriyet dönemindeki ilk düzenlemedir (Yılmaz, 2005, s. 75). Bu kanunun amacı, deprem gibi büyük afetler sonrasında ortaya çıkan zararların asgari düzeye indirilmesini sağlamak, afetzedelere yönelik yardım ve desteklerin usul ve esaslarını belirlemek ve kısa vadede yaraların sarılmasına yönelik politika ve tedbirleri düzenlemektir. Ancak devletin afet yönetimi konusundaki yaklaşımı büyük ölçüde değişmeden, daha çok klasik afet yönetimi anlayışı çerçevesinde şekillenmiştir (Tümtürk, 2020, s. 34).

1944-1958 Yılları Arası Afet Politikaları ve Afet Mevzuatı

Peş peşe yaşanan büyük afetler neticesinde 1944 yılında “4623 Sayılı Yer Sarsıntılarında Evvel ve Sonra Alınacak Tedbirler Hakkında Kanun” yürürlüğe girmiştir ki bu kanun Türkiye’de deprem öncesinde merkezi hükümete çeşitli görevler yükleyen ilk kapsamlı düzenlemelerden biri olduğu için afet mevzuatı açısından önemli bir aşama olarak kabul edilmektedir. Kanun, deprem riski taşıyan bölgelerin belirlenmesini ve bu alanlardaki yapılaşmaya ilişkin düzenlemeleri kapsamakta, bu yönüyle risk yönetiminin erken örneklerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Ancak, kanunun sonraki uygulamalarının deprem sonrası müdahale ve yeniden inşa çalışmalarıyla sınırlı kaldığı görülmektedir (Akduman, 2024, s. 1759).

4623 sayılı kanunla belediyelere deprem riski taşıyan alanların tespit edilmesi, yeni yerleşime açılacak bölgelerde zemin etütleri yaptırma buralara ve inşa edilecek yapılar için belli standartlar belirlenmesi görevleri verilmiştir. Bunlara ilave olarak kurallara uymayanlara yönelik yaptırımlar uygulanması ve arama kurtarma çalışmalarının aksaklığa mahal bırakmadan yapılması için illerde ve ilçelerde ilgili birimlerin oluşturulması zorunluluğu getirilmiştir. Türkiye’de böyle bir kanun çıkarıldığı dönemde dünyada birkaç ülke haricinde (Amerika Birleşik Devletleri, Japonya ve İtalya) hiçbir ülkede afetlerle alakalı bu kadar kapsamlı bir düzenleme bulunmuyordu. 1945’te “Türkiye Yersarsıntısı Bölgeleri Yapı Yönetmeliği” çıkarılmıştır. Yapılan bu düzenlemelerin klasik afet yönetimi yaklaşımından farklı olarak, afet öncesindeki tehlikeleri önleyici bir anlayışı benimsediği söylenebilir. 1956’da ise 6785 sayılı “İmar Kanunu” çıkarılmıştır. Bu kanun ile yeni yerleşim yerleri oluşturulmadan önce teknik çalışmalar ile afet tehlikelerinin tespiti yapılacak ve yapıların denetimi sağlanacaktır (Tümtürk, 2020, s. 35). Bu dönemde yapılan düzenlemeler sayesinde 1959 sonrası gelişen daha kapsamlı afet politikalarının temeli oluşturulmuştur.

1958-1999 Yılları Arası Afet Politikaları ve Afet Mevzuatı

Türkiye’de 1958’den itibaren yapılan çalışmalarla afet zararlarının minimize edilmesi için uluslararası alandaki yeni gelişmelere paralel düzenlemeler yapılmıştır. 1958 tarihli 7116 sayılı kanunla İmar ve İskân Bakanlığının kurulması ciddi bir adım olmuştur. Afetlerle ilgili olmak üzere tedbirler almak; bölgelerin, şehirlerin ve köylerin bu kapsamda planlamasını yapmak; konut ve iskân sorunlarını çözmek, ülkedeki yapı malzemeleri ile alakalı standartları tespit etmek olan Bayındırlık Bakanlığı’ndan bu görevlerin İmar ve İskân Bakanlığı’na devredilmesi önemli bir gelişme olarak belirtilebilir (Uzunçibuk, 2005, s. 216).

Yine aynı yıl, 7126 sayılı “Sivil Müdafaa Kanunu” çıkarılmış ve bir afet durumunda yapılması gereken öncelikli arama-kurtarma faaliyetleri ve ilkyardım hizmetlerine yönelik yeni düzenlemeler getirilerek bu alandaki boşluk doldurulmuştur. İçişleri Bakanlığı tarafından yürütülen kanun, zamanla bazı değişikliklere uğramıştır. Kanunda doğal afetler, geniş çaplı yangınlarla mücadele ve düşman saldırıları gibi konular düzenlenmektedir. Kanun bu durumlara bağlı olarak modern anlamda sivil savunma teşkilatlarının kurulması ve bu teşkilatların görev ve sorumluluklarının tanımlanması konusunda hükümler içermektedir (İTÜ, 2002, s. 12).

1959 tarihli 7269 sayılı “Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirlerle Yapılacak Yardımlara Dair Kanun” kısa adıyla “Afet Kanunu”nun çıkarılması önemli bir adımdır. Kanun ile afetlere müdahale kapasitesini artırmak ve kurtarma operasyonlarındaki etkinliği artırmak amaçlanmıştır (Uzunçibuk, 2005, s. 216).

1999 Yılı Sonrası Afet Politikaları ve Afet Mevzuatı

Türkiye’de afet yönetiminde ciddi değişikliklerin hayata geçirilmesine neden olan 1999 Marmara Depremidir. Geniş bir alanda büyük bir yıkıma, can ve mal kayıplarına yol açan bu felaket, mevcut afet

politikalarının yetersizliklerini ortaya koymuş ve daha etkin bir afet yönetimi sistemine duyulan ihtiyacı açıkça göstermiştir. Bu depremin sonrasında hukuki, kurumsal ve yapısal birçok reform gerçekleştirilmiş, risk azaltma stratejileri geliştirilmiş ve yerel yönetimlerin afetlerdeki rolü güçlendirilmiştir. Bu süreç sayesinde Türkiye’de afet yönetimi, müdahale eksenli bir yaklaşımdan risk azaltma ve hazırlık süreçlerini önceleyen bütüncül bir yapıya doğru evrilmiştir. Bu süreç ayrıca toplumsal farkındalığın artırılmasına da önemli katkılarda bulunmuştur.

17 Ağustos 1999 Depremi Türkiye’de afet yönetim ve koordinasyonu alanında önemli değişikliklere yol açmıştır. Marmara Bölgesinde büyük can kayıplarına ve geniş çaplı hasara neden olan deprem, ülkemizdeki afet yönetimi anlayışının tekrar gözden geçirilme ihtiyacını doğurmuştur. Depremi ardından en kısa sürede hayatın normal akışına dönebilmesi, Türkiye ekonomisinin adeta lokomotifini olan bölge ekonomisinin düzelmesi ve acil tedbirlerin öncelikle alınabilmesi için, 27.08.1999 tarih ve 4452 sayılı “Doğal Afetlere Karşı Alınacak Önlemler ve Doğal Afetler Nedeniyle Doğan Zararların Giderilmesi İçin Yapılacak Düzenlemeler Hakkında Yetki Kanunu” çıkarılmış ve bu yetki kanununa dayanılarak; 17 Ağustos 1999’dan 2000 yılının Temmuz ayı başına kadar birçok kanun, KHK, tüzük ve yönetmelik yürürlüğe girmiştir. Söz konusu düzenlemelerle depremlerin ortaya çıkardığı sorunların çözülmesi hedeflenmiş; ayrıca afetlere ilişkin kurumsal yapılanma ve mevzuattaki eksik yönlerin giderilmesi amaçlanmıştır (Ergünay, 2014, s. 5).

5902 sayılı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı ile İlgili Bazı Düzenlemeler Hakkında Kanun çerçevesinde Türkiye’de afet ve acil durumları daha etkin ve merkezî bir şekilde yönetmek amacıyla 5902 sayılı Kanun çerçevesinde 2009 yılında İçişleri Bakanlığı “Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı” (AFAD) kurulmuş ve “Bütüncül Afet Yönetim Sistemi”ne geçilmiştir. Bu şekilde “kriz yönetimi” yaklaşımı terk edilerek; afet meydana gelmeden önceki hazırlık, planlama ve risk azaltma faaliyetleri, eğitim ve bilinçlendirme çalışmaları, erken uyarı ve kesintisiz haberleşme imkânlarının projelendirilmesi ile afetlerin etkilerini en aza indirmeyi amaçlayan “risk yönetimi” anlayışına geçilerek, yeni bir afet yönetim sistemi oluşturulmuştur (TAMP, 2022, s. 3).

AFAD, afet ve acil durumlara ilgili eğitim politikalarını hazırlamak, hizmetlerde koordinasyonu sağlamak ve yine bu konularla alakalı mevzuat oluşturmakla görevli ve yetkili bir kurum olarak görevlendirilmiştir. Yaşanılan tecrübeler doğrultusunda, Türkiye’de meydana gelebilecek afetlerde en etkin müdahaleleri yapabilmek amacıyla 2014 yılında “Türkiye Afet Müdahale Planı” (TAMP) hazırlanmıştır. TAMP, 2011 yılında yaşanan Van Depreminin ardından başlayan çalışmaların neticesinde AFAD’ın benimsemiş olduğu stratejik planlama yaklaşımının bir parçası olarak yayınlanmıştır (AFAD, 2018, s. 36).

TAMP’ın amacı, afet ve acil durum müdahale çalışmalarında görev alacak çalışma grupları ile koordinasyon birimlerinin rol ve sorumluluklarını belirlemek ve afet öncesi, esnası ve sonrasındaki müdahale planlamasının temel ilkelerini belirlemektir. TAMP, ülkemizde meydana gelebilecek büyüklüğü ne olursa olsun her türlü afet ve acil duruma müdahale edebilecek bakanlıklar başta olmak üzere, kamu kurumlarını, özel sektör, sivil toplum kuruluşları ve bireylerin tamamını kapsayan bütüncül bir yapıya sahiptir (TAMP, 2022, s. 3).

Türkiye Bina Deprem Yönetmeliği 1947, 1953, 1961, 1968, 1975, 1998 ve 2007 yıllarında yeni değişikliklere uğrayarak son hali 01.01.2019 tarihinden itibaren yürürlüğe girecek şekilde 18.03.2018 tarihli Resmî Gazete’nin mükerrer sayısında yayımlanmıştır. Yönetmelikte yapıların deprem bölgesinde yer alıp almadığı ile zemin özellikleri dikkate alınarak olası bir depreme karşı dayanıklı bir şekilde tasarlanması ve inşa edilmesi için gerekli asgari şartlar ortaya konmuştur (Genç, 2021, s. 166).

2012 yılına gelindiğinde AFAD tarafından Ulusal Deprem Stratejisi ve Eylem Planı (UDSEP 2023) yayınlanmıştır. Bu planın doğrudan depremlerle alakalı olmak üzere amacı; depremlerin sebep

olabileceği çevresel, fiziksel, ekonomik ve sosyo-politik zararları mümkünse tamamen önlemek, değilse etkilerini en aza indirmek; depreme dirençli olan güvenli ve sürdürülebilir yeni yaşam alanları oluşturmak olduğu ifade edilmiştir (<https://www.afad.gov.tr/>, 2024). 01.01.2019’da yürürlüğe giren bir diğer belge ise “Türkiye Deprem Tehlike Haritası”dır. Deprem tehlikesini ortaya koymak amacıyla hazırlanan bu belge, bir risk haritası niteliği taşımakta olup, deprem öncesinde uzmanlar tarafından yapılan analizlerde kullanılmakta ve deprem sonrası yıkıcılığa ilişkin tahminler sunmaktadır. Söz konusu harita, en büyük yer ivmesi (PGA) cinsinden oluşturulmuştur (AFAD, Türkiye Deprem Tehlike Haritası, 2019).

Türkiye Afet Risk Azaltma Planı (TARAP) 5787 sayılı Cumhurbaşkanlığı kararı ile 08.07.2022 tarih ve 31890 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Afet öncesi hazırlıklara yani risk azaltmaya odaklanan TARAP aynı zamanda sürdürülebilirliğin üzerinde durup kaynakları verimli bir şekilde kullanmayı amaçlayan bir plandır. TARAP’ta 11 çeşit afet tanımlanmış ve bunlara karşı alınacak tedbirlerden bahsedilmiştir. Ayrıca TARAP’ta yer alan stratejik öncelikler Sendai Çerçeve Eylem Planı (2015-2030) ile uyumlu bir şekilde tasarlanmıştır (Akyıl, 2023, s. 48).

Son olarak 28.05.2024 tarihinde AFAD’ın sonraki 5 yıllık yol haritasını gösteren 2024-2028 AFAD Stratejik Planı yayımlanmıştır. Bu planda 6 stratejik amaca, 23 stratejik hedefe ve 66 performans göstergesine yer verilmiştir. Stratejik planın vizyonu “afetlere dirençli toplum oluşturmak” olarak ilan edilmiştir (<https://www.afad.gov.tr/stratejik-planlar>, 2024).

TÜRKİYE’DE AFET YÖNETİŞİMİ VE AKTÖRLERİ

Afet yönetişiminde iş birliği süreçlerinin önemi yaygın olarak kabul edilmekte ve vurgulanmaktadır. Afetler karmaşık sorunlardır ve hiçbir kurum tek başına bunlarla başa çıkamaz (Hermansson, 2016, s. 333). Bu nedenle sürdürülebilir afet yönetişiminin en önemli yapı taşlarından biri, toplumsal katılımı sağlamaktır. Toplumsal katılım, kriz sırasında talimat almakla sınırlı kalmamalı, tutarlı, uzun vadeli eğitim programlarını, katılımcı risk değerlendirmelerini ve afet hazırlık tatbikatlarını içermelidir. Bu yaklaşım, toplumda bir “dayanıklılık kültürü”ne önemli ölçüde katkıda bulunabilir ve toplumların afet hazırlığının önemini içselleştirmesine yardımcı olabilir (Yıldız & Görür, 2026, s. 3).

Toplumun tüm kesimleri afet yönetim mekanizmasına ne kadar çok katılır ve ortak olursa, afet yönetişimi o kadar sürdürülebilir hale gelir. Afetlerin artan karmaşıklığı nedeniyle, hükümetler dışında toplumu temsil eden kuruluşların afet yönetim faaliyetlerine katkıda bulunması şarttır. Bu nedenle, afet yönetim faaliyetlerinin planlama aşamasından itibaren toplumsal katılımı sağlayacak bir ortamın varlığı son derece önemlidir (Özkan & Uzun, 2025, s. 2).

Afet yönetişimi, afetleri ve bunların oluşturduğu riskleri azaltma, hazırlık yapma, müdahale etme ve iyileştirme çabalarını içerir. Afet yönetişimi, riskler ve afetlerle ilgili daha geniş politikaları, yasal çerçeveleri, karar alma süreçlerini ve kurumsal hedefleri ve gündemleri kapsar. Afet yönetişimi öncelikleri ve planları, belirli afet yönetimi politikaları ve uygulamaları aracılığıyla hayata geçirilir, uygulanır ve denetlenir (Eriksen vd., 2025, s. 1).

Türkiye idari teşkilat şeması göz önünde bulundurularak afet yönetişimindeki temel aktörler, merkezi idare bünyesindeki AFAD ve AFAD’ın taşra teşkilatı; yerel düzeyde ise büyükşehir belediyeleri, belediyeler ve il özel idareleridir. Bu aktörlere ilave olarak “sivil toplum kuruluşları, üniversiteler, yerel basın örgütleri ve özel sektör kuruluşları” da afet yönetişiminin diğer aktörleridir. Bu aktörlerle yapılacak iş birlikleri ile afetlerden korunmaya ilişkin bir güç oluşturulabilecektir (Özer, 2017, s. 2).

Afet yönetişimi öncesi ve sonrasında topyekûn bir süreç olduğundan, çok fazla aktör bulunmasına rağmen yapılacak eylem ve işlemlerden ve alınacak tedbirlerden birinci derecede merkezi idare

sorumludur (Sunar, 2023: 140). 15 Temmuz 2018 tarihinde yayınlanan 4 nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile AFAD, İçişleri Bakanlığına bağlanarak afetler konusunda merkezi idarede tek yetkili kurum haline gelmiştir (<https://www.afad.gov.tr/>, 2024).

Afet ve Acil Durum Müdahale Yönetmeliği illerde “vali”leri afet ve acil durum yönetiminin birinci derecede sorumlusu olarak göstermiştir. Valiler, bir afet durumunda illerde ve ihtiyaç duyulan ilçelerde AFAD merkezlerinin 7/24 prensibine göre kurulmasından ve çalıştırılmasından sorumludurlar (<https://www.mevzuat.gov.tr/>, 2024).

Afet yönetişimi Türkiye’de, yerel ve ulusal düzeyde başta merkezi idare olmak üzere, mahalli idareler, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler, özel sektör ve vatandaşlar gibi çok sayıda aktörün katılımıyla yürütülmektedir. Bunlar arasında özellikle belediyelerin önemli bir role ve sorumluluğa sahip olduğu söylenebilir. Yerel halkla sürekli bir etkileşim halinde olmaları sayesinde mahalli idarelerin; yerel şartları, özellikleri, yerel tehlike ve riskleri daha iyi bildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu sayede afet öncesi, esnası ve sonrasında diğer aktörlere göre daha hızlı ve etkili harekete geçmeleri mümkün olacaktır (Özmen, 2024, s. 124). Bu bağlamda afet yönetişiminde kilit aktörlerden birinin belediyeler olduğu ifade edilebilir.

Türkiye özelinde sivil toplum kuruluşlarının (STK) gelişimi ve afetler ile olan ilişkileri literatürde sıkça tartışılan bir konudur. Tarihte birçok konuda faaliyetleri olan vakıfların mirasını taşıyan bir toplum olarak dayanışma değerlerinin ve gönüllülük anlayışının toplumsal hafızada barındırılıyor olması bunun önemli bir sebebidir. Ancak, modern anlamda bir STK yapılanmasına geçiş, yakın bir geçmişte olmuştur. Bu süreci hızlandıran en önemli olaylardan biri ise 1999 Marmara Depremidir. Afet durumlarında STK’lar arasında en aktif olanlarının; AFAD gönüllüleri, Kızılay gönüllüleri, İtfaiye Semt Gönüllüleri, çeşitli dernek ve vakıf gönüllüleri ile belediye gönüllüleri olduğu söylenebilir (Balta, Mengü & Yaman, 2023, s. 267). Afetlerin sevk ve idaresinde STK’ların rolü büyüktür. Toplumun afetlere karşı daha dirençli hale gelmesinde ve müdahalelerin daha etkili bir şekilde gerçekleştirilmesindeki fonksiyonları oldukça önemlidir. Bu nedenle, STK’lar afet yönetişiminde en kritik paydaşlar arasında yer almakta ve toplumun refahının korunmasında önemli bir rol üstlenmektedirler (Duruel, 2023, s. 7).

Bu kadar önemli fonksiyonları olan STK’ların ideolojik kaygılardan ve siyasi mülahazalardan kurtularak hem devletle hem de kendi aralarındaki birlikte çalışma kültürünü geliştirmeleri gerekmektedir. STK’ların da bütüncül afet yönetimi anlayışını benimsemeleri ve afetler yaşandıktan sonraki arama kurtarma ve insani yardım faaliyetleri ile sınırlı olan alanlarından çıkmaları da ayrı bir mecburiyettir (Taşdemir, 2023, s. 10).

AFET YÖNETİŞİMİNİN KURUMSAL BOYUTU: AFAD

Afet yöneti(şi)mi ve koordinasyonu alanında Türkiye’de farkındalığı oluşturan milât, 17 Ağustos 1999 Marmara Depremi’dir. Çok sayıda can ve mal kaybına yol açan bu deprem, afet yönetimi anlayışının yeniden ele alınması zorunluluğunu ortaya koymuştur. Bu kapsamda kamu kurumlarının afetlerle ilgili yetki, görev ve sorumluluklarının yeniden tanımlanması, afet ve acil durumlarda koordinasyonun tek bir çatı altından yürütülmesi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu doğrultuda afet alanında faaliyet gösteren İçişleri Bakanlığı’na bağlı “Sivil Savunma Genel Müdürlüğü”, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı’na bağlı “Afet İşleri Genel Müdürlüğü” ve Başbakanlık’a bağlı “Türkiye Acil Durum Yönetimi Genel Müdürlüğü” 2009 yılında yürürlüğe giren 5902 sayılı kanun* ile kapatılmış yerlerine Başbakanlık’a bağlı AFAD kurulmuş böylelikle afetlere ilişkin yetki ve sorumluluklar tek merkezde

* 29 Mayıs 2009 tarih ve 5902 sayılı “Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı’nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun” 17 Haziran 2009 tarihinde Resmî Gazete’de yayımlanmasıyla yürürlüğe girmiştir.

toplanmıştır. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçilmesi ile 15 Temmuz 2018 tarihinde yayınlanan 4 nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile AFAD İçişleri Bakanlığına bağlanmıştır (Göksoy Sevinçli, 2023, s. 15; <https://www.afad.gov.tr/>, 2023).

AFAD, afetlerin önlenmesi ve zararlarının azaltılması, afetlere etkin müdahalenin sağlanması ve afetten sonraki iyileştirme çalışmalarının süratle tamamlanarak normale dönüş amacıyla gereken adımların atılması, faaliyetlerin planlanması, yönlendirilmesi, desteklenmesi, koordine edilmesi ve etkin bir şekilde uygulanmasını sağlayan ülkenin tüm kurum ve kuruluşları arasında iş birliğini temin eden, çok yönlü, çok aktörlü bir yapıya sahiptir. Bu çerçevede; Türkiye’de yeni bir afet yönetim modeli benimsenerek, bu modelde kriz yönetiminden ziyade risk yönetimine öncelik verildiği ifade edilebilir (<https://www.afad.gov.tr/>, 2023).

AFAD’ın görev ve yetkileri, 15/07/2018 tarihinde yayımlanan 4 nolu Bakanlıklarla Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatları Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 30 ila 56’ncı maddelerinde belirtilmiştir. Bu kararnamede AFAD; afet, acil durum ve sivil savunma hizmetlerinin ülke genelinde etkili bir şekilde yürütülmesini sağlamakla görevlidir. Ayrıca afetlerden önce hazırlık ve risk azaltma çalışmalarını yapmak, afet sırasında müdahale faaliyetlerini koordine etmek ve sonrasında iyileştirme çalışmalarını yürütmek de görevleri arasındadır. Bunlara ilave olarak ilgili kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak, yurt içinde yurt dışında insani yardım faaliyetlerini organize etmek ve bu konularla ilgili politika geliştirmek ve uygulamak da AFAD’ın sorumlulukları içinde yer almaktadır (<https://www.afad.gov.tr/>, 2023).

AFAD’ın görevlerini etkin bir şekilde yerine getirebilmesi maksadıyla illerde valilerin başkanlığında il kurtarma ve yardım komiteleri kurulmaktadır (Keleş, 2018, s. 8). AFAD Başkanlığı tarafından alınan kararlar ve oluşturulan politikalar, illerde doğrudan doğruya valiye bağlı olan İl Afet ve Acil Durum Müdürlükleri ile 11 ilde** bulunan Afet ve Acil Durum Arama ve Kurtarma Birlik Müdürlükleri vasıtasıyla sahaya aktarılmaktadır (<https://www.afad.gov.tr/>, 2023).

Afet ve acil durumlara ilişkin olarak yetki ve koordinasyon AFAD uhdesinde toplanmış olup, şemsiye bir yapı olarak afet ve acil durumun icaplarına göre Genelkurmay Başkanlığı, Dışişleri, Sağlık, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı başta olmak üzere ile ilgili kamu kurum ve kuruluşları, mahalli idareler ile sivil toplum kuruluşları arasında eşgüdüm ve iş birliğini tesis ederek faaliyetlerini sürdürmektedir.

Onuncu Kalkınma Planında AFAD’ın uygulayıcı bir aktör olmaktan ziyade stratejik planlayıcı ve düzenleyici bir rol üstlenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu çerçevede AFAD’ın; amaç ve hedefleri belirleyen, bu hedeflere ulaşmayı sağlayacak yöntem ve araçları geliştiren ve uygulamaya ilişkin denetim mekanizmalarını işleten bir kurumsal yapı olarak konumlandırılması öngörülmüştür. Bu yaklaşım çerçevesinde mevcut risklere ilaveten muhtemel riskleri ve bunlara bağlı ortaya çıkabilecek afet senaryoları oluşturarak risk azaltma odaklı politika ve tedbirlerin geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca kurumun bu konularda standartlar belirleyip bunların uygulanmasını sağlayan bir otorite işlevi görmesi beklenmektedir. Bu kapsamda mahalli idareler AFAD tarafından hazırlanan ulusal ölçekteki plan ve ilkelere uygun olarak kendi yerel veya bölgesel planlarını hazırlamak ve uygulamakla yükümlüdür (Onuncu Kalkınma Planı, 2014, s. 41).

SONUÇ

Afetler, insanları ve sosyal hayatı, ülke/bölge ekonomisini ve altyapısını etkileyen olaylardır. Afetlerin etkilerini azaltmak ve toplumların bunlara karşı direncini arttırmak için etkili bir afet ile mücadele politikasının hayata geçirilmiş olmasının yanında etkili bir afet yönetim sisteminin varlığı da

** Adana, Afyonkarahisar, Ankara, Bursa, Diyarbakır, Erzurum, İstanbul, İzmir, Sakarya, Samsun ve Van.

büyük önem arz etmektedir. Afet yönetiminin artık tek başına yeterli olmadığı, diğer paydaşların karar alma süreçlerine dahil edilmediği sadece merkezden alınan kararların yeterli olmadığı yaşanan olumsuz tecrübelerle fark edilmiştir. Bu yüzden afet yönetimi yerini artık afet yönetişimine bırakmıştır.

Risk azaltma, hazırlık, müdahale ve iyileştirme aşamalarını bünyesinde barındıran afet yönetişimi, can ve mal kaybını en aza indirerek ve ekonomik istikrarı koruyarak sosyal adaletin gerçekleşmesine katkı sağlar. Afet yönetişiminin hayata geçirilmesi, sadece devletlerin sorumluluğunda olmayıp, tüm toplumun ortak insanî sorumluluğudur ve sosyal refahın azami seviyeye ulaşması için kritik bir faktördür. Devletin tüm toplumsal paydaşlarla ortak hareket ederek meydana gelen bir afete müdahalede bulunmasının, zararların en aza indirilmesinde pek çok faydası olacaktır.

Türkiye, birçok doğal afetin sıklıkla yaşandığı bir ülkedir. Özellikle aktif fay hatlarının üzerinde bulunması nedeniyle muhtemel büyük depremler açısından Türkiye yüksek riskli ülkeler grubunda yer almaktadır. Küresel iklim değişikliğinin de etkisiyle kuraklıklar yaşanırken öte taraftan şiddetli yağışların artması, sel ve taşkın gibi afetlerin sıklığını ve şiddetini arttırmaktadır. Bu durum, afetlerle mücadelede etkili bir yönetim sisteminin varlığının gerekliliğini göstermektedir. Halihazırdaki kurumlar afet yönetimi alanında kıymetli çalışmalar yapsa da bunların bütüncül bir yapı içinde daha sistematik ve koordineli bir şekilde gerçekleştirilmesi işleri daha iyi bir noktaya taşıyacaktır.

Afet yönetişiminde etkili aktör olarak her ne kadar AFAD görünse de afetlere ilişkin politika oluşturma, planlama, koordinasyon ve denetim süreçlerini tek çatı altında toplayacak bir “Afet Bakanlığı”nın kurulması afet yönetiminin etkinliğini arttırabilecek önemli bir yapısal reform olarak değerlendirilebilir. Bu şekildeki bir yapılanma ile risk analizlerinin yapılması, afet sonrası müdahale ve iyileştirme süreçlerinin planlanması ve toplumsal farkındalığın artırılması gibi konular tek bir çatı altında toplanarak daha koordineli bir şekilde yürütülebilir. Özellikle afet öncesi hazırlık kapasitesinin güçlendirilmesi, erken uyarı sistemlerinin yaygınlaştırılması ve kriz anlarında hızlı müdahale mekanizmalarının geliştirilmesi, afet kaynaklı can ve mal kayıplarının azaltılmasına katkı sağlayacaktır. Ayrıca, kamu kurumları ile yerel yönetimler, STK’lar ve diğer paydaşlar arasındaki iş birliği mekanizmalarının, ortak çalışma ve dayanışma anlayışının güçlendirilmesi, afet yönetim sürecinin her adımında daha etkili ve verimli sonuçlar doğuracaktır.

Etik Beyan

Bu çalışma 2025 yılında Prof. Dr. Erhan Örselli danışmanlığında hazırlanan “Türkiye’de Afet Politikalarının Gelişimi ve Afet Yönetişimi: Vatandaş Algısı” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

Etik Kurul Onayı

Bu çalışma için etik kurul kararı gerekmemektedir.

Finansman

Çalışma herhangi bir finansal destek almamıştır.

Çıkar Çatışması

Yazarlar ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

REFERANSLAR

- AFAD (2018). *Türkiye’de afet yönetimi ve doğa kaynaklı afet istatistikleri*, AFAD.
- AFAD (2019). *Türkiye deprem tehlike haritası*. AFAD.
- Akduman, Ö. (2024). Türk afet mevzuatının bütünlükten afet yönetimi açısından incelenmesi, *İdealkent*, 16(45), 1753-1784.
- Akyıl, L. (2023). Afet yönetiminin tarihsel gelişimi, içinde H. Şengün, Ö. Önder & M. Yaman (Eds.). *Afet yönetimi ve politikaları* (29-57), Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Balta, G. K., Mengü, E. & Yaman, Ö. M. (2024). 2023 Kahramanmaraş merkezli depremlerde sosyal sivil örgütlenmesi ve işleyişi. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 15(1-Deprem Özel Sayısı), 261-291.
- Ceren, A. (2022). Afet yönetişimi. içinde M. A. Özer (Eds.), *Baştan Sona Yönetişim* (1-33), Gazi Kitabevi.
- Çakı, F. (2020). Afet yönetişiminde sivil toplum ve güven algıları. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 6(12), 1-45.
- Duruel, M. (2023). Afetlerde göçmen olmak: 6 Şubat depremi Hatay örneği. *Mukaddime*, 14(2), 227-255.
- Erbaydar, N. P., Onal, E. İ. & Kaya, E. (2021). Analysis of gender sensitivity of Turkey’s disaster legislation to create a disaster-resilient society. *The Tohoku Journal of Experimental Medicine*, 254, 261-266.
- Ergünay, O. (2014). Afet yönetimi: Genel ilkeler, tanımlar, kavramlar. *Acil ve Afet Dergisi*, 2(4), 29-92.
- Eriksen, C., Kirschner, J., Simon, G. L., O’Grady, N., Uyttewaal, K., Lüthi, S., Prior, T., Zeffiri, F., Emmenegger, R., Ay, D., Chmutina, K., Raju, E. & Grove, K. (2025). From rigidity traps towards reparative disaster governance and management. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 125, 1-16.
- Genç, F. N. (2021). *Afet yönetimi*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Göksoy Sevinçli, B. (2023). Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. içinde Y. Özkaya, K. Demirci, V. Erat, A. Duran (Eds.), *Afet Ansiklopedisi* (15-16), Nobel Kitabevi.
- Hermansson, H. M. L. (2016). Disaster management collaboration in Turkey: Assessing progress and challenges of hybrid network governance. *Public Administration*, 94(2), 333-349.
- <https://anabilgi.anadolu.edu.tr/>, 2024.
- <https://www.afad.gov.tr/>, 2023
- <https://www.afad.gov.tr/>, 2024.
- <https://www.afad.gov.tr/stratejik-planlar>, 2024.
- <https://www.mevzuat.gov.tr/>, 2024.
- İTÜ Afet Yönetim Merkezi (2002). *Ulusal acil durum yönetimi modeli geliştirilmesi projesi*. İTÜ Press.
- Kadioğlu, M. (2008). Modern bütünlükten afet yönetiminin temel ilkeleri, içinde M. Kadioğlu & E. Özdemir (Eds.) *Afet zararlarını azaltmanın temel ilkeleri* (1-34), JİCA Türkiye Ofisi.
- Keleş, R. (2018). Kentsel politikalar ve afet yönetimi ilişkisi. içinde H. Şengün, S. G. M. Yıldız & B. Tercan (Eds.), *Türkiye’nin afet yönetimi sosyal siyasal ve yönetim boyutuyla*, Palme Yayınevi.

- Kızıldere, D. (2025). Earthquake disaster-induced urban policies: paradoxes and challenges in Turkey. *Urban Research & Practice*, 18(1), 130-141.
- Özdemir, A. (2023). Afet yönetiminde belediyelerin rolü. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 12(2), 828-839.
- Özer, Y. E. (2017). Afet konusundaki algı ve yerel aktörlerin sorumlulukları. *Sayıştay Dergisi*, 106, 1-34.
- Özkan, O. & Uzun, A. (2025). 'The democratic touch of disasters': The perception of non-governmental organizations in public institutions in the context of disaster governance. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 125, 1-24.
- Özkaya, Y. (2016). Bütünleşik afet yönetimi sürecinde başarı göstergesi olarak yoksulluk. içinde Z. T. Karaman & A. Altay (Eds.) *Bütünleşik afet yönetimi* (201-220), İlkem.
- Özmen, B. (2024). Yerel yönetimler ve kentsel dirençlilik. içinde M. Tün (Eds.), *Tehlikeler ve Afet Dirençli Kentler* (123-139), Özgür Yayınları.
- Sancakdar, O. (2016). Afet mevzuatı ve afet hukukuna giriş. içinde Z. T. Karaman & A. Altay (Eds.) *Bütünleşik afet yönetimi* (37-75), İlkem.
- Sunar, S. (2023). Türkiye'de mülki idare amirliği sisteminde afetleri yönetebilmenin hukukî çerçevesi. *Dumlupınar Üniversitesi İİBF Dergisi*, 11, 136-143.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018) (2014). Afet yönetiminde etkinlik. *Özel ihtisas komisyonu raporu*, Kalkınma Bakanlığı Yayınları.
- TAMP (Türkiye Afet Müdahale Planı) (2026, Ocak 25). <https://www.afad.gov.tr/turkiye-afet-mudahale-plani>.
- Taşdemir, İ. (2023). *Türkiye'de afet yönetimi ve sivil toplum kuruluşları: Mevcut durum ve öneriler*, İlke Analiz Raporu 11.
- Tezer, A. (2021). Sürdürülebilirlik ve kentsel dayanıklılıkta çoklu tehlike analizi ve bütünleşik ekolojik planlama. *İTÜ Vakfı Dergisi*, 86, 35-42.
- Tümtürk, M. M. (2020). *Afet risklerinin azaltılması ile ilgili mevzuatın değerlendirilmesi*. (Yüksek Lisans Tezi, Hacı Bayram Veli Üniversitesi).
- Uzunçubuk, L. (2005). *Yerleşim yerlerinde afet ve risk yönetimi*. (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi).
- Varol, N. & Kırıkkaya, E. B. (2017). Afetler karşısında toplum dirençliliği. *Dirençlilik Dergisi*, 1(1), 1-9.
- Walia, A. (2020). Sustainable development goals and national disaster mitigation fund, disaster management for 2030 agenda of the SDG, V.K. Malhotra, R. Lalitha S. Fernando & N. P. Haran (Eds.), Palgrave Macmillan.
- Yavaş, H. (2005). *Doğal afetler yönüyle belediyelerde kriz yönetimi*. Orion Yayınevi.
- Yıldız, A. & Görür, N. (2026). From scientific foresight to risk governance: reflections on earthquake resilience and the 2023 Türkiye disaster. *Journal of Risk Research*, 29(1), 6-13.
- Yılmaz, A. (2005). *Türk kamu yönetiminin sorun alanlarından biri olarak afet yönetimi*. Pegem Yayıncılık.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction and Method: Disaster management and preparedness policies involve various components and are generally implemented through the cooperation of many institutions and organizations at different levels of government. Given the complexity of disasters today, their magnitude, the geographical area they cover, and the number of people affected, it is evident that many national and international organizations, in addition to the state and public institutions, are involved in disaster management and response. This process is called “disaster governance”.

Türkiye is a country highly exposed to both natural and human-caused disasters. Natural events such as earthquakes, floods, landslides, rockfalls, avalanches, erosion, forest fires, and droughts frequently turn into disasters, causing significant loss of life and property. The aim of this study is to examine the development of disaster policies in the world and in Türkiye, and the role of AFAD, the main actor in disaster governance in Türkiye. In this context, the study first examines policy documents that have influenced the development of disaster policies worldwide. Under this heading, “The Yokohama Strategy Document”, “The Hyogo Action Plan” and “The Sendai Action Plan” are examined. Subsequently, the development of disaster policies and disaster legislation in Türkiye is examined under four headings: “before 1944, between 1944-1958, between 1958-1999, and after 1999”. In the final section of the study, disaster governance and its actors in Türkiye, and the institutional dimension of disaster governance, AFAD, are discussed. The study was created using document analysis methodology.

Findings and Discussion: In the context of disaster management worldwide, roadmaps are established periodically by states and international organizations to increase the resilience of societies to disasters, to prepare for disasters, and to reduce damage in the event of a potential disaster. This is because disasters can seriously threaten and disrupt social, political, economic, and spatial order. Deficiencies in disaster management represent a significant risk for potential disasters. With the Sustainable Development Conference held in Rio in 1992, disaster management took its place on the world agenda as a fundamental component of sustainable development.

In subsequent years, under the supervision of the United Nations, guiding framework documents and action plans were prepared for policies intended to be disseminated worldwide. These studies, prepared to develop resilience against disasters and reduce losses, were named after different cities in Japan. Japan, being a country with a high potential for exposure to natural disasters, has always undertaken the responsibility of supporting efforts to improve disaster resilience worldwide and has played a leading role in many global initiatives. The first of these studies was the “Yokohama Strategy Document.” The most comprehensive and disaster risk reduction-focused one is the “Hyogo Action Plan,” covering the period 2005-2015. Later, as a continuation of this process, the “Sendai Action Plan,” covering the years 2015-2030, was published.

Considering the frequency and devastation caused by disasters in Türkiye, the creation and effectiveness of disaster management policies is a highly debated issue. As experienced in recent disasters, it is evident that disaster policies in Türkiye are only meticulously considered much later. From the perspective of disaster legislation, regulations in Türkiye appear to be largely focused on intervention during the crisis period following a disaster. However, effective disaster governance should encompass not only post-disaster interventions, but also proactive measures taken before a disaster, i.e., risk management. In addition to reducing disaster damage, disaster preparedness, response during a disaster and post-disaster recovery processes need to be considered and implemented holistically. However, current practices show that this holistic approach has not been fully implemented.

In Türkiye, the main actors in disaster governance are the central government and its provincial branches, namely “AFAD”, and at the local level, metropolitan municipalities, municipalities, and provincial special administrations. Beyond these actors, “universities, civil society organizations, local media, and private sector organizations” are also actors in disaster governance. Cooperation with these actors can create a powerful force in finding solutions.

In Türkiye, until 2009, when AFAD was established, there was no central institution responsible for disaster management. AFAD is a multifaceted, multi-actor institution that ensures cooperation among all institutions and organizations in the country for the planning, direction, support, coordination, and effective implementation of

activities necessary for the prevention and mitigation of disasters, response to disasters, and the rapid completion of post-disaster recovery efforts. Within this framework, a new disaster management model has been implemented in Türkiye and it can be stated that this model prioritizes risk management rather than crisis management.

Conclusion: Disaster governance is an indispensable approach to mitigating the devastating effects of natural and man-made disasters and making societies more resilient to them. A holistic approach encompassing risk reduction, preparedness, response, and recovery minimizes loss of life and property, protects economic stability, and ensures social justice. Therefore, the importance of disaster governance must be understood and effectively implemented. Implementing disaster governance is a shared responsibility not only of governments but of the entire society, and it is a critical element in increasing social well-being. In the event of a disaster, the state's intervention in collaboration with all societal stakeholders will have many benefits in minimizing damage.

Türkiye, due to its geological and climatic characteristics, is a country frequently exposed to many natural disasters such as earthquakes, floods, landslides, and forest fires. Its location on active fault lines, in particular, places Türkiye at high risk for large-scale earthquakes. In addition, the increase in heavy rainfall due to the effects of global climate change is increasing both the frequency and severity of disasters such as floods. This situation highlights the need for a robust disaster management mechanism. While existing institutions are carrying out significant work in disaster management, these efforts need to be implemented in a more systematic, coordinated, and holistic manner.

Finansal Kaynakların Çıktıya Dönüşüm Etkinliği: BIST Maden Şirketlerinde Veri Zarflama Analizi

Servet SAY*

Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, Muhasebe ve Vergi Bölümü, Konya, Türkiye

Makale Bilgisi

ÖZET

Geliş Tarihi: 01/03/2026
Kabul Tarihi: 24/06/2026
Yayın Tarihi: 28/06/2026

Anahtar Kelimeler:
Finansal Kaynak Dönüşümü,
Çıktı Odaklı Etkinlik,
Veri Zarflama Analizi.

JEL Kodları:
C61, G32, L72

Bu çalışma, Borsa İstanbul'da (BIST) işlem gören maden şirketlerinde finansal kaynakların operasyonel çıktılara dönüşüm etkinliğini Veri Zarflama Analizi (VZA) yöntemiyle incelemektedir. Sermaye yoğun yapısı, yüksek sabit maliyetleri ve emtia fiyatlarındaki dalgalanmalara duyarlılığı nedeniyle madencilik sektöründe finansal kaynakların etkin kullanımı sürdürülebilir performans ve rekabet gücü açısından kritik öneme sahiptir. Araştırma, 2014–2023 döneminde BIST'te faaliyet gösteren beş maden şirketini kapsamaktadır. Analizde Toplam Aktifler, Satışların Maliyeti ve Faaliyet Giderleri girdi değişkenleri; Satış Gelirleri ve Net Esas Faaliyet Kârı/Zararı çıktı değişkenleri olarak belirlenmiş; mevcut finansal kapasite altında gelir ve faaliyet kârlılığını maksimize etme düzeyini ölçmek amacıyla çıktı odaklı CCR ve BCC modelleri uygulanmıştır. Bulgular, firmalar ve dönemler arasında anlamlı etkinlik farklılıkları bulunduğunu göstermekte; bazı firmaların tüm dönem boyunca etkin sınır üzerinde yer aldığı, bazılarının ise özellikle belirli yıllarda çıktı yetersizliği ve ölçek uyumsuzluğu nedeniyle etkin sınırın altında kaldığı tespit edilmektedir. Sonuçlar, etkinsizliklerin temel olarak aşırı girdi kullanımından ziyade satış ve faaliyet kârlılığı üretme kapasitesindeki yetersizlikten kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Çalışma, sermaye yoğun bir sektörde finansal yapı ile performans arasındaki ilişkiyi çok girdili ve çok çıktılı bir çerçevede analiz ederek literatüre ampirik katkı sunmakta ve yöneticiler ile yatırımcılar açısından benchmarking ve kaynak tahsisine yönelik stratejik çıkarımlar üretmektedir.

Financial Input Transformation and Output Efficiency: A DEA Assessment of BIST Mining Firms

Article Info

ABSTRACT

Received: 01/03/2026
Accepted: 24/06/2026
Published: 28/06/2026

Keywords:
Financial Resource
Transformation,
Output-Oriented Efficiency,
Data Envelopment Analysis.

JEL Codes:
C61, G32, L72

This study examines the efficiency of transforming financial resources into operational outputs in mining firms listed on Borsa İstanbul (BIST) using Data Envelopment Analysis (DEA). Due to its capital-intensive structure, high fixed cost components, and sensitivity to commodity price fluctuations, the mining sector requires efficient utilization of financial resources to ensure sustainable performance and competitiveness. The analysis covers five BIST-listed mining companies over the period 2014–2023. Total Assets, Cost of Sales, and Operating Expenses are employed as input variables, while Sales Revenue and Net Operating Profit/Loss are defined as output variables. An output-oriented DEA framework incorporating both CCR and BCC models is applied to evaluate firms' ability to maximize revenue and operating profitability under their existing financial capacity. The findings reveal significant efficiency differences across firms and years; while some companies consistently operate on the efficiency frontier, others fall below the frontier in certain periods due to output shortfalls and scale inefficiencies. The results indicate that inefficiencies are primarily associated with insufficient revenue and operating profit generation rather than excessive input usage. By analyzing the relationship between financial structure and performance within a multi-input, multi-output framework in a capital-intensive sector, the study provides empirical evidence from an emerging market context and offers strategic implications for benchmarking practices and resource allocation decisions for managers and investors.

Bu makaleye atıfta bulunmak için:

Say, S. (2026). Finansal kaynakların çıktıya dönüşüm etkinliği: BIST maden şirketlerinde veri zarflama analizi. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 263-282. DOI: 10.51124/jneusb.2026.142

*Sorumlu Yazar: Servet SAY, servetsay@selcuk.edu.tr

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

GİRİŞ

Doğal kaynaklara dayalı sektörler, küresel ekonomide stratejik öneme sahip olup özellikle sermaye yoğun yapıları nedeniyle finansal yönetim açısından özel bir konumda yer almaktadır. Madencilik sektörü; yüksek sabit maliyet yapısı, önemli düzeyde varlık yatırımı gereksinimi ve emtia fiyatlarındaki dalgalanmalara duyarlılığı nedeniyle finansal kaynakların etkin kullanımını zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda firmaların sahip oldukları finansal girdileri ne ölçüde etkin biçimde çıktıya dönüştürebildikleri, performans değerlendirme literatüründe önemli bir araştırma alanı oluşturmaktadır. Kaynak temelli yaklaşım (Resource-Based View), işletmelerin rekabet avantajının sahip oldukları kaynakların etkin kullanımına bağlı olduğunu vurgulamaktadır (Barney, 1991). Bu perspektiften bakıldığında finansal kaynakların satış geliri ve faaliyet kârlılığına dönüşüm etkinliği, firma performansının belirleyici unsurlarından biri olarak değerlendirilebilir.

Finans literatüründe işletme performansı genellikle kârlılık oranları, piyasa değeri göstergeleri veya finansal oran analizleri aracılığıyla ölçülmektedir. Ancak bu geleneksel göstergeler, işletmelerin sahip oldukları kaynakları ne ölçüde etkin kullandıkları sorusuna doğrudan yanıt vermemektedir. Özellikle toplam varlıklar, borç yapısı ve özkaynak büyüklüğü gibi finansal girdilerin çıktıya dönüşüm sürecindeki verimliliği, klasik oran analizleri ile tam anlamıyla ortaya konulamamaktadır. Bu noktada Veri Zarflama Analizi (VZA), karar birimlerinin göreceli etkinliğini ölçmek amacıyla geliştirilen doğrusal programlama temelli parametrik olmayan bir yöntem olarak öne çıkmaktadır (Charnes vd., 1978). Daha sonra Banker vd. (1984) tarafından geliştirilen model ile değişken getiri varsayımı altında etkinlik ölçümü mümkün hale gelmiştir. VZA yöntemi, özellikle homojen karar birimleri arasında çoklu girdi ve çıktının eş zamanlı değerlendirilmesine olanak tanınması bakımından işletme ve finans literatüründe yaygın biçimde kullanılmaktadır (Cooper vd., 2007).

Bu bağlamda, Veri Zarflama Analizi (VZA), işletmelerin göreceli etkinlik düzeylerini ölçmek için sıklıkla başvurulan güçlü bir yöntemdir. VZA, karar verme birimlerinin (KVB) çoklu girdi ve çoklu çıktı yapıları altında etkinlik skorlarını hesaplayarak, en iyi performans gösteren birimleri referans kümesi olarak belirlemekte ve diğer birimlerin bu sınırdan sapmalarını ölçmektedir. Yöntemin parametrik olmaması, üretim fonksiyonu varsayımı gerektirmemesi ve finansal oranların ötesine geçerek yapısal etkinliği ölçebilmesi, özellikle sermaye yoğun sektörlerde önemli avantajlar sunmaktadır. Çıktı odaklı VZA modeli, mevcut girdi düzeyi sabitken çıktıların ne ölçüde artırılabilirliğini analiz ederek firmaların çıktı maksimize etme kapasitesini ölçmektedir. Bu yaklaşım, sermaye yapısının kısa vadede kolaylıkla değiştirilemediği sektörlerde daha anlamlı sonuçlar sunmaktadır. Özellikle madencilik gibi yüksek varlık yoğunluğuna sahip sektörlerde, toplam aktifler ve maliyet bileşenleri altında satış geliri ve faaliyet kârı üretme kapasitesinin değerlendirilmesi, firmaların operasyonel etkinlik düzeylerinin anlaşılması açısından önemlidir. Literatürde VZA yönteminin bankacılık, üretim ve enerji sektörlerinde yaygın biçimde kullanıldığı görülmekle birlikte (Emrouznejad & Yang, 2018), maden sektörüne yönelik çalışmalar görece sınırlıdır. Türkiye bağlamında ise Borsa İstanbul'da işlem gören maden şirketlerinin finansal dönüşüm etkinliğini çıktı odaklı bir perspektifle inceleyen ampirik çalışmaların sayısı oldukça azdır. Bu durum, sektöre özgü etkinlik analizlerine duyulan ihtiyacı ortaya koymaktadır.

Madencilik sektöründe finansal kaynakların etkin kullanımı, yalnızca işletme düzeyinde değil, makroekonomik düzeyde de önem taşımaktadır. Türkiye'de madencilik sektörü, ihracat gelirleri, ara malı üretimi ve sanayiye girdi sağlama açısından stratejik bir konuma sahiptir. Borsa İstanbul'da işlem gören maden şirketleri ise hem finansal şeffaflık hem de veri erişilebilirliği açısından analiz için uygun bir örnek sunmaktadır. Bununla birlikte, literatürde BIST sektör bazlı etkinlik analizleri bulunmakla birlikte, maden sektörüne özgü finansal kaynakların çıktıya dönüşüm etkinliğini doğrudan inceleyen çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir.

Sermaye yapısı ile performans arasındaki ilişki uzun süredir finans literatürünün temel tartışma alanlarından biridir. Borçlanma düzeyi, özkaynak yapısı ve toplam varlık büyüklüğü gibi finansal değişkenlerin kârlılık üzerindeki etkisi çoğunlukla regresyon temelli yöntemlerle analiz edilmiştir. Ancak bu yaklaşım, girdilerin birlikte oluşturduğu bütüncül etkiyi ölçmekte yetersiz kalabilmektedir. Örneğin, yüksek varlık büyüklüğü tek başına yüksek performans anlamına gelmeyebilir; aynı şekilde borçluluk düzeyi yüksek olan bir işletme, etkin yönetim sayesinde yüksek çıktı üretme kapasitesine sahip olabilir. Dolayısıyla önemli olan, finansal kaynakların mutlak büyüklüğü değil, bu kaynakların çıktı üretme kapasitesine dönüşüm etkinliğidir.

Bu çalışmada, BIST Maden sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin finansal kaynaklarını ne ölçüde çıktıya dönüştürebildikleri çıktı odaklı VZA yaklaşımı ile analiz edilmektedir. Bu yaklaşım, “mevcut finansal yapı sabitken işletme çıktısını ne kadar artırabilir?” sorusuna yanıt aramaktadır. Çalışmada girdi değişkenleri olarak toplam varlıklar, toplam kısa vadeli yükümlülükler, toplam uzun vadeli yükümlülükler ve özkaynaklar; çıktı değişkenleri olarak ise net dönem kârı (zararı), hasılat, aktif kârlılık oranı (ROA) ve özkaynak kârlılık oranı (ROE) kullanılmaktadır. Bu değişken seçimi, finansal kaynak yapısını temsil eden bilanço kalemleri ile performansı temsil eden gelir ve oran göstergelerini birlikte değerlendirmeye olanak tanımaktadır. Böylece analiz, yalnızca mutlak kârlılık değil, kârlılığın finansal yapı ile etkileşimini de dikkate almaktadır.

VZA literatüründe ölçeğe göre sabit getiri varsayımına dayanan CCR Model ve ölçeğe göre değişken getiri varsayımını esas alan BCC Model modelleri sıklıkla kullanılmaktadır. Bu çalışmada her iki modelin birlikte uygulanması planlanmaktadır. Böylece firmaların hem toplam teknik etkinlik düzeyleri hem de saf teknik etkinlik düzeyleri ölçülebilecek, ayrıca ölçek etkinliği ayrı olarak hesaplanabilecektir. Bu yaklaşım, özellikle büyük ölçekli maden şirketlerinin ölçek avantajı mı yoksa yönetsel etkinlik mi sayesinde yüksek performans gösterdiklerinin ayrıştırılmasına imkân tanımaktadır.

Madencilik sektörü açısından etkinlik analizi, risk yönetimi ve finansal sürdürülebilirlik bakımından da önemlidir. Emtia fiyatlarının küresel dalgalanmalara açık olması, kur riski ve finansman maliyetlerindeki değişkenlik, sektörde faaliyet gösteren firmaların finansal dayanıklılıklarını test etmektedir. Etkin olmayan firmalar, aynı girdi düzeyine sahip etkin firmalara kıyasla daha düşük çıktı üretmekte ve potansiyel kaynak israfına işaret etmektedir. Bu durum, yatırımcılar açısından risk sinyali oluşturabileceği gibi, yöneticiler açısından da yeniden yapılandırma ihtiyacına işaret edebilir.

Bu çalışma literatüre üç temel katkı sunmaktadır. İlk olarak, BIST Maden sektöründe finansal kaynakların çıktıya dönüşüm etkinliğini çok girdili ve çok çıktılı bir çerçevede analiz ederek sektörel düzeyde özgün ampirik bulgular üretmektedir. İkinci olarak, yalnızca kârlılık oranlarına dayalı değerlendirmelerin ötesine geçerek finansal yapı ile performans arasındaki ilişkiyi etkinlik perspektifinden ele almaktadır. Üçüncü olarak, CCR ve BCC modellerinin birlikte uygulanması yoluyla ölçek etkinliği boyutunu da inceleyerek, büyük ve küçük ölçekli firmalar arasındaki yapısal farklılıkları ortaya koymaktadır. Bu çalışmanın özgünlüğü BIST Maden sektörüne yönelik yalnızca teknik etkinliği değil, aynı zamanda ölçek etkinliğini de CCR ve BCC modellerini birlikte kullanarak analiz etmesidir. Ayrıca finansal oran analizlerinin ötesine geçilerek çok girdili ve çok çıktılı bir yapı içerisinde finansal yapı ile performans arasındaki ilişki etkinlik perspektifinden ele alınmaktadır.

Bu çalışmanın temel amacı, BIST Maden sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin finansal kaynaklarını ne ölçüde etkin biçimde çıktıya dönüştürebildiklerini Veri Zarflama Analizi (VZA) yöntemi ile ortaya koymaktır. Bu doğrultuda firmaların teknik etkinlik ve ölçek etkinlik düzeyleri CCR ve BCC modelleri kullanılarak analiz edilmektedir. Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde giriş kısmına yer verilmiştir. İkinci bölümde ilgili literatür incelenmiştir. Üçüncü bölümde araştırmanın yöntemi ve veri seti açıklanmıştır. Dördüncü bölümde analiz bulgularına yer verilmiş, beşinci bölümde ise elde edilen sonuçlar tartışılarak genel değerlendirme ve öneriler sunulmuştur.

LİTERATÜR TARAMASI

Performans ölçümü ve etkinlik analizi literatürü, özellikle sermaye yoğun sektörlerde faaliyet gösteren işletmeler açısından giderek artan bir önem taşımaktadır. Geleneksel finansal oran analizlerinin tek boyutlu yapısı, çoklu girdi ve çıktı ilişkilerinin söz konusu olduğu karmaşık üretim süreçlerini açıklamada yetersiz kalabilmektedir. Bu nedenle son yıllarda görece etkinlik ölçümüne imkân tanıyan parametrik olmayan yöntemler, özellikle Veri Zarflama Analizi (VZA), performans değerlendirme çalışmalarında yaygın biçimde kullanılmaktadır. VZA yöntemi; bankacılık, enerji, üretim ve ulaştırma gibi farklı sektörlerde firma etkinliğini ölçmek amacıyla geniş bir uygulama alanı bulmuş olup, finansal girdilerin çıktılarına dönüşüm kapasitesinin analizinde önemli bir araç haline gelmiştir. Bununla birlikte maden sektörü gibi yüksek varlık yoğunluğuna sahip alanlarda finansal kaynakların satış geliri ve faaliyet kârlılığına dönüşüm etkinliğini bütüncül bir yaklaşımla ele alan çalışmalar görece sınırlı kalmaktadır. Özellikle gelişmekte olan piyasalar bağlamında sektörel düzeyde gerçekleştirilen ampirik etkinlik analizleri, literatürde dikkat çekici bir araştırma boşluğuna işaret etmektedir. Bu çerçevede, literatürde öne çıkan çalışmalardan bazıları aşağıda özetlenmiştir.

Kumar ve Gulati (2008) çalışmasında, Hindistan bankacılık sektöründe faaliyet gösteren kamu ve özel sermayeli bankaların teknik ve ölçek etkinlik düzeyleri Veri Zarflama Analizi yöntemiyle incelenmiştir. Araştırmada hem sabit getiri varsayımına dayalı CCR modeli hem de değişken getiri varsayımına dayalı BCC modeli kullanılarak bankaların görece etkinlik skorları hesaplanmıştır. Çalışmada mevduat, personel giderleri ve faiz giderleri gibi finansal girdiler; kredi hacmi ve faiz gelirleri gibi çıktı değişkenleri üzerinden analiz gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular, bankalar arasında anlamlı etkinlik farklılıkları bulunduğunu ve özellikle ölçek etkinliğinin performans üzerinde belirleyici bir rol oynadığını göstermiştir. Ayrıca bazı bankaların teknik olarak etkin olmalarına rağmen ölçek açısından etkin çalışmadıkları tespit edilmiştir. Çalışma, finansal girdilerin gelir üretimine dönüşüm sürecinin çok boyutlu değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koyarak DEA yönteminin finansal performans analizindeki önemini vurgulamıştır.

Sueyoshi ve Goto (2011) çalışmasında ise Japonya enerji sektöründe faaliyet gösteren elektrik üretim şirketlerinin operasyonel ve finansal performansı DEA yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmada maliyet unsurları ve varlık büyüklüğü gibi girdiler ile satış geliri ve kârlılık göstergeleri gibi çıktılar birlikte değerlendirilmiştir. Çalışmada özellikle çevresel ve finansal performansın bütüncül biçimde ele alınması hedeflenmiş, firmaların çıktı artırma potansiyelleri analiz edilmiştir. Bulgular, sermaye yoğun sektörlerde maliyet yapısının çıktı üretme kapasitesi üzerinde doğrudan etkili olduğunu ve bazı firmaların mevcut kaynakları altında potansiyel çıktı seviyesinin altında faaliyet gösterdiğini göstermiştir. Çalışma, çıktı odaklı etkinliğin özellikle yüksek sabit maliyetli sektörlerde performans değerlendirmesi açısından anlamlı sonuçlar sunduğunu ortaya koymuştur.

Dizkırıncı (2014), çalışmasında gıda sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin verimliliklerini karşılaştırmak için Borsa İstanbul'a kote olan 8 adet işletmenin 2010-2012 yılları arası finansal oranlarını kullanmışlardır. Çalışmada 5 girdi (cari oran, kaldıraç oranı, asit-test oranı, alacak tahsil süresi ve stok tüketim süresi) ve 2 çıktı (toplam varlık karlılığı ve satış karlılığı) değişkeni kullanılarak girdiye yönelik CCR VZA modeli ile performans ölçülmüş ve Malmquist Endeksi ile her bir işletmenin verimliliği yıllara göre karşılaştırılmıştır. Sonuçlar Ülker'in hem veri zarflama analiziyle hem de Malmquist Endeksi'ne göre üç yılda da verimli olduğunu göstermektedir.

Orçun vd. (2014), çalışmalarında İMKB 100 Endeksi'nde yer alan ve imalat sektöründe faaliyet gösteren 25 işletmenin 2008 krizi öncesi (2006 ile 2007) ve sonrasındaki (2009 ile 2010) dönemlere ilişkin etkinlik düzeylerini girdiye yönelik CCR veri zarflama analizi modeli ile ölçmüşlerdir. Çalışmada 5 girdi (cari oran, alacak devir hızı, stok devir hızı, uzun vadeli borç/öz sermaye oranı ve finansal kaldıraç oranı) ve 2 çıktı (aktif karlılığı ve öz sermaye karlılığı) değişkeni kullanılmıştır. Çalışma

sonucunda, kriz öncesi ve kriz sonrası olmak üzere her dört yılda da Otokar Otomotiv, Koza Anadolu Metal Madencilik ve Turcas Petrol işletmeleri etkin iken; her dört yılda da OMV Petrol Ofisi, Karsan Otomotiv ve Ülker Bisküvi işletmeleri etkin olmadığı belirtilmiştir.

Hosseinzadeh vd. (2016) çalışmasında, Avustralya madencilik sektöründeki büyük ölçekli firmaların etkinlik performansı, Bootstrap Data Envelopment Analysis (Bootstrap DEA) yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışma, 2008–2014 dönemini kapsayan 33 madencilik şirketini örneklem almış ve VRS (Variable Returns to Scale) varsayımı altında performans skorlarının istatistikî güven aralıklarıyla değerlendirilmesini hedeflemiştir. Girdi değişkenleri olarak iş gücü, sabit varlıklar ve maliyet unsurları kullanılırken; çıktı değişkenleri olarak gelir düzeyleri ve kârlılık göstergeleri temel alınmıştır. Bootstrap DEA yaklaşımı, klasik DEA skorlarının varyans ve belirsizliğini kontrol etme avantajı sunarak etkinlik skorlarının daha güvenilir çıkarımlarını sağlamıştır. Analiz sonuçları, metal işleme ve madencilik hizmetleri faaliyet alanındaki şirketlerin; keşif ve çıkarım faaliyetlerinden daha yüksek etkinlik skorlarına sahip olduğunu ortaya koymuştur. Zaman içinde firma bazında etkinlik kazançları ve kayıpları arasında farklılaşmalar gözlemlenmiş olup; genel eğilimin etkinliğin artışı yönünde olduğu raporlanmıştır. Bu bulgular, sermaye yoğun sektörlerde performans değerlendirmelerinde firma türleri ve faaliyet alanlarının önemli farklılıklar gösterdiğini göstermektedir

Öztürk (2016), BİST Taş Toprak Endeks'i içerisinde yer alan 9 adet çimento işletmesinin 2010-2014 yılları arasındaki etkinliğini tespit etmek amacıyla girdiye yönelik CCR veri zarflama analizi modelini kullanmıştır. Satışların maliyeti/satışlar, genel yönetim giderleri/satışlar ve pazarlama satış ve dağıtım giderleri/satışlar girdi değişkenleri; aktif karlılığı ve öz kaynak karlılığı çıktı değişkenleri olarak analize dahil edilmiştir. Elde Edilen bulgulara göre Çimsa Çimento Sanayi ve Ticaret A.Ş. İşletmesinin incelenen tüm dönemlerde görece olarak tam etkin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Liu vd. (2016) çalışmasında, Çin'in Shanxi ve İç Moğolistan bölgelerindeki kömür madenciliği endüstrilerinin performans etkinliği, Veri Zarflama Analizi (DEA) çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu araştırma, 2005–2012 dönemi panel verisi kullanılarak konsolidasyon politikalarının etkinlik üzerindeki etkilerini analiz etmek üzere tasarlanmıştır. Girdi değişkenleri arasında iş gücü ve sermaye stokuna yer verilirken çıktı değişkenleri üretim çıktısı ve diğer performans göstergelerini kapsamaktadır. Çalışmadaki modeller, hem operasyonel etkinlik hem de çevresel sürdürülebilirlik perspektifleriyle DEA aracılığıyla ölçülen birleşik etkinlik skorlarını ortaya koymaktadır. Sonuçlar, piyasa odaklı konsolidasyon politikalarının, ulusal düzeyde uygulanan düzenlemelere göre hem ekonomik hem de çevresel performans üzerinde olumlu etkiler sağladığını göstermiştir. Bu bağlamda çalışma, madencilik sektöründe hem sürdürülebilirlik hem de etkinlik analizini birlikte ele alan önemli bir ampirik örnek oluşturmaktadır.

Çelik ve Ayan (2017) BİST'te 2010 ile 2014 yılları arasında imalat sanayi sektöründeki işletmelerin kaynaklarını etkin ve verimli bir şekilde kullanıp kullanmadıklarını tespit etmek amacıyla veri zarflama analizini kullanmışlardır. Çalışmada aktif devir hızı, özsermaye devir hızı, duran varlık devir hızı, alacak devir hızı, stok devir hızı ve toplam aktifler girdi değişkeni olarak yer alırken, aktif karlılık oranı, özsermaye karlılık oranı, faaliyet karlılık oranı ve net satışlar çıktı değişkenleri olarak yer almaktadır. Yapılan analiz sonucunda imalat sanayi sektöründe etkin olan ve etkin olmayan şirketler alt sektör bazında tespit edilmiş ve etkin olmayan şirketler için önerilerde bulunulmuştur.

Zhu vd. (2018) çalışmasında, Çin'in madencilik ve taşocakçılık endüstrisinin yeşil toplam faktör verimliliği (GTFP) küresel ölçekte Veri Zarflama Analizi (DEA) ile değerlendirilmiştir. Araştırmada 1991–2014 dönemi için bölgesel panel veri kullanılarak yeşil TFP artışı hem teknik hem ölçek hem de yönetim etkinliği üzerinden incelenmiştir. Çalışmada istenmeyen çıktılar (çevre kirliliği, emisyonlar) dahil olmak üzere geleneksel çıktılarla birlikte değerlendirme yapılmış; bu sayede sektörün ekonomik büyüme ile çevresel performansı arasındaki etkileşim ortaya konmuştur. Bulgular, Çin madencilik

endüstrisinin yeşil TFP'sinin örnek dönem boyunca %70'in üzerinde arttığını ve teknolojik ilerlemenin bu artışta en önemli katkıyı sağladığını göstermiştir. Ayrıca ölçek ve yönetim etkinliklerindeki farklılıkların alt sektörler göre değiştiği tespit edilmiştir. Bu çalışma, DEA'nın çevresel çıktılarla birlikte çok boyutlu performans analizi için güçlü bir araç olduğuna işaret etmekte, veri yoğun ve sermaye ağırlıklı sektörlerde sürdürülebilir büyüme ölçümlerine yönetsel bir çerçeve sunmaktadır.

Liu vd. (2019) çalışmasında, Çin'in en büyük kömür madenciliği alanlarındaki dairesel ekonomi sisteminin eko-etkinliği, Veri Zarflama Analizi (DEA) ve emergy analizinin birlikte kullanıldığı bir çerçevede değerlendirilmiştir. Araştırma 2006–2015 dönemi için Shanxi Bölgesi'ni örneklem olarak almış ve DEA'nın SBM-undesirable (istenmeyen çıktılarla) modeli ile hem ekonomik hem de çevresel etkinlik boyutlarını eşzamanlı olarak analiz etmiştir. Bu bağlamda emergy akışına dayalı girişimler, enerji akışlarının ortak ölçek birimi olarak kullanılarak sosyal, ekonomik ve çevresel girdiler ile çıktılar arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Bulgular, eko-etkinliğin genel olarak düşük olduğunu ve özellikle çevresel etkinliğin 2006–2015 döneminde belirli yıllar dışında önemli derecede zayıf kaldığını ortaya koymuştur. Ayrıca çalışma, ekonomik etkinlik ile çevresel etkinlik arasındaki pozitif ilişkiyi vurgulayarak dairesel ekonomiyi benimseyen madencilik bölgelerinde sürdürülebilir büyüme için çıktı artış potansiyelinin ne denli önemli olduğunu göstermiştir. Bu çalışma, DEA'nın çıktılara dönüşüm analizini çevresel veri ve ekonomiye bağlayan önemli ampirik bir örnek teşkil etmektedir.

Yang ve Chen (2021) çalışmasında, Çin'deki kentsel atıksu arıtma tesislerinin enerji verimliliğini Veri Zarflama Analizi (DEA) kullanarak değerlendiren ampirik bir model geliştirilmiş; bu modelde tesisler için yük oranı, tasarım kapasitesi, elektrik tüketimi, çamur üretimi ve arıtılan hacim gibi çoklu girdi değişkenleri ile kirletici giderim çıktıları (COD, BOD, SS, NH₃-N, TN, TP) birlikte analiz edilmiştir ve bu sayede tesislerin enerji kullanım etkinlikleri karşılaştırmalı olarak ortaya konmuştur. Çalışmada 2018 yılı verileriyle yapılan analiz sonucu, bazı tesislerin ulusal ortalamanın oldukça altında elektrik tüketimiyle daha yüksek etkinlik değerlerine ulaştığı görülmüş; ayrıca Malmquist endeksi kullanılarak yapılan dinamik verimlilik değerlendirmesinde tesislerin bir kısmının teknik etkinliklerini artırdığı kaydedilmiştir. Bölgesel farklılıklara bakıldığında batı bölgelerindeki tesislerin yenilenebilir enerji oranı daha yüksek ve daha iyi enerji verimliliği performansı sergilediği, buna karşılık doğu ve orta bölgelerde daha düşük etkinlik ve yüksek kirletici emisyon seviyeleri gözlemlendiği ifade edilmiştir. Bu bulgular, atıksu arıtma sektöründe enerji verimliliği analizlerinin yalnızca teknik değil çevresel çıktılarla ilişkili çok boyutlu performans ölçümleriyle yapılmasının önemini vurgulamaktadır.

Medeiros vd. (2022) çalışmasında, elektrik dağıtım şirketlerinin performans değerlendirilmesinde Veri Zarflama Analizi (DEA) uygulamaları incelenmiş ve özellikle DEA'nın geleneksel etkinlik skorlarının yanı sıra çapraz etkinlik analizi (cross-efficiency) ve oran-temelli etkinlik analizi gibi ileri benchmarking tekniklerinin nasıl kullanılabileceği tartışılmıştır; bu bağlamda Brezilya elektrik dağıtım sistemi bir örnek olay olarak ele alınmış ve DEA modellerine ağırlık kısıtlamaları ile negatif çıktılar dahil edilmesinin etkinlik skorlarının duyarlılığı üzerinde önemli etkileri olduğu gösterilmiş, ayrıca çok çeşitli coğrafi ve ekonomik koşullara sahip dağıtım bölgelerinde DEA tabanlı skorların kararlılık ve karşılaştırılabilirlik açısından değerlendirilebilmesi için alternatif benchmarking yaklaşımlarının faydalı olduğu vurgulanmıştır.

Wang, Liu ve Zhang (2022) çalışmasında, binalarda enerji tasarrufu sağlayan iyileştirme projelerinin (BERPs) verimliliği, üç aşamalı Veri Zarflama Analizi (DEA) modeli kullanılarak değerlendirilmiş ve literatürde hangi tür bina iyileştirme projelerinin enerji verimliliğini artırmada daha etkili olduğuna dair analitik bir çerçeve sunulmuştur; çalışma sonucunda, projelerin düşük etkinlik göstermesinin başlıca nedeni ölçek yetersizliği olarak belirlenmiş ve bina türlerine göre karşılaştırmalarda alışveriş merkezlerindeki BERPs'nin en yüksek enerji tasarrufu verimliliğine sahip olduğu, ardından çok fonksiyonlu ve otel yapılarının geldiği ortaya konmuştur; ayrıca iyileştirme hedefi

olarak ısıtma, havalandırma ve iklimlendirme (HVAC) sistemlerine odaklanan BERPs'nin bina zarfi iyileştirmelerine kıyasla daha yüksek enerji tasarrufu etkinliği sunduğu ve coğrafi olarak inşaat sektörünün gelişmiş olduğu bölgelerde ölçek büyüklüğünün artırılmasının projelerin enerji tasarrufu etkisini olumlu yönde etkilediği vurgulanmıştır, bu da DEA'nın sürdürülebilir enerji verimliliği analizlerinde yalnızca teknik etkinlik göstergeleriyle sınırlı kalmayıp politika ve uygulama önceliklerinin belirlenmesinde de kullanılabilceğini göstermektedir.

Agüero-Tobar vd. (2023), liman operasyonlarının etkinliğini Veri Zarflama Analizi (DEA) ile değerlendirerek denizcilik operasyonlarının verimliliğini ve bu etkinliğin ekonomik etkilerini analiz etmişlerdir; yazarlar, liman süreçlerinin küresel ticarete kritik rolünü vurgulayarak DEA'nın çoklu girdiler ve çıktılar üzerinden performansı ölçme kapasitesinin, limanlardaki gemi yanaşma-yük boşaltma işlemleri gibi maliyet ağırlıklı faaliyetlerde etkin kaynak kullanımının belirlenmesinde etkili olduğunu göstermişlerdir. Çalışmada 12 Şilili konteyner liman terminali örneklenmiş, DEA ile düşük performans gösteren limanlara ilişkin orta ve uzun vadeli iyileştirme önerileri sunulmuş ve ekonomik tasarruf potansiyelleri tahmin edilmiştir; bu çerçevede DEA modellerinin yalnızca lojistik operasyon verimliliğini ortaya koymakla kalmayıp, altyapı yatırımlarının önceliklendirilmesi ve politika-yönlendirmeli karar verme süreçlerine ekonomik etki perspektifi kazandırdığı ifade edilmiştir.

Bangarwa ve Roy (2023) çalışmasında, bankacılık sektöründe operasyonel performans değerlendirmesi için klasik statik DEA modellerinin ötesine geçen dinamik Veri Zarflama Analizi (DEA) yaklaşımı geliştirilmiştir; bu çalışmada özellikle bankaların ardışık dönem performansları arasındaki etkileşimler dikkate alınarak geleneksel DEA ile karşılaştırmalı analiz yapılmış, dinamik DEA'nın zaman serisi unsurlarını ve bağlantılı süreçleri hesaba kattığı, bu sayede performans ölçümünün daha kapsamlı ve gerçekçi sonuçlar verdiği vurgulanmıştır. Çalışma, Hint bankacılık veri setini kullanarak teknik etkinlik, maliyet etkinliği ve Malmquist verimlilik endeksi gibi değişkenleri birlikte değerlendirmiş; elde edilen bulgulara göre dinamik modelin, statik DEA'ya kıyasla bankaların operasyonel verimliliklerinin daha doğru bir şekilde ortaya konmasına yardımcı olduğu ve geleneksel performans ölçüm araçlarının yetersiz kaldığı durumlarda dinamik DEA'nın karar vericiler için daha iyi içgörüler sağladığı ifade edilmiştir. Bu yönüyle çalışma, DEA literatüründe dinamik yönlerin dikkate alınmasının bankacılık performans analizlerine metodolojik bir derinlik kazandırabileceğini göstermektedir.

Lee vd. (2023), Malezya'da işlem gören lojistik şirketlerinin operasyonel verimliliğini Veri Zarflama Analizi (DEA) kullanarak değerlendirmiş; bu çalışmada DEA modeli, girdi olarak finansal oranlar (örneğin cari oran, borç/varlık ve borç/özsermaye oranları ile sermaye maliyeti) ve çıktı olarak işletme performans göstergeleri (EPS, ROA, ROE) gibi çoklu değişkenleri birlikte ele alarak lojistik şirketlerinin göreceli etkinlik skorlarını belirlemiştir. Analiz sonucunda, kaynaklarını en verimli kullanan şirketler etkinlik ön cephesinde yer alırken, diğer şirketler için iyileştirme hedefleri DEA'nın referans birimlerinden elde edilen optimum değerler aracılığıyla tespit edilmiştir ve bu yönüyle DEA'nın benchmarking işlevi hem düşük performanslı şirketlerin gelişim alanlarını belirlemekte hem de karar vericilere stratejik yönlendirme sunmaktadır. Çalışma ayrıca lojistik sektöründe operasyonel risk faktörünün modellenmesinin verimlilik değerlendirmelerinde önemli olduğunu vurgulayarak DEA'nın operasyonel risk faktörünü dikkate alan DEA modelleriyle performans optimizasyonu için de uygulanabilir olduğunu göstermiştir. Bu çerçevede söz konusu analiz, DEA'nın çok kriterli verimlilik değerlendirmelerinde hem finansal hem de operasyonel risk perspektifini birleştiren pratik bir araç olduğunu ortaya koymaktadır.

de Oliveira vd. (2024), 23 Brezilya uluslararası havaalanının operasyonel verimliliğini Veri Zarflama Analizi (DEA) çerçevesinde değerlendiren entegre bir analiz modeli geliştirmiş; bu modelde DEA, pencere analiz (Window Analysis) ve Malmquist Endeksi birlikte kullanılarak havaalanlarının

zamana bağlı performans değişimleri ölçülmüş ve COVID-19 pandemisinin verimlilik üzerinde belirgin bir düşüş etkisi yarattığı saptanmıştır. Analizler, özel sektör tarafından işletilen havaalanlarının kamu işletmelerine göre biraz daha yüksek etkinlik skorlarına sahip olduğunu göstermiş olmakla birlikte bu farkın açıkça tanımlanmasının güç olduğunu ortaya koymuştur; çalışmada DEA'nın çoklu girdi-çıkıtı ilişkilerini zaman serisi perspektifiyle birleştirerek operasyonel zayıflıkları ve iyileştirme alanlarını stratejik düzeyde belirlemede etkili bir araç olduğu vurgulanmıştır. Bu yönüyle çalışma, DEA'nın klasik statik performans ölçümlerinin ötesine geçerek zamanla değişen etkinlik dinamiklerini ve pandeminin sektörel etkilerini değerlendirmede kullanılabileceğini göstermektedir.

Fotova Čiković vd. (2024) çalışmasında, Kuzey Makedonya sigorta piyasasında faaliyet gösteren sigorta şirketlerinin göreceli verimlilik düzeyleri Veri Zarflama Analizi'nin (DEA) girdiler (sermaye ve iş gücü) ile çıktılar (risk havuzlama/hisleri ve ara fonksiyonlar) üzerinden değerlendirilmiştir; bulgular, sektörün verimlilik düzeyinin 2018'de %83,62 ile en yüksek seviyeye ulaştığını, 2020'de ise %73,81'e düştüğünü ortaya koymakta ve bu dalgalanmanın COVID-19 sonrası performans değişimlerine işaret ettiğini göstermektedir. Ayrıca, hayat sigortası şirketlerinin ortalama göreceli verimlilik skorunun 0,9011 ile hayat dışı sigortacıardan (0,8067) daha yüksek olduğu saptanmış, bu da farklı sigortacılık segmentlerinin kaynak kullanım etkinliklerinde heterojenlik olduğunu göstermektedir. Çalışma, DEA'nın yalnızca teknik etkinliği ölçmekle kalmayıp sigorta sektöründeki performans dinamiklerini ve sürdürülebilirlik ile finansal istikrar arasındaki ilişkiyi analiz etmek için uygulanabilirliğini vurgulayarak özellikle gelişmekte olan piyasalarda sektörel verimlilik değerlendirmelerine katkı sağladığını belirtmektedir.

Kim vd. (2024) DEA (Veri Zarflama Analizi) yöntemini NBA takımlarının operasyonel verimliliğini ve bu verimliliğin franchise değerine etkisini ölçmek üzere uygulamışlardır; çalışma, toplam 30 NBA takımı için girdi olarak insan kaynakları ve bütçe gibi kaynak verilerini, çıktı olarak ise toplam gelir, bilet geliri ve işletme gelirini kapsayan çoklu performans göstergelerini kullanarak takımların etkinlik skorlarını tahmin etmiş ve yalnızca 180 birimden 29'unun yüksek etkinlik seviyesine ulaştığını göstermiştir. Ayrıca DEA ile hesaplanan operasyonel verimlilik skoru ile takımların Forbes tarafından yıllık olarak değerlendirilen franchise değer artışı arasındaki ilişki regresyon analizleriyle test edilmiş ve verimlilik skorunun, insan kaynakları ve bütçe gibi kontrol değişkenleri dikkate alınırken bile organizasyonel değer artışını anlamlı şekilde artırdığı sonucuna ulaşılmıştır; bu bulgu, spor takımlarında operasyonel etkinliğin yalnızca oyun performansını değil finansal ve stratejik değer üretimini de etkileyen önemli bir faktör olduğunu ortaya koymaktadır.

Nguyen ve Lam (2025), 2016–2021 döneminde Vietnam'daki 30 sigorta şirketinin Veri Zarflama Analizi (DEA) ile etkinlik skorlarını hesaplamış ve ikinci aşamada truncated regresyon kullanarak finansal değişkenlerin bu etkinlik üzerindeki etkilerini incelemiştir; çalışmada CCR ve BCC DEA modelleriyle elde edilen skorlar genel olarak yüksek bulunmuş olmakla birlikte zaman içinde verimlilik ortalamasının azaldığı belirlenmiş, değişken getiriler durumunda kaldıraç (leverage), brüt prim primi büyümesi, firma yaşı ve hayat sigortası tipi gibi faktörlerin etkinliği pozitif yönde etkilediği, ancak firma büyüklüğünün BCC modelinde negatif bir ilişki gösterdiği ortaya konmuştur, bu da ölçek ekonomilerinin gelişmekte olan sigorta pazarında her zaman verimlilik avantajı sağlamadığını göstermektedir; yazarlar ayrıca bu bulguların yöneticilere ve politika yapıcılara, kaynak optimizasyonu ve düzenleyici çerçeve oluşturma açısından değerli içgörüler sunduğunu vurgulamıştır.

Hu (2025) çalışmasında, veri zarflama analizinin (VZA) performans ölçümündeki rolü inşaat sektöründe kapsamlı bir sistematik derleme çalışması olarak ele alınmıştır. Makale, DEA yönteminin performans göstergeleri, girdi-çıkıtı bileşenleri, uygulama alanları ve metodolojik çerçevesini 1980–2022 dönemindeki 192 akademik yayını sistematik tarama, doğrulama ve içerik analizi ile incelemiştir. Çalışma bulgularına göre DEA uygulamaları yıllar içinde önemli ölçüde artmış; özellikle

sürdürülebilirlik ve performans ölçümü gibi konular DEA çalışmalarının yoğunlaştığı alanlar olarak ortaya çıkmıştır. İncelenen makaleler arasında farklı performans göstergeleri sınıflandırılmış ve yaklaşık 74 temel performans ölçütü inşaat şirketleri, proje bazında ve sektör düzeyinde tanımlanmıştır. Ayrıca anahtar kelime analizine göre DEA çalışmalarının beş farklı kümesi belirlenmiş ve metodolojik eğilimlerin sürdürülebilir performans, çıktı odaklı modeller ve teknolojik değişim temaları etrafında yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Çalışma, DEA modellerinin performans ölçüm döngüsü ve ilerletilmiş analizler için kapsamlı bir metodoloji çerçevesi sunduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda DEA'nın farklı sektörlerdeki etkinlik ölçümlerine ilişkin metodolojik referans çerçevesi oluşturulmuştur.

Hanoum vd. (2026), enerji üretim sektöründe enerji verimliliğinin değerlendirilmesinde Veri Zarflama Analizi (DEA) uygulamalarını bibliyometrik ve içerik analizi yöntemleriyle kapsamlı biçimde inceleyerek bu alandaki metodolojik eğilimleri ortaya koymuştur. Yazarlar, DEA'nın enerji üretim süreçlerinde çoklu girdi ve çıktıları aynı anda değerlendirebilme kapasitesi sayesinde teknik verimlilik, çevresel performans ve sürdürülebilirlik göstergelerini bütüncül biçimde analiz etmede etkili bir araç olduğunu vurgulamaktadır. Çalışmada özellikle Network DEA, Fuzzy DEA ve hibrit modeller gibi gelişmiş DEA yaklaşımlarının, geleneksel statik modellere kıyasla daha ayrıntılı ve gerçekçi performans ölçümleri sunduğu belirtilmektedir. Ayrıca literatürde Çin ve ABD merkezli araştırmaların yoğunlukta olduğu, karbon emisyonu, yenilenebilir enerji kullanımı ve çevresel düzenlemeler gibi politika temelli değişkenlerin DEA modellerine entegre edildiği ifade edilmektedir. Bu yönüyle çalışma, DEA'nın enerji verimliliği analizini yalnızca teknik etkinlik boyutunda değil, çevresel sürdürülebilirlik ve politika değerlendirmesi çerçevesinde de ele alınması gereken çok boyutlu bir performans ölçüm aracı olarak konumlandırılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

YÖNTEM

Bu çalışmada, BIST Maden sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin finansal kaynaklarını ne ölçüde çıktıya dönüştürebildikleri çıktı odaklı VZA yaklaşımı ile analiz edilmektedir. Araştırma kapsamındaki şirketlerin 2014-2023 yılları arasındaki çıktı odaklı etkinlikleri, VZA ile değişken ölçekte (BCC modeli) DEAP 2.1 programı vasıtasıyla analiz edilmiştir. Girdi ve çıktı için model seçimi, karar vericinin girdi ve çıktı üzerindeki kontrolüne bağlıdır. Yani karar verici girdi üzerinde kontrole sahipse girdi odaklı modeller, karar verici çıktı üzerinde kontrole sahipse çıktı odaklı modeller tercih edilir. Bu çalışmada çıktı odaklı model tercih edilmesinin temel nedeni, madencilik sektöründe kısa vadede girdi düzeylerinin (özellikle sabit varlıklar ve sermaye yapısı) kolaylıkla değiştirilememesi, buna karşılık mevcut kaynaklarla üretim ve kârlılık performansının artırılabilir olmasıdır. Borsa İstanbul'da işlem gören ve Maden sektöründe faaliyet gösteren beş adet şirket analiz kapsamına alınmıştır. Örneklem seçiminde aşağıdaki kriterler dikkate alınmıştır:

- Analiz döneminde kesintisiz finansal veri bulunması
- Bilanço ve gelir tablosu kalemlerinin karşılaştırılabilir olması
- Aşırı uç değer oluşturan gözlemlerin kontrol edilmesi

Çalışmada kullanılan veriler şirketlerin kamuya açık finansal tablolarından elde edilmiştir. Analiz dönemi 2014-2023 yıllarını kapsamaktadır. Bu dönem seçimi, hem sektördeki konjonktürel dalgalanmaları (emtia fiyat şokları, pandemi dönemi etkileri vb.) içermesi hem de yeterli zaman boyutu sağlaması açısından tercih edilmiştir. Araştırma kapsamında yer alan işletmeler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1

BIST Maden Sektöründe Yer Alan Şirketler ve Kodları

Sıra	Kod	Şirket Adı
M1	ALMAD	Altınyag Madencilik ve Enerji Yatırımları Sanayi ve Ticaret A.Ş.
M2	IPEKE	İpek Doğal Enerji Kaynakları Araştırma ve Üretim A.Ş.
M3	PRKME	Park Elektrik Üretim Madencilik Sanayi ve Ticaret A.Ş.
M4	KOZAA	Koza Anadolu Metal Madencilik İşletmeleri A.Ş.
M5	KOZAL	Koza Altın İşletmeleri A.Ş.

Analizde kullanılan girdi ve çıktı değişkenleri Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2

Çalışmada Kullanılan Değişkenler

Değişken Türü	Değişken Adı	Açıklama
Girdi	Toplam Aktifler	Sermaye yapısını ve üretim kapasitesini temsil eder
Girdi	Satışların Maliyeti (-)	Kaynak kullanım maliyetini gösterir
Girdi	Faaliyet Giderleri (-)	Yönetim ve operasyonel yükü temsil eder
Çıktı	Satış Gelirleri	Üretim ve pazar başarısını gösterir
Çıktı	Net Esas Faaliyet Karı/Zararı	Operasyonel etkinliği gösterir

Tablo 2’de girdi değişkenleri olarak işletmelerin üretim kapasitesini ve operasyonel maliyet yapısını temsil eden Toplam Aktifler, Satışların Maliyeti ve Faaliyet Giderleri kullanılmıştır. Çıktı değişkenleri ise gelir üretme kapasitesi ve operasyonel kârlılığı temsil eden Satış Gelirleri ile Net Esas Faaliyet Kârı/Zararı olarak belirlenmiştir. Böylece finansal kaynakların gelir ve faaliyet kârlılığına dönüşüm etkinliğini ölçmek amaçlanmıştır. Çalışmada kullanılan girdi ve çıktı değişkenleri, daha önce finansal etkinlik analizlerinde kullanılan değişken setlerinden yararlanılarak belirlenmiştir (Kumar & Gulati, 2008; Hosseinzadeh vd., 2016; Lee vd., 2023).

Veri Zarflama Analizi uygulamalarında karar verme birimi (KVB) sayısı ile girdi ve çıktı değişkenlerinin sayısı arasında belirli koşulların sağlanması gerekmektedir. Literatürde yaygın olarak kabul edilen kurallara göre; KVB sayısının, toplam girdi ve çıktı sayısından en az bir fazla olması ve mümkünse bu toplamın en az iki katı olması önerilmektedir (Yılmaz & Yakut, 2023). Bu çalışmada 5 adet KVB, 3 girdi ve 2 çıktı değişkeni kullanılmıştır. Buna göre toplam değişken sayısı 5 olup, KVB sayısı bu değere eşittir ve minimum koşulu sağlamaktadır. Bununla birlikte KVB sayısının iki katı koşulu tam olarak sağlanmasa da, küçük örneklemlerle DEA çalışmalarında bu durum literatürde kabul edilebilir bir sınırlılık olarak değerlendirilmektedir.

VZA’nın klasik formülasyonu doğrusal programlama yapısı gereği pozitif veri varsayımına dayandığından, negatif değer içeren net esas faaliyet kârı değişkenine, veri setindeki minimum değer mutlak değeri ve çok küçük bir pozitif sabit eklenerek doğrusal bir kaydırma işlemi uygulanmıştır. Bu dönüşüm yalnızca ölçek düzeyini değiştirmekte olup KVB’ler arasındaki göreceli etkinlik sıralamasını etkilememektedir. Bu tür doğrusal kaydırma dönüşümleri, negatif değer içeren çıktı değişkenlerinin DEA çerçevesinde kullanılmasına imkân tanıyan standart bir ön işleme yaklaşımıdır. Bu çalışmada kullanılan CCR ve BCC modelleri sırasıyla Charnes vd. (1978) ve Banker vd. (1984) çalışmalarına dayanmaktadır.

BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde VZA yaklaşımının uygulanması sonucu elde edilen bulgular sunulmuştur. Maden şirketlerinin 2014-2023 dönemine ilişkin etkinlik değerleri BCC ve CCR modellerine göre ayrı ayrı hesaplanmış ve elde edilen sonuçlar Tablo 3 ve Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 3

Şirketlerin VZA Yöntemine Göre Etkinlik Değerleri (BCC Modeli)

Tarih	ALMAD	IPEKE	PRKME	KOZAA	KOZAL	Etkin Olan	Etkin Olmayan
2014	100	100	83,23	98,25	100	3	2
2015	100	100	89	100	100	4	1
2016	100	100	75,14	100	100	4	1
2017	100	100	100	100	100	5	0
2018	100	100	100	100	100	5	0
2019	100	100	100	100	100	5	0
2020	100	100	100	100	100	5	0
2021	100	100	100	99,92	100	4	1
2022	100	100	100	99,98	100	4	1
2023	100	100	100	100	100	5	0

Tablo 3'te yer alan analiz sonuçlarına göre ALMAD, IPEKE ve KOZAL firmaları incelenen dönemin tamamında %100 etkinlik skoruna sahiptir. Bu bulgu, söz konusu firmaların Toplam Aktifler, Satışların Maliyeti ve Faaliyet Giderleri gibi girdileri, Satış Gelirleri ve Net Esas Faaliyet Kârı çıktılarıyla etkin biçimde dönüştürdüğünü göstermektedir. BCC modelinin değişken getiri varsayımı altında bu firmalar saf teknik etkinlik açısından referans kümesini oluşturmaktadır. Dolayısıyla etkin olmayan firmalar için bu şirketler referans kümesini oluşturmaktadır. Sürekli etkinlik, yönetsel kapasitenin ve operasyonel kontrol mekanizmalarının istikrarlı biçimde sürdürüldüğüne işaret etmektedir. PRKME firması 2014–2016 döneminde sırasıyla %83,23, %89,00 ve %75,14 etkinlik skorları ile etkin sınırın altında kalmıştır. Özellikle 2016 yılındaki düşük skor, girdi fazlalığı veya çıktı yetersizliği sorununa işaret etmektedir. Ancak 2017 yılından itibaren firmanın etkin sınıra ulaşması, operasyonel iyileşme sürecinin başladığını göstermektedir. Benzer şekilde KOZAA firması bazı yıllarda %100'e çok yakın skorlar elde etmiş olsa da teknik olarak tam etkinlik düzeyine ulaşamamıştır. Bu durum, marjinal düzeyde girdi optimizasyonu ihtiyacına işaret etmektedir. Ancak genel olarak her iki firma da sektör ortalamasına kıyasla yüksek teknik etkinlik düzeyine sahiptir. Dönemsel olarak incelendiğinde 2014–2016 yıllarında etkinlik düzeyinin görece daha düşük olduğu, 2017 sonrası dönemde ise sektör genelinde teknik etkinliğin yükseldiği görülmektedir. Bu eğilim, firmaların zaman içerisinde maliyet yapısını daha etkin yönettiğini ve faaliyet kârlılığını artırdığını göstermektedir. Özellikle 2018 sonrası dönemde satış gelirleri ve faaliyet kârlarındaki artışlar, etkinlik skorlarının yükselmesini destekleyen temel faktörler olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla sektör genelinde bir yapısal iyileşme ve operasyonel optimizasyon süreci yaşandığı söylenebilir.

Bu analiz BCC modeli kapsamında gerçekleştirildiğinden, elde edilen sonuçlar firmaların saf teknik etkinliğini ölçmektedir. Başka bir ifadeyle, firmaların mevcut ölçekleri altında kaynaklarını ne derece etkin kullandıkları değerlendirilmiştir. Ancak bu model ölçek etkinliğini doğrudan ölçmemektedir. Dolayısıyla firmaların teknik olarak etkin olmaları, mutlaka ölçek açısından da optimal

büyükükte faaliyet gösterdikleri anlamına gelmemektedir. Bu nedenle çalışmanın bir sonraki aşamasında CCR modeli ile karşılaştırma yapılarak ölçek etkinliği analizinin gerçekleştirilmesi, daha kapsamlı sonuçlar elde edilmesini sağlayacaktır. CCR modeline ilişkin sonuçlar ise Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4
Şirketlerin VZA Yöntemine Göre Etkinlik Değerleri (CCR Modeli)

Tarih	ALMAD	IPEKE	PRKME	KOZAA	KOZAL	Etkin Olan	Etkin Olmayan
2014	100	83,18	72,49	82,84	100	2	3
2015	100	100	74,53	100	100	4	1
2016	100	87,28	53,64	87,88	100	2	3
2017	100	92,06	100	93,61	100	3	2
2018	100	94,87	86,27	95,28	100	2	3
2019	42,99	97,29	100	97,36	100	2	3
2020	92,98	100	51,6	100	100	3	2
2021	100	100	86,57	99,92	100	4	1
2022	100	97,92	100	97,94	100	3	2
2023	100	97,37	100	97,36	100	3	2

Tablo 4'teki CCR analizi sonuçlarına göre KOZAL firması incelenen 2014–2023 döneminin tamamında %100 etkinlik skoruna sahiptir. Bu bulgu, firmanın hem saf teknik etkinlik hem de ölçek etkinliği açısından optimal düzeyde faaliyet gösterdiğini ortaya koymaktadır. Başka bir ifadeyle, KOZAL yalnızca kaynaklarını etkin kullanmakla kalmayıp aynı zamanda faaliyet ölçüğünü de uygun büyüklükte yönetmektedir. Bu durum, firmanın sektörde hem teknik hem yapısal açıdan referans konumunda olduğunu göstermektedir. ALMAD firması 2019 yılında %42,99 etkinlik skoruna gerileyerek ciddi bir ölçek etkinsizliği sergilemiştir. Benzer şekilde PRKME firması özellikle 2016 (%53,64) ve 2020 (%51,60) yıllarında düşük skorlar elde etmiştir. IPEKE ve KOZAA firmaları ise bazı yıllarda yüksek ancak tam etkin olmayan skorlar üretmiştir. Bu bulgular, söz konusu firmaların teknik olarak etkin sınırdaki yer alabilmelerine rağmen faaliyet hacimleri bakımından optimal ölçüğün altında ya da üstünde faaliyet gösterebildiklerini göstermektedir. Özellikle düşük skorlar, ölçek uyumsuzluğunun belirgin olduğu dönemlere işaret etmektedir. Dönemsel olarak incelendiğinde 2014–2016 yıllarında ölçek verimsizliğinin daha belirgin olduğu görülmektedir. 2017 sonrası dönemde ise genel bir iyileşme eğilimi gözlenmekle birlikte bazı firmalarda dalgalanmalar devam etmektedir. Bu eğilim, sektörün zaman içerisinde daha dengeli bir ölçek yapısına doğru evrildiğini göstermektedir. Bununla birlikte, özellikle ekonomik dalgalanmaların yoğun olduğu yıllarda ölçek etkinliğinin daha kırılgan hale geldiği anlaşılmaktadır. BCC ve CCR modelleri arasında gözlenen etkinlik farkları, modellerin varsayımlarından kaynaklanmaktadır. BCC modeli yalnızca saf teknik etkinliği ölçerken, CCR modeli hem teknik hem de ölçek etkinliğini birlikte değerlendirmektedir. Bu nedenle CCR skorlarının BCC skorlarına göre daha düşük olması, firmalarda ölçek etkinsizliğinin varlığına işaret etmektedir.

CCR modeli sabit getiri varsayımı altında hem teknik hem de ölçek etkinliğini birlikte ölçmektedir. Bu nedenle CCR skorlarının BCC skorlarından düşük olması, ölçek etkinsizliğine işaret etmektedir. Analiz sonuçları, bazı firmaların teknik açıdan etkin olmalarına rağmen ölçek büyüklüğü bakımından optimal düzeyde faaliyet göstermediklerini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla BCC ve CCR sonuçlarının birlikte değerlendirilmesi, firmaların performans yapısının daha bütüncül biçimde analiz edilmesine imkân sağlamaktadır.

TARTIŞMA

Bu çalışmada elde edilen bulgular, BIST’te işlem gören maden şirketlerinin finansal kaynaklarını çıktıya dönüştürme kapasitelerinin firma ve dönem bazında farklılaştığını göstermektedir. BCC modeli kapsamında bazı firmaların tüm dönem boyunca teknik olarak etkin bulunması, mevcut ölçekleri altında kaynaklarını etkin biçimde yönettiklerine işaret etmektedir. Bu sonuç, Veri Zarflama Analizi’nin (VZA) çoklu girdi ve çıktı yapıları altında görece performans ölçümünde güçlü bir araç olduğunu ortaya koyan klasik çalışmalarla uyumludur (Charnes vd., 1978; Banker vd., 1984). Ayrıca Emrouznejad ve Yang (2018) tarafından yapılan kapsamlı literatür incelemesinde de sermaye yoğun sektörlerde VZA’nın teknik etkinlik farklılıklarını ortaya koymada yaygın biçimde kullanıldığı vurgulanmaktadır.

CCR modeli sonuçlarında gözlenen ölçek etkinsizlikleri ise performans farklılıklarının yalnızca yönetsel etkinlikten değil, faaliyet ölçeğinin optimal düzeyde olmamasından da kaynaklanabileceğini göstermektedir. Bu bulgu, Kumar ve Gulati’nin (2008) bankacılık sektöründe teknik ve ölçek etkinliğini aydınlatan sonuçlarıyla paralellik göstermektedir. Benzer şekilde Hosseinzadeh vd. (2016), Avustralya madencilik şirketleri üzerinde yaptıkları çalışmada ölçek farklılıklarının etkinlik skorlarını anlamlı biçimde etkilediğini ortaya koymuştur. Bu bağlamda mevcut çalışma, ölçek uyumsuzluğunun yalnızca finans sektöründe değil, madencilik gibi sermaye yoğun üretim sektörlerinde de belirleyici olduğunu göstermektedir.

Türkiye bağlamında yapılan çalışmalar incelendiğinde, Öztürk (2016) ve Çelik ve Ayan (2017) gibi araştırmalarda da sektör bazlı DEA uygulamalarında firmalar arasında etkinlik farklılıkları tespit edilmiştir. Bu çalışmalarla uyumlu olarak mevcut araştırmada da firmalar arasında hem teknik hem de ölçek etkinliği bakımından farklılıklar olduğu görülmektedir. Ancak mevcut çalışma, doğrudan maden sektörüne odaklanması bakımından literatürde daha spesifik bir katkı sunmaktadır.

Elde edilen önemli bulgulardan biri, etkinsizliklerin ağırlıklı olarak aşırı girdi kullanımından ziyade satış geliri ve faaliyet kârlılığı üretme kapasitesindeki yetersizlikten kaynaklanmasıdır. Bu durum, varlık büyüklüğünün tek başına performans göstergesi olmadığını; asıl belirleyici unsurun mevcut finansal kapasitenin çıktıya dönüşüm etkinliği olduğunu göstermektedir. Sueyoshi ve Goto (2011) enerji sektöründe benzer biçimde çıktı artırma potansiyelinin teknik etkinlik üzerinde belirleyici olduğunu vurgulamıştır. Zhu vd. (2018) ise madencilik sektöründe teknik ilerlemenin ve çıktı performansının etkinlik artışında kritik rol oynadığını ortaya koymuştur. Bu sonuçlar, finansal yapı ile performans arasındaki ilişkinin doğrusal oran analizlerinden ziyade bütüncül etkinlik yaklaşımlarıyla daha sağlıklı değerlendirilebileceğini göstermektedir. Bu bulgular, işletme performansının yalnızca finansal kaynakların etkin kullanımına bağlı olmadığını, aynı zamanda organizasyonel kapasite ve dönüşüm yetkinlikleri ile de yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Nitekim farklı bir sektörde gerçekleştirilen bir çalışmada, Büyükipekçi ve Duman (2025), otomotiv sektöründe firmaların dijital olgunluk düzeylerinin performans üzerinde belirleyici bir rol oynadığını ortaya koymuştur. Bu bağlamda mevcut çalışma ile söz konusu araştırma birlikte değerlendirildiğinde, işletmelerin hem finansal kaynaklarını etkin kullanmaları hem de teknolojik ve dijital dönüşüm kapasitelerini geliştirmelerinin sürdürülebilir performans açısından kritik olduğu söylenebilir.

Dönemsel analizde 2017 sonrası teknik etkinlik düzeylerinde gözlenen iyileşme eğilimi, firmaların maliyet yapısını daha rasyonel yönettiklerine ve operasyonel optimizasyon süreçlerini güçlendirdiklerine işaret etmektedir. Bu bulgu, Bangarwa ve Roy’un (2023) dinamik VZA yaklaşımında zaman boyutunun performans farklılıklarını açıklamada önemli olduğunu ortaya koyan sonuçlarıyla tutarlıdır. Ayrıca Liu vd. (2016) tarafından Çin kömür madenciliği sektöründe yapılan analizde de dönemsel politika ve piyasa koşullarının etkinlik düzeylerini anlamlı biçimde etkilediği belirtilmiştir. Dolayısıyla madencilik sektöründe finansal etkinlik, yalnızca firma içi yönetsel kapasiteye değil, aynı zamanda makroekonomik ve sektörel koşullara da bağlıdır.

Son olarak, bu çalışma finansal dönüşüm etkinliğini çok girdili ve çok çıktılı bir çerçevede analiz ederek literatürdeki sektör bazlı DEA uygulamalarına katkı sunmaktadır. Hu (2025) tarafından yapılan sistematik derlemede DEA uygulamalarının giderek daha bütüncül performans ölçümlerine yöneldiği belirtilmektedir. Bu doğrultuda mevcut çalışma, finansal yapı ile operasyonel çıktı arasındaki ilişkiyi sektörel düzeyde inceleyerek gelişmekte olan piyasa bağlamında özgün ampirik kanıt üretmektedir. Bununla birlikte analiz yalnızca finansal göstergelerle sınırlı kalmıştır. Zhu vd. (2018) ve Liu vd. (2019) gibi çalışmalar çevresel ve sürdürülebilirlik çıktılarının da VZA modellerine dahil edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla gelecekteki araştırmalarda çevresel performans göstergeleri ve ikinci aşama regresyon analizleri ile etkinlik belirleyicilerinin incelenmesi, literatüre metodolojik derinlik kazandıracaktır.

SONUÇ

Bu çalışma, Borsa İstanbul'da işlem gören maden şirketlerinde finansal kaynakların operasyonel çıktılara dönüşüm etkinliğini Veri Zarflama Analizi (VZA) yöntemiyle incelemiştir. 2014–2023 dönemini kapsayan analiz sonuçları, sektör genelinde teknik etkinlik düzeylerinin zaman içerisinde artış eğilimi gösterdiğini ortaya koymaktadır. Özellikle BCC modeli kapsamında bazı firmaların tüm dönem boyunca etkin sınır üzerinde yer alması, söz konusu firmaların mevcut ölçekleri altında finansal kaynaklarını etkin biçimde yönettiklerini göstermektedir. Buna karşılık bazı firmaların belirli yıllarda etkin sınırın altında kalması, finansal kapasite ile çıktı üretme performansı arasındaki uyumsuzluğa işaret etmektedir. CCR modeli sonuçları ise teknik etkinliğin yanı sıra ölçek etkinliği boyutunu da ortaya koymuş ve bazı firmalarda dönemsel ölçek etkinsizliklerinin bulunduğunu göstermiştir. Bu durum, performans farklılıklarının yalnızca yönetsel etkinlikten değil, aynı zamanda faaliyet ölçeğinin optimal düzeyde olmamasından da kaynaklanabileceğini göstermektedir. Bulgular, etkinsizliklerin ağırlıklı olarak aşırı girdi kullanımından ziyade satış geliri ve faaliyet kârlılığı üretme kapasitesindeki yetersizlikten kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Analiz sonuçlarına göre CCR modeline göre 2014–2023 döneminde KOZAL firması tüm yıllarda tam etkin bulunmuştur. BCC modeline göre ise ALMAD, IPEKE ve KOZAL firmalarının incelenen dönemin tamamında tam etkin olduğu tespit edilmiştir.

BCC modeli kapsamında gerçekleştirilen Veri Zarflama Analizi sonuçları, 2014–2023 döneminde firmaların genel olarak yüksek etkinlik düzeyine sahip olduğunu göstermektedir. Özellikle 2017 sonrası dönemde tüm firmaların etkin sınır üzerinde yer alması, sektörde operasyonel verimlilik artışına işaret etmektedir. ALMAD, IPEKE ve KOZAL firmalarının tüm dönem boyunca etkin bulunması, bu firmaların referans kümesini oluşturduğunu göstermektedir. PRKME firmasının 2014–2016 döneminde etkin olmamasına karşın sonraki yıllarda etkin sınıra ulaşması ise operasyonel iyileşme sürecini işaret etmektedir. Genel olarak bulgular, sektörde girdi kullanımının zaman içerisinde daha rasyonel hale geldiğini ortaya koymaktadır.

CCR modeli kapsamında elde edilen bulgular, firmaların sabit getiri varsayımı altında toplam teknik etkinlik düzeylerini ortaya koymaktadır. BCC modeline kıyasla CCR sonuçlarının daha düşük değerler üretmesi, sektörde ölçek etkinliği farklılıklarının bulunduğunu göstermektedir. Özellikle 2014–2016 döneminde firmaların önemli bir kısmının etkin sınırın altında yer aldığı görülmektedir. 2017 sonrası dönemde etkinlik düzeylerinde artış gözlenmekle birlikte, bazı firmalarda dönemsel dalgalanmalar devam etmektedir. Bu durum, firmaların teknik olarak güçlü olmalarına rağmen ölçek büyüklüğü açısından her zaman optimal düzeyde faaliyet göstermediklerini göstermektedir.

Sonuç olarak, sermaye yoğun bir sektör olan madencilikte sürdürülebilir finansal performans yalnızca varlık büyüklüğüne veya maliyet kontrolüne değil, finansal kaynakların etkin biçimde çıktıya dönüştürülmesine bağlıdır. Çalışma, teknik ve ölçek etkinliğini birlikte ele alarak sektörel performans farklılıklarının yapısal boyutunu ortaya koymakta ve finansal etkinlik analizlerine ilişkin literatüre

ampirik katkı sunmaktadır.

ÖNERİLER

Araştırma bulguları doğrultusunda hem yönetsel hem de politika düzeyinde çeşitli öneriler geliştirilebilir. Öncelikle, etkin sınırın altında kalan firmaların girdi azaltma stratejilerinden ziyade çıktı artırma kapasitesine odaklanmaları önerilmektedir. Özellikle satış geliri ve faaliyet kârlılığı üretme performansının güçlendirilmesi, teknik etkinliğin artırılmasında temel belirleyici unsur olarak görülmektedir. Bu bağlamda maliyet kontrolü kadar gelir çeşitlendirme, katma değerli üretim ve operasyonel verimlilik artırıcı uygulamalar önem kazanmaktadır. İkinci olarak, ölçek etkisizliği tespit edilen firmaların faaliyet hacimlerini gözden geçirmeleri gerekmektedir. Optimal ölçekten sapmalar, finansal kaynakların potansiyelini tam olarak yansıtamamasına neden olabilmektedir. Bu nedenle kapasite planlaması, yatırım kararları ve finansman yapısı yeniden değerlendirilmelidir.

Yatırımcılar açısından ise DEA temelli etkinlik analizleri, firmaların görece performansını değerlendirmede tamamlayıcı bir araç olarak kullanılabilir. Geleneksel finansal oran analizlerinin ötesine geçen bu yaklaşım, benchmarking ve portföy tercihlerinde daha bütüncül bir perspektif sunmaktadır. Gelecek araştırmalar için ise daha geniş örneklem, sektörler arası karşılaştırmalar, dinamik DEA modelleri ve çevresel/sürdürülebilirlik göstergelerinin modele dahil edilmesi önerilmektedir. Ayrıca ikinci aşama regresyon analizleri ile etkinlik skorlarını etkileyen belirleyici faktörlerin incelenmesi literatüre metodolojik derinlik kazandıracaktır. Ayrıca etkin olmayan firmaların, etkin bulunan işletmeleri referans alarak kaynak kullanım yapılarını ve operasyonel süreçlerini yeniden düzenlemeleri önerilmektedir. DEA yöntemi tarafından belirlenen referans kümeleri, iyileştirme stratejileri açısından önemli bir yol gösterici niteliği taşımaktadır.

Etik Beyan

Bu çalışma için Etik Beyan bulunmamaktadır.

Etik Kurul Onayı

Bu çalışma için Etik Kurul kararı gerekmemektedir.

Finansman

Çalışma herhangi bir finansal destek almamıştır.

Çıkar Çatışması

Yazarlar ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Teşekkür

Yayın sürecinde katkısı olan hakemlere ve editör kuruluna teşekkür ederim.

REFERANSLAR

- Agüero-Tobar, M. A., González-Araya, M. C., & González-Ramírez, R. G. (2023). Assessment of maritime operations efficiency and its economic impact based on data envelopment analysis: A case study of Chilean ports. *Research in Transportation Business and Management*, 46, Article 100821. <https://doi.org/10.1016/j.rtbm.2022.100821>
- Bangarwa, P., & Roy, S. (2023). Operational performance model for banks: a dynamic data envelopment approach. *Benchmarking: An International Journal*, 30(10), 3817–3836. <https://doi.org/10.1108/BIJ-08-2021-0498>
- Banker, R. D., Charnes, A., & Cooper, W. W. (1984). Some models for estimating technical and scale inefficiencies in data envelopment analysis. *Management Science*, 30(9), 1078–1092. <https://doi.org/10.1287/mnsc.30.9.1078>
- Barney, J. (1991). Firm resources and sustained competitive advantage. *Journal of Management*, 17(1), 99–120. <https://doi.org/10.1177/014920639101700108>
- Büyükipekçi, S., & Duman, A. (2025). Determining digital maturity levels within the framework of Industry 4.0 in the automotive sector: Konya example. *Sosyoekonomi*, 33(64), 261–285. <https://doi.org/10.17233/sosyoekonomi.2025.02.11>
- Charnes, A., Cooper, W. W., & Rhodes, E. (1978). Measuring the efficiency of decision-making units. *European Journal of Operational Research*, 2(6), 429–444. [https://doi.org/10.1016/0377-2217\(78\)90138-8](https://doi.org/10.1016/0377-2217(78)90138-8)
- Cooper, W. W., Seiford, L. M., & Tone, K. (2007). *Data envelopment analysis: a comprehensive text with models, applications, references and DEA-solver software* (Vol. 2, p. 489). New York: Springer.
- Çelik, İ., & Ayan, S. (2017). Veri zarflama analizi ile imalat sanayi sektörünün finansal performans etkinliğinin ölçülmesi: Borsa İstanbul'da bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 8(18), 56–74. <https://doi.org/10.21076/vizyoner.285998>
- de Oliveira, M. S., Steffen, V., Krukoski, F. A., Mezoni, M. F., & Trojan, F. (2024). An integrated data envelopment analysis framework for operational efficiency assessment in Brazilian international airports. *Decision Analytics Journal*, 12, 100493. <https://doi.org/10.1016/j.dajour.2024.100493>
- Dizkırıcı, A. S. (2014). Borsa İstanbul gıda, içecek endeksine kote işletmelerin finansal performanslarının veri zarflama analizi ile ölçümü ve Malmquist endeksine göre karşılaştırılması. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (63), 151–170. <https://doi.org/10.25095/mufad.396482>
- Emrouznejad, A., & Yang, G.-L. (2018). A survey and analysis of the first 40 years of scholarly literature in DEA: 1978–2016. *Socio-Economic Planning Sciences*, 61, 4–8. <https://doi.org/10.1016/j.seps.2017.01.008>
- Fotova Čiković, K., Cvetkoska, V., & Mitreva, M. (2024). Investigating the efficiency of insurance companies in a developing country: A data envelopment analysis perspective. *Economies*, 12(6), 128. <https://doi.org/10.3390/economies12060128>
- Hanoum, S., Shubbak, M. H., Ardiantono, D. S., & Korpysa, J. (2026). Data envelopment analysis applications for energy efficiency in power generation: A comprehensive review with bibliometric and content analysis. *Energy, Climate and Management*, 26, 101590. <https://doi.org/10.1016/j.ecmx.2026.101590>
- Hosseinzadeh, A., Smyth, R., Valadkhani, A., & Le, V. (2016). Analyzing the efficiency performance

- of major Australian mining companies using bootstrap data envelopment analysis. *Economic Modelling*, 57, 26–35. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2016.04.008>
- Hu, X. (2025). Data envelopment analysis for performance measurement in the construction field: A systematic review. *Engineering, Construction and Architectural Management*, 32(12), 8145–8170. <https://doi.org/10.1108/ECAM-05-2023-0515>
- Kim, P., Lee, S. H., & Moon, J. (2024). Evaluating the operational efficiency of NBA teams on franchise value: An assessment of data envelopment analysis. *PLOS ONE*, 19(3), e0297797. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0297797>
- Kumar, S., & Gulati, R. (2008). An examination of technical, pure technical, and scale efficiencies in Indian public sector banks using data envelopment analysis. *Eurasian Journal of Business and Economics*, 1(2), 33–69.
- Lee, P. F., Lam, W. S., & Lam, W. H. (2023). Performance evaluation of the efficiency of logistics companies with data envelopment analysis model. *Mathematics*, 11(3), 718. <https://doi.org/10.3390/math11030718>
- Liu, J., Liu, H. F., Yao, X.-L., & Liu, Y. (2016). Evaluating the sustainability impact of consolidation policy in China's coal mining industry: Evidence from a DEA approach. *Journal of Cleaner Production*, 112, 2969–2976. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2015.08.011>
- Liu, X., Guo, P., & Guo, S. (2019). Assessing the eco-efficiency of a circular economy system in China's coal mining areas: Emery and data envelopment analysis. *Journal of Cleaner Production*, 206, 1101–1109. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2018.09.218>
- Medeiros, G. O. S., Marangon-Lima, L. M., de Queiroz, A. R., Marangon-Lima, J. W., dos Santos, L. C. B., Barbosa, M. A., & Alvares, J. E. (2022). Efficiency analysis for performance evaluation of electric distribution companies. *International Journal of Electrical Power & Energy Systems*, 134, 107430. <https://doi.org/10.1016/j.ijepes.2021.107430>
- Nguyen, P. A., & Lam, H. P. A. (2025). Evaluating the efficiency of insurance companies in Vietnam using data envelopment analysis and truncated regression. *Cogent Economics & Finance*, 13(1), 2494134. <https://doi.org/10.1080/23322039.2025.2494134>
- Orçun, Ç., Çimen, A., & Şahin, A. (2014). Şirket etkinlikleri: İMKB 100 imalat sanayi şirketleri uygulaması. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (39), 21–34.
- Öztürk, E. (2016). Maliyet performansının ölçümü için göreceli etkinlik analizi: BİST çimento sektöründe veri zarflama analizi uygulaması. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 1–16. <https://doi.org/10.18074/cnuiibf.249>
- Sueyoshi, T., & Goto, M. (2011). Measurement of returns to scale and damages to scale for DEA-based operational and environmental assessment: How to manage desirable (good) and undesirable (bad) outputs? *European Journal of Operational Research*, 211(1), 76–89. <https://doi.org/10.1016/j.ejor.2010.11.013>
- Wang, Z., Liu, Q., & Zhang, B. (2022). What kinds of building energy-saving retrofit projects should be preferred? Efficiency evaluation with three-stage data envelopment analysis (DEA). *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 161, 112392. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2022.112392>
- Yang, J., & Chen, B. (2021). Energy efficiency evaluation of wastewater treatment plants (WWTPs) based on data envelopment analysis. *Applied Energy*, 289, 116680.

<https://doi.org/10.1016/j.apenergy.2021.116680>

Yılmaz, H., & Yakut, E. (2023). BIST Gıda, içecek ve tütün sektörü işletmelerinin finansal etkinliklerinin VZA ve Bulanık VZA ile incelenmesi. *Trends in Business and Economics*, 37(1), 35-45.

Zhu, X., Chen, Y., & Feng, C. (2018). Green total factor productivity of China's mining and quarrying industry: A global data envelopment analysis. *Resources Policy*, 57, 1-9. <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2017.12.009>

EXTENDED ABSTRACT

Introduction: Capital-intensive industries require an efficient transformation of financial resources into operational outputs to sustain competitiveness and long-term performance. The mining sector, characterized by high fixed costs, substantial asset investments, and exposure to commodity price volatility, presents a particularly relevant context for efficiency analysis. Traditional financial ratio analyses often fail to capture the multidimensional relationship between financial structure and output generation. In this regard, Data Envelopment Analysis (DEA) provides a robust non-parametric framework for evaluating relative efficiency under multiple input–output structures (Charnes et al., 1978; Banker et al., 1984). Although DEA has been widely applied in banking, energy, and manufacturing sectors, sector-specific evidence on financial resource transformation efficiency in emerging mining markets remains limited. This study aims to fill this gap by examining the efficiency of Borsa Istanbul (BIST) mining firms in transforming financial inputs into revenue and operating profitability over the 2014–2023 period.

From the perspective of the mining industry, efficiency analysis is also crucial for risk management and financial sustainability. The sector’s exposure to global commodity price volatility, exchange rate risk, and fluctuations in financing costs continuously tests the financial resilience of firms operating in this industry. Inefficient firms generate lower levels of output compared to efficient firms operating with similar input levels, indicating potential resource misallocation. This situation may signal financial risk for investors while also pointing to the need for organizational restructuring from a managerial perspective.

This study makes three main contributions to the literature. First, it provides original empirical evidence at the sectoral level by analyzing the efficiency of transforming financial resources into outputs in BIST mining firms within a multi-input and multi-output framework. Second, it goes beyond evaluations based solely on profitability ratios by examining the relationship between financial structure and performance from an efficiency perspective. Third, by applying both the CCR and BCC models, the study investigates the dimension of scale efficiency and reveals structural differences between large- and small-scale firms.

Literature Review: Performance measurement and efficiency analysis have gained increasing importance in the literature, particularly for firms operating in capital-intensive industries. The one-dimensional structure of traditional financial ratio analysis may be insufficient to explain complex production processes involving multiple input–output relationships. For this reason, non-parametric methods that allow the measurement of relative efficiency have been increasingly employed in recent years, with Data Envelopment Analysis (DEA) being one of the most widely used approaches in performance evaluation studies. The DEA method has found extensive application in measuring firm efficiency across various sectors such as banking, energy, manufacturing, and transportation, and has become an important analytical tool for examining the capacity of financial inputs to be transformed into outputs. However, studies that comprehensively address the efficiency of transforming financial resources into sales revenue and operating profitability remain relatively limited in sectors characterized by high asset intensity, such as the mining industry. In particular, empirical efficiency analyses conducted at the sectoral level within the context of emerging markets point to a notable research gap in the existing literature.

Method: The study analyzes five mining companies listed on BIST using an output-oriented DEA framework. Total Assets, Cost of Sales, and Operating Expenses are defined as input variables, representing financial capacity and operational cost structure. Sales Revenue and Net Operating Profit/Loss are employed as output variables to reflect firms’ revenue generation and operational performance. Both the CCR (constant returns to scale) and BCC (variable returns to scale) models are implemented to distinguish between overall technical efficiency and pure technical efficiency. The output-oriented specification is preferred because input levels, particularly fixed assets and capital structure, are relatively rigid in the short term, whereas firms have greater discretion over output expansion. Efficiency scores are computed for the 2014–2023 period using DEAP 2.1 software.

Findings: The empirical findings reveal significant efficiency differences across firms and years. Under the BCC model, several firms consistently operate on the efficiency frontier, indicating strong managerial performance in utilizing existing financial resources. However, certain firms fall below the frontier in specific years due primarily to insufficient revenue and operating profit generation rather than excessive input usage. CCR results further indicate the presence of scale inefficiencies in selected periods, suggesting that deviations from

optimal operational scale contribute to performance gaps. Notably, an overall improvement in technical efficiency is observed after 2017, reflecting enhanced operational optimization and financial management practices within the sector.

Discussion: The findings support the argument that financial size alone does not guarantee superior performance; rather, the effectiveness of transforming financial capacity into output determines relative efficiency. The observed scale inefficiencies align with prior DEA studies emphasizing the importance of distinguishing technical and scale effects (Kumar & Gulati, 2008; Hosseinzadeh et al., 2016). Moreover, the dominance of output shortfalls as the primary source of inefficiency parallels evidence from energy and resource-based sectors, where revenue maximization capacity plays a critical role in overall efficiency (Sueyoshi & Goto, 2011). These results suggest that mining firms' performance depends not only on cost control but also on strategic revenue generation and capacity utilization decisions.

Conclusion: This study demonstrates that efficiency differences in BIST mining firms are driven mainly by output generation capacity and scale structure rather than input overutilization. By applying a multi-input, multi-output DEA framework, the research provides sector-specific empirical evidence from an emerging market context. The joint use of CCR and BCC models allows a comprehensive evaluation of managerial and structural efficiency components, contributing to the literature on financial efficiency measurement in capital-intensive industries. In conclusion, sustainable financial performance in the mining industry—an inherently capital-intensive sector—depends not only on asset size or cost control but also on the effective transformation of financial resources into outputs. By jointly examining technical and scale efficiency, this study reveals the structural dimensions underlying sectoral performance differences and provides an empirical contribution to the literature on financial efficiency analysis.

Recommendation: Managers should prioritize output-enhancing strategies—such as improving operational productivity, diversifying revenue streams, and optimizing capacity utilization—rather than focusing solely on cost reductions. Firms experiencing scale inefficiencies should reassess investment size, production capacity, and financing structures to align operations with optimal scale conditions. For investors, DEA-based efficiency scores may serve as a complementary benchmarking tool alongside traditional financial ratios. Future research may extend the model by incorporating environmental and sustainability indicators, dynamic DEA approaches, or second-stage regression analyses to identify determinants of efficiency in mining and other resource-based industries.